

fonó I. m 1. care toarce; spinnend. 1570: Kalara Adam Zeyferneh, Ven azzony es Betegh ... vallya, Mykoton ez ely mwlt karachonnak eleotte valo napokban Az Symon vendlerne Hazaba gywltenek volt az fono leayanok (!) otth eszet volt valamy zo az Almas Myhalne feleol [Kv; T Jk III/2. 170]. 1771: senki is, büntetés terhe alatt, csüfolni ne merészelje a fonó gyermekeket [RettE. 258. — A teljesebb szöveg. *fonás* 1. al.]. 1826: egy Fono Kalákámat itt Somosdan a Kis György Házánál a Fono Ifjak a midön tántzolták volna [Somosd MT; CsS].

2. ? sövényfonó/kötő; care împleteşte gard de nuiele; Zaun flechtend. 1720: Mundrán Peter Fonó Czigány [Szásznýires SzD; Ks 40 Varia XXVIIIc].

Ez az adalék az 1. jel-hcz is tartozhatik.

II. fn 1. fonnivaló; ceea ce trebuie tors; das zu verspinnende. 1770: Már két esztendőben Semmi Fonot nem adának az Udvarbol [Babuca Sz; IB] Ebben az Esztendőben Fonot nem attanak, a mikor pedig törtent, hogy attanakis, egy egy fontrál többet nem attak [F. várca Sz; BK].

2. fonás, fonómunka; tors, toarcere; Spinnen. 1736: Asszonyom szövődőhöz, fonódhoz láss, Mert nem illet asszonyt országgyűberrálás [MetTr 440. — I. Apafi Mihályné Bornemisza Anna fejedelemsasszonyról szóló gúnyirat].

3. fonóka, táj guzsalyos; szézőtoare; Kunkel, Spinnstube. 1750: Bencenczi paraszt személyek* kézek bé adásával valolának kezességet magokra .. Olosz Ferencz ur(am) ... Bencenczi Dinkorán Szimedru nevű Jobbágy Forrajtáráért Sub his conditionibus . . . az ur keze és Dominiuma alol soha el nem szókik, nem idegenedik A Korcsomákat, Tanzokat, és fonokat nem frequentálja Paráznaságtol egyéb Isten ellen való czégeres vétkektől magát abstrahalya [Bencenc H; BK ad nro 1105. — *Köv. a nevek fels.]. 1827: a' Fonoba jöttek még Katona Fejérgyán Tyifor és Jozsiv Maszkaráknak öltözve [Egerbegy TA; TlT Köz. ir. 1110]. 1838—1845: Pucorka, pucurka; cucorka, fonók alkalmatosságával kender-, szösz- v. csepüből készített koszoru [MNyTK 107. 32 *pucorka*. al.].

Szk: ~ba jár a guzsalyost látogatja, guzsalyoskodik. 1771: öfelsege azt parancsolja a férfi parasztgyermeknek felől, hogy a fonást tanulják ... vajon mi haszon lesz benne? ... Szoktassa el a szegény ember a marhatartástól, szántás-vetés-től s egyéb mezei munkától a gyermekét, s tanítsa fonnai, azaz a guzsallyal a tűzhelyen ülni fonóba járni hullérkedni, puhaságot s azzal járni szokott sok egyéb rosszat tanuljon [RettE 258] * ~t tart fonókat/táj guzsalyost rendez. 1765: Kosztántin az Házánál fonot tartot [Marosbogát TA; Mk V/V. 97].

4. sövényfonó/sövényelő ember; împletitor de gard de nuiele; Zaunflechter. 1596: Biro vram adata az dinnies kert fonoknak f — d 8 [Kv; Szám. XXIX/6. 72]. 1600: Mint hogy az Totth vcha veginél az kapu mellet az Seowent mind

tamoszostol le rontottak vala, kellettett veszeore, karora, es fonok(n)ak keoltene(m) f 2 d 86 [Kv; i.h. 9/XIII. 4].

fonóasszony torcátoare; Spinnerin. 1797: (Temtem el) Egy igen Vén Czigannet a ki a' Neh. Groff Bánffi Dénes Ur Annjának fono Asszonya volt [Gyalu K; RAK 138]. 1829: azon Szőlőnek terméséből nem hogy szaporította volna a' Házának jövedelmét de még a' kalákás Fono Asszonyokon szer felett tett költségét sem álhatta volna ki belőle [Ne; DobLev. V/1155].

fonódik 1. (sövény) fonatik; se împleteşte (un gard de nuiele); (Zaun) geflochten werden. 1842: Erdőt tisztított, az erdő pásztor háza mellett, mellyel kert fonódik [Hosszúaszó KK; Born. F IIh].

2. befonatik; a fi împletit; (hin)eingeflochten werden. 1645: az szeker Szin melet felül az ki oslop uagio(n) az az hatar ugi hogi az oslop az két kertbe fonogiek [Bács K; BlT 4].

fonogat a toarce (meru); ab und zu spinnen. 1769/1778: Nem modgyuk azt, hogy mikor mi férfiak*, vraság dolgára vóltunk, akkor Feleségeinket, vagy egyéb Fejér Cselédeinket Vraság dolgára hajtották volna, hanem téli napokban bizonyos számú font Szószót, vagy Gyapjat adtanak nekik fonnai, és mikor ők azt fonnogatták, akkor is minket, mikor kívántatott hajtogatnak Vraság Szólgálatyára [BFN DDD/4. — *Elyüs, F.szék, Újvágás és Váralja (Sz) r. tanúi].

fonóguzsaly furcă de tors, caier; Kunkel. 1745: Az Lakatosok munkáját számban vevén, Az Asszony ö Excellentiája fono guzollyára csinált egy Srofot [Ks 107 Vegyes ir.].

fonóház fonó, táj guzsalyos; szézőtoare; Spinnstubeja fonó/guzsalyos helye; locul szézőtoarei; Ort der Spinnstube/des Kunkels. 1880: Kozma Jánosné Ambrus Katalin panaszt emel Kovács Istvánné Lakatos Ilona ellen, hogy őt a fonó házban guny tárgyává tette [M.bikal K; RAK 348].

Szk: ~at tart, fonót/táj guzsalyost rendez. 1716: Panaszolkodik az Fiscalis Tiszt hogj Szurdokon Fono hazatt tartanak, az melljből sok rosz kovetkezik [Szurdok Mm; JHbT] * ~ba jár a fonóba/táj guzsalyosba jár, járja/látogatja a fonót. 1693: en gioguitattam semmi gongia nem uolt, az utan fono hazbanis iart masokal edgiut tancolt Betlenbenis az sokadalomban [Szeszárma SzD; BK].

fonóinas posztócsináló tanuló/tanonc; ucenic la piuă; Tuchmacher-Lehrling. 1701: Ha ollyan fono Inas Találkozik az ki a Dürüczközlőben Dürüczkolhetne, es Posztot füsülhetne az ollyanak legyen fizetése Esztendőre f. 18 [Kv; Poszt-CArt. 27].

fonó-kaláka közös, önkéntes fonó; clacă de tors; gemeinsame Spinnstube. 1799: az én Házam-

nál volt a' fono kaláka [Lécfva Hsz; HSzjP Simon alias Oláh János vall.]. XVIII. sz. v.: Tompa Ádám Ur fa hozó és fono kalakáját meg tisztelő alkalmatossággal történt verekedés után azon Nemes Házból erőszakos hatalommal a Musikást Rádully Ferentz rántá ki az Asztal mellől [Kisborosnyó Hsz; i.h. Kosztáni Lázár (30) zs vall.]. 1726: Vadadi Istvánné Aszszonynak egy fono kalakája volt, amely kalakát az én Házomnál tánczoltanak el [Somosd MT; CsS]. 1827: A Pap Fono kalakájára nézveis qualificálja ezen Confrontatioval e szerint igaz hogy ottan Ránta Vonuj meg jelent, de senkit sem nem szidott, sem senkivel semmi baja nem volt [KLev. Máris Juon (27) vall.]. 1837: A Fono kalakán Musikusoknak fizettem 1 Rf. 15. xr. Három arato kalákára a Musikusoknak egy-egy kalakán per 1 Rf 40 xr teszen 5 R.F. [Budatelke K; Born. F- II].

fonó-kalakás fonókaláka résztvevője; persoană care ia parte la o clacă de tors; Teilnehmer der gemeinsamen Spinnstube. 1756: mind fono kalakási, szövei^a akár mineműn dolgoztakis . . Gróff Kálnoki Borbára Aszony konyhájáról éltek [Altortja Hsz; HSzjP. — ^aÉrtsd: szöví].

fonókerék rokka; roată de tors; Spinnrocken/rad. 1652: csinaltam egy fono kereket f 2 d 25 [Kv; AsztC]k 59a]. 1679: Fonó Kerék minden szerszámával nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 35]. 1814: Egy ropkás fono kerék [Mv; MvLev.]. 1823: Maga fonó kerekei a' Kis aszszonak [L.Lt Csáki-per 601. L.1].

fonó-machina fonógép; mașină de tors; Spinnmaschine. 1796: (Erfurtban) három fono Machinát vala gyönyörűségem látni, mely mindenik 60 orsot perget vala és a' szegény székely aszszonyokon siránkozni, hogy az egész Székely Aszszony-ság egy fárságon; sok ezer mesék elbeszélése mellett nem pintzergethet annyi fonalat; a' mennyit 30 ilyen jo Machina ki készit [MNy XL, 363 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhoz Erfurtból].

Az összcétel utótagjának — franciás ejtéssel állatin szövéggel — *masina* olvasatával is számolhatni.

fonószék fonókerék, rokka; roată de tors; Spinnrad. 1747: az Leányok hazaban Fono szek egy [Aranykút K; Ks 73. 55].

font *fn* 1. kb. félkilós mértékegység; pfund; Pfund. 1568: Demetrius Paseo Passus est, De tudom ezt hogy, Kalmar Lazlo zamoth vete Demienel és 32 font viazal marada adosa Demiennek, azert ada akkor Demiennek, viazt fontot XIII es az tobi hatra marada, ezt penyg fontal merek meg [Kv; T]k III/1. 183]. 1577: Megh ertettek eo kegmek varosul az Mezaros vrain es az hentelerek keonyergesett az dizno husnak arulassa es el adassa felol, eo kegmek azt wegeztek hogy arullyak az dyzno hust fontal a' mint az elot [Kv; Tau]k V/3. 152a]. 1580: Miert pengig hogy Az font es Mertek

istennek paranchiolattya wegeztek hogy mind wró hust mind dizno hust fontal Meryenek [Kv; i.h. 232a]. 1623: Kivánjuk azt is, hogy az országnak végezése szerint, fontnak, vékának, eitelnek igazán való mértéke az főtisztekkel együtt revidiáltassék az városon [Hsz; SzO VI, 74 követutastás]. 1740: külsőknekis megengedtetik, szalonnát béhozni és fonttal árulni [Dés; Jk 536a]. 1777: Hogy darabjába el ne adhassák az idegenek szalonnájokot, ha hoznak, azt nem praetendálljuk, tsak éppen attól kívánjuk el fogni, hogy valamint nekünk nem szabad másutt fontal mérni, ugy más is ne adhasson fontra közöttünk [Torockó; KLev. 13/2]. 1833: méltóztassan . azon rendelését, hogy fontal árulyuk kenyerünkét kegyesen viszzá huzva, a' régi eddig az ideig gyakarlatt kenyér árulásunk modgját meghagyni [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

2. Jelzői haszn-ban; in functie atributivă; in attributivem Gebrauch; whány font súlyú; greu de citiva pfunzi; einige Pfund schwer, von einigem Pfund. 1568: Kalmar Lazlo zamoth vete Demienel és 32 font viazal marada adosa Demiennek [Kv; T]k III/1. 183. — A teljes szövé. 1. al.]. 1570 k.: Anna Consors Gregory Beke . . fassa est, hogy w Adoth Bornemyza Awagy serfőző Janosnenak . . egy fel fhont (!) Aranyath f 8 d [Kv; T]k III/2. 102a]. 1595: vöttem 1/2 Pfont Borsot d 60 . . 1/2 pfont Gyömberth d 55 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 14 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1633: nem tudo(m) azt hogi ha az tiz fo(n)t hust egy szeri meressel meree el, az Meszaros Georgi auagi ketczeri meressel [Mv; MvLt 290.139a]. 1662: ennekem menten ket száz font kendert küldgiektek ha megh nem akartok busulni el ne mulassatok [K.J]. 1671: A Kalugyértől vödtem egy font Laurus olajt [Gyf; UtI]. 1687 k.: Egy font Arany, vagy Ezüst fonaltol f — //75 [Mv; MvRK Vect. 4]. 1732: két font turo ugjan az utra árra 18 pénz [HSzj *túró* al.]. 1770: a Méhek nem rajzottak csak edgyet is négy kosár méh holt meg közöttök a szegényi közöttül fel vertek öt kosárral, melyekből Tizenkét ejtel Mézet és két font viasszat prosperaltak [Balázsfva AF; UtI]. 1787: Vétetik két font Réz viz két font bűdös kő [UzLt X. 80]. 1801: Negyven font Szalanát adott a Szám tarto [Gernyeszeg MT; TL]. 1848: 2 font vas és 1 kasza vas fénkő [Szu; Pf].

3. vmiből whány font mennyiség; cantitate de citiva pfunzi din ceva; aus etwas einige Pfund, Pfund schwer. 1568: ada akkor Demiennek viazt fontot XIII es az tobi hatra marada [Kv; T]k III/1. 183. — A teljesebb szövé az 1. jel. al.]. 1583: hordottanak apro szeoleot Belesheoz valot hat fontot 18 Niochj penzen fontiat tesze(n) f 1/8 [Kv; Szám 3/XXX. 39]. 1596: Vöttem 1. pfont Borsot f 1 d 10 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 5 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1607: harmad fel penzre fontiat az hwsnak rea bochatottak [Kv; Tau]k I/1. 382]. 1614: Hust pengig úgy vasarolyon ., hogy egy hettre mindenkor kett kett pfont esek egy szegenyre És úgy ossza közikben* [Kv; Aggm. A. 83. — *Ti. az ispotálybeli szegényeknek]. 1681:

Vagyon két kis bolt az számtartó ház mellett. Ezen boltban vadnak az első kemenczéhez való viseltes, romladozott vas közézők, mellyek meg mérván continent libr. = 47, negyven hét fontot nyomók [CsVh 93]. XVIII. sz. eleje: Vettem... Puskaport 2. fontat [Kutyfva AF; Törzs]. 1747: Az leg szebb id est öreg hizott Lábos marha husnak fontya négy pénzen méretni meg engedtetik [Torda; TjK III. 122]. 1772: akár kenderéből, akár szőszszéből mikor a' Jobb(ágy) és Zsellér aszonyokra ki osztattak, hol egy, hol legfellyebb két fontat a' meg fontatásra, azzal tartoznak [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 82]. 1789: On Edények Három füles Leveses Tál 8 fontat és 8. Lotot nyomo, Fontyát per xr. 42 [Mv ConscrAp. 3]. 1804: Pitori Ferentznek egy ókrinek a Lába történetből ki törött az olyan Marhát. Mészár szekre vigyék hét garason vágják fontyát [F. rákos U; Falujk IV]. 1824: Veres András fon 3. fontat [Szásznyires SzD; Ks 79.79]. 1851: az aszonyaknál hadtam páztat, szőszöt, tsepüt kendert, két két fontat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: ~ba vág darabokba vág. 1728: Magatol Román Mihailától . hallottam hogj mondotta Ha fontba vágják volna is a' Iuon Tulkait még is meg találnám [Betlensztniklós KK; BK/ * ~ig való mintegy fontnyi. 1750: Valami fontig való Dohántis ezen alkalmatossággal visznek [Szentdemeter U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. * ~jában áruló fontonként áruló. 1808/1809: több itt fontyába szalonnát áruló emberek, Pataki Uramtól akarván másájába szalonnát vásárolni, nekünk azt monda, ő nem adja el itt [Szu; UszLt ComGub. 1753] * ~jával ad fontonként árul. 1584: Az Kalmarok es kereskedeó rend dolga minden fele Selyem marhat veggel aggianak Arany es Ezewst fonalath, fontiatval [Kv; PolgK 4/ * ~ul árulhatás fontonként való árulási lehetőség. 1798: A Turonak szabadon Árulhatását Fontul az 60 Hűtősség kívánja [Kvh; HSzj berszány al.] * erdélyi ~ 1699: a' meszarosok az husnak Erdélyi fontyát két Pénznél fellyöb (!) adni sehol se mereszellyék, mert a' Militia is többet érte nem ad [UszLt IX. 76.69 gub.]. — L. még a bécsi font címszót.

4. (mérleg) súly; greutate pentru cintar; (Waage) Gewicht. 1584: Mynden Wasarok Napian az Wasarbiraknak zorgalmatos gongiok legien minden fele Mertekre Eytelre, fontra, singhre, vekara mind Meszarosok, hal arossok, kalmarok ... keózt egiebek keóztis akik valamith merwe Adnak es Arwlnak, az vetkesekeket megh bewntessek; Tudny illik az hamis syngewt es fontwt igy bewntessek, hogy valamenyzer benne kapiak, Az wasarbirak mindzenzer Egy forintot wehessen (így!) rayta, Az singet penigh es fontot el vegiek teoldeók [Kv; PolgK 6]. 1597: Az fontok dolgara penigh az wasarbiraknak megh hattak ew kegimek hogi zewntelen zorgalmatos vigiazasok legien es Instructioiok zerint akit megh tapasztalnanak hogi nem igaz fontal elne megh bewntessek [Kv; TanJk I/1. 306]. 1608: ha kinek hamis singit vagy fonttyiat talalljak,

az melly marhat velle arult azt az polgar mind elveszy [Kvh; HSzjP]. 1662: Egy Meszarosnak valo serpenió Tiszen egy fontal pro f. l d. 20 [Kv; RDL I. 147]. 1681: Kompona fontokkal nro 1 [UtI]. 1696: nem valami díb dáb fontal mérják az hust, hanem az hütös vasar birák kezek alul ki költ pecsetes fontal merjek [Dés; Jk]. 1701: Ha a Látó Mesterek az Mester embereket el járván es valakinek a fontya a Céh fontyát nem adaequalná, s, nem edgyezne velle absque omni gratia buntetése f 1/3 [Kv; PosztCArt. 29]. 1804: Egy réz kompona hozzá valo fontal [Borosbenedek AF; SLev.].

Szk: bécsi ~. 1710: az hust minden fele Mészárosok, Bécsi fontal mérják es két pénzen [KvLt I/198 gub.]. 1835: Vagyon egy betsi font es Négy Vas fontok [ZFaz.]. — L. még bécsi font 2. es ZFaz. * erdélyi ~. 1755: Le tététt, es prohibiztatott Dutkát három sustákos, Oláh Zlobit két izben adott meg mérván az Erdélyi igaz fontal es lottal ött ~ 5 egész fontot [Petek U; TGsz 51] * magyar ~. 1718: A Vasat el hozták mellyetis ... mérte(ne)k meg Német, es magjar fontalis, Lött Német font 21 [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.] ? nehéz ~ '?' 1586: Balco Leorinchnek ket Tala niomot az nehuz fontal, heted fel fontot [Kv; Szám. 3/XXIV. 7 1] * német ~ magyar ~.

A font-ot, ill. a fontos-t súlymértékként még ma is sok helyt használják Erdélyben a fazekasok [ZFaz. bécsi fontos es fontos al.] — A szerk. gyermekkorában Désen — még köznyelvi szinten is — vásárláskor, mérgetéskor gyakran félkiló h. font-ot emlegettek. Falusi környezetben a font még a legújabb időkben is használatos mértékegység volt.

5. (karos)mérleg; cintar (cu braț); Waage (mit Arm). 1681 Belső Sáfár ház . Vagyon itt ... Oka szerint valo font (: rez pondusaval, vas rudgival, horgával;) Nro 1 [Vh; VhU 563]. 1756: Merő font fából Táljaiaval egjütt 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35.26].

Szk: ~ba vet mérlegre tesz. 1602: Kalmar Janosne Ersebet azzony ... vall ... eskeowessel mondotta Pokos Peterne hogy eotet Jsten vgy segellye hogy nem tudgya ha fontba(n) vetnekis melly gyermekeknek Adot teobbet Boncziday Gergelj vallja ... es vgy mondotta hogy bizony eo nem tudgya melly gyermekeknek Adot teobbet ha zinten mertekben vetnekis [Kv VI/1. 596].

Sz. 1716: annyéra el nyomaradott volt, hogy élete s halála egj fontban volt szegénnek [Nagyida K; Told. 22].

6. óranehezék/súly, vég, táj pondus; greutate de ceasornic; Uhrgewicht. 1637: Falira uala oro fontostol keotelestől n 1 [Ebesfva; UtI].

A szerk. gyermekkorában Désen még e jel-ben is hallotta nagyritkán emlegetni e szót.

Ha. 1789: fontat [Mv; ConscrAp. 3, 44]. 1825: fontat [INyR 8754 kv-i nyomt].

font mn 1. fonással készített, fonott; impletit; gesponnen. 1647: Egj kanot palcza horgastul.

Egj vékonj kalacz forman font kanot. Ismet egy köttesben egy falka kanott [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1756: Jó Béres szekér ... szübol font bojtos ostorával egjütt [Piskinc H; JHb XXXV/35. 33]. 1782: Mlgs groff Toroczka Sigmund ur ó Nganak egy Tisztye nem átallya szemtől szembe azzal fenyegetődni, hogy meg mutattya azt, hogy Torotzko várossa koldus leszsz hogy a Torotzko Aszszonyok mind Botskorban járjanak, hogy a Pérfiak gyékényből vagy Szalmából font köntösben járjanak [Torockó; Thor. XX/4].

2. (vezzőből) fonott/kötött, sövényelt; impletit (din nuiele), fácut din nuiele impletite; geflochten. 1632: Szamtarto ház Az pituarban egj seőembeől font kemeny [A.porumbák F; UC 175]. 1636: uagyon egy szalmas paztor haz kett oldalat mostan berenaual epitettek az teobbi seőueniel font szalmas [Siménfva U; JHb Inv.]. 1652: Kaposztás kert, vagyon egy négy szegre font kaposztás, avatag sövényeo, leszás kert [Görgény MT; Törzs]. 1688: Ezen Udvarházat veszi környül sövényből font fedeles satoros kert [Kozmás Cs; Törzs]. 1694: vagjon a ház közepin, sövényből font tapaszos kemence [Borberek AF; BfR]. 1715: sövényből font Ló Istálló vagyon tapaszos [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1729: egj veszzőből font fiokos kas [HSzj *fiokos-kas* al.] Óreg nagj font kas nrő. 2. kissebb font kas nrő I. [Petek U; TKI Petki Nagy szám. 79b]. 1775: veszzőből font kertel bé kerített Kaszáló Tanorokja [Homoródmás U; EHA]. 1785: Vagyon ezen Csűrős és Gyűmöltsős Kertben két fa talpakon álló sövényből fonott, és szalmából fedett Törőkuza Kass [Varsolc Sz; Ks XXIXb. 20/370 Kornis Krisztina conscr.]. 1806: Vagyon egy tsigollya veszzőcsékből font fogsatus nagj kasornya [HSzj *csigolyavessző-kasornya* al.]. 1810: Vagyon egy Csere fa Szarufáju ... venike fedelf; az egész fedelet tarto földbe ásott csere fa ágasok közé font Sövény oldalul, gyarlo állapotba lévő hosszu Sajto Szin [Pacal Sz; EMLt]. 1852: négy karok közze font Sövény kert régi avaték [Dés; DLt].

fontat fonat; a pune să toarcă; spinnen lassen. 1785: Az Házas Jobbágy Emberek(ue)k Feleségeivel minden Esztendőben fontatt, és szőtett*

A' Házas Emberek(ue)k Feleségeiketis, mind az ókrőöktett, mind az gyalog szeresekétt fontattya Rostáltattya, s egyéb szolgálatrais hajtattya^b [M.bikal K; KLev. — ^{a-b}Ti. az ub.]. 1820: minden Esztendőben fontat az Udvar a' magából három font Kender fonalat, ameljet Készen fel matolálva Számba kel adni [Bogártelke K; KmULev. 2].

fontatás fonatás; faptil de a pune să toarcă; Spinnenlassen. 1722: Lenünk is még Tavalyi vagjon felesen, Balku Ur(am) ó kglme itt létiben az fontatást emlegeti vala, azért em mind ki osztatom fonnyák meg [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1758: valami jo gjapotra is volna szük-

ségem, minthogj lenem az idén kevés lett, azzal potolnám fontatásomat [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev.]. 1774: Lenből, Kenderből, Kender-Magból, Lentséből, Borsoból, Fuszullykából, Fontatásból hány véggel szőttek a Jozszágban? (igy!) [KS gub. vk].

fontathat fonathat; a putea face să se toarcă; spinnen lassen können. 1753: Kenderből .. ne felejtkezzék el kgd küldeni, mert Hévizen tsak annyi sintsen a miből a Tszmadiák(ua)k fonalat fontathassak [JHbT Árva Bethlen Kata lev.].

fontatott fel/megfont; tors; gesponnen. 1687: fontatott Viski Len PácZ fonal hatvan Két font Libr. 62// [UtI].

fontnyi vhány font súlyú; cu o greutate de citiva pfunzi; pfündig, einige Pfund schwer. 1706: mint egy fel fontni krakaly (!)* czérna [LLt Fasc. 146. — *Értsd: krakkai, azaz krakkói]. 1773: találtunk benne ... egj Nagy Desát, tiz fontnyi Turot benne [Ksz; LLt]. 1780: ötven fontnyi lévén a' darab Vas, másodszi futatásban az ilyen fuvás vagy Medve ingrediáltathatik a' font számba [Torockó; TLev. — A teljesebb szöv. *fontszám* 1. al.]. 1789: Egy Nagy Réz Mosár 92. Fontnyi Vas Törőivel edgyütt a' 11 Font Rf 93. xr 6 [Mv; ConscrAp. 22]. 1810: Fejér szőr gomollya őtt, őtt fontni | Szendelly szeg meg igazittani valo három fontni [Jedd MT; LLt].

fontnyis vhány font súlyú; greu de citiva pfunzi; von einigen Pfund schwer. 1744: Egy nagy ezüst (: mosdohoz valo :) munkás, fúles, és Csatornás száju két fontnyis Korso, vagj ibrik, Fenék hijjával, aranyos [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

fontol 1. (fonttal) mér; a cintări (cu pfundul); (mit Pfund) wägen. 1693: Meszárosnak hogj fontolt ... Asztali czipo 5 ... Sajt 1/2 [Kv; UtI]. 1702: szükségesnek ítültük publicalni, hogj senkiis a penzt mérni fontolni vagj mérve s fontolva venni s adni ne mérészellye; annál inkább azzal ne kereskedgjék, vagj az Orszagbol ki ne vigje [UszLt IX. 77. 52 gub.]. 1833: nekünk Tordai Sütőnékül azis a' fatumunk, hogy mű könnyü kenyeret szoktunk sütni, mű vizes nehéz kenyeret nemis tudunk, nemis kívánunk a' Publicum tsalására 's nehezségére sütni. Mű azt a' könnyü kenyeret ha fontoljuk, soha ki nem kapjuk a' mit belé sütnük [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

2. (fonttal) kiáru/mér; a vinde cu pfundul; (mit Pfund abwägend) verkaufen. 1774: 9. darab marhát nyusztam, ... husát 44. penzivel fontoltam . mellybenis 7. sustákkal meg kárasadtam | Némely Sokadalomban háram marhát is le vertem, mellyek(ue)k husát fontoltam egy egy poltrán [Mocs K; KS Conscr.].

fontolás 1. mérés; cintărire; Wägen. 1702: szükségesnek ítültük publicalni, hogj senkiis a

penzt mérni fontolni vagy mérve s fontolva venni s adni ne mérészelle: annál inkább azzal ne kereskedgjké vagy az Országból ki ne vigje. Valaki pedig deprehendaitatik a pénz meressen s fontolasson, vagy a pénznek mérve s fontolva való elvételén és adassán, annak minden penze 's marhaja confiscaltassek [UszLt IX. 77. 52 gub.].

2. ~ *alá vesz* kb. fel/megbecsül; a aprecia/estima; ab/einschätzen. 1806: ki lévén nevezetve, és küldetettve mi Alább irtak ... arra, hogy a' volt Székes nagy malom mellyékét vizsgálás, és fontolás alá vévén, adnok arrol hiteles Irásunkat [Dés; DLt 318].

fontolgat mérlegel; a cintári/cumpáni; erwägen. 1845: gyakran fájlolva fontolgttam ezen szép nevelő tudományos intézetnek nyomasztó sorsát [Gerend TA; DE 2].

fontoló I. mn. Csak e szk-ban; numai in a-ceastă constructie; nur in dieser Wortkonstruktion: ~ *ra vesz át* fontolgat, mérlegel; a cintári/cumpáni; abwägen. 1797/1799: Meg vizsgálván, és fontolora vévén ezen Törvényes Királyi Tábla, mind azon per folyta, és bizonyitto Leveleket .. Ugy látta ... hogy a' Perlekedő Felek olyanokrais ki terjeszkedtenek, mellyek a' mostani kerestet zéljárja tellyességgel nem tartoznak [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 411. 2]. 1804: jo fontolora kell vala venni azt : Hogy ... a' Büntetés a' Törvénynek világos Értelme ellen vagyon [uo.; i.h. 7/11]. 1816: tamagato bizonnyito Leveleit fontolora vette [Kövend TA; Borb.]. 1830: Ezt is fontolóra vévén mind az possesso-rátus urak, mind az communitas, jónak ftlité lenni [Árkos Hsz; RSzF 118]. 1854: fontolora vévén Azt hogy ... kedves Feleségem ... többszöri huzatom ideig tartott terhes betegségekben ... fáradhatatlan gondoskodással viseltetett, ápoltt és dajkált Rendelem * [Kv; Végr. — *Köv. a végr.].

II. fn karosmérleg; cintar cu braț; Waage (mit Arm). 1738: vas szegen vagyon egy fontolo két tányérjával [M.bikal K; MLev.].

fontoló-mérték karosmérleg; cintar cu braț; Waage (mit Arm). 1849: Egy fontolo mérték pléh tángyerokkal, oltska vas rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55].

fontos I. mn 1. vány font súlyú; greu de cițiva pfunzi; einige Pfund schwer, ... pfündig. 1585: ket Bőreg Czhyukat penze(n) vőtte(m) az pyaczho(n) Nyomot 17 fontot tezen az d. 72 ... Egy retket 5 fontost d. 15 [Kv; Szám. 3/XXII. 64]. 1595: főzettem ... 15. pfontos Czukat d 60 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 15 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1609: veottem ... Egi Nioicz fontos Taar peczieniet f — d 56 [Kv; i.h. 126/IV. 296]. 1646: egy 7 fontos Orjos [HSzj szalonna al.]. 1652: egy kis boltocska, három lövő lyuk rajta, vas keresztek benne, 35. fontos golyobis ezen boltocska-ban vagyon N.4 [Görgény MT; Törzs]. 1687:

(A) vas forrasztó koh előtt mingyárást vagyon egy nagy eőreg vas verő, ... száz és harmincz négy fontos = centenarius 1 (: minthogy itt az vas három mása mellyel az vasat bé és ki mérik, száz harmincz négy fontokból áll:) [CsVh 91]. 1696: a Disznok ... a prolektat ugj mint kolbaszt es majost mas fel fontasokat hat hat penzen adgyanak [Dés; Jk]. 1778: Cserefa agasokon . vagyon mintegy 20. 25 fontos harangocska [Csapó KK; Berz. 4.8.C.18]. 1789: Egy nagy veress rez Mérő Serpenyő, és 10 fontos 2 darab vas Rf 4 xr — [Mv; ConscrAp. 42]. 1840: Vagyon ezen rongy raktárban egy compona fából Ezen Komponához tartoznak 7 darab kővek a melyek közzül egyik 47. font nehezékű ... a 3dik kő 10. fontos a 4dik 7 fontos az 5k 6. fontos a 6k 4. fontos — a 7k 3 fontos és ezek mind kovats kővek [Km; KmUlev. 2]. 1857: A helység közepén egy kis fa-imaház ... mellette egy falábon a kis csengettyű, lehet 100 fontos [Benedekfva Sz; ETF 107. 25].

2. vány font súlyú ágyúgolyóra való; de cițiva pfunzi pentru giulea; für Kanonenkugel von einigen Pfund schwer. 1681: Nebojsza Bástyá ... NB. Mint hogy pattantyusi mesterszgehez való eszközök itt ninczenek azert ki mennyi fontos lövő szerszamhoz való golyobis legyen külön külön, meg nem tudathatott | Munitiós Bástyá, az Dobolo bástyá mellett Vagyon ezen Bástyán Réz Taraczk Nro 5 vas Taraczk Nro 1 Első 2 fontos Réz Taraczk ... 2dik 1/2 fontos Réz Tarack* [Vh; VhU 357, 364—5. — *Polytatódik a fels.].

3. súlyos; greu; schwer. 1787: minden Verős Kováts a vasat a solitorium Officium Házhoz bé vivén meg masaltassék, meg másáltatván, annak arra a Vajda Hunyadi vas árrához proportionalatván, a durva és közönséges az az: a Kasza vasaknak másája Fl. h. Kilentz M. forintokkal, a subtiliseknek pedig ugy mint a szánto és két fülű vasaknak, és a finum regel attzelnakis masaja (: mint hogy ezek természet szerint nem olly fontosok:) Fl. h. 10 Tiz Mforintokkal fizettesek ki [Torockó; TLev. 9/25].

4. nyomós; întemeiat, grav gewichtig, schwerwiegend. 1809: irattya Pataki István, hogy a sub A. lévő Processusba ... documentizált fontos ratiokkal meg mutatta volna az afféle rendelésre nemis volt Szüksége Udvarhelynek a Szalonnákra nézve [Szu; UszLt ComGub. 1753u.].

5. jelentős; important; bedeutend. 1662: a megvesztegetett, szédítettett elméjű népek* ... elméje ... sok helytelen biztatásokkal újabb-újabb török elleni temérdeki erővel levő segítségék felől való hírköltésekkel elszedítettett és mintegy fascinaltatott, megvarázsoltatott, büvöltetett, bájoltatott volna, hogy sem istenes, fontos szép tanításoknak helye sem lehetett vala, sem pedig külső politikai, közönséges társaságibeli helyes okoknak nálok semmi hitele sem lehet vala [SKR 495. — *A szállongó álhírektől megszédített váradi lakosság-nak]. 1794: többek vannak a mellyek még fontosabbak lehetnének [Vályebrád H; Ks 75. VIII.

172]. 1798: A Schaeseusrol irt Recensiot nagy gyönyörűséggel olvastam Fontos, velős, ügyes Recensio [MNY XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. 1806: igen sok nagy fontos okok... az én innét való el távozásomat nem engedik [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. 1854: Születésem évitől... 1792... nagy idők, fontos események vonultanak el a világban s abban Erdély felett [ÚjE 3]. 1867: az árverést meg előzőleg készülteknek és fontos értekezletnek kell történni [Siménfva U; Pf Marosi János Pálfi Lajoshoz].

6. ~ alma nyári almafajta; un soi de mere de vară; Art Sommerapfel. 1802 k.: A' Szatsvay Sándornál található oltványok(na)k Specificatioja. 1o Paris alma. Hoszsza száru, kurta száru, és tsokros. 2o Masántzker alma. 3o Szebeni Tangyer, Fekete Tangyér. 4o Piros jeges alma. 5o Sarga jeges alma. 6o Pap alma. 7o Fontos alma. 9o Bors alma. 10o Tafota alma. 11o. Szeretsen alma 12o Selyem alma [Kv; IB].

7. ~ *körtövény* körtőfajta; un soi de pere; Art Birne. XIX. sz. eleje: Kutya falvi Pontos körtőfely Nro. 4 [Keménytelke TA; IB].

◇ Szám. 1621: Fontos István [Kv; Szám. 15b/XI. 211].

II. *fn* mázmérő edényke; vas mic pentru măsurarea smălțului; Maßnapfchen für Glasur. 1832: a két Erdéli Sámuelnek a Czéba béadó Instánziája, hogy a Glét mérő Fontost és serpenyőt egyedül a Czéh Mester hfábtata volna meg[mai napon meg hagyatot a Czé tisztfeinek hogy a . három fontos helyet más fontot vegyenek [Zilah; ZFaz.].

A fontos korunkig terjedő használatára l. a font 4.-hez csatolt jegyzetet.

fontosan alaposan; temeinic; gründlich. 1773: Telesi Vram igen hatalmason és fontoson az Protestatiot ki dolgaza [Dés; Wass]. 1776: egész Communitasunk a' Biróság házhöz gyűlvén, és a' difficultasokat fontoson ruminalvan, edgy elsőben ugyan néhány de igen kevés tagjai Communitasunknak külömb külömbféle opinokra hajlattak [Torockó; TLev. 7/5].

fontoskő egy fontos (mérleg)súly; greutate de un pfund pentru cîntar; Waagegewicht (1 Pfund). 1680: egy másalo Fa kumpana nyolcz vas karikával es felyül által járo vas szegekkel edgyütt, mellynek tablai negy szál köteleken felyül is penigh egy szál Istrangon függenek, mellynek hozza való fontos kövei meg vadnak [A.porumbák F; Ált Inv. 16].

fontszám 1. fontmennyiség; cantitate în pfunzi; Pfundquantität. 1676: Hasonlókepp(en) csak font számra irattatvá(n) fel az ön szerszámokis. . . mi . . . így inventaltuk* [Kv; RDL I. 155a. — *Köv. a fels.]. 1681: Másut mikor az szalonnát fel kotik akkor is meg mérik, s az font szamrol ravast is tesznek mindenikb(en) [Vh; VhU 560]. 1736: Az on gombokat öntő Ember ki nem mehet ha Ngod onat kűd fontszam szérint 18 pinzert akar men-

tekre akar dolmanyokra valo hat pikelyésen meg önti [TKI Mihály Deák lev.]. 1779: Szalonnát font szám szérint láttam száma küll hogy adott [Bh; BfN Bh-i csomó]. 1780: Hogyha találatnáknak olyanok, kik hibáson igen kis darab Vasat (:vagy mint szokták nevezni Medvét:) futatnának, a' vegre hogy azzal a' futatásbeli Restantiájokat szaporítsák, ötven fontnyi lévén a' darab Vas, másodszeri futatásban az illyen fuvás vagy Medve ingrediáltathatik a' font számba [Torockó; TLev. 6a].

Szk: ~ra megmér. 1579: A honnat penig eo kgmek talakat veznek el, thehagh Meriek meg font zamra hogy ha Mely el wez Bennek tehat tuggiak ez vtan meg elegyteny Rola [Kv; TanJk V/3. 185a].

2. font súlyjelzés; indicarea greutății pfundului; Pfundzahl(zeichen). 1688: az utanis Becsi fontal ha mérik megh engedtetik Az Becsi fontra fel legyen belyegezve a font szám különben az ide való fontal negy penzen arulni*, megh nem engedtetik [Dés; Jk 26b. — *Ti a tehénhúst].

fontnyad a se veszteji; welk werden, (ver)welken. 1790: azon Irtványokat praetendalo Czoptelki Emberek . . . a' mely nap le-kaszálták azon éjtszaka Fűvül, vagy pedig mihelyt annyira fontnyadot azonnal fel-gyűjtven, el-vitték [Szásznyfres SzD; Ks 33 Szásznyfres IV. 15].

fontnyadék-háj kb. hájszír; osinză topită; Flaumfett. 1685: Fontnyadék Haj van ket fazakkal melyekben Circiter libr. 90 [A.porumbák F UtI]. 1688: Fontnyadék olvasztat haj 6 fazakakb(an) libr 100 [uo.; UtI]. 1689: Fontnyadék vagj olvasztot Haj libr 140 [uo.; UtI]. 1690: Fontnyadék vagj olvasztott haj Libr. 144 [uo.; UtI].

fontnyadó-zsír abálólé-zsiradék, táj, rég fontnyasztózsír; grăsimă de la zeamă de opărit; Abbrühfett. 1793: Háj sír egy Cseberke 2 veder 6 kupa Egy fazakban Kupa 2 Más fazakban 1 Fontnyado sír egy fazakb(an) ku(pa) 3 Mas fazakban Kupa 1 [Hadad Sz; JF 36 LevK 153].

fontnyadt 1. kiszáradt; uscat; ausgetrocknet/ge-dörft, verdorrt. 1752: Jábroczki János Vram szabadcságot adott néki, hogj vághasson fát itt az erdön, nemis vólt ujj vágás; hanem régi fontnyat fák voltak [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 3. 33].

2. becsm aszott; sfrijit; uscățiv; dürr. 1568: Helena famúla Andreę Kadas fassa e(st), Ezt hallottam hogy monda eptúes Palnenak, biro Kathot Orszagon folt, velem egot fontyat bestye hyres kúrwa [Kv; Tjk III/1. 209]. 1649: Az J nem tudatik miteöl uiseltetue(m) rut esztelen szokkal, boszorkany tuze valo, puska por ala valo ven kofa fontnyat, saluu(m) sit Essez lelekkelis megh szitta [Kv; Tjk VIII/4. 366].

Szk: ~ valagú. 1568: Antoni(us) soch fas-s(us) est, Ezt hallotta(m) biro Katotol hogy azt monda Ept hues Palnenak, am Jg s yg szydam

az fonyat valagw bestye hyres kúr wath [Kv; Tjk III/1. 209].

3. kb. megemésztett/emésztődött; mistuit, ohnuit; abgegrämt, verzehrt. 1629: Mindezek után az én sok bűnnel megterhelte és fonyadt lelketem ajánlom az én szent Istenemnek, aki mindeneket s engem is teremtet; testemet az ő anyjának, az Földnek [EM XVII, 320; BTN 414].

fonyaszt abál, abárol; a opári/fierbe; abbrühen/kochen. 1733: tiszta edénybe fonyasztsza Aprolékját [Dés; DLt].

fonyasztatlan forrázatlan(ul); neopárit; nicht abgebrüht. 1716 e.: Én a nyers káposztasalátát fonyasztatlan ettem, de ellenben a nyers ugorkasalátát nem szerettem [BethlenÖnél. 128].

fonyasztó I. mn dtw kb. sorvasztó; care secă-tuiește; ver/abzehend. 1817: így léssen tökéletesen ment ember Miklos ... perbéli kedvetlen és fonyasztó költségektől [Kv; Pk 3].

II. fn ? abálólé-zsiradék; grásimea de la zeama de opárit; Abbrühfett. 1757: Orja fejestől Nro 06 Egy Tál fonyasztó [Buza SzD; LLt].

fonyasztó-zsir abálólé-zsiradék; grásimea de la zeama de opárit; Abbrühfett. 1813: Juh Fejő veder fonyasztó Sir benne circ(iter) 2 Kupa [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalági Kata lelt.]. 1850 k.: lud zsirok háj zsirok fonyasztó zsirok [Pk 2].

forajber fordító, kallantyú; incuetoare; Vorreiber. 1852: Az Istáló Ablakaihoz 5 uj vinklihaknit 5 sainlaknit 6 kéglit 1 Gombot 4 foraiibert tsináltam es felszegesztam 5 Rf | egy fűstház Ajtohoz ... a foraiibert benittoltam [Kv; SLt Vegyes perir. Gérg Ádám lakatosm. számlája].

foreimmer előszoba; antreu, anticameră; Vorzimmer. 1813: A Fortzimmernek van egy ablaka ... és erre egy pár szarukráter (!) is minden sarok nélkült [Koronka MT; Told. 18]. 1830: jo koltsoz záróú ajto nyillik az első Szobába (:Fortzimmer:) ... nyillik ezen házbol égy ... ép ajto az elés oldal Kamarába innét vissza térve a Fortzimmerbe, — ebből nyillik jo sarkokon, égy hamuszínre festett jo koltsoz záróú (!) ajto [Kv; Somb. II]. 1850: A Forzimmerbe bemenő két felé nyíló vésett tükrös ajtó [Algyógy H; Born. F. II].

foreimmerajtó-zár előszobaajtó-zár; broasca de la usa antreului; Vorzimmerschloß. 1852: A fortzimer Ajto Zárt levettem es aláiszniját (!) felnitoltam 30 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Gérg Ádám lakatosm. számlája].

fordít 1. a intoarce; kehren. 1572: Magyaro Mate Banfy Pal wram Jobagja ... Ezt walla hogj, ... Eztys hallam az Mesteortwl ... hogj Ezt Mongia wala hogj Byzony Enys Eyettomben, Az puskath az tewewl fordította(m) wala vgj-

mond oda [Bh; KP]. 1584: Bokor Casparne Anna azzony vallia Masfel ezteideig laktam Herselynenel, ... teortenek valami betegsege, hywata oda Zabo Catot, es Ez Zabo Cato oda Ieouén kere teollunk egy feizet, a feyzeuel fel feizite a kúzeobnek keouet es Alaia sot hamat hintűen A kwzeobeot esmeg heliere fordita Herselnet penig haromzor altal hagata raita [Kv; Tjk IV/1. 221]. 1599: Zeoleossy Peter vallassa . Az kozak puskatyat az aytonak, es az ablaknak fordetwan sokaygh Deoreombeozwen az ayton szytkozodek [Kv; Tjk VI/1. 384b]. 1631: Forraj Benedekne ju . nem keoszeone, hanem az seggitt fordita reank s megl vakarjta, s monda Kutas Janosne hogi en rea(m) haragszik s azert czelekszi de igiek eo maga beleole ha reank mutattia [Mv; MvLt 290. 253b]. 1718: Josika Sigmond Ur(am) eszt monda az fejedet szellel vere(m) evel az nad palczaval az mig szellel hul az palcza az Utan forditom az nagyob veget is azzal is addig verem a fejedet az mig szellel hul [Branycska H; JHb Fülei Csak Ferencz gond. vall.]. 1724: a Segesvári Leány panaszk(odik) nekem, h(ogy) ha Pekri véle elé meg ún(n)ya, ötét hátul fordíttya Törökösen [M.királyfa KK; BK „Eperjesi Mihályné Toldal(agi) Gáb(or) ur(am) főző Asz(onya)” (37) vall.]. 1765: Bartha István ... monda trefából, hogy azon Udvar kapujában lévő Német kötötte meg a Pistollyadat azért nem süll el, hanem fordítsd balra s ugy mindgyárt el süll [F.gerend TA; KS]. 1842: Rákotzi Aniska égy gödröstkét ásván ... a' gyermekeket a' fazékkal edgyütt én belé tettem a fazakat szájával felé fordítván, 's földel jól bé takartuk [Dés; DLt 85. 10 Jáné Mária (19) Karácsonyfa (U) vall.].

Szk: hátat ~ vkinék. 1756: az Jobbágyok az midőn ügyes bajos dolgokb(an) Balogh Uramat requirálták, hatat fordított nekik s egy felé el ment előlők vala [Nagysomkút Szt; TK] *szemeit red ~ja. 1855: a Grof szemeit reám fordítva alig érthetőleg monda serus [Marosgezse AF; DE 5].

Sz. 1591: Thudom hogj Eordeogh Farkas kwi-deote vala az birohöz Varga Gergelt hogj teortwent kerne az birotul az biro monda bizony hogj nem tartozna(m) adnj mielhogj engemet beochiwl-letbe(n) nem tart de az Christus mo(n)dasu jut eszembe(n) hogj mi kor Egy feleol archul chiapnak az masikatis fordichiad [Szkr UszT. Fazakas Andras fej-i jb vall.].

2. elfordít/forgat; a suci; drehen. 1578: Az Nagy harang felől penigh azt wegeztek eo kegmek Miert hogj it wagio(n) az Mester vagy fordityan* vagy vionna(n) kel megl conteny [Kv; Tanjk V/3. 163a. — *A harangnyelv koptatta falú harangtest elforgatására von.].

3. másfelé irányít/térit; a indrepta in altă directie; lenken. 1765/1770: azon Malom nagy darabot el hordott, a Revet el rontotta, es más revre kelletvén az ország utyát fordítani, rész szerint Horváth Rész földre tsinálodot az ut [Széplak KK; SLt évr. Transm. 197].

4. (vhova) küld; a trimite (undeve); schicken. 1737: Az Rosahegy alatt levő Deesi Malomnak Gáttjának építésére Vegezetett hogj az Ne(m)es Universitas kölcsön kerjen fl. hung 200 akitől található vagj kérhetni közönséges meg egjezesből e mellett penig minden Marhatlan Ember adgjon két két jo gjalog szerest, Az Marhas Ember penig egj egj nap szekeret amire szükseges oda fordítani Tartozik [Dés; Jk 411a].

5. (vmilyen munkára) alkalmaz; a întrebuința (la o muncă oarecare); verwenden. 1676/1681: Hunyadi Molnár Tot Benedek valaszsa. Csak Molnar Mesterségere nem volna annyira szükségem, de hogy mind asztalosságában mind peniglen a' mellette valo Legény tanításában (így!), ugy ha mire Tiszteim fordították, serénynebenis igyekezék, megh engedtem, hogy azon malom jövedelmének az harmada öve legyen [Vh; VhU 454]. 1758: (Gyirászim Volnya) Hogy az Asszanyam szolgálattyal az Maga hasznára fordítot volna valamellikünkket én nem tapasztaltam hanem ha betsületből segetet valaki [Cintos AF; TKI 19/42 Gyirászim Andrő (60) jb vall.].

Szk: *szolgálatra ~ vkit/vkiket*. 1679/1681: A jöszágbeli jobbagoikat sem maganak, sem masnak ... a szolgálatra ne erőltesse; elegh eő rajtok szegenjekem a' nekem valo szolgálat; vagyonis hova fordítani szolgálatra mind a paraszt jobbagoikat, úgi a szabadosokat is [Vh; VhU 674].

6. *átv* (szót/dolgót) vmire terel; a aduce vorba la ceva; lenken, (dem Gespräch) eine Wendung geben. XVIII. sz. v.: én ekkor fordítottam a' G. Battyániné ö Nga Processussára a' dolgot, 's erről sokat tractaltunk [LLt N. Solymosi Kontz József lev.].

7. *átv*. átvált; a schimba; umwandeln. 1736: Amazok szidják vgyan tréfából, de kaczagásra fordítván, egész nap estig mind ott ittanak [Met-TrCs 458].

8. átalakít; a transforma; umändern/bauen. 1681: Vajda Hunyad vára Kinzó Bástyá ... aytaja Ez a ki jaro hely most be van kövei rakva es fordítottak kijaro viz csatornájának [Vh; VhU 502, 511]. 1748: tanáltunk egy más mellet három darab kaszáló helyeket mellyek-(ne)k ketteje Quondam Szántó föld volt, az időnek Vizessége mián fordították kaszálónak [Koronka MT; EHA]. 1766: a' Kezünkbe engedett Erdőt Senki ne vágja ne pusztítsa, ne horgya, Szántó-földnek, Rétnék ne fordítsa, ne irtogassa [Torockó/Gyertyános TA; Bosla].

9. vált; a (pre)schimba; (um)wecheln. 1757: a nemes Szóts Czhéttől Városnak járando Roka vagj Nest bőr Árrát pénzre fordította 2 rhf [HSzj szöcs-céh al.].

10. elcserél; a face schimb; ein/umtauschen. 1718: A magazinalis ad(mini)stratiobanis foglalatol vagyok, de az sok erogatum a Naturalekot ige(n) meg kevesitette ..., de a kölesünket fordítottam Rosért, es egy ki sütöm az Summát [Fog; K.J. Rétyi Péter lev.].

11. kifordít (ruhát); a intoarce (o haină); (um)wenden. 1847: Ujfalvi Sándornő Nagysága

számára a legényinek Egy ótska Gérokot fordítottam és kisebbre vettem 5 (ft) [Kv; Új. I].

12. megváltoztat; a modifica/schimba; verändern. 1787: Csikjenőfalvának közönséges végzése az bikák kitarása iránt. Minthogy régi szokás szerint pénzfizetéssel nem találtunk aki kitarja, fordítottuk a jövedőbéli kitarásokat: minden ember a faluba adjon egy-egy szekér ganyét az kettőnek kitarásáért [Jenőfva Cs; RSzF 178].

13. változtat; a schimba; (ab)ändern. 1723: Isten irgalmából harmad naptól fogva jobbra fordula az üdö, s talám Isten eő Sz. Felsége már könyörül rajtunk, csak eppen az etczakákat is fordittana eő Sz. Felségé melegebbekre, kivalt az etczaka eppen jo hüvés vala [Darlac KK; Ap. I Gr. Haller János anyósához]. 1773: betsületemnek nem remélt fatumát Ngod kegyességiből mostan vizasztalásomra kívánván fordítani, alázatosan könyörgök, méltoztassék elébbi kegyes reflexióját most is érdemtelen cliensitől ... meg nem vonni [Nsz; Borb. II. Motok András lev.]. 1782: mint jo kedves joakaroimnak jovaslom a békeséges türest, a szent Isten jora fordítja kegyelmeteknek dolgokat [Kv; TLev 4/5].

Szk: *békességre ~ umilyen dolgot*. 1676/1681: Igen hasznos volna a több Erdelyi Vrak dicziretes példajaval annak idejében ösztövére marhakat venni es a havasoko(n) megh hizlaltatvan, nekem it bef(n) nem laktomban el adatni; avagi Isten be-kességre fordítvan a' magiar orszagi dolgokat, konyham szüksegére oda ki küldeni [Vh; VhU 678] * *dolgát másképpen ~ ja kb.* vki sorsán változtat. 1758: (A leányt) akkor mindjárt meg is eskették. Melyet felette igen megbánt, de nem tudott mit tenni, mert se atyja, se anyja számba sem vették, ... nem hogy dolgát igyekeztek volna másképpen fordítani és illendő szerencsét munkálodni [RetE 75].

Sz. 1784: Ha az Uristen másképpen nem fordítja az mi állapotunkat, félok hogy jövedőben az ivóvizünket is pénzen vesszük* [i.h. 42. - *II. József császár törvénytelen adóztatásával kapcsolatos nyil.].

14. (vmely célra) (fel)használ; a folosi într-un anumit scop; benützen, aufwenden. 1777: Az chyky ravók az hamoron való kéz vasat zokot arra zerent el aggyak, es azt az banya zokot mye el kezdesere fordechyak [SzO III, 336 fej.]. 1692: nyervén hetedfél száz forintot azt ... fordítottuk ... Apahida ki váltására [Kv; RefEgyh. Lt X. A6 Pataki István kezével]. 1722: A mellj öreg Gerendak vad(na)k itt az Udvaron ..., ha elég hoszszak volná(na)k arra az szüksegre lehetne fordítani [Fog; K.J. Rétyi Péter lev.]. 1759: (A gondviselő) a' szénát, szalmát, Málét, és egyéb proventusst hova fordította? [Marosludas TA; TKI vk.]. 1761: a mit ezen Bonumokból a Vidua eletib(en) a p(ro)prietariusok meg váltaná(na)k azonn pénz(en) szabados dispo(siti)oja leszen a Vidua(na)k oda fordítani az hova akarja [Hsz; BLev.]. 1794: Vagyon ezen fundamentumból valo ujj épületnek ... egy különös fel járo gráditisa, a' mellett pedig a' felső résziben egy jo világos

szoba, melyet író Háznak lehetne fordítani [Kv; CsS]. 1808: a' Biráknak ... kötelességében állyon az Erdőkben tett károsodás meg térítéséből szorosson számadalni és az hid építésre való költséghez fordíttonni [Torockó; TLev. 7/13]. 1836: a Halász a mint a To bé fagy azonnal minden tehetségét arra fordította hogy Csíkot fogján (!) [Csapó KK; Berz. 21]. 1840: az örmény máshuva fordítja pénzt [A.ilosva SzD; Kf Miss]. 1865: tőkém fenn maradó részét kamatoztassák végrendeletem végrehajtói, 's fordítsák fiu unokáim nevelésére [Kv; Végr. 5].

Szk: a hasznot magának ~ja. 1782: a' Familia meg egyezett szoros kötés alatt, hogy a' hasznot* magoknak fordították [Torockó; TLev. 5/18. 360. — *A szombati vásárvámét] * a hasznot vmire ~ja. 1789: a Faluban olyan Malmok lévén mely több Gazdák által biratik, azon czimborá malmoknak a hasznait ezen Debitumnak depuratiojára fordították [Lövete U; UszLt XIII/97] * a jövedelmet evés és ivásra ~ja. 1837: az a hir is szárnyallik, hogy lenne valamely titkos protocolumok melyben az olyatén jövedelmeket inferálják*, s azt közgyűléseik alkalmatosságával, evésre, és ivásra-is fordítják [Kv; AsztCSzám. 115. — *Ti. a céhmesterek] * a maga/az ő hasznára/számára ~ vmit. 1679/1681: Arrais vigiazzo(n) eő kglme*, hagi valakinél az e(n) pinzbeli jövedelmem forog, azt magok hasznokra ne fordítczak [Vh; VhU 675. — *Ti. az ub]. 1681: Ha mi az vasak az műszereknek meg újításából vagy az kohon üszögiben, avagy valami munkától maradnak, azokat is jó lelki ismerettel hasznunkra fordicsa [Szúv; CsVh 108]. 1711: Az után való üdőkben mind eddig hallottade vagj lattade hagi azon marháknél löttenek volna nevezetesen, adtae valaki valakinek, avagy ki fordította maga egjeb hasznára vagj pengi máséra? [Gysz; Wlt vk]. 1782: mind eddig ugy igyekeztünk hogy ezen kevés portiótskának proventussából ami jönne, viszont az eő hasznára fordítanok [Gyula K; SLt XXXIX Alex. Pekry Suky Jánoshoz] * ledérségre ~ja az időt — tanulásra ~ja az időt * a maga szükségére ~ vmit — vki szükségére ~ vmit * a maga úzusára ~ vmit. 1711: halotta(m), hogy beszélte(ne)k, hogy Ispan Ur(am), az Bonczidaj hidhoz rendelt szekerekből, egyet ketőt a maga ususára is fordít [Göc SzD; Wass. Nagy Ferencz (33) szb vall.]. 1734: Intus az én Szénámat malitiose hírem s akaratom ellen distrahalta s maga ususára fordította [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24] * tanulásra ~ja az időt. 1854: tanítónk ... feddő hangon figyelmeztetett, hogy a szolgafiú* a mi kevés időt kötelessége megenged tanulásra és nem ledérségre fordítja; mi pedig drága időnket ellesbeljük [Újfé 100. — *Kőrösi Csoma Sándor] * vki (v. vmilyen testület) szükségére ~ vmit. 1676/1681: Udvarbíró Vr(am) keze alatt lévő Urbariumot ... minden fogiatkozás nélkül magának le pariallya avagi hiteles ember által le parialtassa, hagi a szerint percipialhassa a' Jozzagbul jaro jövedelmeket; azokat Congeralvan fordicsa az e(n) szükségemre [Vh; VhU 656]. 1718:

az él szököt bacsnak gyütemenvit él vitte es magá süksegire Fordittatta [Mezőbodon MT; KJ. Fogarasi János lev.]. 1768: amit abbol* percipialnak a Possessorok(na)k ratajat ki szakasztvan a többbit fordítsák Falu szükségire [Ákosfva MT; EHA. — *Ti. gyümölcseledásból] * vki ellen ~ vkit vki ártalmára használ (fel) vmit. 1656: Ozdy Thamas vr(am) ... az Razmany Istva(n) teöruenyeben ualo fassiokot, melybe(n) hamis tanok lattatnak lenni ... az I ellen fordította [CartTr II. 1073] * vmire ~ja a jószág erejét. 1786: itt a' szakadás miatt igen hosszúra nyult Gátnak megújítására kellene az egész Jószág erejét fordítani [Cernyeszeg MT; TL].

15. térít; a restitui; vergüten, ersetzen. 1570: Margith Igarto ferenczne vallya, hogy halotta Zabo Gergnetwl hogy azt mongia volt az eomaga fyanak hogy Dabo Tamasne liet forintra aggyon Mwstot neky az Theobire fordith neky [Kv; Tjk III/2.4.]. 1615/1628: Kis Anna harmadgiara ... Egi viselt gránat foldozot szokniabol tartozik az Apia fordítani ... f l d 66 [Kv; RDL I. 96c]. 1633: Matiko tartozik az ő haza rezeből fordítani Czipkes Andrasnak f. 65 d. 56 [Kv; i.h. 22]. 1683: Kenyeres Janosnak forditcson Makai Miklos hat forintokat, mivel azon szőlőt építette [Dés; Jk]. 1724: Tar Mihály Ur(am) edes Attya maradtolt volt ados tizen négy forintokkal ... Nehai Tar Mihály Ur(am) tartozot volna fordítani f. 14. de egy pénz sem adott [Asz; Borb. I.]. 1747: (minthogj Pap Miklos Vr(am) marad az házb(an); tartozik a' két Attyafiainak fordítani fl. hg. 4 [Torda; T]jk III. 114]. 1765: a Falu szekin törvenyünkis volt, s azt ítélték hogy ... fizesse meg Kantzámát fordítottis 10 forintokot, de 4 forint máigis restal [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

16. vmit juttat vkinek; a face să parvină cuiva zukommen lassen. 1767: a' mely két ezer forintot Gróff Székelly László Ur számára szerzettem, az Urnak fordítottom hogy minden bajból ki menekedgyék az Ur .. osztán csak légális Intercessivvel adgyák, soha sem bojgattyák az Urat érette [Kv SLt XL Ferenczi György Suki Jánoshoz].

17. pótol; a completa; ersetzen. 1733/1813: A T. Kolosvári András Uramnál lévő arany rómlott boglár lábotskátis (így!) hagyom az nagy oltárhoz, fordítsanak valamit véle [Kv; SLt XLII/6.32. P. Horváth Krisztina végr.].

18. a traduce; übersetzen. 1759: Ezt is láttam írásban a minap Szebenben, hogy írták a prussiai királyról, Magyarul fordítottam e szerént* [RettE 83. — *Köv. a fordítás]. 1775: br. Wesselényi Istvánné igen ritka nagy tudományú és bölcsességű asszonyság volt, jól tudott deákul s még görögül is. Deákbol magyarra fordította Pictetus Ethicáját igen szépen [RettE 347]. 1796: Arany válto Musik Frideriknek özvegye ... azonn praetensioiban forgo Privilegialis Levelet Magyarra fordítottva magais látta 's olvasta [Mv; TLev. 5/16 Transm. 53 tábl]. 1807: Ad Quirites post reditum fordítottam hibáson [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 256].

◇ Sz: ~ja az erszényt megnyitja az erszényt; a scoate punga; Geldbeutel hervornehmen. 1628: Boyer Peter ollian ember uala noha eo birta az falut de ualaki drokseggel megh kinalta csak fordította az erszent mingiart penzt adott erette [Récese F; Szád. Iuun (l) Munteanu (60) jb vall.] * elméjét ~ja vmire ráadja a fejét vmire; a se deda la ceva; sich auf etw. verlegen. 1643: Minek utanna syralmas karokon^a elegge töreodtwnk es bankodtunk volna, fordítok elminket az zent ezközőknek Ujolagh valo épétesenek gondolkodasara [Dés; DLt 408. — *Ti. a villámsűtöttá templom és tony pusztulásán]. 1755: Bartos Kelemen igyekezik a' külső Fővebb Oskolák(na)k látogatására ki fordulni, és ottan el kezdett szép Tudományát öregbíteni. Elméjét fordítván az Académiai bujdosásra [Ne; BLev.] 1782: fordította elméjít maga Jobbágy Embereinek Széna réttyeik körül határunkból régtől fogva nevelt nagy öreg gypű fáiknak le vagdalására [Torockó; Thor. XX/4] * figyelmet ~ vmire a acorda atenjie unui lucru; die Aufmerksamkeiten einer Sache zuwenden. 1830: a' Cometanuosok, és a' betsűsök választására is lehetőségig valo vigyázatot, 's figyelmet fordítsanak 's azokat a' betsűre csak hűtek letétele mellett alkalmaztassák [Borb. II gub.] * gondját ~ja vmire kb. vinivel törődik; a se interesa de ceva; sich um etw. kümmern. 1605: Ez az zegeny varas az kinek Jsten aggia az orzagnak birodal(ma)t azt fely, vrallya, es lywseges engedelmeuel bechiwly es az kiteol tartany kell azokra fordittia gondiat elseoben [Kv; TanJk I/1. 504] * gyanúját ~ja vkire gyanúba fog/kever vkit; a bāni pe cineva, a face să fie bāniut cineva; ju in Verdacht bringen. 1780: igenyessen Rekittyan Drágujra fordították gyanujokat hogy ő Lopta volna el mind az ökröt [Laszó H; Ks 113 Vegyes ir.] * igazságát vkire ~ja vinilyen jogát/jussát vkinek átadja; a-și ceda dreptul cuiva; Recht/Erbteil jm übergeben. 1619: Feyer Mathe Badarka, mas neuel Nagy Thamas neuü eoreokeos Jobagia fiat Balintot . meghylatlatlanul ... Náray Janos deaknak ... adá semmi igazságát magának s maradékinak hoza megne(m) tarttuan; hanem Badarka Balinthoz valo igazsagat ... Uayaj Janos deakra es maradékira forditta [Vacsárcsi Cs; Berz. 12. F. 92. 87] * igyekezését ~ja vmire arra igyekezik/törekezik; a se strădui să ; sich nach etw. streben. 1769: Regius Perceptor Atyánk fiainak is igen keményen porontsoltatik hogy minden igyekezeteket arra fordítsák hogy az adot hova hamaréb egybe hajtsák [MszLt XIII. 97]. 1788: A magamra vállalt Földmérés béli munkát, melyet eddig ... hibáson s nem a p(rae)scribált Norma szerint vittem egész igyekezetemet arra fordítván az Instructio szerint meg jobbitom, és el készíteni igyekezem [Dés; BLev. 10] * nyakára ~vki vmi dít megfizet; a ráspläti; helmzahlen. 1722: Talám Isten nyakára fordittya némellj(ne)k, a' kik Glorialdta(na)k a mi rajtunk történt bestelen investigation mint az jo sogor Varadi is; Ha meg emésztheti őis a' menyí jármat meg száraztatt Fogaras

földin és aklot meg üresített szerencsés ember lesz [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.] * okot ~ vkire vmiért vkit okol; a face pe cineva răspunzător pentru ceva; ju für etw. verantworthlich machen. 1763: az egés után egjmásnak szemire hánták az egés okát, sőt az én Inasom egészszen a Böszörményi Mihály Ur(am) Inasára fordítván az okat, agnoscalta, leg alább nem reclamalt, nem tagadta [Torda; TjK V. 153] * a törvény vkire ~ja a kárt a törvényszék vkinek tulajdonítja a kárt; tribunalul atribue cuiva paguba; das Gericht mißt den Schaden jm zu. 1609: ha Simon Istvan modnelkeol mit czelekedet s az teoruinj rea forditia a kart, megl elegittetteök üelle az olahot [Dés; DLt 317] * vigyázatot ~ vmire -: figyelmet ~ vmire.

◇ Sz: vmely felé ~ja a kantárt dít (vnerre) másfelé veszi útját/másfelé fordul. 1770: Ha eddig az Vramat Szép betsűlettel szolgáltam vgy is akarom végezni; mely tsak Bétsből valo el jövetelég tart, azután én is valamely felé fordítom a kantárt [Mezsbánd Mt; DobLev. II/421 Szántó Sándor lev. édesatyjához].

Ha. 1739: fordította [Mikeszása KK; MúzRadák 281]. 1790: fordította légyen [Nyarádkaracsonfa MT; Told. 76]. 1821: fordítani [Kövend TA; Borb.]. 1826: fordítani [Dés DLt 415].

fordítandó kb. átadandó; de predat; was zu übergeben ist. 1818: mostantol kezdve tiz Eszteni dőknek le folyásáig senkinek ezen N. Fejedelemségbe^a szabad nem fog lenni rajta kívül az ő általa feltalált és fennebb megirt vizező Machinát készíteni ... arra a végre alkalmaztatott s a nevezett Impetrans hasznára fordítandó Instrumentuinak elvesztése alatt [DLt 456 gub. ^aErdélyben].

fordítás 1. felhasználás, használat; intrebuintare; Anwendung. 1812: (Az) építések és egyekben valo Jobbittások a Jozság jövedelmét egy fel érték, hogy ... a más Jozságok Jövedelme ide fordítása melletis költsönözni kellett eő nsgán(a)k [Héderfája KK; IB]. 1814: a' mi a 'Gabona béli Gyűjteményeket illeti ..., azoknak el tsépeltetések, és szükséges helyre valo Fordításokat ... sem tselekszi [Banyica K; BfR 117/1 Mayer alias Ruz Von (65) col. vall.].

2. (ruha)kifordítás; intoarcere (a unei haine); Umwendung. 1846: Egy kaput fordítása 5 ft. A kisebb legénynek egy köpönyeg reparálás 50xr [Kv; Új].

3. (meg)tértítés; restituirer; Vergütung. 1627: Egj palastbol, Egj bors Borlobol, es Egjeb forditasbol Jutott f. 55 d. — [Kv; RDL I. 134]. 1792: Ezek felett a több mobilikat és Supellectiliakat amik oszlora valok voltanak az osztozo Felek magok között két egyenlő részre meg osztatták és kezekhez vették, és ami fordítással egj a másnak tartoztanak azakat is egj másnak ki fordították, Semmi egj máséhoz valo praetensiot fenn nem hagván [Aranyosrákos TA; Borb. I].

Szk: *hára ~ a kártértés.* 1789: Györgypál János fizet Miklós Györgynek hat magyar forintot kára fordításában [Taploca Cs; RSzF 282].

4. traducere; Übersetzung. 1678: Szölfikár^a ... azkor az lengyel és muszka levelek fordításában volt foglalatos [BTN 125. — *A török tolmács]. 1806: én nem figyelmeztet, a fordítás közbe vitzogatm ezért megverték, és a nagy asztaltolis el tsaptak külön [Dés; Ks Kornis Mihály naplója 173].

5. '?' 1817 k.: ezzel elé vettem a' Recursusrol költ Testimoniumat, mellyre mnyájon^a le fityezették az ajakokat, egy része mondotta, no ide bizony hijába jöttünk, más része megint azt, de hogy hijába, tészünk még egy fordítást [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev. *Ti. az itélőbírák].

◇ **Szk:** *haszonra való ~ ? kártértés; despägbüre; Entschädigung, Entgelt.* 1824: ha az illy Tsoportok tulajdonossai, azokkal az vexákkal illetetnek, hogy Marháok bé hajtókik ..., és nem tudom micsa haszonra való fordításra, ártatlanul pénzbeli fizetésre szorítottak, így az itt való keresztül járástól el idegenítettnek [M.zsombor K; Somb. II].

fordításpénz '?' 1522: Proventus ferrifodine fordetas pénz [DomH 50].

A kiadvány gondozója ezt a román értelmezést adja: 'sumă restituită de minei probabil sub forma unei cantități de minereu'. — A szerk. ezt az értelmezést csak fenntartással idézi, hiszen természetbeli vasjárandóságot aligha jelölhettek pénz utótagú összetétellel. A címszó inkább valamilyen készpénzben fizetett járandóságra vonatkozhatik. Talán: 'értékpénz'?

fordítatlan heréletlen; neintsors, necastrat; un-verschnitten. 1806: Egy 2 esztendő heréletlen, vagy fordítatlan sötét szürke szörű Tsitko [Dés; DLt 348 nyomt.].

fordíthat 1. vmerre el/odaífordíthat; a putea indrepta într-o direcție oarecare; zuwenden können. 1655: Ez a dolog elvégződven, urunk országába haza szálla, népében majd semmi kár nem lett. A lövő-szerszámát az ellenségnek kihozatá onnat, hogy többször ide reá arcal ne fordíthassák [ETA I, 159 NSz]. 1724: az Kútfőnek egyike, melly Vizzel tartya ezen Haltartot Istvan Déák Uramék birodalmában marad az magok Kertekben ... Adván olyan Facultástis István Déák Uramék az Mélgos Aszonnak, hogy az merre fordítani akarja az Ajtóját az Haltartotnak arra fordíthassa [Hévíz NK; JHbT]. 1737: (Az erdélyi lovak) az fejeketis alá tartyak, azért olyan Zabolakat kell nekik keresni ... az melly Zabolab(an) fen tanulyák tartani és vgy kell szoktatni őket hogy ne huzasák az szájakat hanem könnyen fordíthassák mind két felé őket [JF lovaszmesterei ut.].

2. (vmilyen szolgálatra) alkalmazhat; a putea angaja pentru un serviciu oarecare; (für irgendeinen Dienst) anstellen können. 1687: Az Más rendbeli szabadosok olyak, kik az régi szokás szerint Lovok hátán jó fegiveressen, es poszto ruhaso(n) tartoznak szolgálni, az mikor az Dnus Terrestris őket arra fordíthatja [Vh; VhU 199].

3. (vmilyené) változtathat; a putea schimba (in ...); (in etw.) verwandeln/(ver)ändern können. 1653: Ez az esztendő háborúságra fordula némü-némü dolog miá, melyet Isten ő szent felsége fordíthat jóvá [ETA I, 155 NSz].

4. (vmely célra fel)használhat; a putea folosi pentru un anumit scop; (für einen Zweck) benützen können. 1623: az Jozagh zolgaltatasab(an) illyen Rendet tarchion zekerekkel mehet Egy resze mas resze gialog zerben asouall kapauall es az myre zwksegések Tartany Embert arra fordíthatiak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1745: edgjeztenek meg azonis, hogj a' Gyümölcsös felső végítől fogván a fundus(na)k hatulos végéig lévő haszontalan romladozott Kertett Jakab János Vr(am) maga ususara fordíthatya [Torda; TJK II. 5]. 1784: cselekedheti a nemes falu magak helységével mit akar; akár árendára, akár marhák élalmére fordíthatja [Jenőfva Cs; RSzF 137]. 1833: meg valyuk Szegények vagyunk, a' kén-telenség viszen rá, erre a' mesterségre, hogy ha tsak egy kis dertzet fordíthassunk Házunk élalmére [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

Szk: *a maga használatára ~ ja.* 1801: a' quar tirozásra nézve ... nagyon sajnálom, hogy ezet, magam használatára nem fordíthatom [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez] * *a maga hasznára ~ ja.* 1681: Noha rendkívül való haszon mi nem kapdosunk, mind azonáltal ha onnan és mit rendes uton módon szerezhethasznunkra fordíthat, kötelesnek tarcsa magát reá [Szűv; CsVh 107]. 1766: A' mely circumscribált Erdőket a' meg nevezett Falu^a ada Bartok András Albert és Istok ő Kglme(ne)k adák harmintz Esztendőkig hogy magak hasznokra fordíthassák 's vágassák [Torockó; Bosla. — *Gyertyános TA]. 1776: az maga köbéli részinek árrát minden béres^a ha tetzik igya meg a' régi usus szerént a' társasággal vagy maga hasznára is fordíthatya [Torockó; TLev. 715. — *Bérben dolgozó bányász] * *vki intentuma ellen ~ vmit vki szándéka ellen használhat vmit.* 1798: ez a' Pohár egy kegyes Joltevőnek ere a' szent tzelra adott Pohara; mellyet mi más tzelra . kegyes intentuma ellen nem fordíthatyuk (így!) tellyessegel [M.bikal K; RAK 31].

fordítható 1. forgatható; care se poate învîrta; drehbar. 1714: Egj Par Pisztolj fordíthato Csövel fa agj nélkül való forgatoja Dio fabul, viragokkal ekesítve fl. Hung. 12 [REkLt II. Apafi Mihály hagy. 14].

2. *haszonra ~ hasznot hajtó; care aduce folos; Nutzen bringend.* 1796: minden erdő pusztitokat a' kik ... az erdőken praevericalnak meg tiltassanak (így!) az tilalom rontokat pedig meg-is büntethessenek (így!) de ne borbeli szokot büntetessel hanem vagy pázta vagy más haszonra fordíthato büntetessel a' penzbeli büntetesről pedig hitelesen számoljanak [Torockó; TLev. 10/6]. 1817: Mü ugyan többed Magunkal ezen Erdőt meg járok ... Az Almás felől való bé harapodást ... 100

Szekér jo túzi és egyéb haszoura is fordítható fára betsültük [Déva; Ks 111 Vegyes ir.].

fordító I. mⁿ forgató; care întoarce; drehend. 1767: ezen Malomnak . . . jo vas orsot fordító Viz Csapo kerekei [Boz H; JHb LXX/3. 157].

II. fn 1. (ablak- v. ajtó)kallantyú; limbă de incuietoare (la fereastră sau ușă); (Fenster od. Tür) Vorreiber. 1589: Az franken ablakara chynaltatünk 4 fordítot attunk Lakatos Balintnak attol f. — d. 24 [Kv; Szám. 4/IX. 17]. 1629: mindenik ablakuak hat hat ki nittaia uagion, azokon onnos uas sorkok fordítottokkal [Szentdemeter U; LLt]. 1679: Ajtohoz valo ütkezőz vas nro 1. Kolcsos s Fordetohoz valo vért nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 108]. 1687: Vajda Hunyad Vára . . . Úr Háza . . . Ajtaja . . . külső belső be vonojaval fordítóval Nro 2 [Vh; VhU 502, 542]. 1692: Ezen haznak . . . öregh ablaki. no. 2. benne-való vas-rudacs-kákkal, es hozza-való fordítóval együtt [Mezőbodon TA; IB Inv. 9]. 1699: Ajtaja ezen háznak edgyszeres fenyő-deszkából álló Vas sarkokon pántokon forgo közönséges Vas Zárja kolcsával Vas fogantyujával, és fordítóval edgyütt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1732: két ablak . . . vas sorkotskák-kon fordítottokkal nyilo negy negy tablai [Nagyida K; Told. 11/70]. 1760: a Takács Haz . . . ajtaja fordítottával be rántójával, . . . ütkezőivel [Szentdemeter U; LLt]. 1797: A' Léányok Házából, a' Legények Házába nyilik más fenyű deszka Ajto, mely két vas sarkon forog, vas kilincs, fordító, kilinstarto, bé záro rajta [Ajton K; CU IX/2.11]. 1813: egy ajto . . . Czigány Csinálta paraszt kilintsel es régi modi fordító nélkül való s alol csattantó simpla frantzia zárjával s kultsával [Koronka MT; Told. 18]. 1844: Egy kissebb szobába . . . két vas sarkokon és pipákon jo borított zárral — koltsal — fordítóval — ütkezővel . . . gyöngyszinre festett jo fenyő ajto [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

2. mînerul cepului; Wirbel. 1750: Egy réz Csapocska fordító nélkül [Bezdéd SzD; LLt Litt B].

Ha. 1692: fordítóval [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1760: fordítóval [Szentdemeter U; LLt]. 1807: fordító [Vargyas U; CsS]. 1809: fordítóval [Algyógy H; Ks 75 Conscr. 13]. 1813: Fordító [Koronka MT; Told. 18]. 1819: fordító [Baca SzD; TSb 6]. 1820: fordító [Mv; MvLev.]. 1825: fordító [Dés; DLt 595]. 1837: fordítóval [Marosgombás AF; TSb 20]. 1842: fordítóval [F.árpás F; TSb 51]. 1852: Fordítója [Körtvélyfája MT; LLt].

fordítóeska kicsi fordító, (ablak)kallantúcska; limbă mică de incuietoare (la fereastră); kleiner doppelter Vorreiber (an der Tür). 1732: edgj köből epítettett rend épület bélelt párkányos ajtaja . . . előtte penig edgj vas Sarkokon két felé forduló fenyő deszkából csinált levél ajtó vagyon . . . négy ónba foglalt, vas Sárkotskákön nyiló, Cserefa rámás ablakjai . . . vonodnak vas fordí-

totskák-kal [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1736: vadnak csinos ablak rámás-kájok (így!) és rájok szegezett apro vas Sorkotskák-kal egyetemben, Nem maradván hátra a' bé záro vas fordítotskák és fogontyu kis karikák [EMLt].

fordítódik (fel)használódik; a fi întrebuințat; verwendet werden. 1810: a' Keménytelki Jozzag jövedelme adossagai me fizetések-re fordítodjék [Héderfája KK; IB. Gr. I. Bethlen Sámuelné nyil.]. 1850 h.: Az Ekklesia Erdeje le vágodott 1820a és akkor eladodott 220 Rf váltoba. Ez a sum(m)a fordítodott a' Papi Ház építésére [Szu-cság K; RkAk 98]. 1858: az egész öszveg . . . fordítodjék a Guraszádi udvarház újbóli építésére [Doboka; Bet. 3 Hodor Károly nyil.].

fordító-forma kallantú/fordítószertű; ca o limbă de incuietoare; vorreiberartig. 1675: az kut Rudgyan vagyó(n) egy vas horagh abban vagyó(n) egy vas fordító forma vasacska [Dés; Borb. II].

fordítójú vmilyen fordítós; prevăzut cu un zăvor oarecare; mit irgendeinem Vorreiber versehen. 1699: menénk be edgy vas Sarkokon forgo pántos közönséges Vas zaru kolcsu fordítóju Vas fogantóju s vas ütkezőjű Csere fa mellekű, kűszöbű, s szemöldökő berlett festett jó ajtonn [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1767: (A) haznak Nap kelet felől való falán metzett tserefa szemöldök és ajtolábak között fenyő fűrészes deszkából párkányozott, vas kilintsű, fordítóju és zaru . . . ép Ajto nyilik bé, a most describált házhoz [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 43].

fordítólag visszájára; pe dos; umgekehrt. 1812: Egy pár férjfi Tsídmának újból való tsalásáért 48 xr . . . A' férjfi Tsídmának fejeléséért 18 xr . . . Talpalás fordítólag 12 xr [F.rákos U; Falujk 74b Sebe János pap-not. kezével]. 1823: A Csizmadiák dolgozzanak eszerént: Egy párt fordítólag megtalpalni 18 xr [HSzj csizma-talpalás al.].

A népi cipészkedésben a csizma szárát és fejét kifordították a visszájára és úgy varrták hozzá a talpat. Az ilyen talpalású csizmát *unkeros csizmának* nevezték (vö. Umkehr) [Nagy Jenő tájékoztatása nyomán]. Frecksy a csizmadia, cipész- és vargamesterség leírásában ezt a talpalási módot nem említi.

fordítós fordítóval felszerelt, kallantújs; prevăzut cu limbă de incuietoare; mit Vorreiber versehen. 1636: Azon hazból nilik egy kamaraczkara egy hasonló festett bellett vas sarkos pantos fordító kilinczes ayto vas be vonojauval edgyütt [Siménfva U; JHb Inv.]. 1679: Ajtaja* duplías, kívül festett, vas sarkas, hevederes, plehes, kolczos, fordetos, vas bevonójával edgyütt [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János lelt. 8. — *TI. a szobának]. 1687: Ebédlő nagy Palota . . . Ajtaja, . . . az erkelyből nyilo vas kilincses fordító, külső belső bé vono vasával [Vh; VhU 543]. 1699: Bé menvén vas fogantyuju reteszes és fordetos jó ajtonn [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. 1717: az Ur házá(na)k . . . jo két nagy

üveges, onos, vas Sarkas és fordított ablakai vadnak [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 4]. 1847: egyik ajtónak költsos, fordítós zárja [F.árpás F; TSb 46 üveghuta-lelt.].

Hn. 1580: fordítos [A.porumbák F; ÁLt Inv. 5]. 1692: fordított [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1758: fordított [Déva; Ks 76. IX. 8].

fordított kifordított; intors; nach außen gehalten, umgewendet. 1738: egy kék Béletlen mente fordított fejér s veres Tarka sinorral [M.bikal K; Mohai lev.]. 1762: Providus Michael senior Opra .. fatetur láttam edgj veres fordítot piros rokával valo mentejit mellről udgj halottam hogj Potsa Istvánú [Peselnek Hsz; HSzjP]. 1827: A számtartonak készült égj gerok (!) ... István-nak keszítetttem égj fordított gérokat [LLt].

Szk: ~ *bőr* visszajáról összevarrt bőr. 1788: Négy pár fejér fordított bőr íslagos Czipelüs | Fejér fordított bőr paputs két pár 12. pár fordított fekete bőr paputs [Mv; TSb 47].

fordító-vas vaskallantú; limbă de fier pentru incuetoare; eiserner Vorreiber. 1687: Mosó ház Ajtaja fel szer vas kelincses, fordító és bé vono vasával [Hátszeg; VhU 600]. 1694: ennek az haznak negy Ablakjai vad(na)k; az mellyek(ne)k Rama faia Sarkai Pantyal fordító vasai Vono Karikai vas rudacskaik mind meg vad(na)k [Kövár; JHb Inv.].

Hn. 1794: fordító Vas [Tasnád Sz; CU].

fordított 1. (fel)használtat; a dispune/face să fie folosit; verwenden lassen. 1679: abbeli epuleitnek Fajait, maga es masok ususara fordítottata [Dés; Jk]. 1741: a Malombol is a' mi proventusacska jó, azt az egész Város közönséges hasznára egyenlő képpen sine respectu Religionis fordítottatuk [Dés; Jk 547b]. 1821: Borszék mint osztatlan közönséges havas minden erdejivel, mezeivel a ditrai és szárhegyi commonítások által váltólag használtatik ... a birtokos commonitás a maga esztendejibe licitáció által el szokta adni és a bejövő árenda summát ... közönséges commonitás hasznára és költségeire fordítottatni a bírák szoros számadások alatt [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 140].

2. lefordított; a dispune să fie tradus; übersetzen lassen. 1601: Touabba az Compolonghj Vorniknak irtam vram egy leuelet magyarul, kegyelmed fordítottassa Olah nielwre s kwlgie megh kegelmed nekj [Hurm. XII, 1203 Gyerőffi János Beszt-hez].

fordíthatatik használtathatik; a putea fi întrebuințat; gebraucht werden können. 1772: nintsenek é ollyan sovány földek, mellyek egyébbre nem lévén alkalmasok, földi Magyoro termésre fordíthatatnának? [Fejérvíz H; JF 36 Balt. Herna szb kezével].

fordítottak 1. váltatik; a fi schimbat; umgewechselt werden. 1748: az említett Mester asztal

nem a' mostani öregek al(ta)l fordított pénzre, hanem régi elejéről így szállott rájok, és jam antiquo usu így roboráltatott [Torda; T Jk III. 222].

A mesterré avatáskor az avatóndó mesternek eredetileg az egész céhet meg kellett vendégelnie. A feutiekben a megvendégelés pénzre változtatásáról van szó.

2. vmivé változtattatik; a fi transformat in ; verwandelt/umgeändert werden. 1785: Ezen szanto földöt, mivel a víz sokáig meg szokta állani, szántani nem lehet, melly miatt kaszállonak fordítottatott [Varsolc Sz; JHb XXIX/20. 374].

3. (vmely célra) (fel)használtatik; a fi folosit (pentru un anumit scop); (für einen Zweck) benützt werden. 1659: Igen méltónak ítéljük, az Nagyságod propositioja szerént, hogy az portuson való kereskedés és jövedelem, az porta contentatiojára fordíttassék egészlen [BOE XII, 224 egy-i végzés]. 1676: ezen Tutrixtol eő klménekis egy Fiaczkája lévén, javaiba(n) dualistais, javok(na)k egybe(n) egyeledése szerént per matrimonialem etia(m) nexu(m), s azok az jók ki mutatodvá(n) az Árvák javainak dissipalasa(na)k supplementumara ugy fordíttatnanak [Kv; RDL I. 155a]. 1767: Nehai Ladányi legált 1000 For. Interestét, aprobállya a' Supr(emum) Consistorium hogy fordíttassék Bibliotheca augmentatiojára [Nsz; BK a kv-i ref. koll. csomója]. 1872: a rosz minél hamarább elcsépelettassék, s a b.hunyadi piacon eladassék, s a bejövendő pénz iskolaépítési anyagok beszerzésére fordíttassék [M.bikal K; RAK 294].

Szk: *vki szükségére ~ vmi*. 1787: Ezen tul specificalt Licitatio alkalmatosságával congeraltatott Summa Hf 327 ... és 34 pénz rész szerént Interestre ... elocaltatott, rész szerént pedig a neveletlen kissebb Árvák meg kívántato Ruházattyyokra, és egyébb szükségekre fordíttatott [Mv; MvLev. Csiszár György hagy.] * *vki/vmi hasznára ~*. 1715: Nemes városunk hasznára fordíttassék azon jószág [Dés; DLt 501]. 1840: Ha a pásztorok a fenn írt módot s magok önkénti előttiünk való leköttelezéseket nem teljesíték, s ebbe kaszálásig hibáznának, azonnal azon hibájokért a meggyírt szénafűrésztől elmaradva nemes falunk hasznára fordíttassék [Taploca Cs; RSzF 201].

4. téríttetik; a fi restituit/compensat; vergütet werden. 1673/1681: Ket jo köver verő Dizonok jarvan annuatum, ha ily nem adathatik ki, ket masa Vass fordíttassék érettek, vagy az Vassnak az ára [Vh; VhU 465].

5. tereltetik; a se mîna; getrieben werden. 1805: A torlószabadulás után a meddő csorda is a torlóra fordíttatván, történt, hogy a meddő csorda elszakadozott, amit estve észre is vett a pásztor, mikor maga tonyjára ment hálóba. Azon tehen az többek közül elszakadott [F.rákos U; RSzF 219].

◇ Szk: *ügyelet ~*. 1837: ügyelet fordíttassék, nehogy a nétalán tehetősebb vagy azzá lehető személyeknek bé vételőkkel, és kőztök* meg hagyásokkal a' Szegények meg szoríttatva légyenek [Torda; TLt Praes. ir. 466. — *Ti. a dologtehetetlen özvegyek között] * *vigyázat ~ vmire*

gond viseltetik vmire. 1826: vigyázat fordíttassék a földi magyaro vagyis Krumpfli természetésinek gyarapíttására [Kv; DLt 1010].

Ha. 1774: fordíttatatt [T; CU].

fordul 1. a se invirti; sich drehen. 1573: Margit greb Petér leanya, Orsolia Karos Iacob leanya azt vallaki hogi eoket kwlen kwlen hywatta volt hazahoz az Thakachne es rostat vettetett veleik hogi ky vitte volna ely az eo inget, szokot Newezetek eleh de senkyre Nem fordolt hane(m) az leanra ky most vele perel [Kv; TjK III/3. 135]. 1743: eö Natsga Malma ... többet áll veszteg hogj sem forogna es a' mikor forog is mint ha alunék ujg forodul edgjet edgjet [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9]. 1787: A Gabonás ajtoja fenyő deszkából valo nem derék vas sorkakan fordul [Kalotasztkirály K; Hr]. 1813: a' Tisztartói cseléd ház . ajtaja . két vas sarkon fordul [Koronka MT; Told. 18].

2 (vki/vmi felé) (oda)fordul; a se intoarce (spre cineva/ceva); sich wenden. 1573: az egik legen Megh sebesitty, Bois agiahoz fordul es zabliaia kezebe akadot De az Masikes azomba vagta [Kv; TjK III/3. 53–4.] 1585: mikor Seggel fordula Igyarto Gergre ezt monda veres peterne* [Kv; TjK IV/1. 511kk. — *Köv. a szítok]. 1634: Szilágyi varga Janos az vas villával fordula, es Berej Georgynek az szokmánya vjjában akazta az karjan az vas villat [Mv; MvLt 291. 18b]. 1745: az katona az legényhez fordula vagdalni kezde hozzá [Csehtelke K; Ks 5. X. 6 Marián Jákob (36) zs vall.]. 1774: Juon ... a' nevezet Leányhoz fordula ... azt mondá* [Bábahalma KK; Ks 19. VII — *Köv. a szítok].

Szk: félen ~ félrefordul. 1774: a kertbe félen menvén tejedet ki fejtéd, hogy a kisedet tejt ne kapjon s láttassék tejed nem lenni az Aszszony előtt sőt nyegésid s jajgatásid között félen fordulván nevetél [Msz; Beth. 7]. — L. még félen 1. szk.

3. hátra/megfordul; a se intoarce; sich umdrehen. 1584: Bakos Andrasne vallasza .. Zabo marthonneys fordula esz vte hossu Janosnett hogj megy tantorodek [Kv; TjK IV/1. 206b]. 1590: latam hogj harman leonek, es haborgo zawokat hallam, monda Sardi, menj eli ne keotelezedgyel velem mert enneke(m) mas dolgom vagyon, es bort se(m) itta(m) annyit minth the Fordula Albert monda Ah neste lelek kurwa bizonj maid valaz tezek ez darab fawal [Kv; TjK V/1.10 „Chizar Peter” vall.]. 1630: Szeöke Petert otth tepek nieottek ... vgj jeoue ki Andras Meszter es vgy vona el rolla eoket, de hogi az Azzo(n)t el vona rolla fordula az Azzoni s vgy cziapa arczul Andras Mesztert [Mv; MvLt 290. 201a]. 1767: ezzel kezib(en) lévő vas kalánnyal fordula hogj engemet meg ússen [Majos MT; Told. 26/5].

4. kifordul/megy (vhonnan) ; a iesi (de undeva) ; hin/herausgehen. 1639: en el szegielem magamat s fordulek (így!) az hazbol, az utam (!) hallam hogj vatigh kaczaganak [Mv; MvLt 291. 198a].

5. visszajön/tér; a reveni; zurückkehren. 1731: Monda Túri Ilona Aszony, nincs keze között, oda fell Van ládája Szabo Peternit, hanem forduljan más nap [Ne; DobLev. I/142. „Catharina Kölcsei nb Ioannis Fejervári cons” (40) vall.].

6. kanyarodik/térül (vmerre); a coti; sich schwenken. 1653: Bástá Tordáról megindula, es Szeben felé méne es onnat az Olt mellé fordula minden hadaival [ETA I, 61 NSz]. 1680: ket paraszt bikfa ajto .. szolgál ezen aklok(na)k azo(n) reszire, mely kerülöleg fordul az Csúres kertig [A.porumbák F; ÁLt Inv. 30–1]. 1731: Szád pataka tövinel edgy darab föld vic(inusa) ... edgj felöl . földek fordulnak rajta [Kászcon-újfalú; BCs]. 1800: fordul a' Határ Ködd felé egy ki tettő Magass Hegyre [Benedekfva Sz; BfR 58/21]. 1841: A' Firtusrol lejövő vgy nevezett nagy patak ... egész erejével éppen a' néhai Király Ferentz tulajdon lako telke derekára fordulván jelenleg egészen azon birtokon foly [Etéd U; EHA].

Szk: hojszára ~ jobbra kanyarodik. 1758: Ezen le irt kis Ajtotska mellett mindjárt hojszára be felé fordulván vagyon . fenyő fábol épült két Ház [Gelence Hsz; HSzjP].

7. tér, megy (vhová); a se indrepta/duce (unde-va); kehren, sich wenden. 1678–1683: tőzben langhban füstelgő edes hazank fele, sok sep Magiar es Nemet haddal fordulank [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1680: Ezek(ne)k az hazok(na)k az nap nyugot felöl valo szegeletire fordulván, nyilik onnan az hazok meget valo kertre fa Sarkon egj gerezdes kolcsos kapucska [A.porumbák F; ÁLt Inv. 22]. 1723: A Magyarai Szék alkalmatosságával fordulék Magyarora* a Gabor Mátýás háza felében betérék [Hodák MT; VGY. — *MT]. 1788: Akarván az itt valo koltsár hazájáb(a) N. Sinkre fordulni, ő általa küldettem konyhára valot [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.].

8. (ekével, kaszával) fordulólág halad; a se intoarce (cu plugul, cu coasa); kehren. 1602: szantok vala, latam hogj Leórinch Andras harmad magaul oda jeöue es az Janosfalúji Lazlone ekeje baraszdaiba alla es szantani kezde, Az Aszonz esmet ki mene es megh chowala, harmot vagj negiet fordula az J. oztan úgy hagia el [UszT 16/77 Goro Gergelj Jancsffalú vall.].

9. megfordul vmerre, jár vhol; a trece/umbra pe undeva; herumkommen, verkehren. 1762: Sok kezzre fordulván az I(nct)a(na)k Levelel könyv:n meg eshetett Compulsorium Mandatuma(na)k el tevelyedése [Torda; TjK V. 136]. 1769/1802: az II. Urak Fatensei tavul, és meszsze Lako Emberek, kik közül némelyek ... fordultanak vadaszati alkalmatossággal a Controversias helyen, de ezekis tsak hallamásbol valo Relatiot mondanak [uo.; TjK III. 26].

10. jut, kerül; a ajunge; gelangen. Szk: tilalmasba ~ (vmely hely) tilalmas sorba jut/kerül; a ajunge să fie interzis; zu Hegewiese werden. 1728: vagyon mas Sz. egjhaz erdeje is Ennek egj reszit Gyarfás Ferenc(ne)k kaszaval birni engedte az Eccla. fogadta hogj irtogattya a tövissektől, s

igirt annuatim taxat den. 50. mikor tilalmasba fordul [Sszgy; SvJk]. 1768: A Délő hely ... mikor tilalmasban fordul ... olyankor a hasznát adgyák el [Ákosfva MT; EHA] * *ugarba/ugarra/ugar-szerbe* ~ ugarsorba kerül/jut; a ajuenge pírloagá; zu Brachacker werden. 1600: Szent Maria Magdolna Asszony nap ellot valo zeredan vizza tartozek boczjatanj de akkor mikoron vgar zerbe fordul [HSzj *ugar-szer* al.]. 1653: ada .. egy darab szanto feöldet Zalagba ada penigh illyen vezezes alatt hogy Sera Janos vram megh ganeztassa, mivel hogi az feöld igen Sovany, es harom ugar szezigh bekessegesen birhassa, es annak utanna mikor ugar szerre foldul (!) es Kovaczi Lukaczj megh valthattja, Sera Janosis ki tartozzek kezéből bocziatani [Illyefva Hsz; BLt]. 1775: mikor kivált ugarban fordult az Felső hatar ... az Oltszemi Juh nyajat mindeütt bátron legeltetem [Zalán Hsz; Mk II/2/71]. 1845: a mikor a közép lábi föld fordul ugarra [Aranyosrákos TA; Borb.] * *uki szevere* ~ vkire rákerül a sor; a-i veni cuiva riudul; an die Reihe kommen. 1604: az Eoreksegbe az I. hatalmasul bele ment, es engem annak haznaytol el fogot es tartot potentia median-te el kazalta mykor en zereim fordult volt [Uzst 18/3].

11. borul vmibe/vmire; a se prábuși/rásturna in ceva; etw. auf/hineinstürzen. 1568: Petrus Czyolay (!) ... fassus est ... Vicey Janos fel kele, es nyro Kalman monda, ihol te vamos el wthet-ne(m) most Raytda, es oztan az aztal Rayok fordula [Kv; Tjk III/1. 240c]. 1846: egy lejtőn ... a' batár kereke nem köttetvén meg ... a' hinto fel, es háromszori karikázással a' Marosba fordult [Kv; Pk 7].

12. táncfordulatot tesz; a se ínvirtí; sich drehen. 1639: Kis Molnár Istvánné Margit asszony ... fassa est Az rabokkal való mulatásokat láttam, hogy ettek s ittak, táncoltak is — talám még én is fordultam egyet vagy kettőt — de én semmi gonozságot nem láttam hozzá [Mv; MvL 291. 188a — 91a átirásban]. 1736: Volt süveges tánc is az kit annak hittak; ott a férfi egy szép süveget az kezében vett s feltartotta, egyedül kettőt hármat tánczolva fordult, azután az melyik asszonyt vagy leányt akarta, táncba elvitte, kettőt hármat fordultak; azonban az süveggel az leányt vagy asszony (!) mind addig csalogatta, az mig az süveget elkaphatta, elkapván az asszony vagy leány még kettőt hármat fordult véle, mintegy dicsekedvén az győzedelmen [MetTr 333]. 1760: Elvégezvén a búcsúaszt, a vőfély a menyasszonyt kezére vévén kettőt-hármat vele fordult [RettE 100].

13. irányt változtat, megfordul; a schimba directia, a se intoarce; eine andere Richtung nehmen, sich wenden. 1718: Tűz támadván ..., ha az Iste(n) az also szelet azonnal meg nem szüntette volna, es Északrol ne(m) fordult volna a' szél az egész város eléget volna [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.].

14. kifordul, kívülré fordul; a se intoarce în afară; sich nach außen wenden. 1603: Varga Caspar lea-

nia Sophika .. refert Faydossi Benedek fel kele zabliat ranta es vgy czyappa hogy mingiarast Az vallara fordula Mind fwlesteol az hwss [Kv; Tjk VI/1. 666].

15. rátér vmire; a trece la ceva; auf etw. kommen. 1680: fordultunk az Udvar hazokon kívül valo Sütő haz(na)k le irassara [A.porumbák F; ÁLt Inv. 28].

16. esik, történik; a se întâmpla; sich ereignen. 1653: ha pediglen ugi fordulna hogi az ioszag nala maradhatna, lelkire kötöm hogi az mit az templomokhoz hagiok meg agion mindeneket [JHbK XLII/3 Kovacsoczi Zsuzsna végr.].

17. változik; a se schimba; wecheln. 1767: ezen Biroság viselése felől valo rend tartás, hat esztendő(nek) el forgása s folyása alatt fordul egyett [Koronka MT; Told. 26].

Szk: az idő engedelmességre ~ megenyhül az idő. 1762: Martius is igen kemény idővel köszöne be, egy csepp jele nincsen, hogy az idő engedelmességre forduljon [RettE 134] * *jobbra* ~ az idő megjavul az idő(járás). 1723: Isten igralmából harmad naptol fogva jobbra fordula az idő, s talám Isten eő Sz. Felsege már könyörül rajtkun [Darlac KK; Ap. 1 gr. Haller János anyósához, Apor Péternéhez] 1796: Az több 1749beli Borokat is le huzzuk a Sepreiről tsak az idő jobra forduljan mivel ugy tartják hogy felleges időbe nem jo Áslogolni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] * *szárazságra* ~ az idő. 1718: harmad napra ujolag szárazságra fordult az idő [Szentdemeter U; Ks 96 András Peter lev.].

18. szép idő ~ szép idő jár; a fi timp frumos; es ist schönes Wetter. 1723: az esős idő esmét el kezdette vala járását, annyira, hogy már az kalandgyák zöldülni kezdetek vala, de most esmét I(ste)nn(e)k hálá harmadnaptol fogva esmét szep üdők kezdének fordulni, de az etczakák hüvescsék, s kivált az el mult etczaka vgyan háves vala [Darlac KK; Ap. 1 Gr. Haller János lev.].

19. (vmilyenén/vmilyenre) válik/változik; a se schimba; sich (ver)ändern. 1599: ha az Idő vgi fordul hogj zvkisigh lezen vegialni (!) azt az dolgot [Bál. 51 Kowachóczy János lev.]. 1653: Csak hamar délután szép nászszal^a kísérek házamhoz szállására^b! És így elfelejté a víg vacsorát, hanem néki keserőre fordula, minékönk pedig nagy örö-münkre. Légyen áldott az Úrnak szent neve érette [ETA I, 145 NSz. — *Fedezet alatt. ^bZólyomi Dávidot, hatalmaskodás és hűtlenség címen a fej. 1633-ban elfogatta és életfogytiglan Kőváron raboskodtatta]. 1749: a' mi eddigh könnyeségemre volt, most bajlódásomra fordul [Gagy U Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

Szk: a dolog siralomra ~. 1653: De ez dolog azért nékiek a jövődő esztendőben siralomokra fog fordulni duplával^a [ETA I, 54 NSz. — *Célzás a székelység 1599-beli dúlását, öldöklését követő szörnyűségés nemesi-földesúri bosszúra. — L. erre i.h. 57] * *vkinek a dolga vhogyan* ~ vkinek sorsa vmilyen fordulatot vesz. 1773: soha senki még meg-gondolni sem tudta volna, hogy az ő dolgok így

forduljon* [RettE 313. — *A jezsuita rend eltör-lésével kapcsolatosszrevétel].

20. *vhány(adik) esztendőbe/esztendőjébe* ~, *hogy* . *vhány esztendeje, hogy* ...; *sint cîțiva ani de cînd* ...; *einige Jahre her, daß* ... 1597: Fewsews Andras wallia ... Mostan fordul ti-zen egy eztendeoben hogi estwe kesen az haz alat Kewn ewlewnk wala teõb tarsaimmal eggewt [Kv; TjK VI/1. 100]. 1635: *hogy en ez varosra jöttem lakni Zent márgith Azzony naptól fogva fordult huzo(n)hat eztendeyebe(n)* [Mv; MvLt 291. 45a]. 1675: Nagy Anna Uratul Mathe Ist-vá(n)tul absolutiot kevá(n) Mert már negyedik esztendjéb(e) fordult hogy el hadta semmivel nem tartotta sem izenetevel nem ertette [SzJk 128].

Szk: *vhány esztendőbe* ~ *vhányadik életévébe* lép. 1817: Három bika süldök két két Esztendőskõk mellyek most három Esztendőbe fordul(tak) [Mezõör K; MkG].

21. *szembefordul/szál*; a se întoarce împotriva cuiva; sich jhm entgegenwenden. 1653: a vajda ... mikor osztán látta volna, hogy minden seregek arczal fordultak feléje, mond esmét: „Mit csinálnak s mit akarnak az ebek?” [ETA I, 56 NSz. — *1600-beli eseményre von. feljegyzés]. 1659: a török ... bizony kétszer futamék meg, de az megindulván, az elegy beley had, a török nekünk fordulá, megfúzé, de csoportot vervéen, nem mert belénk kapni [RCsLev. 579 fej.].

22. *térül, jut*; a reveni; bekommen, zufallen. 1657: Szalonabol fordult Kis Annanak f. l. d. Ittem jutot Hordokból egj jo Hordo Ur(narum) 75 [Kv; RDL I. 28].

◇ Szk: *felül* ~ *felül kerül*; a *ajunge deasupra*; nach oben geraten. 1598: Keomies Janosne Çata azzony wallia. Azt lattam hogi az Hegedews az zappanos legent az zekrenre le wete, az zappanos felliewl fordúla ot vonak egimast [Kv; TjK V/1. 162] * *gyanus portéka* ~ *kezében gyanús holmi fordul meg kezén*; prin miinile lui trec lucruri suspecte; verdächtige Sachen gehen durch seine/ihre Hände. 1762: a Tisztnek híré tégye minemű gjanus portékák találtottak, vagj fordultanak kezében [Torda; TjK V. 132] * *ha mi nyereség* ~ *rajta amit nyer(nek) rajta*; a *cîștiga ceva prin ceva*; gewinnen durch etw. 1791: az áldomásíváskor így beszélt az vevõ ökegyelme, hogy ha mi* nyereség fordul rajta ... osszák kétféle [Árkos Hsz; RSzF 282. — *A közlésben az elõtte álló szóval egybe-írva] * *hasznára* ~ *vmi a fi in folosul a ceva*; etw. zum Nutzen dienen. 1789: a fának az ára forduljon a komunitás hasznára [Árkos Hsz; RSzF 114] * *jó egészségre* ~ *vki fel/meggyógyul*; a se reface/ vindeca; gesund werden, aufkommen. 1720: Nem tudom Uram eõ kgme ... hogy irhatta azt hogy én jo egesegre fordultam, holot máig sem fordultam, hanem az egj nap jobbaczkán vagyok más nap roszeböl [Szentlélek Hsz; Ks 96 Kálnoki Borbára Haller Jánoshoz] * *kárára* ~ *kb. kárt szenved/vall*; a *suferi o pagubă*; Schaden (er)leiden/davontragen. 1681: Ezekre azért viseljen szorgalmatos gondot és ha mellyeket szükség

orvosoltassa és jobbítottassa, hogy azokban s azok miatt esendõ fogyatozkos maga kárára ne forduljon [Szúv; CsVh 106] * *? keze fejlül ~'?* 1759: a Batja addig koczkodik velle hogy ha õszve találnak haborodni mint õszve rontja a Batjat ha a keze feljül fordul [Remete Cs; LLt Fasc. 149] * *mos-ióhán* ~ *a világ vkéhez/vkinek mostohára fordul sorsa*; soarta cuiva ajunge sã fie rea; js Schicksal verschlimmert/sich zum Schlimmen wendet. 1678/1683: Ezen megh irt vitez urhazis igen mostohan fordult volt Az vilag [Ks Kornis Gáspár kezével] * *prejudiciumára* ~ *vmi vkinek vki vmiért hátramaradást/rõvidséget szenved*; cineva ajunge într-o situație dezavantajoasă din cauza a ceva; zum Nachteil werden, eine Benachteiligung erleiden. 1749: a' hus árra dolgában .. soha többször a' Communitast illy notabiliter eõ kgmek* al(ta)l károsittatni nem patiallya, hane(m) olly determi-natit, rendet és büntetést fog szabni, melly ha eo kgmek(ne)k ... p(rae)judiciumokra fog fordulni, sibi et non Magistratni imputabant [Torda; TjK III. 251. — *Ti. a mészárosok] * *pusztulásra* ~ *pusztulásnak indul*; a *incepe sã se ruineze in Verfall geraten*. 1683 k.: Szõllõ volt ugyan de incuriã vulgi el puztult mivel az egesz hegyis pusztulásra fordult [Ipp Sz; SzVjK 57] * *sok akadály* ~ *elébe sok akadály merül fel*; se ivesc multe obstacole; viele Hindernisse tauchen auf. 1643: fordulva(n) elõnkben sok akadaliok, insig es nyomorusagos ideo ... es fenekig valo erkteletensigh ... nagi bizodalommal bocatottunk Nagodhoz ... hiteles bizonios embereket ... hog ez szent Vsusra* Nagod ha mit akarna co(n)feralni [Dés; DLt 408. — *A villám sújtotta templom és to-rony helyrehozatalára] * *szokatlanságba* ~ *vmi kb. idejét múlta*; a fi învechit; veraltet werden. 1589/XVII. sz. eleje: Szwksegh ... , hogi minden tartomanioknak, keossegek, rendeknek, polgari tarsosagnak az eõ Teorueny, rendtartasi, erõsege, es ezekbeni Articulusok, mellyek az Regisegh miat, vgi az embereknek változando erkeolcziók miatt megh romlottak volna, es szokatlanságba fordultanak volna, hogi megh iobbittassanak, meg uyttassanak, es az eõ kegles gonduseleõ Feiedelmekteõl, Birajoktól, ujolagh uy wdõnek foliasara rendeltessenek [Kv; KõmCart. 2] * *vmi nyavalya* ~ *vkire/vmire vmi betegség szakad vkire/vmire*; cade o boală pe capul cuiva/pe ceva; eine Krankheit befällt jd/etw. 1590: Ez Alat pengir kerik eo kgmeket, Istent es az Zegheny niomorult keosseg saniaru Adayanak el keolteset, es vnionknak megh Allasa melleth valo farad-sagunkat, feyedelmek eleot valo pirongasunkat eo kgmek megh tekincek, es indullianak arra, amywel ez eleottis ajanlottak magokat, Ne Valdoltassek az eo Newek mind most, s mind holtok vta(n) ha valamý Niawalia forduland az rendtelenség miath az varosra [Kv; TanjK I/1. 138].

Sz: *másképpen* ~ *a kocka másképpen fordul a sors/szerencse*; altfel se întoarce soarta/norocul; das Schicksal/Glück wendet sich anders. 1759: Csakhamar másképpen fogott fordulni a kocka [RettE 84] * *vkinek rosszul* ~ *a kocka vkinek*

rosszra fordul sorsa; a i se întoarce norocul înspre rău; js Schicksal verschlimmert sich. 1762: A szegény Bogátnak valóban rosszul fordult a kocka [i.h. 132] * *veszett fejszének hacsak nyele is ~jon* a veszett fejszének legalább a nyele térüljön meg; sá se recupereze ceva din pagubă; das schon für die Katz(e) rückerstattet/vergütet werden. 1710 k.: Meg szorítottam* annak okáért hogj veszett fejszének hatsak nyeleis fordúlyon [Cs. Vajda lev. — *Ti. az adósságért].

Vö. a *térül-fordul* címszöv.

fordulás 1. intors, intoarcere; Wendung, Drehung. 1605: Az zantassal penig az Özy vetesnek kartt ne tegyenek az fordúlassal és rea valo mensesel, Mert à ky effele kar tetelben meg talatitak az kartt meg vezik raita: Annak felette tiz forintot is meg vezik raita [Kv; TanJk I/1. 502]. 1775/1781: mikor mind ki mentenek az Ekék, egy két fordúlassal nagy darab földet le vágtak [Máda H; JHb LXXI/3. 384–5].

2. *forduló* mozdulat; invirtitură; Umdrehung. 1598: Borsay Peterne Ersebet Azzony ... vallya En ott voltam az tej zerben Ieowe tej venny keozinkben az Gergely Antalne leanya, ... azon keozben fordwla az leany Borgyasne eleot es az fordulasban palastiauale vagy minth el deolte az Borgyasne chyuprat [Kv; Tjk V/1. 269–70]. 1764: az marha igen kicsinyből, tsak egy her-telen, valo fordulásbólis nyavalyát s romlást kaphat [Torda; Tjk V. 224–5].

3. kanyarulat; cotitură; Bogen, Biegung. 1694: egy darab föld majd az berczigh ki ... az csilanos kúto(n) fellyül az hegyfar fordulasan [Mezőméses TA; Wass]. 1731: A Kis mező fordulásában [Gelence Hsz; EHA].

Hu. 1822: A' Tó fordulásán [Szászvádas KK; EHA].

4. *forduló* (határrész); parte de hotar; Gewende. 1585: Ada Miske Thamas Az Inakfalui hataron Aranius zekbe ket fordulasra tizen hat hold zanto foldet [M.cesztve AF; Told. 27]. 1590: Kett fordulasba vagio(n) feidelem zamara 40 hold feold [Km; GyU 13] Mindenik fordulasban tiz tiz keobeol buzat vetnek feidelem zamara [Tiborc*; GyU 19. — *Eltűnt település Kv közvetlen közelében, a várostól északra].

5. *esztendő ~a* esztendő leforgása/telete; cursul unui an; Jahresablauf. 1784: Palinka is distrá-haltatik ... égy Esztendő fordulása alatt mint-égy tizen 8t veder [Búrjánosóbuda K; JHbK LX/18. 22].

6. *Szent Pál ~a nap(ja)* Pál apostol megtérésének ünnepe (jan. 25.); Pauli ap. conversio; ziua de sf. Pavel; Paulstag. 1570: penteken Zent Pal fordulasa vthan [Kv; Tjk III/2. 43]. 1573: hozza my Nekunk az wytezleo feyerwary Ambrus az Nagod Communis Levelet zent pal fordulasa Masod Napyan, Melyben paronchola Nagod My nekwnk, hogy my el Mennenk Sofalwara* [RLt O. 5. — *BN]. 1588: Irtam magiar frata(n) szent pal fordulasa Nap utan valo penteken [SLt S.

29]. 1595: Zenth pall fordulasa Nap vtan vallo zombaton [M.derzse SzD; JHb III/35]. 1598: ez Ieodendő Zenthpal fordulasa nap vtan valo vasarnapon [M.köblös SzD; SLt 29. Y. 9]. — Vö. a *fordulat* 3-mal.

7. *Pál ~a 'ua.*; idem'. 1782: Fel Gyogyi* Popa Iuon, Sándor Szimion és Groitza Szávuul ... Vettek 8 Véka buzát 9. sustákjával Hfl. 8 Dr. 64 Pál fordulásakor volt a Napja meg kell venni [Fejér m.; DobLev. III/570. 2a. — *AF].

8. *'? 1651: Vagyon edgy Fekete Barsony Pa-last Aranyas Bojtos Barsony az fordulassa belől Tafota Arany Galanddal szegtek bé. Vagyon edgy Feket (l) viragos Terczinella Palast az fordulassa fekete Tafota, az Berlésse Bagazia Fekete Se-lyem Galandalal (l) szegtek bé|| Edgy kiczin Aranyas Veres Barson Vankos hay Tafota az edgik fordulassa [Wass. Wass Judit kel.].*

◇ *Szk: a nyavalya ~t vesz* a betegség jobbra fordul; boala merge spre mai bine; die Krankheit nimmt eine bessere Wendung. 1778: Étel a' forró nyavallyákban a' betegnek igen kevés kívántatik, kívált elein ..., azutánis, midőn a' nyavallya Láttatott fordulást venni, inkább gyen-gén meg savanyított Leves ételekkel* ... él-gessenek [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub. — *Folytatódik az adható ételnemfík fels.].

fordulat 1. *forduló, kanyar; cotitură; Biegung. 1857: A' luczernásnak a' Rhédei kert felőli oldala a fordulatig jó sóvény kert, sátorral, 's támaszokkal [Érdősztgyörgy MT; TSb 34].*

2. *átv* változás; schimbare; Änderung. 1848: minthogy még akkor midőn közbttünk a' csere kötés tétetett, a' birtok viszonyoknak ilyen fordulátára* senki sem számíthatott — remélem nem fog ötsém uram Jóg és igazságtalansággal vádolni, ha most azon cserebéli kötésünknek fel bontására uram ötsémet atyafiságoson fel szállítom [Ipp Sz; Végr. Veres József lev. — *Ti. az úrbéri törvény megjelenése].

3. *Szent Pál ~ja* Pál apostol megtérésének ünnepe (jan. 25.); Pauli ap. conversio; ziua de sf. Pavel; Paulstag. 1570: Ez kewetkezendő Nemes zemeleketth hywok my ellonkbe Erkedre* . Zenth Pal fordulatya nap witan walo Som-batthon [JHbK XIII. 23. — *Mezőrkedre (K)]. — Vö. a *fordulás* 6-tal.

fordulhat 1. *foroghat; a se putea invirti; sich drehen können. 1582: Plebanos Molnays az Gerendelyeg mynd be fagyot vala teleyessel, hogy egyet sem fordulhatot [Km; KvLt. — A km-i konvent okl.]. 1602: (A) kert ha helyen marad az visz iszopot wet az kerek ala hogy nem fordulhat [Uzst 16/10].*

2. *alakulhat, történhet; a se putea întimpla; sich ereignen können. 1644: Az elmúlt éösszel hogi haza iöue Sombori Istua(n) az Borczarul, hallam hogi ezt monda Sombori Giörgj az apia-nak, hogi ahun apa en el vetette(m) az buzadat, s Monda erre az apia jo fiam ha el vetetted, talam*

ugi fordulhat ugia(n) eszitek megh (így!)^a [Mv. MvLt 290. 404a. — *A ti névmás nyilván tollban maradt].

fordulhatás. E szk-ban; in aceasta construcție; in dieser Wortkonstruktion: *rosszra ~ a rosszra* fordulás lehetősége; posibilitatea de înrăutățire; die Möglichkeit einer Verschlimmerung. 1843: mi Veressel együtt látva a' dolog rosszra fordulhatását elébb ő, azután pedig én a fogadobol el távoztunk [Dés; DLt 586. 24].

forduló I. mn 1. forgó; care se învîrtește; sich drehend. 1732: az Serfőző ház ajtaja fenjő deszkából való, vas Sorkokon fordulo, fa zárral zárodik [Kóród KK; Ks 12. I]. 1756: Ezen Nagj kapunak vagjon ... két-két Vas Sorkokon fordulo ajtó Levele [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. 1788: Konyhában Vas sorkakan fordulo cigány záru ajtó [Somogyom KK; Told. 44a]. 1850: Vagyon benne egy falba valo rozsz almárium vass sarkakon fordulo ajtajával [Gyéresztkirály TA; DE 5].

2. care se întoarce; sich wendend/kehrend. 1679: Vagyo(n) ezen szinben: Hatul bakos, Csiklos kicsiny helyen fordulo, hitvan bőrs, kocsinro 1 | helyben fordulo csiklos hintonak az horgas vasa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 96].

3. (vmerrefelé) fekvő; așezat/situaț (intr-o anumită direcție); (in einer Richtung) liegend/sich erstreckend. 1686: Kús falud fele fordulo határban [Bencéd U; EHA]. 1687: Ravasz Lyuk fele fordulo határban [F.gyermónostor K; EHA]. 1718: vett .. az Templom felé forduló mezőben .. egy földet flo 40 [Szentmihály Cs; Borb. II Fel Csik Széki Sz. Mihályj Buzás András major (64) pp vall.]. 1731: a Somkut fele fordulo Tilalmas határunkb(an) [Dés; Jk 412a]. 1765: a' Falun alól Csesztve felé fordulo Határba Bibarcz nevű Rétek [Karácsonyva AF; EHA]. 1772: Baroth Vize fele fordulo határban [Köpec Hsz; EHA].

4. vmire ~ban vmire menőben/térőben; situaț in direcția a ceva; in eine Richtung einschlagend. 1697: vagon ket hold föld egy borozdan, ... Malomra forduloban egy hold föld, nehaj Török Istvannal volt borozdas [A.volál Hsz; Borb. I].

5. változó; schimbător; (ab)wechselnd. 1678/1683: mindenkor szokot dologh az hogi az szerencse, igen belső s kedves embereket emel, s giakorta alacson nembőlis, de kivalt az gienge, es kőnnjön fordulo elmeiű Feidelmek melle ... annira özve szővik fonnjak dolgokat, hogi valamit akarnak .. magok kezekre jut [Ks Kornis Gáspár kezével].

6. kb. sorra kerülő; care urmează la rând; an die Reihe kommend. 1781: Minthogy a' Strásálnak modja a' Városnak^a terhesebb és hamarabb fordulo rendi lézen, ahöz képest ezen Strásálnak terhe alól senki immunis ne legyen az egész Városon, se szabadosok, sem mások [To-

rockosztgyörgy; TLev. 2/5. — *Torockó hányavárosnak].

7. ugarba ~ ugarszerbe/nyomásba jutó/kerülő; care urmează să devină pîrloagă; zu Brachfeld werdend. 1771: Hogy a' Török buza földek, és ugarba fordulok osztassanak előre, s azután a' több Falu közönséggel két egyenlő részekre mostis a' Lugosiánusok úgy kívánnyák, ha vgy folya a' Divisio ezutanis, mint eddig [Fejér m.; DobLev. II/428].

II. fn 1. parte de hotar; Gewende. 1640 Eoyerok, Sztoyke Bulie Az mint Refectalia vagion bővön min (!) ket fordulora mindenes-teol 40 keőbbire valo feolde az ohabai hataron [Ohába F; CU 14/48. 36]. 1641: it köztünk ily szokás uagion hogj ha akarmellyk reszre jutot telekre ide ember szál, az falus biro az teob esküt emberekkel ki megyen s ruddal szinten annyi szánto földet, széna réthet mérnek mindenik fordulora, mint akarkinek az ot lakosok között [Vadafva Sz; GyK X. 30/8]. 1677: Vagynak ... az udvar házhoz szánto földekis mind a két forduloban [Rákos Cs; CsVh 54]. 1719: Az másik Forduloban, az kit hinak fenjő erdeje fordulajának [M.sárd K; KHn 228]. 1755: két három gerezd földinél több nincsen egy forduloban [Mar-tonos Hsz; HSzP]. 1758: tudok Szánto földet felesen mind az két fordulon [Aranyosrákos TA; Borb. II Varga Ferencz (32) vall.]. 1776: fordulo szeréntis terem Circit(er) három szekér szénája [Bujtur H; Szer.]. 1787: Vízünk itatásra edgyik fordulon vagon, másik fordulon szük szarvaság idején [M.bikal K; Somb.]. 1801: mindeneknek Erdőből ki irtott Orotványi vagynak ... abbok kaszálgnak . azért nem is lehetett a kaszáló Orotványokot fordulora szakasztani [Nagynyulas K; DLev. 5]. 1842: adtam ki taxára a' Dézsi Sámuelnél majorja félet, a' vizen tul lévő fordulon utánna tartozo földekkel [Dés; Törzs. Dési taxalisták ir.].

Szk: ~ szerint használ évenként való váltásban használ. 1835: Az Hatart valamint én 2 fordulok szerént használtam, <a> Compositio hitelése ideje és terminált epochaja után köteleztetik az Arendátor Ötsém is Hogy az Határt 2 fordulok szerént használja káros lévén az 3 fordulok szerént valo használása az határnak [Sófva BN; Somb. II.].

Hn. 1586: Debren feleol az Also forduloban [Nagydoba Sz; Borb. II]. 1626: az Also forduloban az veg labban [Mv; MvRLt]. 1695: az felső farduloban [Kakasd MT; DLev. 2. XIII B/b]. 1717: A' Kozárvár felé valo forduloban [Dés; DLt 504]. 1754/1835: a Felső Forduloban [Szárhegy Cs; EHA]. 1758: Az felső farduloban [Feketelak SzD; EHA]. 1759: az also farduloban [Csekelaka AF; EHA]. 1833: A' Nyfies Padi Fordulon [M.kapus K; EHA]. 1850: a' felső forduloban [Vasláb Cs; EHA].

A minden település keretében előforduló ilyen hn-szerű alakulások közül csak mutatóban iktattunk ide néhányat. A régi-ségben ugyanis vmely település határához tartozó, megkezdődő-kodásra szánt területet két-három részre osztva — évenként

váltakozva használt – fordulókban művelték úgy, hogy egyik évben kenyérgabonát, másban kukoricát vetettek, illetőleg a határrészt – legeltetés céljára is használt és így trágyázott nyomásföldnek, ugarnak hagyták. Kétfordulós határ esetén természetesen csak a vetés és a nyomás váltakozó előfordulásáról beszélhetünk.

2. kb. vetésforgóbeli használat; folosirea asola-mentului; Gewendegebrauch/benutzung. 1708: jeltente nekünk Nemzetes Miklos Deak^a uram ő kegyelme ... ketelenitetik ilyen nagy szükségib(en) zalogb(a) vetni ket hold quartas földéit ... tiz magyar forintokba .. Nemes Fazakas Gabor Uramnak ... ugy mint nyolcz Eszten-dökig negyszeri fordulora^b mind addig bir-hassa [Ne; DobLev. I/62. – *Előbb teljesebb Varolyai György Deak néven említik. ^bA határ kétfordulós lehetett].

3. kanyar; cotitură; Biegung. 1770: leg-elsőben szokott kiütni a viz, valami szoros fordulob(an) [Cserefvá MT; EHA].

fordulóbeli a jelzett fordulóhoz tartozó; care apartine părții de hotar amintite; zum (genanntem) Gewende gehöriq. 1627: ez felseo fordulobali feol-dek | onnet menenk az also fordulobali feoldek színere | oztattak meg az felseo fordulobali feol-deket [Lőrincvá MT; Told. 21,26. – Uo. ez is: Az Porgolatbali feold] az felseo fordulobali* feoldek [Galambod MT; i.h. 26. – *De uo.: az ott valo falubeli Vraim]. 1717: edgy darab nyoltz Vekas föld ... Saradi Sigmondne Asz-(szonyna)k adatek, az Hederfai Felső fordulobeli huszon het földbeli része melle [Kük.; DobLev. I/108]. 1748: Vagyon a Falun alol egy szép nagy réth mellyet ezen fordulo béli also To fenék(nek) hívnak [Koronka MT; EHA].

forduló-határ (határ)forduló; parte de hotar; Gewende. 1690: Fogaros földéu Hurez nevű falunak az havas felől valo forduló határában [Szád.]. 1727: azon Szamoson tul lévő szanto fordulo hatarnak nyillas Város földéi fel osztassa(na)k az Csonka héten [Dés; Jk]. 1761: Vagyon még ezen Falunak^a harminadik Fordulo határais [JHbK. LXVIII/1. 23. ^aMezőpogocsának (K)]. 1796: maradtott volt meg Szamosfalva felől fordulo Határba az ugy nevezett Hunyadi Tó gattya alatt egy darab haszonvelhetetlen hely [Kv; KvLt. Prot. oec-pol. III/3].

Hu. 1777: also fordulo határban berekenyeseben [Kibéd MT; EHA]. 1802: Felső fordulo határban a Sugo Fenékben az határ szélben [Mezőbánd MT; Hr 3/14]. 1841: also Fordulo Határban [Márkod MT; EHA]. 1871: a Szovátai^a felső fordulo Határba [Bereczki József lev. – ^aMT].

fordulól fordulóbeli, (a jelzett) fordulóhoz tartozó; care apartine părții de hotar (amintite); zum (genanntem) Gewende gehöriq. 1802: (Egy telek) szomszédja ... a véggel belé rugo felső Forduloi szánto földek [Topasztkirály K; JHb LXXI/2. 18].

fordulólag 1. fordulva, fordulvást; intorcindune spre ...; in die Richtung einschlagend/sich kehrend. 1681: Ezen túl csak közel fordulólag vagyon hámor eörzeő ház [Szépvíz Cs; CsVh 89]. 1692: Ezen Ucza kapun belől balkezre fordulolag az kapu felen | Innen bal kezre fordulolag egy öreg kőből rakot konyha vagyon [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1756: Vagjon 4. Cserefa ágasokon álló Sövényből font Szalma fedél alatt avatag Török Buzás kas ... mellette fordulolag vagjon más hasonló Török Buzás kas [Branyicska H; JHb LXX/2. 13].

2. '?' 1677: Ha peniglen az kezczek az kert mellett járnak uagi az kertre fel hagnak akar mellyk fordulolag (l) be haithassak [Msz; Törzs]. 1695: Az Vizen innen felső fordulolag az Kereszt hegye Bocárd felé [O.csesztve AF; EHA]. 1770: az hely olyan hely, hogy fordulolag esik ... és egymást nem is láthattuk [M.hermány U; RSzF 211].

forduló-mező forduló(határ); parte de hotar (care alternează); Flurgewende. 1675: Azon forduló mezőben Soóréten vagyon 3 darab föld [Rákos Cs; CsVh 65].

fordult . kanyargós; șerpuitor, intortocheat; schlingelnd. Hu. 1776: A Fordult utra menőben [Maksa Hsz; EHA].

fordulta. E szk-ban; în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: vki egészségi állapotaának jobbra ~ vki egészségének jobbra fordulása; schimbarea înspre bine a bolii cuiva; eine günstigere/bessere Wendung js Krankheit. 1844: all Király Biro atyánkfia elő terjeszti: mi szerént Fő Király Biró atyánkfia ezen .. közgyűlésen, tartós betegségi állapotjának jobbra nem fordulta miatt nem elnökösködhétven – az elnökség folytatását nékie át irta [Uzslt XI. 85/1. 1].

fordultság romlottság, vminek romlott volta; stricare; Verdorbenheit. 1752: azok igen jo borok voltan(a)k semmi fordultságokat nem tapasztaltam s nem is hallottam [Beszt.; Told. 37/44].

fordulvást fordulva, fordulólag; intorcindune spre ...; in eine Richtung einschlagend. 1676: Innén az Korna Völgiéré fordulvast Legh elso es felső Stomp Gierman Mihalyé [Abrudbánya; KaLt].

forgács 1. aşchie; Span. 1584: Catalin Nilas Simonne vallia, hywa hozza ez Lakatosne Es hat Az kertiben twzet teot wala, Es az twz keozepiben fazek vala Es azt monda hogy keores fanak forgacha vagyon benne es olayat veszy es magat megh keny velle, mert azert igen fokadekos vala [Kv; Tjk IV/1. 263]. 1616: az Goch georgy hazatul hozoth volt Zalmat, forgachot az vegre, hogy az Eo feyos tehenenek az teyet megh hozhassa [HSzj fejős-tehén al.].

1725: Az kertet a' régi gazból, és az építés alkalmatosságával esett forgaczból, s ág bogból tisztították [Kv; Ks 15. LIII. 4]. 1763: a' Falu Erdéjében támaszt hasogattak, azon Támaszokból ki hasadt haszontalan talam egy fel singni széknek való Forgátsot vitt haza [Udvarfva MT; Told. 44/15] | akkor forgácsot szedtem az udvaron ... Gugadozo Boszorkánynak mondottanak [Mv; i.h. 16/51]. 1792: a' kérdett vatzkorfa le vágottat volt ... az ágát s forgátsát el takarítottak volt [Nyáradszilászó MT; Sár.]. 1810: én vettem 2. Szekér Forgátsot, Mellyét az Hid Csinálok Forgátsolták [Sóakna MT; Born. G. IX. 4 Zuga Matyei (50) vall.]. 1818: (Petru Bárb) ... meg vallotta, hogy egy asszú ágát egyszer hozott, maszszor valami ágakat és forgátsot [H; JHb 36 Prot. 3]. 1857: gabanas készíttésekor forgatsbol jótbe (!) [Mezőbergenye MT; MRLt].

E jel. a bárdoláskor, ácsoláskor, faragáskor a munkában lévő fából lefaragott kisebb-nagyobb fadarabocskákra von.

Sz. 1570: Margit Ermen Jarto Janosne azt valya hogy My kor Imzar ely Ment volna Thakacz Ambrusne az Zabo Janos Hazatwl Mongia volt neky Zabo Janosne Ide Jeot vala rea(m) Thakacz Andrasne hallade az kyalast, Byzon vgy Megh zydogatam hogy forgachal vakarhatak volna le rola, De ha Theorwen aggya Byzon az Nyelwebeis ely cipetek az kwrwanak [Kv; Tjk III/2. 94].

2. gyaluforgács; talas; Hobelspan. 1588: Az kwpak be takarasara veottem forgachiot az Aztalostol d. 2. Pappirossat ezen kwpak be takarassara d. 4. [Kv; Szám. 4/I. 20]. 1736: Mikor valamely ur ... meg holt az koporsonak a fenekire némelykor tettek gyalu alol ki hullot forgácsot ... a koporsóban úgy tették be osztán a testet [MetTr 400-1].

3. faszilánk; tandärä de lemny; Holzsplitter. 1593: Catus, Bachi Janos zolgalo leania vallia: ... az pesseltis eleo hoza, es egj forgachal az eleo ruhaiaba kezde ki venni* [Kv; Tjk V/1. 345-6. - *A pénzt].

4. '?' 1657: Vagion egy Arany Giuro, melybe(n) vagio(n) Forgacz [Kv; SzCLev.]. 1687: Egy aranyas ezüst forgacs övet, mellyben vagyon, negyven kilencz forgács, es negyven kilencz foglalo karika [Déva; Szer.].

5. Jelzői jell-ű haszn-ban; in functie atributivă; in attributivartigem Gebrauch: '?' 1628/1635: Arany Myuek. Egj öregh forgacz zemw arany lantz ... Mas forgacz zemw arany lantz [Bodola Hsz; BLt 5 Béli Kelemen hagy.]. 1657: Egy forgacz Arany lantz, Mas gienge rostelios arany lantz [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. 1697: Egy ezüst Lantz eö, Egy aranyas forgács ezüst lantz eö [KGy]. 1704: Egy forgács fejer hármalantz Eov [Kv; Pk 6]. 1725: Vett volt eo kglme zálogkeppen Két Arány Lantzott, Egj Forgács, Ezüstbol valo Lantz Eövet [Kv; Pk 7]. 1728: Cláris öv igen nagy és szép s egy forgács ezüst övis igen szép [Berz. 1. Fasc. 10/32].

6. ~ orru . ' 1737: Öreg barna Forgács cru* [Borsa K; Told. 53. - *Kancák fels-ban]. 1764: Ideji forgáts orru pej kancza Tavallji forgáts orru pej paripa [Buza SzD; LLt 183. B].

◇ Sz. 1558 k.: forgach ferench ö Nagysaga [Nsz ;MKsz 1896. 294]. 1570: forgach vram Embereket hagiót hozza kyk az Barom vtan leseskedjenek [Kv; Tan]jk V/3. 18b]. 1586: az eggik Alperes Azzonj, forgachne [Kv; Tjk IV/1. 610]. 1592: Forgach Dienesne, Sara Azzoni [Kv; Tjk V/1. 213]. 1676: Forgats Kata Kwlseö Zen Vczaj Vargha Janos feleseghe [Kv; Tjk VII/2. 337]. 1637: Forgács Gergely [Mv; MvLt 290. 245b]. 1640: Forgacz Balint [Br; NyIrK XVI. 100]. 1846: Forgács Lázár [Dés; DLt 27f].

Ha. 1820: forgátsakat [Mezőmadaras MT MR-Lt].

forgács-lánc . ' 1613: Pananakis keth Aran] laczyot (!) adoth egyk forgacz lantz az masik zomanczos volth [Nagysajó BN; JHbK XXIII/-31].

Szk: ~ (arany) öv 1668: Egy forgacz Lantz Arany öv, Melyb(en) van harmincz har(cm) Arany [EMLt Kapi György inv. 14] * ~ öv '?' 1706: Forgács lantz övek [Wass]. 1718: 1 forgacz lantz eö aranyas [HSzjP]. 1734: Egy ezüst forgács Lantz Eov [Kv; Pk 6] * ~ pártáöv '?' 1739: Va(gyo)n egj forgács lantz pártá öv H.f. 37,,00 [Kv; Pk 6].

A címezésin l. a Nyéz-nék egy; nélkül kézo; kait lantz al.

forgácsol forgácsot vág/farag; a face aşchii; (ver)spänen, splittern. 1787: egy tserefa mellett álván egj Tzigány forgátsol vala belöle [Csóka MT; Ks]. 1810: én vettem, 2. Szekér Forgátsot, Mellyét az Hid Csinálok Forgátsolták (egy l) [Sóakna MT; Born. G. IX. 4 Zuga Matyéj (50) vall.].

forgácsos 1874: két Kantza Csikok. az egyik fekete szörü, az homlokán, és orrán forgácsos [DLt 645 nyomt. kl].

forgács-öv '?' 1687: Egy aranyas ezüst forgacs övet; mellyben vagyon, negyven kilencz forgács, es negyven kilencz foglalo karika [Déva; Szer.]. 1693: A Forgats öv, es a kanavatz Szeknya a Testamentum szerent Boricza [Ne; DöLev. I/38. 6b]. 1695: Egy Ezüst aranyas forgacz eö [Hsz; LLt].

forgács-pártáöv . 1693: Egy Aranyas Forc]ats Parta öv [Ne; DobLev. I/38. 8b]. 1696: Aranyas Szakadozott Förgacs pártha öv (Tall) Imper. nro 16 [Mv; MbK 80. 6]. 1723: Nzts V. Gyulaj István Ur(am) eo kglme és Felesége Nms Eger házi Katha Asszozny öttvén mag (!) tirtakót erö forgács Parta övet hazatul el hoztak es mostan manuteneályák [Ms; MhK 140]. 1780: 1 Forgács Pártá öv a külsö fele aranyas 42 Loth [Kv; Pk 4]. 1798/1827: Egy kerck Forgács pártá

őv Veres gyöngyel és rajta lévő Lántzával [Kv; Pk 5]. XIX. sz. eleje: Egy forgáts Párta őv ... Kerek forgáts Gyöngyös párta őv [Kv; Pk 2].

forgástrágya 'p' 1816: az Ablaka alol azt a' Jo forgats Trágyát ásassa fel Saragjával hor-dassa a kerbe (!) [Kv; IB Gr. Korda Anna lev.].

forgalom circulație, trafic; Verkehr. 1847: A' vasútak alkalmazása óta a' közlekedés és forgalom is nevezetes gyarapodást nyert [Méhes 2].

forgandó 1. változó; schimmbator; sich wech-selnd. 1771: megismérvén eő kigyelmek ez mulando, változás alá szorítottatott Világnak ottan ottan forgando sorsát, tevének mi előttünk illetén emlékezetett mind ketten [Kv; REkLt VII. 24 Fajk András és felesége végr.].

2. szóban forgó; in chestiune; um etw. han-delnd. 1665: az Mesterek(ne)k egyb(en) valo gyw-lesek Szombat napon szokot volna ugyan celeb-ráltatnj az ott forgando dolgok(na)k peragital-tatasara, mindazonaltal ... egyeb wdeobenis neha szokot extra ordinaris Ceh tetetnj [Kv; ÖJk].

3. kb. fordulónként művelt; cultivat prin a-solament; gewendeweise angebant/bestellt. 1757: Tiszta Irtás által tartunk kevés, kevés* oecono-mizálni valo Helyeket; mind a' két Falukb(an) tellyességgel semmi forgando, nyomáson eső határunk nintsen, azokat pedig magunk kezeinkel készítettük [Szurdok és Tataresd H; BK ad nro 144. — *Igy kétszer; talán: 'egy-egy kevés'].
A szövegbeli utalás alkalmasint fordulókra nem osztott falu-tárra von.

forgantyú (ajtó)fordító/kallantnyú; limbă de incu-ietoare (la usă); Türvorreiber. 1757: a Ház ... kilintse, forgontyuja [Nagyercse MT; Told. 18].

forgás 1. invirtire; Drehung, Wendung. 1772: a' Malomháza ... eő Excellentiaja Malmának a' Silipje felé hajolva lévén, mit itil a' Tanu, ezen hajlott állapotya a' Malom háznak okoztaé s okozhattaé az említett also kerekék megállá-sát vagy lassu forgássát vagj ennek aval nem lévén semmi egjben köttetése teljességgel nem okozta? [Kük; JHb LXVII 274—5 vk.] régeb-ben ezen Malmot eléggé meg vizsgáltuk, de a' Viz fel tojuláson kívül, semmi egjéb ollyos hibát benne nem tapasztaltunk, a' mely az említett két also kerekéknek lassu forgását vagy vesztetg állását okozhatná [Ádamos KK; i.h. 290].

2. ? forgó(cson) t; osul incheieturii; Gelenk. 1815: A' bal hátulso Lábát* a Kemény Járás mián nagyon sajnállya, és Sántit, főképpen for-gásba [Dés; DLt. — *Lóra von. észrevétel].

3. járás, működés; mers, functionare; Gang. 1770: mint hogy ott nem igen örlek, azon malom-nak forgását nem igen tudom [Ádamos KK; JHb LXVII/118]. 1771: Minthogj néha jobbats-kán, néha pedig igen rosszszul viselnek a' Bethlen

Miklósné Aszszonj eő Excellentiaja Adámosi Mal-mára gondot, kétség kívül az az oka rosszszul forgásának [i.h. 173—4].

4. menet; mers, desfășurare; Lauf, Gang. 1588: Megh ertettek varosul az Nyreó Kalman kewan-sagat, Suplic(ati)oiat Melyben az Birakat mind theorwenyteteleek egie(te)mbe vadollia, ... De megh ertekezwen eő kgmek mind a' theorwenybely processusnak forgasarol, s mind az Nyreó Calman ellen valo sok bizonsagokrol, Megh tapasztaltak az megh holt iambor Birak ellen meltatlannak lenny az Nyreó Kalman Sup-lic(ati)oiat [Kv; TanJk I/1. 90].

5. változás; schimbare; Änderung, Wandlung. 1687: Mivel ... az jövendő dolgoknak forgásit Isten és Isten után az idő szokta hordozni, mind bizonytalanokról írásbeli dispositiot nem is te-hettünk ... Maga forogván azért gondviselőnk mind untalan ott léven dolgaink körül, maga is veheti eszében az idő forgásával következhető minden alkalmatosságinkat és azoknak akadályit [Szív.; CsVh 109 Alvinczi Péter aláírásával].

◇ Szk: az/ez esztendő(nek) ~iban ez évben/-esztendőben, ez év folyamán, ebben az évben/-esztendőben; in anul acesta, in decursul acestui an; in diesem Jahr, im Laufe dieses Jahres. 1584: Menth ez tellies ezteendőnek forgasaba Katonay Mihalj kezebe ... f 3454/20 [Kv; Szám. 3/XIV. 19]. 1590: Hoz Lorinch saffar polgárnak Attak ez Eztendo forgassaban külomb wdoben f. 2249 d. 44 [Kv; i.h. 4/XVI. 7]. 1600: Hoggiai Kis Isthwa(n) wal p(ro)katorth Weres Balast Far-czadit, Kis Petert Hoggiait, mindenek elle(n) ezteendő forgasaba(n) [UzT 15/223]. 1627: az Ezteendőnek forgasaba(n) az Talygara es Malomra valo szwkseges vasra keöltsegh leótt ez szerent* | az kegték beóicz Itiletire tamoztom az Esz-tendeo Forgasaba(n) Regestum Irasra, Czedula es egyeb szwksegekre men(n)y pappiros keóit legien ell [Kv; Szám. 15b/XI. 7, 307. — *Köv. a fels.] * minden időknék ~iban mindenkor; totdeauna; jederzeit, jedesmal. 1668: magat es minden üdőknek forgasiban vgy alkolmazzattya [K.] * vhány esztendő ~a alatt vhány év/esz-tendő folyamán; in cițiva ani; im Verlauf et-licher Jahre. 1630: Suki Benedeknek ... megh engettwk, hogy ... Colosi Sóaknánkrul ... neki Conferalt, szaz forint ereó számu keó sokat, mely-lyektől eddigh tizen négy esztendeók forgása alatt priuáltatott ... az Dési aknankrwl fogyat-kozas nélkül exigalhassa [SLt 45/A fej.]. 1646: az harmados Atiafiak esztendő forgasa alatt ha akarnak, az eő eostól marat Eörőkegeket ualt-hassák magokhoz [Kv; RDL I. 133]. 1689: az két esztendő forgása alatt dögel holtak meg ... Lud no 3. Ludfi nro 8 [Bucsum F; MvRK]. 1700: Kilencc Esztendő forgasa alatt tészen az Tehenek(ne)k Száma nro 40 [K; BLt 1]. 1715/-1761: idegen országra bujdosásra kellett men-nünk el hagyván érettem kedves Hazáját*, s' őt esztendők forgása alatt velem túrt szenvedett [Nsz; Berz. 17a. — *A feleség]. 1772: hallatlan es példa nélkül való dolog s Casus ez Hazában

hogj valamelj Familia 70,, 80,, esztendőnek forgása alatt valamelj Joszágbán pacificum Bonniatiumot töltvén minek utánna egj valamelj Privata Persona Kivánságára séquestráltassék [Nsz; JHb XIII/31].

forogat 1. a invirti; drehen, schwenken. 1570: Zeoch Jmrehne orsolyazzon azt vallya hogy Mwtatta az Kalmar Andrasnenak hogy Mynemw Marhat vyth volna az ew adossa neky, Es Kalmar Andrasne kezebe veotte forgatta [Kv; Tjk III/2. 66]. 1573: Mond Kelemen Gergelnek, Te varos arulo Bestie lelek vallottam 32 fl kart az telbe myattad forgatia volt zekercejet kezebe [Kv; i.h. III/3. 378]. 1574: Bor Ianosne Azt vallya hogi mykor hallotta volna hogi meg eoltek Az Eotthwes Inast Ment volt latny Eotthwes gergel hazahoz Tahat az kor forgatiak nezik az testet [Kv; i.h. 353]. 1589: latam hogy egy kest forgatt vala Janos deak ainal oltalmazza vala magat [Szu; UszT]. 1592: adigh forgata(m) az kuczioth az kerthnek az Szariaban, hogy az Maior kuczia el teerek [Kv; Tjk V/1. 218a]. 1630: Erszenies Peternel czakanyis vala s forgattya vala az] kezeben [Mv; MvL 290. 217]. 1645: Aranj Gyúrfúkot is lattam ... az tobbj között egj Meczetlen kek Safeljos (!) kóúú uala, az kit ugja(n) igen forgattam [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1765: Varga György ... Egy kis vékony páltzikó lévén a kezében, azal maga előt hadarászott, hogy belé ne szaladhasson, és meg ne fogja tsak azért forgatta azon páltzikot a kezében hogy belé ne mehessen, és meg ne foghasa [Szépkényerüsztmárton SzD; Eszt—Mk Vall. — *Ti. a támadó szb]. 1779: mind szüntelen kátromkodott, s forgatta puskáját a Gornyk [M-lapád AF; Mk. Szilvás 5/3 Tzigány Vaszi jb felesége Ilona (20) vall.]. 1807: nemis jó Botos; hogy a Botot ugy tudja forgatni hogy oda ússón az hová akar [M.fenes K; KLev.].

Szk: *gyapját ~ja* gyapjútját forgatással szelölteti/óvjá a kártevőktől. 1574: Katalin Takach Andrasne Azt vallya hogi gapyat forgatia volt hazaban az keozt talalt egi korso Eget Bort [Kv; Tjk III/3. 362b].

2. forgásba hoz, működtet; a pune în mişcare/-în funcţiune; in Drehung versetzen, drehen. 1652: vagyon egy eleven kut viz merő vedre avatagh ... 39 szem lancz karikaival egyött, egy bel kerek forma fogas, melyet egy korong vasan forgatnak [Görgény MT; Törzs]. 1765: Földben ásott két vékony cserefa lábak között forgo megavult rongyorlott petsenye süttó kerék, melyet kutya-czenk szokott forgatni [HSzj *pecsenyesütkerék* al.]. 1842: A' papiros malom keverő kadba van egy keverő gereblye négy szegű fogakkal ... forgattya ezen keverőt egy hosszau feyő gerenda mely fogakkal ellátva van melyek a keverő korongjába járok [Km; KmUlev. 2]. 1846: A Lisztelő Malom Vannak itten 3 jo gerendelyek mindenik gerendely a falon belől külön egy egy bél kereket — kívül egy egy vízkereket forogat [Bács K; KmUlev.]. 1864:

Ditró nevü patak ... forogat több egy kerekű csapo őrlő malmokot [Ditró Cs; EHA].

3. rángat, ráncigál; a smuci; (herum)zerren. 1653: Az apámát a hajduk váltig forgatták, de csak négy hajdu volt és nem birtak vele; s ő is az erdőbe elszaladt, mert igen jó lovan ült. Én is az erdő felé futék, de nem találtam az apámra, nem tudom hun volt [ETA I, 70 NSz].

4. kb. ide-oda rakosgat/teszeget; a pune de colo pină colo; hin und her legen, kramen. 1701/1756: bé menek az ebédlő Palotáb(an) s hát ... Gyerőfine Aszszonyom egy Nehány tizes aranyat forgat vala az asztalnál [Pusztakamarás K; Born. II. 34. St. Markus (60) kertész vall.].

5. kb. szór(og)at pénzt; a împraştia (banii); (Geld) verschleudern/schwenden. 1756: Tóbiás Patikárius Uramnál Némethi István Uram igen bővön forgatta az aranyakat, és kimilletlenül kotzkázván, számban sem vette az aranyakat [Kv; Mk IX Vall. 3—7].

6. kb. forgalomba hoz/vet; a pune în circulaţie/în vânzare; in Umlauf bringen. 1762: tudgyaé, láttaé, hallottaé és kitől a' Tanu nyilván és bizonyoson hogy ... Marika alias Mólduván Petre és vgyan ... Gyekeb(en)* lakó Pódár Kifor ... vagy edgyütt vagy másutt bővön forgattnak volna titkon vagy nyilvánis pénzt, vagy másnak is attanak volna? [Dob.; Ks 4. VII/12 vk. — *K].

7. átv elforgat; a rástálmáci; verdrehen. 1568: Mateus toth St(eph)anus Barta iur(ati) fassi sunt, pari formit(er), ez azony, vg kere meg az kamarat, luka Janostol hogy meg elne adyg benne laknek, ... 20 f:nt: kötelet vetenk kozikbe hogy valamelik ez dolgot kvlomben forgatna 20 f: maragion [Kv; Tjk III/1. 211].

8. (könyvet/könyvben) lapoz; a răsoi (o carte); blättern. 1582: Ez Kassay Kalmar Thamasne Borbara azzon vgyan ot az plebanosság hazanal az kapw keozeoth, az hona alol veon egy keonyweth eleo ... eo maga forgatthya vala kezebe Es kepek valanak Irwa benne; hol kiraly kepe hol eordeog kep, hol zerenchye kereke, és kilomb kwleomb fele kepek [Kv; Tjk IV/1. 106]. 1764: a szegény deákok a papnak, Sós uramnak a fiáról írtak volt egyet* azért hogy őkegyelme inkább a leányok pendelyét szerette forgatni, mintsem a könyv leveleit [RettE 162. — *Ti. paskvillust].

9. tárgyal; a trata; verhandeln. 1592 k.: semmikeppe(n) ne(m) alkhatanak megh vegre kele Siger Janos vra(m) eleybe(n) az dologh, ottis sokaigh forgatok dolgokat [UszT]. 1653: Semmire nem emlékezhetem hogy hallottam volna, mit forgattak volna a déési gyűlésben [ETA I, 87 NSz].

10. igazít, intéz; a aranja; richten, erledigen. 1572: Meg Ertettek eo k. az espotal Iozaga felewl Mynemw valással Ieot az feiedelemtlw Byro v(ram) ..., Zollianak eo k. Teorwen twdo Emberekel Es fogadianak p(ro)curatortis Es Mennel Ioban twgiak vgi forgassak annak dolgot [Kv; TanJk

V/3. 66b]. 1740: Ngod méltóztassék az hol illik ennék az V(ár)(me)gyének ügyit forgotni, mert itt egy ember még ném marad, végképpen most el pusztul a v(ár)(me)gye [Hosdát H; Ks 83 Zejk István lev.].

11. *jog* emleget vmit, hivatkozik vmire; a aminti/invoça, a se referi la ; sich auf etw. berufen. 1568: Pro Petro zabo, contra R(elic)tam Elia Toth. Grwmoz (!) mester, Gaspar varga iur(ati) fassi sunt, Ezt Tugiuk hogy mikor az haz felöl meg arulanak, Varga gergel es szobo Peter, akariuk vala az fizető napot halasztany de semikepe(n) ne(m) akara az azzony, ... Mert az azzony azt forgattya vala hogy oneki hazot kel venny [Kv; Tjk III/1. 232]. 1578: ha Nemeseget forgattja az exequutio elle(n) abbol ozton megh teczyk ha akar eluy velle vagy nem [Kv; TanJk V/3]. 1592/1594: Miert hog' Moldowaj Geörgi azt forgattia hog' az meli hazban Nyreö Marton lakik, edes Attiaa volt, es enny wdeöteöl fogwa noha nem ellenzette, de az teörweni az ver ellen az p(rae)scriptiot megh nem engedi, tecczik az teörwennek, hog' walamin Andras kowachi az hazat wötte volt, tartozik Moldowaj Geörg' megh fizetni [Kv; RDL I. 63]. 1595: az J azt forgata hogy ne(m) mehet eö hytäre, eö neky, merih hiti hagiott, el hatta felesigit [UszT 10/39, 49]. 1609: Az actor azt forgattia hogy az In causam attractus Zent mar-tonon egi darab eoreogseget potensiose occupalta volna [Csákszereda; Blt 3]. 1626: Annak vtanna* Ielente mi Eleottwnk Janos vram, az mit az eleot ne(m) forgatot hogy tudnia illik, Anna Aszszont Baniaj Istuannet es Zabo Mihalnet Sophia Aszszont, ki hazasitua(n) az mit vellek adtanak, ... sayat keoltségeuel szerzette [Kv; RDL I. 16. — *Ti. az osztozkodás után]. 1661: Nekem úgy tetszik, azelőtt három-négy esztendővel kegyelmeddel más jzt forgattunk vala, de az háború időben talám elfeledkezett kegyelmed rólla [Mv; SzO VI, 230]. 1673: Hunyad Varossa Birajanak es Földnagyanak Supplicatiojara valo valasz. Ezen Usus ugy hiszem csak per abusum csusot be, mert semmi fundamentumos iras sem az Urbariumban sem masut ne(m) talaltatik, mostis méltan megh kivanhatnam mint az előt, mutatnak megh arrul valo hiteles igassagokat, ne forgatnak csak az rendeletlen szokast [Vh; VhU 451 fej.]. 1711: az A. Szaniszo Borbára Aszszony, actiojába(n) a nemes Varos Constitutiojät forgatta az elmult szeken es abban specificat poenät, mostan penig a mellöl el älvän a nemes Ország Decretumába(n) specificält poenät forgattya két uton járvän [Dés; Jk 365a]. 1766: Az I. ö Kegeylme .. Cserét forgat; melyet Semmiképpen nem edoçalhat [Torda; Tjk V. 3/6].

Szk: terhet ~ hozzá terhelő tényekre hivatkozik. 1600: Ha mit tagadnanak ezekbe kezek wagyö(n)k feleleteo(n)k zerent megh bizonyítani, az mellet egez falunak keriuk az teörvent. Az mely terheket penigh hozzank forgatnak, azokis reaiok ternek [UszT 15/54].

12. el/felemleret; a aminti/pomeni deseori; oft erwähnen. 1678: Az pasa is forgatás s hányá inkább csak azt, hogy mint hányatta ö ki Rákóczi*, hogy németes kezdett volt lenni [BTN 94. — *Rákóczi Zsigmondot, az alig egy évig uralkodott erdélyi fejedelmet].

13. *ätv* vkit ide-oda forgat; a suci/invirti pe cineva; jn (mit Fragen) drehen und wenden. 1772: (Az) Inquisitor Cancellisták engemet forgattak mindenképpen, s kévántak magok tzéljok szerent való Fassiora hajtni [Hadad Sz; TSb 21].

14. *~ja magát* (vhogyan/vmiképpen) forgolódik, viselkedik; a se comporta/purta într-un fel; sich irgendwie benehmen, irgendwie verkehren. 1756: Egyebüt miképen forgatta magát Balog Mihály Uram nem tudom hanem tudom aszt Szakaturán az Me(ltósá)gos Uraság mindenféle economiájät maga idejéb(en) folytatta [Szakatura SzD TKI]. 1771: Tyiu Gjörgj Dsugjaságáb(an) igen keményen forgatta magát [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

Kételyesen ide vonható a következő, sajnos, csonka kijegyzés: 1723: mind forgattya az iffi* Aszóny magat [Darlac KK; Ap. 1 Apor Zsuzsanna anyjához. — *Az irás rendetlensége miatt kétesen vagy így, vagy ifi u alakban olvasandó].

◇ *Szk: ~ja életét éli életét; a-și trăi viața; sein/ihr Leben führen. 1585: Kornis Tamas vallia, hogy az elseo vra ideieben ez Azzony paraznault (!) elt, kyt iol tud. De ez Mostany Vra ideyeben Iamborul forgatta eletet az en tudasomra. Kun Balint ... vgia(n) Azont vallia ez Mostany Iambor életbe viselte azta(n) magát [Kv; Tjk IV/1. 523] * ártatlanságát ~ja ? ártatlanságát bizonyítja; a-și dovedi nevinovăția; seine/ihre Unschuld beweisen. 1681: akkor most fen forgot Exceptiojavalis semmit ne elhessen, hanem ad meritum felellyen es maga artatlansagat forgassa [Dés; Jk] * eszében ~ vmit meggondol, figyelembe vesz; a cumpăni, a lua în considerație; bedenken, berücksichtigen. 1571: Ezekben forgatwan az Mostany Ideonek voltat, kewannyak azt hogi az porteoew Molnot eo k. Byro vram Epiteesse megh [Kv; TanJk V/3. 37b] * a lányok pendelyét ~ja kb. szoknyák után futkos; a fugi după fuste; hinter jeder Schürze herlaufen. 1764: a szegény deákok ... a papunk, Sós uramnak fiáról irtak volt egyet* azért, hogy ökegyelme inkább a leányok pendelyét szerette volna forgatni, mintsem a könyv leveleit [RettE 162. — *Ti. paskvillust] * vmilyen gondolatokat ~ elméjében olyasmire gondol kvivel kapcsolatlan; a se gindii la așa ceva în legătura cu cineva; solche Gedanken im Zusammenhang mit jd umgehen. 1690: azt a napot az Isten sohá en reám fel ne hozzá az melylyen ö Felsege ellen vecsek (!) ne is vellyen(n) senki olyan alkalmatlan embernek hogy olyan gondolatokat forgatnék elmemben [Göröcsön Sz; Eszt. — Serédi Benedek fiához, Gáspárhoz].*

forgatás 1. kb. (vmivel való) hadonászás; invirtirea (a ceva); Fecterei. 1747: Ekkoronis nem

hogj a' Sz. Mihály falvi Lakosok supersedealvan recedalta(na)k volna simpl(ici)ter, hane(m) ellenség modgjára halálos képpen hajgálták kövekkal az Tordaiakat ... Ezen actusb(an) fővebbek lévén ... az Detentus Inctusok mind kövek hajgálása-val s, mind vasvillák forгатásával in ipso actu persecutio(n) is fogattatta(na)k el [Torda; TjK III. 116].

2. *fegyvereknek ~ a fegyverforгатás*; minuire de arme; Gebrauch der Waffen. 1764: Accedal szán-szándékos roz sz intentiojahaz hogy szokasos volt fegyverek(ne)k forгатásában, mivel másutt lak-taban probalgatta magát [uo.; TjK V. 246].

3. (föld)feltörés; destelenire; (Erd)Aufbruch. 1609: ket ket napi iaras feöldet forгатasauul ugar-las (igy) megh zanczjon az attjanak [Demény-háza MT; Berz. 15. XXXVIII/9].

4. *törvényben való ~ perbehívás, perlés*; chemare in judecată/proces; Streitverkündung. 1607: Kws Peterne megh borozdolta uolt az feöldet, Mattias vra(m) teoruenihez hya erette ... Kys Peterne azt forгата hogy eó Vér az feoldhez, ha-szonlologh felelj az elseö bizonsaghoz az teorueniben valo forгатast, es hogy az Appellatio megh lezen [Uzst 20/295].

5. *a törvénynek ~ a per, pereskedés; proces, judecată*; Prozeß, Gerichtshandel. 1674: a fen meg irt Familiabol allo (igy) szemellyek ketele-nittet(ek) perb(e) kerekedni, az declaralt portiok vegett ..., mind az Törvény(ne)k forгатasaban valo magok Tehesegtelensegeket, mind az Tör-venynek bizontalan kimenetelit megh tekintven illyen veg keppen valo fel bomolhatatlan megh edgjezésre ... lepenek* [Havadtó MT; BLt 11 Isák György kezével. — *Köv. az egyezésg szöv.].

forгатásos '? 1723: Egy zöld Seljammel kötöt forгатasos retze Sarga Selyemmel arannyal töltöt egesz agyra valo [KGy].

forгатhat emlegethet vmit, hivatkozhatik vmire; a putea aminti/invoca, a se putea referi; sich auf etw. berufen können. 1766: bátor az A eökegjelme eleinek egy más közzett lett osztozása s azon jország udvaranak közre bírása usualása, s egymásnak adása, tserelésének ideje Seculumat feylül mullyanis, ebben usust, p(rae)scriptiot nem forгатhat [Torda; TjK V. 340–1].

◇ **Szk**: *perét ~ ja* perét viheti; a-l putea rep-rezenta in proces; seinen/ihren Prozeß führen können. 1604: Kwsmeódj nehay Bako Janos fia ki annor(um) 13. Peter, es Bako Mihaly fia, ki annor(um) 12. Pal valliak otalomul azon Kws-meódi Kelenfi Caspart, magoknak, zemelieknek, marhajoknak es iozagoknak vagi hogi minden igyeket periket forгатhassa minth zinte eó maga-nak [Uzst 16/53] * *ügyét ~ ja* ügyét intézheti; a-l putea reprezenta in afaceri; seine/ihre Sache, Angelegenheit verrichten können. 1604: minden igyeket periket forгатhassa minth zinte eó maga-nak [i.h. — A teljesebb szöv. előbb *perét ~ ja* al.].

forгатó 1. forгатásra használt; folosit pentru intoarcere; Dreh-. 1789: Vas Szerszámok 1 abárló villa Rf — xr 3 ... 1 Palatsinta forгатo laposs Kalán Rf — xr 4 [Mv; ConscrAp. 4].

2. vminek forгатására szolgáló; care serveşte la întors/intoarcere; Dreh-. 1825: Nagy Gerendákat forгатo vas [Dés; DLt 595]. 1826: A malomba ... A Felső követ forгатo orso Nádálást kíván [Klic*; LLt 9/1. — *Később: Csúrfva SzD]. 1842: A' papiros malom a keverő kádba van egy keverő gereblye négy szegű fogakkal ..., forгатtva ezen keverőt egy hosszu fenyő gerenda mely fo-gakkal ellátva van, ... Ezen forгатo gerendának egy emelet van készitve tölgyfa oszlopokra [Km; KmULev. 2].

3. ~ *rosta* forгатórosta; ciur rotativ; Dreh-schwinge. 1826: Egj Forгатo rosta használható [Szentdemeter U; Told. 41]. 1845: Egy forгатó nagy Szathmári rosta, jó állapotban [Doboka; Mk].

4. (fel)töltögetésre használt; folosit la comple-tarea apei la butoiul de varză; zum Auffüllen (gebraucht) Auffüll-. 1680: Kaposzta levét forгатo csebrek vadnak no 4 egy hordoban sos ka-poszta [A.porumbák F; ÁLt Inv. 19].

A hordóba rakott sóskáposzta levét bizonyos időközökben cseberbe v. más edénybe leengedve, újra rátöltögetik a hordóban lévő káposztafejekre. Ezt a műveletet nevezik *forгатás*nak. Az e célra használt csebrecskét jelölhették a kifejlesztéssel szk-tal.

◇ **Hn. 1744**: A Fargatoba. Forгатo [Gógán-váralja KK; EHA].

forгатattik forгатódik; a fi invirtit; gedreht werden. 1842: A' papiros malom mellett ... van egy kút .. A kút mellett van a Simitó, hol a' papiros ki simittatik ..., ezen Simitóban nyúlik le egy nagy gerendely, melynek végén kívül a' vízben kerék van, melnél fogva a' gerendely forгат-tatik [Km; KmULev. 2].

forгатó 1. mn 1. rotativ, care roteşte; Dreh-. 1681: Konyhara valo Keregdé forго vas rostely Nro 1 Kicsiny szerű vas nyárs Nro 1 [Vh; VhU 598]. 1832: Két forго drót rosta, az egyik ... Garad nélkül valo és használhatatlan [Sáromberke MT; TSb 26]. 1841: A Csúr ... ebbe vagyon: a) Egy avaték forго vas rosta [Egeres K; Ks 89].

Szk: ~ *masina*. 1816: Egy Vaj küpillő forго masina [Varsolc Sz; Born. Bornemissza Krisztina conscr. IV. 41] * *emlékezetben ~ emlegetett*, em-lített. 1747: az emlékezetben forго kotlos Tyuk Lengjel Janosnéje volt [Torda; TjK III. 157]. 1750: Az emlékezetben forго Szaladaszalónak torkát és köveit láttam [HSz] *szalad-aszaló* al. * *kérdés-ben/kérdőben ~ szóban forго*. 1672: ezen kérdésben Forго Földben háromszor volt Gabonaja [Mező-méhes TA; Wass]. 1689: az kérdés(en) forгоho ket eorókseghről miolta ra emlekezem mind ... adoztak [Kiskend KK; Ks 8. XXIX/4]. 1700/-1808: a kérdésben forго Örökség iránt néhai Harko Peter Deak Uram alkalomban indult volt az Ex-

ponens édes Attyával [Vaja MT; VH]. 1715: az kérdésben forgo helyeken mindenütt szabad az sertés Csordát őzmenem [Szemerja Hsz; LLt]. 1746: az kérdésben forgo Malom igen régi malom [Dombó KK; JHb XIX/7]. 1795/1800: ingyen bitangollya a' kérdésben forgo Just^a [Harasztkerék MT; Told. 30. — *Ti. házhelyet]. 1806: meg értvén Gyujto Sándor Ur hogy Grof Teleki Sámuel Ur ó Excellentiájának a' kérdésben forgo Hellyhez jussa nintsen a' Cseréről le mondott [Erdősztgyörgy MT; WH] * keresetben ~ a kereset tárgyát képező. 1803 h.: Koránt sem csupán azon okból invalidáltattak az .. Contractus, hogy a' Felperes Urak a' keresetben forgo ház el cserélésekor meg nem kfnáltattak volna [Dés; Ks 79. 29. 311] * keze alatti/kezdben ~ gondjára bízott. 1672: az Radnothi kulcsarsagnak Tisztiben minden kezem alatt forgo jokról nimmel hamareb lehet Ratiomat . Praefectus vramnak eő kg(ne)k examente be adom [UI]. 1681: mindennemű kezemben forgo és hiuatalomát illető prouentust az eleőmbre rendszeren adandó dispositio szerent administralom s etogalom [CsVh 87] * kommerciumban ~ adásvétel tárgyát képező. 1744: a meg irt Venditorok kéz bé adással s áldomás itallalis obligálák mind magok(na)k mind azok(na)k személyében, kik azon el adott erdőben Czimborak vagyis részesék hogy a Commerciumban forgo erdőt oltalmazzák [Torockó; Bosla] * kontroversziában ~ per/vita tárgyát képező. 1651: Az Rákosi controversiában forgo háznak aiandekön adót reszetis adjudicallia az törvény simpliciter vissza boczattani [Asz; Borb. I]. 1683: az Controversiab(an) forgo szőlőt edgyik örök áron vőtte [Dés Jk]. 1694: Ezzel által ellenb(en) vagjon a' Varossal Controversiab(an) forgo földön is, egj kis hazatska kerteskéjével egjgjtűt [Borberek A' Bfr Néhai Bálpataki János conscr.]. 1733: a Controversiab(an) forgo Réte. a ki hamaréb kaphatta, kaszáltatta, s vitette, hol füvül, hol szendül [Hévíz NK; JHbT]. 1772: ezen Malomra tojta és tojja fel a' Vizet a' Controversiában forgo Kirájfalvi Malom [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 314]. 1715: a Controversiában forgo Hellyet ... az udvarnak azon Telken lako Embere, maga telkéhez bé kertelvén, őis bírja [Orsova MT; Born. G. XV. 13 Blas Gora (50) jb vall.] * mencióban ~ az emlegetett, említett. 1788: az irt Nagy Sziget nevezetu mentiában forgo Terrenum(na)k tertialtassa engemet illet [Nagyrapolt H; JHb XXXI/34] * osztály alatt ~ osztokodás tárgyát képező. 1802: A' mi az osztály alatt forgo nova sessioikat illeti azok is Quantitasokban közöttünk egyeztessene)k, a' falu mellett jutott Terrenumból potoltassék [M.zombor K; Somb. II] * perben ~ per alatt álló/levő, perelt, peres. 1642: az csüirt tsinaltattja vala Dosa Andras uram azon az Szent Imrehi^a perben forgo eleten [HSz élet al. — *Cs]. 1668: Bizonicza az J. hogy az perben forgo feőldet eő irtotta orotta, másokkalis erdeőből irtatta, bekesseges birodalmábanis eo volt [Szu; UszT II/1. 25a]. 1692: az mikor azon perben forgo jo-

szagot az ő néhai Annyok vette volt akkor egy son ksenyeren volt az Annyával [Kovászna Hsz; HSzjP]. 1736: a perben forgo szőlő föld . el pusztulván fel uőtte a tövis bokor [Torda; Tjk I. 106]. 1772: a controversias helyre ki menván, ugyan a perben forgo két malmat ... meg járván, contemplálván, ... mind a két malomnál Lévo hibákat nekünk sincere declaralliak [Kük.; JHb LXVII/3. 388] * pretenzióban ~ keresetben/követelésben szereplő. 1760: a Praetensioiba forgo helyhez közt nem tartok, perlekedni s Nagodal izetlenkedni én nem kívánok [BfN Remetei csomó]. 1763: Kajcsa Mihály junior és Kajcsa Péter Máté Mihály Ur(am) eő kglmétől impetaltvan a' most praetenslob(an) forgo Szántó földet .. Convenialánk mind két részről ily formán^a [Kászoniimpér; BCs. — *Köv. az egyezség részletezése]. 1796: egész okoskodását vészi a Fell peres B. Ur azon praetensioiban forgo Privilegialis Levélből, a' melynek még se valósága, se Törvényessége még soha meg nem állítottat [Mv; TLev 5/16 Transm. 53, 57 tábl.] * rossz hírben ~ rossz híru. 1747 h.: Pap Vonka felől régen hallom, hogy soros és rossz-hírben forgo Tolvaj ember [Szilágycseh; Ks 27/XVII] * szóban ~ szóbeszéd tárgyaként ismert. 1747: Tudgyae a' Tanu . aszt, Hogy .. eő kigyelmek eleitől fogva sok rendbéli Lopasokat, tolvajsagokat, Orgazdasagokat gyakorolttanak, és ilyen malitájok iránt mind eddig Szoban forgo, és gyanus emberek voltanak? [KSz; Ks 27/XVII vk] (Ökgyelmek) szóban forgo rossz híreket régtől fogva hallom, hogy sok marhákat és Lovakat emésztetnenek el eleitől fogva [A.várca Sz; i.h.] * utrumban ~ vallató kérdésben szereplő. 1672: az el mult 1671 Eszteniában ... Vas Janos Uram ó kgljme szamara ugaroltak volt meg ezt az Utrumban Forgo Földöt [Mezőmehes TA; Wass. — Szeik (!) Istvan (55) jb vall.]. 1712: Az utromb(an) forgo 200 R forintnak fel keresekor jelen voltam Szolga Biro leven [Dés; SLt 14.A.6. Daniel Pap de Des (43) szb vall.]. 1733: Hallottam hogy Joo Mihály és Farkas Janos gyujtották volna meg az Utrumb(an) forgo Széna rétet [Erőd Hsz; BLt 7 Mich. Bough (46) lib. vall.]. 1778: Az utrumban forgo Malom építésével 's Toja Gáttjának fel dugásával s vize fel tojulásával Tit. Mára Lazzloné ... nem tudom hogy valami kárt okozott volna [Mezőmehes TA; Wass.- Irsán Vaszillia (70) jb vall.] * végső veszedelemben ~ állapot végső/végveszedellemmel fenyegető helyzet. 1664: Balintith Sigmond Ur(am) ez háboruságos, Zenebonás czjak nem uegseő ueszedelemben forgo állapottyában ... [Marosbogát TA; Bál. 52] * veszekedésben ~ vitatott. 1688: azon veszekedésben forgo két örökseghez ha mi praetentioja volna, vagy lehetneis, az meg nem allo fel in perpetuum amittalja [O.újfalu F; DLev. I.VI. B. 20] * villongásban ~ peres, vitás. 1757: az itt valo Omlásallyal lakosok azon Vilongasban forgo Hellyet ide valo Omlásallyai Hatarnak esküttek [Omlásallya SzD; Ks 19/IX. 12].

2. járó, működő; care merge/functionează; gehen, in Betrieb seiend. 1630: azo(n) kvvvlis puszta haz helyiek es minde(n) ahoz Tartozo reszeiuel egjvt ... az egy forgo Malmo(n) kwwl [Doboka; TGsz 51]. 1714: Jakab Falvában vagyon egy forgo Malom, jo ahoz valo kesseggel [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85]. 1772: eo Excellenciaja Malma ... igen hires jo forgo Malom volt [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 303]. 1795: két kövű forgo Malam [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: *vhány köre/kövön* ~ vhány kövű. 1636: Az malomnak első reszeben vagyon két keöre forgo feőlül Cziao kett kereke [Siménfva U; JHb Inv.]. 1656: lévén ... egy Molnok ket kűre forgo [Dés; Hr Fasc 6/3]. 1680: Malom a Wár mellett harom bokor köre forgo [Somlyó Sz; BfN Nagyfaluai cs.]. 1712: a' Körös vizén két köre forgó lisztelő malom [Bh; KHn 9]. 1730: á Lengyel vagy Szőlő patakán egy kövön forgo boronából épített szalmával földetett malom [Szentlászló TA; EHA].

3. forduló; care se învîrteşte; sich drehend. 1647: egy eoregh sendelyes deszka, alatt vas Czapon, fen fa katián forgo kapu [Nagyteremi KK; BK]. 1652: Azon ház két ablaka, kű és vas keresztek benne, két két iveg táblából álló vas sarkon pánton forgo [Görgény MT; Törzs]. 1688: nyílik be az Gabonás házban egy fel szer fa sarkon forgo fenyő ajtó [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. 1714: Csere fa küszöb lábón fa sorkokon forgo belletlen ajtó [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85]. 1757: ujj vas Sarkakan forgo ... Ajtó [Nagyercse MT; Told. 18]. 1794: Ezen Udvarnak Del-feől való oldalában vagyon ... két felé nyilo Fa Sarkokon forgo Deszka kapu [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41]. 1840: majorház ... ajtaja ... vas sorkakon forgo retesz fővel [HŠzj majorház al.].

4. kb. kőborló; vagabond; herumschweifend. 1605: kéteket kerýwk mint io akaro wraynkat, Ez káros itt keorwllwnk forgo haydusagot zalítsa el innét, Elhesswk feoldwnket, az witezleo népnekis keowetkezendeo haznara [Kv; TanJk I/1. 505].

5. rajta ~ kb. rá/vkire nehezédő; care apasă asupra cuiva; auf ihm/ihr lastend. 1593: melybol minden raytunk forgo na(gysága) zwksgit, postasagot Iyeli es napali Tereh viseliseonket Adonkat tellyessithetneok [Dés; DLt 241]. 1682: Ez rajtunk forgo és sok tekintetkb(én) el kerülhetle(n) szoros állapotokhoz képest bizonyos sümma pénzt, buzát es zabótis ketelenítettünk ... az eo Felsőge Vitezi szamokra fel vetnünk [Borb. I. fej.]. 1697: Kérem azért Kglí(e)t mint Uramat, ne legye(n) valami nehézség rejám ... mivel tudgya Isten, nem egyéb az oka oda nem menetelem(nek), hanem az nagy Istennek rajtam Sullyoson forgo itileti [Császári SzD; BK. Czegei Iffjabbik Vas György kezével]. 1698: mar tellyesseggel a rajtunk forgo sok Portlozas miatt mind a sullyos Qvartély tartas miat annyira jutottunk, hogy tellyesseggel el pusztulolag vagyunk [M.bece AF Told. 24].

6. kb. váltólag használt; folosit cu schimbul; (ab)wechselnd/als Fruchtwechsel gebraucht. 1718:

ez az ret Cseri Mihaly urammal forgo rét, mikor kaszalasnak ideyen megh akaryak kaszalni, mere-tesek ket fele, fele Kun Matyas Urame az masik ressz Csapal Ferenczne Aszonyome Jarai Ilona Aszonye [Kál MT; Berz. 2. 47. 134]. 1757: A Ködben egy nyomásban forgo, Sátés szénát termő hely [Szentmihály Cs; EHA].

7. fiú- v. leányágon ~ kb. fiú- v. leányágon öröklődő; care se moşteneşte pe linie bărbătească sau femeiască; auf männlicher od. weiblicher Linie erblich. 1803: Az Utrumba vicinalt Jozzágot fiu ágon forgo Jozsagnak tudom lenni és hogy valaha Léány azon Jozzágból reszesedett volna nem tudom [Szenterzsébet U; Borb. II údősb Ambařus János (73) ns vall.]. 1807/1808: ki tetzven a' Néhai Székely Boldisár Gyermekei között ineált Divisionalisból ...; hogy ezen Földek Leány ágon forgok, tartozik a praetensus Fiu oszlora botsátani [Asz; i.h.].

8. ~ fű '?' 1640: egy nagy széll kasalo fű alol somzedgya Mathe Illies, fellíül forgo fű. Forgo fűnek fele Theke Györgye uolt [M.köblös SzD; RLt 1].

Talán a 6. alatti jel-sel számolható.

9. ~ pénz forgalomban levő pénz; monedă în circulaţie; das sich im Umlauf befindliche Geld, Kurantgeld. 1702: Az Országoknak nagj kárára ez Hazab(an) forgo penznek nagj veszedelmezésere ... sokan Görögök, Örmények Sidok és más fele emberekis a penzt, lotokkal ... fel mérven, az jóvát és pontosát ki hordgjak az Hazabol [UszLt IX. 77. 52 gub.].

10. fn 1. forgócsont; osul incheieturii; Gelenk. 1773: a Czako György ökre a Hawasban romlott meg, megbénulván a Forgójab(an) [M.léta TA; JHb II/3]. 1799: az Gyermeket az után meg ragadta földhez verte, vgy hogy e' mái Napig is Nyomorék a' Lába a' forgójába [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

2. ~ ban váltólag; alternativ, cu schimbul; abwechselnd. 1579: azon kjwl esmett oztank el esmett eg rez zena fywett mellyett forgoban eltek az előtt [Zoltán Hsz; HSzjP]. 1718: vagjon egy kis föld, a mellyet ezen része egj esztendőben bírnak, más esztendőben Hercze Márkuly bírja ... az az forgoban bíratik [Náprád Sz; Berz. 7 XVIII. 68/1].

3. a tézsla vas forgórésze; partea de fier care se răsuceşte a tinjelei; der eiserne drehbare Teil der Vorspanndeichsel. 1798: Csináltam az ökőr Szekér Tézslához egy új Forgót és egy új karikát [Déva; Ks 72.54].

4. süveg-(toll)dísz; penaj, egretă; Federbusch. 1697: két aranyos forgo [Szentdemeter U; Ks 31 XXXa]. 1692: Kerecsen Thol kettő. Ráro, Thol egy. Egy tiszta arany Giamantos forgo Daru tholhoz való [Szentdemeter U; Ks 31.XXXa]. 1714: Magjar forgo ezusb(e) foglaltatott s meg aranjozott nyom 3 1/2 latott fl. Hung. 4 [Szb/Fog; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 37]. 1736: A községes fő emberek egyes nuszto süveget visel-

tenek; az urfiak két, három, némelykor négyszerű nuszta farkas süveget, abban forgó vagy kerecsen vagy ráró volt, ... némelyek sas tollas forgót, de az urfiak többire mind egy pár ráró vagy kerecsen tollat, aranyból csinált és drága kővekkel megrakott forgóban [MetTr 346–7].

◇ Szn. 1597: forgo Andrass [Kv*; Szám. 7/XIV. 7. — *Itt átutazóban lévő személy].

◇ An. 1808: 25-ta Aprilis hágtottam meg a Csillag kantzámot a Thuri László Ur Forgo ménlovával [HSzj 178 forgo al.].

forgóasztal masá turnantá; Dreh-/drehbarer Tisch. 1685: Kis forgo Kerek asztal Nro 1 [Borberek AF; MvRK 15]. 1820: egy kicsi kerek forgo asztal [Szászjesszöd NK; Told. 19].

Alkalmazható savarmentes tengelyen forgatható asztalapos bútorokba.

forgóesont forgó; osul incheieturii; Gelenk. 1584: az Aztalon talalam az giermeket, hat a' forgo chontiat ky veottek a lababol (így l) es az vallatis ky veottek es egy hetig tarthatam mind el feketewie s meg hala [Kv; TjK IV/1. 250]. 1722: Pap Vonkát tudom; hogj ... egj szegény Palagya nevű Aszony(na)k is az forgó Csontyáb(an) rutul meg ütötte vgy annyira, hogj az a' Szegény Aszony Koskái Sántikált belé [Kecsed SzD; TL Koszta Tamás prov. (60) vall.]. 1820: a megnyuzásakor az ökörnek a bal első Lapotzkája, s' a forgo Csontok körül levő Hus, és a Szive az ökörnek el volt senyvedve [Frákos U; Falujk 104–5 Barrabás Áron pap-not. kezével].

forgódás forgolódás; invirtealä; Herumtun. 1586: Az lovas leginnek keorwillettek, valo forgodasa ert kellet adnom —/50| 23 July Kocis Glogjnek fizettem eles ala borozasaiert es ot valo forgodasaiert az meg az kazaltasat tartot f. 2/75 [Kv; Szám. 3/XXIV. 35, 56. — *Ti, a munkások körül]. 1610: adott ... Pál deáknak sok szwleges dolgokbeli kedues forgodasa tekintetebeöl, kett hellen valo Porond Baniatt [Abrudbánya; Berz. 17].

forgódhatik forgolódhatik; a se putea invirti; sich bewegen/verkehren können. 1623: az palank es estallo közéött Egy Bolny tagassaga legyen, azert hogy Zwkségnek Ideyn Puskas Legenyek forgodhasanak ott [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1629: Jeó Veres Miklos az Vczan fel az Olah-tol el veöm az botott eleib(e) allék, de mint beteges ember nem forgodhattam ugj az minth kell uala [Kv TjK VII/3. 64].

forgódik 1. forgolódik; a třeblui līgā cineva; sich um etw/jn herumtun, um etw. geschäftig tun. 1568: Zabo balint zolgaloya: Rangattya volt, az azonyas oth forgodik volt, es az lea(n) laba akor zeyt meg [Kv; TjK III/1. 200]. 1570: Veres Benedek, Ezt valya ... latot otth egy gyermeket hogy az kwth kernywl forgodyk volt, es latta, hogy megh Sertette Az gyermeknek hywelket az kwth

lancha [Kv; TjK III/2. 78]. 1584: Dengler Lukach es Vadalma Mihaly' valliak ... Zent Jacob estyn vala tiz orakort eyel, zep holdvilag vala, es ez zeles Miklosne ky Ieowe Dg eleozeor az eo hazanal a' Tamasz mellet Nagy sokat forgodek, ky Ieowen onnet egi Eleo ruhabol Ne(m) tudom mit kezde ky hintegyeny [Kv; TjK IV/1. 248]. 1590: More Mihaly forgodot ez harom azzonj allattal ott mikor az Eorekseget ozhottak [UszT]. 1783: Szólga Bíró Portsalmi Uram és Assessor Szabó Ferentz Uram eskettenek, mi okonn forgóttanak a' Tanúk körül azt sem tudom [Perecsen Sz; IB. St. Bontzidai (53) jh vall.].

2. serénykedik, szorgoskodik; a se sili/strádui; sich umtun, tätig sein. 1582: 23 (Jún) Az mell Lengiell vr zallason wolt Hozzá martonnal ... hog Balas ott forgodott Biro vram adatott neky velem f — d. 12 [Kv; Szám. 3/VIII. 44–5]. 1585: az Hyd kapu elöt az Vyz mellet az malomnal meg bomlot vala meg kellett czhnyaltatno(m) az malo(m) mesterys ott forgodot ... Negyed napo(n) esmet volt az korchyolas 10 legennyel czhöeket vertek ... d. 20 [Kv; i.h. 3/XXII. 75]. 1609: (A kaszásoknak) borra adta(m) 20 penzt hogi yobba(m) forgodjanak az kazalas dolgaba(n) f — d 20 [Kv; i.h. 126/IV. 415]. 1656: mjnd kette(n) felelik hogi lattak hogi Benes Istua(m) es felesége forgodtak, mjnd az masbák es majorsagh körül [Szentgyörgy-Cs; BLt 3 Josef Ferencz (35) pp vall.]. 1726: Bukur Vaszil ... a töb jobbágyokkal ... a bor körül forgodik vala óis a bor körül forgodik vala [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 10,14]. 1767: a Molnár ... a Malom körül forgodott volna [Eszény SzD; Told. 5a]. 1819: jelen volt Groff Teleki Lajos ur, és Josef, sok emberekkel akik a' nagy konyha körül forgodtak inkább [Remete Szt; Ks 67. 47. 28].

3. kb. hadonászik; a da din miini; herumfucheln/schlagen. 1593: Theolcheres Leorincz vallia hogi Vinctet ot fogtak megh Eyel Kajtar Annanal Zablas kezzel forgodot ellenek [Kv; TjK V/1. 423]. 1631: az Erdeli Uram kocziisa kardal forgodik vala, azt ki uerek az kezebeöl megh en egj embernek ki ueöm az kardot az kezebeöl hogj ereössen forgodik vala vele egi szürke dolmanios legeny forgodik vala Filek Gergely körnül meztelen kardal [Mv; MvLt 290. 242a, 245a]. 1682: azon az utrumba(n) fel teott napon Lattam az szememmel hogi meztelen pajlossal forgodot ... Diosi János vr(am) meg czövéket paripai körül Becski Istvan vr(am) [M. köblös SzD; RLt 1 Dirilla (I) Leörinch (30) jh vall.]. 1749: lattam hogy Dumbravan Maria egy nagy Bottal forgodot eszt kiáltván tüssétek az illyén s illyen urat s vesetek a vízben [Kissajtó BN; BLt 6 Albas Tordorné Marjuczsa (53) zs vall.].

4. emberül ~ vitézül harcol; a lupta vitejeste; tapfer/heldennemütig kämpfen. 1653: Egyszer az Apafi kastélyára — a micsodás akkor lehetett — kijöttek vala, hogy megvegyék, de amazok emberül forgódtanak, sűrűn löttnek, és nem fértenek hozzájuk a jó lövestől [BTA I, 97 NSz].

forgódó forgolódó; care se învîrtește; sich herumtun. 1594: Az Tanacz haznal forgodo keth legeninék etelekre ... attam(m) f — 18 [Kv; Szám. 6/X. 3]. 1616: Előszter az praedicatorinak fizetese felől mind elő bizonyosságokkal, ugyan azon akna körül forgodo Urainkal vilagossen megis bizonyítottak azt, hogy eddegh esztendőnkent minden tergiuersationelkül meg Jart volna azon varos^a praedicatorinak az nyoltz szaz ko Soo minde(n) Kamora Ispanoktol [Kv; RDL I. 100. — *Ti. Kolozs; akkor bányaváros volt]. 1649: Vrunk eő Naga konyhaia(n) forgodo Itt lakos Embereknek 10 perso(na) Attam Köz Czipot Nro 20 [Kv; Szám. 26/VI. 102]. 1731: az gyermek(ne)k sirásatis hallották volna az udvarb(an) forgodo Jobbágyok és Jobbágy Aszszanyok [Szelistye H; Born. XXXIX. 16].

forgógarádies csigalépcső; scară în spirală; Wendeltreppe. 1681: Fejér Bástyá ... Ezen középső Contigna(ti)oból a' forgo garadiczra nyilo ajto (amely forgo garadiczon ala s fel jarhattak mind a' bastya felső reszeigh :) fel szer, vas Sark(as) heved(eres) [Vh; VhU 548].

forgókarika '??' 1694: Egy forgo karika aestima(ti)o(j)a den. 30. Egy kasza karika den. 3 [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1697: Vagyon ismét edgj paraszt ládáb(an) Vas szerszámok: ... Egj eőreg veső Egj nyeletlen szekercze. Réz tepszia nro 1. Forgo karika nro 2. csap furo nro 2 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 5].

? **forgókarikás** 1669: Forgo karikas kender kötőfek No 8 [Fog; UtI].

forgókerék malomkerék; roată de moară; Mühlrad. 1772: ahol a kerekék állanak s a viz el van osztva harom apro Silipekre a mely két zsilibbe a két forgo kerekék állanak a meg maradhat, de a kerék nélkült valo pusztá Silip egy araszszal ... szállittassék alább [Kük.; JHb LXVII/2. 390].

forgókő felső/folyókó, hékö, őrlőkő; piatră alergătoare; Läufer, Oberstein. 1681: Egyik bokor kőnek a forgo kőve ighen el kopot, másik bokor kőnek az also kőve, nem csak ighen el kopott, hanem elis romladozott; ... Az Malom ház előtt vagy(n), fel faragott Új felső kö Nro 2 [Vh; VhU 575—6]. 1720: Vagyon ezén meg nevezett Galgai határon ... edgj Malmok, igen reghi megh romladozott, edgj forgo köre epítettett [Galgó SzD; JHbK XXVI/12]. 1734: Bogáton^a Fejel az Falu közőt Lefojo patakon vagyon egy malom. az malomb(an) vagyon egy forgo kö minden hozzá tartozando vas eszközeivel együt [JHbB Fasc. D.I. — *Oltbogát NK].

Tárgyi, de nem azótári szempontból ide vonható a köv adalék is: 1837: A' Malom s' a' kő pad ... Öt kő, három forgo felső malom Kő ujj, — kettő alkő [Nánánfva MT; Berz. 21].

forgókules vmilyen lakatosszerszám; un fel unelată de lăcătuș; Art Schlosserwerkzeug. 1629:

Az mwheliben lakatos Gergelinek volt barom sutuia ... egy pók reszelő ... egy forgo kólc [Gyf; EMKt VI. E. 2. 228b].

forgólag váltólag; alternativ; abwechselnd. 1667: az többit^a forgolagh birjuk [Imecsfa Hsz LLt. — *Ti. földet]. 1728: Szena Fű ... Az Érben egj darab 14. lepes .. vic(inusa alol) a Kese es Barbas Fiak forgolag biro helylek [Lisznyó Hsz; SVJk]. 1748: (A) kaszáló közös oly formálag, hogy minden esztendőben alternative kaszálják, kaszálják forgolag edgjik edgjik részre terem cur. 6[Bala MT; Told. 79]. 1826: (A) rét a több Bányoni^a Csép Familiabol valokkal forgolag használtatik [Borb. — *Bágyonban (TA) lakó].

Szk: ~ bír (kaszálót) nyilas osztással használ; a folosi (un finat) prin tragere la sorti; (Henwiese) durch Los zugeteilt gebrauchen. 1761: Poss. Pwkeretz kaszáló Helylek ... A Bozzai Vám felé, a Döblén nevezetű helylen, melyet a Falu forgolag bír, vagyis egy más között fel osztják proferit 10 [Pürkerc Br; BrÁLt Conscr. Dom. Törtsvár 658 Binder Pál kijegyzése].

A régiségben a teljes, majd részleges földközösségben élő települések lakossága a földeket évenként megégett nyilas osztással kaszálta. A kaszálók ilyen használata Erdélyben néhol korunkig szokásban volt.

forgolodás 1. foglalatosság; inderleicnire, in-virtealé; Herumtun, Beschäftigung. 1597: Az Monostor kapwbely padimentomozast vegeztek el, attam az Drabantoknak forgolodasokert Aldamasban Ital Pinzt d 18 [Kv; Szám. 5/X. 21]. 1595: Az Zemetbjonak adot feye mosattasara, es Jo forgolodassara d 3 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 242 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1608: Kerys Ghellyen Jmreh Vram eő kgme az eő zerelmes Attiafiat, hogy Tekinchiek es gondolliak megh az eő kgme zerelmes hazas tarsanak Kalach swteő Katha azzonnak Jo es ighaz eő kgme keőrníval valo zolgalatt(at) es forgolodasat; azert ez dispositiot es véghezest^a intacte megh tarchiak, es semmibe(n) ne violalliak [Kv; RDL I. 85. — *Értsd: végrendeleti hagyakozást]. 1684: Isák Görögtül veven Öt sing Megy szin Angliait Also Ur(am) számára az Kapucsi mellet valo forgolodásáert singit in f 4/150 [UtI]. 1776: nincsen semmi vigasztalásara es hasznára az én körüllette valo curám es forgolodásom [Nagyida K; Told. 22].

2. fáradozás; osteneală; truda; Bemühung. 1588: Az kett espan Tothazy Mihalj es Eppel Peter (A) zanto feoldeket az harom faluhoz^a akiket reghen eltenek zorgalmatoson kj kerestek, es a' Maiorsaghoz foglaltak, vgy Annyera hogy iambor es híw zolgalatot hasznos forgolodast gondwiselest, tapasztaltak eő kgmekben [Kv Szám. 4/II. 15. — *A város három jb-faluja: Aszszonyfva, A. és F.füle TA]. 1670: Dali Mihalynek, kynek en Mostan hazaba(n) fekze(m) Az en mellettem valo forgolodasaert Agyio(n) Mihaly vra(m) negy auuagi eot veka buzat [Balavásár KK; Ks 19/III. 22]. 1645: (A) teokelletes mellette es keőrníleotte valo forgolodasab(an), dalkalkodasa-

b(an) ennek utannais megh nem fogyatkoznak [Erdőszenygel MT; Told. 1a/II]. 1664/1687: megh tekintvén Vajda Hunyadi Kloka alias Miklos Deaknak Vajda Hunyadi Várában, es ahöz tartozó Jozzagomban reabizattatot hivatalya szerint való hűséges forgolodassat es jambor szolgatlattat ... az mely hazban mostan lakik ... azon hazat mindennemű paraszti szolgulat alul kiveszem, es örökös Nemességgel megh ajandékozom [Vh; VhU 267—8 Zólyomi Dávid ad. lev.]. 1705: adott légjen ... bizonyos számu summa forintokat es egjeb sok felé egjszeri s maszszi hűséges körüllette lévő szolgalttjaért es forgolodásáért [Kv; Pk 7].

Ha. 1634: forgolodasokot [Kórispatak U; Pf].

forgolódhatik foglalatoskodhatik; a putea să se indeletnicească/să trebaluiască; sich betätigen können. 1739: az Jámbor Falu az Biroságotis ream vetették (igy!) az Német Quartelyos rajtunk vagyon, az sok mindennapi nyomoruság rajtunk fordul meg ugj annyéra hogj magam dolgaimban tellyességgel Semmit nem forgolodhatom, s nem dolgozhatom [Zágor KK; Ap. 2 Bél István Apor Péternéhez].

forgolódik 1. forgódik; a se invirti incoace și coló; sich um jn herumtun/drücken. 1572: Banffy Farkas uram zolgay Pap Janos Es Besenyi Janos ... Ezt wallak hogy my az hydegben mentwnk wala wgymond Az tewzhez Es Mykron fewteoznenk ... Zaydulas len Es oda Menenk Lattok hogj Az Neomeos vrayan Az olahok keozeoth Es eleotteok forgolottanak Botokal, Lattok ... az deretey Kabos ferenchotis ... hogj az olahok keozeoth forgolodoth [Zentelke K; KP]. 1590: Hallam az leowest de en nem tudo(m) ha talalaie vagj nem, mind forgolodek az pswkawal de en nem tudo(m) miért nem swthete ky [UszT]. 1601: Nagy Mathe ... vallia; ... Hozzw Janos kezeben egy Palcza vala mellette egy veresbely forgolodik vala [Kv; Tjk VI/1. 546]. 1633: azt latam hogy Meszitelén kardal forgolottak az katonak az varosi nep kwrwl [Mv; MvLt 290. 118a]. 1785: Paskulnak Felesegeis ott forgolodik vala, akit látamis hogy meg teís kratinczáját mézzel [Piskinc H; GyK]. 1817: én is az égés körül forgolodtam [Torda; TVLt 363].

2. szorgoskodik; a se sili/strădui; geschäftigtätig sein. 1590: Az Zemetbironak hogy a miwessek mellet forgolodott a regj mod zerent attunk d 20 [Kv; Szám. 4/XIV 10]. 1600: Az Nagi harangot hogj vyobban megh Igazitottak, es chinaltak, fiztettem ... f 21 Balasi Balint hogi egi hegh keorwilleok forgolodot, attam eteleré Italára f —/50 [Kv; i.h. 9/IX. 49]. 1633: az emberek magok Jottek Nagy Thamas Uramhoz tudom mert en eo kegne mellet forgolottam, miel Kolczara uoltam eo Naganak [A. venice F; EMLt „Many Monia persona nobilis” (26) vall.]. 1644: az tiztarto ... ne állfön mindenkor hazanal, hanem ot forgolodgiek [LLt Gyulafi László feleségéhez]. 1656: Stephanus Zabolai pastor Ecclesiae Buzaiensis protes-

tat(ur). Mostani Hadakazasnak idejen az Fejedelem aszszony mellet kell forgolodnia* Azert nem amittalhattya a causat [Sz]k 82. — *Gáspár Ferencnek, a válóperes félnek]. 1672: Stephanus Kemendi (25) in Oroszfalu residents fatetur Mikor Forro Petert az kissebket meg fogak .. Tudom aszt hogy Barrabas Peter Vram forgolodik szabadulasaba [Kvh; HSzjP]. 1678: En Palogiaj Mihalj az Desy Rationistasagban az harminczadon hírek tudakozasaban teljes tehettsége(m) szerint forgolodom [Gyf; KaLt]. 1776: Egy Gyulaianus Hadnagy Reformatus Csizi Istvan nevezetű sürölködött, forgolodott, mesterkedett, Groff Lázár Janos Urffi ő Nga körűl, és ugy itelem e volt leg főbb rontoja a Groff Lázár Janos Urffi és Groff Kornis Anna Kis Aszszony ő Ngok között való mátkaságának (igy!) [Körd KK; LLt Gabriel Martonffi (31) rk káplán vall. 1777: a' magam vagyontskám ki takarításában forgolodtam [Bözödűfalu U; Pf]. 1793: Baratosi Janos-is körüllettek forgolodott [Dés; DLt 1799 évi iratok közt].

◇ Szk: tyúkhal, kaláccsal ~ kb. kedveskedik/-kedvébe jár vkinek; a face cuiva pe plac; jm gefällig sein, sich jm zutun. 1703: én bizony, vgy tudgya meg kgd, az magam részét nem hadgyom, jobk g(ne)k tyúkal, kaláccsal forgolódni, ne bestelenkednék tovább, s magát ne híresétené [Kv Eszt. Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz].

Ha. 1803: forgolodtak [Mv; MvRLt].

forgolódó I. mn 1. foglalatoskodó; care trebăluiește; sich betätigend/beschäftigend. 1588: a' foghaz keobeól epittessek megh feókeppen a' keritese egy eleoben, ha lehet a' hazayes. Valaztottak erre feo gondwisselewl, Pulacher Istvan vramat. Valaztottanak eo kgcme keozewll illien forgolodo tereh visseleo vramat, Orelt Janost es Zegedy Caspart [Kv; Tan]k I/1. 75]. 1649: Az Vrunk eo Naga konyhajan forgolodo 16. Colosvarj Embereknek, Attam Vaczorara Hus Lib. 16 ... Köz Czipot Nro 32 [Kv; Szám. 26/VI. 99]. 1673/1687: en Meltóságos Eleimnek diczeres jo példajoktul viseltetvén, kiváltkepen valo tekintetem lévén, az I(ste)n hazaban hűséggel forgolodó Egyhazi szolgakra, I(ste)n titkainak Safairaira, az Praedikatorokra ... kivantam ha csak mi kicziny részeczekebenis jo indulatomnak kész voltat, ... irasban hadni [VhU 317 Thökoly Imre ad. lev.]. 1727: minden ingo es ingatlan javaimat Szilagji Laszlo(na)k, és Borbáranak vallattam, ... fen hagjam magamnak eszt azt jussatskát; hogj az én halalos betegsegemb(en) mellettem forgolodo s hiven serenkedő Cseledim(ne)k legjek szabados Testalni Tiz Tizenkét farintakat, vagj egjeb Gunyácskát [Gyf; JHb XVI/1].

2. sürgölődő; care își face de lucru/se foiește sich herumtuend, emsig. 1796: mig a' nagy verekedés keményen folyt Sonka Mihaila is közötttek lévén mérgesen, és keményen biztotta, és nógatta a Tkts Csernátomi Vr(am) verekedésben forgolodó Czigányait illy szókkal hogy üssétek, verjétek

agyon, és ölylétek meg ő Nagysága Béresseit [Mocs K; Eszt-Mk].

II. *fn* foglalatoskodó, szorgoskodó (szentély); persoana care trebăluiește/se îndeletnicește; wie sich herumtuende. Person. 1679/1681: Arataskor a' hites vice udvarbirajával, szamartojával, és mas hiteles esküdtekkal ki' menvét² mindenüt, minden' nemű vetések(ne)k kalongiait igazan olvassak meg^h az asztagh körül forgolodóknak a' kévé buzakat el tapodtatni ne engedgye [Vh; VhU. 669. — *Az ub]. 1822/1823: Kötöttem a. körüllettek forgalodokra [Nyáradsztanna MT; MvRLt].

◇ Szk: *vkinek vmilyen dolgok körül ~ elméje* vkit vmilyen gondolat foglal/köt le; preocupă pe cineva o idee; von einem Gedänken gefesselt sein. 1681: Megh gondolván, hogy gyakorta az ighen terhes munkába(n) a Földes Ur annyera szorgalmatos és foglalatos, hogi akarmely dólgot is (:mely nem a rendes munkájához való) nehezen tekint meg (: nem akaróm, hogi a nagi es hasznos dolgok körül forgolodo elméje distrahaltassek) arra nézve, im rövidebb formab(an) vetették a Summarius Extractusb(an) lévő minden dolgok, jövedelmek, rendek etc. [VhU 215].

forgó-nyíl váltólág használt nyílföld; pámint tras la sorți și folosit cu schimbul/pe rind; durch Los zugeheiltes Ackerland, gebraucht als Fruchtwechsel. 1635: Ezekbe(n) senkinek Eőreőkeős feőlde nem volt, hanem az falu forgó Nyla vala [Kál MT; Berz. 2. 40/82]. 1690: Istvandon az forgo Nyílnak nagyobbikja [Nyátádsztmárton MT; EHA]. 1703: (Egy föld) vicinussa az falu forgo nyilaj [Tompá MT; EHA].

Felfogható a *forgó* ó. alá tartozó jelzős szk-nak is;

Hu. 1767: A Forgó Nyilakba [Póka MT; EHA]. 1784: A forgó Nyílnban [uo; EHA]. 1812: A Forgó Nyílnban [Mezőbánd MT; EHA].

forgórosta ciur rotativ; Drehschwinge. 1731: drótas forgo Rosta, mely nem régeben vásároltatott ... 30 forintokan [Szamosfva K; Hr]. 1786: Két forgo Rosta. Egy szeleő Rosta ... Bőr Rosta nro 4 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1816: A' Gabonásba ... Egy forgo rosta [Varsolc Sz; Born. IV. 41]. 1837: a vas forgo Rosta közös [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55]. 1850: Forgó nagy rosta a Csúrben 75 rft. [Algyógy H; Born. F. II].

forgós (süveg)forgóval díszített; impodobit cu penaj; federbüschig, mit Federbusch geziert. 1736: Némelyeknek volt tiz-tizenöt² sastollás, forgós szolgál is' utáná, azoknak mint egy dísznővér nagy fa, olyan csomós botok voltak az hónjok alatt az nasznagy az menyasszonyt az vőfély kezire adta, az vőfély egyet került véle, azonban eleiben állottak rendszerint hat forgós ifjú legények, kinek-kinek egy nagy égő szövetnek az keziben [MetTr 361, 387—8]. 1759: 19-ma Növembris volt instalioja br. Korda György úrnak a Kolozs vármegyei

főispánságba ... Szép aranyos palocselben jött ... A. hintő előtt két huszár-módra felöltöztetett legények ezüstös szerszámú, sárga színű lovakon ... kalpagosok; forgosok s nyakokban régi módon farkasbőrösön voltak [RettE 96]. — L. még *forgósan* al.

forgósan (süveg)forgóval díszítve; impodobit cu penaj; federbüschig, mit Federbusch geziert. 1736: az vezetékek előtt az fő lovászmester járt tollas forgósan, az lovakot étekgókok vezették, rendszerint azok is forgósok voltak [MetTr 375].

forgószék scaun turnant; Drehstuhl. 1853: Egy elefbe² járó zöld bőrű karos forgo szék [Mv; TSb 4. — *Ti. íróasztal elé].

forgósziel virtej; Wirbelwind. 1771: azon Erdőbéli kárt most a' nyáran lesz Esztendeje egy iszanyu forgo Szél okozta ... ember által tudtamra kár nem esett több [H; Ks 93. XIX. 6].

forgótarack ágyú/lövegfajta; un fel' de tun; Art Kanone/Haubitze. 1595: 9. Jüly Kerekes Balint Wrünk ő fge kerekese hozot Somlyobol hadj szerszámot ... 1. Örog Taraszkot 2. Apro Taraszkot ... 4 forgo Taraszok vala benn; két szakalosok [Kv; Szám. 6/XVIIa 80 Ifj. Heltai Gáspár ap kezével]. 1605: Az szwreó Bastian uagion egi forgo Taraczok, negy kereken ... A kapu felet ualo Bastiaban uagion egy forgo Tharaczok két kereken. Az Dobolo Bastiaban uagio(n) egy forgo Tharaczok negy kereken [Gyala K; Sennyei. 11/47 fej.]. 1620: Keőwarban ... Az Konyha mellet valo Bastyan, vgyminth a' Kozla bastian vagion, Eőregli Falkony No. 1. Eőregli Forgo Taraczok No. 1. Kis Forgo Taracz No. 1. Az Zengheő Bolt Bastiaban Forgo Taraczok 1. Az Chayth hazban Taraczokochyka No. 1. Az Toronyba(n) Kis; Forgo Taraczok No. 1. [Kővár Borb. II]. 1637: Rez Taraczok Jelen uagio(n)u 7. Seregi bonto uagion n 2. Egdiknek czioeie (!) uagion n 7. Masiknak czeie (!) uagion n 3. Azon egi forgo tarack [Ebesfva; Ufi].

E tarackfajtit a szakirodalom is csak futó felszólásban említi, de közelebbről nem határozza meg [Vö. RMFEgyv. 169].

forgó-tengely a vasverő vízkerekének tengelye; axa roții hidraulice a, ciocanului de forjă; Achse des Wasserrades im Eisenhammer. 1687: Az vas veretésre készítettett vizkerék jó, annak forgó tengelye új, öreg és vastag fenyő fábul készítettett. Ezen új tengelyen vagyon két öreg és vastag vas abroncs. Mindenik végében az tengelynek vadnak két öreg vas csapok. Itt az csapok erősségére vadnak vasbul valo szorító szegek nro. — 60 ~ eőtven [Szépviz Cs; CsVh 92].

forgótoll-tok süvegforgó-foglalatsmontura; penajului; Passung des Federbusches. 1668: Vagyon egy ezüst Zomanczos forgó Toltok, melyb(en) vagy(n) 3. közönséges kö [Mk Kapi György lelt. 14].

forgott 1. végbement; intimplat; vollzogen. 1682: mivel az mult üdökb(en) azon földön forgott változások közb(en) bujdosván el Kraszna var-(me)gyeből Rétséről vgian oda való eörökös Jobbágyom ... kezhez nem kerithettem Tekentetes) Nzetes Varadi Polyik Janos vram meg fogtatta [Kv; RDL I. 159].

2. folyt; petrecut; getragen, im Gange gewesen. 1798/1799: a' Torotzkai Lakosok, és a' Méltóságos Thorotzkai Familia közt, mindenkor Judicialis Actusok és Judicium előtt forgott Controversiák, és ezen Actiot meg előző, 's követő Collisiók voltak [TLev. 5/16 Transm. 323].

3. folytatott; purtat; geführt. 1629: Tanachynul eo kglmek Assumalua(n) Kiralyfalui Janos Deak es felesége Thoroczka Anna kezoet forgot teorvenyeket tavali Birak vrainnak, es mind az eoszue feleseket az ket felnek, es bizonyságokat mindeneket megh visgalua(n) es examinalwan, Teczet hogy mivel . az Incta ... az hazasagnak rendi ellen viselte magát, Azert megh halyon erette [Kv; Tjk VII/3. 139].

4. care au trecut; ausgeübt. 1722: irt vala a' Gubernium Felges Vrunk(ua)k . . . hogj már I(ste)nnek Hazánkon forgott bokros iteleti meg tsendesdvén; a régen függőben lévő perek(ne)k folytatására 8-valis Terminus(ua)k celebra(ti)óját kisen engedne meg ő Felge [Kv; Ks 18. XCIII gub.].

◇ Szk: csatákon ~ csatában (ki)próbtált; incercat in lupte; in Gefechten erprobt. 1662: Heriza Vornik ... a szemétségnek is erejéhez, hogy mint válogatott, nagy erős, természetes és már sok próbákon, csatákon forgott, igen gyakoroltatott és számos népből is allana, nagyon bíznék [Szalárdi, SirKr 284] * inventariumban ~ leltárba vett, felleltározott; trecut in inventar, inventariat; inventariert, in den Bestand aufgenommen. 1680: Inventarium(a) forgot diszno börök nő. 22 [A. porumbák F; ÁLt Inv. 5] * munkában/műben ~ használt; intrebuintat; benutz, gebraucht. 1681: Kovács Tőkejeb(en) valo munkában forgott ő úil vas Nro I | Műben forgot, igazított Sendely szegh. Nro 100 [Vh; VhU 523, 526] * pellen-gér alatt ~ pellenért szenvedett, cégeres; pus la stülpul infamiei; angeprangert. 1591: Cathalin, Nag' Mihalne vallia, Hallottam ezt hogi Teglasne ... Az Leaniatys ziggia vala, faggias, pelenger alat forgot lelek Curuanak [Kv; Tjk V/1. 121]. 1644: Chizar Andrasneis monda hogj Aha pelenger alat forgot bestie hires kurua, foga az kest hogj bele wsse [Mv; MvLt 291. 430b] * perben ~ a per tárgyát képező, peres, perelt; care formeazú obiectul procesului, litigios; strittig. 1758: (A) jól még nevezett örökségiért és rétért az irt Aszszarj plenipotentiariusi által cedálá, a' perben forgott jország [Asz.; Borb. I] * próbákon ~ → csatákon ~ * titkon ~ titokban folytatott/(meg)tartott; tinut in secret; ins geheim abgehalten, heimlich geführt. 1618: 7 die Septembris botorkázék csak az fülembe, hogy az titkon forgott tractában elő-forgott Báthori András dolga [BTN 131] * vki kezében ~ vki kezén megfordult; trecut prin

mina cuiva; durch js Hand gegangen. 1683: Fő es Vicze Arendator Uraimékhoz is illendő es tartozó bocsúllettel es dependentiali lések annak idejeb(en) penig vgymint esztendőm terminalása után három hettel minden kezemben forgott es forgani szokot Fiscus jüvedelmeről írott számadasomat hitelesen instructiom szerent comprobalo documentumokkal ... az Fiscalis Exactor(ua)k eo kglmek be adom [Uti] * vki kezén ~ vkinek keze alól kikerült; iesit din münile cuiva; aus js Händen geraten. 1713/1730: A Penz Perceptorok kezeke forgott Regestrumokat .. Hadnagy A-tyánkfia magához hozatván calculallyak a Regestrumi summát s Demonstratiot tetetvén mennyi részéb(en) szedetett fel s hova Erogaltatott [Dés; Jk 395b].

forhang 1. firhang

forhemd ingmell, plasztron; piept de cămașă, plastron; Vorhemd. 1817: Két fám Férfi forhemed^a [Dés; DLt 598 nyomt kl. — ^aEz sajtóhibás?].

forier 1. furir

forint 1. forint, florin; Forint, Florin. 1507: Eleozor hagyom az En feleségem(nek) az Bozy tot mynd az molomal egyetembe ... mert vkyron Isten Nekem Byrta vala, Ho hoztot <E>n hozzam Barmot pezt (!) kyket en Egyut el koltote(m) holta után az három gyermekét zaz foryantal Elegycek meg es ozolon kozykben [NyIrK VI, 186 Chéh István végr.]. 1542: csak az keth keth forintal kmed itt voltaba is Isten thwgia mint magunkath tarthatthwk, most sem keth forintot sem ilysth sem egyebeth nem akar adnia [Fog.; LevT I, 20 Oláh Balas es Mottroky Lajcs lev.]. 1585: uarga lazlo Az huz farintot mi nekönk meg nem atta [Kv; Szám. 3/XIX. 45]. 1590 k.: Jobbagimnak penigh Anni (!) Jdeigh valo Nyc morusagat fogsagat, dolga mulasat Nem akartam volna zaz forintert [Uoszt]; 1634: ne(m) gondol vele ha negyve(n) forintat koltis ra megis veghez vizi [Mv; MvLt 291. 21b]. 1652: Mird falub(an), Uri dolgan ha mi Birsag' esik egy forintan felywl, harmada az Ud(var)biroe, ketresze a' falue [Vista K; GyU 100]. 1669: ő Nga á Contract(us) szerint deponaltattja á Dersi* jcszágért á hat Ezer forintat, csak á Szalánczi Familia is, azo(n) Contractus szerint tégjen fassiot, á mint kezek beadásával Fejer Várott Contrahaltak [JHb XXVII/9 fej. — ^aDerzs U]. 1680: az eő Kglme akarattjából .. Töve le egészen mi előttünk az sum(m)a penzt Ugjmint flr 37 harmincz hét forintatt [Ne; DE 2]. 1684: három forintat vót ki az ladaiaól [Torockó; Pk 7]. 1685: ados vogyak (!) 12 farintal [A.szilvás H; Kath.]. 1687: a Noszolyi Ecclesiának a' mely hat forintakkal a' Coetus adoss volt, azt meg adta [Szjk 217]. XVIII. sz. eleje: tartazik, az becsülletes Czenek, mint az szakás Az Mester Asztallal, avagy tizenkét forintakal [Kv; PosztCart.]. 1713: talaltunk Ecclesia pénzét 36 ~ harmincz hat foréntokat [Lele Sz; SzVjk

139]] Békési András Ur(am) ... adá az zálgos (l) Jozsagat örök áran meg töldván az 60 farintakat 11 forintakkal, az mely 11 farintakat mi előttünk meg is ada Nemes Gabor Ur(am) Békési Andras Ur(am)nak [Gerendkeresztúr TA; JHb XI/1]. 1727: az én halalos betegseme(en) mellettem forgolodo s hiven serenkedő Cseledim(ne)k legjek szabados Testalni Tiz Tizenkét farintakat, vagj egjeb Gunyácskát [Gyf; JHb XVI/1]. 1733: (A) két Száz Forintat kívanták volna meg adni ... A két száz magyar Forintakat meg adták [Ne; DobLev. I/152]. 1739: az Ipija adatt zalagosittasara haram forintat [Sáldorf NK; JHb XXIII/49.15]. 1750: meg eddig nem refundáltak, ezen nyolcz forintat s negyven penzt [Balavásár KK; Ks 13. XVI. 5]. 1757: a' mint hallattam az orvos t3lle öt forintakat kért volna [Abosfva KK; Ks 8. XXI. X. 32]] Egy Csuszómászó Embertől 5. Forintat (l) egy Tehenit ... hitelbe el tsalván [Gálfva KK; 66. 45. 17a]. 1762: minden farint úta(n) tartazzik adni egy egy font marha fagyat [M.igen AF; DobLev. II/337]. 1768: magamra kolttettem 8 farintat eszt a Communitás penzéből [Torockó; TLev. 5. 5/3]. 1779: 1000 forintat íltetett [Kv; MészCLev.] [adott volt 5. forintakat [O.solymos KK; LLt Csáky-per 285. L.1]. 1782: Bodizar (l) Bátyám Uram tartazik nekem 2 forrental [Kv; Pk 2]. 1784: B. Alvinczi Gábor ur eő nagyságától vettek költsen ... 100 Forintakat [Szelindek Szb; Mk IV/35. 16 Michael Meltzer (63) vall.]. 1797: 30. Forintakat gyógyittására elkölttettem [Názánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. 1805: a tsemete ... meg ér egy forintat [Csekelaka AF; KCsl]. 1806: Kalara néném el adván 3s örökös hazunkat 105 forintat adott nekem is ki szurván szemem vélle azt kívánja hogy Jusam ki adodott legyen holott el adván az öreg telket ... 410 forintokon a többi pénzt el tette és halgat vélle [Dés; DLt 17/1809hez]. 1832: Instálím ur(am) Bátyám azan Kilentzven forintam Szénám árát adgja meg mert sokak az Szükségeim [Mocs K; Bet. 1 Henter Farkas Vajna Istvához]. 1843: a Hátsígék Fogadojába mészáros Szabo János azzal ditsekedett, — hogy ha a' panaszlo meg halánds 500. forintat hasára számlálva — minden büntetés alol meg menekülénd [Dés; DLt 586. 1.]. 1873: meg fogadtam T. Szen (l) Györgyi Imre János fiát Jánost, kissebb Béresnek, vagy is Beres Inasnak ... igérvén neki egész évre fizetésibe 18 farintat pénzt* [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc kezével. — *Köv. a természetbeli juttatások fels.].

Szk: *uhány ~ot vessz rajta/uhin. 1589: wzette Be ... Az En fiatalwy Jobagimnak zsz harmincz Est diznayt Teorvenyre kezesre kerette(m) az dikaoket, ky ne(m) atta, hanem Egkiget Birtalan Jakabet, ky wtete kezowileok, Es az feoleot az tobbin Egy forintot veot [UzT]. 1592: Valaki az leikewel Ztkozódik vagy hazanal vagy egieb helieken, vagy feo vagy kichin rend lezen egy forintot vezigenek raita [Kv; TanJk I/1. 175] * ~ számsra a1 forinton ad. 1597: az Georeogh es egieb kereskedeo zabadon el ieöhessen ... Giolchiot adgia-*

nak weggel Leueles giolchiot: teoreok waznot forint zamra Egieb apros marhat aggion forint zamra Sewweget adgion fertallialwal [Kv; i.h. 294]. XVIII. sz. köz.: A Mester Legyények(ne)k forint Számra fűsűtt nem Szabad adni itt a bőltockba, hanem meg engettetik a B. Chétől hogy őtt vagy 6 pótrára adhattnak [Kv; FésűsC]k 45].

2. *magyar/magyari* ~ forint/florin ungueres; ungarischer Florint. 1607: Forraj Benedek ten Illie(n) Vallast Kemeni Boldisar etot Vgj minth Jobbagiat f 50 Magiari forintert Biro Vra(m)nak Borsas Thamasnak Atta Jobbagiul [Mv; MvLt 290.7a]. 1622: azt az haro(m) fertali zeoleott el attak kez penzen harmincz Eótt magiari forinton [Kv; RDL I. 118]. 1651: (A) summa penz tézen ötven magyar forintot [Déva; JHb 53]. 1694: Földvari Ersebet ... egy Tsato Janos nevű örökkös iobbágyát talalvan* ... két száz magyar forint birságh alatt fel kérök [SLt AM. 25. — *Melegföldváron (SzD)]. 1721: Tiszt Csengeri Peter nyolczvan veder borának arrabak ... harmincz magyar forintok exsolváltassanak [Kv; SRE 142]. 1732: vettenek Gyekében* költsen pénzt dolog Fejében ... Száz magyar Forintakat [Veresgyháza SzD; Ks 25. Fasc. B. 31. — *K]. 1779: (Egy jb-ot) adok ... Dobolyi Joseff Ur(am)-n(a)k 129. magyar Forintokban Zálogban [Nagylak AF; Hr III/529.1a]. 1805: Egy szekér széna közönséges árran 3om Magyar Forintakon el kél [M.sülye AF; MúzRadák]. — L. még EM XLIII, 308.

A magyar forint és az alább 3–4. al. következő forint-fajta egymáshoz viszonyított értékére nézve a köv. általános tájékoztatást adjuk: a magyar forint 100 dénár, ill 50 krajcár, a német v. rénes forint 120 dénár, ill. 60 krajcár értékű volt [L. erre Herepei, Adattár III, 500–2]. — A 2–3 jel. al. csak a négy legfontosabb forintfajtát íktattuk be a szócikembe; a többire nézve I. a késztesendő részletes mutatót.

3. *német* ~ forint/florin nemtesc; deutscher Florint, Gulden. XVIII. sz. köz.: három német forintot fizettünk [Gyszam; LLt Fasc. 69]. 1758: Az mostani Expensákat az, az hat Német forintokat az három Divisor Birák(na)k és az Procuratornak ... tartoznak az Inctusok meg fizetni [Asz; Borb. I]. 1761: (A) serbironak fizetését az Ns Communitas determinalta hogj minden főzetből fel fel Nimet forintya légyen [Torda; T]k V. 33]. 1782: Praefectus Dési Uram ... minket Mészárosokot el tiltott, hogy a' Széket ne birjuk ... árenda nélkül, vgy kellett ő kegyelmével alkalomra mennünk, igérvén fél esztendőre Hetvenöt Nimet forintot árendába [Torockó; TLev. 5/16. 378]. 1785: (A zs-ek közül) a' ki Taxát ad, két német forint a' legnagyobb Taxaja [uo. i.h. 10/5]. XIX. sz. eleje: Négy készbeli keszkenő 2. Nimet forint [Szentlélek Hsz; HSzP].

4. *rénés/rénens* ~ német/rajnai forint; forint/florin renan; rheinischer Forint. 1792: percipialtam a husban levő kárasadásomért 30 Renens farintakat [Szászrégen; DobLev. IV/699]. 1815: minden azon részen volt vjitasakat, építményeket meg Betsültettünk ..., folyo ezüst Huszasakba értve, in Summa 350, Renes Forintokra [Orsova

MT; Born. G. XV/13]. 1844: egy nappal minden év kezdetin előbb bé fejtven a' juhok, azon fejésen a' Batsok 50 válto Rénus forintokot fizessenek az Esztenák számaihoz képest [Usz; UszLt. 85/6. 20].

5. vonás ~ 'P' 1763: tizen öt vonás forintban meg békéltetnek, melynek három forintya nekünk mint tömlőcz tartanak fáradságunkra, négy forintya a sérelemesnek adatott [Mv; Told. 16/51]. 1786: a' Két Vonás Forintakat. [Vadásd MT; MRConscr.]. — L. még *vonásforint* al.

6. Jelzői haszn-ban; in functie atributivă; in attributivem Gebrauch; vhány forint értékű; de valoare de forinți; einige Forint wert. 1572: ew nala zaz forint Apro penzis vagion [Fog.; SLt S. 10]. 1575/1576: Zaaz forint Apropenz. Talleris zaaz Arany forint [Frata K; i.h. 17]. 1598: hozta(m) uala ismet harminch eöt ezüst tallert es tiz forinth apro penzt [UszT 12/99].

Szk: *vhány* ~ *dva* vhány forint árú/értékű; de valoare de ... forinți; im Werte von etlichen Forint. 1570: Attham Bottwen forint ara egyet-mast neked [Kv; T]k III/2. 14]. 1599: 20 Forinthara (!) apro kesek — 60 [Kv; Szám. 8/XIV. 12 hj]. 1602: vagion zalagba Vasarhely Balint deaknál két ezewst poharom tiz. Magiari Arany forintba és egy forintára (!) dutkaba [Kv; RDL I. 73]. 1634: Az Posoni Franciscana Szwez Conventyenekis hagtok szaz forint ara barna pinzt reghit; Orent pro me [Wass 73/1 Czegei Vass János végr.]. 1779: mult Tavazon egy szép borjuzo 12. forintok ara betsültetett tehenünket meg vágták [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. * *vhány* ~ *érb* 'ua.; idem'. 1554: Mynden ember ... az kynek hath forinth ero labas barma vagion forynthoth^a fizessen [Mv; SzO II, 108. — ^aÉrtsd: egy ft-ot]. 1594: Az Waros Erdeje el Adasarol .. Az mint az erdeo ky labboltak es el Adtak teoth penzwl az erdeo az Labbolas zeren f: 256/58 1/2 De az eleobbi Mod Zerent Enny forint ereó kj labbolt erdeoben Excidaltak penz nelkwl Az Also tanach-belj Vrainnak es predicatoroknak es az Zamwe-weo Vrainnak, kj teoth f 24 [Kv; Szám. 6/XI. 32].

◇ Szk: *vhány* ~ *on marad* vhány forint büntetés/fizetési kötelezettség terheli. 1559: Az Mesarosok valamely Barmoth ah wagy yth az Coloswary fewldewn az nagy zokadalomba wezen (igy l) ... yth wagassek az olyan Barom Ha penigh megh thalalthathnek hogy ez yllyen wewth Barmoth el adna, az olyan ember luz forynthon Maradgyon, Ees az olyan penzth az waras zywkseregere kewl-czegh (!) [Kv; Tan]k V/1. 58]. 1588/1589: Chyan Benedek feleó! theó! Thewenth Tholdi Janos által, Jgy hogy ... Ha ... Jstenteó! walo fíltiben megy nem eskennek Az chyan Benedek, hogy Az eó haza feoldere nem mentt volna, hat Az Jspanak egy forinthon marad [Somlyó Sz; WLt]. 1592 k.: az kezesek mindenikerth kylen kylen negiue(n) forinto(n) maradgyanak [UszT]. 1609: ha Fekete Gergelyne az uagj Nagy Pal megh haboritana Szelis Mihalt ebben az nekj adott eoróksgeben tehat szaz forjnton maradgion, es az meg allo fel az meg ne(m) allo felem meg vehesse [DLev. IIB. 8]. * *vhány* ~ *on van* vhány forint büntetést szenved.

1724: A Falu Pallagján senki Szénának ne kaszályon se Szekeren ne horgyon valaki ez ellen cselekszik forinton vagyon [Kisborosnyó Hsz; Szék-Ft 32].

Hu. 1591: forintirt [UszT]. 1597: forintual [OfLev.]. 1642/XIX. sz. eleje: forintakan [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1666: forintokot [Imecsfa Hsz; LLt]. 1670: Forintokot [Dés; DLt 443]. 1676: forintokot [Parajd U; Pf]. 1680: forintatt [Ne; DE 2]. 1681: farintak(na)k. farintakat. farintrol. forintakért [Alvinc AF; Incz.]. 1688: forintokot [A.porumbák F; ÁLt Urb. 7]. 1698: forintokot [Usz; Borb. II]. 1701: forintokot [Backamadaras MT; CsS]. 1702: farintott [Asz Orb.]. 1712: forintokot [Nyárádsztlászló MT Sár.]. 1712 k.: forintat [T; Törzs]. 1714: Forintokot [Marossztyörgy MT; LLt Fasc. 140]. 1720: forintokot [Kv; Wass]|forintokot [Tarcsafva U Borb. II]. 1721: forintokot [Szurdok Mm; TKi Zolyomi János Teleki Pálhoz]|forintakat [Berekeresztúr TA; JHb XI/1]. 1722: farintakat [Kéménd H; JHb XIII/39]|forintokot [Bözöd U Pf]. 1723: farintakat. farintakkal [Nagyak AF JHb XXXVIII/27]. 1724: Forintokot [Asz; Borb.]. 1725: Tizen kilencz forintakb(an) [Vajdasztiván MT; JHb IX/3.]. 1732: forintokat [Hosszútelek AF; Kath.]. 1735: forintat [F. sinfalva TA AbN]. 1736: Forintakat [Vaja MT; VH]. 1739: forintan. forintakan. forintakkal [Ne; Incz.]. 1740: forintokot [Kissolyos U; Márkos lev.]. 1747: forintokott [Berekeresztúr MT Berz. 15. XXV/11]. 1748: forintokot [Torda; Borb.]|Forintakat [Mocs K; KLev.]. 1754: farintakból [Sövényfa KK; MbK]|forintakban [Póka MT; Sár]|forintakat [Gernyeszeg MT; TGsz2]. 1757: forintat [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. 1758: forintokat [Várva TA; Borb. II Gombasi Peter (28) vall.]. 1759: forintakra [Szentrontás MT; Sár.]|forintokot [Marosludas TA; TK1]. 1760: forintakat [O.léta TA; JHbK LIV/33. 4]. 1762: farintokban [Körtvélyfája MT; Bál. 87]. 1765: forintakat [Moha NK; Sár.]. 1766: forintokot [Msz; VK]. 1767: Farintyait [Bethlensztmiklós KK; BK Combucz (!) Gyurka (36) jb vall.]. 1770: farintakan [Ne; DobLev. II/426]|forintakat [Kük.; Pf]. 1772: nyoltz Forintakért [Aranyorások TA; Borb.]. 1773: forintokot [Várva TA; i.h.]|farintakat [Nagyak AF; DobLev. II/448a]. 1776: forintakba. forintakat [Aranyorások TA; i.h.]|farintott [Csernek SzD; JHbK LIV/19.6]. 1777: forintokot [Jedd MT; LLt]. 1779: forintat [Csicsómihályfa SzD; LLt]. 1780: forintakal [Szentháromság MT; MvLev. 9 Szeredai lev.]. 1783/1834: forintakba [Kövend TA; Komját-szegi lev.]. 1786: a' két Forintat. egy Forintan járt. két Forintak [Vadásd MT; MRConscr.]|forintakat [Nagyak AF; DobLev. III/616. 2a]. 1787: farintakat [Kibéd MT; NkF]|forintakat [Aranyorások TA; Borb.]. 1788: forintakb(an) [Torockó; i.h.]. 1792: forintakat [Aranyorások TA; i.h.]. 1794: Forintakat [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. 1796: Forintakat [Kv; Aggm. B. 15]|forintat. forintakat [Kük., Pf]. 1798: forintokan [Ara-

nyosrákos TA; Borb.]. 1800: forintokat [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. 1899: forintakat [Dés; DLt]forintat[Andrásfa MF; MRLt]. 1812: farintau [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám inp]. 1813: forintat [Mv; CsS]. 1815: Forintau. Forintakan [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1816: forintat [Várfa TA; JHb F. 48]. 1817: forintatt [Vingárd AF; KGy]. 1818: forintatt [M.fráta K; KLev.]. 1821: forintakra [Kövend TA; Borb.]. 1822: forintakat [uo.; i.h.]. 1824: forintokat [Szentdemeter U; Told. 40]. 1826: forintat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1841: forintokan [Torda; HG]. 1851: forintakból [Dés; DLt 606].

forint-emlegetés pomenire despre forint; Erwähnung von Forint. 1570: Kadar Gergel hitly zereht vallya hogy twgya mykor, Zabo vinche Es zekel peter az Ew hazához Menthenek volt zam vetny, De sok zoron otth Megh ne(m) Alkhatanak hane(m) vgian annelkwel ky Mentenek onnat, Ew Semny forint Emlegetest ne(m) halloth keozetek [Kv; Tjk III/2. 17].

forintoska 1. kics forint; wenig Forint. 1644: eöt forintoczkam volt az szatior czuczaba(n) [Mv; MvLt 291. 399b]. 1788: Ha az Ur I(ste)n Békeséget parantsol, reményhetytük az Aszszu-szödl Borának arrából a' Nyereséget; ha az 1000. 's valamivel többetske vederb(e) Ngd béverte vagy 2000. Forintotskáját, de ide hátrébb azt lehetne legalább 6000- forintokon distrahálni, a' Nyereség ... szépetse lenne [Kercsesora H; TL. Málnási László ref. konz. papi gr Teleki Józsefhez].

2. Jelzői hasznában; in functie atributivă; in attributivem Gebrauch: vhány forintnyi értékű de valoare de forint; in Werte von einigen Forint. 1807: most nem régiben váltám ki a Csáni portiomot, ebbőlis 300. forintoska árendát kapok [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.].

forintos I. vhány forint erő/értékű; de/in valoare de .. forint; von einigen Forint (wert). 1570: Borbolya (l) Kalottha Janosue, Azt vallya hogy . Aztis Thwgia hogy ez peres azkor (l) Anye korw germek volt hogy Egy forintos zoknyat megh Erdemlet volna Eztendeigh valo zagalatyara [Kv; Tjk III/2. 99]. 1656: Szegottetünk egy szologo leanyant (l) ... Igirtunk ... egy forintos parat [Kv AsztCjk 58b]. 1769–1770: (Keczeli Sándor) egy boldogtalan nyomorék ember ... 20 forintos lovát miúden törvényes út és revisio nélkül elvette [egy jé 40 forintos lovat ellopatták Apahidáról [RettE 243, 261].

2. vhány forintot fizető; care plătește . forint; etliche Forint zahlend. 1632: Dezmat Buzabol se n egieb Gabonabol ragen nem attak, hanem egi forintos adaua Jobbagy adott frug: Cub 1. Avu(a) Cub. 1 [Gril F; UC 14/38. 4]. 1673/1687: Haczozi. Szemina Janos ... Kivansaga szerint tartassák megh az négy forintos Taxasok rendiben [VhU 475 Thököly Imre vál.]. 1681: Ezen öröksegh az elot is hat forintos Taxás

volt [Az régi Tiz forintos Taxasok huszan voltak [Vh; VhU 33–4, 42].

Ha. 1790: Urbarium seu Conscriptio Fiscalis Praedii Mundra alias Nyoltz forintos Hegy appellati Inclyto Comitatu Cibiniensi ingreminati [MkG].

3. vhány forint összegű; de valoare de ... forinți; in Summe von etlichen Forint. 1610: huzon eöt forintos leuelet uittek el, egi falika turaiatis [UszT 4. 90]. 1658: Dézmán kívül esett tizenkét forintos bírság az dominus terrestriés [Zilah; EM XLIII, 308]. 1689: néhai Ngos Kornis Gaspar Uram eo Nga arvai Palosi Joszaganak mostani Orszagh gyűlésében kapu szam utan fel vetett harmatfel Szaz forintos adoban adot Flo lung. folyo penzül nro 200 [Petek U; Ks T. 16]. 1699: Hatvan forintos Portionak felszedesere

Perceptornak rendeltetett Ispa(n) Istvan Ur(am) [Dés; Jk 286b]. 1773/1778: azon Contractus quoquo Déák István Uram kezében kerülvén el sikkasztotta, s a' két Vallok(na)k nevek alatt százf forintos Contractus irt [Ilencfva MT; DM 6].

forintverő pénzverő; cel care bate monede; Münzpräger. 1574: Meny aranyat ad az cementnek az forinth veronek rudakban kezében, auny Nyomo forintokat kel Ismeg viza adni [Nsz; MKsz 1896. 290].

forma I. fn 1. alak; formă; Form. 1579: Az Nagy harangot vegeztek eo kegmek hogy meg chinaltassak, ... az Mertek penig zinte e mostany formara legie(n), mind hozza magassaga bösege, es temerdeksége [Kv; TanJk V/3. 193a]. 1611: Egi sellek pohar Mas egy kwssbe poharochka vgia(n) azo(n) formara valo 6/25 [Kv; RDL I. 88]. 1669: Edes Batyam ur(am) kerem kidet szegögyön kidgyelmed egy bokor kést nékem az kidgyelmed kése formajara [Novoly K; Ks 41. H]. 1723: Az apró garasocskáknak bár különböző formája legyen is: a krajczároktól különbözik és kettő teszen egy polturát [SzO VII, 313 gub.]. 1766: a Földnek formája úgy mutatya hogy valóssággal azon Döllő Földről valo mely Földnek a Döllőivel edgjütt bizonyoson Uzoni Klspál Uramék kezire által kellett menni [Kökös Hsz; Kp I. 234]. 1789: Ezen nagy Patika Házban ... egy kevéssé fellyebb boltozott formára emelkedett Stel-lasikban, találtattak ezen alább irt rendel Specificált Materialék* [Mv; ConscrAp. 67. – *Köv. á fels.]. 1816: Egy ónos Bokaj kanna ... onból való fedelének felső felén a Passarovitzi Békesség emlékezetére vert monéta formáját mutato öntés vagon [Szentgerice MT; UnVJk 19–20]. 1833: a Buzas Ferentzné földjének formája regulatlan lévén két darabba mérődött [Dés; DLt 904/1831 mell.].

2. öntőforma; formă de turnare, tipar; Gußform. 1592: Zilagi Benedek ... vallia: Lattam az Nimethj Jstuan Inssatt hogi Bekessi Gergelinel, vgian Gergeliel valami ezvstheoz valo formakatt ootteogettek ... [Kv; Tjk V/1. 242]. 1681: Ezen boltban vagon ... Álgú golyóbisnak való forma:

kettes, kisebb és nagyobb librae = 76 [CsVh 93]. 1703: Azon kamorában vagon serpenyő csínálól ült nro. 1 golyóbis forma nro. 1 [i.h. 118].

Szk: *ágyúgolyóbis-öntő* ~. 1691: Egy ágyú golyóbis eöntő forma [i.h. 114].

3. cserép- v. téglavetőforma; formă de țiglă sau de cărămidă; Dachziegel/Streichform. 1636: Czerephez, es Teglahoz ualo fabul czinelt formak [Kv; RDL I. 109].

4. süttőforma; formă de copt; Backform. 1683: Az Asztalosoknak kik. Segesvárat formát Csináltanak Márczapanthoz f 2// = [UtI]. 1816: Tésztának való formák 34 xr [Kv; Born. IV. 41].

Szk: *fánküstő* ~. 1683: Két rez fánk süttő forma [UtI]. 1737: Rézből való fánk süttő forma | Fánk Süttő forma 3 [Brassó; Ap. 5 Apor Péter inv.]. 1788: Egy vas nyeles görbő fánk süttő pléh Hárarn töltserű egy nyeles pléh fánk süttő forma [Mv; TSb 47].

5. üveghutaforma; formă/țipar pentru sticlă; Glashüttenform. 1680: Övegh csür Vagon rovaczkos övegek készítésére oregjeb egy pár rezbol csinált forma [F.porumbák F; UrbF 973-4]. 1847: 1042 font Brassai földből való formák ... 10. olvaszto fazék Brassai földből 15 véka ... 26. véka égetetlen Brassai föld [F.árpás F; TSb 46 üveghuta lelt.].

6. felszíni/talajforma; formă de teren; Oberflächenform. 1794: igaz é, hogy aztat* az Exponens Gróf Ur ... készítette s planérozattatta az mostani formájára ...? [Msz; BK: Mezőmadarasi cs. Gazd. ir. — *Ti. egy bizonyos szőlőt].

7. alkat; formă, constituție; Körperbau, Statur. 1766: azon fattyu gyermek(nek) formája, s Ábrázattya Mutattya, hogy Docz Iuon, nem pedig Petrucz György légyen Édes Attya [Grohot H; Ks 40.9. 2 r j b vall.]. 1793: éppen olyan bohó* volt az a Josef mint Apor; azért sem Formájára, sem természetire nézve semmit sem hasonlított a Mikokhoz [Zalán Hsz; Mks — *A bizonytalan betűvetés miatt *bohó* alakban is olvasható]. 1820: a kl a' Bárot esmerete nézve meg az Urfit, s azt mondgya azis hogy a' Bároé nézze meg ajakát, tokáját homlokát s kivált a' mérgit s mint hogy még tsak fel Esztendős máris még tépi a' Szolgálot, mindenképpen mind formájába mind indultatában hasonló a' N. Bárohoz [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 Pantzi Juci Vitán Josefne (32) cigány zs vall.].

Szk: *székely* *ti mutat vki.* 1793: idősbb Kászoni István ... úgy hallottam hogy Székely földről Származott ki ide különbenis székely formát mutatot, Székelyesen beszélt [Nagyak AF Dob-Lev. IV/722].

8. kb. változat; variantă; Variante, Art. 1769: Szebenbe egy Loibel János nevű Szamvető Tiszt, a Szamvetés Mesterségének újabb Formáját es modgyat találván fel, ... azért valakik ezen tudomént ... meg tanulni kívánnyák oda menni ne mulássák* [UszLt XIII/97. — *Így; el igekötő nélkül].

9. minta; model; Muster. 1572: eo. k. Byrovram megh kialtassa hogy az 20 kewe Jo Eceg

legen, Es annak formayara az kapwkbanis kewekek teottessen fely [Kv; TanJk V/3. 64b]. 1591: Vrunk parancholattiath ertik Varosul, ... Az keo Gholiobist el keriek, es egiebeknek amiket vrunk paranchol chinaltatnj formaiat el hozzak eo kgeom [Kv; i.h. I/1. 157]. 1679: Menyeghzoí solemnitasra chinalt, fejeér, zöld, veres ... terpentinas festékes viaszbol, külömb. külömb fele állatok, s- ágak formájára, folium ezüstel, arannyal valo czifratok (!) ugyan felesen [Uzdisztpéter K; TL: Bajomi János lelt. 106]. 1681: (Az új grádicsnak) mind két felől tornác formájára meg deszkázott oldalai vadnak [CsVh 94-5]. 1718: én bizony rége(n) mustrára fogtam) az itt valo vékákat, de à mi már hiteleseb azon formát mingjárt el küldetté à kolcsár. Sz: Királjra, es ott in puncto ki tölt [Fog; KJ Rétyi: Péter lev.]. 1740: Deliberatum ... Timár Varga atyánkfiái, előhozván ... talp formájokat, melly ha acceptabile, ahöz készítessenek hasonló egj tisztességes talp formát, mrellyet meg-bilyegezvé, mindenkoron állyon a Principálistnál, a' végre, hogy ő kglmek között, akik Comperédaltatn(a)k kisebb talpat adni, s árúlni a' meg-hagjandó formánál, totes quoties, sine-miseri-cordia, Hadnagj atyánkfiái Cum. fcr. Hung. I. meg-büntetni facultáltatnak [Dés; Jk 334a].

Szk: *ti vesz mintát vesz.* 1595: Biro W. egez Tanaczakkarattyabol kültte Acz Mattyasz es Moinar Mihalyt Köblesre, s toúabis hogy az Zaraz Malpokat lassak es formaiat vegyek es annak mertteket hozzak [Kv; Szám. 17a/VI. 121-2, ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *török* *ti* *varrati* török mintára varrt. 1628: Egj czjnadóff uiselt kezencoczké arannal es seljmmel theoreok formara varrot [Bodok Hsz; BLt] * *vmi* *ti* *járja készült* vmi mintájára készült. 1789: *(Az)* oszlopokon fellyül vagon Vasbol készült s meg arannyazott virágok es Czirádák formájára készült Czifraság [Mv; ConscrAp. 42-3] * *vmi* *ti* *járja vert* vmilyen mintára kovácsolt. 1647: vagjon egj malcom crzo (?) formájára vert rud vas hoszu [Marcsülye H Vlt 55/5415] * *vmilyen* *ti* *csinált/készült* vmilyen mintára készített. 1657: Egj Ezüst Gyertya icmara czinált Badokbol kúpás Gyertyatarto (igy!) [Wass. Wäss Judit kel.]. 1666: vagon egy csűrös kert, ... az kerten egy Magyar orszagi formara csinált kapu [Gyalu K; ETF 108.18 Bánfi Dénes conscr.]. 1749: Adának ... egy Klarisbol Varrás formára Készült övedző övet [Koronka MT; Told. 12/2]. 1789: Egy Diofa kanapé Antik formára készült, zöld Materia Párnakkal meg rakva | Egy Dio festékes fenyő fa kanapé icmara tsinált kihuzo Ágy Rf 2 [Mv; ConscrAp. 5. 17] * *vmilyen* *ti* *épített.* 1636: ezen uy pincze felett vagon berenafabol wy keresztzen formára építettett gabona tarto haz [Siménfva U; JHb Inv.] * *vmilyen* *ti* *val nyomatott* vmilyen mintás. 1788: Liliomos rosás formára nyomtatott 3 darab vászon 52. sing 2 fertáj | Almás tomyos formával nyomtatott vászon 60. sing, másfél fertály [Mv; TSb 47].

10. szövegminta; model de țesătură; Webmuster. 1714: Eő H(ercez)g(é)ge Jobbagyitül (!)

külömb külömbfele formara szövét Asztali Keszenök(ne)k valo Vaszon, darab No. 55. fl. Hung. 613 [Szb/Fog.; REkL II. Apafi Mihály hagy. 9.]. 1761: Szives formára szőtt Asztal keszenőnek való* | Egy végetskében, Baratzk magas formára szőtt asztal keszenőnek való [Koronka MT; Told. 8. — *Ti. vég]. 1768: Közönséges Vitézkötes formába valo abrosz [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1832: Alamori Vászón A 8ik Nrus alatt Váziz formára Szött 20 Sing A 9ik Nrus alatt Váziz formára Szött 20 Sing A 10ik Nrus alatt Simán Szött 20 Sing [Alamor AF; TL]. 1836: küldekis mind a Háram-féléből egy egy kezkenőt hogy az Abrasznakis a formáit s bordürjét épen ugy szője mind ezek vadnak, mind hogy ezek a kezkenők fognak az feüfirt Abraszaklahz jární [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.]. 1837: abrosz ostablás forma 10. személyre ... Tíz személyre borhimés (!) abrosz [Szentbenedek SzD; Ks 88. 6]. 1849: Nagy Veres Kávés keszenő Roza bukétos formára [Körtvélyfája MT; LLt]. — L. még *bordür* al.

11. *átv* minta, mód; fel, mod; Weise, Art. 1673/1681: Gyaloron lako Berivoja Peter ... Szabadosi hivatalyanak nem felelhet mindenkor ugy meg, az mint kivantotnek Annakokáért .. az több taxas Szabadossim formájába(n) szolgallyon [VhU Thököly Imre ad. lev.]. 1679/1681: Haczozi Monya Gabor ... az Szolgalatra elégtelen, azert hogy a migh maga birja az több ot lévő Taxasok formajához képest Taxat fizessen, es klakaszzon (!)* meg engedtem [Vh; VhU 471 ua. — *Brtsd: kalákázzék].

Szk: *hitelésnek* *lja*. 1602: ez Jeoweo hetfeore egygyewt lewen eo kgcme az hewteolesnek formayarol zolyanak, es annak minde(n) modgyarol müth mennye(n) veghez; kyk Altal [Kv; TanJk I. l. 408] * *a szitkoknak* *lja* kb. a szitkozódás mikéntje/módja. 1603: Eordeoogh Andrasne vallia Az zitkoknak formaia eszemben nem jwtt hogy ha erettnek kwrwanak moudae vagy pogany kwrwanak [Kv; Tjk VI/l. 693] * *a szólásnak* *lja* szólásmód. 1766: ez a' szólásnak formája* ... olyane a' mely(ne)k Fundamentoma vagion a' Törvényben, avagy pedig a' Babel Tornyanál egjbezavaradatt Nyelvek(ne)k gjü-möltse [Torda; Tjk V. 326. — *Köv. egy latin nyelvű jogi idézet].

12. mód; mod; Weise. 1607/1608: Elegee Expoultuk az mi Euocatoriaknak Seriesseben az mi Actionknak formaiait, az (In)cta ellen, de megis hogi Vilagosban meg mutassuk keresetünknek veleiet az eő Nagha Tablaia eleőt Azt mongiuk hogi ... meg, neuzet Testamentumban nekwnk legalt iokat, mind ez ideighlennis meg, nem attak, haue(m) oda maradot [Kv; JHbK XII. 6].

Szk: *akármí* *lban* akármiképpen/módon; oriam. in orice chip; wie/auf welche Art (auch) in ner. 1677: az török akármí formában való rossz választ adjon ezeknek, jele hogy az némettel öszve czimboráit [TML VII. 472 Teleki Mihály

Baló Lászlóhoz Kóvárról] * *egyéb lban* egybéképpen/módon; de altfel/altminteri; úbrigenis, im úbrigen. 1753: Azon Csúrfalva, és Luntsen nevű egész pusztá Falu helyeket ... Csáki László más Jozzággal tserélte, vajj egjeb formában szerzette ezeket? [JHb XXX/9] * *ilyen lban* ilyenképpen/módon; in felul/modul acesta; auf diese Weise. 1669/1727 k.: Déés Várossának lészen nemes Hadnagya Biro helyén. Azért annak választása Annuatim légyen ilyen formában* [Dés; Jk 2-3. — *Köv. a választási formaságok előadása]. 1721: ilyen formában ennek az Országnak subsistálni lehetetlen [Gyf; Ks 95]. 1724: (A) per patvarkodást mind két részről meg unván tettét ő kglmenek mi előttünk ... egjmas között meg egjezni és örökös békességet szerezni illjen formában* [Torda; JHb XIV. 6. 83. — *Köv. a fels.] * *mi lban* miképpen, milyen módon; cum, in ce mod; wie/auf welche Art. 1667: Tudode az Komanai* reven jaro haionak allapattia mi formaban volt: ki számára járt proventussa kik tartottak riveszeket ez előt valo üdökben ? [Fejér m.; Ks 67. 46. 24a. — *F]. 1680: Salamon Péter és Mihály, Salamon István, Gergely Deák tisztségében szabadultak ki, de mi formában azt nem tudom [Rákos Cs; CsVh 82-3 Pál György (55) ns vall.]. 1744: Czifra Szabo Janosnak Posteritassi az ... Detsci Familia, s most nemesi szabadsággal elő emberek, de ki Manumittalta eő kglimeket, s mi forma-b(an) nemesedtenek meg nem tudjuk [Zilah; TKI G. Zoványi (70) ref. pap és felesége, Anna Kereszturi (50) vall.]. 1753: az Nehai Tit. Miko Ferencz Uramtól maradtott argenteriakot mi formában kérték ellé .. az Migos Asz(sz)ony eő Ngától? [Kük.; Ks 22. XXIA vk] * *oly/olyan lban* oly(an)képpen, oly(an) módon; astfel, in asa fel; auf so eine Art/Weise. 1691: (Egy földet) olyan formáb(an) Zalogositott volt Haranglabi Sig(mon)d Ur(am) Nagy Andrától ... hogj a mennyi adot erte le teszen az alatt mig birja a' ki váltaskor mind meg fordítsák [Harangláb KK; Ks 39. XIV. 1]. 1740: Mivel pedig akkor a' Vársárlás ollj formában volt hogy a' mennyit akart Varga Ferentz annyit kért 's annyin adta, mostan levala ... ujjannan ... fh, 10 ~ tíz Magyar forintokat [Torockó; Bosla]. 1769-1770: Sok pénz s argentariát szerzett volt, melyet oly formában disponált testamentaliter, hogy a capitalist fel ne vegyék, hanem az interest és az argentariák a Rhédei László és Mihály lineáján leendő maior natu kezénél legyenek [RettE 217] * *valami lban* vmiképpen/módon; cumva, intr-um mod oarecare; auf irgendeine Weise. 1656/1769: valaholott és valami formában akarja ... szolgaltatni ... azon formában szolgalya [Széplak*; LLt Fasc. 68. — *Később: Dedrásdzéplak K]. 1703: a bor (!) akit küttél (!) igen Szeretyük, hogy meg ezetesettek (!) az tobbi (!) valoban bánom valami formában ha mézzel vagy egyébbel meg Csinálhatnád, hogy tellyességgel Käré ne vallanak [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1766: egy nyihány izben hallottuk hogy hittak s ken-

szeritettek Cancellista Uraimékat hogy menyenek mert excontentaliak praetensiojokrol, de ... hogy repellaltanak volna valami formaban azt edgyikünkis nem láttuk s nem hallottuk [Záh TA; Mk V. VII/13].

13. formula; formulá; Formel. 1603/1648: Az Osztozás dolgában valo Hűtnek Formája [Kv; AsztCJk 16a]. 1605: Im, mi az hűtlelevelünknek is formáját megküldtük, kegyelmetektől is az minémű hűtleletet kívánunk, annak kopiáját is [SzO VI, 15—6 az erdélyi nemesség és székelység a szászszághoz]. 1644: melj ez kezes levelnek formaiat elottek el Oluassan approbalanak (igy!) es nagj ob bizonyosagra kezesketis be adak [Dob; Törzs]. 1692: A megyebírái és szentegyház fiai hűtösök legyenek, kiket az választásnak idején mindgyárt az ordinarius parochus pap eskessen meg az megyebírósnágnak és szentegyházfűtűsnágnak hivatallyára az anya szentegyháznak mindenütt elkövető hűtnek formájából [Kozmás Cs; SzO VI, 432]. 1789: A Circularisok publicatiója a ki adott forma szerént nem ment [Lokod U; UszLt XIII 97]. 1826 k.: A Hajduk Be-Esketése formája* [i.h. III. 48. — *Köv. az eskűformula szövé.].

14. (vmilyen) puskakellék; ceva piesă de pușcă; (irgendein) Gewehrzubehör. 1595: (A puskát) Wlrich Mester tisztította, és csinált raita farok (?) vassat, Aranzól és 2 ghemet plehestől ... f l d 80 Tiztitto vassat, 2 format hozza ... d 36 [Kv Szám. 6/XVIIa. 130—1 if]. Heltai Gáspár sp kezével]. 1673: ött pár Aranyas Sztucz melylyknek két Aranyas kolcsa, es ket formaj vadnak. Két kis aranyos Tersenyi Puska, melynek egy formája egy kolcsa vagy on. Egy fél paraszt Sztucz [Fog.; UtI].

15. jó *ban* a. jó állapotban; in stare bună; in gutem Zustand. 1695: Továb menvén, találtuk az vas futató kohot jó formában és jó fedél alatt [CsVh 116]. 1736: Az monar Tűzelőhazaban belevpen az ajtajat tanaltuk joformaban [Szentlélek Hsz; HSzjP]. — b. jó módal/szerrel; cum se cuvine, temeinic; in gehöriger Form. 1703: Legelsöbben is egy uy kötöt kapun be menvén találtunk bal kéz felöl egy mostan io formában építettet uy hámorházat, melyben vagy on egy vas forrasztó koh kéményyével együtt [CsVh 117—8]. 1748: a Berendi Posta ut fele egy jó formaban el készítettett Vendég Fogadó [Kisesküllő K; EHA]. 1778: Az Városi Vizi Malmot adgya egj jó Molnárnak Árendában ... ha utánna jár Both Mihály jó formában ugy hogy többet hozz (l) be 100 Forintnál [JHb Csáki Katalin ir. Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. — e. jól, jó alaposan; bine, temeinic; gut, gründlich. XVIII. sz. eleje: Az melyly lonak a lapoczkája Szárad, le döjtve ér vágo vassal meg kel a lapoczkáját vagdalni jó formában az után harapo fogoval fel kel Szedni a lapoczkaja bőrit, apró tört sóval meg kel hinteni a föl Szakadot bőrit [JHb 17/10 lórtartási ut.].

Szk: jobb *ban* való kb. megfelelőbb. 1710: obligálá magát ... Horváth Györgi Ur(am) az

praespecificalt kezesek(ne)k ugj hogi magok károk el távoztatásáért, az magok hasznokra valami job formáb(an) valo Contractust Csinálhatnak olylyant Csinálhassanak [Cskszszereda; Borb. I] * vmi jó *ban* bejő vmi jócskán divatjában van/módi. 1736: Az ón tányér igen ritka volt, mind inkább fa tányérról ettenek. Emlékezem reá, hogy mikor az ón tányér ugyancsak jó formában bejőve, amaz nagy szent ember és nagy úr Haller János kicsin fa tányérokat csináltatott, s az ón tányérnak az közepiben tette s úgy fa tányérból ett [MetTr 323].

16. romlandó *ban* romlandó/romlodozófélben; pe cale de náuire/de próbúire; dem Zerfallen nahe. 1764: Voltanak Istállók is valami romlandó formáb(an) és egy csűr is [Udvarfva MT Told. 44/26].

II. mn-i jellű és képzőszerű haszn-ban; cu caracter adjectival și în funcție de suffix în atributiv- und suffixartigem Gebrauch: 1. vmilyen alakú, formájú; de o formă oarecare von irgendeiner Form. 1608: Hett Ezwst Kalanok, elegy Belegj formak ... f. 11 d 50 Vadnak hett kalanok kuleon kuleon formak [Kv; RDL I. 83]. 1720: Tötséresnek valo ... különb különb forma kalapáts nro. 7 [HSzj tölcseres al.]. 1751: egy jó darab három szegelőtű forma kaszáló [Koronka MT; EHA]. 1808: találtunk azon kőnek Topplítza felöl valo részén egy a' T betűnek felső huzásához hasonló forma metzést [Toplica MT/Mv; Born. XVd]. 1848: Két halvandli fedelestül ... Négy hosszuko forma egy egy fertályosok 4 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

2. vmilyen mintájú/mintás; cu un model oarecare; von irgendeinem Muster. 1788: Virágos forma retzés égy gyoltos Lepadó, hozzá valo két tsipkés párna haj [Mv; Tsb 47].

3. (vmilyen) fajta; de rasă; von . Art. 1695: Az edgyik szürke Dobrocsoni Lo forma, ige(n) vékony rút farka vagy on, derekába(n) is vékony. A másik szürke olly(a) Lengjel forma, igen szük faru, de a' feje rettenetes nagj, mén lo forma [Cyf; KaLt Apor István ir.].

4. Csak szk-ban; numai în construcții de cuvinte; nur in Wortkonstruktion: ha mi ~ ha valamiféle; dacă cu vreun/vreo; wenn irgendwelcher/er/es. 1748: (A földet a) Velkéri possessorok a seculis birván in interrupto Dominio mediante, ha mi forma Cautiokkal s Violentiakkalis a Sállyiak involaltak rectificaltassék, és az Dominus Terrestrišek Jussa manutenealtassék [T; Ks 7. XV. 31] * jó ~ a. jóféle; de fel bun; von guter Art/Sorte. 1733: addig pedig miglen vagy eő, vagy más tanálkozik e mostani biro jo forma és alkalmas gazdának hallom lenni [Kv; Ks 99 Endes Péter lev.]. 1743: az Cavalier* elég jo forma tisztesseseg személly látom Kolos varmegyébe már az Báltya után szép respectussais vagy on [Ap. 4 Középaítai Cserel György Apor Péterhez. — *Ti. a háztűznözöbe ajánlott ifjú]. b. formás; de formă bună; wohlgeformt. 1681: Marha akol Ezen akolba(n) lévő Ház. Ezen ennek előtte major ház volt; igen jo forma Uy

épület lévén, kár hogy el hadgyák pusztulni, veszni [Vh; VhU 570]. 1758: (A leány) időtöltőcske volt: ugyan, de jóforma: dáma lévén, csak elvettem volna [RettE 73] * *micsoda* ~ mi/micsodaféle; ce, fel de; von welcher Art. 1696: micsoda forma edgetmások voltanak semmit nem láttam benne [Mv; Bál. 85].

5. Csak szk-ban; numai in constructii de cuvinte; nur in Wortkonstruktionen: régi ~ a. régimódi; de modă veche; altmodisch. 1589: Reghi forma Serlegh pohar Aranas zelew [Kv-Lt Vegyes I/2. 64]. 1608: Kett Seljmes feo aly heak; Egik rosas, Az másik Annal regieb forma [Kv; RDL I. 83]. 1637/1639: Egy fel bokor viragos, nyezet agas regi forma kapocsj | I. Bertius kapocsy Regj forma, gyöngy benne [Kv; i.h. 111]. 1655: Egy kesentyű reghi forma [Kv; i.h. 29]. 1710: Egj regi forma szkofium ezüst, arannyal merőn varrott fetske farku loding, Tarsoly [Told. 19]. — b. régifajta/módi; de tip vechi; von alter Art, altmodisch. 1681: Munitiós Bástya, az Dobolo bástya mellett ... Vagyon ezen Bástyan 2 1/2 fontos, gombos végű, ighen régih forma, nyolcz szegre valo réz taraczk; ... Esztendő szám a Taraczkon. 1523 [Vh; VhU 364–5] * *új* ~ újmódi; de modă nouă; neu-modisch. 1652/1655: Egy Láncoz Uy forma párta öv, az Láncoz egy mak. merőn aranyas vöttem fl. 58 [Kv; CartTr II].

6. (vmilyen)-szerű; in formă de ...; in der Art von ... Szk: *diaktóga* ~ diaktógyszerű; in formă de togă studentească; in der Art von Studenten/Schreibertoga. 1749: Értem azt is, hogy alávaló embernek tartottat, akinek szárközépig s alább érő hosszú deák-tóga forma mentéje nem volt [RettE 89] * *egyforma* ~ egyformaszerű; de aceeași formă; gleichförmig, von gleicher Art. 1842: (A konyhának) van három egyforma forma — két két fligeliű ablaka [Oprakercesora F; Tsb 51] * *fakós* ~ fakószerű, fakócska; șarg; falbartig. 1763: Hajtottuk be a Nagy Szürke Kantárt egy harmad magával, a nagyobb Csitkaja volt két esztendő Setét pej gyermek Lo, a másik volt egy Rakos forma hasu, vilagos hatu esztendő [Páké Hsz; Szentk. Jos. Szörtsei kezével] * *fehetezeg-barna* ~ sötétbarnaszerű, sötétbarnás; (cam) brunet; dunkelbräunlich. 1829: láttam ottan egy fekete szeg barna forma Embert [Alfalu Cs; LLt] * *gombás* ~ orrú gombaszerű orrú; cu nas în formă de ciupercă; mit pilzartiger/förmiger Nase 1842: Czifra Mihály ... rövid gombás forma orru [DLt 1455 nyomt. kl] * *hunyor* ~ hunyoriszerű, hunyorgó; care clipește des; blinkend. 1811: Juon Gregpinár ... kék hunyor forma szemű [DLt 810 nyomt. kl] * *nyerges* ~ (hegy)-nyergeszerű; in formă de șa; (berg)sattelartig. 1753: Mentünk ... a ... Szekér uton alol meg tettző nyerges forma élre, vagy is az élen lévő nyerges forma szélre [Marosbogát TA; EHA] * *vihány esztendő* ~ vihány esztendősszerű; cam de ... ani; von etlichen Jahren; 1799: Vagyon vellek még egy 16. Esztendő forma Nagy Elek nevű Nemes Iffiatoka-is [DLt nyomt. kl]. 1837:

Egy sárga nyolcz esztendő forma paripa Ló, fakó serénnyel ... két hátulós lába szártsa [Mv; DLt ua.] * *vihány vedres* ~ vihány vedresszerű; de ... găleți, de un număr oarecare de găleți; von etlichen Eimern. 1693: Boriczana két Tizenket vedres forma Atalag [Ne; DobLev. I/38]. 7. *haldlos* ~ kb. a halál küszöbén lévő; care este pe pragul morții; dem Tode/Sterben nahe. 1814: (A) szomorú Háznál még 2. Gyermekek lévén halálos forma beteg (igy), sem a költséget nem győzhette az Atya, sem a több betegekkel ... nem dajkálódhattak [Györgyfa K; Rak 122].

8. *nyári* ~ nyárias; de vară, văratic; sommerlich. 1847: Éjjel éles hideg s dér van; nappal nyáriforma melegség [KCSl 13 Kemény Dénes kezével].

9. 1637/1639: 4. szeges nyelű Lengyel forma kalanok emberfeos, nyom(na)k egjütt. m. 1. p. 4. aestimal(tuk) f. 17 d. 32 | három teoreok forma Egib(en) Jaro kalan | Egy Safelyos olasz forma gyűrű, nyom Ara(nyat) 1. ort(ot) 3 f. 35 d. — Egj kek safelyos gyűrű olasz forma, nyo(m) Aran(yat) 1. ortot 3. f. 25 d. | Egy bokor viragos, nyezet agas regi forma kapocsj mas egj ola forma lapos viragos kapocsikanaul egjütt f. 8 d. 26 [Kv; RDL I. 111]. 1679: Magyarországi forma, ighen viseltes, nyeles ásó 2. nyeletlen is 1 [Uzdiszt-péter K; TL: Bajomi János inv. 78]. 1696: két ezüst kalán lengyel országi forma [Mv; MbK] | Egy hitvan Rác forma arany gyűrű fl. 1/50 [Mv; MbK 80. 6]. 1748: Lopta el ezen Lovat lévén ... más Szilágyi forma ruhaju ember is* [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall. — *Ti. a szóban forgó emberrel]. 1758: Egy gyöngyös koszorutska, ... Magyar országi forma apro gyöngyös virágokkal össze kötve [Nsz; Tsb 21]. 1846: Chinai forma aranyozott Hindia talastol darab 12 [SLt].

◇ Szk: *jó* ~ nagy jócska/jócskán nagy; destul de mare; ziemlich groß. 1793: látam Derekán lévő jó forma Nagy Dészében belé nyula, Márját, vagy valami husz krajczarost ki vén beléle [Angyalos Hsz; HszjP] * *közönséges szolás* ~ val szólva köznapian/közönségesen beszélve; in limbaju obișnuit/de toate zilele; trivial rendend, in alltäglicher Redeweise. 1799: Dési Lengyel Josef szöllőjenek meg szedésén vagyis közönséges szollás formájával szólva szüretezésin magam is meg fordultam [Dés; DLt] * *nemzetisége szerint való* ~ kb. nemzetiségéhez illő, vkit nemzetisége szerint megillető; care se cuvine numai lui său; seinem/i ihrem Geschlecht gebührend. 1603: minden rendbell varosy feleynk reghy attyayntkol reank maratt rendy zerent es Nemzetsege zerent való forma coltezetett viselyen [Kv; Tanjk I/1. 460. — A teljesebb szöve. alább] * *otthon maradt* ~ leány (csaknem) pártában maradt leány; fată care era să rămână nemăritată; (beinahe) sitzengeliebendes Mädchen. 1774: A szegény Cserei Mihály ... Henter Dávidnak egy otthon maradt forma leányát el vevé [RettE 326] * *szép* ~ va szépen; frumos; schön. 1681: ajtok ablakok körülts a kö fal szép formára megh va-

gyo(n) festve [Vh; VhU 543] * *umilyen renden való* ~ kb. vmilyen rendekhez illő, vmely (társadalmi) renden levőt megillető; care se cuvine unui om de o anumită stare socială; irgendeinem Gesellschaftsstand gebührend. 1603: minden rendbely varosy feleynk reghy* attyaynk-tol reank maratt rendy zerent es Nemzetsege zerent valo forma eolteozetett viselyen minden varosi rend kewl (?) valo eolteozetet, vgy mint Spanyol hozzw farku boronalo keonteos es zoknya Arany premes nyak ruha, Lebegeo hozzw fodor tartostul, Arany Lancz, Arany perez nyak ruha es akarmy nemes renden valo forma, Ezeken az eo Erdemek zerent valo Adoot vegyenek [Kv, TanJk I/1. 460. — *Az aranyperec al. e szó sajtóhibával].

◇ Sz: az idő szép *Lra változik* szépre fordul az idő/időjárás; vremea se schimbă în bine; es wird schönes Wetter, das Wetter heitert sich auf. 1807: Az idő esmét szép formára változott, délig felleget volt [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 269] * *szőréen és Ljdn kibeszéli* kb. (az állatot) szőre színe és alkata szerint leírja; a descrie animalul după culoarea părului și după forma lui; (das) Tier wird nach Haarfarbe und Körperbau beschrieben. 1728: az ital közben azon Bajami ember szőrin, es formáján, ki beszéltette micdosadok a Tulkok [Bethlensztmik! KK; BK. Telegucza Flora (36) j b vall.].

formaanyag? agyagforma; formă de argilă; Lehmform. 1592: Sigmond, Zigeti Mihali Jnassa vallia ... : Aztis lattam hogi az Inas egi ezwtz gwrwth araniáz vala: Lattam aztis hogi forma agiagot, es porist (l) vitt oda Gergelihez [Kv; Tjk V/1. 243]. 1677: Ezen falubeli hámosorok az hámoshoz forma agyagot hordani tartozzanak [CsVh 57]. 1681: Ezek mindnyájon vas keő hordók ... az vas keő bányáruul tartoznak az kész vas követ az hámosra fel szállítatni mind az fúvóhoz tartozó forma agyaggal edgyütt [CsVh 98].

formacifrázó kovácszszerzőfajta; un fel de unecaltă de fierar; Art Schmiedewerkzeug. 1837: Egy forma Czfírázó, párvájval es egy nagy Bárosz [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

formaeska kb. minta; model; Muster. 1788: Holmi dírib darab rongy, ezzel edgyütt valami hulladék gáz végek. Holmi dírib darab formátská; es példák [Mv; TSb 47].

formájú 1. (vmilyen) alakú; de formă; förmig. 1748: a nyereg lévén piros börral borított és piros börröl tsinált nyereg parnával készülve, az rajta lévő heveder pedig nyers börröl edgj arasznyi szélességű lapos és szokatlan formájú tsattokkal adaptálva [Torda; Tjk III. 219]. 1761: Kürtös Kalás formájú földbe való föld Tsatorna Nro 10 [Vessződ NK JHb XXIII/31. 27] | egj Majsorság rekesztő ház formájú tapasztatlan alkalmazhatóság [Siménva U; JHbK LVIII/1. 46]. 1797: Pünkösti Ádám Ur ... a' Szilvási Határ

felé a' Hesdáth patakából ásoztat egy kerület formájú Árkot [T; Hesdátii lev.] 1814: Egy ovalis formájú arany piksis ... Rf 100. [Kv; Born. IV. 41]. 1840: Egy fonak motolla őra formájú ütő, eladatott 1 Rf. 41 xr [HSzj motolla-óra al.].

Szk: *mezősegi* ~ *csűr*. 1761: vagyon egy majorkodtató Csüros hely . . . mellynek is közepette táján szalma fedél alatt ágasokon áll egy jo épességű mezősegi formájú Csűr [F.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 396] * *muszka* ~ kb. oroszos. 1832: egy muszka formájú gyűrű [Kv.; ÖCJk] * *teke* ~ báb alakú. 1761: az Ajto nyílásán belől a Jobb kéz felől való szegeletben, esztergában mettszett teke formájú három Lábakon álló, fából való parkányu, téglá tűz helyén álló, fekete festékű kályhából rakott; kerek Tornoyos Nemeth kementzejü Ház [Szpring AF; JHb LVIII/1. 501].

2. *egy* ~ *egyforma*; de *aceeasi formă*; gleichförmig. 1748: Egy quantitatu (l), s formaju rámás irott képek az Házokb(an) Nro 12 [Ks 8. XXVIII. 5]. 1753: Sima Vintzi tarka, Bokály N 3 Sima Töltésés tarka, Bokály N 1 Egy formájú két kerek Bokály N 8 [Marossztkirály AF; Told. 18.]. 1761: (Az udvarházban) a Felső contignatiob(an) Napkelet felől egy formájú két stukaturás onb(a) foglalt négy szegeletű nagy üveg ablaku Bétsi füttőjü drága ajtóju házak [Szász-vessződ NK; JHbK LXVIII/1. 203, 211].

3. (vmilyen) mintájú; cu un model/desen oarecare; von (irgendeinem) Muster. 1755: adott ... Egj Körtevény formájú arany virágu materiáz szoknyának valót [Petek U; TGsz 51]. 1817: itten a Vármegyében egy Leányrak* csak Baraczk magos formájú sákja 60. vagyon [Ádamos KK; Pk 7. — *Ti. eladó sorban lévőnek]. 1849: Ablakos és rozzás formájú Lenn Abrosz Kettő [Körtvélyfája MT; LLt].

4. *ily* ~ *ilyen, ilyenféle*; astfel de, de felul acesta; solcher/ees, von solcher Art. 1718/1781: elsőbben ab utrinque ily formájú praetensiojokot le hagyák [Nagyrapolt H; JHb LXXI/3. 484].

5. *régi* ~ *régimódi*; de *modă veche*; altnodisch. 1835: A' nagy nappali Szobában Egy régi formájú Klávir [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

◇ Szk: *egy* *kevéssé szőke* ~ *szőkecske*, *szőkeforma*; cam bălaie; ein wenig blond, blondartig. 1750: Szőköt el innét K. Lonáru^l Ötves Bancsi nevezetü Czigány Feleségével ... , mely Cigány jo vállas, csontos ... A Felesége hasonló magasságu, kevéssé szőke formájú, vékony, száraz [TKl. — *Kendülónáról (SzD)]. * *gesztenyeszín* ~ *gesztenyeszínbe hajló*, *gesztenyeszínforma*; de culoare cam căstanie; kastanienbraunartig. 1791: kitsiu tseplesz gesztenye szín formájú bé font haja [Torda; DLt nyomt. kl] * *igen sok* ~ kb. nagyon nagy; foarte mare; sehr groß. 1745: az édes Anjámról semmim sem maradt; hanem igen Sok formájú szegénjséggel és nagy Sanjarsággal nevelkedhettem [Torda; Tjk II. 11] * *sokféle* ~ *sokféle*; de multe feluri; vielerlei, mancherlei. 1740: Az I. ... minemű Isten ellen valo

káromkodásokkal, Jobbagyn(a)k nevezvén, Tolvajn(a)k, Boszorkáyn(a)k, az egjgjkét az Anak meg kívánnyuk azért a Jure, a' sokféle formájú Diffamatiojáért, ... hogj Jobbájozott Convincáltassék [Dés; Jk 377b].

formál 1. alakít; a forma; formen. 1815: Mint-hogy a' régi Valóságos Galpanya^a Süllyedezesei mia el hagyattatott es a' Lakosak más Falut formáltanak ugyantsak a' réginék szomszédtságában; az Ujj Galpanyának meg állítására pro Basi et fundamento a' régi Galpanyabeli Birtok vétettetett fel és aszerént határozatott és állítatatt meg az Ujj Galpanya [M.dertzse SzD; Somb. — *Sz]. 1840: A Damo Rétyte hajdan meg lehető jó állapotu szálás erdő volt, de a' Néhai Tekintetes Ur a' Fákat gyökerestől ki pusztíttatván szántó földé akarta formálni, de ezen terve nem sikerülhetése miatt, ma marha legelő parlagnak használtatik [Udvarfva MT; EHA].

2. képez; a forma/alcátui; bilden. 1801: Az Istálló vagy Fügő kert köből keményen, appro bolt hajtásokra fedél nélkül a kastély Dél felől való végibe építve (mellyel edgyütt véve a kastely edgy Oblongumot) formálnak az edgy kőfalain kívül minden képpen készületlen [Gernyeszeg MT; TL]. 1825/1826: Ez a' Csulokáj völgye a' Kelementalki^a Szövérdi^b és Gyalakuti^b határokból, igen nagy kiterjedésű völgyet formálván, midőn vagy zápor vagy nagy eső esik és iszapot ereszt ki öbléből, hogy ez az egész térséget árkáló való kiütésével elborítja [Msz; Gyl. — *MT]. 1844: ez mellet vagynak ... a' Monostori emberek fölgyei, melyekből valami ötöt a Szamos vize derekban el mosott, és Szigetet formált [Szászfenes K; KmULev. I Rosz György alias Zsugár (87) col. vall.]. — L. még GyHn 43.

3. alkot; a constitui/alcátui; bilden, schaffen. 1838: A Czéh Mester a Czéh Öregeit Kik a Czéhnek (!) felet formálják ezen hiba el látásért ... égyben hívatta [Kv; AsztCLEv. Hat. Prot. 8].

4. dtv farag; a ciopli formen, gestalten. 1865: honnan tsinályunk ki oly sok pénzt mint a' menynyi Elek ffunknak kell — holott meg kell lenni hogy ha érdemes Honpolgárt akarunk belőlle formálni [Héjjasfva NK; Pf. Nagy Károly lev.].

5. alkot, terem; a crea/face; schaffen. 1605: kóuemet az tv kegltek bóczwletes szemeliet ondok bestyenek zida, melliet holt Diomert^a nem akartam volna, mert en ugi uagyok mint Isten formált, ualamiuel szokta jambor tiztesseget oalmazni kez vagyok [Uzst 19/63. — *Olv. — djfomért].

6. (meg)fogalmaz, formába önt; a concepe, a turna in formá; verfassen. 1580: Byro vram es Kiraly Biro vram (!) a ket Idesb vrainkal Mennye(n) Ala az feyedelemhez es eo kegmek Az Suplicatiot formallyak leg Jobban Amint lehet [Kv; TanJk V/3. 225a]. 1752: meg poroncsoltam a Tisztartonak hogy jőjön be es itten ruminálvan had formalyak utrumokat es az utan Inquiraltasson [Nsz; Ap. 3 Jos. Apor Apor Péterhez].

1782: azok között-is talán valamit kaphatak, es egy Specificatiot formálván rollak, Nagysáodnák minél hamarább lehet el küldöm [Kv; Ks 37. IV. 36 Kornis Zsigmond lev.]. — L. még RettE 385.

Szk: *konceptusba* ~ (meg)fogalmaz, formába önt; a concepe, a turna in formá; verfassen. 1782/1792: magam jelen voltam mikor az Instantia irattatott, én formáltam Conceptusban, a' többeknek opinóját, hogy bé adatott az előtt majd egy héttel, ..., melyet be vittenek Tordára Fiscalis Procurátor Hegedűs Uramhoz, hogy ő Kegyelme nézze, és a' hol kívántatik igazítsa meg; de semmit nem igazított [Torockó; TLev. 5/16. Transm 338] * *másképpen* ~ átfogalmaz. 1571: my orzagwl tw k: egytembe Judica vosarnaphoz wegeztwk wala negyven napra . az my meg holth kegyelmes wrunk^a temeteseh, de mikor chyaky^b wram ky ada az articulusokath, hath egyebhay zokasa zerynth az orzag wegezeseth maskeppen formaltha [BesztLt 42 „Paulus Banfi Lössonchy de mogyoro” a beszt-i tanácshoz. — *János Zsigmond^b Csáky Mihály erdélyi kancellár, az előbbi nevelője].

7. támaszt; a ridica; erheben, fordern. **Szk:** *justi* ~ jogot/jogcímet támaszt/formál; a ridica titlu de drept, a pretinde dreptul asupra (a ceva); Rechtstitel schaffen/erheben. 1721: bizanjas üdőkötül fogva kezdet viszzálkodni s hozzájok just formálvan praetendálni ... Samariai Samuel uram eő kglme [Kozárvár SzD; KGy]. 1823: a' Kis Almásiakkal szomszédos Faluk Lakosai, a' Kis Almásiaknak egy rész erdejeiket es Határjokat just formálván hozzájok (így!), Határ felett való Reambulatio uttyán ugyan el tsotsováztak és az erdő máig is sequestrum alatt van [Alpestes H; Told. 6] * *pretenzió* ~ igényt/követelést támaszt/emel; a formula revendicári; Forderung(en) stellen. 1746: az I Uy Thordában magát Tisztnek hivatallyában elegyítette, és ... p(rae)tensiót formalvan egy Piczi nevű Cziganj hurubájára reá ment, illjen Kemény téinek idejen á cziganjról és gyermekről pokróczát le rántotta és el vitte [Torda; Tjk III. 11]. 1761: az I. Anyá fajdalmason hallya hogy odiose formálta volna á maga pr(ae)tensiójít holot azért hogy törvényesen kívánja a magáét [Hsz; BLev.]. 1792: (Az öcs) Josef praetensiót nem formál a más k' Léánj Testvérséhez hanem azon fekvő Zalog Summával Contentus lézen [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1795: Mivel azis történhetik, hogy a Mlgs Haller Maradékok valami praetensiókat formálni fognak, . . ha Törvényesen valami el itlítettik a Terhetis egy aránt fogják hordozni [Kv; JHb I/36] — L. még RSzF 271–2 * *titulust* ~ vmilyen jogcímet támaszt; a ridica o oarecare pretentie de drept; igend-einen Rechtstitel erheben. 1835: (Az alsósinfalviak) Felső Sinfalvának^a Also Sinfalva^b Határán le folyo Aranyos vizen a lehető halászatott ... arendára és dezmálás alá ádták ki, . . vgy láttýak az Exp(o)n(e)ns Sinfalvi Birtokasok, hogy Kmetek és a F(él)ső Sinfalvi közönség magok-

(na)k, Also Sinfalva Hellységére nézve, Dominiui Titulusz tzeloznak formálni [Borb. II. — *^bA. és F.sinfva, később Sinfva TA].

8. ~ja magát vmivé teszi magát, vmivé válik; a deveni ceva; sich zu etwas machen, zu etwas werden. 1754/1781: hallottam hogy az nevezett emberek más Falubol Szármoztak volna Kis Fenesre* és . . . talám ők magok Formálták magokat Mlgs Regius Fiscus Jobbágyinak [Szent-lászló TA; JHbK LII/4. 188. — *TA].

9. 1822: ezen pillanatban vagyok az a' Casus hogy egy paraszt ember Szalatsi János a' köznyomásból ki kertelt és Tengerivel bé vetett földjét egy falu marhanak el adta. Ezt alázatosan instálom méltoztatik investigáltatni, a' dolog e szerint ki világosodván törvényes elégtételt adni, mert ha példa nem adódik az erőszakos földös urak lázzadozó parasztokat is formálnak . . . Sombori István mp [M.zsombor K; Somb. II].

◇ Szk: gyanút ~ vki ellen gyanú támad vki-ben vki iránt; a se trezi in cineva bünüeli in privința cuiva; Verdacht hegen gegen jd, jd im Verdacht haben. 1757: Mihelyt meg értette az Actrix Aszszony pénzének el veszését, azonnal minden tétovázás nélkül, egyenesen Németi István ó kegyelme ellen formálta gyanuját [Kv; Mk IX Vall. 213] * konzequenciát ~ levonja a következtetést; a trage concluziile; von einer Sache die Folgen ziehen. 1762: nemelylek meg sem várván mtsoda kimenetele lenne az harap égésnek, és nem akarván arrol, a' mit éppen szemékel nem láttak, in actu consequentia formálni [Torda; TJK V. 104] * oly iudiciumot ~ oly ítéletre jut, úgy ítélt; a aprecia/judeca astfel; so beurtellen. 1785: Sepsi circulusban Árkoson lakó Pap Istvánné gyalog katonáné . . . hozván minékünk a Compagnia Commendans úrtol ilyen parancsolatot, hogy elhagyott férjénél, Pap Istvánnál minemű portékáji maradtanak volna . . . Deliberatum. Amely portékákat agnoscált Pap István hogy ókegyelmínél vannak, azokat tetszett a sessionak, hogy modo et statim azon portékákat restituállyon (így!) Pap István, de mindazonáltal olyan conditionnal, hogy ezen okbol magának ne formállyon olyan iudiciumot, hogy ha a portékát kikapja az elhagyott férjétől, tehát a divortionále onusnak is felét supportáltlya [RSzF 238].

formálag 1. Csak szk-ban; numai in constructiui de cuvinte; nur in Wortkonstruktionen: *ily-ilyen* ~ *ily(en)képpen/módon*; astfel, in felul acesta; auf diese Weise. 1754: Szász János hivta bé ilyen formálag Jertek bé ha igaz járásbéli emberek vadtok [Káptalan AF; TL. Georg. Vég (33) nb vall.]. 1768: (A ló) szeme ki ütését pedig ilyen formálag beszélék az Esztenához valo Bástok* [Páké Hsz; SzentGy. — *Köv. a nyil.]. 1806: Tevék ezen Vásárt egymás között illy formálag [Jedd MT; 5/9] * mi ~. a. miképpen, milyen módon; cumva, într-un fel oarecare; auf welcher Weise/Art. 1777: azon Trauzner rész Joszágnak fele része lett volna Néhai Trauzner

Sigmond Vré, és vgy atta volna el de men(n)yi Summa pénzben, és mi formálag nem hallottuk [Kece TA; DobLev II/500. 3a]. 1783: Tsákánt kitol ragadott ki, és azal kit mi formálag ütett meg [Agárd MT; Told. 10]. 1800: Horvath Lőrinczet tsorba kutyának kitsoda kiáltatta, és mi formálag szidta [Dés; DLt]. — b. milyen (jog)-címen; sub ce titlu; unter welchem Rechtstitel. 1765: Bethlenben* az Nagy Utczában volte Tocska vagy pocsolya Azon pocsolát mi formálag és kik bocsátottak el . . . az uttzán a Nagj Szamos folyamattában? [BSz; BK vk. — *SzD]. 1776: mi formálag ment azon sessio az Greci ritus Unitus Popák kezek alá ? [Székút KK; Ks 48 vk.]. 1785: már ezen Sessiokatis Szathmári László Ur nem tudom mi formálag magáéva tette [Pusztægres (TA) kör.; BLt 12 Jákob Todor (34) jb vall.] * *oly(an)olyatén* ~ *oly(an)képpen/módon*; astfel, in așa fel; derart, in der Weise. 1724: tartozik tizenkét forintokat paratis letenni De olyan formálag hogy ha maga facultassából tisztességes munkat tud keszíteni [Kv; FésűsC Jk 71]. 1748: (A) kaszálo . . . közös oly formálag, hogy minden esztendőben alternative kaszályák [Bala MT; Told. 79]. 1772: meg kínáltatam pénzel olly formálag . . . [Kászoniimpérva; LLt Fasc. 71]. 1801: Ó Excellentiája Colonialis földjeiből Sokat fel fogtak . . . elég az, hogy olyatén formálag fogattak fel, hogy a Colonosok az Éhségekb(en) élelmek kenyerek keresesek Végett szerte el menvén, Némely földeket el töltött az éger és Nyirfa bokor s aztat ők aztán ki irtván Mái Napig is tartják [F.szöcs SzD; TKl Rusz Stéfán (70) col. vall.]. 1822: ezen határ kő a' míg a' régi állásában volt olyan formálag mutatott . . . két felé mutatott beis. lefs [Csókíva MT; TSb 24]. — L. még RSzF 247.

2. Képzőszerű haszn-ban; cu întrebuințare sufixală; in suffixartigem Gebrauch: (vmilyen)-szerűen; in formă de . . . ; von irgendetiner Art, -förmig. 1756: (A szoba) Felső része jo Bolt hajtás alatt lévén közepette vagyok egj Párkanyozott Circulus, melyben vagjon kettős sziv formálag csinált virág [Branyicska H; JHb LXX/2. 21]. 1759: az Gyermekek kezeckéje keze fején alól tsudálatos mozgásban van, minden inai erecskéiben olyan rángotás formálag mozog [M.csesztve AF; Ks Mike Antal lev.]. 1767: (A kapu) Galambug formálag kötöt lábja . . . a régiségnek miatta, ugy meg avultak, és annyira el tarhultanak, hogy ketteje támaszakkal Stabiliáltatott [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1774: égy Bástya formálag építetett, de ex fundamento le romlott Arnyék Szék [T; CU]. 1802: a fejsze, mellyel a fát le vágta tsorbás lévén, mind a le vágott fánn, mind a Tökén a tsorba sinor formálag tökéletesen ki tettett [Udvaríva MT; Told. 42]. 1804: Aranyas Székli, Csákai Kováts Ádám 30. esztendő . . . Czigány . . . mikor beszél . . . ejti szollásat katzago-formálag [DLt nyomt. kl]. 1814: a Sinfalvi* Határban Törökbuzássaik közt fél hold formálag tekervényesen folyó kövendí patak [Asz;

Borb. II. — *TA]. 1828: Határok közt fel circulus formálag ki terjedő nagy darabb hely [Mezőzáb TA; EHA]. 1842: A' Kőkörtsén tető nevezetű helyen lévő Erdőnek ... a közepén végig pántlika formálag való pusztaság vagon [Kakasd MT; DE 2].

◇ Szk: *éjjel után* ~ éjjel után táján/tájt; cam după miezul nopții; gegen nach Mitternacht. 1829: haza érkezünk ej fél tajba, vagy éjjel után formálag [KLev.] * hanyottá ~ hanyatt; pe spate; rücklings, auf dem Rücken (legend). 1762: az Ita hanyotta formálag dől^a az ablak felé [Torda; Tjk V. 94. — *A szülési fájdalomban vergődve] * *himarjulva* ~ félig-meddig kificamodva/megrándulva; aproape scrîntit; beinahe verrenkt. 1767: az Modi Janos Házához bé jövé Udvar László, s ott én kötém bé a kezét ki morjulva formálag Léven a keze, az kiis mondá hogy Csenteri Mínya, és Kocsis Gyurkáék ütették meg, a kezét, de én nem Láttom [Bethlensztmiklós KK; BK. Tatar János (60) zs vall.] * *mezőségi* ~ mezőségi szokás szerint; după obiceiul din Mezőség/Cimpia Ardealului; nach Mezőséger Gebrauch/Art. 1778: A Gyümölcsös kertnek kerítési mezőségi formálag, Szalmával^a s gazzal és Tövisel is mindenütt bé a' Marosig meg rakva jó magos kert [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18. — *Tollvétség szalmával h.]. Ha. 1788: kigyo formálag [Kv; DLt].

formálhat 1. alakíthat; a putea forma; formen/gestalten, können. 1786: Régi szabadságából, s Jussaiból a' változó idők mostohasági által ki esett Torozckoi vas, és régebben ezüst Bányák Cultorius, minek utána personalis szabadságokotis Felséges Urunk különös királyi kegyelméből meg nyerték volna igyekeznének egy szép kis városotkát formálhatnának magok Városokból [Toročko; TLev. 5/5 Medve Mihály prókator lev.].

2. *jussit* ~ jogigényt emelhet/támaszthat; a putea ridica pretenții; Rechtstitel erheben können. 1796: a' Torozckai Parasztko. ha szintén ez előtt való időkben bitangolták az Uraság Erdjét, valamint szintén más erdős helyeken lako paraszt Communitásokis, ezzel mind azon által Földes Uraiknak Donationaliter conferalt, és örökké optimo Jure birt erdejekhez Just formálhatnának [Mv; TLev. 5/16 Transm. 51—2]. 1804: valami just formálhatnak, az Instansok, a Moses foszágához, úgy Szakács Györgynekis jussa lehetett volna hozzá [Szenterszébét U Borb. II]. 1816: Valamelyeket Finta Anna ... férjével Tovissi Gergellyel szerzentenek ezekhez Senki jussát ne formálhassa, hanem mindazok Tövissi Gergellyé legyenek azokban Senki ő kegyelmét meg ne háborithassa [Asz; i.h. I].

formális 1. előírt formák/alakítások szerinti; conform prescriptiilor; vorschrittsmäßig, formell. 1729: Valaholott a' Keresztesi Jozzagban formális igaz Divisio nem volt s nintsen, rövid Terminust tévén az Atyafiak, tartozzanak mindeket jo rendben hozni s el igazítani [Nsz; JHb

XLII]. 1747: erős hitnek formalis letetelevel hitet ada [Bh; Told. 22]. 1792: Torozckai Mihály Palinka főző velnyitzije ... mélyen benn vagon a Nsgod földin én az Inquisitiót le küldtettem Procurator Kováts Uramhoz, olyan formán, hogy abból egy formális instructiót készítsen, mely által meg intetessék hogy a malmát közteztesse^a a maga földére, külemben a malom árkat bé dugjuk [Bencenc H; BK. — *Nyilván elírás *költöztesse* h.]. 1807 h.: Ezen Testamentum tételkor formalis Level nem iratodhat mert keső este volt hanem csak jedzés tétetef, nem tudam az után irtanak é formalis Level (!) rolla vagy nem [Sinfva TA; Borb. II Székelly Péter (39) ns vall.].

2. ~ *arany* kb. forgalomban lévő arany; aur in circulație; Kurantgold. 1705: itt Szebenben való hosszas szorulás és nyomorúság egy keves Jozzagomnak töllem való el rekedése miatt igen meg fogyatkozván kértem kölcsön ... ötven formalis edgyes aranyakat [Nsz; Told. 2]. 1736: én bizanyos és Ell kerülhetetlen szükségieimtől viseltetvén vetettem volt Zálogban ... Kis Keréki egész portiomat ... mivel azok(na)k töllem való távul létek miat hasznát nem vehettem ... ötven formalis Aranyokban [Pókafva AF; JHb XXVI/45].

3. *valóságos*; adevárat; wahrhaftig. 1772: kellett nékie^a pápistának igérni magát Leopoldus imperatornak ... De csak szint mutatott, titkon pedig a mi vallásunk szerint^b élt... Minekutána a kuruc-világ támadott, maga is kuruccá lett, kimutatta, hogy valóságos reformatus. Melyet Rákóczi Ferencz meghallván, szembe fogta Pekrit azt kérdezvén: Ugyan Pekri, ha egyszer pápistává lettél volt? ... Akkor publice mondtotta, hogy ő soha formális pápista nem volt^c [RettE 274. — *Pekri Lőrincznek, ^bTi. a ref. szerint. ^cMinderre l. részletesen i.h., 273—4].

formalitás 1. forma; formă; Form. 1723/1770 h.: A' Templom ál(ta)l jött ugyan^a; de nem^a a' mostani formalitássáb(an), hanem ferme suis in rudentibus et ruinis, ezt látván Grof Uram ő Nga ... tsaknem ex fundamento fel-építette [Vajdakamarás K; SzConscr. 145. — *Ti. az unok kezéből a ref-okéba].

2. *alakítás*, *formaság*; formalitate; Formalität, 1807: ha említett N. Székelly Mihálljnak Szándéka voltis testalni mind azonlalt annak a meg irt mód szerént való formalitássát írásban nem tétette [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1808: az a Testamentum törvényes, ... de hogy a formalitas meg esett volna, arról Semmit sem producal az Appellans [Hárosztos TA; i.h.].

3. 1857: a' Hertzeggel való vadászatnak, igen nagy tisztelet és becület — de azon kívül bizony csak majmolodunk a' vadászatnak árnyéklati formalitássával [Kisdebreccen SzD; Újf. 2 Técsy Sámuel lev.].

formálódik 1. alakul, képződik; a se forma; sich formen/bilden. 1803: (Egy helyet) Szék ke-

resztinek, oláhuul Krutse Szekuluj neveznek azért, hogy a' mint a' pláj a' Vizen leresztül menyen, ott egy kereszt formálódik [Toplica MT; Born. XVc. 1. 118—9 Bukur Juonásék senior (86) col. vall.]. 1820: (A) vajkos agyagban gödrös ut formálódván [Dés; DLt].

2. fejlődik; a se dezvoltá; sich entwickeln. 1860: A' Csontos és nagy erdő tilalom alá veendő, hogy az eddigi legeltetés által levágott bokrok erdővé formálódjanak [Szállás U; EHA].

3. tisztul; a se limpezi; sich klären. 1844 k.: Valamenynyire tisztult édes*. Jól formálódik: de még eddig aszszu-úze nem igen ki-tetsző [Csekelaka Af; KCsl 6. — *Értsd: a bor].

formált 1. alakított; format; geformt. 1774: Kuvasz képeére formált Asztali óra, mellyén a' Kuvasznak mutatója lévén minden orab(an) bizonyos Instrumentumok által ugat fl. Hung. 72 [Fog./Nsz; REkLt I' Apafi Mihály hagy. 19]. 1756: A Háznak felső része vagyon jo Bojt hajtás alatt melynek közepette vagyon kerekdeden Párkányozott Spatiu(m), mégj szegeletinel Szőlő gerezd modjára formált Virágok [Branyicska H; JHb LXX. 2. 19—20]. 1849: Vagyon ... ezen Szobába . egy mestersegesen formáltt kis Huszár-gyalog-kardos és dolmányos [Somkerék SzD; Ks 73/55]. — L. még Palotay 20.

2. kb. kiagyalt; scornit; ausgeklügelt. 1793: az tudva lévő 13. Szász falukkal való perlekedésünk alkalmatosságával nem tsak mind a' Kir. Táblánn, mind a' Guberniumba, hanem Bétsbels el tseppentek ő kegyelmek ettől a' magak tők fejekről magak részére formált és vendicált Semmi privilegiumtól [Somkerék SzD; Berz. 10 Fasc. 77].

3. támasztott; ridicat; erhoben. 1752: nem perelhetvén Jobbágy mint Felperes Nemes emberrel, melyre nevez nemis perle velem tovább se maga, se Gyermeki nemis keresse(ne)k meg engemet ezen objectionért sem Jozság iránt felesége jussán ellenem formált p(rae)tensiojáért [Menyő Sz; Ks 101].

formáltathatik jog támasztathatik, emeltethetik; a putea fi ridicat; erhoben werden können. 1807: a' Praetendens részirólis valamely Praetensioik formáltathatnának és formaltathatnak ... a' Törvényes osztally meg legyen [Aranyosrákos TA; Borb. II].

formáltattk 1. alakíttatik; a fi format; gebildet werden. 1817: a gabanás falához vagyon ragasztva az Arnyék Szek, a két ülése fenyő Deszkából készült, és ugyan tsak fenyő Deszkákkal el vadnak egy mástól választva ugy, hogy két különös Székek formáltattván, külön külön lévő fenyő ajtokon járnak bé [Ördögösfüzes SzD; Örmáz. Conscr. 3].

2. alakul, keletkezik; a se forma, a apárea; entstehen. 1796: (Az erdőket) nemelly magok különös hasznokat szerető ... emberek a közönsegnek praejudiciumara véghez vitt s mostis

folytato sok szanto föld és Rétek fel fogasaival és irtasaival ugy el pusztítottak hogy már sok helyen az erdő helyből kopaszság és mezőség formaltatt [Torockó; TLev. 10/6].

formán 1. Csak szk-ban; numai în construcții; nur in Wortkonstruktionen: aminemű ~ amilyenképpen/módon; în felul cum; in der Art/Weise. 1672/1673: mikor Zeken* az Nemes Vrainnak szekek lőt vala, az szekben ugian megh szolita az szek Csereny Gaspárt, menten fel kele es az minemő formán az czyrkalaskor Czereny Gaspárt ki attak volt proponala az dolgott [Feketelak/Buza SzD; KJ. — *Szék SzD] * azon ~ azon jogcímen; sub titlul de ...; unter jenem Rechtstífel. 1650: Egiédfi Gergeli Miklos Istuaneknak adta volt az eorokseget hazat ; En töllem azt izeni Vadasz Mihaly nekik hogy eo azt senkinek nem engedj hanem azo(n) formán alkoimon el tartja tóllók [Csekefva U; UszT 8/64. 61b] * elszédült ~ szédeleget, kábultan; ameít; be-táubt. 1763: mind (!) egy el szédült formán kérdé tőlle [Nagyida K; Told. 9] * ezen ~ ilyenképpen/módon; astfel, in felul acesta; auf diese Weise. 1637: adanak Columban Keresztes es Pál feleségekkel egyetemben egy belseő ereokseget ... felelenekis minden uer attiafiak felelő hogy senki megh nem haborgattia ... , mert minden uer attiafiat megh kenáltak vele, de senki ezen formán fel nem fogatta [Szentgyörgy Cs; IB] * hitvány ~ hitvány módon, hitványul; prost; räu; schundig, lumpig. 1640: volt edgi. pusza. Uduarhaz: .. hitván forma(n) keritessel kúrfil be vetette Gyümölcsös kerte [Nagyvajdava F; UC 14/48, 102] * ilyilyen ~ 1621: Iljen formán componalvan egjmassal megh bekellemek .. Mellj bekeflődest es alkuvast mind ket felől jovalla-(na)k es megh njugovanak rajta 50 fl. kötes és büntetes alatt kezeketis be advan mj nekünk [Asz; Borb. I]. 1820: alkuvának meg Báro Bornemisza Leopold Ur eő. Nagával a Gorgeny Sz: Imbrei (!)* Váron fellylő Lévé Lakosok közöttésesen ily formán hogy ... a gyalogosokis azon. Téli és Nyári Két rendbéli Kalákákat bé tellyesíteni kötelesek Légyenek a hol a Migos Udvar kévanni fogja [Born. G. IV. — *Görgénysztimre-MT]. 1825: kinyilatkoztatá Kiss Ferentz magát tökéletesen ilyformán Feleségem nem békélilik; Ismael azért te se békéljél [F.volál Hsz; Kp V. 346] * jó ~ jól; bineșor, bine; gut, tüchtig. 1806: Ma az a hír jött, hogy a Burkus és Anglus jo formán meg verték a Frantziát [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 202] * mi/micsoda ~ a. miképpen/módon; cum, in ce fel; auf welche Art. 1603: Meg emlekeztek erőlis, hogy miczoda formán czelekettek volna Nemelyek Biraknak Tanaznak, és az eleiben rendelt Centum patereknek engedetlenek leűen [Kv; Tan]k I/1. 453]. 1680: primipilus Alexander Barla (70) ... fassus. En tudom hogj Ádám János és Ádám Péter bányászok voltak, de mi formán szabadultak ki azt nem tudom [Szenttamás Cs; CsVh 72]. 1747: azon idő tájban látott valaki azon malom körül.

valami babonákat, miket, mi formán ki babonázott volt véleek? [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk]. 1782: En ahoz nem tudtam mint a' föld annyit is, hogy mi formán kellyen producalni hogy szabadságban maradhasson az ember [Torda; KW Vall. 10]. 1802: ezen nagy kőn felyül valo Justis birták Kőkősi Veres Uraimék de azt nem tudom Zálagonne vagy mi formán [Uzon Hsz; Kp IV. 298 Ráduly Sándor (50) zs vall.]. 1806: hogy azan Ersebet nevű Leanya, kihez, mi formán és mi modann ment legyen az (!) nem tudam es ennél fogva azt sem tudam hol laktak és hunnan származtak [Dés; DLt 17/1809]. — b. milyen (jog)címen; sub ce titlu; unter welchem Rechtstitel. 1689: Ezt a nagy földet mi formán bírod, mert ez Bora Bálinté vala, s Nagy Mihallyal együtt birjak vala? [Szemerja Hsz; BLt]. 1726: az kutatás oda adta olyan formán hogj őis szabadson elhessen belőle de mi formán s miért én nem tudom [Gógánváralja KK; Bál. 86]. 1791: tudok más belső örökségetis ... de hogy mi formán bírja nem tudom [Vártva TA; Borb. II. Sig. Fodor (49) nb vall.] * *minemű* ~ milyenképpen/módon; cum, in ce fel; auf welche Art. 1590: Az vendegh fogado hazrol minemio forman akarná vrúnk a' priuilegiumot ky Adnj, ertettek varosul [Kv; TanJk I/1. 145]. 1599: Veres Balinth .. valya ... az mulatsagh keozben Palastos Jstwan tehat haborodot eoze Eotwes Bartossal, egymast ruttul huzwan vonwan, es Zidalmazwan minimeo forman valo Zydalmokkal arra nem emlekezem [Kv; TjK VI/1. 303] * *oly(an)* ~ *oly(an)*képpen/módon; astfel, in asa fel; von der Art/Weise. 1724: Levaltam . fel öröksegemre ... tizenhat vonas forintot . olyan forman hogj az mikor ki akarjuk váltani, tartazek ... ki bocsatani [Zilah; Borb. II]. 1749/1778: Ilentzfalvi Nms Vi(té)zlo Diák István Vr(am) Házos Társa Nms Szikszai Borbára Aszszony accordált ő kglmevel olly formán, hogy azok(na)k egy részét* ő kglmének köz vérsége jussán mint igaz vérnek minden fizetés nélkül remittálja [Ilencfva MT; DLev. 6. — *Ti. a zálogos földekét]. 1790: Anno 1790 die 11 januarii be állot az betsületes Cheban rajter janos uram, olj forman hogj maradot az Chenak az be Állas penzzel ados [Kv; KCJk 89]. 1837: Mint hogy mind a Jozságot el Zállagositó mind pedig a Zallagban vevő Urak, külön birtoknokká válnak Also Szótsón* ollyan forman edgyeznek ... meg az határon létező Erdők hasznában, hogy az Also Szótsón lévő egész Szespesianum Jozságot után ... osztály szeresen jutando erdőbéli haszonnak egy aránti részesedése légyen [Dés; Bet. 5. — *SzD] * *régi* ~ régi-módin/módisan; dupá moda veche; altmodisch, nach alter Mode. 1668: Egy teccszin* viragos Atlacz szoknia, melynek az allyan vagy(n) regi forman czinyalt hat rend prem elegyes [Mk. Kapi György lelt. 1. — *Értsd: testszín]. 1674: Egy Régi formán szót tászli szkofiom aranybol [Beszt.; Wass 72/6]. 1717: Elegjes Selljmekkel, ezüst Aranny fonallal varrott, régi forma(n) Czi-

nadoffra irás után varrott Abrosz egj [Nsz; Wass Wass Zsuzsánna lelt.] * *valami* ~ valamiképpen/módon; cumva, intr-un fel oarecare; auf irgendeine Art/Weise. 1683: az emberek, minden rendek mesze, félre, állyanak, hogy valami formán rablás ne essék [Prázsmár Br; KJMiss.]. 1725: félő hogj azon dologban valami formán részes ne lett volna [Ivánfva NK; Ks 83 Miske Imre lev.]. 1740: Hallottam Flora aluj Ruszán Kapacztintol ... hogj ötet küldötte a Stephán Koszta Felesége Demeterpatakára* egy matusájához ..., hogj mondgya meg, hogj valami formán tsinállya el a Tisztartot, hogj tovább azon buzát ne keresse [Herepe AF; BK. Herepei lev. — *AF].

2. Képzőszerű haszn-ban; cu intrebuintare suffixalá; in suffixartigem Gebrauch: (vmilyen)szerűen; in formă de ... ; in (irgendeiner) Art von ... 1629: Arany Egy fwggeő melyben uagion hat szegw Czillag forma(n) foglalua gyemantok az keozepeben [Kv; RDL I. 132]. 1633: Egy ezeóst arañas Sotarto regy forma ... czapa forma(n) czinalt [Ks. Vesselini Kata kel.]. 1698: paraszt kályha tetejére valo szép ött lapos kő, selye formán csinált két küsdeg ládácska tele üvegel [HSzj *paraszt-kályha* al.]. XVIII. sz. eleje: A Mémlo körül pedig termetire es Szótrire ezeket kel observálni, ... az mely Lonak Szű formán tolypatt á homloka, nagy Specialitas é félék á Cserkesz és Spaniol Lovak között találtnak [HJb 17/10 lóirtási ut.]. 1717: Egj koszorú Akasztó Pillango forman Csinalt Arany lepke 10, 10 rubint benne [Nsz; Wass. Wass Zsuzsánna lelt.]. 1732: A föld pintze ... veteményes kert felé ki néző torka, gömbolyeg fakból botozatt formán ki rott, rothadazott Nád fedele szinte le hull [Szászsztjakab SzD; Tsb 51]. 1754: az ajto Szemöldöke felett Deszkából almarium formán a Falban tsinált ket Contignatioju kis rékesz (!) régen puszkapor tartó volt [Uzdisztpéter K; CU]. 1790: Holitser kaposzta Formájú Ugorka tarto Arszetli 2 ... Hóllitisi Spárga formájú Arszetli pár 1. ugyan Azon formájú Dinye forman (!) Arszetli pár 1 [Sv; Ks]. 1804: Kontz Sigmond ... beszédjét ... mintegy sohajtozó formán ejti [DLt nyomt. kl] * *szuplikáció* ~ *kérvény/kérvényezés* alakjában; sub formă de cerere; in Form eines Gesuchs. 1603: Ha kinek valamj panazolkodassa aúagy Nyauállyaia vagy(n) akkorj hadakozas miat, tehat az Iőüendő gyúlesre az ollyant suplicatio forman adgya be ő kk eleiben varosul, és magyarazza meg faldalmjt ..., amj Ioúal lehetnek supplicatioiara meg irattyak [Kv; TanJk I/1. 451] * *örök* ~ törökösen; in mod turcesc; nach türkscher Art. 1628/1635: Egy Seljimmel narrot ezusteos arañas gallos gjolcz kendeo kezkeno. Mas egj seljimmel narrot czjnadoff teoreok forman czinalt kendeo kezkeno [Bodola Hsz; BLt Néhai Béli Kelemen inv.].

formás I. cifra, cifrázatos; ornamentat; ver/gezirt. 1586: fazakas peterteől hordottak volt

paraszt kaljhatat ... Jllien Jegszest kwleóat ream hagi ez zerenet veszi meg raita(m), zegas kaljhat, ket ket penszesek 45 tezen -/90 formas kaljhat, haro(m) penszes 38 tezen f 1/14 [Kv; Szám. 3/XXIV. 72]. 1795: Hagi mind az ket Auditoriumba valo kemenczet, s mind az zaz Colaborator hazabelit, es az Magyar kantor hazaban valo kemenczetis meg chinaltattuk, Ment az 4 kemenczere formas 3 penszes kalia (!) tezen f 2/37 Jtem Ment azokra 2 penzes paraszt kalia nro 82 tezen az arra f 1/64 [Kv; i.h. 13/VI. 46].

2. kb. díszes, ékes; decorativ, ornamental; geschmückt. 1765: Vagyon egy Galambugos sendelylyel fedett ju vastag cserefa lábakon álló kapu, ezen kapunak zábéi, szemöldöke az Udvar felől Napnyugotrol formás metzésekkel vadnak megcifrázva [HSzj kapuzábé al.].

3. mintás; imprimat cu desene; gemustert. 1761: Asztal keszkenőnek valo Baratzk magos formas*... Egy végetskében Baratzk magas formára szótt asztal keszkenőnek valo [Koronka MT; Told. 8. - *Ti. abrosznak való kendervászon végben]. 1816: Formás vaper keszkenő... 1 Rf. Más galléros 37 xr/Formás vászon kendő . 2 Rf 38 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1823: 2 Formás Váppör [Kv; SL Ruházkodási cikkek közt].

4. szürke ~ szürkés; bätünd in sur; graulich. 1810: édgy Kondor, szürke formas kurta Farku kutya [Dés; DLt 82].

5. kb. szép; frumos; schön. 1791: ezek is nem formás Erdők, hanem fotonként Irottványokkal teljes bokros dírib darab szakadások [MNY XXXVIII, 53 assalvány al.].

formásan kb. díszesen, ékesen; impodobit; ver/geziert, wohlgebildet. 1623: az mint megmutogattuk Capitanunknak tauazall az palankot Allassa fel az zerenet formassan igen zepen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1692/1737: nékemis István Deák Vr(am) nevű Deákja ajándékozott papiros nyírő formáson ezüstből kivert olotskát, ... mely olotskát Tőkölly Imre Vram(na)k elő Nganak ajándékozta minivel! Nagd boldog emlékezetű Elejké volt légyen Ngodé nem másé [Szilágycseh/-Nsz; EMLt Simeon Furenda (!) Literati lev.].

formaszorú alakiságnak/formaságnak megfelelő; care corespunde prescriptilor/formelor; formell. 1868: minden gondnok változáskor formaszorú leltáras átadás történnék [M.bikal K; RAK 266].

formátlan alakatlan; fără formă; unförmig. 1869: Molnár János remeket Bé mutatja vizsgálás véget... A tál Formatlan Büntetése 15 K [Zilah; ZFaz.].

formidál irtózik; a se ingrozi; es schaudert jm vor einer Sache. 1787: midőn valaki tisztítatlan metallomból, vagy tsalardságra czelozo szandekből rosz vasat keszitene, és a vévő az által meg tsalat-

tatnek..., hogy a' Constitutiót transgrediálni nem formidálta, hanem a Torozkai je féle vasnak híret gyalázatban hozta az Ország előtt, 24 kemény paltza ütessel castigaltassek [Torockó; TLev. 9/25].

formula (szöveg)minta; formulă (de text); (Text) Formel. 1734: a vagy ha az egész írás vagy pedigen nemely resziben is nem fogna tetszeni, csak méltoztassék corrigálni, a vagy formulát küldeni, kész lészek magamot ahöz is szabnom [Nsz; Born. XXXIX. 51 gr. Haller János lev.]. 1752: ha Praefectus vram azt nem mondotta volna, hogj á mlts úr fog küldeni formulátt, mi akkor hevenyeb(en) meg írtuk volna [Mocs K; Ks 83 Trenk István lev.]. 1755: Bartos Kelemen... az eleib(en) adott Formula szerint, előre kötelezte magát, hogy más Tartománybéli Académiákon nem tanul, hanem a' mellyek békességet tartanak a' mostani Uralkodo Felséges Királyi Méltossággal, Ottanis Homágiális Hivséggel viseli magát [Ne; BLev.].

forog 1. a se invirti/roti; sich drehen. 1591: Ezen Torozkay Vasbol, es Acelbol peter Kovach chynalt keet Chiganak keet Tengelt... oztan az kybe az Tengely forogh Negy Boregh Lykas wassat [Kv; Szám 5/X. 82]. 1600: en az peöres Malomba eörlette(m), ket kereke forgoth [UszT 15/265 Gyeörgy Isthwan Sikey, Zabad Zekely vall.]. 1625: Valtotta(m) az manus Araniazuj, es az belseo Tablara az melj ket resz plehet chinaltatunk, kin az hold forog, es az chillagokat kiuel meg Araniazta, Seres Janos . . f 35 [Kv; Szám. 16/XXX. 13]. 1723: az Deesi malomnak penig vize böven eleg vagyon az viz kerekei jol forgottanak [Szentbenedek SzD; Ks 25.IV.6]. 1743: ennek előtte a' viz közép áradása létében is mind a három kerék ugj forgot a' mint kellett es jo haszon vévő Malom volt, mostan... többet aluszik mint sem forog [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9.]. 1770: sokszor az Ádamosi also kerek nem forgattanak [uo.; LXVII/120]ez előtt tsak héba hoba forgatt az Ádamosi Malomnak negyedik kereke [Dombó KK; i.h. 140]. 1772: a két also kerek... igen dicsiretesen forgattak a' mint az holt vizet a' két kerek alatt heverni látom, jobban forgni nem fognak[ha a' Kerekck meg kissebbitvén a' silip fennebb emeltették, jobban forganának [uo.; JHb XX/27.28]]meg el jó az idő, hogj... a' két also kerek se egyszer se mászsor nem fognak forgni, vgj fel telik az aljak porondal [Ádámos KK; JHb LVII/2. 321]] a' két also Kerekck . ha Viz jőne reájok forganának [Mikefva KK; JHb XX/27. 26].

Szk: ~ vmi előtte. 1839: Miklos nap előtti estve nagy vendégséget csáptunk... öton a' Miklos egészségéért egy Üveg Sánfánert (!), és egy más üveg Simény bort, utolsó cseppig megittunk... Zseniüs addig szörtyölt, hogy formaliter forgott a' ház előtte [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez.].

2. fordul; a se invirti; sich drehen. 1652: Az belső régi oh kapu... ez kapu alat az kapu előt

valo arkon által egy kis emelcsős híd, ... vas tengelyen forog [Görgény MT; Törzs]. 1680: vagyon egy paraszt pohár Szék, melnek bé tevő ajtacz-kája vas Sarkokon pántokon forogh [A.porumbák F; Ált Inv. 5]. 1736: Istálotska ... ajtotskaja Vas Sorkokon forog [Mártonfva NK; UC XIII/1. 244]. 1793: két fenyő fa Deszka ajtotska retesz-szel a' Sarkai vas kávákkal az mellyen forog az Sarok [Szer Sz; JF 36 LevK. 170]. 1807: a pin-tzeben járó ajtó felek haszonvehetetlenek, ajtója vas sarkakon forog [Dés; Bet. 6 „Gy. Uffalvi Nagy Ferenc mpr.']. 1844: Az uttzárol, négy vas sarkakon két felé nyíló ajtó forog fejjül egy riglivel [Mv; TSb 37].

3. jár, mtködik; a umbla/functiona; im Gang-/Betrieb sein. 1590: Attam ... az Molnar legenek-nek, miuel hogi az Malom nem forogth nem uala mivel elniek . . . 2. Keöbleöth* [Kv; Szám. 4/-XIX. 22 - *Búzá]. 1594: Vagjon jtth egi Malom kett kerekeuel, mellet az var viz miath mas helre kezthenek epetheni, megh chinalatlan nem forogh [Zovány Sz; CU 113/5]. 1600: Az vtan hogy tudom hogj forogth az malom, az wamiatis hize(m) a weötte el, a ki zamara iarth [UszT 15/265]. 1636: (A malom) mind telbe(n) nyarban forog, haneim mikor ighe(n) hidegh es nagy szaraszaga uagyon, akkor nem foroghat [Simónfva U; JHb Inv.]. 1687: Az Felső Rhoqai Malom oly rozsh hogy csak Pokol üdőben forog, mindenestöl is Tizenket vagy Tize(n) három betekett alig forgat, Tavasz elein mikor a ho meg indul akkor egy kevesseg nyárban Szent Péter nap tajban harmad negyed napig, késő őszszel esmet hogy az esők meg indultak [Máramaróssziget; Törzs]. 1688: Vagyon az Fisak Vize(n) egy pusztá lisztelő Malom ház Azon vizen azon Silipen egj jo ép Furesz malom; mely mostis forog [Szentgyörgy Cs; Eszt. Inv. 19]. 1723: az előtt bízany jobb(an) forgott az Vr Malma [Szásznyres SzD; Ks 25. IV. 5]. 1769: a Malom kevés ideig forgatt de a Vize el fogyatt [Esztény SzD; Told. Bálint Mihály és Gáspár István Ugron Istvánhoz]. 1770: Mind edig az malom mind a kettő szüntelen forgatt [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. 1772: ezen Malom ... is ha annjira emeltetnék, mint a' többi (így!) vadnak, mikor a többi forogának ezis forgana, mikor meg állának meg állana [Mikefva KK; i.h. 305]. 1782: az Malmok ... Semmitis nem fognak forgani [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1790: Malmok forogtak mind eddig de most nagyon meg lassudtak a' kevés viz mián [Sztrezakercesora F; TL].

4. forgolódik; a se foi/invirti; sich um jn herumtun. 1568: Elizabeth Jacobi . . . fassa est: Ezt lattam, hogy Andras Katho mindenkor oth forgot, de en semit ne(m) tudok dolgokba [Kv; Tjk III/1. 227]. 1572: Nagy Marthon Banfy Pal vra(m) tyztartoya ezt walla Lattam hogj Az Neomeos Wraym, Az olahok Eleoth forogtanak hogy hattra weryek Ewketh [Bh; KP]. 1584: Theompe Janos vallia ... Mas Nap reggel meg Ieowe Az lowakal ez Andras Az vtan ... el hagyta ... harmad Nap Mulua esmegh az lowak mellett forogh, En ighe(n) dorgalam [Kv; Tjk IV/1. 352].

1600: Erdedy Georgy . . . vallya . . . Ealas penigh . . . ott forgott az dardauai, es gjakdosot be az dardantok keozze [Kv; Tjk VI/1. 455]. 1639: Beczki Andras ker vala töllem Relatoriat, de en mentve(n) magamat hogi . . . affele Statucioiban ne(m) forgottam, ha valaki előmbe le írna le tudnam írni, de magamtól ne(m) tudok [Kiskerek AF; JHb XXVI/16]. 1671: Incta . . . p(rae)tendallya hogy ketelen volt tolvay kiáltani mivel az paztorok verték, taglottak, kardal forgottak körülle, seot az kardal hosszá is tüteettek [Kv; Tjk VIII/11. 113]. 1761: Mi Opra Biris alias Csizmás nevű embert, jól ismertük, mint hogy . . . véle gyakran is forgottunk vadászab(an) [Alamor AF BfN VII/3 Samuel Feltóti de Feltót (57) ns és Georgius Szilágyi de Gulács (65) ns vall.].

Szk: *vmilyen kötelességben* ~. 1812: Ezeket tudom mert akkor Inasi kötelességben forgattam [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.] * *vmilyen, szolgálatban/tiszben* ~. 1614/1616: közel leszen három Esztendeie, hogy ott az Akna(n) Colosson az tiszben forgottam [Kv; RDL I. 100 Petrus Filstich aurifaber nyil.]. 1762: Szabó György . . . örökké kereskedett, örökké egy s más szolgálatokban forgott, mindeneket próbált, még a Darius, kincsenek felkeresésében is hozzá hasonló hitvány emberekkel együtt sok időt töltött [Rette 138].

5. forgolódik/megfordul vhol/vki társaságában, a se invirti undeva/la cineva; sich in Gesellschaft js bewegen, verkehren. 1573: Feyer Ianos Zwky Benedekne Iobagia, Azt vallia hogj mykor Abram ely fwtot volna az Kalmar Lazlo Iwhay Melle Eo hazához Ment volt, Es ott Bezellette hogy: . . . az feold le zaka<tt> egi vagy ket Iwh alatt, Es az Teobies Mind otth holtak meg Azvtannis eleget forgot eo Kalmar Lazlo kernywl de soha nem Zolt senky kezessege feolel chiak karat emlegette [Kv; Tjk III/3. 217]. 1614: En ez Jmrephine* dolgaban semmit ne(m) tudok, mert akkor az feyedelem keorwl ne(m) forgottam [Medgyes; Vlt 53/5267 „L. Vitez (20) fam. et serv. Nic. Teökeöly", vall. - *A kicsapongó Báthory Gábor egyik kedvese; az a vallatás, amelynek jk-ből e részlet ide került, éppen; a kettejük viszonyára vonatkozólag folyt]. 1635: Notariusne Azzonyom monda Aztalos Marthonnenak halgas jo Azzony, mert eleget forgaz az Biro házánál [Mv; MvLt 291. 53a]. 1747: eleget forgattam a Malomba de én soha nem jedzettem még felőlle Semmi tkozlást se titkon se nyilván [Déva; Ks 101]. 1770: nem sokat forgak abban a malomban [Dombó KK; JHb LXVII/2. 142]. 1786: Egyszer sem halottam Törvénytelen szollás vagy tselekedetből magok véseleteket, holott eleget forgattam közöttök [Torockó; TLev. 4/13. 56. - *A torockóiaknak]. 1814: mint szomszéd sok rendben forgottam az Mihály András Ur házánál [Sszgy; HSzJP Szóts János felesége Tanka Kati (32) vall.].

6. fáradozik; a se osteni; sich bemühen. 1579: a feyedelmet . . . megh kel talaly es . . . Az zegeny varasnak nagy zwkseget eleibe adny es a

Summat vagy in toto vagy ha vgya(n) az ne(m) ishet is rezent le zallytany . . . Byro vram zemelyeknek, vgy mint az varasnak feyenek kellene e' kegyeorgesbe forgani [Kv; TanJk V/3. 200a]. 1582: Biro vram leotetett eoreomett az lengiell kirall meg bekellesere az Zigiartok Tornyaboll hozattott eo kegme kett Tonna portt az Tarazkokhoz az Secheknek* kik az Tarazk kwrul forgottuak B.V.H. attam) d. 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 38. — Értsd a szöcsöknek]. 1595: Az Tanachi bochiatot ala feieruarra Vrunkhoz az faluk Donatioya meg iratasaert, es el hozasaert, Meli dologban forgottunk Katonay Mihali Vram(m)al nagy zorgalmatosan 13 napig [Kv; Szám. 6/XVI. 7]. 1653: A ki erről öbbit akar érteni, forogjon többet benne, és talál könyvet róla [ETA I, 121 NSz].

Szk: keze ~ benne. 1579: Ne byzza az varas pinzet sem Imide sem amoda ne byzza, hane(m) az eo maga keze forogjon benne [Kv; TanJk V/3. 205a].

7. (a dolog/az ügy) alakul; a se schimba (despre lucru, chestiune); (die Sache) sich wenden. 1618: bizony meghüggye Nagyságod hogy Erdélybe Nagyságod* körül báthorizmus* forog . . . de fog lenni oka, fundamentoma az Báthori András hírének, meghüggye Nagyságod [BTN 133. — *Bethlen Gábor. *V melyik Báthori fejedelemmé tételére irányuló törekvés veszedelme]. 1633: Az utan mint s hogj forgot Zocz Daniellel es Kerekcs Istuannal dolgok, es mint zabadult megh azt en nem tudom [Mv; MvLt 290. 110b]. 1653*: Bástia is legottan az ország hitlevelét eleibe teszi, és mind a vajda dolgát is egyszersmind megjelenti császárnak Bástia; mint forgott légyen, és mostan is miben álljon [ETA I, 59 NSz. — *Az 1601. évre von. feljegyzés].

Szk: (a dolog/az ügy) miben/miképpen ~. 1598: az Thorday vram dolgot ami nezy . . . Biro vram erche megh az valasztot vraitolt kik oda ala woltanak az Giewlesben* mibe forgot legien, megh ertwen ew kegmekteöl ahhoz accomodallia magat, es abban procedallion azzerint amint ew kegmekteöl megh erthy [Kv; TanJk I/1. 309. — *Országgyűlésen]. 1629: az peresek(ne)k dolgok minden reszeben miut forgot miual nem volta(m) keoteles szamot rea tartani, megh feletkezhettem [Mv; MvLt 290. 174a]. 1631: Az miképpen forgot az dologh az Attiafiak kezdéöt azt en minden reszeből nem tudom [Mv; i.h. 57a].

8. (meg)esik, történik; a avea loc, a se întâmpla; sich ereignen. 1599: az székelység kegyetlenkedett sőt még az laksági parasztság is feltámadott vala földesurára ilyen nagy rettenetes rémulés — romlás forog vala az országban [BTN 45]. 1767: Mint hogy az J(ste)n(ne)k tettéséből ez jelen való Eszt(en)döb(en) mind az Nagyokra s mind az Kitsiayekre nézve igen sürű Halálozások forogván köztünk, és azoknak ki Harangoztatásokb(an) mi nemű rendtelenségek gyaroroltatnak . . . sok Atyafiak(na)k botránkozása tapasztaltatik [To-rockó; TLev. 2/2].

9. előfordul; se întâmplă; vorkommen. 1588: Eleybe kel beosegesen vrunknak tamaztany, hogy soha ez varosba illien Arant Walo exmertiok Nem forgottanak [Kv; TanJk I/1. 67]. 1727/1751: ezen Hargita Havassan már romlásban valo Kápolna az magok* határookban . építettett lévén ahöz a' Butsut a magok Praedeessorok impetrálták, és osztán azon Havassan gyakorta forgani szokott Tempestasok miatt kételenítették Successu Temporis a Faluban ex indulgentia Papali azon Kápolnát és Butsút bé vinni [CartTr II. XXX/3b. — *A kápolnásolálfalusiaknak].

10. (a dolog) vhová kerül/vhol megfordul; a ajunge (un lucru) undeva; (die Sache) irgendwohin geraten/sich handeln un etw. 1583: Tovabba forog eo kegmek eleöt, minemeo haborusagh keowetkezhetik, nyert hogy az Jesuitak keozéöt tanulo Iffiak inkab feg'veres kezzel Jarnak varonkba(n) Annak okaert eo kge me Biro vram tallalja meg Az papa keowetet, kerie arra hogy effele kard es fegyver hodozastol az Iffiakat el fogiak, hanem Iarianak vgy amint affe Religiosusokhoz illik, hogy az haburúsagnak üta telliesseggel által rekesztessek [Kv; TanJk V/3. 272a]. 1584: forognak eo kgmek eleot Az vczakban valo sok Rut-sagok, saros Seppedekes heliek feokeppen Monostor vczaba(n) vegezstek megh epiteny [Kv; i.h. 282a]. 1599: Forgott masod vttal eo kgmek eleott az harminczadossagra valo tiztnok valasztasa [Kv; i.h. I/1. 330]. 1613: minden dolog mely in foro Contradictorio forog előszer az ket Biro előt szokot kezdetny és discutialtatny [Kv; PLPr I/3. 1612 — 15]. 1649: Földváratt* lako Baniaj Anna el futot parazna hitötlen Ferjetöl Burjan Geörgytol el szakadast kiua(n), mivel imamar hatt esztendeie hogi el hatta ötet hitötlenöl De miert hogi megh többsöz Eccla eleöt nem forgot dolga, hanem cziak varakozasban volt, Jövendő partialisba(n) compareallion . . . es valazza lezen [SzJk 68. — *Melegföldvár SzD]. 1671: Foroghwan eo kglmek eleöt bizonyos emberek panaszolkodasabol az Szeöleö mereök dolga [Kv; TanJk II/1. 332].

11. (a pénz) forgalomban van, jár; (despre moneda) a fi în circulație; im Umlauf sein. 1653: Az arany forint immár fel ment vala két forintra egy arany, és igen bővön forog vala . . . a sárig arany másfél forintba láttam hogy járt* [ETA I, 92. — *1604 tájára von. feljegyzés]. 1723: a penzek(ne)k Cutrens árira belső valorokhoz proportionaltassek látván hogy ez az Haza az Olah Zlotokkal ugj el borittatott hogj többire jo darab időtől fogva egjeb penz nem is forogjon [Kv; Ks 18/XCIII. Gub.].

Szk: kézben ~. 1811: a' mig a fekete banko használható kézbe forog azaz bé váltás idejéig, az arendát, az arendátor Urak fekete bankoval, az után pedig . . . veres banko, vagy más jo pénz nemével tartznak . . . befizetni [Km; KmULev. 3].

12. fennforog; a exista; vorliegen, vorhanden sein. 1672: Az Actrix világosan reportállya hogy eladás és arulás forgot az controversus szeoleok dolgáb(an) [Kv; Tjk VIII/11. 215].

13. szó van vmiről/szóban forog vmi; a fi vorba despre ceva; die Rede sein von etw., sich handeln um etw. 1653*: (A gubernátor)^b az vrunk ő felsége kegyelmességét is ajánlá s mondá: „Hogy oly dolog, hogy császári s királyi és fejedelmi dolog forog itt — úgy mond — hanem kegyelmed^c szolgáljon az országnak is hazájának is öröme” [ETA I, 126. — *1621-beli eseményre von. ^bI. Bethlen István, Bethlen Gábor fejedelem öccse, a fej. hadakozásainak idején erdélyi gubernátor. ^cNagy Szabó Ferenc]. 1695: Nagy lakon levő Henke rész portioval... előttem forgott hogy kínálták ő kglmeiket, de Borberek Istva(n) vram fia jussa(n) dragallottak, mondvan Borberek Istvan vr(am) en praesentiamba(n), hogy ő kglme bizonj annyit erte nem ad [Nagylak AF; DobLev. I/41]. 1806: táblajárásbeli céhat gyűjtven céhmester atyánkí(a) a szamosújvári árulásér a széki asszonyoknak és fűzesieknek adjunk vagy ne adjunk, e kérdés forog; amelyért közönséges votumra tetszett menni [Dés; DFaz. 33].

Szk: ~ a szó (vkih között) szó esik vmiről vkik között; a veni vorba despre ceva; die Rede sein über etw. unter jd. 1598: Bakos Gaspar wallya. Thúdom hogi az Atiafiak kezoet forgot az zo hogi ha Bakos Mihali el adna az hazat amiwel fellieb el adhatna annal amint neki engettek tehat az atiafiak az lúcrúmbolis rezt vegienek [Kv; TjK V/1. 168]. 1600: Inchedy Mathyas Deak .. wallya ... Sapy Benedek es Nestay Balas Attianak Albertnak Adott vala penzt bizonios conditioval ..., de azt az conditiot Nestay Albert veghez nem vyhete .. forga az Zo feleolle keozteok de minth menth veghez nem thwdom [Kv; TjK VI/1. 523]. 1677: sok szoval es fardozással vihette vegbe* az kezesekek edgyütt hog Kováts István el vegye^b, mivel sok volt az adosság hogy pedig olyan szó forgott volna valaha hogy usoranak alkalmatosságával vette volna el Kováts Istvan Uram olyan szot nem hallottam [Mezőbánd MT; MbK. — *Nagy Sebestyén András. ^bTi. a telket.] * kérdésben ~ szóban forog, szó van róla; a fi vorba despre ...; es ist die Rede von etw., es handelt sich um etw. 1718: négy földé forgott volna az kérdésben [Sóvárád MT; Berz. 15. XXXIX/8]. 1729: Honnét származtak légjen ide Salamonék, az kik az kérdésben forganak bizonyoson nem tudom [Apáca Br; BrÁlt Stenner IV. 15 Joh. Oláh sen. (86) vall. — Binder Pál kijegyzése]. 1761: az kendős mely kérdésben forog Kannás Susannanak honyajja alatt le fityegni látta [Torda; TjK V. 47]. 1768: Az osztozásunk egészen meg akadat abban, hogy Ioszágaink természete kérdésben forog [Marossztygyörgy MT; Ks 61] * szóban ~ a. szóba kerül; a veni vorba despre ...; in Frage kommen, die Rede kommt auf etw/jd. 1695: Causa Fuzesiens(is)* Paladi Kata absolutiot kiva(n) Absolvattatik sub hac conditione hogy ahoz a személyhez a mellyik szob(an) forgott ne mennyen hane(m) más tisztéses emberhez [SzjK 293. — *Ördöngösfűzes SzD]. — b. vmi körül forog a szó; a fi vorba despre/de ceva; es ist die Rede von etw., es handelt

sich um etw. 1758: Eléggé nevettem az atyafiaktól, s az hol kellett is, az hol nem is, szüntelen csak az én épitésem forgott szóban közöttök annyira, hogy a sok elegy-belegy híreket s csúfságokat hallván, szinte belehagytam [RettE 69].

14. kerül; a se gási; übrigleiben, abfallen. 1684: az Praefecturán forgani szokot holmi aprólek Proventus [UtI].

15. használatban van; a fi in folosință im Gebrauch sein. 1604: Vagion ket czwt tanier melinek eggike forgot az szászok Templomaban, az másik az Magiarok Templomaban|Vadnak ket ohn tanielok melinek eggike az Magiarok Templomaban masika az szászok templomaban forgoth Vagion ket ohn kanna, melinek eggike az Magiarok masikia az szászok Templomokban forgot [Kv RDL I. 77].

16. váltakozva használtatik; a fi folosit alternativ; abwechselnd gebraucht werden. 1769: a' kérdésben Lévo Hegyes Ér nevezetű hely a' Possessor Urak örökös biradalmáb(an) volt s vagon Nevezetesen Maxai, Balog és a Sárosi részen forog, de nem tudjuk meg külembezetni bizonyoson a' Faluétol [Maroskeresztúr MT; SLt XLVIII. 15], 1776: Forogjon Esztendőnkent ő Kegyelmekek között, mivel hog (!) az Retek nem <egyellők [Aranyosrákos TA; Borb.].

17. folyik; a se desfășura; im Gange sein. 1575: ty kegek Eleot Solemniter p(ro)testalunk, hogi akar Mint forogion eo keoztek az per, De Minekwanna az genealogia dolga Teorweny zerent keoztwnk veghez megign Nem Engedywk senkinek Meg keresswk teorwenyel [Kv; TanjK V/3. 118c]. 1702: Ex Gratia sedis ezen Ca(us)a halad ad futuram sedem, azert hog az It Kerekas Martont ammoniatatni kel az Actornak, mivel ezen Ca(us)a harom esztendők alatt forgot [Dés; Jk 330a].

18. (vmilyen ruhában) jár; a umbra (intr-o anumită haină), a purta (o haină oarecare) (in irgendetnem Kleid) herumgehen. 1812: Tudom hogy az Expo(ne)ns Groff Ur ... szám nélkül valo rendben ujjabb ujjabb köntösököt tsináltatott az Aszszony eő Nsgának. Mikor ide jött az Aszszony eő Nsga azokban forogni eő Negát nem szemlétem [Héderfája KK; IB. Tordai Mihály (67) jb vall.].

◇ Szk: ~ja vkinek a házdát felkeresi/látogatja vkinek a házat; a frecventa casa cuiva; js Haus besuchen. 1638: azt latam hogj az leant megh fogak, hogi igen forogja vala Nanasi gjuko (!) az Borbely Mihalyne hazat, akkor czötörtökön: az eleötis sokszor latam hogi Czak be vettette magat oda Nanasi Giurko [Mv; MvLt 291. 123a]. 1785: Bak Imret Ötsnek hivta Bak Sofia ven Andrásné a Hazokotis Sokat forgotta Bak Imre [Albis Hsz; MvLev. Hsz-i anyag 8] * ~ vmin vmi fordul/áll vmi vmin, függ vmi vmitől; a depinde de ceva; von etw. abhängen. 1580: Vrunk eő Naga valaztetele forog vgya(n) a mint ekedigh is eo kegmek az Idegen bort magiaraztak ra(t)ione po(ssess)oris twdny illik [Kv; TanjK V/3. 230a] * (ami) penédja alatt ~ amit leír; ceea ce scrie; was einer ab/niederschreibt. 1767: én azon Nyilakról sem(m)it se tudtam ... azt más Cancellisták dolgoz-

ták volt ki Szebenben, ami p(edi)g pennám alatt nem forgott, arról ... Relatiot nem adhattam [Branycska H; JHb XXXV/46. 10] * *becstelenségben* ~ *becstelenségben/gyalázatlan leledzik*; a se afla in rusine; in Schändlichkeit und Schmach sein. 1699: Sogor Aszszony ... eddig is a miatt az Inas miatt forgott kegyelmed bestelenségben [Hr] * *benne* ~ *vmiben* köze van vmihez; a avea de a face cu ceva; mit etw. zu tun haben, jn geht etw. an. 1629: En nem tudom, mivel en benne nem forgottam az dologban [Kv; Tjk VII/3. 74]. 1699: tsak felejtödvénn a' dolog naponként, némellyek a' kik a dologban forgottanak s bizony-sagok lehetnének ki halván, Exactor Uramék a Ratiokra difficultast nem tudnak keresni [Kv; KvRLt X.A. 9]. 1753: ugj értettem egytől mástól valo hallomásból, hogj birtak Szúrdokon valamit, én ugjan benne nem forgottam az által adásáb(an), de hallottam, hogj Nehai Kún István vr vegtez nem vihette a Cserelést Néhai Csáki István vrral [JHb XXX. 9 „Senior Andreas Szénasi de Panczél Cseh* jurassor” (73) vall. — *SzD]. 1764: tudják mindenek akik benne forgottanak, hogy hazugság [Középlak K; BfR]. 1795: az osztályban nem forgattunk egyedül [Szentháromság MT; MvLev. Szeredai cs. lev. 9]. — L. még RettE 274 * *(együtt)* ~ *vkivel* együtt van vkivel; a fi impreună cu cineva; mit jm zusammen sein. 1585: Iloa Eotweas Georgne wallia hogy eo nem hallotta hogy Pechy Mathiasne zidogatta volna Bonchyday Gergelt, merth eo nem igen forgot eggiut velle [Kv; Tjk IV/1. 398]. 1593: Myerthogy Zaz Mihalyz Tarsaywal ot forgot Mikor eozeve elegittek, Meglits vertek Simont ... fizesse megh az Borbely fizetest, kiert Mihalt meg glogyrtiak [Kv; Tjk V/1. 373]. 1668: En ne(m) tudom, ottis ne(m) forgottam az Embarekkel hol nevezgették a határt [Koltó Szt; JHbK XIII. 18]. 1747: en eleget forgottam a középső Malomba jossal edgyütt, egynihanszor segitettem a követ is vágni [Déva; Ks 101] * *elég szóban* ~ *eleget lochnognak/pietykálnak felőle*; birfesc destule despre ea; schwatzen/klatschen über jn. 1597: Varga Georgi wallia. Latomast semmit ne(m) tudok az fogoly azzony feleol mondanom ... azeleot-tis elég zoba forgot az Azzony mert vgia(n) gonoz híreis volt ne(m) tizta eletew volna [Kv; Tjk VI/1. 23] * *emlékezetben* ~ *a. él az emlékezetben*; a trăi in memorie; in Erinnerung/Andenken bleiben. 1766: Meg ennek előtte emlékezetben forgot, de meg irt Constitutioban nem tétetődött azon jó és hasznos végezése a' Városnak* [Torockó; TLev. 9/11. — *Köv. a végzés]. — h. vmit (fel)-emleget; a pomeni ceva; etw. öfters erwähnen. 1596: Az minemw alandekokat zerzettwnk es ozto-gattunk ... az regi mod zeret ... de igen forgot emlékezetben az zeonieg az az Galler [Kv; Szám. 6/XXIX. 138 Bachi Tamas sp kezével] * *gazdálkodás* ~ *rajta/vkin* vendéglátás/megvendéglés terhe van rajta; povara gádzuirii apasá asupra lor, die Last der Bewirtung ruht auf jd. 1649: Kgmetek bölczen megh itilheti, esztendot által menyec sok fele inség, szolgálát, Postaságh, és ezekre sohonnán semmi jovedelm(ü)nk ninczen [Dés; DLt 424] * *gonosz hír* ~ *vki felől* rossz híre van; a avea o reputație proastă; einen schlechten/üblen Ruf haben. 1597: Kis ferenczne Orsolia azzony wallia ... vgi vagion hogi eleget hallotta(m) benne hogi az Azzony feleol gonoz hir forgot, kiert egizer az Azzont intem rolla hogy effele eletb(en) ne talaltassa magát [Kv; Tjk VI/1. 21] * *gyanúban* ~ *vki ellen* gyanú merül fel; a se ridica bănuieli in privința cuiva; der Verdacht erhebt sich gegen jd. 1635: Deliberatum ... Stephani Dimien de Enjed. Mivel Vice Jspa(n) Trauzner Istua(n) Vra(m) ennek is Fejehöz zola az törüenynek ugy tczek miuel hogy teobzor semmi gyanuban ne(m) forgot Dimien Istua(n) hat holt dyan uagion erete ugj mint floren. hungarical. 40 [DobLev. I/8]. 1693: a' kinek bizonsága valamit nyomna, az egy személy, is az is gyanoba forgot az Ecclesia előtt holot penig az akkori Egyházi azokban a' dolgokban többet tudott vona [Kv; SRE 17] * *gyanúban* ~ *vkinek dolga* vki dolga iránt gyanú merül fel; a se ivi bănuiala in problema/treaba cuiva; der Verdacht erhebt sich gegen die Sache js. 1747: gyanoba forog dolga azon Atyafianak [UnVjk 36] * *hadakozásban* ~ *részt vesz a háborúban/hadakozásban*; a participa la război; an dem Krieg teilnehmen. 1779: Talán akik benne forognak ezen hadakozásban* sem tudják, miben vagyon a dolog [RettE 396. — *Az orosz-perzsa-török hadakozásra von.] * *hajótöréseken* ~ *kudarcot szenved*; a suferi un eşec; (ein) Fiasko erleiden. 1666: Ilyen rosszul lén vége dolgunknak igazán is írhatom, talám csak egy fejedelem is, vagy király, az én időmben olyan hajótöréseken nem forgott mint én [AMN 92] * *haszna* ~ *vkinek vmiben* haszna van vkinek vmből; a avea folos din ceva; aus einer Sache Nutzen haben. 1764: a Mélégs Exponens Ur(na)k is haszna hogysem kára forog benne [Kóród KK; Ks 19/L. 6] * *hírben* ~ *vele* hírbe hozzák vkivel; a iesi vorba despre cineva; in Verruf kommen. 1716: hirbenis forgat szegénya véle [Nagyida K; Told. 22] * *idegen kéztől idegen kézre* ~ *kb. idegen kéztől idegen kézre kerül*; a ajunge dintr-o mină străină in alta; aus/von fremder Hand in fremde Hand gelangen. 1714: megh értven Biro Samuel Ur(am) hogj idegen kéztől, idegen kézre forogh annak az jóság(na)k állapattja ... sok bajoskodási után ... azon Detreheimi portiot ... kezéhez vette volna [Mezőőr K; Born. IX. 2 Hunyadi István táblai fródeák kezével] * *inség* ~ *rajta/vkin* inség sújt vkit; a suferi de foame; Hungersnot leiden. 1649: Kgmetek bölczen megh itilheti, esztendot által menyec sok fele inség, szolgálát, Postaságh, és gazdálkodás foroghion raitunk, es ezekre sohonnán semmi jovedelm(ü)nk ninczen [Dés; DLt 424] * *iszonyú/rossz hír* ~ *vki felől* rossz híre járja/terjedez vki felől; a circula zvonuri proaste despre cineva; ein schlechter Ruf verbreitet sich über jd. 1579: meg Ertettwk ... Mynemó Rwt es Izonyw hyrek forganak Igyarto Georgy felől es teobbek felől is kik Lengiel kyraly* ky mene-te vtan wetkeztenek volna hogy penig az

gazdálkodás foroghion raitunk, és ezekre sohonnán semmi jovedelm(ü)nk ninczen [Dés; DLt 424] * *gonosz hír* ~ *vki felől* rossz híre van; a avea o reputație proastă; einen schlechten/üblen Ruf haben. 1597: Kis ferenczne Orsolia azzony wallia ... vgi vagion hogi eleget hallotta(m) benne hogi az Azzony feleol gonoz hir forgot, kiert egizer az Azzont intem rolla hogy effele eletb(en) ne talaltassa magát [Kv; Tjk VI/1. 21] * *gyanúban* ~ *vki ellen* gyanú merül fel; a se ridica bănuieli in privința cuiva; der Verdacht erhebt sich gegen jd. 1635: Deliberatum ... Stephani Dimien de Enjed. Mivel Vice Jspa(n) Trauzner Istua(n) Vra(m) ennek is Fejehöz zola az törüenynek ugy tczek miuel hogy teobzor semmi gyanuban ne(m) forgot Dimien Istua(n) hat holt dyan uagion erete ugj mint floren. hungarical. 40 [DobLev. I/8]. 1693: a' kinek bizonsága valamit nyomna, az egy személy, is az is gyanoba forgot az Ecclesia előtt holot penig az akkori Egyházi azokban a' dolgokban többet tudott vona [Kv; SRE 17] * *gyanúban* ~ *vkinek dolga* vki dolga iránt gyanú merül fel; a se ivi bănuiala in problema/treaba cuiva; der Verdacht erhebt sich gegen die Sache js. 1747: gyanoba forog dolga azon Atyafianak [UnVjk 36] * *hadakozásban* ~ *részt vesz a háborúban/hadakozásban*; a participa la război; an dem Krieg teilnehmen. 1779: Talán akik benne forognak ezen hadakozásban* sem tudják, miben vagyon a dolog [RettE 396. — *Az orosz-perzsa-török hadakozásra von.] * *hajótöréseken* ~ *kudarcot szenved*; a suferi un eşec; (ein) Fiasko erleiden. 1666: Ilyen rosszul lén vége dolgunknak igazán is írhatom, talám csak egy fejedelem is, vagy király, az én időmben olyan hajótöréseken nem forgott mint én [AMN 92] * *haszna* ~ *vkinek vmiben* haszna van vkinek vmből; a avea folos din ceva; aus einer Sache Nutzen haben. 1764: a Mélégs Exponens Ur(na)k is haszna hogysem kára forog benne [Kóród KK; Ks 19/L. 6] * *hírben* ~ *vele* hírbe hozzák vkivel; a iesi vorba despre cineva; in Verruf kommen. 1716: hirbenis forgat szegénya véle [Nagyida K; Told. 22] * *idegen kéztől idegen kézre* ~ *kb. idegen kéztől idegen kézre kerül*; a ajunge dintr-o mină străină in alta; aus/von fremder Hand in fremde Hand gelangen. 1714: megh értven Biro Samuel Ur(am) hogj idegen kéztől, idegen kézre forogh annak az jóság(na)k állapattja ... sok bajoskodási után ... azon Detreheimi portiot ... kezéhez vette volna [Mezőőr K; Born. IX. 2 Hunyadi István táblai fródeák kezével] * *inség* ~ *rajta/vkin* inség sújt vkit; a suferi de foame; Hungersnot leiden. 1649: Kgmetek bölczen megh itilheti, esztendot által menyec sok fele inség, szolgálát, Postaságh, és gazdálkodás foroghion raitunk, es ezekre sohonnán semmi jovedelm(ü)nk ninczen [Dés; DLt 424] * *iszonyú/rossz hír* ~ *vki felől* rossz híre járja/terjedez vki felől; a circula zvonuri proaste despre cineva; ein schlechter Ruf verbreitet sich über jd. 1579: meg Ertettwk ... Mynemó Rwt es Izonyw hyrek forganak Igyarto Georgy felől es teobbek felől is kik Lengiel kyraly* ky mene-te vtan wetkeztenek volna hogy penig az

vriste(n) eo felsege az eo Rettenetes es Izonio ostarat Reank ne bochyassa ... procatorokat vallanak^b ... kik Igiarto Georgiet elő zollichyack teorwenre Ez wdeo alat penig az Azzonnial eozwe öket ne bochyassak Meg ne(m) teorweny weghöz Megien el tylchay az procatorok által [Kv; TanJk V/3. 184a. — *Az 1576-ban lengyel királlyá választott Báthory István. ^bKöv. a két prókátor neve]. 1762: elég rossz hír forgott, és forog felállók [Kóród KK; Ks 17/XXXI] * *ítélete ~ vmin vki vmi-keppen el/megítél vmit; a judeca ceva in anumit fel; etw. aburteilen. 1635: Tisztelendő becsületes Birajok es Patronusink!* az Kigielmetek beöles Itéletj forogjon rajta . alazatosson könyorgunk kigielmetek(ne)k hogi Kigielmetek tarcson megh minket Igazsagunk mellett [Kv; Céhir. I.13 a varga céh foly. a tanácshoz] * *kára ~ vkinék(vminben)/kárában ~ vkinék vmi kára van vkinék vmiből; a avea pagubă de pe urma a ceva; den Schaden haben von einer Sache. 1642: eő Naganak ore tenus megh mondottak mi-cziöda nagy karaban forogh kgmeteknek . az a dologh [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Ganay a beszt-i főbíróhoz]. 1695: mind a' Dézma Csürben mind a' boltban egy véka tartassék, egy vekavál percipialtassék, és erogáltassék mind buza s mind egyéb gabona, és ez irant eddig valo abusosok tollaltassanak mivel mind ezekben az Ecclesiának sok kárai forognak [Kv; SRE 34]. 1710: egj pinczet arra egi göbönás (!) hazat czenaltat-nek most az eöszen mihelt, az malmot megindittat-hatom lisztre . mert hogi En mas Ember hazanal tarthasam az Kgd gabonajat nekem az karomba forogh [Szentkirály Cs; BCs]. 1746: Minthogy az I. fogadása Szerint a terminalt napra nem ad-(mini)stralta a' meg Szegődött bárányokat, és a' hentes(ne)k kára förog sokadalmi alkalmatosság lévén, tehát az J Szombatra a' vásárlott bárányokat praestallja [Torda; TjK III. 30]. 1774/1778: nekem igen nagy károm forog benne [Ilenc-fva MT; DLev. 6]. 1785: midön a Bányáknak hertelen romlás történnék igen késő volna az hogy a Bányász elsőbe a Mlgs Uraság Tisztyeinek hírt tégyen s annak utánna váglasson fát a Bányának meg erősítésére, s fel építésére, mert addig vagy nagy romlás, vagy még halál is következhetnék a' bányának meg indulása mia, . és így igen nagy kárunk forog benne [Torockó; TLev 4/11. 1b] * *kárára ~ vkinék vmi kárára van vmi vkinék; a-i fi ceva cuiva spre pagubă; von etw. Schaden haben, juri zu Schaden sein. 1811: ezután minden esztendőben 2 eszténa azon havasba tétetődjék; minthogy ennek előtte is az nemes mixta communitásnak nagy kárára forgott, hogy csak egy eszténa birta [Szárhegy Cs; RSZF 184] * *kárban ~ vmi kár fenyeget vmít; a amenința ceva o pagubă; von Schaden bedroht sein. 1701: Czegei Vas Dániel vram eő kglme Instántiájára Oculatorok(na)k emittáltassanak az ő kglme Viz Szilvási* határon levő Malma állapotjának revisiojára az Lelki isméréttel revidéállják ha mind* az D(omi)n(us) Instáns Malma, Mind az Ország uttya, Révek, és határok is Szinte olyan kárban forog-***

nak a mint praetendáltatik [Dob.; Wass. — *SzD] * *kárban ~ vmi iránt kára van/kárt vall vmi miatt; a suferi o pagubă de pe urma a ceva; Schaden (er)leiden/davongetragen wegen einer Sache. 1780: darab vasaink maradtak, ... terhes Circumstantiák miat fel nem mivelhetvén ... , mind azok iránt kárban forgunk [Torockó; TLev. 9/17] * *kétségben ~ vmi kétségbe vonatik vmi; a fi pus la indoială; etw. bezweifelt werden. 1773: Nyárádi Imre ... Torda vármegyében regius perceptors-got viselt, de nemessége kétségben forgott [RettE 298] * *kézben/kezeben ~ (az irat) a. kézről kézre jár (az irat); (actual) trece din mină în mină; von Hand zu Hand gehen (ein Schriftstück). 1765: Abban az időben becstelen pasquillust írtak volt rólok*, most is kézben forog [RettE 182. — *A név szerint említett kikapós asszonyokról]. — b. kezén fordul meg/jár (az irat); actual trece prin mîna sa; es geht durch die Hände (das Schriftstück). 1772/1785: Sem Genealogia deductio, Sem penig Familia levelei kezünkben régen nem forgot-tak [Maroskoppánd AF; DobLev. III/596. 584] * *kezeben/kezén/kezénél/keze alatt ~ rá van bízva vkire vmi; a fi ceva incredințat cuiva; jm anver-trant werden. 1573: Tyzedes peter Bachy* Azt vallia hogy semy Byzoniost ne(m) thwd valkai georgnek enze Marhaia howa leot, Lata Mint zab forintiat eo kezénis forgot Barom gywtesre es zab vetlere [Kv; TjK III/3. 93-4. — *A Kv-ral tőszomszédos Bácsról való]. 1642: ha kezd jo tezzese, küld-gio(n) kezd egi bizoniös embert hozzam ha kezem alat forog .. haladatlansagall az kezdőt vet jokert nem akarok fizetnj [Árpástó SzD; Ks 41. B]. 1683: esztendőm terminálása után harom hettel minden kezemb(en) forgot és for-gani szokot Fiscus jüvedelmeröl irott számadasomat ... az Fiscalis Exactor(na)k eo kglmek be adom [Uti]. 1711: Hát azon márhat és ménest az említett .. Rebelio alkalmatosságával kik p(rae)dalták el és kik kezén forgottanak? [Gysz; Wlt]. 1736 u.: A szegény atyámnak volt Csík-ban Rákoson egy özvegyül maradt igen öreg jobbágyaaszonyza kinek is az eleje Mikes familiából lévén, jobbágy legénytől megterhesedett volt, successive mind jobbágykezeken forogtak azóta [MetTrCs 481]. 1758: tisztességesen ki ruhaztak magakot az Leanjok mivel kezeken forgat az Lada koltsa [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1803: hiszen a' te bundád tám már tíz kézen is forgott [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5B: 1]. 1873: meg fogadtam T. Szen Györgyi Imre János fiát Janost Beres Inasnak . holmikre a mik a keze alatt forognak jo gondot viselni [Torockó; Bosla] * *kontroverziában ~ perlekedés/vita tárgyát képezi, vitás; a fi subiectul discuției și stăut zur Debatte, den Gegenstand der Diskussion bilden. 1675: Az J nem appellalhattya mert ne(m) az zalog valora forog itt controverziában [Kv; TjK VIII/12. 76]. 1701: az égett Erdeo Controversiáb(an) forgana Macskási Imre Ur(am)-mal [Nagyalak AF; DobLev. I/55]. 1778: ezen közep Macsában levő Szantoföld mellyett moét Csaki uram bír, Controversiában forgat nehái*****

Nadudvari István es nehaj Csaki István uramik közett, kiertt törvénykezések is volt [Déva; Ks 79. XXXII. 1]. 1760: In Plopty nevezétű hely, ez is a' Kis Fénésieckell Controversiában forog [Hasadát TA; EHA] * *közhirben* ~ kb. köz-tudomású; de notorietate publică, bine cunoscut; gemeinkundig, allgemein bekannt. 1855: A' mint köz hirben forgott, hogy Szászfalvi Miklos Anna, a Tekintetes Kispál Károly urfi főző szolgálója Uzoni Kítsi Mihály ifjú legénytől ... terühbe esett volna [Uzon Hsz; Kp V. Tóth András (22) vall.] * *neve fenn* ~ vmiben kb. vkinek nevét belekeveri vmilyen dologba; a amesteca numele cuiva într-o chestiune oarecare; js Name in eine Sache hineinziehen/verwickeln. 1772: az Apor leányok Rea is vették, hogy meg ne engedje a leánya es veje nevét fennforgani a divisióban [RettE 265--5] * *norma* ~ *vhik között* vmilyen, munkabérszabás van közöttük; între ei există o normă de salarizare; es besteht irgendeine Arbeitslohnnorm/feststellung zwischen ihnen. 1756: A mi a' mihellyben dolgozó Kovátsok p(rae)tensioját illeti, soha a' miszerek csinálásának éppen olyan fixum Sallaruma nem volt, hanem ki ki a' mint alkhatott jo akarójával a' szerént fizetett, a' munkaertis, ha valami norma forgott is közöttünk az csak a' Kovátsok engedetlenségéből esett, mely szerént a' szorult emberek kételenek voltak a' Kovátsok akarattya szerént fizetni, és az után mintegy ususba ment [Torockó; TLv. 9/9. 1] * *oly szerencsében forgott* kb. olyan balszerencse érte/környezte; a avut parte de un astfel de nenoroc; von solch einem Mißglück umrungen. 1666: Ilyen rosszúl lén vége dolgunknak, mely dologban fáradoztam öt esztendeig s oly szerencsékben forgottam, hogy ha az Isten nem lett volna rendkívül velem, el is vesztém volna [AMN 92] * *pénc* ~ *vhinél*: pénc van gondjára bízva; bani sint dați in grija lui; Geld ist js Sorge anvertraut. 1679/1681: Arrais vigiazo(n) eó kglme^a hogi valakiknél az e(n) pinz béli jövedelmem forog, aszt magok hasznokra ne fordítczak [Vh; VhÜ 675-6. - *Az ub] * *perben* ~ a. per alatt van, per(eskedés) tárgya; a fi in proces, a forma obiectul procesului; im Prozeß sein, den Gegenstand eines Prozesses bilden. 1723: most halloim hogj perben forog az fen declaralt Jozság, de az Peressit kinek hijják s. micsoda, jussom perli nem tudom [JHb XIV/6. 81-2. „András Szilágyi senior de Székelykocsárd” (TA)]. 1724: mióltá perben forog a' kérdésben való ház azóta halloim hogj Gonos háznak mond-gják [Ne; DobLev. I/106. 3b]. - b. vki (peres félként) perben áll; a fi in proces (ca parte impri-cinatá); mit jm (als prozeßführende Partei) im Prozeß liegen. 1727: a' ki perben nem forgott, az nemis repellálhat, és magát a perben nem árthattya [Ne; i.h. I/129] * *a per vmennyi sum-mában* ~ kb. vmilyen értékű/összegű a per; procesul este de o valoare oarecare; ein Prozeß von irgendeiner Summe/irgendeinem Kosten. 1592: Ameny Summaba a' per forogh, Annak az Biro tizedet vehesse, de Ne a' Nyereo felel vgmint

ig haz emberen, hanem az vezteo felel vehesse meg [Kv; DiósyInd. 34] * *perikulumban* ~ (*miatta*) veszélyben forog miatta; a fi in pericoll (din cauza lui); (wegen jd) in Gefahr sein. 1770: procurator Medve Mihály mivel akárki re-quirálta valami causájában, soha sem mondotta, hogy nem vállalhatja, hanem mindeniket biz-tatta úgy annyira, hogy nem birt a causának procuratiójával, hanem sok periculumban for-gott miatta [RettE 222-3]. XVIII. sz. v.: lát-hattya Ngod, hogy az ujj Instructio periculumba forog [LLt Nagysolymosi Kontz József lev.]. - l. még alább *veszedelemben* ~ al. * *postaság* ~ *rajta/vkin* postálkodás terhe van rajta/vkin; a avea sarcina de poştas; die Last der Postarbeit auf sich haben. 1649: Kgmtek bóleben meg itilheti, esztentod által menye sok fele inség, szolgálat, Postaság, és gazdálkodás foroghion raitunk; es ezekre sohonnán semmi jövedelm(ü)nk ninczen [Dés; DLt 424] * *a prédálók vkih körül* ~ *nah* kb. vkiket prédálók vesznek körül; a fi inconjurat de pradători; von Verschwendern umgeben werden. 1602: Minthogy eleg peldankra vadnak az keornyeollevnk valo varosbely Attjan-*fianak* rajtok esset valo nyawaljak (igy l), kiknek varosokat es Casteliokat megh dultak es az nepeyt izonyw keppen le vagtak. Tetzet ezekre valo kepest amegh ilyen izonyw kepen az had nepey es praedalog keornyeolleonk forognak hogy az varosnak mindenesteol fele reze vigiazzon eyel es nappal huzon negy egez oraih [Kv; TanJk I/1. 400] * *rossz hirben s névben* ~ *rossz híre-neve* van; a avea faimă rea/un nume rău; schlech-ten Ruf-Namen haben. 1747: egjéb szarvas mar-hákatis hallottam sokszor hogy kezeken meg fordultanak Nms Pap Vánka es Pap Péteréknek az mely miat rosz hirben s névben is forgottanak [Illyésfva Sz; Ks 27/XVII] * *rossz hír* ~ *vki felől* ~ *iszonyú hír* ~ *vki felől* * *sze me előtt* ~ *umi* vki tekintettel van vmire; a avea ceva in vedere; Rücksicht auf etw. haben. 1583: Legh elseoben forog eó kegmek zeme eleot mind az Zabo Georgy hazanak meg vetele kinek az arrat az ezer ftot le kellene thenny, S mind pe-nigh azon kiweol valo sok keoltzegek [Kv; TanJk V/3. 274b] * *szolgálat* ~ *rajta/vkin* szolgálat terhe van rajta/vkin; povara serviciului apasă asupra cuiva; die Last des Dienstes haben. 1649: Kgmtek bóleben meg itilheti, esztentod által menye sok fele inség, szolgálat, Postaság, és gazdálkodás foroghion raitunk, es ezekre sohonnán semmi jövedelm(ü)nk ninczen [Dés; DLt 424] * *teher* ~ *vhin* (sokféle) teher sújt vkit; a fi încercat (cu multe); belastet werden. 1714: Mert mélt. uram az mi falunkon csak szombati szolgál az jóvában, az ki jobban szolgálhatna, vagyon nyolcz s jobbágy pedig huszonegy, az kik segél-hetnék az szegény falut postasággal s az vár építésével, az melyek mélt. uram ezek vadnak mindegyütt huszonkilenczen, az kik semmi pos-tasággal nem segélik az szegénységet, az तरी pedig csak úgy forog rajtunk, mint akár melyik falun [Kozmás Cs; SzO VII, 200] * *a tisztég*

vkire ~ *vkire rákerül/jut a tisztség sora*; *a-veni cuiva rindul la functie*; *die Reihe des Amtes kommt an jd.* 1758: mindenkor az bíró viselte az egyházfiságot az falunkban s azon Ríftet adtuk az bírónak ... de mijolta ... a bíróság rajtok* is forog, különös egyházfit állítunk s azon rít fructusát is annak keze alá adtuk által [Jákótelke K; KGY. — *A falu román lakosain] * *törvényben* ~ *vki a törvény elé jut/kerül*; *a ajunge în fața judecății/legii*; *vor Gericht geraten.* 1592: Tot Mihaly . mikor ... az Juhtul haza ment hagiót egy Morechkat az Juhnal ... az Juhaz Morett az Eori hatarba megh fogtak, Eorbe* fogua be vittik volt, Es az teorueny Napra mikor rea menthek Kosalybol, latta akkoris Toth Mihalt az Attyaual egywt az theoruenebe hogy forgottak [A.kosály SzD; DLt 235. — *A tószomszédos Alörbe]. 1794: Enis ott forgattam a Törvénybe [Aranyosrákos TA; Borb.] * *törvényes kereset alatt* ~ *törvényes kereset tárgya*; *a forma obiectul unei acțiuni*; *den Gegenstand der Rechtsbehandlung bilden.* 1820: (A kaszáló) sok időktől fogva törvényes kereset alatt forogván mái napon a' Meltóságos Udvarnak viszont birtokába által adgyuk [Egerbegy TA; Tolvaly lev.] * *a választéll egyánazon fundamentumon* ~ *a választéttel ugyanazon alapról indul ki*; *răspunsul pornește de la aceeași bază (ca mai înainte)*; *die Antwort geht von demselben Grund (wie vorher) aus.* 1580: Vrunk eó Naga valaztetele forog vgya(n) azon fundame(n)tomo(n) a mint ekedigh is [Kv; TanJk V/3. 230a] * *veszedelemben/veszélyben* ~ *a fi in pericol*; *in Gefahr sein/schweben.* 1580: Az mw (!) az Jesuitak epwletyt nezy Biro vram eo kegme talallya megh vrunkat eo Nagat* es keonyeórogye(n), hogy eo Naga ne zalytana keozwnkbe ide az warasba, mert Nagy egyenetlensegthwl haborsagtul feleo a' dolog, seot varassunknak is zabadsaga kezd vezedelembe myatta forogny [Kv; TanJk V/3. 217a. — *A fej-et]. 1602: Myerthogy az Inctus megh bizonyitya hogy az Jwhok vthan valo zerenchie vetesre ez Inctusnak Jobbagy voltanak, eleg vezedelm(e)n forgottanak az p(er)secutiobanis elseobek voltanak [Kv; TjK VI/1. 603]. 1653: De mind e tájban* itt Vásárhely^b is voltanak nagy hánykodásban a religio váltogatásban, mert majd fele a városnak, ugyan a nagyja az új haeresist*, a Blandratáét, bevette vala. Egyszóval: a szászokon kívül mind az országban lakó magyarság ily veszélyben forgott akkort [ETA I, 28. — *A XVI. sz. közepén. *Mv-t. *Az unitarizmust]. 1711: látvan ilyen veszedelemben forogni s lenni dolgokot ne nehezeltlye munkalodni Uram Kglm(e)d az utnak addig valo fell nyitását mig kijöhetnek ... Nemellyek ... az Oytozi utnak includalása* miat bén rékéttek [Csikszereda; Born. XXXIX. 50. — *Ti. a Hsz-ből Moldvába vezető Ojtozi szoros útjának lezárása]. 1764: ha ... a' pohár veszedelemben forgana, a'kor mind a' pohárt, mind a' kannát .. vissza kívánnjuk [Kv; SRE 210]. 1780: az Sérélmesnek urgentiájára ... tartozzék

(így!) az Birák is fel kelni és az Communitas be gyűjtésében adsisentiaival lenni, ne hogj valakinek Causaja ... veszedelemben forogjon [Torockó; Tlev. 9/19]. 1829: a' gyerek vagyonja veszedelemben forog [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még előbb *perikulumban* ~ *al. * viszontagságok között* ~ *kb. megpróbáltatás környékezi*; *nenorocirile îl încearcă*; *von Unbilden/Wechselfällen umrungen sein.* 1776: Azt tudom bizonyoson, s, szavaiból tapasztaltam M Groff Lázárnak, hogy soha ambár sok Viszontagságok között forgottis, M Groff Kornis Anna Kis Aszszony ó Ngárol elméjét le nem vette hogy házas tarsul el venné [Mv; LLt Mart. Kamentzki (38) vall.] * *vmely jószág fiúágon* ~ *a jószág fiúágon öröklődik*; *moșia se moștenește pe linie bărbătească*; *das Gut erbt sich auf männlicher Linie.* 1758: a Csernátomi Bernáld Jóságtsak edgy Fiu ágon forog, jollehet némelykorkettő hárman is voltak Fiakul [Kanta Hsz; H-SzjP Klara Kőnczei Joannez Turoczy de Csaporelta vidua (58) nb vall.] * *vmi bizonytalan kimenetelében* ~ *vmi bizonytalan kimenetelű ceva este de un rezultat incert/nesigur etw. von unsicherem Ausgang sein.* 1605: Mely vezedelmes legien ket feyedelem keozeot lakny, kiknek birodalmok ellenkezesben es az viadalmok bizonytalan ky meneteliben forogh, minden értelmes férfy meg gondolhatia [Kv; TanJk 1/1. 503].

◇ Sz: *az Úrnak keze* ~ *rajta/vkin* Isten keze nehezedik rá/vkire; *mîna lui Dumnezeu apasă asupra lui*; *die Hand Gottes lastet auf jd.* 1698: mostan midőn az Urnak keze forgana rajtam és volnék Testemnek nagy erőtelenségével az élet és halál között . most utolszor immár teszkek ilyen dispositiot* [SLT AI. 50. Ebeni Judit nyil. — *Köv. a rend.] * *csapása* ~ *Istennek vmely országon Isten csapása sújt vmely országot*; *încercarea lui Dumnezeu lovește o țară*; *ein Land von Gottesschlag getroffen werden.* 1614: oly nagy drágaság lón az országba*, hogy ... azki élön megmaradott, az holtat megötte; felakasztott embert le vágtak és megöttek Ilyen rettenetes csapása forgott az szent Istennek Erdélyben [BTN 52. — *1603 táján Básta idejében. L. erre még *Básti-járás* al] * *hogyan* ~ *a világi sors* milyen forgandó a világ rendje/sortja, *ce schimbătoare este rînduiala lumii*; *wie unbeständig ist der Lauf der Welt.* 1772: Boldog Isten, hogy forog a világi sors [RettE 286] * *oly gyalázatos szó* ~ *vki felől, hogy ... a Szamos .. el nem mossa olyan gyalázatos/rossz hír jár felőle, hogy . a Szamos vize le nem mossa róla; zvenuri atît de rele au ieșit despre el /ea încît nu le spală nici apa Someșului*; *solch schlimme Nachrichten/Gerüchte gehen über jd um, daß das von Wasser des Samosch es von ihm/ihr nicht abwäscht.* 1656: oly gyalázatos szo forog feleölle, hogy ha a Szamos mindeltigh által foly raitais de el ne(m) mossa [Kv; CartTr II, 906] * *szép szín alatt erőszak* ~ *kb. szép mez mögött erőszak lappang*; *în spatele măștii frumoase se află violența, hînter*

der schönen Maske steckt Gewalt. 1784 k.: nem vallatuk mi^a soha önként a Taxa fizetést, hanem kételenségből, mivel a szép szín alatt örökké erőszak forgott [Torockó; TLev. 4/9. 12a. — *Értsd: a torockóiak] * *umilyen dologban élete* ~ *vkinek* vmilyen dologban vkinek élete veszélybe kerül, vkinek vmilyen dologban élete a tét; *viața cuiva ajunge în pericol din cauza unei chestiuni*; das Leben js ist in einer Sache in Gefahr geraten. 1684: Ha történnék, hogy valamely mester ember egyik az másikat tolvajnak, gyilkosnak, lopónak, paráznának, káromkodónak vagy hamis hűtűnek szídná vagy kiáltaná ., minthogy az ilyen dologban nem csak becületi, hanem élete is, forog^a, elveheti a céh<ből> az nemes város székire az törvényit, <ha> akarja [Dés; DFaz. 13. — *Ti. az előbb felsorolt vétkek abban a korban halálos bűnnek számítottak, és így súlyos esetekben fejvesztés járt érettek].

Ha. 1582: forgottak [Kv; Szám. 3/5. 22 Lederer Mihály sp kezével]. 1586: forgottanak [Kv; i.h. 3/XXVII. 14b]. 1587: forgottam [Kv; i.h. 3/XXX. 27]. 1592: forgottak [Kv; i.h. 5/XIV. 130]. 1596: forgottak [Kv; i.h. 6/XIX. 115]. 1661: forgottak [Sófva BN; Ks 41. K]. 1703: forgottam [HSz] *haláka* al.]. 1722: forgottak [Dombó KK; JHb XX/27. 27]. 1761: forgattam [Branyicska H; JHb XXXV/45. 19]. 1763: forgattam [A. preszáka AF; Mk V. VII/1. 55]. 1770: forgatt, forgottak [Királyfva KK; JHb LXXVII/92, 100] | forgattanak [Dombó KK; i.h. 141] | forgana [Ádámos KK; i.h. 294]. 1772: forgani [uo.; i.h. 295]. 1792, 1794: forgatt [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1796: forgattam [Ilencfva MT; DLev. 3].

foroghat 1. a se putea invirti; sich drehen können. 1666: Az malom dolgabol Eö kgmek így Alkuanak ... Az Vamot mikor mind az ket keő foroghat, Es Annyra valo viz leszen, giüczik külön ... mikor pedighen cziaik Eggik keő forog Anagy Szerre Iar az Viz, Kalnokj Laszlonc A szsoniomnak giüczik külön Aszszonyom Lakattja Ala [A.torja Hsz; Borb. I]. 1746: a Feketéné Aszszonyom Gáttya fel nyomja a' vizet a' M. Aszszony malmának a' kerekei alá és eddég is már jó darab ideje nem foroghat a kerék [Ádámos KK; JHb XIX/7]. 1766/1770: Malmának kerekei ... ha egy kevesett bővül az Viz nem foroghatnak [Széplak K; SLt évr. Transm. 281]. 1771: (A gát) Tserrefalván^a a Saeculis fenn álló régi őss Malmamra a' vizet fel-tollya, ugy hogy, az én Malmomnak, kivált mihelyt tsak leg-kisebb Arja szokott lenni a' Nyárád vizének, Holt-vizet Causált, és a' miatt kerekei Malmomnak nem foroghatnak [JHb LXVII. 166. — *MT].

Szk: *veszedelemben* ~. 1812: az Erdő veszedelemben foroghat [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. járhat, működhet; poate functiona/umbra; in Betrieb sein können. 1636: Jo hasznos malom ugy annira hogj azon az vizen hasznosb, job malmott ne(m) tartanak ennél, minden koro(n) elegeteő eörleđe Jo uidikje uagyon, mind telbe(n)

nyarban forogh, hane(m) mikor ighe(n) hidegh es nagy szaraszag uagyon, akkor nem foroghat [Siménfva U; JHb Inv.]. 1713: Várszai Nesztor (?) Avram ... hűttel fáteala hogj az mely Puszta Malmot Illyei Udvarbiro Ur(am) Varczán fel epitet vagj restauraltatot, mint hogj csak most a Telben készült el egy nap sem forgot, most sem foroghat, mert az idők kemenysege miatt az Viz egészen meg fogjot [Marosillye H; UtI]. 1723: ne(m) tsak azt hallottam, hogj a' Deesi Gát fel magasztalása miatt ne(m) foroghat az ő Excllja Malma, hanem azt tudam, hogy mig a' Deesi gátott fel nem magasztalták még tsak fel sem tolyult a viz [Szilágytő SzD; Ks 25. IV. 5]. 1730: a Malom télyben mikor erős ideő vagyon, vgy nyárban mikor szárazságh vagyon nem foroghat a viznek kicsin vóltára nézve [Szent-lászló TA; JHbK XLIX/4]. 1734: a nagy Jeg menés mia igen meg szakadozván a gátunk, ugy hogy a Viz mind ott megjen el, melly mia Malmunk nem foroghat Varosunk(na)k nagy kárára [Dés; Jk 444a]. 1763: a' Dúrrűtzkelő heverne, akkor a' lisztelő Malom foroghatna [Szőkefva KK; Bál. 1]. 1774: Most meg irt Ton vagyan egy kövű Lisztelő Malom... de sokszor nem foroghat a Szárasság mián [Mocs K; Ks 25]. 1787: (A) Gát fel emelivel az Báro Ur ő Nga ... Malmának árkat, a Viz fel tojulván porondal es iszoppal, ugj fel töltötte hogj a Malom nem foroghat [Nagyrapolt H; JHb XXXI/25].

foroghatás forgási lehetőség/képesség; posibilitate de invirtire; Drehbarkeit, die Möglichkeit des Drehens. 1771: ezen Kerekeknek nem foroghatását, nem egyéb hanem az Királyfalvi malom okozza [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. 1772: az említett két also kerekeknek lassu, vagj bővebb viz idején esni szokott nem foroghatását tulajdonittam a' reajjok fel tojult és alattok heverő holt viznek [Sövényfva KK; JHb LXVII, 280].

forr 1. buzogva fő, táj lobog; a clocoti; sieden, kochen. 1558 k.: Rp. 1 lb kenkonet es orold meg Iol egy konon es Mind Itasd régi es tizta 1 lib köz olaya! annak vtanna ted azth egy vaserpenyoben gienge twzon ... hogj lassa forion, hogj legien swro [Nsz; MKsz 1896, 285–6]. 1569 k.: Ha akarod Az Cristalt vag Achelt lagytany, vey az rothat fannak az hammat es oltatlan Mezet, Egik anne legien, Mint az Masik, es tölch vizet kwziben es had keet orayg forrany, es zwrđ le az vizet egy fazekban ruha atal, Ted bele az Achelt az vizben, Az kit meg akarz lagitany. 2 Napig had benne Allany [Nsz; i.h. 357]. 1614: Hallottam az Imrephine Azzonion akkori Hopmestereteől Jlyesteől ki most Rhedeyne Azzonion Hopmestere ez Zokat. Be meniek egy kor vgy mond Vincze(n)^a egy hazban, hát az twznél ereősen forr egy fazek, kireől el akaram az fedeyet venni, s monda egy vön Olahneő, Ne az Istenert merth mayđ el vezted Bathori Gabort [SzB; Vlt 53/5267 J. Buczyai (28) pedisequs vall.— *Alvinc AF].

2. erjed; a se fermenta; brausen, gären. 1736: Mi helyen az új bor annyira forrott, hogy egy kis csipőssége volt, mindjárt új bort ittanak, dicsekedvén, mely finom s édes csipős; az ó-bort kocsis, lovász itta, még az asztali szolga is neheztelte, ha ó bort adtanak innya [MetTr 326]. 1827: O. Kotsárdi Bort töltött 44 vedret és két kupát, ezen hordoba lévő Bor aszszu szőlő malátán forrat, azért ha el adni kéntelen lések is drágabb a többinél. [Csapó KK; RLt].

3. a víjü; brodeln, wallen. 1856 k.: A „Férj és nő”-ben anyja vére forr a „czine mintye” [PálffyE II, 67].

forradalmi revolutjonar; revolutionär. 1850 k.: szalós erdejét — a mult forradalmi időben az 1848ik év telén — ... némely akkori tudatlan előljárok tanácsokból le vágták [Szászajós SzD; TSb 35].

forradalom 1. revolutjie; Revolution. 1861: (A vádolt) a' forradalom idején mint hallottam Hunyad megyébe 's egyebütt nyuzogatta a' szegény ... embert [Msz; TSb 38].

2. kb. a forradalom nyomai; urmele revolutjiei; Spuren der Revolution. 1850: az oltoványos kert egyedül ép, — a' többin mindenben lázlik a' forradalom [Branyicska H; JHb XXV/68-hoz].

forradás sebhely; cicatrice; Narbe. 1773: Zór Minyát meg verette a Gróff edj Loért Lovászsa lévén ki egyeb arantis Nyakáb(an) sülyös volt meg három Esztendeig élt, de azért nem holt meg, hanem inkább a súly miatt, mely a Nyakában volt és rut forradásokatis ejtett volt rajta, Mert a kit erőssen meg vernek nem a Nyaka hanem a Para rothad ki [M.léta TA; JHb II.3].

Szk: ~ forma jegyecske. 1747: Pap Mihály falumbéli ismérém, az állán egyik felől forradás forma jegyecske vagyon [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVII].

Sz. 1659: nem tartom ... latogatasomra ualo Jáuetelt sok sok okokert szüksegesnek az egy-mással szemben letelunket ... de ha arra veszi magát igen io tanusagall hadgya az Eöcsem allapottyat mert hamar meg serszik az gyenge forradas veszedelmesben az elseönel [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.].

forradásocsku hegecske, sebhelyecske; cicatrice micá; kleine Narbe. 1805: a' bal Pofáján vagyon egy Seb forradásotska [DLt nyomt. kl].

forradásos 1. heges, sebhelyes; cu cicatrice; narbig; vernarbt. 1799: Pap István ... háta a' farmatringozástól, 's veszzözéstől forradásos [DLt nyomt. kl]. 1836: Paszarilla Ilia ... forradásos nyakú [DLt 244 ua.]. 1847: a' bal keze nyek és meg miatt forradásos [DLt 994 ua.].

2. forradt törzsü; cu trunchi cicatrizat; mit vernarbt/mharschtem Stamm. 1769/1802: Fellyebb balra egy nagy forradásos nyirfát mutottanak [BSz; JHb LXVII/3. 51].

3. forradt; cicatrizat; vernarbt/harscht. 1769/1802: egy udvas bükfában forradásos kereszt [BSz; i.h. 49].

Ha. 1825: foradásas [DLt 736 nyomt. kl].

forradék sebhely, forradás; cicatrice; Narbe. 1831: a' bal láb-szarán egy kutya marás forradék látszik [DLt 388 nyomt. kl].

forrai 1. forrói

forrajter, 1. fullajtár

forral 1. {fel}föz; a fierbe; kochen. 1595: Tejet egy előben igen böien hordanak, es lattuan hogy vöttem telhetetlenkedenek, és igen böien vetetnek ö magok velem: Annysa hogy maid 2. Czöberrel marada meg benne: Melljet .. kültiink szepen forolua oda ala az Ispütalyba(n) [Kv; Szám. 17a/6 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. kiföz; a fierbe, bine; aus/abkochen. 1773: Fekete tépett gjavju Libr. 26. Pejér gjavju forralva Libr. 21 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13].

3. (vkivel) gonosz/rosszat tervel vki ellen; a urzi ceva rau împotriva cuiva; ausklügeln, mit jm etw. gegen jm zusammenbrauen. 1769: sok szamu Népek ezen országba szerte el terjedtek szükseges ... ezekre nagy vigyázással lenni hogy ... valami alattomba valo Barátságot, édgvet értéket 'a külsö Országon lévő idegen Népekkel nem forralnaké [UszLt XIII. 97]. 1829: most egy darabtól fogva mind hergeted Pekrijt réája, mind te tanátsolad az erdös dolgába is elleme, nékie meg mondoták hogy te Pekrieml forralsz ellene, ezt ö nem várta nemis érdemelte tölled [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez].

4. dtv főz, tervel; a plänu/scornü; ausklügeln/hecken. 1712: ha, ez példás haládatlanagság egicbet forralt, szivem fájdalmával (látván prostitutióját Atyafiságtalanságunk(na)k:) kételenítettém Nagtöb(na)k kmetek(ne)k bölcz és Istenes itileti eleiben terjesztenem [JHb XLVIII br. Jósika István kezével].

Szk: tanácsot ~. 1671: (Az alperesek) az el mult napokban ... magok között titkos tanácsot forralva(n), rebelliot és sediöt akartanak movealni ez városba(n), kötelességek ellen [Kv; Tjk VIII/11. 145]. 1699: mikor az idegen nemzet' elhatalmazott ebben az mi boldogtalan Erdélyi hazánkban(an); es mikor azon idegenek közzül sokaknak elméjek ellenem meg kemenjültek, fenekedtenek és utolsó romlasomta valo tanátsokat forraltanak [Mk Macskásy Boldizsár végr. — *Ti. a Habsburg uralommal bekerült osztrákság].

forralás (gonoszt) tervelés; născocire (a ceva rau); (böses) Ausbrüten. 1765: semmi gonosz végett valo lövéseket azonn Legények nem tselekettének, hanem valamit tselekettek, mind azokat tsak magok mulattságokért és magok Ifju bolondtság kedvek töltésekért, melyek(ne)k is illy rossz végett valo Forralásáról hogy kik tselekették egyebet mondani nem tudok [F.gerend*; KS.

J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall. — *A későbbi Aranyosgerend (TA) egyik része].

forraló forralásra való; pentru fiert; Sied-
1629: Szent Peteri külső Esztena Vagy(on)
ezen Pitvarban .. Savo forralo vas pereczés köz-
zepszerű Réz üst nro 1 [Uzdisztpéter K; TL.
Bajomi János inv. 123]. 1795: Egy Szapullo
Üst Hí 3 Egy viz forralo üst tiszta [Mv;
MvLev. Szabó Mozes hagy. 3]. 1816: Cserép
Edények Fedeles téj foralo lábos 15 xr
[Kv; Born. IV. 41].

forralt 1. (ki)forrott; fermentat; abgegoren/
klärt. 1745: Hatulso szöllöböl Szinbor ürmös Ur.
10 Hatulso szöllöböl Szin bor forralt Ur. 3. Saj-
tolás Urnae 7 mustárnak Ut. 1 [Szászkerked K;
LLt].

2. süttött; copt; gebräten/backen. 1736: Vajat
nem tettek semmi étékben, mikor kalácsot,
lepént, bélest süttöttek, abba tettek vajat, vagy
penig pánkot, noha inkább ették akkor' az új
oltasztott* hájban forralt pánkot, mint az vajban
sültet [MetTr 322. — *Nyilvánvaló sajtóhiba ol-
vasztott h.].

forraltatik div főzetik, terveltetik; a se más-
coci/urzi; ausgeklügelt werden. 1764: Mind ezen
hiresztések tsak tsupa költömények ... mellyek-
(ne)k árnyéka alatt egyeb' Dolgok Fedeztetni
kivántak s azok mik 's kik között folytanak vagy
Forraltattak ? [KS tábl. vk].

forrás 1. izvor; Quelle. 1587: 23 Januar: ...
Egi forrasban valo Bodom fat veottem —/25
[Kv; Szám. 3/XXX. 9 Seres István sp kezével].
1616: Egy hal tartoczka is vagion az haz' áfat,
kinek vize egy beő forrasbul jeő ki, csak mellőle
[Náznánfva MT; Berz. 13 II/2]. 1643: az gyü-
mölcszeős kertnek az also szeleben egy róz
zemlekes* forras kút hely, ... az az selmekes
forras az patak mellett vala [Tamásfva K/Páncél-
cseh SzD; RLt O. 5 Tamásfalú Jmreh (65) ns
vall. Blasius lit. Kovach de Kide vice jud. com.
Dob. kezével. — *Olv. semlyékes]. 1680: Vagyon
ezen Csüres kertnek olt felől valo szegeletben
(!) füzesen mecset, tölgy fa deszkával fel rova
egy szep eleven forras [A.porumbák F; ÁLt Inv.
34]. 1740: Feredő kut nevű Forrás, holott is régen
feredőhely volt [Inaktelke K; EHA]. 1769/1802:
felyebb menvén valami forrásos helyig .. ezen
forrásan felyül az Erdő között egy bükfában tanat-
tatott Kereszt [Torda; TJK III. 21]. 1797: A
kutatnak a mélysege 3 német öl de még bizonyos
és jo forrás nem találtatott [Szilágycseh; IB.
Fogarasi István nyil.]. 1838: (A határ rész) friss
forrásokkal bővölkedik [Dés; DLt 187/1842].

Szk: ~ kezdődik forrás fakad/tör fel. 1740: a
váz a Ngod Udvarát fél vetté a Csürben forrás kez-
dődöt, a patak a ki a' szöllo alól jő ugy ei mosta
hogy még a' kapu fél fát is ki vettette helyéből
[Noszoly SzD; Ap. 2 Bak András Apor Péterné-
hez].

Hn. 1634: Forras közöt [Rigmány MT]. 1664:
Petrus forásnal (sz) [Nagyölyves MT]. 1673/1712:
az Forrás Patakjára melyet szasz Pataknak hinak
[Tövis AF]. 1687: Az Forrásban (k) [Néma SzD].
1693: Az forras pataka fejb(en) (sz) [Szabéd MT].
1712: Az Forrásban (sz) [Gelence Hsz]. 1718:
A Forrásan alol (sz) [Egerbegy Sz]. 1740: a Kő
forrásan [M.gyerőmonostor K]. 1761: A' forrás
között (sz). A' források között (sz) [Rigmány MT].
1765: A' Forrásnál (sz) [M.szovát K]. 1772/1812:
Az Forrasban (sz) [Nyárádsztrmaron MT]. 1797:
A Forrásaknál (sz) [Cege SzD; Wass. Conscr.
542]. 1800: az Aroktol fogva a Soosto Forásáig
[Kide K; BHn 96, 101]. 1804: A' Forrásnál (sz)
[Mezőveresegyháza SzD]. 1825: a Forrás kert
nevü helyen [Kőrös Hsz]. 1850: A Forásokon
fejtül lévő föld (sz) [Cyéressztkirály TA]. — A
jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. **jövedelmező** ~ jövedelemforrás; sursă de veni-
tură; Einkommensquelle. 1847: (Torockó lakos-
ságának) minden Jövedelmező forrása csupán
a Bányászatból, és Vastermesztési iparból áll
[Torockó; TLev. 10/9].

3. **erjedés; fermentare; Gärung.** 1657: Teoltet-
tem megh 3, hordo Uy Borokra, első forrasokbol
megh alapoduan, usque ad Ultimium (Nouem)-
br(is) negy hetek alatt, Ment teoltelek Ur. 7 [Bor-
berek AF; Wass. Perc. 20—1]. 1744: Ser forrásá-
hoz accomodált válu hoszu [Déva; Ks 76. IX. 8].
1847: a többi virágborak források alkalmával le
nyálkázattak [KCSl 13 Kemény Dénes kezével].

4. **div kútfő; sursă; Quelle.** XVIII. sz.: Sira-
lom forrasi jaj mint áradának, Szomoru eszandók
reám tódulának [Barabás, SzO 390. rabének].

? **forrásbogú** ? forradásos görcsű/bütykű; cu no-
duri de cicatrice; mit vernarbtem Knoten. 1746/
1831: égy jó magos nem régen meg nyesett; az
oldalán nagy forrás bogu Cserefa [Szentdemeter
U; Told. 38].

forráskereső, E szk-ban; in această construcție
de cuvinte; in dieser Wortkonstruktion: ~ fűró
forráskutató fűró; burghiu pentru explorare de
izvor; Quellenschurfböhrer/anbrechbohrrer. 1788:
Kerék fő furo nagy furu Kőfal furo furu, és forrás
kereső furu [Mv; TSb 47].

forráskút ? forrásos/vizenyős környékű kút; fin-
tină cu imprejurime apoasă; Brunnen mit quelliger
Umgebung. Hn. 1766: az Süketfalva felé menő
ország uttja mellett . az forrás kut aránjnjába az
uton feljül (sz) [Kisadorján MT; EHA].

forrás-kúthely? forrásos/vizenyős környékű kút-
hely; loc de fântină cu imprejurime apoasă; Brun-
nenstelle mit quelliger Umgebung. 1643: az gyü-
mölcszeős kertnek az also szeleben egy róz
zemlekes* forras kút hely [Tamásfva K/Páncél-
cseh SzD; RLt O. 5 „Tamásfalú Jmreh (65) ns
vall. Blasius lit. Kovach de Kide jud. com Dob.”
kezével. — *Olv.: semlyékes].

forrásokcska izvoras; Quellein. 1620/1754: Az Iszka uttya mellett vagyon egy forrásotska [Ompolyica/Metesz AF; Told. 22 Fejérvári káptalanok]. 1744: melly völgyb(en) egy kűs forrásotska van [Torockó; Bosla]. 1775/1802: amint mentünk fel az oldalán azon forrásatska felé, a mely . az eszakban egy meredek oldal alatt vagyon [BSz JHb LXXVII/3. 83].

források¹ 1. cu izvor; quellig. 1690/1745: a' hegy alljáb(an) ... vagyon egy forásos árok [Hídegkút NK; Ks 67.46.21]. 1745: egy barázdát vonvan az ott valo víz mosásos és forrásos árkonk keresztül [Nagyida K; Told. 9]. 1753: a hegyről le menő forrásos árok [Apanagyfalu SzD; EHA]. 1766: ezen Rétnek az Also Vége jó egy ingoványos és egy kis forásos ivo kutacsakára [M.köblös SzD; RLt].

2. vizenyős, tocsogós; apos, apátos; wässerig, pfützig. 1694: vagyon egy, pincze-forma forrasos vizes Allo hely, mely víz csorgasa(na)k eredeti vagyon Var Koszikla oldalabol, es azon Vermes Ureg Haly(ne)k fenekiről, Vize jó bőven van, szokot mindenkor is lenni [Kővár; JHb Inv.]. 1725: az Tohely ... igen forrasos és nadas lévén az előtt nem ka(sza)lta Senki hanem csak ez mostani Szarazsagos üdőben kaszalyak [Aranykút K; Ks 7. XIX.]. 1757: Sephedekés (!), forrásos lévén a hely kivált esős időben lehetetlen volna el menni [Bh; BfN AA. 31]. 1775: Az Hórtóók Szilvájánál (sz) ... Ennek a külső vége forrásos vizes és majd tsak haszontalan hely [Karácsonyfa U; EHA]. 1787: a' Szőlő Hegy alatt (sz) ... Szakadazott és különben is forrásos [Désakna; EHA]. 1799: (A hely) nagy része forrásos és olly Seppedekes hely lévén, hogy ... nem termett rajta hanem tsak valami rosz sáté [Gyéressztkirály TA; Ks 89] a' nagy mart alatt eredő Forrásos Hely [Mv; MvLt]. 1820: Ezen Helységnek két Forduloja vagyon ... a felsőnél az egész határ ... oldalos tsak kicsiny részben lapajos, amellet forrásos és vízmosásos is [Jegenye K; KmULev. 2]. 1848: A' Tökös To Hídnál járatlan hely súlyedt forrásos helynek be töltésin dolgozo Czigannak adtam 1 f. 18 xr [Dés; DLt].

◇ **Hn.** 1652: az forrasos Arok [Elekes AF; EHA]. 1732: forrasos helynel (sz) [Mezősámsond MT; EHA]. 1754: a forasos kert mellett (sz) [M. Valkó K; KHn 103. — L. még i.h. 104, 107]. 1842: az ugy neveztetni szokott Forrásos mély To [Keresztvár Hsz; EHA].

forrásos² forradásos, sebhelyes; cu cicatrice; narbig, vernarbt. 1785: én N. Körösitől attól a' Forrásos himlő helyesnek az apjatól hallottam beszelleni [Harasztkerék MT Told. 26].

forrású vízförrású; cu izvor (de apă); quellig. 1732: A ház előtt vagyon, bőv forrasu kűtt [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; Tsb 51]. 1825: egy derik bővizű jó forrasu gárgyás és ostoros kut [Szárzapatok Hsz; Szentkzs Conscr. 358].

forraszt hegeszt; a suda; schweißen. SzK: *gerendely ~ani.* 1609: voette(m) egj Torozkaj vasat Gerendel Forraztany d 34 [Kv; Szám. 126/IV 47].

forrasztás hegesztés; sudare; Schweißung. 1625: Az Malomra valo költseg ... Az egyk Grendel Csapia es egi korong Karika forraztasahoz adt(am) egi toroczkej vasat f 1 [Kv; Szám. 16/XXXII. 8]. 1681: Öreg pöröly forraztasahoz valo villas vas Nro 1 [Vh; VhU 584].

forrasztat hegesztet; a face să sudeze, a suda; schweißen lassen. 1587: az Zekerhez forraztattam Egy Lancz zemeth d.2. ... Forraztattam keeth chykolttyott d.2. ... Forraztattam meg egy Lanczotth d. 2 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2–3 Zabo György isp. m. kezével]. 1717: edgy két vedres igen finom kis altalagot forrosztattam [Darlac KK; Ks 96 Fogarasi Péter lev.].

forrasztó I. *mn* hegesztő, hegesztéshez való; de/pentru sudat; Schweiß-. SzK: ~ *fogó* kovács-eszköz; *unealtă de fierar*; Lötzange. 1673: Az hámorhoz, való eszközök ezek: . két forrasztó fogó, egy lapos fogó [CsVh 44–5]. 1681: Hámor ház Eöreg fogó, mellyel vasat szoktanak hordani nro 2. Forrasztó fogó — kettő nro 2 [i.h. 91–2] * ~ *fűvő* 'ua.; idem'. 1703: Kovácsok vagy vas veretők eszközei; forrasztó fűvő kettő io [CsVh 118] * ~ *kerék* '?' 1703: találtunk ... egy mostan io formában építettet uy hámorházat, mellyben vagyon egy vas forrasztó kőh kéményével együtt. A nagy verő alatt egy forrasztó kerek két csappal és négy karikával [i.h. 117–8].

II. *fn* 1. hegesztő, forrasztár; sudor; Schweiß-. 1673: Mihály István forrasztó [Dánfa Cs; i.h. 45]. 1677: Kozma János forrasztó Bot István vas futató [i.h. 59]. 1680: Bot Lőrincz forrasztó [Dánfa Cs; i.h. 76]. 1681: Bodor István Mihály János Kozma János Ezek három vasveretők. Egy héten edgyik szolgál, edgy forrasztóval. Akkoron egy hétre az vasveretőnek fizetnek fl. 1, az forrasztónak d. 75 [i.h. 99].

2. hegesztés; sudare; Schweißung. 1681: Egy héten edgyik szolgál egy forrasztóval [i.h. — A teljesebb szö. fennebb I. al].

forrasztott hegesztett; sudat; geschweißt. 1703: György Deák Uram adott egy aranyat az Palaczkának aranyozására Viszen el forrasztott kálánt (Ks).

forráz I. leforráz; a opări; verbrühen. 1631: hallotta(m) magatulis Czonka Ianosnetul hagi nem tagadta hagi nem forrazta volna, de nem igen forro viz volt csak melegh volt az viz [Mv; MvLt 290. 233a].

2. kiforráz; a opări bine; ausbrühen. 1589: Volt eg' emberem ki hordokat forrazott Mvstot mit teoltogetet .. attam annak eg' hetre f. 1 [Kv; Szám. 4/XI. 27–38]. 1590: Az Zwreth keouetkezük.

... Volth ... egi emberem a ki hordokat forrazoth, rakagatot, es müstoth teöltöth [Kv; i.h. 4/XIX. 11].

3. ? forral; a fierbe; abglühen, kochen. 1776: jöve Szócs Péterné ... hogy forazzam az éteget mert neki radinába kell menni látamis az szotyor készülett [Kovácsna Hsz; HSzjP Fr. Keresztes nob. de Kovácsna (31) vall.].

forrázás 1. leforrázás; opärire; Verbrühen. 1631: Az forrozast szinte nem latta(m) csak hogi az uta(n) mutata Makajne hogi mint forrazta megh a gjermekek, lattam hogi igen veres vala az gjermekek az hasa [Mv; MvLt 290. 233a].

2. (hordó-)kiforrázás; opärire (butoiul); Ausbrühen. 1674: Keovetkezik az szüfretre valo Keoltcsiégh. Az forrázaskor^a adtunk az Iffiu mestereknek az régi szokás szerént f — d 75 [Kv; SzCLev. — *Értsd: a szüret előtti hordó(ki)forrázaskor].

forrázó forrázásra való; pentru opärit; Abbrüh-. 1780: Vaygon égy forrázó üst [Kv; Pk 4]. 1798: portékáit . vitték Csernátonba ... Edgy pár Uri Farhámot, Szijjut Gyepölvel, Fékekkel, ... Forrózó, feresztő Kádakat [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. 7]. 1829: Egy szappanyozo Tekendört és gypjat forrázó kádért 9 Rf 18 xr [Kv; BLt 12 dologházi nyomt. szám].

forrázott opärit; abgebrüht. 1815: Napjában leg-alább egyszer forrázott kevertet adni, Korpából durván örlött árpa, vagy Zablisztbol [DLt 168 nyomt. kl].

forró 1. fierbinte; heiß. 1631: hallott(am) magatulis Czonka Ianosnetul hogi nem tagadta hogi nem forrazta volna, de ... nem igen forro viz volt csak meleg volt az viz [Mv; MvLt 290. 233a]. 1680: az hazamb(an) ugy megh fagyott a Viz hogy forro vizzelis nehezen olvasztottam ki [Étfva Hsz; KaLt Apor István ir. 1797: igyanak gyakran és böven forro vizzel megöntött borza virágos herba tejet [Dés; DLt].

2. átv hő, meleg; cald, fierbinte; heiß, glühend. 1851: legyen szabad ... mindnyájunkat fogytalan forro szeretetökbe ujólag ajánlanom [Kv; Pk 7]. 1854: Pygmalion forró ölelései életre gerjesztik a szeretett kőszobor hideg kövét: a hú emlékezet múltunk szebb korára birhat e delejes erővel [ÚjÉ 4]. *1855: addig is mig halálom orája ... eljönne, kívántom földi dolgaim elrendezése által az enyimekhez forro és igaz szeretetemet holtom után is tanusítani [Sáromberke MT; TSb 7 gr. Teleki Sámuel végr.].

3. lelkes; insuflētū; begeistert/seelt. 1801: Kérdezkedik a V(isitatio) az Eccla aránt forroé, buzgoé etc. [DVJk 131b].

◇ Sz. 1492: Thomas forro [Szgy; SzO III, 118]. 1567: Nicolai forro [Kv; TjK III/1. 105]. 1598: forro Janos [Kiskerek AF; JHb XXIII/33]. 1608: Forro ambrus [Kozmás Cs; BLt 3]. 1613: Forro Pál vram [Abrudbánya; Berz. 17].

1616: Forro Frusina [Uzon Hsz; BLt]. 1617: Nehai Boljai Gasparne Asszonjom Forro Ersebett Asszony [Benedek AF; JHb XXII/14]. 1622: Forro Simon [BLt 1 Georgius Fuzj de Keokeos^a (50) jb vall. — *Kökös Hsz]. 1635: Forro Boldisar Thordauarmegieben eggik Vice Zolga Biro [DobLev. I. 8]. 1802: Forro Lajos uram [Mv; Born. XXXIX. 53].

A szn-alakulás szemléleti alapja nem világos.

◇ Hn. 1666: Forrószegh Utczában [Szék SzD; EHA]. 1829: a Forroszegbe [uo.; EHA].

forró-betegség forróház; febrä mare, friguri mari; hitzige Fieber. 1842: Reggeli 3. orakor Sándor két héti forro betegség után meg halálodzott [Berck Hsz; HSzjP].

forrogat forrasztgat, hegesztget; a suda (incetul cu incetul); nach und nach schweißen/löten. 1586: az Nagi fwben kazaik Jgen teoreot Czigant vittem ala kazat es kalapachioakat forogatot (!) fiztettem akkor nekie —/56 [Kv; Szám. 3/XXIV. 30]. 1592: Sigmond, Zigeti Mihali Jnassa vallia, Nem ertettem hogi Bekessi Gergeli, Nimeti Jstuan akarattibol chinalta, es forrogatta volna, az eo maga mihelieben Nimeti Istuannak az boglarok zegit [Kv; TjK V/1. 259].

forrogatás forrasztgatás; sudare; Lötung. 1586: Bontottak az also Thanachj hazban valo kemenchieit ... az kemenchiekben mind ketteoben az vasak forrogatasat attam —/25|kwlomb kwleomb aproliek forrogatasat eoze zamlalvan horgokat vas pantok forrogatasat etc attam f 1/ [Kv; Szám. 3/XXIV. 36, 39]. 1587: A D 1586 Meg ez el mwlt Zam vetelkor attanak vala zamveuo vram valamj teoredeozeot ezwsteot kin onnal es reszel valo forrogatas vala| valamj teoredeozeot vasak forrogatasatol fiztette(m) —/16 [Kv; i.h. 3/XXX. 2, 27 Seres István sp kezével].

forró-hasmenés lázas hasmenés; enterocolitis; enterocolitā febrilā; fiebriger Durchfall. 1778: A Gyermekeken az akkor támadt or vér fojás, és forró hasmenések az Asszonyokon a' honapi vér folyások ér vágás helyett támadnak: ezeknek tehát megállításában szorgalmatoskodni illyenkor igen káros volna [MvLt Mátyus, ConsSan. gub.].

forróhideg hideglelés/rázás, lázas hidegrázás; friguri/fiori reci; Schüttel/Fieberfrost. 1766: A szegény Murányi János is forróhidegben meghala [RettE 203]. 1769: Én ... igen rosszszul vagyok, a hagymázos forro hideg gyötörvén [Ne; Told. 5a]. 1801: a forro hideg, és török gyék ellen leg szaporáb és könnyeb orvosság az érvágás, e nélkül az angina igen veszedelmes [Berve AF; GyK. gr. Gyulai Sámuel lev.]. 1837: Török Márton 65 Eszt. Holt meg — járovány Nyavalyj(ában) Forro Hidegbe [Nagykapus K; RAk 6]. 1855: September elejétől fogva a forro hideggel bajlodom hol el

hagyot hol ujból rám jött éppen ma van a napja nem tudom kegyeskedike az elmaradással [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

Szk: *elhagyja a ~*. 1734: az Nénémet ... az forró hidegis elhatta és már egyéb nyavalyálya nincsen hanem a hurut és erőtelenség [Moha NK; Ks 99 Kornis Antal lev.].

forró-hidegtelelés hidegrázás; friguri/fiori reci; Schüttelfrost. 1755: az szegény Feleségem igen Sullyos Forró hidegtelelésben volt alig veheték ki, már szegény talám étélreis (!) kapna [Kecset SzD; EMLt].

forró a Forró (AF) tn -i képzős szárm.; derivatult cu suffixul -i al toponimulni Forró/Fárâu; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Forró; din Forró/Fárâu; Forróer. 1679: az Forrói Falun fejjül valo, ugyan Forrói also tot egészen adák, és engedék Lugosi Ferencz vram(na)k [Szentbenedek AF; DobLev. I/28a]. 1694/1784: forrai határ [Forró AF; i.h. III/586. 45]. 1732: az Forrai határban [Forró AF; EHA]. 1754: az édgylket* egy forrai Nemes ember vötte ki kezességén [F. gerend TA; TL 8 r. tanú vall. — *Ti. az egyik lefogott embert]. 1760: Forrai Lakosok [Szentk.]. 1781: a Forrai Jozság [Forró AF; DobLev. III/596. 194]. 1785: a Forrai Határ [Forró AF; EHA]. 1814: Az Forrai Jozság Inventáriuma [KCsI 5].

Szn. 1579—1581: Forray Demeter. Forray Lazlone. Forray Benedek [Bogártelke K; GyU 3,4]. 1590: Forray Demeter. Forray Keleme(n). Forray Lazlone. Forray Sophia [uo.; GyU 22]. 1638 k.: Forrai Kelemen. Forrai Mate [uo.; GyU 40, 41]. 1844: Forai László [Nyáradselye MT; DE 4].

Hn. 1758/1798: Forrai ösvény mellett (sz) [M.-szentbenedek AF; EHA]. 1782/1798: a' Forrai uton aloll (sz) [uo.; EHA].

forróláz febrá mare, friguri mari; hitziges Fieber. 1860: halt meg Tokai Sándor, mézsáros és vendég-lés 42 éves korában forrólázban [Dés; DHAK 111].

forrón 1. hevesen; fierbinte; heiß. 1840: a cinye mintye indulat nem olyan könnyen ki törölhető Manyink forron dobogo szivéből [JHb Bornemisza János lev.].

2. hön; aprins, fierbinte; heiß, glühend. 1869: Kedves Kicsi Pólim! Légy jó kicsi leány, szeress forrón, légy hú a te jó, a te hú Somádhoz [EMLt].

forrong erjed; a fermenta; gären. 1844 k.: Édes. Áslog-űz. Tisztaságban sem(m)it sem haladt ... Szénsavanyos forrong űze* finomodott a gyümölcs-törkölyektől [Csekelaka AF; KCsI 6. *Ti. a bor űze].

forrónyavalya forróláz; febrá mare, friguri mari, hitziges Fieber. 1761: gr. Lázár János úr Excellentiája Imre nevű fia ... forrónyavalyában halt meg [RettE 116]. 1778: oldal fájásban, torok fájás-

ban, veres himlőben, hollyagos himlőben és egyéb forró nyavalyákban sok helyeken törtétenek a' Nemes Székbenis hirtelen való halálások [MvÁlt Mátyus, ConsSan. gub.]. 1788: Nagyine Orosz Sara meg holt foro nyavajaba [Györgyfa K; RAK 7]. 1810: Halmadi Susi halt 6ta 9b(ris) forro nyavallyában [Nagykapus K; RAK 15]. 1816: Barra Pisti meg holt forro nyavalyába [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. 1844: (Meghalt) Jákótelki 'Sebe Máténé Vas Kata ... Főró nyavaja után, a Fene abrázatjába esvén, — e miatt halt meg [Damos K; RAK 119]. 1852: halt meg Imre Jánosné Tar Borbára jósnő forro nyavalyába 50 korában [Dés; RHAK 38]. — L. még RettE 413.

Szk: *~ba esik*. 1826: az ő sohajtásai — panaszkodásai — Lepegő vagy tactusos beszédgye olyan unalmomra vagnak, hogy Kolosvárig miatta forró nyavalyába esem [Mv; Told. 7].

Az ÉrtSz nép jelzéssel a címszóbeli szk-ot 'hidegteleléssel járó magas láz' értelmezéssel iktatja bele a *nyavalya* címszó I. jel. alá. Gondolhatni azonban a 'váltóláz v. a hidegtelelés/rázás' értelmezésre, sőt bármely más, nagy lázzal járó betegságre is (L. pl. az 1844-beli adalékot).

? forros ? forradásos, sebhelyes; cu cicatrice; narbig, vernarbt. 1815: Fekete Kantza Ló, ... foros* hátú [DLt 215 nyomt. kl. — *Nem tollvétség forvadás (v. forradásos) h.?).

forroság 1. láz; febrá; Fieber. 1722: Az mi Fiacskánk az minapi betegségiből ki hatola, de ujjobban le betegedett szüntelen valo forroságban és erős, vagy nehéz hurutozásban vajjon, csak ide hágy ezis etzer [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1739: az fiacskám az himlőből ugjan ki gyogyult, de erőssen hurút ... és hass nem menesse miat, forrosága, és baja vajjon [M. csesztve AF; Ks 99]. 1785: Máriskot Hétfőn Kedden ki lelta az hideg nagy forrosága volt de ma Istennek hálá (!) nem jött olyan erősen az forroság réa es sokkal jobban vajjon [TSb 18 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsánna lev.]. 1806: Vasárnap volt, egy darabig jáztodtam de azután lebetegedtem és . ki rázot az hideg azután forroságom volt [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 317]. 1839: Anyám a' hideg kiborzagatta, 's azon estve és éjjel nagy forrosága volt [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez]. 1848: Ma egy hetitől fogva az Ipank ... a' mejit, hátát fájattya — nagy forrosága van — mi miatt szüntelen fántázirozik [Kőröspatak Hsz; Pf. Nagy Károly lev.].

Szk: *lebetegedik a ~ba*. 1840: a betegséget fenn járva huztam, volta képpen mai napon le betegedtem a' Forroságba [HSzjP].

2. a hely ~a kb. a talaj égető volta; fierbin-teala solului; Bodenwärme/hitze. 1717: mind a két kert méz köves helyen lévén építve, a fák gyümölcseteket éretlen korokban, és többire sengéjekben szoktak el hullatni, a mely kevés gyümölcs meg érikis, nem nőhet meg az helynek forrosága miatt [Nagyrápolt H; JHb XXXI/4—5].

forrott ? forrásos, rég sepedékes; cu izvoare; quellig. 1754: az Arokba szakadnak az Sáros Fakadékos eretskéik olyan helyt pedig belől az árok partyán pástos-forrott helyen nem jár az ember, és olly helyeken láttuk, hogy a hel meg kezdett forrani az Arok földelésétől [Llt Fasc. 152].

A bizonytalan jel-re l. a MTsz-ban a *forr* 'fakad' jel-ét.

forspont 1. fogat; träsürä, atelaj; Gespann, Vorspann. 1799: Ide érkezvén az Arendé (!) Perceptor, egy Szolgálval Forsponton adtunk Vatsorára Sült, föttnek, 16. p [Torockó; TLev. 5]. 1803: Az Insiner forspontozása Mf 13 Dr 44 Fizettem ... a Forspontért kivevén a Procurator és Insinert [Torda; JHb XIII/69]. 1807: Zilahrol forspont 2 f 54 xr [Wlt Cserel Heléna jk 98b].

2. előfogat; praejunctura; cal inaintaş; Vorspann. 1733: Mgos Colonellus vr(am) eő Nga mindennapi szoros parancsolattya, hogj minden fele Lovakbol ökrökből allo forspontott adgjunk s adtunkis e' máj napig továbbra tellyesseggel nem supportálhattjuk, nem lévén több 12 Lonál szolgáló Emberek(nek) lovaj azzal fenyegetözik hogj Hadnagj Atyankfiat s egj bites Assessorot kötözve küld Szebenbe Generalis Urunkhoz eő Exjához [Dés; Jk 4 38b]. 1734: Forson^a az erdőn által ment [Bácsfalu Br; BrÁlt I. B — V (Baciu) 27 Binder Pál kijegyzése. — *Vö. a német *Vorspann* és erd. szász *Forspan* 'fogat' szóval]. 1741: Az Forspontatt ki hajtók, Sok színű kereskedések tollálatn(ána)k [H; Ks 101]. 1744: Bartha János ... monda Jó: mert Isten Sz: Háromság ugy Segillyen ennekutánna Soha Senkinek Forspontot nem adunk [Bölon Hsz; INyR János Deák (47) ns vall.]. 1765: (A főbíró) az maga embereit nem engedj hogy város szeriben strásállyanak, sem hogj Forspontra mennyenek [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 192]. 1798: Csiki György Nevű Birámat Forspontra ne hajtassa* [Torda; Borb. I Jánosi Péter lev. — *Ti. a tordai hadnagy]. 1838: Jo reggel egy négylovas szekeret Forspontra expedáltam K. Vásárhellyre [HSzjP].

A feudalizmus korában a községek jö- és zs-lakossága, sőt a városok polgársága is a hivatalos személyek és katonai szállítmányok fuvarozásával, azaz előfogat-adással is tartozott [L. erre Úriszék 1002].

forspont-adás előfogat-állítás; punere la dispoziție a caiilor (inaintași); Vorspannstellung/leistung. 1739: Mivel hogj ezen nyomorult város utban vagjan passus lévén bé az Bánátusba, szüntelen az alá s fel járó ö Felsege vitézinek szánokra (!) Forspant adással igen erősen terhelhetünk [Hátszeg; Ks 83].

forspont-adó kb. előfogat-váltás; răsucmpărarea obligației de a pune la dispoziție cai inaintași; Vorspannsteuer. 1851: Dobokai birtokos Hodor Károly által 1850-ben és 1851-ben bé fizetett Adók mennyisége- és mineműségéről Kimutatás ... A' magyarok számára vett Vágó árarában 3 f. 42 xr

... Forspont Adóban 52 xr Házaim numerizálása 48 xr. ... Land draganyas és Stempel törvény 8 xr Fő adó 1 f. 15 xr [Bet.1].

forspont-ló váltás-ló; cal de schimb; Relaispferd. 1762: a Mlgs Püspöknek ... egy Hintaja eleiben Mehesen Legyen forspont lo [Szentpál KK; Ks 96 gr. Haller Gábor lev.]. 1781: A' Forspontlovakra vertem 6. otska patkot xr. 18 .. Az agarász Lovára 2. ujjat 2. otskát xr. 30 [Szászváros H; BK]. 1806: Forspont Lovak 2 [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir.]. 1815: Groff Bánffl Joseph Ur Asszony ... Csőtörtőkön innen meg indulván, Penteken szaudekozlk jo reggel fel Vintze menni, az Ur tégyen Rendelest hogy akkoron jo hat Forspont Lo készen állyon. Az Urra^a bizam hogy a Fel Vintzi Hadnagy Urat tudossítsa jo előre hogy ottan is készen legyenek a Lovak. [Kv; TVLrtlen gr. Haller Gábor lev., de csak az aláírás sk. — *Ti. a tordai főhadnagyrá]. 1820: Négy forspont Lo [Born. F. Ig].

A régiségben a forgalmas útvonalak bizonyos pontjain egyes birtokok v. más vállalkozók a fogatok fíradt lovait felváltó lovakat tartottak, és bérfizetés ellenében a fogatok továbbviteléhez ezeket az utasok rendelkezésére bocsátották.

forspontos I. mn 1. előfogatos; cu cai inaintași; Vorspann. Szk: ~ *szekér.* 1839: Quietantia. Egy forspontos Szekérrül, ki is két Ökörrel Valaszturul Nagy Iklodig 3/4 Statiot Szomos Ujváry foghaz Katonai szükségére Szisztungot fizetés nélkül vit légyen ezennel meg esmérém ... Unialytzki (?) Tomas Vár kaplárja mp [Nagyiklód SzD; RLt].

2. előfogathajtó; (care e) vizititul caiilor inaintași; Vorspannkutscher. 1835: Adtam a Forspontos Szasznak elő pénzt [Betlensztmiklós KK; HG. Bethlen lev.].

II. *fn* előfogatos, előfogathajtó (személy); vizititul caiilor inaintași; Vorspannkutscher. 1755: Erkeztem N: Som kutra^a és a Forspontosoknak adtam xr 14 ... A Csenger Ujj Falusi^b forspontozo Czígány Péternek mind meg fizettem Fl. Rh 4 xr 20 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 52b. — *Nagysomkút Szt. ^bCsengerújfalu Szt.]. 1797: A Szalárdi^a Forspontosok(na)k Mitskén^b egy Statora Hung. flor. 2 Dr. 40. Paits gelt (!) Dr. 40 [Szilágyság; IB III. CXLV. 22. — ^{a-b}B]. 1849: A mi a szénát illeti — a katonáknak forspontosoknak mind az Urakébol telt ki [Héjjasfva NK; CsZ].

forspontoskodik előfogattal fuvaroskodik; a cüräusi cu cai inaintași; mit Vorspann frachten. 1847: nem elég hogy esztendőnként 27. 28 és még több rendbéli katonaságot szállással, kosztal fogadunk el, és a mellett még miattok kárt is szenvedünk, hanem még forspontoskodunkis Kolos monostortol N. Kapusig, és Válasz utig [Km; Km-ULev. 3].

forspontosság előfogatos fuvarosság; cüräusie cu cai inaintași; Vorspannfrachtere. 1847: mel-

toztasson benünket fel oldozni a hoszszu forspontosság, és széna zab adása alol [Km; KmULev. 3].

forspontoz (előfogattal) fuvaroztat; a face căraușie cu cai înaintași; mit Vorspann frachten. 1765: szekérét lovastól együtt el vette mely mián egy jó kanczája vehető el is vette, mivel aztot szüntelen forspontozták [Nyújtód Hsz; HSzjP].

forspontozás előfogatos fuvarozás; căraușie cu cai înaintași; Vorspannfrachtere. 1738: Hogj Nemes Varosunk sok Forspontozasit demonstralhassuk Concludáltuk hogj mindenik Tizedb(en) Conscribálni rendeltessék egy egy btes Ember, hogj ... ki s hova, hány okörrel, hany Loval voltanak militiát hordozni [Dés; Jk 436b]. 1739: extra Ordináriakkal forspantazással az szegény várost éppen ezen Seilérek Segiteni nem akarják [Hátszeg H; Ks 83]. 1747: kalauzolast, Levél hordozást, Strásállást maga lovával valo forspontozást, Andras Kovats ne praestalya [Torda; TJK III. 150]. 1772: (Tartoznak) A F. Szállás patakiak* más országból valo viza, és Szkumpia hozásával, forspontozásokkal [Fejérvíz H; JF. — *F. szálláspatakon (H) lakók]. 1812: Én ezen az öszön eleget igyekeztem Borokot küldeni Monostorra De az sok fospontozástól (!) Nem leheté [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.].

forspontozó I. mn. E szk-ban; in această construcție de cuvinte; in dieser Wortkonstruktion; ~ *szekér* előfogatos szekér; căruță cu cai înaintași; Vorspannfuhrwerk. 1741: Az Forspontazó Szekerek(ne)k fel állítások(na)k Com(m)odumi és módgya körül lévő csekély opiniom ez [H; Ks 101]. 1799: nevezetesebb terheltetései az Adozo közönségnek im e' következendők ... A F. Királyi Katonák(na)k gyakor allá 's fel valo Utozasok ... Az ilyen Marsírozó (!) alkalmatossággal a' Forspontozo Szekerek ki állítása* [A.árpás F; TKI sub BB. IV/5. — *Előbb és ezután a terheltek fels.].

II. fn előfogatos, előfogathajtó (személy); vizitiul căilor înaintași; Vorspannfuhrmann. 1755: Erkeztem N: Som kutra* és a Forspontosoknak adtam xr 14 A Csenger Újj Falusi^b forspontozo Czigány Péternek mind meg fizettem Fl. Rh. 4 xr 20 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 52b. — *Nagysomkút Szt. ^bCsengerújfalu Szt.].

forspont-szekér előfogot; car/căruță cu cai înaintași; Vorspannfuhrwerk. 1765: az előttünk és utánunk lévő Hadnagyok és Birák mindenkor adminisztráltak a Magazinumokba Enyedre s Kárallyvárra szénát, zabot, buzát, fát, Forspont szekereket, de azokat soha nem imputálta ... Regius Perceptor Uram az helységünknek Contributiojában, hanem csak semmibe mentenek [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 27].

fortalicium erődítmény; fortificatie; Befestigung. 1702: A Fortaliciumok építésére valo dolgozóknak adása még az el mult Ország Gyűlése

alat tractáltatvan, ez Co(mmi)sionkat vévén mentést ... tegjen ... dispositiot | Az szebeni Fortalicium építésére kegyelmekek szekibül küldött dolgozóknak vissza szökteenek Nro 13 .. kegyelmekek küldgjen másokat vagj azonokat ujjobban a munkára kemény fenyték alatt hogj többzör meg nem próbálják [UszLt IX. 77. 47, 53 gub.]. 1715: In anno 1702 Erogaltanak N: Rediger György és Levai István Pénz Preceptor Uraimek egyszer az Fortaliciumra fl. 300,00 . Jttem az Fortalicium epittetésére fl. 300,00 Jttem az Fortificatioira fl. 600,00 [Kv; KvLt I/213]. 1778: MígKolozsvárt voltam valami comoediában voltam ... bizony sok szép dolgokat producált a comoediás; ... az törököknek a velencések ellen épített Dardanella nevű fortaliciumát, Párist Versaillessevel [RettE 385–6].

— Ha. 1740: Fortaliciumakból [Ne; DobLev. I/179].

fortély 1. fufang; şiretenie, şiretlic; Kniff, Pfiff. 1657: az Görög hogy ot halt. regtül (!) fogvan ebedigh Arult ot nem mondotta semmi kárát, az utan talalta azt az fortelt hogy nallink (!) vallotta volna kárt (így!) [Lozsád H; BK Misc. 1143]. 1702: a szekely Emberben pedig nemellyi kében igen sok szekely fortely van [Tarcsafva U; Ks 96 Pálfi Ferenc lev.]. 1806: Kováts Miklos Urral cointelligenter Buza Mezé* iránt meg-tettük a' Plánumat, és nekie bukkani kell, a fortély semmit nem használván [Ks 94 Thuroczy Károly lev. — *SzD]. 1837: a' Királyi Fiscus praestaltassan Caution Sal(amo)n Móses Izraélitával, az kinek nem tsak az keresete helytelen, sőt az Adisistentiáj(át) is Sidoi alatsony fortélyal nyerte meg [Dob.; Somb.II]. 1841: mind az ók egyfútti vallamások confrontatiojából, mind az al óri tsordásnak, akire provocal, hogy látta a casussát a tsikomnak, szemtől szembe, amazok(na)k le hazuttolásából, nem egyéb fortélyoknál jön nyilvánosságra [Dés; DLt 1541].

Sz. 1680 k.: Ha a' kuvasz közt jársz, ne hadd el a' Fustélt Sok orozva marás, téssen Szekely fortélyt [Rosnyai, HorTurc. 139].

2. hadi ~ hadicsel; stratagemă; Kriegslist. 1662: Melly stratagama, hadifortély és mesterség kétség nélkül az ellenség nagy romlásával véghez is megyen vala [Szalárdi, SirKr 561].

3. csökönyösség, makrancosság; indárátnicie, încapățnare; Steifsin, Hartnäckigkeit. XVIII. sz. eleje: Némely tudatlan emberek azt alitják, hogy ebben vagy amaz Ménesben fortélyos lovak nehezen tanulok vadnak, de inkább az Mester goromba, minden fortélyra a Tanító taníttya a lovat, ha jól nem bánik vele [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1768: Mi bizonyoson ismertük azon Nagy Szürke Kántzát ..., ojjan Fortelljos volt hogy midőn meg kutyalta magát az Ures Szekeret is nem elé hanem hátra tojta ..., most is hogy elé hoztuk volt azon Fortellj benne volt ... los. Szörtsei mp [Páké Hsz; SzentkGy].

4. fufangos fogás, mesterfogás; apucătură și reată, truc; pfiiffiger/schlauer Griff. 1854: Jőidő közhuszár, azelőtt tordai mészáros pajtásainak tréfásan beszélgeté a hizott sertésnek oly mesterkélt kifogását, hogy bár egy hangot sem adhat ... másnap éjjel felsuhannak az erdőre. Itt egy hizott ártányt oly ügyes fortéllyal kiránt az olból, hogy bár egyet se vinnyit [ÚjFE 127–8].

fortélyos 1. mesterkedő, színeskedő; smecher; pfiiffig, machinierend. 1776: Ugy itilem, hogy Groff Lázár János Urffi ő Ngának is nem más volt untatója, hogy a M. Anniko Kis Aszszont el ne vegye, hanem ez a' Kalvinista fortéjos Hadnagy [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.].

2. fufangos; širet, viclean; pfiiffig, listig. 1804: Ngodnak fortélyos emberekkel léssen dolga [Kv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

3. csőkőnyős, makrancos; nárávaš, incăpătinat; bockig, widerspenstig. XVIII. sz. eleje: Némely tudatlan emberek azt allityák, hogy ebben vagy amaz Ménesben fortélyos lovak nehezen tanulok vadnak [JHb 17/10 lőtartási ut. — A teljesebb szöv. *fortély 3.* al.] | A Vas deres lovak kemények tartósók Szoktak lenni, de néhezen tanulok, nagyobbára fortélyosok, ezekrűl mondgyák: Margit Aszszony s Deres ló, ritkán valik abból jő, a ki valik ugyan jó [i.h.]. 1768: Mi bizonyosan ismertűk azon Nagy Szürke Kántzát ... Fortelljáról ... olyan Fortelljos volt hogy midőn meg kutyálta magát az Ures Szekeret is nem elé hanem hátra tojta .. most is hogy elé hoztuk volt azon Fortéllj benne volt [Páké Hsz; Szentkgy 3 m. tanú vall. Ios. Szörtsei mp].

4. kb. átkos/átkozott természetű; cu o fire blestemată; von verfluchter/dammter Natur. 1767: Igazé hogy oly szokásos és fortélyos személyek azon Potentiarius Adgressorok, hogy ok nélkül csak kereskedésből másokat is meg támódtak ? [Majos MT; Told. 26]. 1776: Csak így jár a' ki az édes Attyának szavát nem fogadgya, mert nekémis meg mondotta volt az Atyám, hogy ettől a háztól vonnyam el magam, mert Geréb Susánna Fortélyos, és meg tréfál [uo.; GyL. Gabr. Mártonffi (31) rk káplán vall.]. 1797: olyan szokásos ember, mindent a' Kinn hatalma van, előll hátul úti veri őket, minden meg Külömböztes nélkül, az apja is olyan fortélyos ember volt [Bács K; RKA].

fortélyosan fufangosan; in mod viclean; pfiiffig, listig. 1776: Lattam esketés után aztot, hogy M. G. Lázár János Urffi felette Nagy fel habórodással, busulással, szüntelen valo nyughatatlansággal volt, és ... panaszkodásaitis, hogy fortélyoson, véletlenül tsalattott meg hallottam, S. mások is hallották [Mv; GyL. Mart. Kamentzki (38) vall.].

fortélyoskodás fufangoskodás, mesterkedés; širetlic, viclesug, uneltire; Pfiiffigkeit, Listigkeit. 1805: Sajnálam hogy minden tzelom s akaratom

ellen is nyughatatlanságot látztatik okoznam Ngodnak azoknak a perditus szászoknak fortélyoskodási miatt [KCSl 15].

fortélyoskodik mesterkedik; a unelti; pfiiffig-listig sein. 1606: ha penigh valamelik Annak vtanna fortelioskodnek, es feöldereól el szőknekis haza hoszszassa [Msz; Bál. 1]. 1678: Az mikor az bort adni kezdék, malosát is adnak vala, de addig fortélyoskodék* abban is hogy akkor sem malosát, sem malosára valo pénzt el nem vóm [BTN 99. — *Kamuti Farkas, akkor Erdély portai főkövete]. 1664: kegd ellen fortelioskodni akarnanak [Balásfva AF BLt 8]. 1778: Az itt valo Pék fortelyoskodik mivel jo elegiesetske a Buzánk ne(m) igen akarja bé venni. hihető valami vehiculumat kívánna [Fog.; K]. Rétyi Péter lev.].

forte-pianó zongora; pian; Fortepiano, Klavier. 1818: Egy Klávir, vagy Forte-Piáno ... 500 Rf [Kv; Pk 6]. 1823: Leánykori Forte-piánója, Cotáival edgyütt [LLt Csáki-per 601. L. 1]. 1849: Egy Forte-piano fenyő detzka Tok fedelestől [Somkerék SzD; Ks 73. 55].

fortifikáció erődítési munkát; lucrări de fortificație; Befestigungsarbeit. 1715: Jn Anno 1702 Erogaltanak N: Rediger György és Levai Istvan Pénz Perceptor Uraimek egyszer az Fortalitiumra fl. 300,00 .. Jttem az Fortalitium epittetésére fl. 300,00 Jttem az Fortificatoria fl. 600,00 [KvLt 1/213]. 1777: Károlyvári Fortificatio mellett lévő Inspector Com(m)issarius Torotzkai János Atyánkfia [Nsz; Ks 83 gub.].

fortifikál (meg)erősít; a întări; befestigen. 1771: tartozik .. le az Hidacska árkaig a szamos Marttyát fortificalni [Dés; DLt].

fortifikátoriumbéli erődítménybéli; de fortificație; Befestigungs-. 1809: Ha továbbá az illyetén puska por árulonak az el adás végett puska por béli provisióra szüksége volna azt-is tsak az illető Tisztségtől vagy Tiszti előll járotol nyert ... szabadság levél mellett kaphattya meg az illető fortificatoriumbéli Hivataltol [UzLt Com-Gub. 1697 gub.].

fortuna vihar, szélvész; furtună; Gewitter, Sturm. 1657: November 2 ... jöttem ismét az tengeren által; akkor is megindula az fortuna [RákDipló 520 Sebesi Ferenc követnaplója]. 1675: Egy emberséges boér izente, az tatár chám indult volt meg Kremben Lengyelországra s oly fortuna találta, hogy az pusztán veszett el tizenkétezer lovok s vissza mentenek [Fog. TML VII, 25 Beldi Pál Teleki Mihályhoz].

fortvas '?' 1637/1639: Vagyon Egy kett eleo Ezüsteos pallos, vagjon raita hatt boglara fortuna maroklattya boritot keresztj, visletes f 40 | valamj Eöre (!)* ualo csatoczykak, es egj bicysak-

(na)k az fortuna Ea Ezüst [Kv; RDL I. 111 — *Olv.: öre, értsd: övre].

fortyog kb. szipog; a smírcli; schnüffeln. 1729: Mogyorosi István Pap Uram onnan kívül bejövén a Huga Mogyorosi Anna sira fortyoga előtte, hogy meg haragudék rája [Magyaros Hsz; HSzjP Nagy László de Sepsi Magyaros (50) vall.].

fortyogós kb. bugyborékolós; care bulbuceszte; brodelig. 1834: itten Hatolykán* Gadában, ott a hol azon fortyogos hely vagy on ássanak egy kutat [HSzjP. — *Hsz].

fórum 1. piac(tér); piață; Markt(platz). 1728: mind also 's felső város forumán [Mv; KP Halma gyi lev.].

2. ítélő/törvényszék; scaun de judecată, judecătorie; Richtstuhl/Gerichtshof. 1646: Transmittatik ez Causa az Jnctusnak replicatioja szerent az kulseő Forumra, es az holot keztek es az kik eleőtt volt, ez utannis azok eleőtt continualliak Actiojokatt [SzJk 64]. 1655: Ha kik ... ez féle excessusért* in jus akarnak adtrahálni, residentian ember lévén hol lehessen competens foruma, nem tudják [EOE XI, 196 egy-i törv. — *Ti. törvénytelen büntetésekért]. 1693: Citaltatott volt az felső forumra meghis tisztasagot volt [Kovászna Hsz; HSzjP]. 1748: Ha Szintén in foro Seculari folyhatna is ellenem ezen p(rae)tensio, mindazonáltal, hogy ez Sedrianak mint inferiornak, autoritassat excedallia a p(rae)tensioiban forgo materia, ezen forumon nem folyhat, azért hogy relégaltassék competens forumra meg kívánom [Torda; TjK III. 226]. 1779: Csikcsobotfalvi Fodor József ezen nemes forumra, hűtős bíró Balint Péter és esküttei eleiben ... citáltatá csiktaplocal Salamon András és Máthét ily okon* [Taploca Cs; RSzF 247. — *Köv. az ügy előadása]. 1780/1804: A Torotzkai Birák Forumáról hová lehet a Causát apellálni. Valamint eddig is a' Bánya, Koho Verő dolgában a' Torotzkai Forumról másuvá apellálni nem volt szabad hanem a' Birák elől 18 köz ember székire, innen a' Mgőz Familia eleibe, tehát ezután is az ilyen Causákat nem lesz szabad Var(me)gyere apellálni [Torockó; TLev. 39—40].

Szk; hámososok ~ a hámosmunkások törvényes széke. 1677: Modus administrandi jura. Ha nemes emberis penig a ki hámosossal perel, de ugyan csak a hámososok forumát kel követni ha actor [CsVh 57] * **hitesek ~ a a falusi esküdték széke. 1784:** Quaerulose exponályák az mostani határpásztorok az hűtősök forumán, hogy némely becsületes katona részen lévő gazdák, akik külön laknak és különösön aconomiaznak, mégis határbért külön nem akarnak fizetni [Árkos Hsz; RSzF 158]. 1792: Litigálódván az hűtősök forumán árkosi Tegző Zsigmond ... providus Ágoston Györgygel (: salvum sit :) egy sertés felett [uo.; i.h. 217]. — L. még i.h. 278 * **Kompánia ~ a ? a katonarendűek törvényes széke. 1783:** Sokat törekedik az nemes compania fő-

ruma, hogy miképpen és jobban deliberálhatna iránta [Taploca Cs; i.h. 234]. 1806: megvizsgálván az ebbeli keresetet, felvétellett a nemes compaignia fóruma által az inctusnak praetensioja az actor úron [Szárhegy Cs; i.h. 168]. — L. még i.h. 237 * **tizenkét hitesek ~ a tizenkét falusi esküdt széke. 1774:** comperiálván Veres Benedek uram, admoniáltatván az határpásztorokat is az tizenkét hűtős foruma eleiben, ilyen dolog végett* [Árkos Hsz; RSzF 145. — *Köv. az ügy előadása]. 1781: Compariálván a tizenkét hűtősök foruma eleiben az közelebb elmúlt esztendőbeli falusbíró Pirbat Mihály ... Subsumálván azért a fórum praetensioját, igaznak találá [uo.; i.h. 104]. — L. még i.h. 101.

A hitesek ~ a és a tizenkét hitesek ~ a azonos törvényes szék névváltozata lehet.

3. **osztoztató ~ osztoztató bíróság; judecătorie de împărțire; Teilungsgericht. 1834:** ezen summa' ki-fizetését az Exp(onen)s a' köz szüléktől maradt ingó Jók fel-osztására árbitráit Tktes osztoztato Forum előtt folyó processusba is több rendbe kérte [Dés; Bet. 5].

4. **a falu ~ a a falu/falusbíró széke; scaunul judeului; Dorfrichterstuhl. 1789:** Mely bizonyságokra a falu fóruma tehet vala ugyan valami ítéleteit*, de minthogy itt 3, három magyar forintnál többet érő dologról az ordinációk szerint ítéletet nem lehet tenni, nagyobb törvényszék eleibe invitáltatnak [Taploca Cs; RSzF 282. — *Tollvétség v. sajtóhiba *ítéletit* h.]. 1803: Falus Biro Székely János Elöl ülése alatt a' Falu Forumán egy el károsodott ökre iránt pert inditván F. Rákosi Fitori Ferentz a' Communitás ökrő Pásztorai ellen, melyre hozatott és tétetett e' következendő Déliberatum* [F.rákos U; Falujk I. — *Köv. a hat. szövé.]. — L. még *kompetens* al.

E szék a falusbíróból és esküdtéiből alakult.

5. **úriszék (földesúri szék); scaun de judecată senioral; Patrimonialgericht. 1796:** (A) Földes Ur a' Tiszteket a' maga Forumára szokta őszve gyűjteni, és azokkal szokta a' malefactorokat meg ítéltetui [Mv; Transm. 87 tábl.].

Az úriszékre mint a földesurak egyik legfontosabb hatalmi eszközeinek szerveztetere és működésére nézve l. alapvetően az Úriszék 5 kk és az ott id. irodalmat. — Sajnos azonban, e kiadvány teljesen figyelmen kívül hagyja a Tiszátói kelet-délkeletre eső területek úriszék-viznyainak adatolását, ill. ismertetését.

6. **papi szék (egyházi bíróság); scaun de judecată bisericesc; Priester/Kirchengericht. 1698:** Causa Várallyaien(sis)* ... Laszlo Mihály Feleségétől Kovásznai Borkátul dívortiumot kívá(n) Deliber(atum) Mennyen az Unitarium forumra ... ha ott nem igazitlyak jójo(n) vissza s itt assumaltatik causája [SzJk 312. — *Bálványosvára]ja SzD].

7. **ohléssia ~ a kb. egyházközségi keblí ítélőszék; for eparhial intern de judecată; zum selben Amt gehöriger Gemeinde-Richtstuhl. 1646:** Az A

egy kerdest tamaztot az Ecclae eleyben Hogy ha az Causa Dinorty agitaltathatike az Ecclae Foruma(n) [SzJk 64]. 1758: Nzts fungens vice Curator ur(am) eö kglme iterato az fenn megirt Ecclae(sia) forumára adstringalta az Inctust [Torda; Tjk III. 277].

8. ítélő/törvényszéki ülés; sedința scaunului de judecată/tribunalului; Gerichtssitzung/verhandlung. 1766: az Joszagok dolga Keddi Forumon szokta(na)k agitaltatni | Pénteki Forum ... soha eddig elé szokásban nem volt ezen Nemes Városban, a' Nemes Város Constitutioja s régi meg rögzött szokása szerint [uo.; Tjk V. 348].

9. (vki ügyében illetékes) hatóság, szerv; autoritate/orgán (competent în chestiunea cuiva); (in js Sache authentische) Behörde. 1671: Azzal az jussal ne(m) elhet az Incta, mellyel az teöb indubitata Ecclesiastica personák szokta(na)k élni, mint hogj külső magistratusnak bottia alatt, ez városi territoriumon az városnak usussával fractussával élődik per hoc az mely magistratusnak alatta s inspectioja alatt eleődik, azon magistratusnakis forumát kel forumának agnoscalni [Kv; Tjk VIII/11. 166]. 1690: Causa Somboriensis*. Gyergyai Annok valya Procuratoranak Kollát Mihályt Férje ellen Fejér Pét(er) ellen divortiumot kíván. mint paráznatol. Deliberatum. A sz: Szék nyilván láttya Fejér Péternek latorságát, de mivel Tisztek keze alatt vagyon, nem procedal addigh a sz: Szék migh a' Tisztek a' külső forumon el nem igazították [SzJk 245. — *Szászszombor SzD]. 1744: az paraszt emberek ellen, akár Communitas légyen, akár privata Personák, nints más Competens forum, hanem 'a Nemes Vármegyének Filialis Széke, melly vulgo Ispán-Székeinek szokott hivattatni [Wass. Czegei Wass Ádám lev.]. 1769: Felséges Aszszonyunk a Mixtum Forumot, melly volt a fegjvert viselő Hazafiai között abrogalta és kinek kinek törvényes bajanak el igazittasat maga rendes Forumara igazittani méltoztatott [UszLt XIII. 97].

Ha. 1765: Forumat' [Torda; Tjk V. 279]. 1784: foruman [Torockó; TLev. 216. 3b]. 1790: Foruman [Karácsonfva MT; Told. 76]. 1806: Forumakan [Mv; Kath.].

fosos 1. haamenésés/menős; diareic; diarrhöisch scheibig. 1841: egy únd Tino ... s. v. az öszön fososnak jelentetett [Bács K; KmULev. 3].

2. *sziik*. 1584: Regeni Tamasne ersebet vallia, Igy ziggya vala Az Isac Peter az gazdaia feles eget, fosos kwrwa Ne(m) Ber (!) harmad napot meg lad mint Jarsz [Kv; Tjk IV/1. 208]. 1590: halattam ... hogy Istian kowachjne zida Peter kowachinet te lochios te fosos [Kv; Tjk V/1. 40]. 1591: ez peres szidni kezdte, monda megh techik hogy nem Jambor vagy azert wteod az malachot, hazaba(n) mene, monda jsmet ki az ablakon te teokelletle(n) totio, fosos, szoltos (!) Ezeket ez en rajtam leot rwt zitkokat fel ne(m) veottem volna holt diomert* [UszT.— *Olv.: holtidjamért]. 1598: Zep Miklosne Magdolna az-

zonj vallja ... mikor ele Jeott volna Borygasne ... monda* ah bestie fosos kúrwa bizony soha ollian zegient nem vallottal eletedben minth enmiattam majdan vallaz [Kv; Tjk V/1. 271. — *Ti. Gergely Antalénak]. 1637: Szabo Palme ... az Szabo Istua(n) szolgálajat szitta fosos kuruanak, de egjebnek nem szitta [Mv; MvLt 291. 120a]. 1746: az J.* ö Kglme engemet^b minden igaz ok nélkül (!) I(ste)n s Haza Törvénye ellen motskolt Kárpásznak, fososnak, S. v. kurvának pronuntialt, több bestelen szókkalis illetett, melylyeket irtozom ide bé iratni, mivel keresztény embernek nem illenék [Torda; Tjk III. 72.— *Váradi Mihályné Sáska Sára. *Rácz Jánosné Fogarasi Annát].

fososkodik ?' 1633: Hallam az Giarmati Marto(n) szolgáljatoll hogy az vra el akarna vinni Zabo Jacabnett, de az tób katonak azt mo(n)-dottak, hogy bizonyi eö velek ne(m) fososkodik egiött Aszony emberrel [Mv; MvLt 290. 126a].

fostoros ? loncsos, mocskos; murdar; schmutzig, sudelig. 1820: Székely Rosi nemis érdemi, hogy a' betsülletes Emberek sorába számálattassék, lévén ö tsak egy fostoros. pipázó. Uttzán alá 's felező személy [Várfa TA; JHb F. 48 id. Pálffy Tamás (57) arm. ns vall.].

Torockóról és a Székelységből ugyan ismerjük a címszövebi szónak 'sáros, lucskos, csatagos' jel-ét [MTsz], itt azonban 'feszlett'-féle átv jel-re is gondolhatunk.

foszforus fosfor; Phosphor. 1806: phosphorusal és lövépporral komédiát tsinaltunk | a phosphorusal producaltunk [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 196]. 1807: a Rector rutul el égette a kezét és a kaputját a phosphorusal [Dés; i.h. 364].

foszlán 1. fosztán

foszni-deszka pallódeszka, táj postadeszka; scindurá de pardoseală; Fußbodenbrett. 1857: a foszni-deszkáért 10 f 15 xrt kérnek [Mv; SLt évr. Bró Sándor gr. Vass Antóniához].

foszni-fenyődeszka fenyő pallódeszka; scindurá de pardoseală din brad; Tannen-Fußbodenbrett. 1840: 2 darab foszni fenyő deszkából egy kortsoja Fenyő foszni detzka 3 [Km; KmULev. 2].

foszt rabol; a jefui; rauben. 1603/1614: Ez sok rendbéli hadak oly igen szörnön megrották pusztították az szegény Erdélyt, égeték-dúlák-foszták, kiváltképpen az tatár szörnnyüképpen megrablá [BTN 51-2. — L. még i.h. 73]. 1657: (A) hazamenőket — fellázadván a molduvaiak, reá támadának és abban kevés jöve ki — azokat levágák, megdülák és foszták [ETA I, 163 NSz]. 1849: Fosztottak tovább a' Házbol mint egy öszvesen 200 p fr [Héjjasfva NK; CsZ]. — L. még Veress Doc. X, 211.

fosztán 1. régi kelme-fajta; un fel de stofá veche; Art Stoff. 1688: Egy vég Dufla fosztántól f—/37 1/2^a Egy vegh Koz fosztántól f—/22 1/2 [BfR Vect. — *Ti. a fizetendő harmincad].

2. ujjatlan köntösféle v. kabátka; hainá fără mîncei; Leibrock ohne Ärmel. 1549/1752: Az kamuka foszlánt hagjom Lázár Istvánnak [Szentanna MT; LLt]. 1582: Berekzazy Lukach es Zabo Leorinch ... valliak, Lattuk az Babot hog eg kereszt modra chinalt karora colteoztettek vala, eg foztan vala raita, de Immar hog oda Iutank az eorizeo Drabantok kezenel vala [Kv; TjK IV/1. 32–3] | Cathalin Zabo Martonne vallia Ieowenek Neg Azzon Nepek azon keozben Ez Rengeo Annais ot vala ... amel Bab Nalla vala Azon eg foztan es eg ferfiwy Menté vala [Kv; i.h. 53]. 1611: Egi zeöld taffota zakadozot foztan f. 2 d. 50 [Kv; RDL I. 88]. 1620: Egy giermeknek ualo keöz Aranas fosztantól f—/2. Paraszt fosztantól f—/1 [Kv; KvLt II/69 Vectr 9]. 1630: Bolgar Janosne szolgálja hozot Török orszagbol ... 13 öreg fosztant 13 forinton f— d 13^a [Kv; Szám. 18b/IV. 97. — *Ti. az érte fizetett harmincad]. 1674: Ebben az lądaban az foszlanon kívül velem adot jok [Beszt.; Wass 72/6]. 1736: A Német Szabonak az Úrfi számára két nyári melyre valo csinálásért ... fhu. 1 den. 76 ... más hasonló két nyári foszlánnak csinálásért ... fhu. 2 den. 34 [Kv/Szentbenedek SzD; Ks 72. 53] | Nyárban pedig az öreg urak matéria köntösben jártanak, az vagy bíbor vagy kanavác vagy kamuka volt, mert bársonyban az egy fejedelmen kívül másnak járni szabad nem volt; az ifjú urak pedig karban kivágott olyan foszlán horvát módra kivágva, abból kifügött vagy skófiummal vagy arany fonallal varrott ingeknek az újja [MetTr 352]. 1776: az Görög akitől rosszul járt volt*, gyakor izben foszlant tismát küldött az gyermeknek [Besenyő Hsz; HSzP. — *Ti. akitől teherbe esett a leány]. — L. még SzO V, 160.

A jel-re, valamint a *foszlán* és a *foszlán* alakváltozat etimológiai egybetartozására nézve L. EtSz, TESz.

fosztán-dolmány fosztánkelméből készült zubonyféle; un fel de dolman din stofá „fosztán”; Art Dolman aus fosztán-Stoff. 1596: Egy wisselt granat dolmany zeöld bagaziawal bellett f. 4/70. Egy feyer kúrta foztan dolmany f 4 [Kv; RDL I. 65].

fosztánoeska fosztánkelméből készült, ujjatlan kabátocska; jachepică/haină mică fără mîncei din stofá „fosztán”; aus fosztán-Stoff *verfertigt*es ärmelloses Jackchen. 1614: Feieruari Gyorgy hoz ... 6 Apro foztanoczkat ... d 4 1/2^a [Kv; Szám. 23/XIIIa. 41. — *Ti. a fizetendő harmincad].

fosztás 1. rablás; jaf, jefuire; Raub. 1571: ele zamlalhatatlan niomorgatassok fogsagok kalodaszok teomlechezesek kynzasok chepektetessek* foztassok miat kykben attiockfiays holtanak meg,

Immar telliessege el puztultanak [SzO II, 329 a „Zekelysegbely few népeknek es lofeyeknek” folyamodása az egy-hez. — *Értsd: csepegtetés v. csipegtetés?]. 1653: Azután alá indula Vaskapu felé mondhatatlan nagy dúlással, foztással és vérontással. Ez Bástának tudtára lón hamar, és bocsáta utánok két száz szép lovas hajdut, és elérék Nagy Albertet és megverék [ETA I, 83 NSz].

2. kirablás/fosztás; despuiere, jefuire; Ausraubung/plünderung. 1593: Varga Menihart zilahi vallia: ... Egi vduarheli legintis foztottak vala megh, noha en ne(m) latta(m) az foztast toluailast, de Kresteli Marton elegite megh az karos legint ammi kart vallot volt [Kv; TjK V/1. 401]. 1601: Keohalmy Pal vallia ... az Zamosfalwarol ky leot legenj hywa el ez iffiw legent es menenek eokis mingyarast az azzony vthan az eouenjre es vgy foztottak megh az azzonth, annak vthanna az azzonnyal menteonk ... oda es ahwn az foztassat monta ot leltook ez teolgy palczat [Kv; TjK VI/1. 560]. 1690: akar mi rendbeli Emberek és az Szekely vitezlo rendek Lovainak, marhainak postara valo el vivese, uton jarok(nak) es egjeb artatlan emberek(nek) foztasa, verese, vagdalasa ..., mellyekről Inquisitio lesze(n) és annak idejeben ä G(ene)rálnak ö kgel(nek) p(rae)sentaltatni fog [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr.].

fosztatott ? tépelt; scármat/smulš (fulgi penei); (Ferdn) geschlissen. 1750: Dicta hajban töltött Derekaly fosztatott* Num. 3 [Wass. Wass Dánielnek portékái. — *Utána alkalmasint kimaradhatott a *tollal* ~ *tolluval* szó].

foszten pallódeszka, táj postadeszka; scindură de pardoseală; Fußballbrett. 1850/1851: Két díofa Töke Hat Búkkfa foszten [Kv; Szathmári lev.].

fosztó fosztogató, rabló; jefuitor, tilhar, prä-dátor; Räuber, Plünderer. 1605: mostan Haus-elfeoldibeol bizonios zamu uitezek erkezték, kik ... ennek az megh romlot hazanak, az sok dulo foztó Toluaiok ellen oltalmazoy akarnak lenni [Törzs. A császári komisszáriusok rend Cszs-, Gysz- és Ksz-hez. — A teljesebb szöv. *annyi III. 5c* al.]. 1613: Eo felsege* az Haidusagott le ciendesiczie, es az orszagbol ki igaziczia, minden helliekreol az dulo fozte es orzagunk puztito Latrokott amoneallia, hogi minden rend iarhasson bekesegeessen utaban, es lakhassek minden iambor iozagaban s hazaban [KJ. — *Báthory Gábor]

◇ Szn. 1590: Colosuari Phoztó neuy Jstua(n) deak. foztó Jmrehet. Fosztó Imreh [Uzst]. 1591: foztó Emre. foztó Istuan [i.h.]. 1595: az eggik Vice kiralybirohoz fosztó Emrehez menth [i.h. 10/19]. 1600: Foztó Jmre Fwlej* [i.h. 15/15, — *U]. 1607: foztó Demeter [Uzon Hsz; BLt]. 1636: Foztó Janos Nagibon. Foztó Thamas [uo.; BLt]. 1667: Fosztó Pal Beögeözi* Lovasok közt szogalo rend [LLt. — *U]. 1681/XVIII. sz. m

.. Nmzs Maros Kopáni (!) Foszto Sigmord Vram Szent Benedeken^a .. Nmzs Foszto Anna Asz-(sz)ony [DobLev. I/28a. — *AF]. 1733: Foszto Sigmord ns [Pókafva AF; JHb XXV/53]. 1752: Tiszt. Fosztó Miklós Ur(am) [Ilyefva Hsz; SVJk]. 1769: Idősb Boros Joseffné Foszto Maria (49) ns [Szu; IB]. 1784: Titt. Foszto Pál Vr(am) [Páncéseh SzD; RLt O. 1]. 1870: T. Foszto Menyhárt [Alamor AF; Végr.].

◇ Hn. 1758/1798: A' Foszto Völgyében (sz) [M.forró AF; EHA]. 1810: A Foszton a régi Malom árok mellett [Bibarcfva U EHA].

fosztogat 1. rabolgat; a jefui/práda; plündern. 1674: vétek az jövevényt fosztogatni, káros is az hazába pénzhozó embert idegeníteni [Zabola Hsz; KJ. SzO VI, 342]. 1688: az Kolosi Nemetek ki mentenek az utakra es fosztogatta(na)k s egj Baratomat meghis fosztottak kőpenyjet kését el vontak s egjebétis a mi körülle volt [Kv; UtI]. 1710: Kgl(e)k publicallya mindenüt^a, hogy akár Németh, akár Rác Katonak Passus nélkül járni .. s alkalmatlankodni, praedálni, vagy fosztogatni deprehendáltatik (így!), mindgyárt arrestáltassék [KvLt I/198 gub. — *E szó akcedál 7. al. sajtóhibásan.].

2. kirabolgat; a práda/devasta; ausrauben/plündern. 1638: edes io akaró Uram en nem felehetek feleőle, mert most sok gonosz czavargo emberek vadnak igen fosztogatiak az embert [Mv; MvLt 291. 159a]. 1650: az ő kgyme szolgálai igaz Vtamban leven ram tamadtanak, engemet fosztogattanak az orszagh utan [UszT 8/64. 32a].

3. (vkit ruhájától) megfosztogat, (ruhát) letépdés; a rupe/sfišia (hainele cuiva); (jd die Kleidungsstücke) darumbringen, herunterreißen. 1593: Martha Simon Ianosne vallia: .. Kis Mihalne nagj sirua es nagj eskwuessel zabadot^a, hagi az giermek agibol akkor keolt volt fel, es az leginj ereozakot akart chelekedni raita, ott fosztogatta ruhaiatul, es hagi ott tusakodot verekedett vele .. de az Jsten eotet ne Iduzeche ha eo velle vetkezet [Kv; Tjk V/1. 370. — *Értsd: szabódott, szabadkozott]. 1639: en nem latta(m) hagi varja ferenczne fosztogatta volna Szilagine Aszoniomat, sem azt hagi megh fogta volna [Mv; MvLt 290. 193a - 4b].

fosztogatás rabolgatás; jefuire, prädare; Plünderung. 1743: nem képes, hogy ... itt a megyében valo tekerégestekben még több tolvajságokat, fosztogatásokat ne követtetek volna el? ezeket mind el tagadtad, a' dézmáját sem mondottad meg [KLev.].

Szk: ~t cselekszik fosztogat. 1631: soha bizonyj semmi dülást fosztogatást ne(m) tudo(m) hagi czelekedet volna ez az Peter kovacz [Mv; MvLt 290. 252a].

fosztogató rabló; jefuitor, prädator; Räuber. 1711: Valahun pedig afféle kóborlók, prédálók vagy fosztogatók és csak lézengők vagy csavargók

hallatnak is passus nélkül, megfogják [SzO VII, 174 gub.].

fosztos szitk '? 1691: Balog Klara mint A. proclamaltata Balog Annat mint Inctat diffamalt salvum sit fosztos^a nyilv(an) valo kurvanak, arczulis pögösöt [Kovácsna Hsz; HSzjP. — *Olv., fosztos v. fosztós?].

fota 1. kb. lepelszoknya, táj katrinca; fotá; Art Rock/Schürze. 1812: Busta Thodornak Felesége ... visel kék veres fejtővel nagyon erőssen meg varrott Oláhos Inget, egy egész testét meg kerülő Oláh Fatát, ezen felyül veres szőtt szélyes rostos végű Övel keresztül van övedzve [DLt 642 nyomt. kl].

2. 1687 k.: Egy Borbelynak valo fotától f — //4 1/2 Egy Paraszt fotától f — //03 [MvRK Vect. 14].

3. aranszfűrő posztódarab; bucatá de postav pentru filtrarea aurului; Tuchstück zum Goldseihen. 1757: Találtatik a' folyo vizekbenis, mint a' Marosban, Aranyosban, és más patakokban szerte szélllyel, a' Szamosbanis igen szép arany, mellyet többire 'a Bányász Czigányok szoktak keresni és mosogatni ... ; tsak annyival különböz ennek keresése, s mosása, hogy az Aranyász Czigányok nem téznek fotakat deszkájokra, hanem azokat sűrűn meg rovádzollyák, és az olyan rovádzatokban meg ülepedik s meg marad az Arany | Tanáltatnak Mineralis Vénák ... a' Vénais lágy lévén könnyen engedi magát vágni, s minek utánna kihordatik néholt a' Bányából ki jövő, néholt pedig Tokbol a' Bányá szájához csatornákan dirigált vizre három arasz szélességű, és negy arasz hosszúságú ládácskát tsinálunk, a' fedelét sűrűn meg furdallyuk, az ilyen vénát per partes réá tölttyük, a vizet réá botsátttyuk, vas gereblyével s vonoval addig roncollyuk mig zavarja el mégyen, az Arany pedig rész szerint a' láda fenekére leszáll, rész szerint a' ládából ki folyo viz mentére terített condra posztobol lévő fotakan meg ülepedik [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével].

A r. eredetű szó 1. jel-ét a DAe ismeri, a 3. jel-t nem.

fota-öv 1. futa-öv

fotinianizmus az unitarizmus egyik ága; o ramurá a unitarismului; Zweig des Unitarismus/unitarischen Glaubens. 1653^a: A király ezenközben felnevekedvén, mind birodalmában s mind pedig ideje szerént reája vigyáza, mind a Dávid Ferencz újítottta, mind pedig a Calvinus tudományára, mert mindenik fél az ő vallását a királynak igen commendálja vala; de végre a három tudós embernek, ugy mint Dávid Ferencznek, Blandratának és a Franckennek értelmén állapodék meg a király a Hallereknek az elei ... acceptálák az arianizmust és fotinianizmust Vásárhelyt majd fele a városnak, ugyan a nagyja az új haeresist, a Blandratátét, bevette vala mind a két vallás ugmint a calviniana és az ariana valoban kellelte magát

a szegény ítélet nélkül való vulgus előtt. De mivel a király választá magának az ariana vagy is a fotiniana vallást, majd mind az ország arra hajol vala [ETA I, 27—8 NSz. — *A feljegyzés az 1540—1560 közötti időszakaszra von. Az ifjú János Zsigmond (szül. 1540) fej. viselte a király címet is].

A címszóbeli valláságot jelölő szó alkalmassint a 376-ban száműzetésben meghalt Photinus sirmiumi (Pannonia) püspök nevével alakult. Photinus a niceai zsinat (325) dogmatikai határozatától eltérve, Jézus Krisztusban nem Isten lényegének, hanem csak hatalmának jelenlétét tanította, azaz tagadta Krisztus istenségét [vö. Harnack Adolf, Lehrbuch der Dogmengeschichte. Tübingen, 1931. II, 248—9 (Juhász István szíves tájékoztatása)]. Ez a korakeresztényiségi „eretnek” vélekedés öltött újra testet a fotinista tanításokban és így az unitarizmusban. Noha szövegünk is előbb az arianizmus (unitarizmus) és a fotinianizmus külön említésével két különböző hitágazatra látszik hivatkozni, egyikben „az ariana vagyis fotiniana vallás” említésekor, úgy látszik, az előbbit az utóbbival azonosítja. A szerk. óvatos értelmezése ezen az azonosításon alapul. — Az EtLex-ban a címszó nem feltehető.

fotogén-lámpa petróleumlámpa; lampă de petrol; Petroleumlampe. 1862: 1 darab fothogén lámpa [M.szilvás TA; HG].

fotyog locsog-fecseg, tereferél; a sta la taifas; schwätzen.] 1838—1845: fotyog; locsog-fecseg, terél, darál [MNYTK 107].

foveál pártfogol, pártol; a proteja; unterstützen, beschützen. 1762: kik zugattanak, és ki indította ez hirt, ki fovealta, hol serpalodat? [Torda; TJK V. 93 vk.]. 1770: a muszka a religióban lévő schizmát foveálja [RettE 224].

fő ige a fierbe; kochen, siedlen. 1582: Egy Tyák soba feowe d. 5 [Kv; Szám. 3/V. 13 Lederer M. sp kezével]. 1591: Barany Apro Leek fewe f — d.6 [Kv; i.h. 5/I. 25]. 1614: More Gaspar bezellette enneke(m) hogy egyczer egy Czyuport feozet volth Imrephine egy varaslo vén Azzonnyal az tuznel mely azt mondgia volth, Gabor, Gabor, Gabor Azonban az Vén Azzonnyal be fut Imrephinehez s mond neki Ngos Azzonnyal ne(m) tudom mi vagion az twznél, de azt mondgya hogy Gabor, Gabor, hamar az Jstenert Vonnyak ki az twzteól ne feöyeön oly hamar, Merth Vgy Jeő Bathori Gabor lowa nyaka zakadtaban hogy talam meghal [Medgyes; Vlt 53/5267 „L. Bornemizza de Colosvar (23) cubicularius et apparitor” vall.]. 1629: Latta(m) azt hogi hoztak oda mi hozzank darabokba(n) Perselt peczeniet, eginehanyszor, főzni valot is, mais hoztak diszno hust mostis ot feő az haznal [Mv; MvLt 290. 186b]. 1828: az egész közönség a’ Metalurgia folytatásába Esztendőt által a’ Tarisnyából él s nagyobbára Diszno hussal, és tsak egészsége oltalmazására elegyit ételibe szarvas Marha húst és eszik főve Vatsorára, vagj Őlő Innepeken [Torockó; Tlev. 13/3].

Sz. 1711: nekem pedig (l) igen fő az fejem ur(am), mivel ezen ... rettenetes nyakas kösseg Semmit nem ügyeznek a ki szálltasaban [Újfalu Cs; Boru. XXXIX. 52 Solyom István Kászoni Jánoshoz]. 1834: kel 92 Rf. fő a fejem hogj honnan tsinalhassam ki [F.zsuk K; SLt Deák Ferenc

P. Horváth Ferenchez]. 1851: a’ fejem már megint fő jóvendőm elhatározása felett, ha hivatalt akarok viselni, már mindenként csődülni kell [Kv; Pk 7].

fő I. fn 1. fej; cap; Kopf. 1584: Zilagy B(ene)-dek vallia hogy ... mongia vala Danch Leorincz, Ne wsd kj fembeól a’ Syweget mert bizony azta(n) meg wtlek [Kv; TJK IV/1. 200]. 1592: Zabo Marton .. vallia ... Mikor teorueneire ki hoztuk volna Lukachot, megh lata Niari Martont, es monda, megh lad te Niari Marton hogi megh azt az zep bellet swueget, ki fedbe vagion, az zegre tetetem [Kv; TJK V/1. 201]. 1603: Rostas Orbanne zolgaloia Cathus vallia ... az arut le tazitottak vala a’ femreol, en azt zedegettem fel s ne(m) anniera viziazhattam ra [Kv; i.h. 675]. 1630: engemetis valthig czapdosot az Aszony feoben [Mv; MvLt 290. 203a]. 1650: Az ünnepszegők büntetése, ha paraszt ember flo. 3, ha nemes, flo. 6 ... Ha ki pálinka ital miatt gadgyvas fővel ményen templomba, fl. 1 [SzO VI, 194 Cszs, Gysz és Ksz hat.]. 1682: Orja füstül nr 7 [UtI]. 1726: Ugyan subinferályák az fatensek szemmel látott dolgát, hogy az Inek háza előtt lévő Eperjának ágain s tetején őkrök tanczoltanak, mellyekis fővel le ereszkedvén az Inek házának pitvara eleiben s ajtajába(n) Aszszonyokká váltanak Azért hogy tüzzel meg égettessék itiltetett [Dés; Jk 18a—19a]. 1730: Tavalyi Diszno aprolek, négy Diszróláb, két orja fő nélkül [Bibarcfva U; Berz. 16. XLIX. 16]. 1799: Két fatyol keszkenők főre fel csinálva, fejér, s’ fekete hozzá valo tollakal, és olasz virágokkal [Kelementalke MT; Llt]. 1831: Hallottam a tavaj Nyáran, s láttamis a Fodor Péterné Léányát Sirva borzas hajjal, fővel a piatzon futni, a fersaingt hoszan maga után el nyulva vontozlván, azt kiabálta jaj még ői Székelly Farkasné [Torda; TVLt Kőzig. ir. rtlen. Kenderesi Joseffné Kondort Katalin (49) vall.].

Szk: ~be hajt. 1726: (Georgius Kőmives alias Kádár de Nagy Győr) Kőműves Nagy Györgyöt egy kövel főb(en) akarván hajtani, ártatlan Flacsakáját főben hajtotta és vérit botsátotta [Dés; Jk 15b]. 1818: mindjárt főbe hajtalak [Dés; DLt 1821. évi iratok közt] * ~be kollant fejbe kólint. 1766: Berki László is megholt ... a fejeárdi vendégfogadóba bement más muszlikásokkal, meg-részedevén öszvevesztek s az úton főbe kollantották a többiek [RettE 204—5] * ~be lö. 1756: hocza az Lovamat mert ha egj Jobbágjom meg bányais de főbe lövem az Hóher Teremtettét [Petek U; Hr 3/15]. 1782: a’ Tisztarto ... minek untána a korbatsolást meg unta pistalyt rántat és azzal a Felső Suki Falus Birot főben akarta löni [F.zsuk K; SL XLII. 5.30 Vakár Andrij (28) zs vall.] * ~be lövetett. 1835: meg dühödött 's főbe lövetett két vagy három darab marhái [Zsibó Sz; Wlt] * ~be lövöldöz. 1782: Lovát, Marháját ... ha meg nem foghattyák, Lövöldözzék főbe [Koronka MT; Told. 4] * ~be megcsap. 1802: ott toppant azon előbb említett Veres Sapkás ... és ... úgy meg tsapta főbe a Szegény Forro

Lajost egy kemény Vas villával, hogy szédelegve és le görbödve haza jöve a szállására [Mv; Born. XXXIX/53 G. Virág (21) vall.] * *~beiben meg-
üt.* 1631: engem ugj meg ütenek feőben hogj en rajta(m) soha ollia(n) ütés nem eset [Mv; MvLt 290. 245a]. 1722: Pap Péter . sokan lévén rajtam, ugj meg üt főb(e) hogj a fejem bé fakad, egj kupa Vér follyt az Fejemből [Kecsed SzD; TL]. 1761: Lattam mikor utanna hajtott az baltával Pap Jankonak azt is Latam hogy Pap Janko is még ütöte eczer főben az esztikeyel [Illyésfva Sz; BfR 45/12 Pap Demeter (20) nemes vall.]. 1802: (Forró Lajost) ugj meg ütötte a' B. Bánfi Pál Ur eő Nagysága kocssisa egy vasvillával főbe, hogy ha nagy dubicza kalapja nem lett volna nem tsak három ujnyi szélességre hasodatt volna bé hanem egészesen [Mv; Born. XXXIX.53. Daniel Virág (17) nb togátus vall.] * *~ben éri* fejt eltalálja. 1763: éppen az ajtóban hozzá üte . . . , és főben ére á Feleségemet, mely nagy sebhete miatt á Feleségem vagy négy napig felém sem jöhetett, nagyon meg dagadva lévén á feje [Mv; Told. 16/51] * *~ben megéri* feje bánja. 1765: némely Fatensek subinferallyák, hogy ő azzal kérkedezett volna másoknak; meg ütém ugj hogy meg éri velle főben [Torda; TjK V. 253] * *~ben megsebhét.* 1715: Betski Miklos Vram . . . egyszer kezeivel pofon tsapá Szalavesztrát, de azzal meg nem elegendvén pallosat ki vonvan, Szalavesztrához vága velle, de az pallossa kette törék . . . , mindazáltal Szalavesztratis meg sebhét főben [Szeszárma SzD; SLt 29 J. 24] * *~be talál.* 1783: Constál . . . nem tsak Bundájának részegkedésre lött elvesztegetése, hanem gyilkos módon orozban valo meg támadása mely szerint . . . Tsizmadia Horváth Sigmondot ugj meg ütette sőtétben, hogy ha főben találta volna mingyárt meg-kellett volna hálnia [Mv; MbK XI. 68] * *~be üt.* 1590: vgj wte feobe menten le deole [Kv; TjK V/1.11]. 1629: Az azzonj siualkodek s ugj wte feőben az Varga fia Horuát Istuant hogy meg sehdwle hogj ott botorkazik uala [Kv; TjK VII/3. 94]. 1644: Nagi Janos feőbe uté szima Giörgiöt hogj mindgiart le esek [Mv; MvLt 291. 410b]. 1683: Nem Tudatik miczoda lelki esmerettől viseltetue(n) Pakularom . . . ugi ütötte főb(e) hogi az földre eset menten [Harasztos TA; Berz. 17b]. 1748: Nem álhatván sok kár tételit azon sertekek(ne)k mondottuk eo Kglm(ne)k: Bizony főbe ütjük, mellre felelt: Csak üssétek, egjétek meg, nem lesztek jobb emberek velle [Torda; TjK III. 241]. 1755: ottan alván . . . Panit István felesége . . . ki ütette oköllel főben . . . ki állatt terdel a melyin? [Dob; Wlt vk]. 1800: Koka György . . . vasvillájával ugj ütötte Főben az Exponenst, hogy a' Feje hátul bé hasadt, a' vére el lepte . . . botorkázva alig tudott Szállására bé tántorogni [Mv; Born. XXXIX. 53]. 1843: a' négy el bodorogott ketske gidok közzül az egyiket . . . főbe ütven — bejjebb vittem [Dés; DLt 1492] * *~be ütöt.* 1742: Ó kglme meg haraguván á Hidelvi királlyal főbe ütötte, és ki vonatta á szolgálatra valo lovat [Kv; Aggm. C. 12] * *~be ütetik.*

1748: Sátora mellet Strására ki alitatot Szolgája főben ütötöttöt volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.] * *~be vág.* 1632: Niuzo Giurka . . . kardot ranta s hogi Hamar Istok az patakon által akar uala ugrani ugj vaga feőben, Niuzo Giurka [Mv; MvLt 290. 70a]. 1687: Komsa Markult főben vagtak volt az ver mind el fogta volt az inget [Huréz F; Szád. Raduly Sokelinnej (140) jb. vall.]. 1745: az Gyekei embert is látám még egy katona főb(e) vagja az vére mesze ficskándozot az fejből [Mocs K; Ks 5. X. 6 Moldúván Vasziy (36) jb vall.]. 1779: aztis láttam mikor Mihály Csigány mikor (így!) főbe vaktá egy kapával Stephan Berest mikor agyba Vákta ugj hogy le rogyant mingjárt [Záh TA; Mk V. VII/12 Ros Gabrila (40) jb vall.] * *~be vágdal.* 1765: Mihok Péter . . . el is indula és Rusz Gligoras minden igaz ok nélkül utanna menvén nálla lévő kardgyával főb(e) vagdalta, vérit kiontotta [Aranykút K Ks] * *~be ver.* 1688: ream rohanvan főben vért [Dés; Jk]. 1761: láttam hogy egy ruddal veri Sándor Mihály főben az Exponenst [Búzamező SzD; Ks 17/LXXXIV. 41]. 1765: Imre Gyurinak nem kell vala Murvait az ház ajtajáb(an) főben fűtni . . . az több Novizánsok(na)k sem kell vala á le ütött Murvait taglalni s főben vasvillával verni [Torda; TjK V. 256]. 1843: a három meg neveztem Személyek le agyalták együtt Fejér Danit . . . Nagy Samu ismét vissza ment a kiáltó Fejér Danioz — s' főbe verte [Bágyon TA; EMLt] * *~borotváló.* 1597: Az feo Veúeo es borotúalo, Giúrko Neúeo czigannak Attam az 8 sing Karasia fizeteset . . . f 5 d 44 [Kv; Szám. 7/XII. 149 Füstich Lőrinc sp kezével] * *~mosatni.* 1602: Thomas Lakatos fassus est hoc modo az en batyammak penze vagio(n) Lakatos Adamnal, megis hatta neky hogy mikor neke(m) zwksege(m) leze(n), ket penzt, harmat, keriek teolle, feőm mosatni mire, de meg se(m) ad [Kv; TjK VI/1. 639]. 1629: Latta(m) neha neha mikor feő mosatni hazához mente(m) Borbeli Ferencznek hogj volt valami keves haz ezkeőze s mwszere [Mv; MvLt 290. 167a] * *~re való kendő/keszkenő.* 1768: Kolosvári egy szolgáló . . . Egy főre valo keszkenőre Dr 48 [K; DobLev. II. 340. 20a]. 1777: a nagyobbik szekrént . . . fel nyitván, abban találunk . . . két gyolts inget, két Gyolts főre valo kendöt, egy Gyapotot keszkenyöt [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2a] * *~re vető keszkenő.* 1630: Bolgár János. Hozot Teőreok orszagbol . . . 5 végh fwre utoeő hatos kezkenoet tt f — d 30 [Kv; Szám. 18/IV. 33—4] * *~szege?* nyakszirt. 1772: ugj meg Csapa fő szegen, hogy en mingyárt le estem [Szentrontás*; Sár. — *Később: Szentháromság MT] * *~től való fa fejfa.* 1843: (Meghalt) Kováts Ferentz . . . Főtől való faját csinálta Vintze Máté Jantsi [Damos K; RAK 117] * *~törteni.* 1682: Fő törteni való selymes ruha nro 7 [Utl] * *~ti vesz* (le)fejez. 1585: Az Giúrkonak az ky főt wezen hagiak Tanaczul hogy Anakis 8 szing karasati Adatnak [Kv; Szám. 3-XVIII. 40b Gellien Imre sp kezével] * *~ve fizet.* 1597: deliberatur, hogy hetedmagau:l iar

borokkal Menche magát, hogy Nem az eo keze miatt holt meg az gyermek, hane(m) egieb betegségben. Alioquin ha 15 Napon meg h Nem eskezik feowel fizesse(n) [Kv; Tjk V/1. 57] * *főven hajt.* 1726: egy kövel ártatlan Fiacskáját főven hajtotta [Dés; Jk] * *~vévő* → *~borotváló* * *heves ~vel* indulatosan, ingerülten. 1808: A' mely Mester Ember heves fővel jó a Czéhba annak minden engedelem nélkül büntetése, 1 Mflor [K; KCjk 21a] * *ittas ~vel* ittasan, részegen. 1770: Székely Mihál uram ögglime ... ittas fővel jővén bé az öregség gyülésben haszontalan esküvésével és nagy zajgásával az ottan levőket nagyon megsértette [Dés; DFaz. 23] * *tele ~vel van ittas, részeg.* 1794: a kardal hozzámis vagdal ... tele fővel lévén egyebekre nem ügyelhettem [Dés; Ks 79. XXVI. 20].

Sz: *~ért fejet ad* fejért fejjel fizet. 1653: bémenet*, Bakón^b éjjel egy emberséges embert megölt volt egy székely szekeres-féle a barát ... mise után jelenté meg a dolgot. És hagyók ... ha megtaláljuk — főért fejet kell adnunk [EFA I. 138 NSz. — *1621-ben. ^aA moldvai Bacău-n] * *~től farkig megromlik.* 1769: ha így menyen a mint hallatik, elsőt fogva utolsóig, és főtől fogva farkig megromlunk [Ne; Told. 5a] * *~bc út, hogy a más-olágon serken fel.* 1764: maga beszéllette Imbre György hogy egy útem főben (:már Murvait:) mint a diszuot, meg éri véle, egy ütöttem hogy a más világon serken fel [Torda; Tjk V. 237].

2. személy; persoaná; Person. 1772: Az kiknek két három s több telekjek vagyon, es birnak, maga pengit csak egy Gazda, egy Főrül is portioz, ... annak külön külön örökségre kellé földet s kaszálót adni vagy tsak az egy Gazda szerire? [Torda; JHb XV/6]. 1729: Valálba(n)* egy Személy mit ad főre, mit ad nyílföldre, mit ad egy Marhára ...? [Hsz; Ap. 3 vk. — *Később: Karatnavolál Hsz]. 1785: (A szellérek közül) Contributiótis többire tsak főről adnak az ólyanok, kiknek erdő nem asztatik, mert a' Város végeken vagyon edgy kis házikojok, egyebek semmi sints [Torockó; TLev. 10/5]. 1809: A' Sovágoknak száma mind eddig csak 40 főből állott, ... nem volt Szükség a' sovágok számának szaporítására [Parajd Ú; UszLt ComGub. 1743].

Szk: *~ről ~re* fejenként, személyenként. XVI. sz. v.: Az mestereknek pengit fűrül fűre kel adnyok* egy egy eytel bort [Dés; DFazCLev. — L. még MNy XXXIV, 119. — *Ti. a céhbe belépőnek].

3. tulajdonos; proprietar; Besitzer. 1776: mint hogy az Bő Excellentiája Része mintegy el Vezetett, és Fő nélkült valo helyneke tartatott, ugy kezdett benne edgyis más is irtagatni [Ádamos KK; JHb XIX/18].

4. vezető, főember; conducător, șef; Leiter, Führer. 1578: az Mely birot es feot az vriste(n) eleinkbe Rendel, azt bechywlltettel hallgassak mint varasnak feiutt es előtte Iarot [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1591: Borbeli Istuanne Ilona azzoui vallia. Irtam hogy Haczoki Thamast wzik vala, es zekerczekkel hagigalliak vala, az wzeok keozot penigh egi feierbeli ember vala feo ez dologban

[Kv; Tjk V/1. 89]. 1604: ag(i)ag falwi Janos wala fő hogi be hozak az diznokot az Erkedi Erdőről [UszT 16/17 Czore Janos also Bodog azonj falwj vall.]. 1653: * az ország konyháján gazdák haton voltunk, ezek^b... Kapitány Boldisár volt közöttünk a fő [i.h. 150 NSz. — *1643-ra von. feljegyzés. ^bKöv. a fels.]. 1737: A Mlgős Guberniumnak kellett volna írnom külön, de tudom hogy ell bomlott; Excellentiának mint Főnek detegalom [Altortja Hsz; Ks 99 Apor Péter Kornis István hsz-i főkomisszárius, gub-i tanácsoshoz].

Sz. 1600: Nemeth Benedek ... vallya ... egykor be hywata Veres Jstwan ez Marton chygant, s vgy kezde mondany hogy Márton vajda vgymond egy eorizetben nem voltal Jelen kyre amaz monda mingyarast zydalommal ha mywei tartozom teolle nem Az farktot keowetem azt en, hanem az feoteol Capitantol [Kv; Tjk VI/1. 398].

5. Csak hu-ben; numai in toponime; nur in Ortsnamen: forrástájék; obíršie, locul unde izvorăste un riu; Quellengegend. 1465/1539: in Egres patak fwben [Bh; KHn 6]. 1482: (meta) transitio capite seu ordine rivuli Sospathak few vocati* [TelO II, 154. — *Sajókeresztúr és Sajósztrandás (SzD) közötti határjárásban]. 1570: ala az to fw mellee [Gyalakuta MT]. 1571/1754: Vintz-pataka fő Szent helje inde in Homotod fő [Ompolyca. — Később: Kisompolc AF]. 1595: Kecheti chere allyaba, mas neuel hyak patak feo allyanakis [Malomfva U]. 1618—1619/XVII. sz. köz.: tofű hagojának hiják [Kovácsi K]. 1687: Az Kőves Patak fön (k) [Bádok K; BHn 23]. XVII. sz. v.: A Hideg kut és Patak fők éri között valo labban [Ne]. 1700/XVIII. sz.: Nádfűben [M. felek U]. 1720: Dudvafő [Dés; SzDMon II, 217, ETF 101. 25]. 1724: Az kórtueljes kut fűn (sz) [Kide K; BHn 88]. 1739: egy Szilvás kert a patak főben [Bágyon TA]. 1744: Kut fön (sz, k) [Pipe KK]. 1758: A Kutfű felett (sz) [Nyárszó K]. 1759: Az Hideg kút főben vagy Nyires középen [Zovány Sz]. 1771: A Csorgo fűnél (sz) [Körtvélyfája MT]. 1773: A Csorgo Fűnél (sz) [Veresgyháza SzD]. 1778: A' Méh Patak Főben (sz) [Nagyfalu Sz]. 1795: A Kutfőbe (sz) [Harasztkerék MT]. 1798: Patakfű nevezetű heljben (sz) [Malomfva U]. 1866: Patakfűbe (sz) [uo.]. — L. még BHn és KHn Mut.

6. kb. vmely terület felső része v. kezdete; partea de sus sau începutul unui teritoriu; der obere Teil od. Anfang eines Gebiets. 1767: A Bika rét szélén belől, fővel a sz királyi utra, lábbal a Csombordi ut erire rugo Lábban vagyon hat hold rét [Ne; DobLev. II/380. 4a].

Hn. 1450/1761: pervenimus ad caput unius vallis, que vocatur Heriosvelgfe [Mihályfalva NK; TelO II, 44]. 1451: in vertice cuiusdam montis rotundi Agyakfew nuncupati [Somkerék (SzD) táján; i.h. 47]. 1587/1855: Nagy Zénégető feő [Kisfalud AF]. 1607: Az Parlagh feoben (k) [Szentlászló MT]. 1608: Zarkadfeon [Szentháromság MT]. 1632: (Földje) Lévéen ... Borsos Tamás uramnak három, hagyá az ketteit a falunak, egyik a Garat ut fön, ... második a Tekenős fön [Udvar-

fvá U; Barabás, SzO 367]. 1643/1770 á.: In Plaga inferiore est Jugerum unum super Szőlőfő [Szentgothárd SzD]. 1693: Az szőlő főn (sz) [Szabéd MT]. 1713: Főben (sz) [Fejérd K]. XVIII. sz. eleje: Szőlő Fűn (sz) [Nagyercse MT]. 1727: szőlőfűn [Vajdasztván MT]. 1732: Vészfő nevű helyen Vendég fogadó hely [Csomaiva Cs]. 1733: az Szőlo Fűn (e) [Göcs MT]. 1737: Az Erső Erdő neveztetik Szurdok Főnek [Bádok K; BHn 24] | Az erdő főnn (sz) [Nagyercse MT]. 1741: az Gödörfűn egj Erdő [Somosd MT]. 1753: Vagion egj darab erdő a Szőlő fűn [Udvarfva MT]. 1758: az Üver főn Levő követ mutatá néküink az Zallogos helynek határának Lenni [Ditró Cs]. 1759: Pusztá Szőlő fűn (sz) [M.palatka K]. 1767: a Vápa fő [Vaja MT]. 1777: a Liget főnél (sz) [Nagyesküllő K; BHn 81]. 1773: A Gát fő n. h.-ben (sz). a Gát főn túl (sz) [Alfalu Cs; GyHn 16-7] | A Morgo vápa főben (sz) [Szárhely Cs]. 1781: A Magyaros főben (k) [Inaktelke K]. 1786: A Szőlő főnn a' Záldog alatt (sz) [Harasztkerék MT]. 1795: a Csere Fűn az Erdők Bütűjén (e) [Kakasd MT]. 1798: Szőlő főnn (sz). Kerek fő (sz) [Méra K]. XIX. sz. eleje: A Nyaras szőlő fűn (sz) [Vadasd MT]. 1805: Csereláz felső sorkán fejel vagis az also völgyfőn (sz) [Kőrispatak U]. 1818: A' Telek főnn (sz) [Györgyfalva K]. 1858: a' Wágásfőben (sz) [Bordos U]. 1859: Ropo fő (sz, k) [A.jára TA].

7. gabonafő; spic de cereale; Getreidekopf. Szk: az alakor ~i hány az alakor hányja a fejét, az alakor kalásza szókik/kalászosodik; alacul dá in spic; der Dinkel/das Einkorn schießt in die Ähren. 1737: az Betski Miklos Ur(am) Attya egy darabját megh szántatván alakkorral be vetette, es Balogh Sigmond Gabor es Lazlo Uraimék ide jöven egj alkalmatossággal mikor az Alakor főt hant kardal az alakort mind le vertek [Középfa SzD; SLt 29. Y. 28 Mester Urszuly (70) jb vall.].

8. fej; cápátná; Krautkopf. 1585: 125 fő Sőr kaposzta wote(m) ... f.l [Kv; Szám. 3/XVIII. 29b Gellien Imre sp kezével]. 1591: szaz harmich ket feo kapoztamis veszet oda [U; UszT]. 1600: ebedre ... veottem ... l. Lud Fiat d 19. 6. Feó kapoztat d 24 [Kv; Szám. 9/III. 3 Szabó András sp kezével]. 1644: pestis ellen edes Atiamfia illien oruossagot chinali, egj tista üvegben tegi egj eitel igen io fele erős echetet, aban szaz sem feniő magot harom fő foghagmanak az gerezdít az menni leszen megh tistechak es eztis bele haniak [LLt Gyulafi Lászlóné Balási Erzsébethez]. 1702: (Férje) Kegyetlenül verte rongálta egy fő verés hagymayért egy főzet murakert ugy el kizattá hogy csudájára állottanak ki a' szomszedcsági [SzJk 338]. 1726: együttis, masuttis azzal bestelenített és diffamalt, hogy én ... 33 fő kaposztáját el loptom volna [Dés; Jk]. 1779: Kaposzta . megterem leg alább nyóltz száz Fő melyből minden esztendőben ell sózva két káddal attunk el [Szentdemeter U; LLt Vall. 14]. 1795: Szoboszlai Josef küldett ... Tíz fő Olosz nyers Kaposztat [Kv; MkG]. 1837: Töves Magyar kaposzta háromszáz Fő találatott [Szentanna MT; MvLev. 8].

9. fuior; ein Bündel Hanf. 1623: Kender jutot szaz kilencz feó f. — d. 50. Egi falka szezőszfonal f. — d. 12. Len szal vagio(n) nro 40 feó f. — d. 25 [Kv; RDL I. 122]. 1636: Viragos Kender vagion Nagos Ura(m) negiven kilencz keotes az mely kötessekb(en) vagion, nagos uram negiven, negiven fő kender, az regi mod szerent [Teke K; BK]. 1687: Tilott kender — nyolczvan hat fő Nro 86 [Bretteye H; VhU 589]. 1708: Kender etseletlen 16 fő Kender etselett 39 fő [HSzj eeseletlen al.]. 1717: 17 fő heheletlen kender [Kentelke SzD; JHbK L. 3]. 1738: hehelt Kender 1 Kalongya 4 Fő [M.bikal K; MLev.]. 1747: Tizenegy fő téli kender [Szpring AF; JHb XXV/88. 6]. 1775/1781: kendert, kinek mennyi terem minden tiz főből egyet ... adunk [Porkura H; JHb LXXI/3. 432]. 1797: A magos kendert éppen az este hozák el ... lett mind öszve 52 kita 12 fejével számlálván a Sz Csehi Magoss kender lett 11 kalongya és 8 fő melyből valamint a viragosból egy kalongya adatott a kertésznek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1815: Kendert ad 10 ~ tiz fő [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 479].

Hn. 1743: Kender fő dombján (sz) [Balavásár KK].

10. kb. kötés, nyaláb; legatürä, mänunchi; Bündel, Bund. 1623: Len szal vagio(n) nro 40 feó f. — d 25 [Kv; RDL I. 122]. 1735: Biro Janos Ur(amna)k két fő lenét héhelve Murza Gábornit talaltuk meg [Nagygyeke K; Ks Miron Gábor (40) vall.]. 1770: Varga Pál Istvánnak egy Darabb Lennyében ... Talaltunk Le kaszalt kárt Három fő Lent Betsű szerént ... Dinné Florának egy Darabb Lennyében Lött kára Betsű szerent fel kalongya [Gyerővásárhely K; Born. II. 43].

11. szoborfő; cap de statue; Statuenkopf. 1789: A' Stellasok tetején 3 Gibsből valo Vázák, 3 kised fejér Statua, egy antic fő aranyos Rft 4. xr 30 [Mv; ConscrAp. 44].

12. gyűrűfej; cap de inel; Ringkopf. 1817: Egy ezüst gyűrű jo féle gránátos fővel Rfl. 1 [Mv; MvLev. 3 Simonffi Zsuzsánna hagy.]. 1827: Egy termés köből valo gyűrű-kerek fővel [DLt 464 kv-i nyomt.].

13. párnacsúp/vég; capütul pernei; Polster-/Ziechenende. 1817: Két Párna haj, égyik kék Csikos, más veress Fejtős Totos hajtással, mind a' kettő kender Vászón ... Egy más hitvány Len Vászón Párna haj fejér Totos Fővel [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsánna hagy.].

14. agy; creler; Hirn, Gehirn. 1653: Básta György ... oly igen szörnyen megdúlata-kóboroltatá Erdélyt*, hogy csak annak is szörnyű voltát nem tudom, micsoda fő tudná megírni [ETA I. — *1600 körüli eseményekre von. feljegyzés].

◇ Szk: ~vel csavar' ? 1583: Jloná, Zamoskeozy Peter leania vallia ... Gergel kowachne ... zidot engemet mondwa(n), valliad Neste kurwa mert bizony megh eollek othon ha Nem vallođ, vegre feltembe mondek, No vg vagion Azzoniom Amint mondod De Antal vram* chak feowel chavara, mert sok ez eleót valo wdeoteól fogwa firtatot rea miwel hogy Nalla lakta(m) es kengeret eot em

[Kv; Tjk IV/1. 147–8. "Ferenczi Antal, a város bírójá].

II. *mn* 1. fontos, legfontosabb; (cel mai) important; wichtig, wichtigst. Szk: ~ *céll.* 1780: a' volt ugyanis Vas tsínálásról irt Articulusnak főbb czéllya hogy a' tehetősebb verős kovácsok között a' gyengébbek is élhessenek, a' Po(ss)essorok a' Verők keverése miatt tized vas jövedelmekben kárt nem vallyanak [Torockósztyörgy; TLev. 9/16] * ~ *dolog.* 1600: az városnak .. olyan feő dolgaiban Jaro postaiat minde(n) Adomanya-wal megh kellet chendesiteny [Kv; Tjk VI/1. 445]. 1611: Mindeneknek eleotte az Constitutio zerint az kit az oszlasnak feo dolga illetet, meg eskettuk, hogy mindennemu Jokat, az Djujsiora valokat, igazan eleo ad es neuze [Kv; RDL I. 90] * ~ *elv.* 1740: a' szemem előtt tartott fővebb elveket nézve felvilágosításomat meg téve ... a' megmaradott réz Jozságok leendő meg osztásában ... intézetemet ... e' következendőkbe tészem [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 18] * ~ *gond.* 1614: Ngd legh kiualkepen valo es feo gondgyay nezzenek az vr Istennek zent tizteletire, annak utanna zegeni megh romlot, es az sok niomoruságh niat tellességgel el Epedet hazanknak ez utan nial epwletire es cziendes alapattlara [Ks 87 ogy-l végzés]. 1733: Szintén ma szerencsésen ide Görgényben el érkezvén első bé lépéssel feőbb gondom volt Mgos Groff Uramot ezzel megh udvarolnom [Ks 99 Bornemisza Ignác Görgénysztrémér (MT) kelt lev.]. 1785: Emberi emlékezetett fellyül mulo régi időktől fogva nem volt semmi fővebb gongya Torotzko Várossa Lakossinak, mint ... maga birodalmába(n) lévő Erdőket ... őrzize, oltalmazza [Torockó; TLev. 4/11. la] * ~ *indítók.* 1711: Nagjob és főveb judito ok(na)k az Hajdukot és Hadnadgiát Kissari Balintot allittyak vala Lenni, és részt is az kotya vetyébol bé jött penzből bővebben vettek volna [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50]. 1772: Hat azt tudgyae a' Tanu, ha tudgya nevezze meg, hogy azon háboruságot, a' melyből a' Szász János fiának kezébeli marjulása lett, annak fővebb indito oka melylyik volt? [Asz; Bosla vk] * ~ *jó.* 1771: Vagjon ... immár eddig elé 33 Esztendeje, miolta ketten a Házassági Szövetség által éyben köttetettünk ... , egjenló vállal, egjenló értelemmel kívánván hordozni minden terhünket, melléje tévén ehez egész figyekezettel az Istenhez való szolgálataunkatis, mely leg fővebb és szükségesebb jó [Kv; KvRLt VII. 24 Fajk András és felesége végr.] * ~ *hivásdsg.* 1605: az Catholicus vrainnak Supplicatioikat Asszumalúan leg elseo es feoweőbbik ke-wansaga ellen valonak tettzyk arra semmyvthon lelkek esmerethy ellen Nem mehetnek [Kv; Tan Jk I/1. 522] * ~ *kötelesség.* 1799: Nékem mint hetes Strásának edgyik fobb kötelességem a' volt; hogy ügyelném kik árulának hir nélkül bort [Makfya MT; DLev. 5] * ~ *őhaj.* 1860: (Fiam) szíve leg főbb őhajja az, hogy Mari Hugamat a leg jobb egészségbe othan találhassa [M.fülpós MT; Bet. 4 Boér György lev.] * ~ *ok.* 1568: Anna R(elic)ta Gregory Bornemiza ... ezth vallia hogy

o fő oka Kudory Gasparne Az kotel fel bontas-nak, nem az zöchne [Kv; Tjk III/1. 223]. 1584: yelenthethem wala few okath oda menisemnek [Komiód K; Wlt Petrichewich Kozma kezével]. 1599: bizonyos feo okok kewantak hogy Zaz Sebesnel taborban zallichiwk orzagwnk hadath [Gyf; Törzs. — Báthory András rend.]. 1618: az dolognak főbbik okának találták az vezér Daut pasa Duna mellé való szállását [BTN 111]. 1635/1650: Szigethi Thamas neww Eotues Legenj főw oka az Sarga rez Gywrónek megh faragasanak es Somanczolasanak (így!) [Kv; ÖCJk]. 1764: ezenn verekedésben principaliter fő ok Imre György volt, főben őis útötte [Torda; Tjk V. 226]. 1772: Nékem ugy látzik hogy ezen dolognak es Casusnak fővebb oka Vernes János volt [Torockó; Bosla. Vidallyi Mada Száv (40) zs vall.]. 1793: e' volt leg fővebb oka [Zalán Hsz; Mk]. 1806: kik lettenek legyen ezen Csorda bé hajtásnak fővebb* okai? [Szováta MT; Sár. — "Alább főbb alakban is]. 1813: mi légyen fü okok Czivodásoknak azt nem tudam [Dés; DLT 56. 5]. 1821: e' volt fővebb ok [M.légen K; KLev.]. 1863: nép oskoláink hanyatlásának főbb oka az, hogy oskola tanitoink kellőleg nintsenek dijjazva [Gyalu K; RAK 83] * ~ *punktum.* 1791: A Mlgos K. Guberniumnak járván egy parantsolatja melynek főveb meg tartando Otodik punctuma ezt tartja* [UzLX. 80. — "Köv. a pont idézése] * ~ *rész.* 1605: Mint hogy az lélek főbb része az embernek, ki az eoreog (!) életre es boldogságra valo, szükség hogy mindennek előtte szemünk előtt viseltessék* [Nsz; SzO VI. 16. A szász rendek az ogy-hez. — "Köv. a fels.] * ~ *szabadság* fontos kiváltság. 1574: Azert myert hogi ez Nagi dolog es varosnak egik feo zabadsaga ellene (!) vagion, kyert az Buntetes is Nagyra Rendeltettet, Azert ... tartozik heted Magawal meg tyztitany Magat hogi ... varosnak zabadsaga Ellen zantzandekal Nem Igekezet celekedny [Kv; Tjk III/3. 376a]. 1584: zemekkel latthiak innet mind az varos feo zabadsaganak vezedelmet, s mind penig az reaiok zallando sok Insegeketh Niomorusagokath [Kv; Tjk V/3. 227b] * ~ *udtözds.* 1800: Europai fővebb Változások [Koronka MT; TSb 8].

2. nagy; mare; groß. Szk: ~ *bölcsességű.* 1784: Más mod azonban nints mint meg nyugodni Isten akaratán, s végül is áldani a Menyei fő Böltesességű Atyát, hogy ily jo Edes Anyával áldott vala meg [Backamadaras MT; Pf. Losonczy Jó-zsef ref. lelkész lev.] * ~ *eklézsia* nagyobb egyház(község). XVIII. sz. höz.: az fővebb 's elsőbb Ekléziákban, Collegiumokban es Scholákban ugy Tractusokban esett, es eshető hibák corrigáltat-hatnának [Told. 20a] * ~ *hiba* nagy/szarvas hiba. 1772: a gyürűben es petsétben leg főveb hibákat observálván büntettetett azon remekeiben valo hibaiert három német forintokig [Kv; ÖCJk] * ~ *jutalom.* 1800: Megérkezék Isten Jóvöltá-ból ... Gr. Toldalagi László Ur ő Nga Gra(t)ijá-ból mind a' Buza' — mind pedig a' Bor-béli kegyes Alamisna! ... Annyival is örömebb nevezvén.

Alamisaná(na)k, mivel az e' félén(e)k Isten fizesse a' fő Jutalma [Mv; IB. Borosnyai Lukács Simeon ref. pap kezével] * ~ *tolvaj*. 1826: Szathmár Vármegyének Bikszád Helységebéli korbóro Szökemény Fő Tolvaj... gatyába és fűrtös Mármoroszi Gubába jár [DLt nyomt. kl 1038] * ~ *tudós* nagytudású. 1588: melto volna lenny ez varosba(n) egy feó tudos Doctornak, holot a' sok betegsegh felette ige(n) kezdet grassalnj [Kv; TanJk I/1. 87. — A teljesebb szöveg. *borbóly* 2. al.] * ~ *ünnep* nagy/sátorosünnep. 1658: Az Marus Vasarhely Segenyek(n)ek hagyok hogy az akkori Espotaly Biro, Jo lelki íszmerete szent, az kik akkor Nyomorultabbak lesznek, oszsa (l) azok-(n)ak haro(m) feó Innepeken fl. 12 [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

3. első, legfőbb; prim, principal; erst, höchst. Szk: ~ *tanácsos* legfőbb tanácsadó. 1653: egy urat Imrefi Jánosnak hívnaq vala — a vala a legfőbb tanácsossa* az urak közül, véle jött vala bé az országba is [ETA I, 104—5 NSz. — *Báthori Gábor fej-nek 1611 táján] * ~ *tiszt* első tisztviselő. 1710: maga lévén az főebb tiszt az Társaságban [Kv; AsztCjk 77].

4. előkelő, főrangú; aristocrat, de neam mare; vornehm, hochad(e)lig. Szk: ~ *harafi*. 1796: eő Felsege kivánnya ezen Nemes Erdély Országának Főbb, és Birtokokra nézve, tethetősebb Hazafiait arra indittatni hogy... a Katonai kl fűresedett Tár házat... bizonyos Számu pénzekkel Segittenék [Kőrösbánya H; Ks 74. VII. 164 1/4] * ~ *nagyságos úr* főrangú személy, főnemes/úr. 1589: Hogy Byro vram Tordara ment Gywiesbe Borbely Janostol veottem zaroz Lemonyat p(ro) f. 5 Esmeg veottem Naranchiot p(ro) f. 5. Esmeg 6 eytel Malosat p(ro) f. 2 d. 88. Az Byro vram el ayandekozta Az feo Nagsagos Vraknak [Kv; Szám. 4/VI. 27 Stenzely András sp kezével] * ~ *nemes asszony* főrangú asszony/nő. 1736: Nyári palástot is viseltenek, az mely szintén úgy mint az téli palást, vagy sima vagy virágos bársonyból vagy biborból volt az uri fő nemes asszonyoknak | Abban az időben nagy fő nemes asszonyoknak rása szoknyája volt öve öreg rend fekete klárisból fűzve rendszerént [MetTr 343—4] * ~ *nemes ember* főnemes/úr. 1588: Kopaczy Ferencz az nap el' Jeowen rea bocziata feo nemes Embereket* ... azokkal rea mertem az teorvenyre [Zsákíva Sz; Wlt Lucas Barlas jb vall. — *Köv. a nevek fels.]. 1640: Cziomaj Mihaly Boncidaj Predicator Protestal az Sz. Eccl(es)ia eleőt. Uduarheli Miklos Sz. Margitaj pastor ellen, fia, Cziomaj Balint kepeben, hogi Cziomaj Balint ő ellene az Nemes szeken feien maradot volna, de remittalta sok fő nemes embereknek intercessioiara neze [SzJk 47] * ~ *nemes familia* főrangú familia. 1795: a' Familia... igen régi Fő Nemes Familia tsak hogy nem Grof és Baro [Kv; BfR ifj. gr. Bethlen Sámuel anyjához] * ~ *nemes leány* főrangú leány. 1736: A kisasszonyok, sőt elévaló fő nemes leányok is... Mikor ultra mentenek, az nyakokban hosszú fekete fátyol volt, ... az két végit az fátyolnak két felől az czombokon lebo-

csátották, hanem az mely része az csipőjüket érte azt ott megakasztották tővel [MetTr 342] * ~ *nemes személy* főrangú személy, főnemes/úr. 1579: Az zankazokat 8 ora vtan kik zankaznak ha eóróksegek wagon, Meg ne fogyak, hane(m) Eot forintal Bwntessek... Egieb feo Nemes zemelyek ha kik lennenek Intessel wegiek eleyt [Kv; TanJk V/3. 184b] * ~ *német*. 1597: Rotúitz Menihart, es Hans Schmekken haub(an) (l) Jütanak Varad feoleol harom Zekerrel egieb feo Nemetekis vellek Tizen hatod magokkal [Kv; Szám. 7/XII. 118 Filstich Lőrinc sp kezével] * ~ *olasz*. 1588: Veres Peterne Azzoniomnal volt egy feo olaz Eoteod magawal biro Vram akarattibol kwlte(m) egy Eoregh kakast neky es Egy Tikot veottem d.11 [Kv; i.h. 4/I. 30] * ~ *rab* (török/tatár fogságból szabadult) előkelő rab. 1589: Czabi Mihalek, feo rabnak, adatott Biro vram, vrunk leuene latuan f. 3 | Nagi Petert, feo Rabot, vitte Kis Antal es Zarkas Janos harom louon eggik eggik Huniadigh attam f. 3 [Kv; i.h. 4/X. 14, 74] * ~ *székely ember*. 1653: Ide M. Vásárhelyre is mint szintén más székes helyekre hadat gyűjtöttek vala a maros-széki fő székely emberek és a piacra sok lövészserszámot vonattak vala [ETA I, 47 NSz. — 1596-táji eseményre von.] * ~ *személy*. 1572: a hul könyörögtök, hogy az fő személyeket és utánnok az löfejeket nemességeknak szabadságok ellen udvarbíró meg ne fogtatná, arrul ilyen választ adtunk, hogy a féle renden való fő személyeket és nemeseket ennek utánna az udvarbíró meg ne fogjon, hanem ha saját mi parancsolatunkat látangya [Barabás, SzO 292 fej.]. 1606: Miklos vram az maga rezet ada, árula es örökösítte f 200 az felüül megh neuzett köpechj kett fw szemelnek* [Köpec HSz; Ks 90. — *Sebestien Janos és Sebest(ien) Balintnak] * ~ *török*. 1625: Vacziorara az feővebbik Teoreőknek musztafa Effendjnek Atta(m) ... Swtnj feőzni Hust lib: 20 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 167]. 1653: Mindazáltal semmit nem szollának, sőt még Csak harag-szemmel sem tekintének reám oly alázatosok a szegényhez a nagy fő törökök [ETA I, 135 NSz. — 1621-beli eseményre von.] * ~ *török-rab*. 1597: Jütanak estüe fele az Varadi kapitannak Negy feo legeni zolgai, kik hozanak Varad feoleol Vrúknak 5 feo Teoreok rabokat, hozak eeket Eot zekeren kiüel vala 21 Darabant [Kv; Szám. 7/XII. 122 Filstich Lőrinc sp kezével].

5. kb. jeles; eminent, -excellent; vortrefflich. Szk: ~ *vitész*. 1562: 1553 esztendőben a török megvevé Lippát, Solymost, ... és több várakat nagy sokakat, Tömösvarát is, kiben elvesze a fő vitész és nemes úrfiu a vitész Losonczl István | János király nagy hadat inditta és megszállá Hadad várát sok fő vitézekkel Németi Ferencz által, ki akkor Tokajban kapitány vala [ETA I, 16, 18 BS] * ~ *vitész ember*. 1653: Báthori Sigmund ... pünköst tájban* Jósika István által megszállá, Tömösvarát és sokáig vitatá; meg is törteti a falát jó darab helyen, de meg is ostromoltatá vastagon, és a sok gyalog mind oda vesze, és számtalan sok fő vitész emberek oda lőnek [i.h. 48. — *1596-ban].

6. finom; fin; fein. 1593: Akiket latnak hogy vgy eo magok vagy felesége gyermeke, hozzaiok Allapotiokhöz zegenyekhez kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat, tudni illik Granatot Skarlatot, Atlaczo kamokat Mal Gereznat es feletteb valo ezwt Arany marhat gyeongyeos koszorut vissel vagy visseltet, haat Ameny Adoot erdemelne ket Anny Adora Irathassak vetthesek [Kv; TanJk I/1. 206]. 1595: Affelet adot Kakas Istúan Wram fő bort az Apat Wrnak... Es az Etek felet fözetet Kakas Istuan minden úttal fő harom Taal Etket [Kv; Szám 6/XVIIa. 161 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Szk: ~ *édesbor*. 1596: Ez Olaz Püspeknek és Wrúnk ő fgenek hordat Kakas Istúan W. fő edes Borokat, valameddig ő fge jelen volt, eggyzeris mazoris [Kv; Szám. 6/XVIIa. 11 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~ *jancsár-patyolat*. 1620: Egy vegh kez patiolattul keskeny f -/10. Egy vegh paraszt fele Ianczar patiolattul f -/12. Egy uegh io fele fejer uegü, Araniás szelu patiolattul f -/25. Egy uegh eöreg h fele fú Ianczar Araniás patiolattul f -/25. Egi vegh kezep fele patiolattul f -/16 [KvLt II/69 VectTr 10] * ~ *ürmösbor*. 1630: nem oilla(n) bort iszik eö hanem feö Ürmös bort iut nem czuvizkat [Mv; MvLt 290.200b].

◇ Szk: ~ *akvizitum* keresményjóság; bun dobíndit; Erwerbsgut. 1727: Az feo Acquisitumak iránt minden Familiák szorgalmatoskodnak es Expressusokat küldöttik [H; JHb XLII] * ~ *artikulus* kb. fontos/lényeges egyezménypont; punct/articol important al unei înțelegeri; wichtiger/wesentlicher Abkommenspunkt. 1588: Vrunkat eo Ngat tanachawal egi(e)mbe megh kergiek az vniobely Articulusnak ertelme feoleol... Eo kgme aznak az feo Articulusnak magiarazattiarra lewelet vegien [Kv; TanJk I/1. 91] * ~ *asszony* a. ' ? ' 1639: Zy Martonne... ugi kialtia vala utannunk, hoki az varbanis es illien feö Aszonio k miat esek az lopás [Mv; MvLt 291.180a]. — b. kb. céhbéli tisztségviselő felesége; sojia unni inalt functionar de dreslă; Frau des Zunftdignitárs. 1737: Végeztetett ez is, hogy főasszonyaink is egymást . megbecsüljék, sem egyik <sem dá>soktól hallott szót másnak ne hor<djanak>[Dés; DFaz. 15] * ~ *asztal*. ' ? ' 1588: ezt vezegtek volt hogy az vensegh megh sokadalmokbol megh gywlam addegh Botweos Andras theorwenyet Biro vram halaztana, hogy megh Ieowen egygwnnetis Masunnatis a' feo Aztalhoz az feo feo vrain, Azoknak tanachawal minden meg Allandot megh Maradasokra veghezhetnenek [Kv; TanJk I/1.71] * ~ *atyafi* közeli/legközelebbi rokon; rudă apropiată; nächste Verwandte. 1597: Jgiartho Simon... wallia... Viczey Ersebetet... az Atiafiak io akarattiokbol Marthon deak wrnak engedek tartany, miertthog kewantais telleok feo atyafinak mondwa(n) magat [Kv; Tjk VI/1. 64] * ~ *bányász/bányásember* kb. bánya-szakmunkás; miner; Bergmann, Kumpel. 1619: Maczko Sándornak, es Maczko Dawidnak, edess Attyok... nemzettsége szerentt, az eö Szwlej es Eleireöl, Nemeth nemzett wolt, es több feö nemeth Bania-

zokkall iedtt wolt be meegh regen ez Országba ! Maczko Sándornak, es Maczko Davidnak; kik most Coloswaratt;laknak, az szwle Attyokatt Zoliom Beszterczey Matthiasnak hitták, ki tiztessegbeli Jambor feö Baniaz ember wolt az eö idejeben [Abrudbánya; RDL I.108] * ~ *diszpozitor* diszpozitor principal; Haupt-Disponent/Anorder. 1772: Soha nem is látott, hallott az ember olyan diszpozitokat, mint most: mert ezelőtt is jöttek commissiók, de ritkán jött olyan, hogy az Istennek szent neve ne emlegettetett volna benne, mint fő diszpozitornak. De most mindenféle dolog nem az Istennek öfelségének, hanem az embernek akarattjától es dispositiójától tétetik [RetTE 277.] * ~ *dolgos benne/vmiben* főrészes benne/vmiben; a fi pártas principal in ceva; in etw. Hauptbeteiligte. 1568: Michael deak... fassus est, hogy meg oth hordo borok uoott, akkor mikor, az bort nem wotte akkor penig Kys gaspar uoott fő dolgos benne, o welle arult az vallois [Kv; Tjk III/1. 168] * ~ *feje* vminek a lényege, veleje; esență; Wesen, Wesentliche. 1678: Minden frásomnak az fő feje most az Startzer urammal valo tractánk [BTN 135] * ~ *gazdasszony* háziasszony; stăpina casei, gospodină; Hausfrau. 1736: Lakadalomban penig nagy uri asszony volt az főgazdasszony, más fő asszonyok az vice-gazdasszonyok voltanak [MetTr 391] * ~ *hadi vezérség* főhadvezérség, főhadvezéri hivatal; comandamentul superior; Oberheeresleitung. 1842: meg Instáltam Jüngling Major Urat hogy lenne Munkás ... dolgomot fel küldenü a' felséges fő Hadi Vezérséghez [Bereck Hsz; HSzjP] * ~ *gondviselő/gyámol* főtámasz; sprijin principal; Hauptstütze. 1650: Feö gyamolul es gonduiseloyul az en edes Feleségem(ne)k.. hagyom Tekentetes es Nemzetes N. Kemeny Janos Vramat eö Ngat, mivel hogy eletembennis eö Nga volt minden gyamolom [Kv; JHb III/7] * ~ *gyilkos* mely gyilkosságban fő-fő gyanúsított/vádolt; principal inuinit/acuzat într-o crimă; Hauptverdächtigte/beschuldigte des Mordes. 1590: Eleozerö zolunk az Nemet Mihalyhoz kit vgy mi(n)t ffew gyolkost ez mostani kilencz orara szokott lako heliereol hazatul hiwattünk az mi meg holt szegeny atiankfianak megh hwlt tetemere[UszT II/1. H. 92. — A teljes szöv.: MNy LIX, 362]. 1599: egi feo gyilkost Reody Peter Newüt... Bód myhalj Jobgiat el boczatotta wolt [M.fráta K; SLt J.8] * ~ *gyökér* kb. törzsökös birtokos/tulajdonos; proprietar/posesor din strămoși; Stammbesitzer. 1596: Paul(us) Zaz de Malomfalúa^a vallja: Vgy vagio(n) hogy Janos feö gyker^b ott a' haznal, eo hozta be Galambfalui Peterth az hazhoz, egy kenyere(n) vadnak, nagyúbnak tarthak Galambfalui Petert [UszT 10/73. — *U. ^bAlbertus Pyros de Malomfalúa pp vall-ában: Tudom hogy egy kenjeren vadnak Galambfaluj Peter es az Piros Pal fia Janos, Galambfalui Peter nagyub ott az haznal] * ~ *hátasló* ' ? ' 1621: Erkezek Fejeruarról G. V. eo Naga Vicze loaz mestere. Egy Veres Tar zekerrel. 6. loul, es Negy feo hatas loul hatod magauul [Kv; Szám.

15b/IX. 62] * ~ *indító* kezdeményező; inítiator; Anreger, Veranlasser. 1599: minden haborusagnak feo indítója Darabos volt [Kv; Tjk VI/1. 326]. 1705: Romai Császár es Koronás Király Kgis vrunk eo Felsege ... mind az népnek közönségesen ... mind pedig az egesz Nemességnek, azokon kívül, kik fő indíttoi s okaj voltak ennek az mostani haboruság* fen tartásának, Gratiat és minden eddig valo tselekedetekről generalis Amnestiat offeral [Kv; KvLt I/192 gub. — *A kuruc szabadságharc] * ~ *kalácsos* fő nyomra vezető; principatul furnizor de informatii; Hauptspurführer. 1771: el mentem Szentpáli Ferentz Urhoz Girbora ... és ő kegjlmétől kaláts pénzt vettem egj aranjat, az Utrizáns Bágjulékra, hogy ók az ő kegjleme Jobbágyi, mivel az atyámtól ugj hallattam, és magoktól az Utrizánsoktól is, hogj nékiek Mosiájok Girbon vagjon, a melj mind e mái Napig is Mosia Bagyészkunak hivattatik én voltam ezen dologban leg főbb kalátsossa ő kegjlmének, a második kalátsos pedig Szuts Iuon vagjon, de ő is mind az én Sz(a)vamra vett kalátsot Szentpáli Ur(a)mtól [A.gáld AF; JHb Száva Juon (65) jb vall. — A szk társadalomtört-i háttérére és jel-re l.SzE 243 kk] * ~ *lázadó* a lázadás feje/főkorifeusa; cápátenia ráscoalei; Haupt der Empörung/Aufruhr. 1854: a' földes ur ügyessége 'Sándármokat vitt ki hirtelen, 's a' főbb lázadókat bé fogták [Mv; Újf. 2 Soós József Újfalvi Sándorhoz] * ~ *méltóság* előkelő személy, előkelőség; notabilitate; Vornehmlichkeiten. 1811: Igy lévén egy Kolosvári Papnak . öltözet dolgá(b)an-is elmazurodása, hogy egy Fő Méltóságához illendőképpen udvarolni nem mehet [Kv; KvRLt 32.811 Krizbai Deső Elek ref. pap kezével] * ~ *molnos örökség* kb. ősi malomtelek; teren de moară vechi; altes Mühlegrundstück. 1579: egy feo Molnos öreökségnek kellett megváltanwnk Zoltanban* az Nemes czeryek vitaliustól [Uzon Hsz; Kp 1. — *Hsz] * ~ *murza* török főtiszt; ofițer superior turc; türkischer Oberoffizier. 1690: megalkuttam az szultánnak száz aranyat, az fővebb murzának 4 száz tallért, az másíknak kétszáz tallért [TT 1899. 720 SzZsN] * ~ *oltalom* főgyámol/támasz; sprijin principal; Hauptstütze. 1572: (Frathay Gergel) Leg Eleozer few oltalmul hagyta ... Bekes Caspar Vrunkat ew Nagat Ghermekinek es Azzoniomnak felessegenek; keonieoregven my általunk ew Nagnak hogy ew Naga mutatna meg azokhozis Jo Akarattyat [Fog.; SLt S.10] * ~ *bb rendű* előkelőbb, főrangú; mai distins/notabil, aristocrat; vornehmer, hochadelig. 1795: Adamosnak a Kis Küküllő vizén tull levő darab határára a Mlgs főbb rendű s más birtokos Urasagok(nek) ... el kerülhetetlen szükségék lévén a Kis küküllő vizén erigalando allando labos hidra, mind fel építtésében mind Conservatiojában ... praevisio s provísio tartassék [Ádamos KK; JHb XIX/46] * ~ *személy* a. kb. vezető (személy); conducător; Leiter, Führer. 1593: Zabadon Appelallhatnak az illie(n) feo Catholicus zemeliekre [Kv; TanJk I/1.215]. — h.†?

kb. tekintélyes polgár; cetățean onorabil; ange-sehener Bürger. 1580: Az my penigh Illety az varasy feo zemelyeket es tyztesseses lakasba eleo-eket vegeztek eo kegmek hogy ha az Iambor hazas Emberek ollya(n) tyztesseses lakasba vannak es leendnek, azoknak zabad legie(n) hog' Inaskaya zablayat vtana vigie de Neotelen legennek vgia(n) ne legien ezis zabad, az fegyvernek vezedelme es egy forint birsag alatt [Kv; TanJk V/3.231b]. 1587: az Be Irando zemely feokeppen az Mywes Rend, be Ieoyen Az Also tanachba It valo feo zemeliekkel egie(te)mbe Iambor Nemzetsegereol valo lewelet be hozwan velle [Kv; PolgK] * ~ *szénmértető* vmilyen bánya-főtiszt; un fel de funcționar superior la mine; irgendeiner Grubenoberbeamte. 1797: Fogarasi Gyorgy a Zalatnai Refor(mata) Nemes Ekklesia Notariussa és Zalat(nai) Kiralyi Fő Szén Mértető [Told. 76] * ~ *szomszéd* tőszomszéd; vecin nemijlocit; Grenz-nachbar. 1630: el menenk nehaj dersej dobo-kaj Ferencz nemes vduarhaza heliere melj haz helinek feo szomszedgia az dersej szent egj ház [JHb III/42] * ~ *születés/születésű főrangú*; de rang inalt; hochadelig. 1795: Ezen személy nem a' leg főbb születés de az ő maga viselete és szelid maga alkalmaztatása sok nagy fő születtieket fellyül mul [Mv; BFR ifj. gr. I. Bethlen Sámuel lev-e anyjához] * ~ *tanú* kb. koronatan; martor principal; Kronzeuge. 1603: Deliberatum ... az feo Tanúnak vallassawal mint-hogy mind eddigis el nem érkeztenek egyenleo akarathol kezek ad futuram sedem . . . chyeoteorteokre halasztany [Kv; Tjk VI/1.668] * ~ *tatár* tatár főtiszt; ofițer superior tătar; tatari-scher Oberoffizier. 1653: az ötvesek tornyából egy fő tatárt ellöttek; azt mondották, hogy merzajok volt [ETA I, 114 NSz] * ~ *tenor* dív kb. alaphang, hangnem; notá fundamentală; Grundton. 1653: Básta enged az uraknak jó mód alatt, mely ez volt: „hogy az vrak az ország képi-ben hitlevelet adjanak, hogy a romai császár mellől soha el nem állnak, és az országot is el nem szakasztják fejek fennállásáig.” Ez volt conditionak fővebb tenora [i.h. 55 NSz] * ~ *tiszt* magas tisztség; funcție înaltă; hohes Amt. 1587: Erreólis kegielmessen Emlekezhetik felségéd hogy akkor Sem kiwantam keóztunk valo állapotban oly few es nagy tisztett, hanem felségéd kegyelmessegebeól rendelte es atta wala tyztwl nekem az keóztunk valo sokamarat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthori Istvánhoz] * ~ *uraim*. 1587: latwan Az Varosban az bwnek el Aradasath Valasztottanak ket feo vraitat, tablara Iarwan, tudni illik Eotweos Andrast, Benchel Andrast Hog' ez ket feo vraitat az Istennek tiztesseget melynek otlarmar megv eskuttenek eo kegmek eorizek otlalmazak [Kv; TanJk I/1. 48] * ~ *üléshely* ősi telek; moșie strămoșească; Stammgut. 1585: feo wies Hely Kin az attyoktól maradot haz wagio(n) gyeorg(fy) palnak marad-gio(n) [Gagy U; UszT]. 1606: En ellenem hatalmasul bírta azt az hazat ecrekseget az Alperes ... Az feo wlés helj azert mas [i.h. 20/257] *

~vebb benne nagyobb része van benne/vmiben; a avea parte mai mare in ceva; größeren Anteil haben an etw. 1637: ugj teczik hogj Katalin Aszonj vala feőueb benne mert mind eő forgodek keőrniüle [Mv; MvLt 291.94b] * ~vebb a megszőlásban nagyobb része van a pletykában/temon-dában; a avea parte principală din birfă; größeren Anteil an Geklatsch haben. 1638: En nekem az soha eszembe nem jut hogj szitta volna Császár Mihaljne Aszonio(m) azt az Csiszar Istuannt, hanem mint aszoni nepek dolga megj szolliak az embertt solta(!) megh de ... talan megh eu főueb voltam az megh szollasban [Mv; MvLt 291.127b] * ~vebb vmely aktusban fő/nagyobb része van vmely tett elkövetésében; a avea parte principală/mai mare in comiterea unei fapte; größeren Anteil haben an der Begehung einer Tat. 1747: Ekkoronis nem hogj a' Sz: Mihály falvi Lakosok supersedealvan recedalta(na)k volna simpl(ici)ter, hane(m) ellenség modgjára halálos képpen hajgálták kövekkal az Tordaiakat nemely-lyek(ne)k lábat, nemellyek(ne)k karjat, kemeny-nyen meg hajtván. Ezen actusb(an) fővebbek lévén és keményebben az Detentus Inctusok mind kövek hajgálásával s, mind vasvillák forgatásával in ipso actu persecutio(n)is fogattatta(na)k el [Torda; TjK III. 166] * ~vebbik valló korona-taú; martor principal; Kronzeuge. 1645: az feo-vebbik vallo ... Megh vallotta hogy eok mind cziak az fogoly hiti utan vallottak megh [Kv; TjK VIII/4. 38] * legfővebb exekutor fő-fő (vég-rendelet)végrehajtó; executor testamentar principal; Ober(Testament)Exekutor. 1709: Haller-kői Hallér István vr(am) rendeltetett Néhai Mgs Groff Apor István vr(am) eő Nga Testamentaria Dispositiojanak legh fővebb Executorává [Nsz; Ap. 5].

Ha. 1696: főveb [Mv; MbK 80].

A szócikk jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

fő-ácsmesterember ácspllér; mastru principal dulgher; Maurerpolier. 1603: Gergely Mester akkor az wdeoben az varos molnainak feo Acz mester embere uagiok [Kv; RDL I. 75].

fő-adminisztrátor 1. kb. megyefőnök; prefect/şef de comitat; Komitats/Kreishauptmann. 1730: Fő Ispanyunk . decessusa után Mlgos Gubernator kglmes Ur(am) eő Excellenciaja, az Fő Tisztségnek vacantiajában, mint Fő Administra-tora Ns V(á)r(me)gyem(ne)k érdemetlen voltomat nem tekintvén méltoztatott vala az Nemes Küküllő V(á)r(me)gjére valo Inspektiot nékem imponalni [Csapó KK; Ks 90 Kun László kezével]. 1765: Méltóságos Gróff Fő Adminstrator Ur Gratosus Uram Patronusom! [Torda; Borb. II Also Lajos lev.]. 1806 k.: Folyamodom .. Excellentiához mint Nemes Vármegyénk fő Administratorához méltoztassék . Kozma Joseff Urat a feleletre rá szoríttatni [K; Somb. II].

2. kb. jószágigazgató; administrator de moşie; Gutsverwalter. 1817: a' Néhai Báro ... Mohai

János Urat tette Görgényben Fő Administrator-nak [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) ns vall.].

fő-adó fejadó; impozit pe cap de locuitor; Kopfsteuer. 1851: Dobokai birtokos Hodor Károly által 1850-ben és 1851-ben bé fizetett Adók mennyisége- és minemőségéről Kimutatás ... Porspont Adóban 52 xr Fő adó 1 f. 15 xr [Bet.1].

fő-aga török főtiszt; ofiţer superior turc; Haupt-aga. 1613: Jutotunk bé Konstantinápolyba die 22 Maji; igen nagy pompával-tiszteességgel vúnék bé minket. Ő maga csausz pasa is és az mellett az császár mellett járó seregnék két fő agája jöttek ki előnkbe sok csauszokkal [BTN 67]. 1618: Ibraim aga, tömösvári főaga [BTN 132].

fő-ágyúsmester fő-ágyúmester; tunar principal; Ober-Kanononenmeister. 1598: Hogy az Tabor mennj akar uala Huniad fele. Fiota (!) az feő Ágyúsmester igen sok loath ker uala [Kv; Szám. 8/V. 108].

fő-ajtónálló úser principal; Obertürsteher. 1609: Apaj Balinth vrunk feo Aytonalloia Megyen Pap faluaigh^a az Pap Mathias loua(n) adta(m) egi mely feoldre ... d 12 1/2 [Kv; Szám. 126/IV. 412. — *Kv-ral tőszomszédos település].

főalj párna, vánkos; perná; Kissen, Polster. 1570: Kerekes Mathias, Azt valya, hogy Mykor Gereb Balas Meg holt volna ... az my Marhaia Maradott volt az Kerekes Andrasne hazahoz hordotta volt ... Az myt Oda vyt volt, ket fewal Egy derekal, egy Lada [Kv; TjK III/2. 97]. 1573: Onofrius pello et Margareta uxoz sua Brassonien(ses) Iurati fassi sunt ... Zeoch palnak semy keolcege ne(m) volt, hane(m) fewaliat atta ely es vgi zerzet keolceget [Kv; TjK III/3. 182]. 1589: Tizen Negy heatla(n) fewaly Harom vankos Meztelen [Kv; KvLt Inv. I/2. 37]. 1593: Egi parazt kekes feowalihej ... Egi feoualj [Kv; Szám. 5/XX. 167]. 1602: Egi roszt derekalj, ket fiualj [Jára MT; Berz. LXV/9]. 1605: Volt ... ket Derekalj, harom feo alj [Uoszt 19/56]. 1608: Kett Meztelen Derekalj, es Egi feoaly [Kv; RDL I. 83 Inv. Eccl.]. 1615: Egi feo alnak valo tok . . f. — d. 32 | Egy foltos feoualj f— d 35. Egi io feoualj f— d. 32 [Kv; i.h. 96b, 97]. 1617: Adot ... ket feualt [Kv; PfM]. 1625: harom feouly, új vankosnakis mondatik [Uoszt 8a]. 1627: Derekaliból es fiualiokból tartozik az Apiok fizetni az ket aruainak Jantsinak es Annoknak f 3 d— | Ket kitsin szerw vankos Egy fiualj mind Egiwt aestimaltuk tt f.3 d. [Kv; RDL I. 135]. 1628: Meztelen derekaliok, meztelen fw ualiok, vankosok [Kv; i.h. 137]. 1629: az kamaraba(n) feküt egi fevalion [Mv; MvLt 290. 146b]. 1637: az en kezessege(m) uta(n), varos szolgajat vit rea, az Aszonj s megh ugj vette el fevalliát derekaliat, pokroczat [Mv; MvLt 291. 78a]. 1651: Latta(m)

az Barla Miklos házánál egi hajas féualjt azt hallottam hogi mondotta Barla Miklos hogi az az feuals az Nenemé Borbely Gergeljnie uolt [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1654: kezeb(en) ada minde(n) ruha nemuyet ... Kett Derekalt hejastol, kett fyualljt hejastol kett szoknyat [Polyfva MT; Told. 21]. 1675: Ket deszka parast agi abban vagion egi derekaly ket kis derekaly egi embernek valo mezitele(n) ket fuvaly edgik(ne)k giolcz varrat parna heja az masik mezitelen [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1679: Tok nélkül való mezitelen fővaly nro 1 | Az egyik nyoszolyaban Diktás heju Derekaly nro 2. Mezitelen fevaly nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 34, 107]. 1687: Asszony Haza Févaly (: vagi párna vánkös): egyiknek reczés haja, kettőnek diktas Nro 3 [Vh; VhU 537, 540]. 1683: Az özvegy Asszonyiallatok ha megh halnak es az pastor Tanitast teszen Felettek egy egy híjas Fővaly hadni tartoznak [Krasznahorvátí Sz; SzVJk 37].

Hu. 1570: fewaliat [Kv; TjK III/2. 98]. 1572: fewal [Kv; TjK III/3. 10]. 1589: fewaly [Kv; KvLt Vegyes I/2. 35–6]. 1597: few alia [Kv; Szám. 7/61 Th. Masass sp kezével]. 1619: feualj [Kv; RDL I. 107 Adr. Junck kezével]. 1628: fiuali [Kv; i.h. 139]. 1630 a.: feualt [Mv; MvLt 290. 44a]. 1633: fewalj [Kv; RDL I. 105]. 1634: fewaly [Kv; i.h.]. 1635: fev allyakat [Mv MvLt 291. 47b]. 1644: fevalt [Mv; i.h. 400a].

főljhaj párnahuzat; faťa de pernă; Kissenüberzug, Zieche. 1570: Zakach Peter ... valya hogi ez Narba vvt volt Trombitas Demeter lepedet fewal heyat Az varas kohnayaba [Kv; TjK III/2. 21]. 1576: Wadnak fewal heak kekesek egy wegbe negy fewal hera walo ... Item wagion esmegh ezwe warwa ket fewalhe Wagion egy kekes feowalhe Item wagion egy thaffotha feowal he [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 11]. 1602: 8 fiual hy [Jára MT; Berz. LXV/9]. 1608: Egi lengetegh feo aly hay kęk [Kv; RDL I. 83]. 1636: Egy paraszt ngy nywsteos fivalj haj. Item, három uezseos fivalj heak ernek eggiwt f. 1 d. — ... Egy veres uezseos fiuali haj er. ... d. 35 [Kv; i.h. 109]. 1638: En semmit nem lattam Egyebet Egi kekes Fevöly Hajnal s Egi reczes ruhanal [Mv; MvLt 291. 151a]. 1657: Harom veres veszszeos fevalj hajak Vagion egj lengetegh fevalj hay ... egy veres veszszeos vankos haj [Kv; RDL I. 28] | Tudok 3 kėkes Abroszt 4, kėkes kendeőt, 3 kėkes feuali hajatis lattam [Borb. I. „Uárfalua(n)* lako Aytony Istua(n) Nemes személy Felesége Czok Ersebet” (25) vall. — *TA]. 1652: Adot eo kegme . Feo ali hayat Negy rendbelit, egik rendbeli Aranos [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. 1697: az en edes Anyam hagyot volt nekem Testamentumb(an) két fő aly hajaj [Dés; Jk 122a].

Ha. 1584: fewalj hay [Kv; TjK IV/1. 379]. 1586: fewaly hey [Kv; i.h. 572–3]. 1588: fewaly hey. fewaly hay [Kv; KvLt Vegyes I/2. 14, 18]. 1593: feowali hej [Kv; Szám. 5/XX. 167]. 1595:

fewalyhey [Kv; i.h. 6/XIII. 5]. 1670: feő alj haj. feoualj haj [Kv; RDL I. 6]. 1623: feu alj hej [Kv; i.h. 121]. 1625: fewaly hai [Kv; i.h. 126]. 1629: fiuali haj [Kv; i.h. 143]. 1640: feualj hay [Kv; i.h. 123]. 1643: feoualy haj [Kv; i.h. 131]. 1655: feovaly hajak [Kv; i.h. 29]. 1659: feoual hai [Kv; i.h. 143]. 1669: fővaly haj [Kv i.h. 150].

fő-arendátor fő-dézma/tizedbérli; principalul a-rendaş de dijmă/zecimală; Ober-Zehntpächter/einnehmer. 1665: en elottem elő nyelvel ezeket mondotta akkor Mayteny Arđras, az mint oda föllyeb meg jrtam Gillanj Gergely Fő Arendator [Kv; KvRLt VII. 2]. 1683: En Fejer varmegyeb(en) Borberekb(en) lako Gillyen Janos ... Fő s Vicze Arendator Uramék eo kgmek jo akarratyabol, Szabad akaratom szerent vallattam fel Nemes Fejer varmegyei Arenda Perceptor-sag(na)k hivatalyat [Fog.; UtI]. 1705: fő Arendator Telekj Mihaly Ur(am) Eő kgłme [Zágor KK; SLt 18].

A fejedelemségi tizedszedés ügyviteli nehézségeinek elkerülése céljából és a haza, valamint a fej. iránti hűség biztosítása, ill. jutalmazása fejében a tizedszedés jogát — egyes tájegységekre vonatkoztatva — a fej. egy-egy hívének bérbé adta, ezektől viszont egy-egy falu v. falucsoport dézmáját az egyes birtokosok bérbé vehették és általábanösszegeben fizethették. Az árendacszegek közvetlen beszedésnek gondjától a főárendátort a viceárendátorok mentesítették (A dézmaárenda ügyviteli kérdéseire nézve l. Jakó: ETA V/2. — l. még árendátor 3. al).

fő-arendátorság fő-dézma-bérlii tisztség; funcia de arendaş principal de dijmă; Amt des Ober-Zehnteneinnehmers. 1684: Az Ur Telekj ur(am) eő Kglme fő Arendátorságára f. 300// — [UtI].

fő-ármás román vajdai udvarbeli főtiszt; vel-armaş, marele armaş; Oberbeamte beim rumänischen Woiwodenhof. 1599: Bochiattottuk kezöytekbe az my hiew zolgankat Bodony Istuant my Tanachiunkat es uele eggiwt az my few Armasunkat, hogy ottis az varasbeliek az Romay Chia-zarnak eo kelgnek es nekewnkis az Iuramentomot deponalnak [Gyf; BeszLt MS 2022 Mihály vajda Beszt-hez. — A teljes szöv-et l. Szádeczky, Mihály vajda 316]. 1653: Máthé vajda harcza és gyözedelme után ... történt vala valami tumultus az otllevő vitezli rend miatt, némely vajda körül lévő s armasbeli főtisztviselők ellen, ugy mint nevezet szerent a főkomornik és — az mint ők szokták hini — fő armás ellen [Veress, Doc. X, 261. — A fej. Pálffy Pál nádorhoz].

fő-asztalnok stolnic principal; Obertruchseß. 1678/1683: nogi io remensegü vitz iffiu Giulaj Istvanis Fő Asztalnokja [Ks Kornis Gáspár kezével].

főasszony főrangú asszony; femeie din protipendadă; hochadelige Frau. 1736: Nem értem, de hallottam bizonyosan, hogy régen a főasszonyok geleznában jártak kiki maga állapotjához képest, kinek nusztból való volt, kinek nestből, kinek petymetből, egy szóval az kitől mint től

ki [MetTr 341]. 1759: Az úriasszonyok különbözőképpen jártak a nemesasszonyoktól. Fekete hoszszú fátyolt, vagy borzos főkötőt többire csak a főasszonyok viseltek, a nemesasszonyok pedig majd mind fehér fátyolt [RettE 91].

főbán (végvidéki) főkormányzó; marele ban, gubernator general (in regiune de frontieră); Oberstatthalter des Fürsten von Siebenbürgen (in den südlichen Grenzgebieten). 1653/1813: Tekintetes Nemzetes Bartsai Akos Uram az mi Kegyelmes Urunk ő Nagysága egyik belső tanácsa, Lugos Karansebes Vidéki Fő Bánnya, Hunyad Vármegyének Fő Ispánnya [SLt XLII. 6. 60].

főbasa főpasa; marele paşă; Oberpascha. 1653: egy fő bassának ... két szekér lisztet szinte a sátorokhoz vigyek [ETA I, 129 NSz].

főbbik I. mn. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion ~ *céhmaster* főcéhmester; staroste de breaslă principal; Oberzunftmeister. 1718/XVIII. sz.: Szegőttete be az Apród Esztendőre Fűsűs Mátyás uram az ő kegyeme maga őcsét Halász Istvánt, ezen B. Czének erdemes Tagjához az B. Czenek fővebbik Czé Mesteréhez [Kv; FűsűsC]k 56]. — L. még *fő-céhmaster* al.

II. fn fontosabbik; ceea ce este cel mai important; das Wichtigere/Bedeutendere. 1855: Az ebéd koronája a hófehér komlós cipő, a háziasszony sok szép erényeinek főbbike [ÚjFE 178]. * *fővebbik szolgál* főszolga; servitor (mai de seamă/importanță); Ober/Hauptdiener. 1673: Adtam az Tömösvari Passa követjeinek ki lovat hozott ajandekon ... Az fuvebbik szolgálja(na)k Tal. 8 Az több szolgálainak Tal. 30 [Uti].

főbbképpen különösképpen; indeosebi; besonders. 1846: minekutánna a' Sors engem Saját kedves Gyermekemtől meg fosztott, főb képpen Szivemre kötötte a' Menyei gondviselés ... Katona Klárit, kit én másfél Esztendő korától fogva Annai Szeretettel neveltem [Kv; Végr.] — L. még *főképpen* al.

főbég régi török méltóságnév; marele bei (nume de demnitate veche turcească); Oberbeg. 1653: egy fő bég és egy fő magyar hadnagy is érkezének és azok a dolgot megjelenték, hogy Báthori Sigmond csatái és hadai volúának, és a kurtánokra jöttek volna fel a török táborból [ETA I, 64 NSz. — 1602-beli eseményre von. feljegyzés].

fő-bejáró I. mn. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *étékfogó* kb. fej-i fő-ételfelzolgáló; stolnic șef al principelui; Haupt-Vertrauensstruchseß. 1625: Balaitj Janos Deaknak, Az vrunk eo felge fő be Járo Étékfogojanak Attunk .. Etelt es Ftalt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 60].

II. fn kb. udvari főkamárás; camerier principal; Hofgroßkammerer. 1633: Fő Bejáró Tholdalaghi Andras U(ram) [Uti]. 1677: Bėjáro Uraimek-(na)k Cántorokat adt(am) ez szerint 12 Januar(ii). Bejáró Uramek. Feo Bėjáro Haller István eo Ngk f 75 // [Uti].

főbejárói. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *hivatal* kb. (udvari) főkamárási tisztség; funcția de camerier principal, Amt des (Hof)Großkammerers. 1678–1683: Kemenj Janos ő Nga udvaraban fő be iaroi hivatalban allasomat, kivanvan parancsola [Ks Kornis Gáspár kezével].

fő-bejáróság kb. (udvari) főkamárási tisztség; funcția de camerier principal; Amt des (Hof)Großkammerers. 1736: A közönséges fő emberek egyes nuszto süveget viseltenek ... Olyat viselt Gróf Gyulaffi László fő bejáróságában [MetTr 347].

főbélés csizmafejbélés; căptușeala feței de cismă; Vorschlussfutter. 1844: (A csizma) feje Juh bőr, a' fő bélés otska szár, a' Csiszlékje avult Csiszmaszár, talpa vekony hatulso lábszár- vagyis inál, a' szára a' leg gyengéb, a furda Czigány bélés | (A csizma) fő bélése Czigán bélés rosz avult bunda darab [Dés; DLt 827].

főbéli fejrevaló; acoperământ al capului; Kopfbedeckung. 1840: öltözete volt közönséges vászon ing főbéli semmi sem találtatott nálla [DLt 217 nyomt. kl].

főbelövés agyonlövés; împușcare; Erschießung. 1847: Mély alázatosággal instálok azért a Tekintetes Nemes Tanácsnak . gonosz fiannak ki tüzésére méltoztassék erőt tizedet rendelni ...; mert azzal ki engem ... főbe lövéssel fenyeget, mind fegyveresen olálkodik, másként birni nem lehet [Dés; DLt 617].

főbenjáró I. kb. fővesztéssel fenyegető/járó; care amenință cu decapitarea; mit Enthauptung drohend/verbunden. Szk: ~ *per.* 1586: Hozzu Iacob valla, zolgalt engemet Nagy feoben Iaro periben leaniomnak De vgyan megh Ajanla magat hogy Iamborul zolgal. Bizony hogy Iamborulis forgodek, harmadfel eztendeigh zolgalt [Kv; T]k IV/1. 593] * ~ *kriminális dolog.* 1699: Minthogy a' főben jaro criminalis dolgokban a' probanak Deli Nap fényhez hasonló vilagos(na)k és elegendőnek kell lenni: Gönczi Mihalynak penig Jsten ellen valo karomkodása es paraznalkodása vilagossan es elegendőképpe(n) nem constal ... a' piaczon palczasztassek meg; es conciliállyon Ecclesia(na)k [Dés; Jk 280a].

2. létfontosságú; de importanță vitală; lebenswichtig. Szk: ~ *dolog.* lucru important; Hauptsache 1568: Catherina vxor Bljē Kalmar ... fassa e(st), hogy eo neky azt monta seres Anna, hogy három főbe Jaro dolga vagon, mert Andras Katho ne(m) hagiót beket neky hane(m) oda hitta,

es anybe vagon bornemizane mya vagon [Kv; TjK III/1. 228]. 1786: Balas kowach vallia, Nagy Pereim voltanak kiket Igyarto Geogyre bizta(m) feobe Jaro dolgomis volt soha semmy vetket Nem esmerte(n), hane(m) minde(n) zorgalmatos gondviselest Nemis veottem eszembe hogy ellene(m) valamit Maciainalt volna [Kv; TjK IV/1. 593].

főberes bérésgazda; vátaful servitorilor; Großknecht. 1717: A praemondansok(na)k Adtam Andrénak negiedfél véka buzát a rosta aljbol. A kertesznék 2 vekát rosta aljbol. A fő beresnek Magda joannak 4 vekát középés buzát [Buzásbocsárd AF; BfR Sigmund János kezével].

főbeütés fejbeverés; lovire in cap; Schlag auf den Kopf. 1761: Repetaltattam vala kegyelmedtől, az kegyelmed hazához refugialt publicus malefactort Kótóles Mártont karonkadásaért, vérengzéséért, és Szátsvai Gergely halakra valo főben utéséért [Torda; TjK V/43]. 1762: a' Főbe ütés után hogy láрма esék én is meg futamodám [Balavásár KK; Ks 17/LXXXI. 13]. 1840: Sz: Mihály napkor ... Töröküzűt hordattattam Csűrömhez ugj jött a' kö ... hogy ha ért volna mindgyárt meg holtam volna — ezen főbe fítésre intézett hajgáláskor idegen nem tehet — hanem az Utzából kellett tselekedni — valamely peres Társain között [Dés; DLt 277].

főbevert főbeütő; care loveste in cap; auf den Kopf schlagend. 1820: Székely Rosiról mondhatok még annyit, hogy egy haszontalan iszákos, Urát is Főbe vert személy [Várfa TA; JHb Fasc. 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné vall.].

főbíró 1. városbíró; jude orășenesc/municipal; Stadtrichter. 1561: My barat istuan fewbiro Kalnar lazlo kyraly byro sam istuan fodor istuan Colosuari eskwt polgarok mynden hueknek .. kozonetwnket az myndeneknek wduozitoieben [Kv; ÓArt]. 1570 h.: Mi Serieny Miklós főbíró és az tizenkét esküdtek [Dés; DFaz. 6]. 1579: Orban Miklos Abrugbaniai feo biro [Berz. 17]. 1590: Istvanffi Keleme(n) ... mo(n)ta volt hamissoknak Vduarhely feo birot, Veres Benedeket* [Szu; UszT. — *Köv. még több név fels.]. 1591: My, Deway feo byro Biro Racz Gaspar, s mynd az Eskwttekel Egietemben* [Déva; JHb Fasc 53/f. — *Köv. a nevek fels.]. 1598: Desy fw biro Lapuhas Janos | Az Desy fw birak [Dés; DLt 254]. 1608: Eördogj Istüan aknai fw biró [Dés; DLt 302]. 1614/1616: Hozza minekünk az Urünk ó Nga paranczolattyat ... Thar Andras az Colosi fő Biro [Kv; RDL I.100]. 1618: Geogy Deak Marosvasarhely feo Biro [Mv; DLt 340]. 1631: Lapuas (l) Balint deesi fü Biro [Dés; DLt 367]. 1648/1681: Török Miklos Varosi fő Biro [Vh; VhU 235]. 1658: Talas István ... főbíró [Zilah; EM XLIII. 305]. 1705: Szilágy Cseh Várossában lako Hites Bírak ... Fű Biro Janka Mihály Esküt Társai* [BfR 104/88. — *Köv. a nevek fels.]. 1719/1724: Hallottam magától Szilágyi Sophia

Aszszonjtol itt Tordán az Fő Biro Szaniszo Sigmund vr(am) házában [Torda; JHb XIV/6. 61]. 1735: Brassai Fő Biro Filstich István, Öreg Biro Seuler Lukáts [BRÁLt. — Binder Pál kijegyzése]. 1753: Maras Vásárhely Várossának ... fő Birája [Mv; MvRK]. 1763: Fű Biro Patakí István Ur(am) Eő kigyelme [Kv; KvRLt IV. 8]. 1817: a mostani városi fő Biro Darotzi Josef privilegionomes nemes Lako Házánál [Szu; UszL VIII. 68]. 1862: Nemzetes Főbíró Úr! [Kv; ACLev.].

2. falusbíró; primarul satului; Dorfschulze. 1592/1593: Gal Adorian 60. eztendeos, ki most fw biro [Bálványosvárálja SzD; Ks]. 1605: En szengiórgi Feő Biro Kis Janos az Teőb Eskwttimmel egietemben [Torockósztyörgy; Thor. XXI/2]. 1617: Sallar Janos Zaz fenesh feő biro [Szászfenes K; KemLev. VIII. 448]. 1638: Lucz Janos Rettéghe* feő Biro [Born. V.5. — *Rettég SzD]. 1640: Feold Adoban mind(en) harmadik extendeoben feo biron kwuwl tartozik adni d. 8 mind(en) ember [Daróc K; GyU 51]. 1752: A Jázi Fő Biro harmadmagával fátéálá előttünk hogy 220 Oltványok vagdaltattak ki [Jáz Sz; BK]. 1783: ebben az Esztendőben én, ezen Helységnek fő Birája voltam [Perecsen Sz; IB. Mátyás Mihály (54) jb vall.]. 1804: Nemes Beszterce Videkiben levő Törpen* nevezetű Falunak mostani Fő Birája vagy Falnagogyra Circumspectus Brozer Mihály [JHb II/16. — *Törpény; később Szásztörpény BN]. 1854: Vinczeffy Ferencz Fő Biro István Márton al Biro [Korond U; DE 2].

3. főszolgabíró; primpretor; Ober-Stuhlrichter. 1575: Nagodnak zegyn alazatos hyw zolgay Kereztery Jakab Hunyad warmegye feő byraya, es Kereztery miklos azon varmegienek veycebyraya [JHbK XIII. 35]. 1575/1576: Ghyrothy Janos Colosmegyének feo biraya [Fráta K; SLt S. 17]. 1583/1584: Komyathy Gaspar Doboka varmegienek feo Byraya [Ks 42. B. 9]. 1626: Mi Katiassi Gergely ezen Belső szolnak varmegienek eggik fw Biraia [Dés; Ks 9. XXX]. 1639: Mikola Sigmund Ura(m) Eő kgyelme jambor szolgália Uy budai Nagi Istva(n) Fű biro vram elöt protestala azon hogi azokat az vice szolgabirakat ü nem birallia nemis akarya hogi ebben az dolgban fű biro vramon kívül mas szolgabiro legien Biro [K; JHbK XLV/32]. 1643: Nemzetes vitezöl Szylvasi Andras Urunk ... Doboka Varmegienek edgyk fu biraja [i.h. IV/48]. 1659: My Köpeczi Mihály Adamoson Küküllő Vármegyének eggyik Fő Biraja [Kp III. 85]. 1740: azon delinquens Fő Biro és Notárius Vraimék praesentiájokb(an) tsapta nyakon a katonát [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. 1789: A Parantsulatokot. a' szólga Biro ... a Fő Bironak nem Submittálta [Csehétfa U; UszL XII. 97]. 1834: Máriaffi Antal m.p.r. Fő Biro, és Elölülöl [Dob.; SL]. — L. még RettE 54, 57, 73, 101, 131, 142, 169, 177, 241–2, 260, 291, 302, 409.

A címszó — a főszolgabíró tisztségnev egyenértékeseént — az idősebb rendűek szóhasználatában a század elején Desen koznyelvi szünet még elt.

4. (székely) főkirálybíró; primjude regesc (al secuilor); (szeklerischer) Oberkönigsrichter. 1557: Ezer Neg zaz kylenewen egyben irnanak. Az fő byrosag wolt, adoryan nemben poson agan: fő byrak voltak toth fyay | Az fő byrosag volt Jenó nemben: borozlo agan. fő byrak voltak zentgyorgy gyorgy, toth fyay [Msz; SzO II, 139. — I. h. 139–42 még számos más, az 1492–1515 évre von. adalék].

főbírói főszolgabírói; de primpretor; ober-stuhlrichterlich. 1802: Vice Ispányi Argalás Fhung 1 Dr 2 ... Fő Biroi argalás Fhung Dr 24 [T; BLt 12 Veglai Horváth Gáspár szb kezével].

főbírótság 1. városbírói tisztség; funcția de jude orășenesc/municipal; Amt des Stadtrichters. 1591: Regestrum Baratt Pitter feő Byro Sagaban (I) es Bwdai Tamas Kyraly Byro Sagaba(I) [Kv; Szám. 5/I. cl]. 1600: Zabo Andras Colosvari safar polgar Az Commissarius vrakrol valo keoltseg Regestuma, Szecky Istwan vram fw Birosagaban Stencil Andras vram kiralybirosagaban [Kv; i.h. 9/III. 1 Szabó Andras sp kezével]. 1625: Paul Vendrich vram Feő Birosagaban, es Bonczidaj Gergelj Vr(am) Kirali Birosagaban [Kv; i.h. 16/XXXIV. 1]. 1717: Mind a' Nemes ugy a' Civilis részről egyenlőképpen a Birtokos Lakosok által ... választassék egy Fő Biro, a' ki két esztendeig Nemes, más két esztendőben Civis, arra valo értelmes személyből légyen, ... a' Fő Biroság minden két esztendőben változik [Szu; UszLt VIII. 68].

2. főszolgabírótság, főszolgabírói tisztség; funcția de primpretor; Oberstuhlrichteramt. 1765: Tóth váradgyai Kornis Gábor Uram ... tavally Fő Biroságra promováltaték [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 47]. 1770: ez az balgatag főispán Maxai Gábornót főbíróságra és viceispánokra candidála Keczeli Sándort is főbíróságra [RettE 242]. — L. még i.h. 240–2, 253, 291, 426.

3. főkirálybírótság, főkirálybírói tisztség; funcția de primjude regesc; Oberkönigsrichteramt. 1557: Ezer Neg zaz kylenewen egyben irnanak. Az fő byrosag volt Jenó nemben: borozlo agan. fő byrak voltak zentgyorgy gyorgy, toth fyay [Msz; SzO II, 139. — I. h. 139–42 még számos más, az 1492–1515 évre von. adalék].

főbizonyosság koronatanú; martor principal; Kronzeuge. 1590: Actor p(ro)testat, hogy az feo Byzonjsagh ki wolna, az Byro vram polchetire ell nem Jeoth, ha mi defectus Esik dolgomban eo miatta Esik [Gyerőmonostor K; KP Th. Kabos de Giereo Monostora kezével]. 1598: Az Actornak egy feo bizonsaga ki nemes ember [UszT 13/15].

főbiztos comisar general; Generalkommissar. 1835: Várfalvi T(e)k(inte)t(es) Barla Beniamin Ur mint az A. Singfalvi Birtokosságnak Fő Biztossa ...* eő Klmeik juttoták kezemben ezen alább irt Instruktiot [Asz; Borb. II. — *Több birtokos-név fels.].

fő-bojér 1. havaselti v. moldvai főnemes; boier mare din Muntenia sau Moldova; Bojar(e) aus der Walachei od. Moldau. 1584: Ez hwswetben, harom few Boerth, kik kezeöl egyik Wornik wolt, hertelen wagatoth le* [Báthory, ErdLev. 158. — az erdélyi kormányzótanács Báthory Istvánhoz. — *Ti. a vajda]. 1600: Mihály vajda ... küldötte volt be Sztroja Bulzeszti főboért [MonIr. XXX, 115 Szamosközy] | Az nagyságod izenetit es kívánságit fő boértól, kit nagyságod hozzánk küldött, Kulchar Radultul és Armas Zawatól bőségesen megértettük [Veidenbach*; EOE IV, 546 az erdélyi rendek Mihály vajdához. — *Vidombák Br]. 1605: (A vajda) az portára is legfűebb boéret ztojkcizát continuus oratorságra beküldte volna [MonIr. XXXIII, 66 Gyulaffi Lestár tört. maradványai]. 1608: urwnkhoz eo nagysághoz mostan jeőttek az Moldoway Vaydatoll bizonyos feő boerok [Gyf; Hurm. XV/II, 834 Kendi István Beszt. városához]. 1621: 1. Febr. Az feo Boer el menue(n) attak az kuczia elejben az Masas Demjen Gergely hat louat Hunjadig attam f 3 ... Vgia(n) ezen Boier Tar zekeret vontattia Kucsis Mate Hunjadig ... f 2 [Kv; Szám. 15b/IX. 147]. 1644: (Máté vajda) kívánja ettől a vajdától, hogy küldje az ország püspökét s fő boerit Foxsanhoz* s ő is küld s békéljenek meg s egymás között erős kötetet tegyenek [Jászvásár/Iasi; Veress, Doc. X, 163 Barcsai Ákos a fej-hez. — *Focșani (Moldva)]. 1662: Ezen esztendőben septembernek elejin, a moldvai Lupul, s a Havas-alföldi Máté vajdák bizonyos fő-boér követjei által, Fehérváratt bizonyos békesség tractáltatott a fejedelem és Lupul s Máté vajdák között [Szalárdi, SirKr 136]. — L. még ETA IV, 64; EOE V, 396, VII, 358, XII, 381, XV, 381–2; RákDiplő 103; Szalárdi, SirKr 81, 281; TMÁO I, 158, 243, III, 35, 511–2; Veress, Doc. IX, 9, 49, 335, X, 261, 264.

2. fogarasföldi v. kővárvidéki kiváltságos szabadosféle; un fel de om liber privilegiat din Tara Făgărașului și regiunea Chioarului; privilegierter Läte aus der Gegend von Fogarasch und Kővár. 1639. Synka* nevű határon levő erdőben lótt károk meg becsülésére kimenvén, es ugyan azon fogarasföldi ... tizenkét hűtős boérokat mellénk vévén ezeket, ugy mint kik ifjuságunktól fogva az erdőket ... látták, járták, azoknak szokott tilalmát s törvényét jól tudják, nevezet szerint ... Luczial Drágicz boéret és Jassi Gaurila Oprát, régi fő boérokat ... az tölgyerdőbéli kárt az boérok mi előttünk itélték és böcsülték két ezer magyarri forintra, id est pro flor 2000 [ErdO I, 434. — *Sinka, később: Ó- és Újsinka F]. — E jel-re 1. bojér 2. al.

főbor finom bor; vin bun/de calitate bună; feiner Wein. 1590: Attam Cardinal Aztalara feo Borth 48 eytelt tt f. 2 d. 88 [Kv; Szám. 4/XXI. 10–1 Kis István sp kezével]. 1596: Biro Wram egez Tanaczbeli Wram ackarattyabol, hogy Wránk ő fge be jűtetelere, ez Sz. György Napi gyűlesre fő Bort keresnek, es az mellet Abrak bortis ... Kezdet meg fő bort eggyet, mely foltaban el költ

volna [Kv; i.h. 6/XVIIa ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1604: senky sem titkon sem nyliuan akar mely feo boratis hüz penznek felette eytelet ne merezelye adny, mert valaky ebben megh talatitak, tehát ... borat varos Zamara mind awal az penzel a kit arolt beleolle el vehessek [Kv; TanJk I/1. 484]. 1625: Vrunknak eö felgének novemberbe(n) itt Letekor ... keölt el Feö Bor vr. 128 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 280].

föborbély (katonai) borbélymester; bárbier (militár); (Militár)Barbier. 1731: Bizodalmason kelle az Mgos Vrat requirainom, mint foglalta legyen él érszakoson elsőbben az Hottua (!) Regimentye Feö Borbelya az Fogaras Földi ohabai Nms Udvarházamot [Ks 83 Apor Péter lev., de csak az aláírás sk].

? **föe** 1631: Az mikor ez az Halasz Janos az feöczben (!) hatta volt az kocozt mikor el ment Galambodra, akkor nitotta fel az ladat az Jnas | monda Halasz Janos hogi othon az feöczben hatta az erszent; az kocozt [Mv; MvLt 290. 259b].

Kisebb valószínűséggel a *föcs* olvasattal is számolhatni.

föcshmester staroste principal de breaslă; Ober-Zunft/Gildmeister. 1677: választották eo Kegek Unio es Contractus szerint feo Ceh mesterek(ne)k Beczwil. Elek János, es Tokai Christoph Ur(am)ekat [Kv; ÖCJk]. 1739: (Nob. Stephanus Borbély Jun.) a Nms Dési Mészáros Czéhnek Fö-Czéh-Mestere [Dés; Jk 311a]. 1757: (A) fazakas céh praesentála ... Fazakas Székelyhídi János föcshmester, <Bor>bély Ádám kiscshmester és Madarasi <János> céh notariussa ökglmek által egy die <15ta> Juliü 1756 költ constitutiot [Dés; DFaz. 18]. 1772: Mi Zilah mezö várossaban Lako Fazakas mester emberek özve gyülénk az tavallyi 1771dik esztendőbeli Fö Chemesturam Szamosközi marton uram házához [Zilah; ZFaz.]. 1790: Fo Ceh-Mester Néb András Uram Koltsos Mester, Csengeri István [Kv; FésúsCLev.]. 1803: Fö Czé Mester Sintzki János [Kv; FésúsCJk 68]. 1864: Fö-Czéh-Mester Kedves atyánk fija elé Terjeszti hogy mivel már Nadudvari Györgynek az szegődött ideje eltölt tehát most ulyjaban kel gelét hordot fogadni [Zilah; ZFaz.]

föcshmesterné sofia starostelui principal de breaslă; Frau des Ober-Zunftmeisters, Ober-Zunftmeisterin. 1813: Baratosi Joseff ... ittás lévén .. ä Czeh Mesterrel, Teremtettözödött Székely Moses Urambais belé veszett ok nélkül, ugy nem külömben a' Feö Czéh Mesternébe is [Dés; DLt 56. 20 Piros György (40) tímár vall.].

föcshmesterség föcshmesteri tisztség; functia de staroste principal de breaslă; Amt des Ober-Zunftmeisters. 1764: az fö, kiscshmesterség, atya-<mes>terség és egyik látómesterség az nyolc öregek<eu> forduljon meg, ha szintén két vagy több

izben is megkívántatnék az kiscshmesterséget elviselniük mindaddig, míg valamelyik az öregek közül elhalánd [Dés; DFaz. 23].

fö-esausz török föfutár; ceausz principal; tür-kischer Hauptkurier. 1621: Szekely Andras Jeöuen az Chieh kiraly keöuetieuel az Portarol, mellic marattak uolt el Sambokretitol, es az feö Cziausztol ... fizettem nekik ez zerent* [Kv; Szám. 15b/XI. 36 A szöve. ilyen zavaros! - *Köv. a fels.]. 1681: Szemények Zaszloja. Feo Tsauz Rác Peter f 15. [Vicze Tsauz Tsauz(!) Miklos f 7 [UtI].

fö-esobánmester föjuhász-mester; vätaf de cio-bani; Oberhirt. 1672: az fömészárosunk akarván juhok és berbécsek vásárlására kiküldeni konyhánk szükségére, Dima nevü föcsobán mestert Moldvában, Havasalföldében és Erdélyben, látván ezen fényes parancsolatunkat, mindenütt boccsásák békével, söt késéröket adván melléjük [TMÁO V, 193 Mehemet szultán menedéklevelének egykorú ford.]

föestej borjuzás utáni előtej; colastră (primul lapte după fátatul vacii); Biestmilch. 1838/1845: Kurászta előtej szülés és borjuzás után. Erre jó magyar szavunk van, a föcstéj [MNYTK 107].

föd l. fed

fö-deák föródeák; diac principal; Hauptschreiber. 1579: Az 13 decembernek Orban deak az Cancellarius fö deakya ... kulde hozam kerete bort ... kett Eytelt kuldtem neky d. 8 [Kv; Szám. 1/XVIII. 39].

fö-dékán föcshmester; staroste principal de breaslă; Oberzunftmeister. 1733: az Hentes Társaság ... válasszon ... Fö Dékányt és Vice Dékányt | ha ... a Fö Dékány ellen támodna s rutul besteleniténé, s illendöképpen meg nem betsülné | Szolgáló Mesterek, kinek a' Fö Dékány parancsolván, a' Társaságnak mindennemü Törvényes Társaságot illetö dolgokban tartozzanak Szöt fogadni, és engedelmeskedni, ha ki pediglen közzülök Vakmeröképpen Szöt nem fogadna, és a' fö Dékány ellen támodna, elsőbben büntetessék cum Denar. 16 1/2 [Dés; DLt 1849].

födél l. fedél

fö-dézmásság fötizedszedöi tisztség; functia de dijmar principal; Amt des Oberzehntners. 1794: Tekében vadnak Nyoltz egyenlö Részek ... A Tekei Dézma 8. egyenlö részekre oszlik, abbol 4. Vas, más 4. Torma Jussok ... NB. A' Fö Dézmásság rendre jár, annak jövedelme az Öregektöl, Özvegyektöl, árvák részeitöl és Szolgálók részeitöl járo DezmaK [Teke K; Borb. II].

? **födör** ? vasék; pană de fier; Eisenkei. 1646: vöttünk Egj sinn(!) vasat kibeol fö döroket

apro lapos vasakat czinaltattunk az keo szegesre ... Keo mwes Balint vitte az kouaczhoz eo czinaltatt fő döröket bellöle [Kv; Szám. 24/XV. 748].

főgyháztanács ref igazgatótanács; consistoriu suprem bisericesc; Oberkirchenrat, Konsistorium. 1765: Tisztelettel fel kérem az Erdélyi Mélt. ev. ref. Főgyháztanácsot, méltoztat-e tökéstett 2000 f. felett örködni, hogy annak évenkénti kamatja... a fennebb ki jelelt két czélra és nem egyébbre fordittassék [Kv; Végr. 5].

fő-élshajtó kb. fej-i élelmezési főbiztos; comisar princiar general al aprovizionării; fürstlicher Verpflegs-Oberkommissar. 1673: Mivel hogy a mostani Taborunk szüksegere az eles felette igen keuantatik rendeltük kgtek köziben fő eles haitonak az mi hüüünket Feiervarj Zomborj Janost, úgy mint Enyedre, Thordara, Colosuarra, Desre, Zekre, Colosra és Besztercze varossara és tartományara, hogy az regj mod es szokas szerent az minemü eleseket kegtekre fel vett, azok(!) minden kesedelem, és hallogatas nélkül meg szerezze, es Jo ernyös szekerekre rakassa, és taborunkba szolgáltassa, hogy taborunkba leuó vitezek eles miatt meg ne fogyatkozzanak [PLPr 63 fej.].

főember 1. főnemes/úr; aristocrat; Hochadelige, Herrschaft. 1555/1566: Igen kertem, vgian keremis, ... Czaky Mihál vramath eo felségének tar hazanak hyseges feo Embereth tüornak, az en Jambor hazas tarsomnak, Bogathy Chatanak, az eo edes Apro Arwaywaly eg'etemben [Zsuk (melyik?) K; SLt A. 33]. 1564: ezts mieltekk hogy az fw emberen meg vöttek az adot es az zolgaianis meg vöttek [Cszs; SzO II, 179]. 1571: nekunk few es lofew emberekknek zabad nem volt sem lowat sem chikot sem egiebet vennunk [i.h. 326 a székelly nemzet foly. az ogy-hez]. 1582: Attam az vr aztalara es az keornywlle valo feo emberekere eg hordo Bortt f. 14 d [Kv; Szám. 3/VIII. 58]. 1586: Aprill: 5 Jwtnak ide Apafj Istuan Bornemiza Janos Vaas(!) Giorgj teob fw emberekkel [Kv; i.h. 3/XXIV. 17]. 1592: (A) lewelet Jelen lewen p̄sidents vram(m), Jteleo mester vram teob feo Ember ... latta(m) [Uzst]. 1615: böczywilletes fő emberekk ielen leuen intek ököt hogy özze bekellenek [Cszs; BLt 4]. 1630: az Nemzetes és Uitezlő Kiralihalmj Pettkj Istua(n) Ura(m): es Csikszekj Csicsai Nemzetes es Uitezlő Pettkj Farkas Ura(m): Fő emberekk: m̄v előttvnk ez keppe(m) tőnek alkalmat, es Concambiumot (uo.; Ks. 67. 46. 24a]. 1690: Mert Urak fő, s, nemes Emberekk Özvegy Aszszonyok Arvak udvarházaira valo szállás absq(ue) omni respectu meg volt [Törzs. fej.]. 1736: Kis subájok is volt akkor az kis asszonyoknak s fő emberekk leányinak, veres, zöld, megszyszn s más színű bársonyokból | Erdélyben úrnak azt tartották, az kinek háromszáz, jó fő embernek, az kinek Száz ház jobbágya vagy ad minimum hetven vagy hatvan [MetTr 343,

356–7]. 1755 k.: Mint hogj az Ebeni. Familia in virili sexu regen deficiat, azon részre biratott földek annyira abalénaicdtnak, hogy az hol praedecessorium mint Fő emberek bövön oconomizaltanak most én szeginj leginj igen gjengén folytathatom vekonj oconomiámat [Kecset SzD; TKI Váradi Zsigmond Teleki Adámhoz]. 1713: Tktes Gagyi Mihály Ur néhai Gróf Hallér János Ur eo Nga el maradott özvegyé(ne)k Gróf Nemes Susánna Aszszony eo Nga Udvari Fő embere-szeme fénye [Damos K; RAK 41]. — L. még ETA I, 16, 29, 40, 46, 58, 65, 67–8, 75, 83, 88, 102, 113, 347, 351, 356–7, 359, 362–3, 367, 422, 427, 456, 468; RettE 54, 57, 59, 123, 181, 192, 345, 388, 419.

2. kb. tekintélyes városi ember/polgár; cetățean cu vază al orașului; angesehener Mensch/Stadtbürger. 1578: Ertyk azt is minemő tamadast teottek az felekj pakularok Zochy Mihál vramon ... ezt az inelentiat es hatalmassagot el nem akaryak zenwedny iobbagyoktul Mert vgyan ige(u) nehez newe(n) wezyk ezt hogy illien feo emberen illie(n) gyalazat eset, varos iobbagyatul [Kv; TanJk V/3. 173a]. 1587: ket feo embert Akarnak varosul Valasztany ez Ieowendeó giwleskort az Aros Rend keozewl, kik coket az el veghezet Rend tartas zerent igazgassak es minden Alkolmatlan kereskedeseket tekozlasokat Coércealliak [Kv; i.h. I/1. 43].

3. ~ török török előkelőség/főméltóság; demnitar turcesc; türkische Notabilität/hohe Würde. 1562: (A törökök) százhaltvanezeren szállának Eger alá,* kit harmincznyolc napig erősen vivának, de látták, hogy meg nem vehetik és elmenének alolla sok népekknek veszedelmével. Kik között főember törökök valának, ugy mint: Amhát bassa, Bali bassa, Biller bég [ETA I, 16 BS. — *1553-ban].

4. ~ számban vgyon a főnemesek közé számították; a fi socottit/a se socoti in rindul aristocratilor; wird zu den Hochadeligen gerechnet. 1775: Daniel Mihály . vgyan főemberekszámba vgyon de csekély facultasú ember, most regius perceptor, házasságával is nem elé, hanem hátrament, vévén el a Keczei János leányát, aki se nem szép, se nem jó, se nem qualificata, holott főember gyermekét is elvehette volna [RettE 345].

főemberecke gúny főnemesescke/uracska, incifinci főnemes; aristocrat scăpătat; (ein) ärmeier/unansehnlicher Hochadelige. 1736 u.: Ó mestari felfordult világ! egy nyomorult fő emberecke nem hogy más ember jobbágvaszonyát, de magát is jó nemesembert vagy annak gyermekeit szégyenlené atyafiának mondani, nemhogy valamivel succurálna olyan megszűkült még közéről lévő atyafiának is [MetTrCs 481].

főember-szolga kb. a fej-i udvar népéhez tartozó (fő)nemes; nobil/magnat care aparține personalului curții princiare; den Hofleuten des Fürsten angehörender (Hoch)Ad(e)lige. 1650: Rakoczj Zsigmond Vra(m) Eö Nga Fő Ember szolgai számokra Nro 30. personara Fogtnak Czipct kj Nro 60

[Kv; Szám. 26/VI. 367]. 1658: Nemzetes Gyerő Monostori Ebeni László U(ramna)k böczületes fő ember szolgálk(na)k ... Erdelyi minden Varmegyekben, kapuszam utan valo Soldos allotasat minden nemű jóságiról megh engettük" [Wass. — *Ti. a fej.].

főépület clădire principală; Hauptgebäude. 1867: a fő épület falai ... évről évre ismétlődő vakolást követeltek és igényelni fognak hacsak az épületeket néhány év alatti elsorvadásnak kinem(!) akarja az ember tenni [Buzásbocsárd AF; DE 1].

főerdész silvicultor șef; Oberförster. 1857: (Temettetett) Mangesius Mihály főerdész leánykája Ottilia 6. hetűs [Dés; RkHAK 159].

főesküdt jurat principal; Hauptgeschworene. 1796: A Betsüsek voltanak: ... Adámosi Nemtelen Czikra Márton Fő Esküdt ... Nemtelen Panta Mihály [Ádámos KK; JHb XIX/52].

fő-éteklő kb. feji fő-ételfelhasználó; medlincner șef/principal; fürstlicher Oberanrichter/aufwärter. 1625: Balaitz Janos Deak, vrunknak Eő felgenek fő Etek fogója [Kv; Szám. 16/XXXIV. 59].

fő-ezeredes kb. tábornok; general; General. 1849: Katona Miklos fő ezerekes | A Bém fő ezerekes Tábora [Dés; DLt].

főfájás fejfájás; durere de cap; Kopfweh. 1717: en az eu mostani sok dolgaimn(a)k miatta olly főfajás(an) vagyok, hogy meg az földön is, alig járhatok [Altörja Hsz; Ks 96 Apor Péter lev.]. 1734: Engem az Fő fajás is el hagyot, bagyotcságh nélkül ugyan csak nem vagyok [Abafája MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. 1797: haza jöven a Fiam Tsötörtökön reggel fájtatni kezdette a Fejét ... osztán jobbatskán kezdett lenni de Penteken tizen egy orakkor ujra borzogotni kezdette nagy Fő fájással a Hídeg [Héderfája KK; IB id. gr. Bethlen Sámuel lev.]. 1821: A 3om kirlán közül edgyik még a' meleg Ösztől fogva hasmenéssel kénlodott's abba el gyengülvén el dőglött, a' más kettő meg káptyósodott ez a' káptya az Mikor a' Junok olyan nagy fő fájása van hogy szédül s nem lát belé kovájog mig el gyengül s el vesz [LLt].

fő-falnagy 1. fő-fónagy

főfedől (női) fejrevaló; acoperământ de cap (pentru femei); (Frauen)Kopfbedeckung. 1586: ada ... egy Aranyas fe fedelet homlok elostol ky gióngios [Aszó SzD; Told. 27]. 1590: Zogottem" egy zolgalo Azont Az Hazhoz Attam nekye egy feo fedelet d. 35 [Kv; Szám. 4/XVII. 13. — *Olv.: szögöttem; értsd: szegődtem, azaz szegődtettem].

főfelügyelész ?a/h főfelügyelő; inspector principal; Oberaufseher. 1844: a' hordok ... elindí-

tása különös Szöke Ferire bizva (így!) a' fő felügyelész [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

fő-fónagy kb. városi főszárfpolgár; econom principal orășenesc; städtischer Obervirtschafter. 1735: Brassai Fő Biro Filstich Istvan, Öreg Biro Seuler Lukáts Fő Pap Neidel Pál, Fő Fónagy Craestels Pál Öreg Fónagy Herbert Samuel [Brassó; BrMLLt. — Binder Pál kijegyzése].

isztségnévre 1. falnagy 6. al. a jegyzetet.

fő-fő 1. előkelő, főrangú; vel, mare; vornehm, hochadelig. Szk: ~ bojev. 1640: Nyilván vagyok ő kegyelménél, Havaselföldéből ide a gyűlésre ugyan számosan jöttek vala, a fővladika, heriza, nyolcz fő főbojérok, sok szolgákkal [Gyf; TMÁO III, 63 Szalánczy István ut.] * ~ ember. 1595: 22 Januáry: Erkezek el R. Arnolphús Abbas Oliüensis tizenhatod magauál, fő fő emberek fiaual es egyéb fő szolgáliaual ... Az főfő szolgak eleiben 1. kenyeret p(er) d 11 [Kv; Szám. 6/XVIIa ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~ nemes személy. 1588: Immár eo kmgek varosul el vntak az sok feo feo Nemes zemelieknek panazolkodasat az az varosra valo zidalmokat [Kv; TanJk I/1. 60-1] * ~ úr. 1566: És mikor a Száva melle szállott volna, a király* nagy szép készülettel, magyarországi főfő urakkal és jámbor főszolgáival és a kolcsos városbeli főnépekkel, császár^b hagyása szerént megkeresé nagy bizodalommal [ETA I, 24 BS. — *János Zsigmond. ^bSzulimán török császár (szultán)]. 1590: 13 Nouem(bris) Az elobrev veott eokrókel nem Ertük el, Es meg az feo feo vrainknak kelleter Hust adnia Cohniayokra ... veottem Kerekes Istuantól fel Eokrot p(ro) f 1. d. 90 [Kv; Szám. 4/XX. 23 Hooz Lőrinc sp kezével].

2. kb. első; prin; erste/r/s. Szk: ~ legény. 1595: 12 Eyttel borth attam az Aztalra, és főfő Legényinek szolgainak kuczisoknak és Inasoknak d 72 [Kv; i.h. 4/XX. 179]. 1621: adot Vagner Mihalj Vra(m) haro(m) keobeol zabot, meljnek ket keoblet az eo Naga^a louajnak attam ... Az harmadikat az feo feo legenek louajnak oztottam ki [Kv; i.h. 15b/X. 47. — *Ti. I. Bethlen István gubernátor] * ~ szolgál. 1595: Az fő fő szolgak eleiben 1. kenyeret p(er) d 11 | Hozak Biro Wraimnak hirrel ..., hogy az Püspek jöne Papa köüete: Iöüenek is elől 1. Romai urfi, és az köüetnek fő fő szolgai 10. loal (!) [Kv; i.h. 6/XVIIa. 160, 176 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: Bort 2 Általagba kezdettem vala megh ... Mint hogy eo nekiek bor kostoloiok vagion: Egyket Christoph deaknak, komornikoknak, es teőb feofő zolgainak, aztalnakoknak, doctorocnak ... es ven azzonj zamara [Kv; i.h. 6/XXIX. 149 Bachi Tamás sp kezével].

3. kb. legtekintélyesebb; cel mai onorabil; an-gesehenste/r/s. Szk: ~ nép. 1562: 1536 esztendőben Kassát megvevé a János király népe árul-tatás miatt, kit vastagon meg is dülának és a

főfő népeket mind számkivetésre vivék [ETA I, 14 BS] * ~ *személy*. 1587: Atta eo kgmek eleyben, Bfó vram tanachawal egie(te)mbe Az Mywes embereknek, meg hazasult Iffiaknak az varos keonywebe ... be Irattasok ennek Newe, mind az mellette Allo feo feó zemeliekel egie(te)mbe [Kv; TanJk I/1. 45] * ~ *uraim*. 1578: Amj az iffiuság keozt valo zertelenseget illety es egieb modnelkwl valo dolgokat nezy eó kegek, halaztottak az also tanachyra hogy az feo feo vramimal az felseo tanachybeliekkal zolwa(n) es ertekezwe(n) minde(n) io moddal végezzenek, a my az tyztesseseg életnek es allapatnak iffiusagunk keozt valo megh marodassara ille(n)deo leze(n) [Kv; TanJk V/3. 172b]. 1584: Az varos procuratori Telentettek hogy sok gonozsagh volna az varosson es Eyel Iaro es parazna Azzony Allatok megis elegen volnanak, kiket az eleobbj mod zerent teorwenniell keresnenek, de sok feo feo vraminak volna ellenek es onnat valo felelmekben Cessaltak volna [Kv; i.h. 286a].

4. fő-; superior; Ober-, Haupt-, Szk: ~ *iskola*. 1815: A Nagy Enyedi Fő Pő oskolánkban tanulását végzett, Magát a' Papi Sz. Hivatatra elszánt, és külső országai, név szerént a' Göttingai vagy Heydelbergai Academiaakra menni szándékozo Körősi Sándornak Bizonyosság Leveleit ... mutatya bé Fő Consistoriumunk a Mlgs Királyi Fő Igazgato Tanátsnak [Kv; NyIrK XII, 139] * ~ *kamarás*. 1596: Bort azonképpen Biro W. hagyasabol, en osztottam Öfge Aztalara, és az fő fő kamorasoknak és Wdúara nepenek ... 43 Eytteit ... f 1 d 72 [Kv; Szám. 6/XXXIX. 19].

◇ *Szk*: ~ *expertus ember* vmben nagyon jártas személy; persoană foarte inițiată în ceva; in einer Sache sehr bewanderte Person. 1599: Mivel hogy ... oly dolgaink occuraltanak, kikreol kewantatik hogy oragwnkbely hiweinkel tractallunk, es wegezwnk ... rendeltwnk ith Feyerwarath ez ieowendeo Zenth Lukachy napiara ... Generalis giwlist celebraltatni. Haggiwk thy nektek es poranchiolliwk hogy Varossy Byratockal egiete(m)be feo feo Expertus embereketh walaztwan arra az napra, es helyre kwlgietek ide az Giwlisbe [Törzs. A fej. rend. - *Okt. 18].

fő-furir kb. főkvártélymester/szállásmester; persoană incredințată cu incartiruirea; Oberquartiermeister. 1806: Okrugich Illyes, Fő Furir ... visel ... szederjes Uniformist [DLt 295 nyomt. kl]. — A jel-re 1. EtSz.

főgazda 1. kb. lakodalmi fő-ceremóniamester; vornicel; Haupt-Zeremonienmeister (bei der Hochzeit) | (temetési) fő-ceremóniamester; organizator principal (la înmormintare); Haupt-Zeremonienmeister (beim Begräbnis). 1736: A fő-gazda penig mindenkor valami nagy ur volt, annak nagy hosszú aranyas pálczája, annak asztán sok vice-gazdái voltanak, azoknak mind hosszú, zöld festékekkel festett pálczájuk, azokról ismerték meg kik az gazdák | Mikor osztán ideje volt, az bort az fő gazda bé adatta az asztalhoz vagy nagy ezüst

pohárban vagy veres fazékban ..., egy darabig úgy ittak rendre egymás után ... Mikor osztán ideje volt, vagy nagy ezüst pohárt vagy veres fazakat békért az főgazda, azt harmad-negyed magával elköszönte az násznagy egységéért | Mikor az temetés közelített azelőtt egynehány nappal az fő- és vicegazdák eljöttek ..., azok mingyárt az temetéshez kezdettenek készülni | (A temetésen) hat feketében való ifjú az test mellett hat szvendéket tartottanak, az fejinél és lábánál nagy gyertyák égtenek, azután az keserves-fogok mentenek az keservesek házában, ottan az fő-gazda elrendelte volt, ketten-ketten egy-egy keserves asszonyt fogtanak [MetTr 379–80, 384, 405, 408]. 1761: 21-ma mensis Junii temettetett méltóságos br. Bánffi Farkas úr öngagsága. Bonchidán mént végbe a temetési pompa Főgazda volt gr. Székely László, br. Szentkereszti vrak (így!) [RettE 120–1]. — L. még i.h. 235–6.

2. *hegybéli* ~ hegybíró; judele vrei; Bergrichter. 1852: en mint hegybéli főgazda ara felé indultam [Dés; DLt 747].

főgenerális 1. főhadvezér; comandant suprem; Oberkommandierender/befehlshaber, Generalissimus. 1620: Igy veszté a nagy kapitány avagy ugyan a fő generalis ember* magát a maga vakmerő bolondságával^b, semminek állitván az elleneséget [ETA I, 124 NSz. — *Támper. 'Ti vakmerőben Pozsony falai alá ment, és a várbeliek lelőtték]. 1653: mikor immár Sigmond fejedelem a hadak előtt menne jó lova látán, és egy szél-tében menne véle utánna a fő generalis és mind a több nagy urak* [i.h. 32. — *1594-beli eseményre von.]. 1694: Februarius 24. Hamvaszerdán ebéd után 12 orakor az Istennek kiváltképen való rendeléséből s tanácsából jegyzetem el magamnak feleségül erdélyi főgenerális Bethlen Gergely uram ó kegyelme negyedik leányát, Bethlen Kata kisasszonyt [IIAMN 333]. 1736: Az főgenerális után volt az ország főcancelláriusa, azután az ország kincstartója, és az Statusok praesidentse | Az erdélyi tisztségekről ... Volt egész ország főgenerálisja, volt váradi generalis, az székelyeknek külön volt generalisok [MetTr 411].

2. ~ *kommendáns* (császári) főhadparancsnok; comandant șef (imperial); (kaiserlicher) Oberbefehlshaber des Heeres. 1771: D: Sz: Martoni Balogh Sigmond Uramtol Gjörőffi Borbara Asszony eó Nga aszt kerdetj hogj ... Erdelyi Fő Generalis Commendáns Staavnül ur(am) eó Excellentiaja Commissionalis Poronczolattanak akare Engedelmeskedni avagy nem [Kük.; Ks].

főgondnok főkurátor; curator general; Ober/Generalkurator. 1862: Méltóságos Grof Fő-gondnok Ur! Méltóság szives volt a' kötlevélnék illető helyeni kieszközlését magára vállalni [Abafája KK; TGsz Szabó Sámuel ref. pap kezével].

főgondnoki főkuratori; de curator general; Oberkurator. 1866: Ezen R. 'synat több fontos teendői között Egyházmegyénkben bé töltendő

Fő Gondnoki állomás' bé töltéséről kell tanácskozni [Gyalu K; RAk 107].

főgondviselő 1. kb. főfelügyelő; inspector general; Oberinspektor 1588: az foghaznak Épületlen es ereotlenséghe miath Vegeztenek eo kgmek hogy a' foghaz keobeól epitessenek megh Valazotttak erre feo gondwisselewl, Pulacher Istuan vramat [Kv; TanJk I/1. 75].

2. kb. jószágigazgató; administrator de moşie; Gutsverwalter. 1817: Ifjabb Nagy György Ur ... Grof Lázár Josef Ur ő Nagysága Maros Sz: Annai Curialis Jozzága fő Gondviselője [Bözöd U; Borb. II].

Alkalmasint a jel. alá vonható a köv. kijegyzés is: 1842: aki rajta találatnak a megnevezett helyen kívül a fennálló nyersfa vágáson, aszaláson, ... valahány nyersfát elpusztít, minden fáért külön külön, ... 12—12 ezüst R forintotok töstént a nemes falu maga hatalmánál fogva ... exekválja; amely büntetésnek két része az erdőpásztoroké és főgondviselőjé legyen, a más harmadrész a nemes közönség cassájába ... adattassék be [Taploca Cs; RSzF 120]. — Magára az összetétel valószínű nyelvi előzményére nézve l. a köv. kijegyzést: 1617: En Caussy Gergely Desen lako nemes zemely ... Kerezvtvy Katazonynak Zent Benedeky^b Vduarhazanak es Jozaganak feo gongia viseleoye [Ks G. 25. — *Szentbenedeken (SzD) levő].

fő-gornyik kb. fő-havasfelügyelő; gornic-sef; Ober-Alpenaufseher. 1674/XVIII. sz.: Az Havasi Törvények(ne)k Bosorod nevű Falu lévén Törvényes Székes helyje, melynek lakosib(an) hat Emberből álló Esküttek szoktak lenni Törvény tévők kik(ne)k az Fő Gornik szokott praesidiálni [Bosorod H; Born. Vegyes 3/3]. 1676/1681: Az havasokrol provenalo Proventust; ugi az ot Törvény szerint valo birságokatis, egyéb onnan jaro Jövedelmekkel egygyütt az azokhoz lato fő Gornyiktól kerje be [Vh; VhU 658]. 1681: Mint hogi az oda fél megh irt Havasoko(n) sok szép Pisztrangos vizek vannak; azért a fő Gornyik a vár szükségere elégedendő Pisztrangot tartozik administralni [Lunkány H; VhU 114]. 1741: az egész Gornyikság én előttem referalt hogi az miolta emlekeznek Perva nevű Havast más nem birta, hanem idvezült nehái Josika Imbre Vr eo Nga birta .. Herszényi Thamás Hunyadi Havasak(na)k Fő Gornyikja mpra [Szászsebes Szb; JHb XXXIV/8]. 1794: Sertéseket a Kassovitzán lakó Nímet Fő Gornik a Krivinaí nyomásról be hajtván vett rajtok Rflor 8 xr. 30 ... Bubla Jozsv és Herts Jozsvinnak Juhait el fogván a Petroszai és Krivinaí Gornikak, a Kamarás vett erettek Rflor 15 [F.lapugy H; Ks XLVIII/9 Keresztúri Báár György ns kezével].

fő-gornyikság kb. fő-havasfelügyelői tisztség; functia de gornic-sef; Amt des Ober-Alpenaufsehers. 1681: Vajda Hunyadi Varosssomban lako Nemzetes es Vitezleő Iffiabbik Orban Miklosnak ... adtam es conferaltam ... Vajda Hunyadi Várahoz tartozando Havasimnak Fő Gornyiksagat, hogy azt jo akaratombul mindaddigh birhassa s viselhesse migh az hozzam valo hűségében tökéletesen megh marad [Vh; VhU Thökoly Imre ad.].

főgöres fejgörcs; durere de cap; Kopfleiden/krampf. 1867: halt meg Tokai Sámuelné Horváth Katalin 52 éves korában főgörcsben [Dés; RHAK 128].

főgubernátor főkormányzó; şeful guberniului, guvernator (general); Generalstatthalter, Ober-gouverneur. 1696: Tekintetes Nemzetes Czegej Vass Daniel Ur(am) presentalá nekünk az Meltosagos Ur Tekintetes Nagos Losonczy Bánffi Georgi Ur(am) ő Naga ugj mint Nemes Erdely országnak Feo Gubernátora eo Naga neve alat Emánáltatott Compulsoriu(m) Mandatumát [Dob.; EMLt].

fő-gyalogkapitány kb. (fej-i) testőr-főkapitány; căpitan de gardă al curţii princiare; (fürstlicher, Fürsten-)Gardehauptkapitän. 1641: Nemzetes Vitezleő Nagy Pál Uram, Urunk ő Nagysaga Udvari Fő Gyalog Kapitannya [DobLev. II/460, 11b].

főgyulladás ? agyhártyagyulladás; meningitis; meningitá; Gehirnentzündung. 1861: halt meg Nagy András leánykája Nina 11 honapús korában főgyulladásban [Dés; RHAK 129].

fő-hadikormányzók főhaditanács; consiliul suprem de război; Ober-Kriegsrat. 1795: a Verbunkosokra nézve megtaláltatott máj napon a Fő Hadi Kormány Szék [WLT, MNy XXXVIII, 385].

fő-huditánács consiliul suprem de război; Ober-Kriegsrat. 1792: a Hunyad vármegyei Limitaneus atyafiakot* a Fő Hadi Tanács egy különös parantsolattal fel lázasztatta nagyon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — *A határőrvidékieket].

fő-hadivezéréség főhadvezetőség; comandamentul suprem; Heeres-Oberkommandantur. 1809: A' Tartománybeli Fő Hadi Vezéréség meg találatvan aziránt, hogy Dályai Oskola Mester Szabo Josef a' Székely Huszár Regimenthez leendő vissza menetelre ne erőltetessék [UszLt Com-Gub. 1530]. 1825: A Tartománybéli Fő Hadi Vezéréség az iránt találta meg közelebről a Kir Guberniumot, hogy Standl Maximilián nevű criminális Bünoöst, ki a Bétsi Katonai Fogházból el szökött kerestesse fel [Kv; DLt 1585].

főhadnagy 1. kb. főparancsnok; comandant şef, comandant suprem; Höchstkommandierende. 1562: Tamás érsek, Esztergomnak főpapja, Leo pápának engedelmeből nagy keresztshadat támaszta Magyarországnak a török ellen* kiknek főhadnagyk vala Székely György^b, Székely Gecző, az nagybotu Lőrincz pap és a Balog déák [ETA I, 11 BS. — *1514-ben. ^bDózsa György]. 1603: Mikor az katonak hozzaunk be zallanak az fő hadnagyk nalam Zalla [UszT 17/22 „Hoggiai görgy Etedy Zabab Zekel” vall.]. 1645: aranyas Szeknek Gyaloginak Fő Hadnagyat Szasz györgyöt es Vitalius Janost mind ketten Felvinczen lako nemes sze-

mellyeket kulde Jarai marion Deak Uranhoz (!) [Felvinc AF; Berz. 92/83]. 1657: Adassek az Nemes es vitezlo Vas Jstuan uramnak Aranyas szeknek kapjtjanjanak, Dobos Jstuannek fő hadnaginak (!) [Torda; Borb.]. 1667: En Marosuasarhelt lako Gergely Mihaly, az mi kgs Vrunk(na)k Nemes Colosuar Vegh uarossaban leuó bizonios szamu magyar gialog uitezzinek feó hadnagia* [RDL I.31. — *Aláírása: Maros vaszarhelt lako Gergely Mihaly Colosuar Galogoknac Hadnagya m.pr.]. 1687: Tordai Ur(am) Zaszlója. Feo Hadnagy Tordai Janos ... V(icze) H(adnagy) Levai Istva(n) [UtI]. 1780/1797: Rosnyai Sámuel mp A Nemes 2 dik Szekely Regiment(ne)k Fő Hadnagya* [MbK X.56. — *Aláírásban].

2. darabontságnak ~ a várdarabontok feje; cãpetenia dorobanților din cetate; Haupt der Burgtrabanten. 1758: Zeóczi Maté volt a szamosújvári akkori fegyverekkel szolgáló, háromszáz számból álló drabontságnak főhadnagya ... Bethlen Gábor fejedelem idejében [RettE 55].

3. székely széki főtiszt; ductor/comandant militar al unui scaun secuiesc; Szekler Stuhloberoffizier. 1557: Ezer negy zaz kylenwcnket ezttendoben Az fő hadnagysag wolt Jenó nembn zomoro agon, fő hadnagyk voltak barcyay gaspar, es apaphi Lenart | Ezer nyg zaz kylenwcn nygben Az fw hadnagysag uolt adoryan nembn teleg agan; fő hadnagok voltak bycak lorync; es pynkolccy bernald [Msz; SzO II, 139–40]. L. még i.h. számos más adalék a jelzett időből, továbbá főhadnagyság al.

4. nemesített város választott feje/bírása; hodnog al unui oraș privilegiat/nobiliar; gewählter Oberhaupt/Stadtrichter (einer Stadt mit Adelsrecht). 1667: Ez Nemes Colosuarj Tanacz parantzolatjából, es Nagy Szeócz Mihaly Vra(m) karainak megh ucalasara es eligazitasara ... Monostorj Jstuan Vramott is Feó Hadnagy Vra(m) peczetiuel is hiuatta uolt [Kv; RDL I. 148]. 1671: Arkosi Benedek mostani Eniedi fő hadnagi mpria [Borb. I]. 1671 k.: En T.T. Déés Várossának választott Fő Hadnagya eskeszem az élő Istenre . hogy .. az Nemes Vármegeye Fő Ispanyítol dependenciat tartok és az Nemes Vármegeyével egyet értek, minden Nemessi Szabadságunkat nem bántó Orszagh Törvénye Szerént valo dolgokban az Nemesi Szabadságot meg tartom, és másokkal is megtartatom [Dés; Jk 12a]. 1760 k.: annak is végire járjon a Dékány hogy ha oljan Emberé az Marha hogj aki szokasos marháját kardaleszára hadni, és szánszándékkal el hadja minden őrizetnélkül így az ilyen Gazdát a Fő Inspectorral egyet érte be jelentse a Tekintetes Fő Hadnagy Urnak [Torda; KW]. 1824/1825: Ajánlatik Interimalis Fő Hadnagy aty(á)nkfiának, hogy a' kinek Jozsága előtt a' Piatzon, vagy a' Kolosvári uttzán vagy kövei, vagy fáí volnának le-rakva intesse meg. — amazoknak el-hordattatása .. iránt [Torda; TLT Közig. ir. 252/825 mell.]. 1840: Kereskedő Anberboj Josefne Alexander Mária ... a város jelenlegi Fő Hadnagyát, Tkts Vajda

Pál Urat Város Bikájának, Huzo Vozcnak szidta nevezte [Dés; DLt 1452].

Miután a török 1660-ban elfoglalta Váradot, Erdély legjelentősebb nyugati végvárát, a fejedelemségnek — a kisebb jelentőségű Sebes várát kivéve — Kv-ig nem volt nyugat felé erődfített városa. Ezért aztán Várad elveszte után több erdélyi várost, így Kolozsvárt, Dést, Nagyenyedet, Tordát Apafi Mihály — a vármegyék haderejével való szorosabb együttműködés lehetősége, ill. kötelezettsége, azaz a védelem erősítése céljából meg-nemesítették, és ezzel egyben rájuk a vármegyei közigazgatás hatáskörét kiterjesztették. Az ilyen meg-nemesített városok fejét a továbbiakban aztán — a városok katonai jellegének hangsúlyozottabb szerepére utalva — főhadnagynak, ill. hadnagynak nevezték. Adalékaink tájékoztatása szerint e tisztcsénév a jelzett jel-ben a múlt század közepéig volt erdélyi vonatkozás-ban közhasználatú.

5. a városi nemesség választott feje; cãpetenia aleasă al nobilimii orășanești; gewähltes Haupt des Stadtelts. 1687: Buczi Mihaly Varosi Nemessegnek, Fő Hadnagya [Fog; Szád.].

6. locotenent; Oberleutnant. 1876: A szárhegyi nemes bírószeke eleibe előállanak, az nemes Stations-Commando Kabos főhadnagy úr parancsolatjából, gyergyószárhegyi Barta Ignác és Barta-lis Ágoston gyalog székely katonák ily dolog végett* [Szarhegy Cs; RSzF 242–3. — *Köv. az ügy előadása]. 1820: mü alatt írtak jelen voltunk huszár Fejér főhadnagy úr qvártélyán, ahol is panasolja jenőfalvi huszár Barabás Mátyás, hogy jenőfalvi huszár Kozma Márton őkegyelme valami régi hallomások mellett lopás szók kimondásával dehonisz(t)alta (!) [Jenőfa Cs; i.h. 257]. 1860: Cs. Királyi Fő Hadnagy T Cz: Stark Károly ur Nője Weszely Mária Aszszony [Kv; Végr.].

főhadnagyság 1. székely széki főtiszttség; funcția de ductor/ comandant militar intr-un scaun secuiesc; Amt des Szekler Stuhloberoffiziers. 1557: Ezer nyg zaz kylenwcn nygben Az fw hadnagysag wolt adoryan nembn pozon agon, fő hadnagok woltak toth fyay | Ezer nyeg zaz kylenwcn hetben Az fw hadnagysag wolt myegges nembn dwdor agan, fw hadnagok woltak apaphy Lenart | Ezer ewt zaz negy ezttendoben A fw hadnagsag volt Jenó nembn Borozlo agan, fo hadnyag volt toth miklos felesége wtan [Msz; SzO II, 140–1 — I.h. 139–43 még számos ide vonható adalék]. — L. még főhadnagy 3. al.

2. a városhadnagyság viselésének ideje; perioada de îndeplinire a funcției de locotenent al orașului; Periode der Bekleidung des Stadtleutnantsamtes. 1700: Teken(tets) Nemz. Déési Dioszegi Istva(n) Uram conferalt egy kisedé harangot a' Déési Toronyban Ezen harangot felis csinaltatta elő klme Nemz. Dalnaki Daniel Ur(am) elő Kme Feó Hadnagysagab(an) [Dés; Jk 311a].

főhajítás plecarea capului; Kopfbeugung. 1786: (A torockaiak) alázatos fő hajítással meg köszönték kegyelmességét Felsőleges Urunknak [Torockó; TLev. 4/13. 55].

főharmincad fővámhely; loc (principal) de vamă; Hauptzollstelle. 1803: A' Kakao és Námmez

liszt valamint eddig úgy ezután-is tsak, a' Fő-Harmintzadoknál fog meg-harmintzadoltatni [DLT nyomt.].

főharmincados fővámtyiszt (a harmincad feje); **vameş principal**; Oberzollbeamte für Dreißigstzoll. 1671: En Rosnyai Lőrincz vállaltam fel, az Törösvári Rationistaságot ... fő Harminczados Uram eő kglime akarattýából Nemzetes Horvát Andr(ás) Uramébol Azért énis eskuszom hogy ... az Gabonán, és egy forintnál aláb harminczadlott marhakon kívül peczetes czedulat adok [Törösvár F; BfR].

A szerk. kezén megfordult Huszti Menyhárt erdélyi főharmincados 1644-ben kelt végrendelete is 1785. évi átrrásban [BfR].

főhatóság legfelső hatósági szerv; organ superior, autoritate supremă; Ober-/oberste Behörde. 1764: a' M.K.Kormány a' szent czélok elősegéllésere eddig gyakorolt segély kéregetést, több visza éléseket tapasztalván, azoknak meg gátlása tekintetéből meg szüntette, és a' hasonló segély gyűjtésnek saját hatás körökben hiveik közötti el intézését, jövőre az illető Egyházi felekezeti Fő hatóságokra bízván, mi czélra a' Mlgs Egyházi Fő Tanács egy szabály rendeletet nyomtatott Gyalu K; RAk 85 esp. kl kiv.].

főhely 1. asztalfő; capul mesei; Hauptsitz/ende der Tafel. 1736: Ha valaki leves ételt kalánnal akart enni, az mint ... íráom hogy az fő helyre egy vagy két kalánt tettek, onnan lekérte s evett vele | A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... vagy predicator vagy arra tanított pohárnok inas az asztaláldást szép halkal elmondotta; ... a fejedelem . ketten az fejedelemasszonnyal egymás mellé leültenek a fő helyre, s enni kezdettenek [MetTr 330, 333, 335].

2. kb. jelentős település; aşezare importantă; bedeutende Siedlung. 1583: Zemekkel latthiak sok helieken Az twznek Alkolmatosságat, mind Thwzeleo heliek miath, s mind Zena tartasok miat Alkolmatlan helie(n) Azert felette ige(n) kerik Biro vramat hogy erre legh feo gondot vissellien . . mert elegend peldath Mutath egy nehany feo helieken es varosson valo vezedele(m) az tewz miath [Kv; TanJk V/3. 275b].

3. dtv kb. magas hely; loc de cinste; ansehnliche Stelle. 1764: Méltóságos generális Hadik úr őexcellentiája úgy köszönt be az erdélyi regium guberniumba: Az kegyelemosztásra (szokott) és született felséges kéznek ingyen való kegyes tétéménye, hogy az méltóságos guberniumot a mai gyülekezetben ezen főhelyről vagyon szerencsém idvezlenem és tisztelnem [RettE 174].

4. előkelő ülőhely (a nézőtér legjobb helye); locul cel mai bun al sălii de spectacol; bester Platz des Zuschauerraumes. 1778: kihirdették a városon, hogy im azzap estve 20 krajcárért a főhelyre, tizért a középre, hatért pedig a legfelsőre ... elmehetnek [i.h. 384].

főhites főesküdt; prim-jurat; Haupt-Beeidete. 1729: if. Faluvégi Mihály Főhites 28 Esztendő [Csókfva MT; TSb 24] | Én a közelebb mult Esztendőb(en) Fő Hites voltam mely idő alatt minden adofo Embernek forintja után egy peták költő penz rovattatvan, ezt én Gyűjtöttem, költtettem és számolok rolla [Mezőkölpény MT; TSb 48]. 1748: én mégis el menék; ha, 9 ember között Fő Hütös nem volnék; de én azt hiszem hogy attol három hétig sem szabadulok meg [Tarcsafva U; Pálfi Lajos lev.].

főhív. Csak birt. szr-os alakban; numai cu sufix posesiv; nur mit Possessivendung; adept principal; js Haupt/erster Anhängen. 1605: Boc-sátottuk Pettky János uramat, tanácsunkot és kegyelmek között valo generalisunkot, azonképpen Zuhay Gáspár vramot magyarországi főhívünket . . hogy az mely kevés subsidiumcsokkát és ajándékot kegyelmek maga szabad akaratjából most először minékünk ígért, azt kegyelmek között felszedessék és az egész székelység között mindenütt feligazitván kezünkhöz szolgáltatassék (így!) az rendelés szerént [Barabás, SzO 355 fej.].

főhivatal főtiszttség; funcție principală; Oberamt. 1770: Szánto Márton a Szüle Atyánk ... maradékai mind a szegény Atyámig mind fő hivatalokot viseltenek [Mezőbánd MT; DobLev. II/418]. 1774: Szörnyű nagy változás lett az országbeli főhivatalok között [RettE 331].

főhoppmester 1. főudvarmester; maestru suprem de ceremonii; Oberhofmeister. 1614: minékwnk az mi beczwletes hiuwnk Tanacznok es feo Hop Mesterwnk Allia Farkas Wram [Gyf; Bal. 64]. 1642: My Bethlen Ferencz Keőreődi*, az my keglis Urunk eő Nga Vduaranak feo Hop Mestere Táblaianak edgik Assesora, es Feiervarmegyenek feő Ispannya [Told. 26. — *Keresd NK]. 1648 e.: Fő-hoppmester Pestki (!) Istua(n) V(ram), hop Mester Pap Andras V(ram) [BesztLt II. 293. XVII. sz-i keltezeten ir.I. Rákóczi György és fel. udvarnépének összeírása]. 1676: Skarlatott vagy Velenzéi Gránatott Fű Hofmester Nalaczi Istvan Uramnak Ul. 10 [UtI]. 1685: Fo Hophmester Nalaczi Vramnak ő Kglmenek egy Kantorát fizetésében ugymint f 125 // — . meg fizettük [UtI]. 1687: Feo Hophmester Nalaczi uram [UtI]. 1736: ha tanács vrak voltak az fejedelemnél, azok jöttek ki legelől az fejedelem előtt. A fejedelem előtt jött az fő hoppmester hosszú ezüstös nádpálca levén kezében, hosszabb magánál, annak a közepit fogta [MetTr 334. — A fejedelemkor végi udvartartásra von. feljegyzés].

2. a fejedelemasszony udvartartása és gazdasági ügyeinek feje; ispravnic al curții principesei; Oberhofmeister der Fürstin. 1577: Lenchyes Georgy, eo Nga fw Hopmestere* [BesztLt 22/1577. — A teljes szöve. MNy LVII, 177; NNyv 536 és hm. — *Aláírásban].

főhordó fejenhordás céljára szolgáló/való; care se poate duce pe cap; zum Tragen auf dem Kopf geeignet/dienend. 1693: egy jó fő hordo viz ivo csős cseber fedelestoll [Ne; DobLev. I/38. 11]. 1736: Fő hordo apro Cseber [A.idecs MT; CU XIII/1. 45]. 1749: Két rudas Cseber, két Fő hordo nro. 4 [Balavásár KK; Ks 13. XV néhai Szalma János hagy.].

főhordó-cseber fejenhordás céljára szolgáló cseber; ciubăr care se duce pe cap; Kübel geeignet zum Tragen auf dem Kopf. 1587: Veottem ismetlen keet feo hordo chyebrét d. 9 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 14 Zabo György isp. m. kezével]. 1597: (Vettem) 4. Apro fw hordo Cebret ... -/26 ... 1 Oreg Cebret ... -/16 Kwpaš Janostwl wedtem [Kv; i.h. 7/XIV. 42 Th. Masass sp kezével]. 1614: Eött feő hordo cheöber [Kv; RDL I. 96a Brett Mihály árváinak oszt.]. 1618: Egj feő hordó chyöbör tt. f. - d.5 [Kv; i.h. 104 Andreas Junck kezével]. 1623: Jutot ... Leorikenek Egi Jo feo hordo cheber f - d 6 [Kv; i.h. 121 Somliay Fazakas Mihály hagy.]. 1650: Az konyhara attack az kadar Iffiu Mesterek ket Bögregh Czebrett . d 50. Fő hordo Czebrett Nro 4 d 40 [Kv; Szám 26/VI. 376]. 1664: vit onan az haztol ... Edgj feő hordo Czebrett [Kercsed TA; Borb.]. 1685 e.: Öreg Cseber Nro 3. Fő hordo czeber Nro 1 [Gyf; MvRK Urb. 28]. 1693: Fa Edenyek Divisioja ... egy vas fogonyuju legely, egy fő hordo Cseber ... Egy fő hordo csöber Egy fő hordo csöber fedelivel ... egy jo fő hordo viz ivo csős csöber fedelestoll [Ne; DobLev. I/38. 11]. 1699: Fenyő deszkabol valo rudas Cseber Nro 3. Fű hordo cseber nro 3 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1717: Egy fő hordo Cseber kiben 4 ejtel mák [Abafája MT; JHbK XXXIV/20.4] | Edgy fű hordo cseber [Kentelke SzD; JHbK L.3]. 1725: vagyon egy káposztás pincze ..., ezen pinczében találtatott ... ket fő hordo Cseber [Beresztelke MT; EsztMk Inv. 6]. 1728: Vagyon ezen Pinczeben ... a Pincze Torkában ... három öreg Cseber két öreg fű hordo Cseber, Ket Gelata, egj Deberke [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petky Dávid inv.]. 1732: találtunk . öt fő hordó csebrét, négy rudas csebrét, ... két pohár moso csebrét (: az ... csebrék edgjikéb(en) vagjon magyaro:) [Kóród KK; Ks 12.I]. 1736: Rudas Cseber 1 Fő hordo Cseber 2 Vedres Cseber 1 [Mártonfva NK; CU XIII 241]. 1747: a Tisztarto vram mostani Házában találtunk ... Fő Hordo Csebrét. ez vj Nro 2 [Szpring AF; JHb XXV/88.3]. 1787: a Pitvarba Egy fő hordo cseber [Mv; MvLev.Vadadi hagy. 4]. 1790: Kádár Munka Három fő hordo Cseber [Mv; i.h. Balog Jánosné Boka Kata hagy. 8]. 1817: Egy más fél Vedres fő hordo Cseber [Mv; i.h. Simonffi Zsuzsánna hagy. 4.] | a' Zilahi házis Renoválva benne v(an) két Tseber és egy nagy Lóó Itato tseber fő hordo tseber [Zilah/Kv; IB. Gr. Korda Anna ir.]. 1819: Egy Nagy két fő hordo Csebrék (egy l), és egy Lijju Rfor.

1 [Mv; MvLev Asztalos Eichler Andrásné Balog Katalin hagy. 8].

Szótárilag nem, tárgyi szempontból azonban ide vonható adalék: 1647: Ket Uy, a ket ő feőn hordani valo czeber [Marosillye H; Vlt 55/5415]. - A fejenhordás műveletének leírását és címszóbeli eszköz képét l. Sándor Gábor: MNyvv III, 243-57; l. még a kérdésre EM LII, 137-8; Ethn. LXXII, 618-20; NNy 356-61.

főigazgatótanács (erdélyi) főkormányásék, gubernium; guberniul (din Transilvania); Gubernium (in Siebenbürgen). 1797: Néhai B: Em: Mlgos Groff Bethleni Bethlen Miklos P.A.R. Császár Arany koltos Komornykja, Belső Titok Tanátsa; à Nemes N. Erdélyi Országí Fejedelemség fő Igazgato Tanáts egyik Tanátsossa [Szászsztlászló*; JHbK XXVI/10. - *Később: Tordasztlászló]. 1805: A' Recursust a' F.K. Fő Igazgato Tanácshoz bé adtam [Kv; Ks 101 Thuroczy Károly kezével]. 1810: a K Fő Igazgato Tanáts maga határozását a következőkben tette meg [Kv; Szentk. Gub.]. 1815: A' Mlgs Királyi Fő Igazgato Tanáts Decretuma [Kv; NyIrk XII, 140].

főlnas első inas; prim-lacheu; erster Diener. 1596: Alibaldust, papa keowete feo inassat, teob leginiekel egietembe vizi kasa marton 4 lowual Tordara f l d - [Kv; Szám. 6/XXIX. 40 Bachi Tamás sp kezével].

főlnspektor 1. kb. (városvédelmi és -rendészeti) főfelügyelő; inspector general al apărării și poliției orășenești; Generalinspektor (der Stadtverteidigung und Polizei). 1657: választatik ket feő Inspector, Magyar, az Szász az kik az alkalmatosság szerent dirigallia(na)k ez városba(n) minde(n) rendbelieket, attol fwjgenek az Torniokba(n) es uarfokoko(n) leueő Cehek, fertaliok(na)k Kapitanny Tizedesi, kapukba(n) leueo vigiazok, es az szwkseghez kepest minde(n) hadi ordinantia azo(n) vrainke legyen [Kv; KvLt Vegyes III. 127]. 1658: Minde(n) az hazában az mostani felemes, és retteghő állapotban országunknak derekas részeiben Taborozo Ellenség(ne)k ki ütesetül retteghuén concludaltak eő kglmek ha ki az czirkalok közzül vigiazatlanságban in defectu compariattatik azon vigiazatlan czirkalo büntettesek feő Inspector Váradí Miklos és Auner Gabor Vramek arbitriumok szerent [Kv; PolgK 128]. 1760 k.: ha oljan Emberé az Marha hogj aki szokasos marháját kardaleszára hadni, és szánszándékkal el hadja minden örözetnélkül így az ilyen Gazdát a Fő Inspectorral egyet értve be jelentse a Tekintetes Fő Hadnagy Úrnak [Torda; KW].

2. főfelügyelő; inspector general; Generalinspektor. 1700: Erdély Országában lévő Arany és ezüst Bányáinak Fő Inspectora Tekéntetes Nemzetes Köleseri Samuel Ur(am) eő kglme [Abrudbánya; Berz. 17]. 1815: Hol valami erdők ... sequestrum alá vettettek, azokat magok a főinspektorok pro ratione loci et necessitatis kimérsékelní és megtartani el ne mulasztásák [Hsz; ErdO III, 203].

főinspektor-kurátorság főgondnokság/kurátorság; curatoriu general; Hauptverwaltung, Oberkuratorium. 1758: Választotta Ecclesiánk és Collegiumunk Inspector Fő Curator(na)k Mlgs L. Baro és Fő Jspán Hadadi Vesselényi Ferentz Urat ó Nagát Ó Nga-is Ecclesiánkhoz és Collégiununkhoz kegyesen reflectálván, ezen Fő Inspector Curatorságot completálta, és e máj Napon Hivatalát folytatni-is kezdé [Kv; SRE 190].

főinspektorság főfelügyelet; inspectoratul general; Generalinspektorat. 1835: A Familiammal tet Compositio szerént az Hatarbeli Fő Inspectoratságot s ahoz tartozo minden hatalmat magamnak az utánra is éppen ugy reservalom mintha Jóságomat Arendába adtam volna [Sófva BN; Somb. II].

főinnyadó kb. fej-i italmester; paharnic princiar; fürstlicher Oberschenk. 1681: Innya adók és fő Póhárnokok. Fő Innya adó Nemes János vram ... Vice Innya adó Szacsall Pál vram [Uti]. 1683: Fő Innyadó Nemes János Ur(am) kezében adott Egyet mások Tábori alkalmazottságra [Uti] 1736: Mikor innya kellett az fejedelmnek s fejedelemasszonynak, az fő-innya-adó előhozta az bort, keziben lévő ezüst tárgyerra kitöltvén benne egy keveset, azt elsőbben az fejedelem szeme láttára megitta, s úgy töltött ugyanott az fejedelem előtt abból a borból innya mind az fejedelmnek s fejedelemasszonynak [MetTr 336].

főiskola felsőfokú tanintézet; școală superioară; Oberschule. 1837: Mországi négy főiskolák Számara és a Tractus Papok számokra alamisnát kell vinni [Vaja MT; Hagymásbodoni (MT) ekl. könyve]. 1847: a' M. Vásárhelyi Ev. Ref. Fő oskola pénz Tárnoka [Mv; DLev. 3]. 1861: a' T. Papok . mindenféle administrandumokat elkészítsenek, ide értve a' fő oskola számára tett, de még bé nem fizetett alyánlatokat is kamatokkal edgyütt [Gyalu K; Rak 58 esp. kl].

fő-iskolamester kb. iskolaigazgató; director de școală; Schuldirektor. 1594: Boldis Jakab witte Zenth Margitay Janost az feo Scholamestert 3. Iouan koczia Thordara attam. f— d. 75 [Kv; Szám. 6/IV. 31].

főispán comite (conducătorul unui comitat); Obergespan. 1568: Oroszfalut, ki Kyzdi székbe vagon ... Balatffy Ferencznek, Kwkwlleo vármegyebeli fő espánunknak kegyelmesen örökre fiurul fiura adtuk és donáltuk [Gyf; Barabás, SzO 292 fej.]. 1570: Kemenj Jstwan Georómonstrarol Kwköllő varmegye feó Ispania [JHb XX/51]. 1580: az vitezleo haportony forro Janos ez feyerwarmegyének fw Espannia [JHb XXVI/8]. 1588: az vrunk eó Nagysaga fed Jspanonk paranchyolatthya [Somlyó Sz; Wlt]. 1592/1593: Nagysagos Vitezleo, es Nemes Vrainknak, Belseo Zolnokvarmegie few Ispannianak, es az zeek wleo

Nemes zemlieknek etc Nekeonk Vrainknak adasok [Szentbenedek SzD; Ks 35. V. 12]. 1598: Theke Ferencz Belseozolnok varmegienek, Es, Theke Georgy Doboka varmegienek few Ispany, keoblebsiek* [Ks 42. E. — *M.köblösről (SzD) valók]. 1604: Az Vitezleó Györöffy Janos vram(m) kapusy* Kolos warmegenek fw Ispannia [Gyalu K; Ks 90. — *M.kiskapusról (K) való]. 1634: galgoci mihali neveo zolgaia atta magat ... Czeffey Lazlo Uramnak az orzagnak Es feidelmwkn(ne)k itileó mesterenek Es belseó zolnok var megienek feó Espannianok hagi kegimek isten vtan visellienek gondot Eletenek megh maradasara [Noszoly SzD; Ks 42.F]. 1635: Nemzetes Tot Eóri Czeffei Laszlo vr(am) Belseó Szolnok varmegienek eggyk fő Ispannia [Ks 42. G]. 1715: az Néhaj idvezült Ur idósbik Rhedej Ferentz Ur(am) Fő Ispány Kolos Varmegyében [Rücs MT; WH. Gregorius Görög (67) jé vall.]. 1732: Fő Ispany Uram ó Nga [Kóródsztrmaron KK; Ks 13. XVII. 17]. 1736: Mindenik varmegyében két főispán volt, az egy Hunyadvármegye és Partiumbelienek kívül; ez egyikért azért volt, hogy egyik gyakrabban az fejedelem mellett volt, az másik az vármegyét igazgatta, vgy mivel akkor sokat táboroztak, egyik az hadban ment, az másik otthon maradt [MetTr 411–2]. 1753: az M. Fő Ispány ur nagybik Leánya Himlőb(en) . megis hala . . Déesen [Kecset SzD; TKI Várad Zsigmond gr. Teleki Ádámhoz]. 1776: hallottam Mgs L. Báro, és Camerarius Nemes Turótz Vármegyéi Örökös Fő Ispány Revai Lajos Ur Groffnéjától Mlgs. Groff Eszterházi Theresia Asszony ó Ngától [Szentdemeter U; Hr 37]. 1782: Méltóságos Groff Fő Ispány Ur és a Tekintetes Continua Tábla [Torockó; TLev. 4/6]. 1796: A Mgs G. Fő Ispány Ur Zilahon vagon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1807: Az Hunyad Vármegyéi Fő Ispán G. Bethlen László Ur 6ta Sbris celebrált Instellatiojának híret ma küldötte meg Pali Bátsi | a Fő Ispanyék it voltak kártyázni [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 264, 352]. 1823: a Mlgs Fő Ispány Ur ó Nagyságát a muít Esztendőbbe kísérték bé a Bor vizre [Radnótfája KK; Tlt Praes. ir. 65/827 Baróti János (44) ns vall.]. 1833: a' fő Ispányt pirongatták meg hgy mért tsinált lármát, 's mért kért Ulanusokat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1847: Nagy Méltosagu Grof és Fő Ispány Ur! [Torockó; TLev. 10/9].

Ha. 1595: Koloswarj fw Ispantwl [Hadad Sz; Ks P. 16]. 1628: fwispan [Dob.; Wass]. 1666/1721: Feó Ispan [KvLt I. 188 egy-i végzés]. 1675: Fw Ispan [Dob; Törzs]. 1688: Fő Ispán Ura(m) [Dés; DLt 449]. 1705: Fő Ispán [Dés; Jk 346b–347a]. 1727: Fő Ispány [Ne; DobLev. I/129]. 1729: Fő Ispannia lón [Darlac KK; Ap. 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. 1760: Fő Ispányra [Gyeke K; Ks 92]. 1765: Fő Ispány Urunk [Torda; Borb. II]. 1767: Fő Ispány Vr [Lapusnyak H; i.h. Kádár Péter lev.]. 1778: Fő Ispányt [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zauszána lev.]. 1780: Fő Ispány [Ne; Borb. II

Kováts József rektor-prof. lev.] 1792: Fő Ispány [Brassó; Ks 101 Tamási András lev.]. 1802: Fő Ispány [Torockó; TLev. 10/8]. 1824: Fő Ispány [Szásznyíres SzD; Ks 79 Conscr. 131]. 1843: Fő Ispány [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejér György hités ass. kezével].

Az utótagjában jésült (ny-es) alak a jétlenel szinte egyenlő mértékben váltakozva fordul elő, de a szerk. a szócikkbe többségében csak jésült adalékokat iktatott be. Az irodalmi nyelvhez közelebb álló iratszerkesztők a jétlen formával élnek; így pl. Apr. Péter [MetTr 411-2; l. előbb; Rettegő Györgynél is kizárólag ez utóbbi alak fordul elő [RettE 56-7, 62, 72, 88, 91-2, 96, 132-3, 139, 144, 232, 237, 267-8, 285].

főispáni de comite; Obergespan-, von Obergespan. 1729: Küküllő Vármegyei vacans Fő Ispányi Hivatal és Tisztségre kegyelmesen és Diplomaticé resolvaltatot [Nsz; Ks 18/XCIII]. 1790 k.: ezen nemes Belső Szolnok v(ar)megye Fő Ispányi Tisztségében vissza helyeztettem [Ks I Kornis Zsigmond kezével]. 1828: a Fő Ispányi közben járás [Dés; DLt 87/1829]. 1848: Kozma Imre Ur Fő Ispányi hivatalába lett bé iktatása alkalmával fel állított világitó piramis [Dés; DLt].

főispánná a főispán felesége; sofia comitelui; Frau des Obergespans. 1759: gr. Teleki Pálné, a mi főispánnénk [RettE 85]. 1770: voltam vacsorán a főispánnénknál, gr Teleki Pálné gr. Haller Borbára asszony őnagyságánál [i.h. 219]. 1816: a mlgs Grof Fő Ispányné Aszszony őnga Konyha szolgálója [Gyères* TA; TLt 1215 Pénteki László szb kezével. — *Később: Aranyosgyéres TA].

főispánság 1. főispáni tisz/tisztség; funcția de comite; Amt des Obergespans, Obergespanschaft. 1650: feő Ispánsághnak allapattya [KJ]. 1674: Nemzetes Gyerőfi György Ur(amna)k confaralván (!) az Doboka Vármegyey edgkij Fő Ispánságot, parancsollyuk Kegél(ne)k ... comparealni el ne mulassa, hogy Kgtek* Gyerőffi Uramat introducálhassa Kgs collationk szerént Feő-Ispánságának Tisztib(en) [Wass. — A fej rend. — *Vas Jánossal együtt]. 1699: ezen kedves Feleségem Kapi Anna ... fizetett A szol(no)k vár(me)gjei ffő Ispánságért fl. nro 200// = [Mk Macskásy Boldizsár végr.]. 1729: A Ns Küküllő Vár(me)gyei Fő Ispánsági Hivatal vacalván, azon vacantiá(na)k Supplementumára Thoroczko Szt. Györgyi Thoroczka János Flgs Vrnuk Erdélyi Királyi Táblá(na)k Assessor .. azon ... Fő Ispánságra introducálni inaugurálni és instellalni ismérje maga hivatalyának lenni [Nsz; Ks 18/XCIII]. 1736: Azért is volt az vármegyeyek az két főtiszttség*, hogy az nagy emberek inkább consolálódjanak és hogy egyik az másik miatt ne éppen azt cselekedje az mit akar ... hogy maradváinknál nagyobb vilá-gosságban légyen az kettős főispánság, kik volta-nak főispánok legutól Erdélyben az Rákóczi Fe-rencz fejedelem felkelésekor, rövideden lefom^b; mert hogy osztán az említett fejedelem alatt vitézkedő malecontentus magyaroknak amnestialis gratiájok lón, azután kezdődék az egy főispánság [MetTr 411-2. — *Ti. a két főispáni tisztség.* A

nevek fels-a után: Ezeknek egyenlő hatalmok volt]. 1764/1765: rosz néven ne vegyétek edes maradvanyim, hogy kintset, Joszágot nem hagyhatam mert csak a Csekély Fő Ispansagombol kevés hasznom volt [Kóród KK; Ks Kornis Ferenc végr.]. 1785: Itt elig irigye van most annak az Bihar Vármegyei Fő Ispánságnak [Nsz; TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev.]. — L. még RettE 66, 95-6, 116, 143, 157, 192-5, 310, 315, 332, 342, 415, 427.

2. a főispáni tisztség viselésének ideje; perioada îndepinirii funcției de comite; Zeitdauer der Bekleidung des Obergespanamtes. 1749: 29 forint és 34 pénz az Falunak az Arendaja (igy)l à mig az Arenda dolga Néhai B. Josika Imreh Ur(am) eő Nga Fő Ispánságáb(an) meg nem bomlott [Szind TA; DobLev. I/236. 12a]. 1753: nagj Almásra szolgáltak a Bányikabéli emberek Csáki István vr Fő Ispánságában [Nagyalmás K; JHb XXX/9]. 1783: a száz forintnak felét nem kellett volna tovább 20. esztendőknél velünk Eő Excell(enti)anak intereseztetni, melyet azon időben Fő Ispánságában rajtunk tetszése szerént véghez vitethetett Eő Excell(enti)aja [Mezőszokol K; IB. Bota Péter (62) jb vall.].

főispánsági főispáni; de comite; von Obergespan, Obergespan-. 1729: A NS Küküllő Vár(me)gyei Fő Ispánsági Hivatal nehaj Groff Keresztes Márton Fő Ispán Vr halála miatt vacalván, azon vacantiá(na)k Supplementumára ... Flgs Vrnuk Groff Kornis Ferencz Göntz Ruszkai Bárot attyai kegyelmességgel declarálni méltoztatván ... prancsolván instelláltatása és inauguráltatása végett [Ks 18. XVIII gub.].

főjegyző prim-notar; Obernotar. 1866: December 4-én Gyaluban Rendkívüli Partialis fog tartodni, a' mikor Fő Jegyző is fog választodni [Gyalu K; RAK 125].

Szk: városi ~. 1813: Városi Fő Jegyző Tkts Ifjabb Ferentzi Károly Ur engemet oda küldött a történt dolog ki tudakolása végett [Dés; DLt 586. 21].

főjegyzői de prim-notar; von Obernotar, Obernotar-. 1863: A' közelebbi P. 'sinat ... Gyaluban fog tartodni. Ez alkalommal Fő Jegyzői választás tüzetvén ki, az egész Papság meghivatik [Gyalu K; RAK 79].

főjóság birtok/uradalmi központ; caput bonorum; centrul domeniului feudal; Hauptgut. 1839-1840: némely fő Joszágbán különönsön szőlő ... éppen nints [Kv; Ks 100 gr. Kornis János végr.].

fő-kamaraispán sókamaraí főtiszt; span cameral; Oberbeamte der Salzkammer. 1758: En Zamossy Pether feyedelmevwnk Ew Nagha zolgaya wywarban ... ilyen wallasth es fogadast tezeok ... az wytezleo Cheffey Janos Deesy few Kamora Jspan wram Eleoth, Es Eghyz Dees warossa Eleoth megh hyhatatlanwl [Dés; DLt 202].

A dési sókamarát, ill. tisztségviselőit 1366-tól kezdve az oklevelek gyakran említik addig, amíg 1743 táján Désen a sóbányászat meg nem szűnik, és a sókamarát Désaknára nem helyezik [L. erre SzDMon. II, 42–8].

főkancellárius főkancellár; mare cancelar; Großkanzler. 1617: Pechy Simon Vramnak eo Nagának bolseo Tanaczanak es feo Cancellariuszanak [Ks G. 25 levélcímzés] | Mi Logofet Nika az mi kegyelmes urunknak ... Alexander wajda ... belseő tanácsja (l) és főcancellariusza [Fog.; V. res Doc. IX. 142 Nicu vel Logofát Bethlen Gáborhoz Récsei Petrus Bojér magyar kancellárius ellenjegyzésével]. 1692: Én Homorod Szent Mártoni Biro Samuel ... az Erdélyi Guberniu(m) mellé literaru(m) et Archivari Conservatorra (l) rendeltetvén, Esküszöm az egj igaz Jstenre, hogy Az Méltóságos Fő Cancellarius Vrhoz, és Secretarius Vr(am)hoz illendő Dependenciát és engedelmességet követek [Bonchida K; Törzs]. 1736: A főgeneralis után volt az ország főcancelláriusa, aztán az ország kincstartója, és az Státusok praesidense^a [MetTr 411. — ^aA fejedelemtörvény von.].

főkapitány 1. katonai v. testőregység főparancsnoka; cápitán suprem, comandantul șef al unei unități; Oberkommandant einer militärischen od. Gardeneinheit. 1579: az chukat (l) peter Jelen-te hog ő fő Capitan volna es ó ... lenne ezer loagoknak elo Jaro [Kv; Szám. 1/XVIII. 12]. 1643: Nemzetes Nagy Pal Ura(m) az my Kegymes Urunk(na)k fejedelmünk(ne)k az Tekintetes es Nagos Rakocz Geörginek eo Nagának 20. Uduarj Kék gyaloginak feő Kapytannia, Karansebesi es Lugosi Ban [Déva; JHb 53/p]. 1653: (A) császár Hivatja ... egy fő kapitányát Básta Györgyöt, szép hadat adván melléje [ETA I, 54 NSz]. 1658: az mi kglis Urunk eo N. Alvinczi Nemeth Compagnianak Feő Kapitánya, Nemzetes Conradus Erbe Ura(m) [DLev. 3. XXI. A. 9].

2. ezeres ~ kb. hadseregparancsnok; comandant de armată; Heereskommandant. 1708: brigadéacs (l) lovas ezeres főkapitány Bezerédi Imrének vicekapitányának, Ratka Ádámnak Patakon hohér által fejek vétetik [TT 1890. 508 SzZsN].

3. kolozsvári ~ a. a kv-i (polgári) tizedszervezet tisztségviselőinek feje; șeful decurionului (civil) din Cluj; Haupt der Beamenschaft der (bürgerlichen) Zehntenorganisation in Klausenburg. 1604: Az mostani es teowendeo nyawaliaknak vigiazasara es ez varosan leweo Capitanok es hadnagioknak eleotteok Jarowanak (l) valasztottak feo Capitanioknak az Vro Zerent Kadar Mihalt es Roger Martont ... , mindenekben azert biro vramtol es az Tanachtol fwgyenek eo kgmekis es mindeneket egyenleo ertelemből chelekedgyenek [Kv; TanJk I/1. 488]. — b. kv városfődelmének feje; comandantul apărării orășenești din Cluj; Haupt der Klausenburger Stadtverteidigung. 1666/1701: Ugy igyekezi az Nemes Ország az Colosvári állapotot moderálni, hogy valaki abban az helyb(en) Kapitány lésszen, az lésszen abban az vármegyéb(en) Feő Ispanis, azert ez arant ne(m) lésszen difficultassa az Colosvári Uraim(na)k, azt az

Nemes Ország igen méltán meg kívánnya, hogy az híreknék miveltaoh képest, nem valógtván az dolgokban semmit, valamikor az Colosvári Feő Kapitány, ki egyszersmind Feő Jspanis lésszen, parantsolni fogja, oda mennenek es azt tselekedgyék tehetségek szerént, az mit szükség kíván es eo kglmek(ne)k parantsoltatik [KvLt I/188 ogy-i végzés]. 1759: Ez az Bánffi Dienes^a volt Doboka és Kolozs vármegyéknek főispánja, consillarius es kolozsvári főkapitány, amint akkor szokott lenni [RettE. 92. — ^aAz 1674-ben Habsburg-barátság címén lefejezett főúr].

4. várkapitány/nagy; cápitán al cetății; Burghauptmann/vogt. 1650: küldte el enge(m) ... Keresztési Ferencz Ur(am), az Nemzetes es Vitezlő Gyulay Ferencz Uramhoz Jeney feő kapitanhoz [H; JHb XXXVI/6]. 1687: Anno 1687 die 16 Juny küldte minket Kglis Urunk eo Nga mostani Somlyai fő Capitánnya Tekéntetes Nemzetes Olosz Ferencz Vr(am) eo kglme, némű némű Inquisitio peragálására ... Czehb(e)^a [GramTr VIII. — ^aSzilágycsehre].

5. székely széki, kővárvidéki v. fogarasföldi (katonai) főtsiszt; comandant al oștilor din Secuime, Chioara sau al Țării Făgărașului; (militärischer) Oberkommandant in den Szekler Stühlen, der Gegend von Kővár od. dem Fogarascher Land. 1673: Kegmes vrunk Hoza my nekunk az fg(e)d poro(n)czvolattyat az Nemzetseges es Uitezleo Zekely Miklos vrunk Chyknak Gyrgyonak es Kazonnak feő Capitánnya [Csz; LLt]. 1614: Nemzetes Beldi Kelemen Vzonj, harom széki fő Capitan [BLt 3]. 1626: az Few Capitan Miko Ferencz Uram [Csekefva Cs; BLt]. 1640: Nemzetes es Vitezlő Erceel Tholdalaghi Mihály Uram, az mi kglmes Urunk eo Nga Tanácszia, Maros es Udvarhely Szekeknek feő kapitánnya [Töld. 27]. 1652: Tisztelendő fő Kapitány Ura(m) es töb Ne(me)s szek főld Tiszt Uraim ilyen dologra Citaltatta(m) kegel(mete)k elejb(en) földünk törüenieuel [Asz; Borb. I]. 1664: Komána Videki A(sses)or Boorok(na)k taksájok kivél tartoztak az fő kapitannak taler No 4. Garas es Poltura penz f 20 [UtI]. 1687: Ezen eör állóknak ... Ha mi torvényes dolgok (: medio tempore :) interveniálnk közöttök, halál, jószág, es tisztesség dolgán kívül, azokat előttek járó tiszték előtt igazították; ha mellyik félnek penig az törvény nem tedczik, aszt fő kapitány vram eleiben appellállyák [CsVh 104–5]. 1703: Gróf Pekri Lőrinc ns Udvarhelyszéknek főkapitánya m.p. [Szu; SzO VII, 120]. 1718: Fő kapitány Ur(am) az eo H(e)r(cegs)ége Mondrai^a Tölgyes erdeit Váगतni kezdette es maga Béres szánnyait réá küldötte [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev. — ^aF.]. 1736: Az Székelységen penig voltak főkapitányok es főkirálybírák ... vicekapitányok, vice-királybírák | ha az székelyek generálisa elesett, igazgatta az egész székelységet az udvarhelyszéki főkapitány | Mikor az főkapitány táborban ment, bizonyos embereket, legfeljebb Háromszéken százat ... az táborozásból megmenthetett, az kik neki fizettek ... Az főkirálybíróknak felényi mentséges volt mint a fő

kapitánynak ha táborba nem ment | A régi szabadság szerent az királybírája avagy fő királybíró megdulathatta az főkapitányt de az főkapitány nem dulathatta meg a fő királybíró [MetTr 411, 413–4]. 1764: Lázárfalvában*... Királyhalmi Petki István Ur(am) eő kglme ... Csik, Gyergyó, és Kászón Székek(ne)k Feő Kapitánnya Nemes Udyar házánál az ebédlő palotában [Ks 65. 44. 12. – *Cs]. – L. még RettE 120 149, 315.

6. rendőrfőkapitány; seful poljtiei, comisar sef de poljtie; Polizei-Oberkommissär. 1869: Az akademia palota égvén a mult honapban; oda megy 2 miniszter és a budai fő kapitány be akartak menni a palotába [Kv; Pf Pálffy Károly lev.].

főkapitányság 1. országos főkapitányi tisztség; functia de suprem comandant; Amt des Landes-Oberkommandanten. 1684: Az Ur Bethlen Gergely ur(na)k ő Kglnek Fő Kapitánysaga szerint valo Conventiojába(n) Eőkrött attam) no 4 [UtI].

2. ~ tiszte (széki katonai) fő tisztség; functia de ductor/de comandant militar (in scaune secuiești) (militärisches) Amt des Oberkommandanten (in den Stühlen). 1630: parantsollyuk lwseghteknek abban az feő Capitanysaghnak tisziben eő kegyelmet, ighen beötswletesen vigye be [KJ]. 1667: eleebi Feiedelem Bartsai Akos Vr(am) nemw idegen indulattal uiseltetue(n), fiunkat Kemeny Simont azo(n) feő Kapitansaghnak Tiziteöl priualua(n), imponalta uolt annak subealását Tekentetes Nemzetes Betlen Janos Uram(na)k | Conditionkhoz tartozo kötelességwnk nem szenuedhetni touab azon feő kapitansaghnak Tiztit Uacantiaban hadnunk; Melyre nezue fiunkat Kemeny Simont rendeluen azon Uduarhely Szeki Feő Kapitansagh tiztiben hadni [UszLt IX. 75. 35 Kemény János fej. rend.].

főkáptalan a káptalan (hiteleshely) feje; seful capitulului; Haupt des Kapitels (glaubwürdigen Orts). 1679: az vitézlő Debreczeni János fejevári fő captalan [Gyf; Veress, Doc. IX. 206].

fő-kapucspasa török fő tisz; capugi-başá; türkischer Oberoffizier. 1614: Vduary zolgankatt Suki Benedeket, Az Hatalmas giezhetetle(n) Chiazar feo kapuczi Pasaia az Nagos Memhet (!) Agha melle rendeltwk hogy Brassoygh mindenwt gazdalkodgiek [SLt A. 137 fej].

fő-kenéz román községi előjáró; prim-cneaz; rumänischer Dorfvorsteher. 1795: 19. July: Miert hogy az Olahsag böitelt, főzettem Olaios kaposztat ... Bort peng ne(m) Attam hanem az fő kenezeknek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

főként főleg; indeosebi, mai ales; hauptsächlich. 1812: a mint pedig a Konyhárol bemennek a Leányok Háza Tornáttzába a' Groffné oda tsináltott edgy ajtot és ... reája edgy egy Kemény zárt, hogy oda senkiis bé ne mehessen főként a' Groff

[Héderfája KK; IB. Magyar János (19) grófi kertészlegény vall.]. 1847: Junius és Julius Holnapjában, a Czipo, és Intervenens Listák Szerent, főként a Széna, és buza hordo kalákának ment el 2 v(eder) Szinbor [Pókafva AF; Born. O.IIf].

főképpen főleg; indeosebi, mai ales/cu seamă; hauptsächlich | kivált, különösképpen, különösen; in mod deosebit, in special; besonders. 1555/1556: Jgen kertem, vgian keremis ... Czaky Mihál vramath eo felsegenek tar hazanak hyseges feo Embereth tutornak, az en Jambor hazas tarsomnak, Bogathy Chatanak, az eo edes Apro Arwaywaly eg'etemben tekincze Nagha: Azt hog' mely Jsten eo felsegeis Igirthe es Igireteth teot az oszuegeknek es Arwakknak feo keppen gond wiseleyenek Lenny [Zsuk (melyik?) K; SLt A. 33]. 1558: Az Masodyk testamentomomban Az mynth hattam wala az keeth gyermekym felewl mostan Js wgyan azon keppen hagyom Few keppen hattam az wr Jstenre az Ew gond wyselesek [JHbK XLIII/21. 23 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. 1567: Myuel hog' mynd az tisztesseges okossag mynd peng es fewkeppen az istenhes (!) es atiankfiához ualo szeretet azt mutatya hog' az hallottaknak wtoso es wegsew szolgalttyokbaes ielen leg'w(n)k hog' az my eg mashoz ualo szeretetwnknek geriedettessege megy mwtattassek ... [Kv; ÖCArt.]. 1566: W felsige mindenkoron eg'eb nemzet hiuey között keg'elmes tekintety uolt tü kegyelmetekre mostannis: de kyualtkyppen myrt hogy w felsige elot uag'on az kegyelmetek hiu ualattia fő kypen ez el mult ket esztendőbelj hadba g'orsasagual ualo forgodasa es hyvsigek meg mutatasa [SzO II, 189 „Az szekelysegbely fő nepeknek ... Lufeieknek ... köniörgisekre ualo ualazytel'"]. 1571: Ertyk eo k. varoswl aztis hogy Az ely mwlt gywlesbely zoók Megh Nylathkoztak Vayda vrunknak es gywlay Myhal vramnak kybeol Nehessegis Thamadot az vramra feokeppen hogy Gywlay Myhal vramat megh Nem Beochwltwk volna [Kv; TanJk V/3. 43a]. 1596: naznagisaga miat egjzer az A rendi a' chjrcalasbul hatra maratt Estrasa allasbul, az tizedes kyldesere annelkylis el kellett volna men(n)y, de ez okon feo keppe(n) a' hogy hatra hatta volt zikseges dolgaert ugan el kellett volna men(n)y [UszT 10/48]. 1598: megh gondoluan főkippen azt hogy tuggja kgd, mint attjokat anjokat kj uolt [Bál. 51 Kowachoczy János kezével]. 1628: Mivel hogy pedig mindenféle mesterség és tudomány Istentől vagon, főképpen pedig az borbélyság felette nagy dologban jár és gyakorta sok tudatlan borbély mesterek miá sokaknak halálok is történik [Mv; SzO VI, 82]. 1637: Az mi Az egez Háznak allapattiat illeti ... miuel Eppiti kiuantatik, fw kippen az heazon eo keglmgeh (!) tartozzanak Eppiteni [Kv; KvRLt IV. 28]. 1662: Az számos lövő szerszámokkal mig el nem nyeretnének s a mieink kezeihez nem jutának, de főképpen mig a szemények meg nem futamtatának, a mieinkre váltig lövének [Szalárdi, SirKr 285]. 1727: Ha az Biro hagyománt és törvény napot akar hagyni mint hogy hetfűn vagon törvény napunk

az előtt való vasárnap az Templom előtt meg álltván az Falut úgy kel hagyni hagyományt, de nem csak magától hanem az Falu akarattából fő képpen az Hűtősök meg edgyezésiből [Szotyor Hsz; SzékF 35]. 1802: a' meg Itéltkre nézve kívánván mi a' Tekintetes Executor vrral edgyütt a' Triumphantans Fel peres Aszszony ó Ngát igasságon ki elégíttetni, ... főképpen az általunk in Facie loci meg hűtöltetett feles számu Molnaroknak, és Commentaueusoknak is edgyütt lett Tanatskozasokból ... az Exequenda Summát figáltuk következendőleg* [T; BLt 12 Végilai Horváth Gáspár szb kezével. — *Köv. a részletezés]. 1864: a c.s.k. harminczadi hivatal, mely Gy. Szt Mikloson volt ... Tölgyesbe áttetett, és főképpen ezen idő után történt ... a népesedés* [Tölgyes Cs; GyHn 59 hiv. *A Tölgyesé és a hozzátartozó, akkor erdélyi határszéli mellékvölgyeké]. — L. még ETA I, 68, 49–50, 58, 127, 154, 161–3, 167.

Ha. 1578: feokeppen [Kv; TanJk V/3. 166]. 1594: feokepe(n) [Kv; TanJk I/1. 230]. 1597: fwkeppen [Kv; Szám. 7/XIV. 31]. 1606: feokippen [Kv; DLt 285]. 1780/1784: fő képen [Koronka MT; Told. 29].

fő-keresztanya első keresztanya; našá principalá/primá; erste Patin. 1837: Fő Kereszt atya ... K. Sz.:* Királyi Nemes Császár Péter, és felesége Nms Kiszal (l)^b Mária Fő Kereszt Annya [Damos K; RAK 66. — *Olv.: Kalotaszent-. ^b Ez nyilván Kiszali h.].

fő-keresztatya első keresztapa; naš principal/prim; erster Pate. 1837: Fő Kereszt Atya ... K. Sz.: Királyi Nemes Császár Péter [Damos K; RAK 66].

főkezes fő-jótálló; garant principal; erster Gewährsmann. 1569/1571: az feo kezes Dienes gergely az Swky Jstwan Jobagya Igy zola ... No andras mester Im ky veottwnk kezessegen kétt zasz forint keotel alat keoteode te is arra magadat, hogy ha te minket az kezessegeben bele hadnal Tegeted mind faluban varasban Malomba(n) mindenwth megh foghassunk es az kettzaz forintot raitad megh wehesswk? [A.zsuk K; SLt XY. 24]. 1591: Az megh holt Ember atiaflainak Demeter pap leon feo kezes, megint az papnak en Miklos Pal leok kezes [ÚszT]. 1593: Leottenek kezesek Somogy Pozto Metho Georgy deakert ... feo kezes Lengielyfalwj Domokos Peter p(ro) f. 200 ... Ea cond(it)ione hogy az teorwenyre eleo tartozzek Pozto meteo georgy deakot allatny mikor Capitaury vra(m) teorwent hagy [i.h. 10/90]. 1595: Antal Georgiote Banffi Istuan vrunk kezebwl ki ueük kezessegen ket zasz forintig Vajda Istuan Vrunk haza ieoueteleighlen, hogy azkorra eleo allatiak vra eleiben, ha hün penighlen eleo nem allattathatnaiak tahat az ket szaz forintan el maradgianak . feieket megh foghassak mind addigh megh az ket zasz forintot az w keotesek szerent le nem tezik vgy mint ez dologhban fw kezesek. Mely fw kezesek* ... Korpadon^b la-

kozandok [RLt O.5. — *Köv. a kezesek fels. ^bK]. 1662: közbirak .. Jöuenek my Elö(n)kben Felső Veniczen* Iako Sztan Róska, Algia Róská Ugy mint Fő kezesek es lönek kezesek ... Felseo Veniczen Iako Thoma Buniaert pro f. 200 ... Ea conditione, hogy Thoma Búnia ... Boer Sigmund Vramatis hiven jamborul igaza(n) szolgallia [Fog.; Szád. — *F]. — L. még főkezesseg al.

főkezesseg főkezesi kötelezettség; obligatia de garant principal; Haupthaftverpflichtung. 1747: ha Ngod gratiaja accedalna én az Fő kezesseget még esztendeig fen tartanám s fen is tartom ha nekem olyan kezeseket adnak a micsodásakott én kívánni fogok [Alfalu Cs; Ap. 5 Thuri Istvan Apor Péterhez]. 1769: Domokos Márton vallolván magara fő kezesseget. Medve János pedig igéré kézbé adással magát arra, hogy az ... eő Nsaga által determinálendo Taxát . administrállia [Mv; Mt]. 1785: jövének ... a' Nagy Laki szabad és paraszt személyek közfül* ... vásároltak légyen hitelbe ... Dobolyi Joseff Urtol a' Somodiba ... Erdéjének Fáját ... hetven Vonás Forintokon ... főkezesseget vállalván magokra ... az Erdőt vásárolt Rusticana Communitás az irt 7 fő kezesekkel edgyütt ... Válatanok Fő kezesseget vgy hogy mikkorra az Praefigalt nap Szent János napkor tartozzanak az ... 20 id azt husz Aranyakat betsülettel megadni Interessivel edgyütt [Nagyalak AF; DobLev. III/598. — *Köv. a nevek fels.].

főkirálybíró székely széki főtiszt; prim-jude regesc intr-un scaun secuiesc; Ober-Königsrichter in der szeklerischen Stühlen. 1606: Mi Petky Kiraly urunknak ó felségének tanácsa, és az egész székelységnek generalis kapitánja és Mikos Benedek Orbai széknék fő királybírája [EOE V, 427]. 1610: eó flge parontsol feő es Vice kiraly biro Vrainnak [ÚszT 25]. 1625/1752: Fő Kiraly Biro Uram Lázár István Kapitán Uramtol eő Kglmétől eő Felsőge porontsolattyával meg kert volt Kászoni Számos embereket [Cs/kszereda; LLt]. 1643: Huszar Mattyas Brenhidai Kwkeölleő varmegjenek eggik feo Ispania Az my k(e)g(yelme)s Urunk(na)k eo Nsga(gana)k feo Louaz Mestere, es Maros szek(ne)k feo kiraly biraja [BLt 5]. 1648: Basa Thamas nagyob Szabolai*, Harom Szeknek, Sepsinek, Kezdinek, es Orbainak feő Kiralybiraja [i.h. — *Értsd: Zabolai]. 1683: Nemzetes Szilági Andras Ur(am) Ar(any)as Szek(ne)k fő Kiralibiroja [Berz. 17b]. 1709: Tekintetes Nemzetes Kaszon szeki Imperfalvi Kaszoni, al(i)a)s Csutak Janos ur(am) Nemes Csik Gyergio es Kaszon szekeknek valasztott Fő kiraly Biraia [Impérfva Cs; BCs]. 1736: Mikor a főkapitány táborban ment, bizonyos embereket, legfeljebb Háromszéken százat a táborozástól megmenthetett, az kik neki fizettek .. Az fő királybírónak felényi mentségese volt mint a főkapitánynak ha táborba nem ment | Az régi szabadság szerent az királybírája avagy az fő királybíró megdulathatta az főkapitányt, de a főkapitány nem dulathatta meg a főkirálybíró [MetTr 413–4].

1767: gr. Haller Pál csíki főkirálybíró [RettE 120].
1778: Szilágy Somlyói Halmágyi István ... Marus széknek Fő Király Birája [Mv; Told. 55]. 1844: e fel olvasott rendeletben érdekelt tárgyak többnyire olyanok, melyeknek tárgyalása csakis Fő Kir. Biro elnöktele alatt tartando Köz Gyűlésen eshetik meg [UpszLt XI. 85/1. 12]. — L. még MNy XXXVIII, 131; RettE 153, 208–9, 402.

főkirálybíró a főkirálybíró felesége; sojia prim-judelui regesc; Frau des Ober-Königsrichters. 1741: En Nemes Három Szék(nek) edgy fő Király Bírója Mlgos Apor Péterné [Ap. 2].

főkirálybírószék székely széki főtiszttség; funcția de prim-jude regesc; Amt des Ober-Königsrichters in den szeklerischen Stühlen. 1670: bizonyos okokra nevezve, Sárosi Györgj hivunket kegyelmekek között az Fő király Biroságnak tisztiben nem patialhattjuk [Wass. — A fej. Msz-hez]. 1700: En Maros Nemethi üdösbik Gyulai Ferencz, esküszöm az élő I(ste)nre ..., hogj én ... az Ud(va)r-hely Széki Fő Kiralj birosagh Tisztib(en), igaz és hű lések senkit szabadságáb(an) Törvény nélkül megh nem háborítottk, nem innovalok [UpszLt VIII/73]. 1736: (Kálnoki Ferencz Uram?) nem kerkedezik az Haromszéki Fő kiralj birosaghal [Ap. 4 Apor Péter feleségéhez]. 1778: A szegény br. Bornemisza Pál úr is meghala Abafáján*. A csíki főkirálybírószéket megkapta vala, de ... oda hagyta [RettE 386. — *MT]. — L. még i.h. 208–9, 274.

fő-kolonellus 1. ezredes; colonel; Oberst. 1730: többire Quartelyosunk lévén Fő, és Vice Colonellus Urak foglaltak el az ... eő kglme* házat [Dés; Jk 392a. — *Ti. Petki Nagy Sigmóndét]. 1741: Mtgs Princeps Portugál 6 Serenitássa Regimente-beli Mtgs Fő Colonellus Groff Khustály Úr 6 Ngának ígertenek Honorariumot 'e szerint* [Dés; Jk 542a. — *Köv. a fels.].

2. főparancsnok; comandant șef; Oberkommandant. 1742: Kálnoki Antal Ur(am) már bizonyosan fő Colonellusa az Erdélyi Lovas hadnak [Ap. 2 Apor Péter feleségéhez].

fő-komisszáriátusság főbiztosság; comisariat general; Generalkommissariat. 1691: Eo Kglmek(nek) penigh semmi nemű excessusért és kárókért az szegénység kárára conveniálni, az Feo Comissariatusság hire nélkül megh alkunni ne légyen autoritássok [Kv; Törzs. — *Ti. a militiae commissariusoknak].

fő-kommisszárius főbiztos; comisar general; Generalkommissar. 1642: az kik őket fatealtattak Sigetű es Galaczi Uram tiztek leuen Doboka varmegieben Nemes emberekis leuen hogj in specie ot lennek es az Vayda oda boczyattando feő commisarius Boeri előt ore tenus et in specie in personis suis referalhatnak [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i bíróhoz]. 1702: az specificalt Munkásokat ... rendellyék ugj el, hogj

... az építés körül és munkásokra providealo Fő Commissariusoktol is illendőnek itiltetvén acceptalathassanak [UpszLt IX. 77. 47 gub.]. 1719: Sok esztendőktől fogva valo jo Comportamentumáért, és hasznos Szolgálattáért, a Bellicus Fő Commissarius Rosentzeig Uram Számára rendeltetett Discretiot pr Rf. 800 ... ki adatni el ne mulassa [Ks 83 gub.]. 1777: (Br. Brukenenthal Sámuel gubernátor) Nemes János urat is consiliariusságból és provincialis főcommissariusságból kimustrálá 2000 forint pensióval a guberniumból [RettE 379]. — L. még Tt 1891. 289; RettE 318.

főkommisszárius-bojér kb. (moldvai) főúri biztos; boer comisar suprem (din Moldova); hochadliger Kommissar (in der Moldau). 1642: azok az olá emberek kik akkor uallottak ... uissa menuen molduuaaban laknak, es in specie ot lennek es az Vajda oda boczyattando feő commissarius Boeri előt ore tenus es in specie in personis suis referalhatnak [Sófva BN; BesztLtMiss 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz].

fő-kommisszáriusság főbiztosság, főbiztosi tisztesség; funcția de comisar general; Generalkommissariat. 1772: Bogáti Pált megölték ... annyira ment volt ez az Bogáti, hogj Kornis Antalt kiturta az erdélyi provinciális főkommisszáriusságból s maga lett volt supremus, vicecommissarius titulus alatt [RettE 282–3]. — L. még i.h. 379.

fő-kommisszáriusságabell vkinek főbiztosi tisztesség ideje alatti; din perioada/timpul funcției de comisar general a cuiva; in der Zeit js Generalkommissariats. 1706: Méltog Groff Bethlen Miklos Uram eő Nga, és üdvezült Allvinci Péter Ur(am) Fő Comissariuságokbéli irások ... extálnak [Kv KvLt I/193 Kv városa gr. Bánffy György gubernátorhoz].

fő-kommandérozó I. mn. E szk-ban; in această construcție de cuvinte; in dieser Wortkonstruktion: ~ generalis fő-hadparancsnok; comandant șef/suprem al armatei; General-Heeresoberkommandant. 1707: Erdélyi fő-kommandérozó generalisnak, felséges urunk kimenvén, hadta gróf Pekri Lőrincz uramat [Tt 1890. 323 SzZsN].

II. fn fő-hadparancsnok; comandant șef/suprem al armatei; Oberbefehlshaber//Generalkommandant des Heeres. 1807: A Fő Comanderozo le érkezett Kolosvára [Dés; Ks 87 KMN 362].

fő-kommandáns főparancsnok; comandant șef; Oberkommandant. 1695: Ma szállottak be az Varb(a) az Hussin Regime(n)tiből valok ... az Obest Lejtmantycok az ki nekiek parancsol <a>sztt mondotta hogj vice Commandans leszen, mert az Ur Bethlen Gergely* az fő commendans [Fog.; BK. — *A fejedelemkor végén országos főkapitány volt].

főkomornyik kb. főkamrás; prim-șambelan; Ober-Kammerherr. 1591: Ezek az arúak, ... wal-

lottak és Attak my eleottünk, Ez megh neűezett szeoleott, az witezleo Giulay Balas wrannak, Gezty ferencz Wrunk eo N(agsy)aga feo komornikyanak eorekbe, fyűrol fyűra, megh hihatatlanűl, es megh masolhatatlanűl [Déva; JHb 53f Gezty Ferenc kezűvel]. 1625: Szilagj Mihalj az Gubernator eo maga szolgaja es feo komornykia, valami Ezwsteos kardokat, pallosokat, es Egjeb Ezwst szerzeszomokat ... Fejerwarra Akarwa(n) vinnj ... ment el ... Enjedigh [Kv; Szam. 16/XXXIV. 209]. 1640: Gereű Monostori Kemeny János, az mi Kgmes Urunk(na)k eo Nganak az Erdely meltosagos Fejedelemnek feű Komornikja Fogarasi Kapitánnia [Told. 27]. 1708: Méltgos Herczeg Apaűi Mihály Kgimes Uram ő Her(cegsű)ge Fű Tisztei, T: Nztes O: Keszezy János Fű Komornyk, es Praefectus Tarpai Moyses Ur(am)ek ő kglmek kereűekre, valolván fel az Ebesfalvi udvarbiroságot En Bűrkűsi Szeszcsori István ... mindeneket iratvan Generalis Extractusban [Ebesűva KK; UtI]. 1764: Mlgs L Baro Magyar Gyerű Monostori Groff Kemeny László Ur a Felsűges Regnans Királyi Majűstas Belső Titkos Tanács Hive Arany kolcsos komornykja, es ... e Hazában ő Flge Fű Komornykja ő Excellentiája [Kv; TGsz 35].

fű-konzisztorium (egyházkerűleti) igazgatónács; consistoriu general (de eparhie); Generalkonsistorium. 1780: Az Eklűsia Gyűlésűb(en) a' Mlgs Fű Ispány Ur fel olvastatta a' Mlgs Fű Consistorium levelűt [Ne; Borb. II Kováts Josef rektor-prof. lev.]. 1793: a' N Erdűlyi Mlgs Reform. Fű Consistorium pűnzes Tárjából ... fel-vett 3000 mfor. Capitalisnak egy esztendei, ... 72 Mfkot tűvű Interűseiben, a' fenn irt Fű Consist. Cassájában, kezemhez kifizetett lűgyen [Kv; TKI Cseh János consist. secr. kezűvel]. 1811: a' Mlgs Fű Consistorium által applacídáltott interimale Augmentummal eg(g)yűtt-is tsak: 300 ~ háromszáz Mforintból álló pűnzfizetűsűből az idűk terhes vűlta miatt ippet nem űlhetek. Házamot nem tarthatom [REkLű Fűconsist. It ad nr. 32/811 Krizbai Desű Elek kv-i ref. pap kűrv.]. 1833: A' nem Reformatusok(na)k Szt Vallásunkra által vehetűsűt a' Mlgs fű Consistoriumnak kűzeleűbi nagy gyűlűse nem hogy meg tiltaná, sűt űjbol meghatározta [Vaja MT; a hagymásbodoni (MT) ekl. könyve]. — L. még NyIrk XII, 139.

fűkoresomáros kb. piactűri kocsmatulajdonos; proprietarul cűrciumei dűn piatű; Oberschenk eines Weinschanks auf dem Marktplatz. 1590: mondaz minketh hamis eskwtteknek egyből, hogy my nem vgy Igazitotthűk volna fel azt az adotth mellyeth my eskwtthwl es warosul rendeltűnk volna, tudny Jűlik hog az Kik az piact helyben lakknak es feű korchiomarosok azok tűb Adotth aggyanak [Szu; UszT].

fűkoresomás kb. piactűri kocsmatulajdonos; proprietarul cűrciumei dűn piatű; Oberschenk eines Weinschanks auf dem Marktplatz. 1590 k.: azt rendeltek, hogy az kik az piact zelibe lakknak es

feo korchiomarosok tűb adot adgianak az zegeny keossegnel, miűelhogy eok lakknak az hazon űueuo helien ... Az fel Peresek penigh eo magok megh iteltek hogy meltan teobbet erde(m)lenek az korchiomarosok az zegeny keossegnel es teob adot adjanak [Szu; UszT].

fűkorklátnok fűkancellár; mare cancelar; Großkanzler. 1825: Grűf Teleyk Sámuel fűkorklátnok, a tudományok nagy pártolűja, kegyűből kinyerűm, hogy a cancelláriai hat őrai rendes szolgálatot kettűre apasztván, az egyetemben tudományokat hallgathassak [űjfe 156–7].

fűkormány hiv, udv a magas kormány; inaltul guvern; die hohe Regierung. 1862: Kűzeleűbrűl egy űjabb rendelűsűt tiszteltem a' Fű Kormánynak, melyben arra szollítatom fűl ... , hogy ez a' segedelmezűs terjesztessűk ki, az egűsz Birodalom minden rűszeiben ár viz károsultak számára [Gyalu K; RAK 70–1 esp. kl].

fűkormányozás igazgatás; conducere; Hauptverwaltung. 1817: az őrűg Báro Bornemissza Janos Ur eo Excja Betsben lűte alat . az Uradalmat Mlgs Baro Josika Antal Ur eo Nagysága Fű Kormányozása alatt* [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Kimpian Szimion (80) vall. — őrűtsd: hagyta, rendelűte].

fűkormányozó 1. gubernátor (a gubernium/fűkormányszűk feje); gubernator general (űful guberniului); Generalgouverneur (Haupt des Guberniums). 1797: Méltoságos Groff es a' Nagy Edelly (!) Országi Fejedelemsűg Fű-Kormányozoja L. Báro Losontzi Bánűfi Gyűrgy Ur ő Excellentiája [Wass. Conscr. 690]. 1809: En Királyi fű Kormányozo, ... minden Armalistákát, Egyházi Nemes Embereket, Primpipulusokat, es Pixidariusokat, arról bizonyossű tűszem, hogy mihellyt ők a kűzeleűbbűl tartando Gyírás Szűkeknek alkalmatoságával lustraltatnak .. azonnal az adoza Tabelaűkbűl jűvendűre neűve lejűndű kűtűrűltetűsek aránt a Rendelűsek meg fognak tűtetni [Kv; Somb. II]. 1850: Deűsi polgár Erdűdi Sándornak ... kűrelműt ... mely szerűnt kűzeleűbrűl bű serozott fiát Erdűdi Károlyt ... a' katonaságbűl elbotsátatni kűri visszavárolog oly hivatalos ajánlás mellett tűszem át hogy azt fű Kormányzo ő N. Mlgnak ... a katonaságbűl elbocsátando egyűnekrűl szollo hirdetműny űrtelműben tárgyalás alá vűvűn tűgyen hozzám kűrűlműnyes tudostűt [DLű 6 Erdűdi Károly deűi űjonc lev. Gyf-rűl].

2. jűszágigazgatű/kormányzű; administrator de moşie; Hauptgutsverwalter/Vogt. 1801: Kozma János mpa Mlgs L. Báro Josika Miklos Ur eo Nga Jűszágainak Fű Kormányzoja [Noszoly SzD; JHb LXVI. 48].

fűkormányozótanács (fű)kormányszűk, gubernium; guberniu; (Ober)-Regierungsrat, Gubernium. 1801: kűrem az Fges F. Kormányzo Tanácsot egűsz alázatossággal, méltotűtassűk ez iránt világos

meg határozást adni [Kv; JHb XLVI/4 Jósika Miklós kezével]. 1809: Mely Határozása ezen Királyi Fő Kormányozó Tanátsnak, a' Perfolyta Leveleknek vissza küldése mellett szokott ki hirdettetés, és tellyesítésbe való vétel végett ezennel Kegyelmeteknek meg iratik [UszLt ComGub. 1668. — A gub. Usz-hez].

fő-kormányzések gubernium; guberniu; Ober-Regierungsrat, Gubernium. 1814: 'Sombori Sigmond mind a Felső, mind a Felsőes Királyi Fő Kormány Szék által pazérlónak vesztegetőnek hirdettétn; ennek ellenére mégis minden Jósázaikat el vesztegette [Mv; Somb. II]. 1863: A felsőes királyi Fő kormányzékától jó köröztetés végett*: Az egyik az ujonczozást tárgyazza [M. bikal K; RAK 139. — *Ti. küldött rendelkezések].

főkormányzék guberniumi; de guberniu(m); gubernial. 1830: Fő Kormányzék Titoknok N-Váradi Mlqos Baranyai Jozseff ur [Kv; Somb. II].

főkormányzó l. főkormányozó

főkormányzó gubernátori; de guberniu; gubernatorisch. 1807: ide vissza rekesztett Fő kormányzó Rendelésének kövötkzéséül nem mulattam el lépéseimet meg tenni [Balázstelke KK; DLév. 4. XXXVIII]. 1850: A 2ik Fő-kormányzó rendelés az egyik Ker. hitfelekezettől, a másikba átléphetésit tárgyazza az egyes Személyeknek és egész Ékklésiáknak [Nagykapus K; RAK 4].

főkötő női fejrevaló; scufie (acoperămint de cap purtat de femei); Haube. 1530: Ittem fekete deaurata [Vh; MNY XXXI, 126]. 1574: Vagion ket fw keoteom az nagy sarga ladaban, az Eggiek gieoangisds gazdag [Gyf; JHbK XXI/12.5]. 1576: Wagon maas feoketeoys Jghen o wysselh | Wagon esmegh harom feketeo, egyik igen zep nyomassos gazdag Aranyal ezeostel, Selyemys wagon keozte weres es kek [Szamosfva K; i.h. XVIII/7.4]. 1589: az en attjam almadj gaspar vra(m) adot ket fő kötöt ket homlok fattyolt [i.h. XLV/43 Ombozj Mjkklos mpa]. 1608/1610: Mykola Ersebett Aszonj . . . Az Jobbjk Főkeoteóts . . . Mykola vramnak hagyja [M.gyerómonostor K; JHbK XLVII/49]. 1636: Gyapot fonalbul keoteot fweoketeok vagio(n) Eöt bokor Egi bokrot hat pinzre tuduán teszen . . . f. — d 30 [Kv; RDL I. 109]. 1725: Sz Pali Istvan . . . egj fő kötöt tsinaltat vala egj Aszszonnyal, lehetett mint egy mas fél szaz jo féle gyöngy mint egj kert borso benne [Mv; Szentkgy 53 Gabr. Toldalagi de N: Iklod kezével]. 1736: Megvirradvan penig, mikor gondolta az nyoszolyóasszony, hogy az uj házasok felkölttek, bément, az uj menyecskét felöltöztette abban az öltözetben az melyeket . . . az völgeány küldett ajándékban, az fejét penig pártával és igen szép orientalis gyöngyökből köves főkötőben csinálták bé [MetTr 389]. 1788: Bolha gyöngyel tsinalt fekete főkötő [Mv; TSb 47].

1816: a' Főkötője madzagát Timárné az Exp(one)ns Aszony Nyakára szoritván annál fogva fojlodott [Dés; DLt 99]. 1823: égy Kis Fekete Főkötő Kis Keskeny Retzével | A' Koponyán pedig még a' fűketős rajta volt [Dés; DLt]. 1830: Fűketők: — két három Fejér rongyos vagyon [Msz; Told. 19]. 1851: 3. Ordinalébf főkötő [Dés; DLt].

Szk: ~t rakat főkötőt csináltat. 1780: az Öreg Asszony . . . azt felelte: de bizony talám gyöngy lehet, s a Mátkájának főkötőt rakot velem belőlle, de nem rakatott, hanem . . . Sz Andrásra* küldötte a Léány kezibe [Bethlen SzD; BK. Juliana Ersekujvári conj. St. Butzi (24) vall. — *A közeli Sajósztrandásra] * aranybogláros ~. 1627: Ket arany bogláros feokeoteo [BLt 1 Béli Kelemen lelt.] * aranycanhlis ~ aranyzsinórral díszített főkötő. 1773: Három fejer fatyol Fű kötő arany tőzanglival . . . Egy Fekete ujj tafata mas viseltes arany Zánglis Főkötő [RLt Salánki Ráchel hagy.] — L. még aranycánhlis al. * aranyos ~. 1627: Ket schofimos aran(n)ias feokeoteo [BLt 1 Béli Kelemen lelt.]. 1704: Egy aranyas viseltes főkötő, dirib darab arany és fejer Csipkekéből össze varrot [Kv; Wass] * aranyos fátýol ~. 1628/1635: Egi fenjes arannios fatyol fő kötő huzon niolcz arani boglar rajta. Egi veres arannios fatyol fő kötő [Bodola Hsz; BLt 5 Néh. Béli Kelemen hagy.]. 1773: Egy Fekete aranyos Fátýol Főkötő arany tőzanglival [RLt Salánki Ráchel hagy.] * aranyos rőszagránátos ~. 1629: Egy arannios rosagranatos feo keoteo [Gysz; LLt Fasc. 155] * bakaasin ~. 1804: Fekete Bakatsin Főkötő [DLt nyomt.] * batiszt ~. 1805: Égy pár Batiz Főkötő [Szamosfva K; BLt 9] * bíborfátýol ~. 1760: Hat bíbor fátýol borzos Fő kötő [Mv; TSb 2]. 1770: Égy Bíbor Fátýol Fejer téli virágos Főkötő [Kisesküllő K; RLt O. 4 Sombori Gáborné Ráchel hagy.] * bojtos ~ → selyem ~ * borzos ~ fodros-bodros főkötő. 1736: Fekete borzos Főkötő [Pinárd*; CU XIII. 1. — *Később: Várhegy MT]. 1760: Hat bíbor fatyol borzos Fő kötő. Két borzos Fő kötő jó féle gyöngygel harmatozva. Más Arany kötással készített borzos Fő kötő. Egy ezüstel Tetzin Selyemmel készített borzos Fő kötő [Mv; TSb 2]. — L. még RettE 91] * bulyavadszon ~. 1687: Egy Bulya vaszon főkötőt aranyos ezüst fonallal töltve és fekete selyemmel jartatva [Déva; Szer.] * csős ~ kb. ún. szalmagyönggyel díszített főkötő. 1627: Ket czeos feokeoteo [BLt]. 1628: Egi kek czeos fő kötő, tizen hat gjongjos apto boglar rajta Egi fekete czeos fő kőteo [Bodola Hsz; BLt] * csős gyöngyös ~. 1788: Egy fekete fátýol tsős gyöngyös nyári főkötő . . . Csős gyöngygel készült fekete főkötő [Mv; TSb 47] * fátýol ~. 1628/1635: Egi fenjes arannios uarrot viselt fatioli fő kötő. Egi fenyes arannios fatyol fő kötő huzon niolcz arani boglar rajta Egi veres arannios fatyol fő kötő . . . Egi varrot fatyol fő keoteo [Bodola Hsz; BLt 5 Néh. Béli Kelemen hagy.]. 1703: Egy veszős rece fátýol fő kötő harmincz egy test szín pantlikából csinált rosa rajta [LLt Fasc. 115]. 1773: Egy Fekete

aranyos Fátyol Főkötő arany tználival [RLt Salánki Ráchel lelt.] * *fodorfátyol* ~. 1796: az el kűldet Főkötőmhez egy Minden tekéntetbe tökéletesen hasonló igen szép fekete fodor fátyol Főkötőt tsnáltatni ne sajnáljon [Vajdasztiván MT; DLev. 4] * *gyolcs* ~. 1668: Egy gyöngiös fejkőto meg nem szinten kész. Egy feier gyoicz fő kötő [Mk Kapi György lelt. 11]. 1790: Két fejer Gyolts Főkötő [Mv; MvLev. 4 Boka Katalin hagy.] * *gyöngyös* ~. 1602: Egi geongieos fw keoteo, ket selyem fw keoteo [Jára MT; Berz. LXV/9]. 1648: Egy giemantos boglaru giöngiös fő kötő, melyb(en) vagio(n) tizenniolcz boglar, mindenikb(en) eött eött gimant, igen Szeo örögh giöngiökkel egyveleg, mint egy egy bab szem harmincz 2teő ismet apro eörög giöngy szem mas fell Szaz [Mk Kapi Kata kel. 2]. 1652: Egy Geongieos feőkeőteotis adot eő kgme [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. 1686: Egi gjöngjos Főkötő 20 Arany boglar rajta edgj edgj rubint minden boglara oreg s apro gjöngjokkal füzve [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.] * *halotti* ~. 1854: Szegény edes Anyám temetésére tett halotti főkötő [Kv; Pk 4] * *karton* ~. 1790: Két Karton Főkötő [Mv; MvLev. 4 Boka Katalin hagy] * *kontyra való* ~. 1686: Edgj kontjra való fő kötő ezüstel s fekete Seljemma kötött [BK Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.] * *kötött* ~. 1576: Wagion esmegh három féketeo .. A harmadyk keotet feoketeo tytza Aranyal gazdagon [Szamosfva K; JHbK XVIII/74]. 1628/1635: Egi ezwstfonalboll kotot uiselt fő keoteo ... Egi fejer gjongjos lo zörből keotot fő kötő huzon egi aranj boglar rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Néh. Béli Kelemen hagy] * *linon* ~ gyolcs-főkötő. 1789: egy Linon fő kötő 4/30 [Cserei Heléna jk 29b. — A lelt. Bécsben készült] * *magyar* ~. 1790: most mind kurta mentékben vadnak az Gavalérok, és Dámák, magyar főkötőben, Betlen Joseff magyar Mentében [Ks gr. Kornis Anna levd. Nsz-ből]. 1807: elvitte magával tulajdon ruháit, ugy mint: egy Csipkés Magyar-Főkötőt ..., karton fersinget [DLt 391 nyomt. kl]. 1816: Fekete magyar főkötő ... 12 Rítt [Kv; Born. I. IV. 41] * *módi* ~. 1825: Nagy modi Keszkenő ... 1 modi Fő Kötő [KGy] * *német* ~. 1788: Egy fejer Retze fátyol tettzin frázlival {tzifrázott Német főkötő [Mv; Tsb 47] * *nyári* ~ → *csős gyöngyös* ~ * *palacsinta-forma* ~. 1724: Vagion más palatsinta forma fő kötő [Kál MT; Berz. 15. XXIX/4] * *pántlikás* ~. 1788: Egy fejer blundingos kék pántlikás főkötő [Mv; Tsb 47] * *vakott* ~. 1574: az rakot feketet es az ket homlok eleöt ... Baniay Annoknak hagiom [Gyf; JHbK XXI/12.6] * *vece* ~. 1576: Wagion esmegh három féketeo masik esmegh Recze feoketeo nywmas Benne, ezeost fonalal Aranyal wy azes [Szamosfva K; JHbK XVIII/74] * *refeáfátyol* ~ → *fátyol* ~ * *rózsagránatos* ~ → *aranyos rózsagránatos* ~ * *selyem* ~. 1602: Egi geongieos fw keoteo, ket seljem fw keoteo [Jára MT; Berz. LXV/9]. 1627: Egy veres fatiol feoketeo. Egi kek seliem scfiomas feoketeo

[BLt 1 Béli Kelemen lelt.] 1628/1635: Egi bojtos seljem fő kötő, gjongjos boglar rajta harmincz [Bodola Hsz; BLt 5 Néh. Béli Kelemen hagy]. 1668: Egy selyem ezüstel varrot feő keőteő [Mk Kapi György lelt. 11] * *slájer* ~. 1789: egy Shleier fő kötő 6 [Cserei Heléna jk 28b. — A lelt. Bécsben készült] * *szászos* ~ 1788: Töltött fekete atlazt ujj szászos főkötő Fekete fátyol metzett Szászos főkötő kettő viseltes [Mv; Tsb 47] * *szőr* ~. 1668: Kilenz feier szeőr fő kötő [Mk Kapi György lelt. 11] * *tafota* ~. 1787: Egy fekete tafata főkötő Hf 1 Dr 2 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4] * *tótos* ~. 1788: Egy fekete babos fátyol fejer és atzell sikakkal (!) tzifrázott Totos főkötő ... Fekete fátyol fejer sikakkal tzifrázott Totos főkötő [Mv; Tsb 47, NNyv 280] * *török* ~. 1789: vettem kezemhez 2 Török főkötőt egy nagy fátyol kalapat egy Turbánt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] * *váper/váperes* ~ '?' 1816: Csipkes váperes főkötő ... 4 Rf ... Más váper főkötő 2 Rf 1 xr [Kv; Born. IV. 41] * *virágos* ~. 1770: Egy Bíbor Fátyol Fejer téli virágos Fő kötő [Kisesküllő K; RLt O. 4 Sombori Gáborné Salánki Ráchel hagy. Désházi Simon Mihály kezével].

főkötőesínalóné soția confecționarului de scufii/bonete; Haubenmachermeisterin. 1788: főkötő tsnalóné regi Conto 8/40 [Cserei Heléna jk 16a]. 1795: főkötő tsnalóné 3/30 [i.h. 72a].

főkötő-esipke dantelă pentru scufie/bonetă; Haubenspitze. 1816: Szász főkötő Csipke 35 xr [Kv; Born. IV. 41].

főkötőeske scufiță, bonetică; Häubchen. 1673: Egi aranj főkötőtske, egi nehany boglarral [Marossztkirály AF; IB]. 1823: fejében egy kis főkötőtskét (láttam) [Dés; DLt].

főkötő-hátulj partea de dinapoi a scufiței/bonetei; der hintere Teil der Haube, Haubenrücken. 1746: Egy főkötő hátulj harmincz nyolcz vitez kötésre kötött szkofiombol négy négy szen (!) Gyöngy [Nsz; Told. 19]. 1758: Egy gyöngyös Főkötő hátulj [Nsz; Tsb 21].

főkötő-mosás spălarea scufiței/bonetei; Haubenwaschen. 1848: Két főkötő mosásért 40 xrt adott [Kv; Végr.].

főkötős I. mn 1. főkötő tartására való; care servește pentru păstrarea/ținerea scufiței/bonetei; zur Aufbewahrung der Haube dienend, Hauben-. 1757: Bársonyos Főkötős kis ládácskában ... vagion ... az Arany portékám [Bál. 93]. 1843: panasolta nekem: hogy azt zugatják a' Faluban: ő vágatt volna le egy főkötős ládát az orszag utján [Bágyon TA; KLev. 7].

2. ~ *konty* kb. főkötős álhaj/paróka; perucă cu scufie/bonetă; Perücke mit Haube (geschmückt). 1697: Egy főkötős konty, jo féle nagy, közep-

szerű; és a probb gyöngyből rakott, melyen vagyon középszerű gyémánt nro 1., valamivel nagyobb nro 5. mindenik fekete zománczos aranyban foglalva [KGy].

II. *fn* ? főkötőkészítő; confectionar de scufițe; Haubenmachermeister/in. 1843: A' Főkötőt Török Pistával ketten fosztattuk meg de én árestomba esvén, Ő nékem hordott egy-egy fél kupa bort [Bágyon TA; KLev. Kis János (23) vall.]. Szu. 1781: Maria Főkötős [Dés; RkAk 75].

főkötösné főkötőkészítő felesége; soția mese-riapulii care confectionează scufița; Frau des Haubenmachers | főkötőkészítő nő; femeie care confectionează scufițe; Haubenmacherin. 1772: Azt is hallottam egy Kirilla nevezetű Verbunkos katonától hogy a Főkötösné Leánya Maris igert volna néki egy bizonyos Eczakára a helyetis meg mondván hol legyen a paránálkodás (így!) [Dés; DLt 321.4b G. Tokai (44) nb vall.].

főkötő-takarítás főkötőtisztítás; curățirea scufiei/bonetei; Haubenputzen/reinigung. 1844: 1 főkötő takarítás 1 florentin kalap takarítása [Kv; Sz].

főkötvet trimis principal; Hauptgesandte. 1589: Az feo keouet aztalara keolt harom pinzes bor ... f. 25/68 [Kv; Szám. 4/X. 45, 52]. 1609: Erkezzenek Magyar Orzagbol feo keouetek haro(m) kocziual [Kv; i.h. 126/IV, 326]. 1613: Mint hogy bizonyos okokbul az portara sietseggel kel bocziatanunk .. Haggiuk es serio parancziolliuk ked(ne)k, ez leuelwnk latuan minden ok uetetlen es haladek nelkw kezwlun Ke(gyelme)d Jeotest ieolon ide hozzank, hogy kesedelemnelkw indulhasso(n) Ke(gyelme)det boczjattiuk feo kóuetnek, Borsos Tamassal eggw [Törzs. — A fej. Fr. Balási senior de Veczke usz-i kapitányhoz]. 1664: Fő követ jű az vezértől, ki által kéreti az vajdánét kézben [Kv; TML III, 342 Bánffy Dénes Teleki Mihályhoz]. 1669: Kapikia Bóer Sigmund Instructioia ... Isten hirevel edgjűt menven Mike Keleme(n) vr(r)al, be érkezwe(n) az Portara, mindenkéből várjon feo keouetünkteol, Praesentalva(n) feo keouetünk ... jo akarokot szerezze(n) [Törzs. fej.]. — L. még BTN 89; EOE VII; 485; KemÖn. 417.

Az erdélyi feji portai követek járására, a követségi szervezetre l. Bíró Vencel, Erdélyi követek a portán. Kv, 1921.

főkötvető vkinek főhíve; principalul adept al cuiva; js erster Anhänger/Befolger. 1653: Itt Vásárlnylyt is nagy fészket vert vala az arianus vallás is; de osztán ... abban meg nem maradván, szombatosokká lettek vala. Ezek voltak fő követői. Borsos Tamás bátyám, ki anyámmal mind egy volt, és Szabó Gáspár sógorunk [ETA I, 29 NSz].

főkövetség főköveti tiszt/tisztség; funcția de trimis principal; Amt des Hauptgesandten. 1614: öreg Bethlen Istvánt és Erdélyi Istvánt főkövet-

ségben a portára expedialá az fejedelem, engem* pedig pro continuo oratore kapitihának küldte [ETA I, 224 ToldE. — *Ti. Öreg Toldalagi Mihályt]. 1618: az én kegyelmes uram engem sem bocsiathatott néma módon el, hanem beszélteni kellett vélem, azon az kegyelmed* főkövetsége s dignitása nem ledálatott [BTN 85. — *Kamuti Farkas főkövet]. 1679: En Keczei István az mi kglmes Urunk eő naga Bejárója ... leváltam

Kovacs Istvan Ur(unkék)tol ő kglmektol: az nemes Ország Tavalyi Császár adaja restantiaja fizetésére rendelt summat, melyeket (így!) Nalaczi Istva(n) ur(am) ő kglme Tavalyi Portai Fő követségiben kölcsön penzsel töltett ki [MbK]. — L. még Veress, Doc. X, 245.

fő-krájník kb. botosispán-féle; prim-crainic; Art Gutsverwalter/Gespan. 1765: az én Pakuláságomban, midőn Rantz Mihály Uram Udvari Tiszt, Moyszin Gligor Fő, és Dumitru vice Krajnyikok vóltanak a magúnk Juhait, a Kereszthej nevezetű Havasnak Görgény felől való mezős oldalában őriztem vólna [Libánva MT; Born. G. VII. 36 Moldován Gligor (35) zs vall.].

A krájník tisztségnévre l. ott és AÉ 236–58.

főkulesár ? kb. városgazda; administrator orășenesc; Stadtwirt. 1590: 1 1/2 Sing Scarlatott ezt Az feő kolchyanak Kerestessy Andrasnak Attak tt f. 3 [Kv; Szám. 4/XX. 32 Hooz Lőrinc sp kezével].

főkulesér marele clucer/culcer; Oberschaffner. 1671: Nagyságodnak Kontos uram főkulesér alázas szolgálatját izente [Jászvásár (Iasi); Veress, Doc. XI. 133 Máté deák a fej-hez].

főkurátor (egyházközségi v. egyházkerületi) főgondnok; curator general (al unei comunități bisericești sau al eparhiei); (Gemeinde- od. Kirchendistrikt)-Oberverwalter. 1689: Rayner Márton Ur(am), mint az Colosvári Unitaria Ecclesia bonuminak Fő Curatora [Kv; RLt 0.5]. 1692: Ez utánn Notarius Uram, minden dolgokat, melyek vagy négy Feő Curator Uraimék között, vagy a' Consistoriumban agitaltatnak az Eccla könyvében fel írja [Kv; SRE 3]. 1760: Werestói György Uram ő Kegyelme az Erdélyi Nemes Reformata Ecclesiák és Collegiumok Superintendense, . . . a' maga Parochialis Házához hivatván, a' Reformatum Consistoriumot, . . . proponáltatott ő Kegyelme által 1. Hogy mindeneknek előtte az Eklésiai Fő Curatort kellenék denominálni [Kv; SRE 191]. 1781: az Erdélyi Reformáltatott Ecclesiáknak, Collegiumoknak és Oskoláknak Fő Curatora [Bonchida K; SzConscr. 178]. 1859: Copulaltatott Méltóságos Bydeskuti Boldisár Fő Curator Ur Méltóságos Daczo Károlina kisasszonyal [Sszgy; Végr.]. — L. még RettE 151, 385.

főkurátorai főgondnoki; de curator general; oberkuratorisch. 1696: Tiszt. Batai György Vram-

(na)k mind jó Lelkiismerettel való szolgálattát mind szorgalmatos vigyázását meg tapasztalva a' Tiszt. Consistorium a' Fő Curatori Tiszteben Azert azon Fő Curatori Tiszteben az Ecclesiái renden meg erősíti és confirmálja ő kemét [Kv; SRE 45].

főkurátorság (egyházközségi/kerületi) főgondnoki tisztség; funcia de curator general (al unei comunități bisericești), funcia de curator general al eparhiei; Amt des Oberkurators (in Gemeinde-, Kirchendistrikt). 1752: Minthogy Ecclesiánk(na)k és Collegiumunk(na)k eddig való Inspector Fő Curatora, Mlgs L.B. Losontzi Bánffy Farkas Ur ő Nga, promoveáltatott ... az Erdélyi Református Statustól-is minden Erdélyi Reform. Ecclesiákban, Collegiumokban, és Scholákban, Fő Curatorságra: ez okra nézve ő Ngának Ecclesiánkban és Collégiumunkban az Inspectoralis Fő Curatorságot resignálni kellestven, választotta Ecclesiánk és Collegiumunk azon Inspectoralis Fő Curatorságra Mlgs Líber Baro Hadádi Vesselényi István Urat ő Ngát, és ... ezen Curatorságra sollemniter Hivatalt-is adott [Kv; SRE 187]. 1760: (Az) Eklésiái Fő Curatorság, és Consistorium Notariussága viselésében, Tiszt. Uramékat ő Kegyelmeiket Isten hosszas időnkig szerencsésen éltetvén, ... engedgye a' Mennyei Pelség, hogy azon Hivataloknak viselése légyen Istennek ditsőséges, szent Eklésiánkknak pedig épületére, és mindenkben előmenetelére [Kv; SRE 192].

főkvártasság a dézmából a papságnak járó kvárta fő-felvételezői, ill. -kezelői tisztség; funcia de incasator, respectiv de administrator șef al pătrimii ce se cuvine preoțimii din dijmă; Würde des Ober-Aufnehmers bezw. Verwalters des dem Priesterstand zukommenden Viertels aus dem Zehnten. 1759: Vice-Quartásnak tétetett Tek. Senator Pataki István Uram, Tek. Senator Ujhelyi Sámuel Uram pedig a' Fő Quartasságban meghagyatott, olly declaratioval mindazonáltal, hogy ő Kglme-is a' jövő Esztendőben Die 1-ma Julii változzék [Kv; SRE 191]. 1760: Tek Senator Pataki István vram nem akarván semmiképpen, a' Fő-quartasságra való Candidandusok közé ingrediálni, a' vice-Quartasságban meg maradt [Kv; SRE 192].

A kvártára nézve 1. EM XLV, 18; ETF 114. 20.

föl 1. fel

föld 1. a földkerékség; pámintul; Erde. 1582: Eskeoze(m) az elő Istenre feoldnek Mennek Terempteoie(r)e .. [Kv; Tan]k V/3. 256b]. 1598: En Gerendj Pal ... tezek illyen testamentumot testemet az földnek hagiuan, lelkemet az en teremteő Jstenemnek, mellyet ith ez földön tizta hwtbeol tizteltem [Gerendj TA; Törzs]. 1737: Bizony Meltóságos Groff Uram, ugyan valójában meg tanultam vala azt, hogy az hálá adatlan embernél e föld nehezebben s haszontalanabbul nem tartana

semmit, és mostis azt mondom hogy kegyetlen föld az, a melj az hálá adatlan embert el nem nyeli [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1770: Dioszegi, kinél a föld ravaszabb embert nem tartott, az inquisitoriát kezére keritvén, elrekentette [RettE 240-1].

Szk: a ~ fenekéből is. 1800: Vennék magam mellé elegendő Segittséget, s a föld fenekibőlis keresnök fel a kérdett Aszszonyt [Décse SzD; Ks Vegyes 92].

2. anyaföld; pámint; Muttererde. 1593: En Kemeny Lazlo, Geréomonostory, előzőr ayanlom az en lelkem az en kegielmes Jstenemnek, testemet penigen az feoldnek [KP fej-i átrás]. 1598: En Gerendj Pal ... tezek illyen testamentumot ... testemet az földnek hagiuan [Gerendj TA; Törzs. - A teljesebb szöv. az 1. jel. al.]. 1628: Mindenek(ne)k eleotte mikor az en Istenem az en utolso oramat el hozza, lelkemet Ajanlo(m) az eo szent kezeben az ki teremptette, es az en testemet az eo Annyjanak az feoldnek [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Mária végr.]. 1644: Ezeknek Vtanna Lelkemett Jstennék Ajanlam, es Testemett az eo Anjanak az Feoldnek [Kv; RDL I. 132 végr.]. 1658: Legh Elszöben Azert aja(n)lom az en Bvneosz Lelkem az en Terempteo Istenemnek szent Markaba, az en Eodveziteo Jesus Christuo(m) által, Testemet penegle(n) az Eo Annyjanak a Földnek, az melyből vetetet volt [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

Szk: ~ nek gyomra. 1602: En Sarkeozi Janos az en io Eggesegemben es ezemen Leuen Ayanlom az en lelkemet az en kegielmes Istenemnek az en Bvneos Testemet az feoldnek Giomranak* [Kv; Tjk VI/1. 626a. - *Köv. a végrendelkező nyil.].

Sz. 1582: en is meg mondam hogi fel laba az koporsoba fel laba az földen [Kv; Tjk IV/1. 59d-e. - J. Lánziger al(ia)s Borbely vall.].

3. született ~ szülőföld; pámint natal; Mutterland. 1782: Csikjenőfalvában lako Bálint Péter ... itten született, mindeddig őfelségit szolgálta, ezután is kívánja a született földön és faluban maradni [RSzF 109].

Az erdélyi régiségben - PP összes kiadásainak tantsága szerint - a szk előtagja születle alakban, ill. így is járta [L. erre Etsz és az ott id. ir.].

4. talaj; sol; Boden. 1568: Joannes praetor ciuitat(is) ... fassus est latok hogy az girga az földön fezkik vala es egy both vala kezebe [Kv; Tjk III/1. 212]. 1573: Anna lakatos Antalne Azt vallya hogy az vchara Ment volt ky Latta hogi egi ember az feolden feksik [Kv; Tjk III/3. 149]. 1585: Addig Nyeowekednek eg' massal hogy a' felperes a feolden vala miatta [Kv; Tjk IV/1. 438]. 1606: az felperes ... egi nehani uersen zidott bestie lelek kuruanak, fyauul ketten .. ot niomottak az földön ... ha zukseg toruin uiselesselis kez uagiok, az földre ejtesnek terhen 24 ghiran [ÚszT 20/275]. 1638: fel kele az feoldreöl ez az Csiszar Pal [Mv; MvLt 291.133]. 1680: aszt látam hogy az földön úte Imreh Andras

Külljeni Mihályt az feoldreöllis ugya(n) en vonnám fel Külljeni Mihályt [Külyen Hsz; BLt]. 1690: lattam tavaly az Borbely István(uz) Ur(am) Gyümölcsös kertib(en) vaj almat szedet a földön [Aranyosrákos TA; Borb. Komaromi Ferenc (13) ns vall.]. 1716: Az ura penigh az földen fektü [Nagyida K; Told. 22]. 1761: ő is az házból ki ment mikor is láttya már Hudre Gligort az földen véresen heverni [Torda; Tjk V. 50]. 1771: egykor láttam hogy az ökor az földen van, s oda menék csak alig költethem fel [Mezőmadaras MT; BK. Varga Jantsi (17) jb vall.]. 1791: le húzatta, és négyet olytat vágatott rá, hogy szintúgy keringett fatsargott, a földön kinyába [Méra K; RKA]. 1802: eő Nagysága kotsissa ... mozduatlanul a földön fetrengett [Mv; Born, XXXIX. 53 Mich. Fogarasi (17) famulus vall.]. 1807: A Veteményes kert . Ajtaja fa Soroku hevederel rosz a földön héver [Dés; Bet. 6 GyUj Falvi Nagy Ferenc kezével].

Szk: ~ *be tesz* a. eltemet. 1653: az én feleségem Rósás Ersébet ... Die 28 sept. dél után két óraker meghala, és vasárnap a földbe tóm [ETA I, 151 NSz]. — b. sírba dönt. 1786: Férjemet azon Fiamnak halála tette a' földben, s engemis a' fogjatot el, és viszen a' koporsóban [Kóródsztrmárton KK; Ks 21. XVIII. 50]. 1819: Néhai Rákosi Boldisár számtalanszor feleségének mondotta hogy te tesszel engemet* a' földbe, és te miadtad kellene nekem meg halnam [Kv; Pk 2. — *Így kétszer!] * ~ *dél egyenlővé tesz*. 1728/1799: Ki az a' fenyegetődöz a' ki így beszél; meg mutattya hogy Méltóságos Groff Torotzkai Sigmund Ur jobb jobb Embereket a' földdel egyenlővé téssen ...? [Asz; TLev. 5/16 Transm. 325] * ~ *höz csap*. 1747: az J. a' szentséges Bibliát kezéb(e) vevén, minek utanua abbol olvasott volna, meg káromolván a földhöz tsapta [Torda; Tjk III. 133-4]. 1759 k.: Bethlen Mihályt Sz: Mikloson a lo csapta a földhöz s úgy holt meg [DobLev. I/295] * ~ *höz üt*. 1598: Kwn Iacob varos zolgaia ... walia ... az horwatis ereossen kezdé meztelen Zablial wal hozzam chiapdosny, hogi lata(m) hogi kewleobon m:gi n:(m) mnekedhetem teolle vgi hagyta(m) malibe az zekerczewel, eo esmet engemet arczül hagita velle, en derekon ragadam mind zablialstol s az feoldhez ewte(m) az hasara ewlek [Kv; Tjk V/1. 149] | mo(n)da Nagy Gaborne, Jeozte rongios beste kúrua, ozton be mene a pituarba suiteő hazaba ki hoza az kartiat az feoldhez yte, esmet fele ueue, Kochisne megü kapa hogy az feoldhez ne ysse [UszT 13/30 Catherina consors agilis Lucae Somogyi peditis pixidary vall.]. 1632: hogj el hozzak az bort, ki teölte az Annia kanczojából, a kantuaba, az kanczot az feoldhez öte [Mv; MvLt 290. 67]. 1781: Srb Ignátot bottal husángalni és verni kezdette .. haját szitkozodások között meg fogván az földhez ütette, verte rugdasta [Ádámós KK; Pk 7] * ~ *höz ver*. 1573: Marta Veres Matens, Azt wallia hogi mykor Kowach Benedek leania pauazolkodot volna az Apianak hogi chiuka Mattia; archul verte volna

ky fwtnak az hazból, latta hogy chiukane az feolden feksik volt es az Rechelt* az feoldhez very volt [Kv; Tjk III/3. 227 -*?]. 1778: Etzken Miklos Attyának az Kas Meheit az Kertben mind az földhöz verte, könyveit mind öszve vagdalta [Albis Hsz; BLev.]. 1826: oda bé jöven egy örmény akit Böszörmenyi Sándor földhez vért [Dés; DLt 748] * ~ *höz verhet*. 1628: minden műszerit* elvehessék, tiko-zolhassák, földhöz verhessék és ronthassák [Mv; SzO VI. 82-3. — *Ti. a kontárkodó borbélynak] * ~ *ig elég*. 1799: Pataki Joseff ... kitsinyen marat el edes anyától Tüz mián Házak földig el éget [M.köblös SzD; RLt Goron Ursz (67) zs vall.]. 1817: Oláh Iánosnak ... Háza, az 1778 b(au) történt Nagy Égés által földig el égett [Torda; KvAKt Mss 363] * ~ *ig érő*. 1748: Az Nehaj Aszonynak Roka torokkal prémezett és Roka Mállal bélett földig érő mentéje [Vargyas U; CsS] * ~ *ig leromlik*. 1652: az parochialis házamnál lévő Csür mind az régisegh s mind az haboru üdő es szél vesz miatt az el mult üdőb(en) minde-nestől fogva földigh le romla [Déva; Szer. Sothi János ref. esp. nyil.] * ~ *ig leront*. 1784: ott vala egy romlott kő fal, ezt földig leronták, s ugy épült osztán ez mostani [A.csernáton Hsz; HSzJP] * ~ *ig lerontat*. 1564: ifjú János* király nagy hadat inditta, és a törökök sokan melléje jövének segítségül, és Hadad várát megszállá, kit hamaridőn megvön és mind a földig lerontatá, ... azután által költözék a Tiszán és megszállá Áthya várát ... azt is mind a földig lerontatá. Ezt meghallván Kovászó várában a kik benne valának, királynak azt is megadák; azt is király mind a földig lerontatá; ezen kivül király egynehány apró kastélyokat mind a földig lerontata [ETA I, 21-2 BS. — *János Zsigmond] * ~ *ig letöret*. 1568: Igen nagy erőss ostrommal végre megvevék a várát* és a benne való lánczokat mind levágtá; azután a városnak kerítését földig mind letöreté [i.h. 25 BS. — *János Zsigmond hadai] * ~ *ig-porig elég*. 1817: (A ház) földig porig el égett [Torda; KvAKt Mss 363] * ~ *ig romlott*. 1732: 'A Veteményes-kert körül jobb lészás-kert, de 'a Csűrös és Gyümölcsös kert körül hulladozott sövény 's Gyepű vagion, néhol pedig földig romlott [Szent-jakab SzD; Told. 11/67] * ~ *re (le)jék*. 1602: Myert hogi En igaz Jarasbely Ember voltam, Kapytan vramhoz neygek vala, keonyeorgeni zwksegés dolgaimba, wttamatt meg allotta hatalmasül; az feoldre le Eytett, az vtt allasnak terhen vagion*, Annak felette hogi az feoldre le Eytett, ezertis 24 gyran vagion, az zitokert Diomon vagion [UszT 17/19. — *A vádlott]. 1630: az az Nagy András maga egik legenhez az ki ledeölt vala ahöz ... azt sem latta(m) hogy ki ejtette az feoldre [Mv; MvLt 290. 126b. — L. még a földreállítás al. a jegyzetet]. 1702: Kerekes Szabo György ream rohanvan illetlenül hozzam Csapkodván meztelen fegyverrel, hanyatta seggeltetven földre etyet, hasamra üt, tétét, szagattat, haraposot, körmölt uremet ki ontotta [Dés; Jk 324a] * ~ *re (le)üt*. 1573: Azta-los Leoriczne Mongia volt Katonak zembe te oly

Ember vagy az en leaniomnak azt Montad hogi ha egy wy fazakat leh wtthnel az feoldre vtanna az fely zeme ky apanah (!), Kato valasztig hazutatta [Kv; Tjk III/3. 86]. 1604: sipos Janost Töke mihaly az földre wtötte, az orzag wtan az wt közepöt [UszT 18/129] * ~re (le)ver. 1592: ezen Jelen valo 1592be vgymint beöythe Jeött en ram az A(ctr)ix, jobbagia ... fiastol valamire valo gondolataba, ott engemet ... feoldre vert, vagdalt, veremet ontotta [UszT]. 1631: Latta(m) azt hogj Uarga Mihalt leuerek uala az feoldre s negj kezlab igen masz uala szeginy, de az mikor fel akar uala kelni hat akkor ütök s uagjak [Mv; MvLt 290. 245a]. 1675 látám hogy Almási Gergelyt a' földre le verték vérbe(n) fagyb(an) vagon [Kv; Tjk XVIII/12. 101] * ~re rogy. 1846: Virág László kezébe lévő réz fokossával ütött (így l) kétszer Darvast, hogy ez földre rogyot s ottis adott egynihánt a hatara [Dés; DLt 530/1847] * ~re terít. 1876: A fatemplom bomladozik, a harangláb életveszélyes ; egy zivatar könnyen földre teríti [Györgyfa K; ETF 107. 12] * ~ szine. 1636: Vagon az Uduaron egy keö kutt, felül az föld szinen hitua(n) auult fa gardaszttya, agassa, és gemje az szarent [Siménfa U; JHb Inv.]. 1694: az Kúth a' feneketöl fogva a föld szinég, fábol fel rakott régi munka [Kisened AF; BfR]. 1729: a' föld szinin feles faragott, és faragotlan kövekis vad(na)k [Buza SzD; JHbK V/2]. 1810: az Haz elein az Borona fa alatt vagonak kövek, de az hátulso oldalának aljan nincsen töb tsak az gereздеetek alatt azakis alatsanyak ugy hogj az föld szine tartja inkab mint a kövek [Aranyósrákos TA; Pk 7].

Sz: a ~ alá buvík (szégyenében). 1868: a Vén asszony ... a mint mondja „Uram végett” mindenit el akarják venni, már a Becsülö bizotmány ki is van nevezve .. majd a föld alá buvík* [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev. — *Ti. szégyenletében] * ... nehéz volt a ~ nek tartani. 1775/1781: annyi olyan nagyok vóltanak^a, hogy nehéz vólt a földnek tartani [Máda H; JHb LXXI/3. 384. — *Az asztagok] * úgy elviszik, hogy a lába sem éri a ~ et. 1743: Jobbagyival ujj el vivek hogj az laba sem érie' (!) az földet be tévek Árestumban [Kóród KK; Ks 48. 67. 31] * úgy repítették, hogy még a lába sem érie a ~ et. 1800: látom azt is mikor az el fogatattat Ketzan Juvont es fiat vitték ... hajaknál fogva két felöl vezetve ugy repítettek hogj még a Labak sem érte a Földet és a véreken el lehetett menni [uo.; i.h.].

5. a talaj anyaga; pámint; Erde. 1600: Az Katonai Mihali vram temetesekor az keoweket az fundamentombol ki hantak, es az heliere feoldet hordottak [Kv; Szám. 9/IX. 26]. 1639: En egyebet nem tudok, hanem hogj az én uram fogva volt, s az szegény bátyám is, mondtam: Kállainé ángyom, ... olyan tudományosnak mondták, ... hogj az halott hasáról földet venne fel s azt hinenté el az peresének vagy hogj Lőrinczi-háznak kapujában [Mv; MvLt 291. 188a-91a átrásban l]. 1631: Ploszka Bánya Vas tarto Ház. Ennek oldala felí, boronabol rott fellýül földel burított

[Vh; VhU 579]. 1738: Van ezen Méhes Kertben ... méh kosároknak valo edgyik mellyékes a' másik Sövényből font mellyékes, mind a kettő földel Töltöt két állás, jo Szalma fedél alatt [Szász-vessződ NK; Born. XX/12]. 1816: a' kertnek csak nem közepibe vagonak kereken ütötett gyertyán fa Fiatalok; melyek kerületében Földből rakott pasintal ékesítettett kanapéjokon lehet nyugodni [Jobbágyfa MT; Bál. 67].

Szk: ~ hordani. 1589: 17 Aprilis ... Vettunk föld hordany ket tekeneot p(ro) f. — d.6 [Kv; Szám. 4/IX. 13]. 1647: Vagon föld hordani valo torgoncza nro 12 [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1731: meg hirdettettyük holnap föld hordani senkiis el ne mulassa [Dés; Jk] * brassai ~. 1847: A' Stomp Malom ... a' Stampok aljain egy-egy vas karikával foglalt törő kő van a' Braszai földet törőnek egyike alól a' karikán megvan vasazva [F.árpás F; TSb 46 üveghuta lelt.].

6. agyag; argilá, lut; Lehm. 1558 k.: Az purgalasa^a penig Ig lezen, ... ted az rezed az tegelben es Mikor meg oluadoth volna az rez ves l libra rezhez l uncia por (!) Es ved ky es osd egy földből chinalt zomorloban [Nsz; MKsz 1896. 281. — *Az ezüstnek]. 1647: Vagon ... azo(n) hazba(n) egy földből csenalt Sütő kemence [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. 1688: Edgy Etzetes földből valo edény [HSzj edény al.]. 1772: Vagon ebben a sütő Házban Téglá részserént, részserént kő rakás között valo Töltesen egymás mellet egy kisebb, más nagyobb földből rakott Sütő kementék [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.].

7. indiai ~ '?' 1732: Egy Indiai földből valo mérég ellen valo tálaczka [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 25].

8. földpadlózás (vmely helyiség földes padló-része); pardosealá de lut; Boden. 1640: Tudom azt, hogy Aszthalos Mártonné még csak mátkája vala a vargának, mikor egyszer ott vala az katona, Nagy Mihály, s az földre vete ez az asszony égyat neki s ott hála a katona [Mv; MvLt 291. 212a—5b átrásban]. 1737: Egy földön álló paraszt Almáriumotska, mellynek is vagon két rekeszeze | Az földé a templomnak epen teglaval vagon le padimentumozva [Csábigorob SzD; JHbK XXVI/13. 6, 9]. 1750: vagon ket derék új Hámbar egj végtiben tsinálva, mellybenis az földről egj rakás igen poros buzát és rosot fel méretvé(n) töltöttünk belé Metr. 351 [Szamosfa K; i.h. LVIII/4. 4]. 1763: (Az első ház) földes fenyő deszkákkal meg vagon padolva [Hortobágyfa Szb; Born. XXIXa 19 Néh. Hortobágyi Gergely György conscr.]. 1843: Pekáriknak az orából a vére megindulva nyulva maratt a kortsoma fölgyn [Dés; DLt 586. 19—20].

Szk: gabonásnak a ~ je. 1810: a' gabonásnak a' Földje padolatlan [Doboka; Ks 76 Consr. 30] * ház ~ e. 1675: Az hátulso házban vago(n) az ház földin buza in gr(anis) Cub nro 40 // [Dés; Bcib. II]. 1736: lefeküdtek az ház földire, az hol mulattak, egy kevés szalmát behoztak, egy fokrócot vagy köpenyeget leterítettek, az ittas vendégek egymás széltiben lé fekdtek [MetTrCs

457–8]. 1797: én edgy Ágyot láttam megvetve a' Ház Földén [Kolozs; Told. 42/24] * kamara ~je. 1799: A' Kamora Földjére le töltött Zab metr. Nro. 240 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * pince ~e. 1769: láttam hogy sok bor ment volt el a pintze földire [Szu; IB. Taján (!) János (25) ns személy vall.]. 1874: A pintze Földe Felettébb valo Nyirkassága elhárítottására, abban Árkokat vágattatott, és Csatornát Készítettvén, a' vizet abból Ki vette [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.].

9. csűr ~ (j)e podeaua/pardoseala surii; Scheunenboden. 1683: Az Csűr földin Szoratlan Buza lehet Circiter Cub. 20//. Az Csűr földin Szoratlan Arpa lehet circiter Cub 10//. Készen Arpa Cub. 8// [Radnót KK; UtI]. 1721: A Csűr földin hogy több Buza nem találtatott oda menetelekor Szemlül .. az Csűr Biro hiteles rovássával, vagy attestatioval hitelesse(n) fulciallya Szükséges [Dés; Ks 26. XIV. 1]. 1767: tseplertessü(n)k ... mihely (!) meg szárad a Csűr földje [Bszvény SzD; Told. 5a]. 1805: volt itt Szamosfalván s Tsűr Fölgyin 150 Veka ros, a mellet azéten Tiszt a Papista kántor Reginsága alatt ázetett fel, és ezt a Csűr Fölgyeröl aztán az hazba be hordottak [Szamosfva K; BLt 12 Jos. Nagy (38) ns tt vall.]. 1842: Csűr földit igazította 's földelte [Hosszúaszó KK; Born. F. IIIh Szemerjai Károly kezével]. — L. még csűr 2. al.

A csűrnek az az erősen megdöngölt, agyaggal tapasztott (megsíkrolt) talajrésze, amelyen a gépi cséplés bejövetele előtt a szalmás gabonaneiműt, sőt még újabban is a csöves paszulyt hadaróval cséplték, ill. a mezőgazdasági eszközöket és járműveket tartották, tartják.

10. tapasztásréteg; stratul de lipitură a pardoseli; Bodenbeschlag. 1789: Az Házomnak padlása a' sok Esszés mián a' földje (így l) meg vékonyodott [H; Ks 75. VIII. 100].

11. kemence ~e kemencealj; baza/vatra cup-torului; Ofen/Herdboden. 1700: Hogy az egész kemence földét meg csinálta Galambodi Marton fiztettem 6 // [Kv; KvRI, I.C. 24]. 1702: Hogy a' kemence földje le süllyedet volt, hozattam egy Szeke kovacs követ mellyet a' kemence földében raktak .. // 24 [Kv; i.h. 35].

12. mezőgazdasági földterület; teren agricol, suprafață agricolă; Boden, Land. 17503*: Az főd az nagy Tonal mellett* [Szentlélek Hsz; MNy LX, 105. — *A hangjelzés modern jellege miatt az adalék egykorú voltát a szerk. kételyesnek tartja]. 1768: Joannes barbel, de gyalw, irat(us) fass(us) e(st), hogy az mely zoloth En zabo gorgnek attam, nem attam vele az földet aký az zolo vegye vagyon, hanem vgy atta hogy arrol az földrol zabo gorg el vige az Saytot az o foldere [Kv; TJK III/1. 204]. 1570: Lazar Imreh výtette el az Zena fenekbely feodekreol az tyzedet [Gyalakuta MT; Bál. 1]. 1581: Lassak megh, hogy ha az hatar zelbe vagio(n) e az föld, es ha abba vagio(n), tehag zolga Birot vigyenek Az kayanthaiakra, es tilchy el azoknak (így l) Az feoldiknek elessetwl [Kv; TanJk V/3. 243b]. 1594: Az Geztragy feol-

Jeoth vetettek Kendj Sandor zamara valamj za-both [Mákó K; GyÚ 27]. 1639: egy nagy öreg hod föld [M.köblös SzD; Km-i konv. It. Com. Doboka D. 43]. 1650: az Czeresnefa kutra megen egi feld [Burjánosóbuda*; BHN 40. — *Később: Bodonkút K]. 1672: Vas Janos Uram 6 kgjlme szamara ugaroltak volt meg ezt az Utrumban Forgo Földöt [Magiar Mehes*; Wass. Szeik (!) Istvan (55) jb vall. — *Kivételes alak; rendsz: Mezdméhes MT]. 1716: ezen a földön sohult éddig az hétig egy kapa vágást sem látot séuki a szőlőkbe [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1740: Az Perhonabeli földöt mind György birja [Szásznyres SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. 1741: Major Praekup tudom hogj szántogatyva vala ezen földet [Velkér TA; Ks]. 1746: ezen Földöt az Erdő fel vette [Vadasd MT; Told. 42]. 1752: Bratyila Péter ... azon zalogos földömön vetett [Vályebrád H; Ks 62/22]. 1765/1770: az Exponens Vr Malmán Felül Sök Földöt szakasztott el az víz [Széplak KK; SLt évr. Transm. 344]. 1784: a harmadik Gödret oda átoták a hol az ut könyökösen bé horgadot volt az Exponensek Földgjektben [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. 1794: ezzen mostani Ujj Tisztýekis eó Nsgoknak az előbbenek ductussann járván földömbé belé szántatott [Ádamos KK; JHb XIX/41]. 1798: Tar Jánosné Aszszany a földöt vissza ne vehesse [Csegez TA; Borb. I. Csegezi Csongvai Pál hütös assessor kezével]. 1821: Fodor Sámuel és Báro Josikáné Földgyek Szomszédiban [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1824: bir a' két fordulon Alodiális Földöket [Erdőszengyel MT; TSb 43]. 1831: a Solymostoi Hid mellett, ugyan arendaba adott Földötis vegyék, s kaptsalják a több ki cserélendő Földökhöz [Dés; DLt 904 mell.]. 1845: a' dirib darab földök eladását tárgyazo Levelek [Dés; DLt 657]. 1849: A Forasoktól valo föld (sz) [Mezőköbölkút K].

Szk: erdős ~. 1728: a Desi Somkut fele valo fordulo határb(an) a Szipoly nevü Völgyet az Borona kut felett ... mind az ott levő nyllakat, mind a Város közönséges erdős földét határozván meg nap keletrül a Bercz tető — nap nyugotrolis a tető [Dés] * kvarids ~. 1708: jelente nekünk elsöbe Nemzetes Miklos Deak u(ram) 6 kegyelme, mivel ez Mostani szük, és Nyomorusagos földöben Nem leven szeginy apro arva gyermekeit, mivel ruhazni és taplalni, ketelenitetik ilyen nagy szüksegib(en) zalogb(a) vetni ugy, mint ket hold quartas földet, ugy mint in flo 10, idest tiz magyar forintokba Nemes Fazakas Gabor Uramnak [Ne; Doblev. I/62] * majorkodó ~ földesúri/alodiális föld. 1679: Kóródi Nemes házhelyeket ... majorkodó földekkel, szőlőkkel, szánto foldekkel .. adtuk vólt ... a' Specificált Vrnak [Ks 19/I. 6-hoz fej.] * nyilas ~. 1644: adot ... egj Nilas Földet az Fa hozo uton aloi [Balavásár KK; SLt 15. B.4]. 1647: Dobokai Farkas az dobo-kan lako dobokal nemzetel mind egi nemzet volt es tudom hogi egi fele es egi oszlason volt Joszagot birtanak azt is tudom hogi földet Retet es egieb Nylas földet ez mai napigh is mindenü egüt osztanak az tób Dobokai rez Joszagal

kit most Silvasi (l) Andrasne Aszonfom bir [Doboka; JHb III/55]. 1681: Az Taxasok ... reghen ten az földes Ur engedelméből, egi szél szánto földet magok között fel osztottak ... Ezek nevez tetnek Nyilas foldek(ne)k [Hátszeg; VhU 147]. 1721: az Nyilas földek végén [M.gyerőmonostor K] * *tiszta* ~ kb. irtásföld. 1589 k.: vagio(n) Zabo Thamasnak tizta feolde annak vegebe volt valami keues cziereczke, tudom hogy azt ki irtotta, de minden az kinek vgy volt valami kiczin teouisses feolde vegiben ki ortotta zabad volt az uthgi ki orthatta [Szu; UszT].

13. (föld)birtok/tulajdon; proprietate agrará/de pámint; Boden/Grundbesitz. 1540: Bathory Andras es Dragffy wram ... az mongyak hogy ez wrak egy ortagoth byrnak, de ewk chak egy kychyn feldet byrnak [Kv; LevT I.9]. 1550: az fewld zynyn myndenik feely byzonsagokoth wygenek, es az byzonsagoth megh erthwen, walamellyknek az fewldhez Job ygassaga lezen, az fewld annak maragyon [Mányik SzD; BfR II. Reg. VI]. 1573: Molnar Marton Azt vallia hogi zol volt Zabo lenart Borbel Ianosnak hogi Ne Zaytolna az eo feolden ely Meune onnat ... hazwd Bestie kwrwa fyawal benne walaki varos földének Mongia Mert enym, Meg az giepwtis fellyeb teszem Innet ha akarom [Kv; Tjk III/3. 300]. 1591: Az Bekes hadabannis feyedelem feolderul zolgaltam Nem kgderul [UszT]. 1606 Hittam ki az föld mereöket az Jspotalj földere, mert Crayczar Andras el zantot uala benne, fizettem nekik f — d 32 [Kv; Szám. 12a/I. 30]. 1624: diak Benedek mind fiastul az Atyam földin lakik wala [Telek Hsz; BLt]. 1694: Kelemen Mihály örökös földő Disznaji Kelemen Mihály földő eö Ngok Jobbágy Földő [Disznajó MT; Ks 8. XXI. 23]. 1711: az Zéjk Miklos Uram Kazul névű jabbagyanak főgye [Kéménd H; JHb XXXIII/2]. 1740: Az Gaz völgyő felöl Az Gazvölgyő oldalán az falú főlygyő [Csekelaka AF; KCsl 6]. 1767: égy Lázár Gyérmán névű Tihoi Udvari Tiszt égy néhány Tihoi emberek(ne)k a botskorokban Tihoi földet kötettett ... és korbáltal hajtotta őket hogy esküdgyenek meg ugy, hogy amely földön állanak, az Tihoi föld, és Tihoi földön állanak a lábokkal [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 14 Puskás Luka (60) és Puskás Nutz (67) jb vall.]. 1828: F. Sinfalvi Szabo Sándor .. Vér atyafis azan Földhez [Asz; Borb. II. F. Sinfalvi Szolya Sandor hűtes Asszesz szor kezével].

Szk: ~ *igazitani*. 1594: Eszt tudom hogy asz Deesy Bjrakat Vittek ky asz Nemes feold Igazitany asz Deesy hatarra [Dés; DLt 246] * ~ *osztani*. 1590: Az feold osztasba(n) ezt tudom mert en volta(m) eggik Eskwt keseobzer hogy mi kwleombe(n) nem osztottwk az mint annak eleotte el osztottak volt, vgy valaztak az keseobszery Eskwtteket hogy Czywtor Benedek es Gal Thamas mo(n)dgialk wala, hogj eok kj Nem Mennek teobzeor feold osztany hane(m) ha para(n)chiolatot hoznak reaiok [UszT Petrus Barla de Beogoz vall.]. 1629: hatart külön nem birtak hane(m) tauaszal mind az Oh mind az uj Thordaiak egyben gyfülle(n) vgy mentek ki feold osztanj [Kv; TanJk 57] * *irtott* ~. 1731:

a gyeün kivüll van irtott földé [Bh; KHn 12] * *király* ~e fejedelmi/kincstári föld. 1580: forro kalara Azzoni nehai vytezleo Illiesy Kozmane Nagy beoleoni* ... azt uallia ... Az kis pal gal georgy eoreoksege feleol azt tuggia hogj mindeltig kiralj feolde wala [HSzjP. — *Hsz] * *királyi* ~ 'ua.' 1632: valahun falu földé vagy királyi föld találatik [Udvarfva MT; Barabás, SzO 365] * *közönséges* ~ közföld. 1725: A' Felső Tonak a' vize a' hol fekszik örökke ugy hallott(am) az öreg emberekől, hogy a' Falu közönséges földén fekszenek [Tóhát TA; JHb XI/15]. 1737: Minthogy Sigmond Josef ur(am) az Keresztesen osztott földet másnak adta gratificalodván város közönséges földével, hogy attol aki fel fogta el vétetvén Heves István Uram(na)k cedallyon ha mi munka léssen interi(m) a földön meg fordittatván [Torda; Tjk I. 145]. 1757: a' hol ... eo Nga Sellérinek a háza vagyon a' bé kerteltetett ház körül lévő utig lévő helyel egyfütt ... közönséges Falu Földé volt [Galgó Sz; JHbK LIV/12] * *örökös* ~. 1632: mivel vadnak irtásink is, kit csináltunk sok munkánkkal szántó földet vagy széna rétet, ezeket oszlásra nem bocsátottuk, hanem ő kigyelmei* is, ha nem restellik a falu földéből szabadasan irthassanak, a legyen örökös földek, mint mű nekünk^b [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366. — *Ti, azok, akiknek újonnan adtak házhelyet és nyilat. — *Ti. az őslakosoknak].

14. határ; hotar; Mark, Flur. 1559: Az Mesarosok valamely Barmoth ah wagy yth az Coloswary fewldewn az wagy zokadalomba wezen (igy l) azth zabad legyen yde az Coloswary hatharra hathany Ees yth megh hyzlalny [Kv; TanJk V/1. 58]. 1561: Thizthelen(deo) es Byzoth wram, The k. Thutthara Aggywk Mynd Az Aknay* Byrowal egetembe, hogy A mynemy dolog eszet wala Aknay felden ... [Dés; BesztLt 6. — *A désaknai]. 1594: Az Somlioi feöldeön vagjon Buza vetes hold No. 111 ... Az Kraznai feöldeön ... el vetetlen feöld vagjon holdal No. 34 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15] | Wagjon az Baghossi* falu feölden egi Maior haz [i.h. 18. — *Bagos Sz].

15. ~ *szinén* a helyszínen; la faja locului; an Ort und Stelle, auf dem Schauplatz. 1550: az fewld zynym myndenik feely byzonsagokoth wygenek [Mányik SzD; BfR II. Reg. VI. — *A teljesebb szöw. a 13. jel. al.]. 1603: Albert mihalj sofalwj zabad zekel hwjt wtan ezt wallia Az föld zenen meg mondhatnam az földnek a hatarat de Jnet nem Tudom [UszT 17/29].

16. ház(nak a) ~e háztelek, belsőség; loc de casă, intravilan; Hausgrund, Gewanne. 1585: az haz feoldeben egy darabot el bochwilleotek wala [Kv; Tjk IV/1. 429]. 1595: mely hazat chinalatott az my Aniank, Annak a' haznak a' feöldenek Job reszet nagy perrel vette ky mas ember kezebeöl [Szu; UszT 9/50]. 1621: Teglas Katha ... eleő nyelneuel vallast teuen, hogy ennek eleotte wala wdeöben az eö Edes Annia ... bizonyos eltaoztathatatlan zwksegtől kenzeritetnen, kelletet uolt az eo hazoknak feöldeben es kertiben egy darabot

el adni es idegeníteni . . Baniay Peternek bizonios arro(n) [Kv; RDL I. 115].

17. táj, vidék; tñut, regiune; Landschaft, Gegend. 1595: Acz Mattyas ment megis Malom latni, és formaiat venny, egez Tanacz Akkaiattyabol, Beszterczere és oda az földre (így l), 2 loúal vitte Warga Jakab Besztertzsig . . . f 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 123 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1682: mivel az mult üdökb(en) azon földön forgott változasok közbe(n) buydosván el Kraszna var-me)gyeből Rétséről ugian oda valo eörökös Jobbágyom Imreh Janos, kezhez nem kerithettem edket lappangván előtte(m), hanem most utollyára folyamodván Teken(tetes) N(em)zetes Varadi Polyk Janos vramhoz es eo kglmének remenkedvén hagi azon buydosó Jobbágyok(na)k fel keresés-b(en) s meg fogtatásáb(an) lenne seghitségghel [Kv; RDL I. 159]. 1740: Ezen az földön az eget bornak ejtelet 60 penzen alol nem adgják [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1784: ezen a földön igen alkalmatlan Tavaszi idő jár [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *Aranyos* ~e az Aranyos (folyó) melléke. 1652: Balog' Pal . . . Idegeny jobbágy meg' eddig egiebbel nem szolgált Aranyos feolderwl ment oda [Szászlóna K; GyU 123] * *Fogaras* ~e. 1611: Jöuenek my előnkbe egi felöl az nemes es Vitezlő Farkas Jstua(n) Rechie(n) Fogaras Tartomaniaba(n) Fejeruarmegebe lako Es mas felöl ugio(n) Rechien Fogaras földé (így l) Fejeruarmegiebe(n) lako az Nemes es Vitezlő Bojer Peter [Szád.]. 1632: Eleitől foguan rend tartas szerent Fogaras feölde birsagh szedesben egienleő modott es rendett tartott [Grib F; UC 14/38. 6. — A teljesebb szöw. *bírságszedés* al.]. 1751: Salamon Tikosán Veniczén lakik a Fogaras Földin egy Malomban [Vledény Br; BrÁlt Stenner V. 29. — Binder Pál kijegyzése]. * *messze* ~re. 1626[XVIII. sz.: Messze földre hallik ennek rapogasa [ItK 1931.77 Fiátfalvi György Pokolbeli látomása]. 1735: azon gonosz szándékkal továbbrais ment messzse földre, ujjabb mereg után, hogj vigképpen el vesszessen [Dés; Jk] * *nagy* ~ön messze földön. 1713: (A malomnak) massa nagy földön ném volt [MNY XXXVIII, 132] * *Szekely* ~e a Székelyföld. 1587: Az mélj Jozag engemet illetne tudniillik Zekel földén . . . Arol valo levelek az kik volnanak azok mind ugron Tamas kezenel uadnak [Petek U; SzO IV, 99]. 1620: Ez leuelem mutato Jambor szolgam Michael Demeter, Migyen oda Szekelli feodire Szepsi szekbe Illieffaluara [Kv; EMLt Nimettyh Gergelli usz-i kapitány kezével]. 1623: (A juhokra) vyseltessen valoban gondott es tarsciou oly gywteőkeött nekik menemwek az Zekely feöldin vadnak, Zekely feoldy modra czienaliak az saytokott [UrbF 121 Bethlen Gábor ut fog-i ub-jához].

18. ország; țară; Land. 1634 e: Egiptus csudálatos bő föld hogy ez széles világ kerektségében annál bővebb föld nincsen [BTN 401]. 1788: ha isten . . . földünket az ellenség be ütésitől oltalmazná, szükségét nem várhatnánk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1816: Nem láttam én az

igaz jó Anyát meghalni: idegen földén sirattam ötet [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.].

Szk: *Török* ~e a (török)hódoltság. 1686/1776: (A) ház és fundusnak . . . szomszédgya mostanság Török földiről fel jöt Ratz [Ne., DobLev. I/33]. 1790: most sem(m)i rosz hireink nintsenek a Török földé felől [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

19. *whány* *órányi* ~re whány órányi távolságra/járásra; la o distanță de citeva ore (de mers); einige Stunden (weit), von . . . Stunden. 1739: az Muszka Gralis Felt Mareschal Minich, az Armádajaval négy Orányi földre volt Hutinhoz [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1787: Emporiumunk B Hunyad egy órányi földre nehez uttya. N Almás fel mért fölnyire, nehéz utya [M.bikal K; Somb. I.].

20. ? (helyi) terület-mértékegység; unitate de măsură (locală) de suprafață; (örtliche) Flächenmaßeinheit. 1641: Az Mogiorosban tudok edt negyed föld (!) kaszáló réthet [Inó Sz; GyK X. 30/8].

21. (a kelme) alapszíne/mezeje; culoarea de fond (a materialului); Grundfarbe/Grund (des Stoffes). 1841: Egj ujj Keszkenő fejer földje fekete kotzkás széllel [Dés; DLt 466].

22. kb. (a dívány) töltött, fekvésre való része; partea umplută pentru culcat a divanului; die gefüllte, zum Liegen geeignete Seite des Sofas. 1849: maga a' Diván polituras igen diszes veresses virágu anyaggal fölgye bé boritva federes. Egy más gyönyörű Diván polituras — kék virágu massával a' fölgye eilátva | Egy kanapéj gyöngy színre festve, széllel pedig sárgásan, — ezen kanapé töltött veress virágu anyaggal bé húzva a' fölgye [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

◇ Szk: ~ig meghódol'?' 1746: mind akartam keggel(me)det^a az őcsem maga viseleserül, de maga viselesit pennara sem tudom venni, maga magam is az földig hodoltam meg ugj az egezs hazám^b is hogy inkab valami jora vehetnök [Hsz; BLev. — *Tollban maradt: tudósítani. — ^bEkezéscserével *házam* h.] * ~ön lakó? (szegény) jobbágy v. zsellér; iobag sau jeler (sárac); (armer) Leibeigene od. Inquilin. 1554: Az fewdewn lakok dolgath ygy hatthák az vrak lenny hogy az ky yghaz fewdewn lako, . . . ez megh thartassék, az kyk ennek kyvöle valok, megh rothassanak [Mv; SzO II, 108]. 1556: In Lezffalu haébo quator villicos vulgo földön lako [SzO III, 312]. 1567: paranchiolwnk nektek, hog' . . . az feo nepek kezozeletek kiknek feoldeon lakok az Rawason ninchenek az eotwen penzt . . . Zaz Sebesnek epetesere . . . az my hyweonknek witezleo kornis myhálnak, ez dologra valazott zemelnek kezebe zolगतassatok [SzO II, 212 fej.]. 1606: (A) három földén lakok az en Edes Anjamroles az en ver zerent walo Att-hiamfjarul Janosj mihaljrul zallottak en ream [Uszt 20/97].

Talán ide vonható ez a latin szövegbe ágyazott szórványadatok is: XVI. sz.: Exceptis primipiis ab ovo eorum relictis aut qui ab antiquo conserdunt quos fewdewnlako vocant [MNY XXV, 236].

◇ Sz: *részeg*, mint a ~holt/tökrészeg; beat criță, a fi beat tun; (stern)hagelvoll, stockbesoffen.

1813: Barátosi Joseff ritkán jelenik meg a' Czéhban, ... azt tudam, hogy edgykor részeg lévén mint a' föld, a' Czéhban czivodatt Székely Moses Urammal [Dés; DLt 56.5] * *nom tud, mint a ~ annyit tökfilkó* (nem ért vmihez); prostánac (nu se pricepe de ceva); Dümmling (wer eine Sache nicht versteht). 1782: En ahoz nem tudtam mint a' föld annyit is, hogy mi formán kellyen producálni hogy szabadságban maradhasson az ember [Torda; KW Vall. 10].

◇ **Hu. 1464:** infra quendam monticulum ex ista parte Zazfwld dictum [Nagyernye MT; Barabás, SzO 107]. 1510: terre captate Fogothfewld (sz) [Góc SzD; DL 36.399.325. — Jakó Zsigmond kijegyzése]. 1654: Hagos földje (sz) [Hétúr KK]. 1669: egy szel föld az mellyet hinak Erdő földenek [Zentelke K; KHn 138]. 1690: az Iszak földje [Hévíz NK]. 1691: Nestes uegib(en) üdülő föld (sz) [Szentmárton Cs]. 1692: Damakas fölgye hátán (sz) [Kászonfelfiz]. XVIII. sz. eleje: Az Fejedelem földje labjában ... az Varos mellet (sz) [Alvinc AF]. XVIII. sz. köz.: Az Hosszu földök rendiben [Boroskrakkó AF] Vápa földben (k). Vápa födekben (k) [Gyalakuta MT]. 1654: A' Szeles föld (sz) [Radnótfája MT]. 1761: Föld Űver nevű helyben [Vadad MT]. 1768: A Horgos földen félyül a hoszszub(an) [Szava K; RLt 0.4]. 1770: a Sugár földben (sz) [Vista K; KHn 271]. 1772/1812: Az Kесе földín (sz) [Kál MT]. 1793: a Veres föld nevezetű hely [Torockó; Bosla]. 1795: az Horgas földben (sz) [Szentháromság MT]. 1799: Nagy pad föld [Jobbágyfa MT]. 1808: a Három földén (k) [Csekelaka AF]. 1891: Aszszony föld (sz) [Hídvég Hsz].

Ha. 1570: az eo feldekreol [Kv; Tjk III/2. 11]. 1585: Takacz Gaspar feoldeo [Galac BN; WLt]. 1599: feöldhez [UszT 15/196]. 1603: uette be* egi feldeket [UszT 18/39 *Értsd: vetette be] [feoldeonkeon [UszT]. 1625: Földöymet [i.h. 94a]. 1639: föld [M.köblös SzD; DHn 47]. 1687: földömhöz [Ádámos KK; Berz. 1]. 1688: Fod [Etéd U]. 1690: földén kívül [Hosszátelke AF; Kath.]. 1691: az ő kegyelmek ... földökön [Magyaró MT; Told. 22]. 1720/1770: földöt [Kük.; LLt évr. Transm. 234–5]. 1732: Marhájáról és földiről [Dés; Jk]. 1732/1770: Számos emberek földök [Sásvári préd. Msz]. 1745: föld [Ne; Incz. I]. 1752: földöt. földököt [Mezőcsán TA; Ks 15. LI. 6]. 1761: földöt [Jedd MT; i.h. 45/3]. 1763: föld [F.tök SzD; RLt]. 1765: földén [Bala MT; Ks 14. XXXV] | fölgyek [Tarcsafva [U; Pf] | Földöt [Széplak KK; SLt évr. Transm. 344]. 1774: földöt [Mocs K; Ks Conscr.] | földök [Szamosfva K; i.h. 199]. 1778: (az ő) fölgyek [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/16]. 1782/1799: Földök [Torockó; TLev. 5/16. 365]. 1791: földök között [Mezőbánd MT]. 1792: fölgyeket [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. 1796: Fölgyek [Bács K; RKA]. 1803: Földünköt [Bözödújfalva U; Pf]. 1809: földömet [Nyárásztbenedek MT; Told. 37]. 1814: földömbé [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. 1819: földén [Mv; MvLev.]. 1822: földén [Dés; DLt 133]. | földjekhez [Dés; DLt 1823. évi ira-

tok közt]. 1828: Földöt [Asz; Borb.] | Fölgyek [Marosztgyörgy MT; Pf]. 1829: földünköt [Csókfa MT; TSb 24]. 1833: Földöken [Dés; DLt 702]. 1836: földjek [Dés; DLt 731/1840]. 1840: Földömet [Dés; DLt 277]. 1841: földöt [Vajdakamarás K; KLev.]. 1845: földöt [Dés; DLt 657]. 1857: földököt [Köpec Hsz; Köpeci lev.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

földabrosz térkép; hartá; Landkarte. 1835: A' Kolosvári Könyv nyomtato intézhet(en) ki jött Erdélynek, és Mországnak föld abroszsa (: Map-pája;) [Vaja MT; Hagymásbodoni (MT) ekl. könyv].

földadás földjuttatás; atribuire de pământ; Bodenzuteilung, Landzuweisung. 1780/1804: Senkinek Birák híre nélkül Város közönséges földéből maga tetszése szerint Erőszakkal foglalni szabad ne legyen hanem ha valaki foglalni akarna, a' Birák(na)k hírré tegye kik meg vizsgálván, ha a Mlgs Földes Urak jobbágyainak egy aránt vagyon é osztva az ollyoni (!) föld ahoz képest, a' mellyik földes Ur részére több illenék arról a' részről való lévén a' ki foglalni kíván, és a' közönséges föld adásban a Birák a' Propörtiora mindenkor vigyázván, egy kis kender, káposzta földet pénz nélkül adja(na)k [Torockó; TLev. 38].

földadó földbér (a földesúrnak a jöb-től fizetett pénz- v. természetbeli szolgáltatás); dare pentru pământ (obligatie în bani sau în natură a iobagului faţă de moşier); Grundsteuer (vom Leibeigenen dem Grundbesitzer gezahlte Geld- od. Ertragleistung). 1640: Feold Adoban mind(en) harmadik ezendeoben feo biron kwil tartozik adni d. 8 mind(en) ember [Daróc K; GyU 51]. 1640 k.: föld-adóban, melyet Szent Márton adajának*, minden ember annuatim den. 8 tartozik adni [uo.; EM. XLV, 9, ill. BTF 114.11. — *Tollban maradt: neveznek] | Minden egész helyes jobbágy föld-adóban annuatim tartozik fl. 1, fél helyes félannyit tartozik a dominus terrestrisnek adni, kit szüretnek idején musttal szoktak megfizetni, ha pedig mustjok nem leszen pénzzel kontentálják [Bh; i.h. 6, ill. 8] | Mind (!) ember föld adóban annuatim tartozik adni den. 8, kit az magoskender kiszedésekor szoktanak felszedni [Nagykapus K; i.h.]. — L. még a földadítás, földvám és földvám-**adó** címszót.

föld-behordás föld-bevitel; cǎratul pǎmintului; Bodeneintragung. 1600: Az Katonai Mihali vram temetesekor, ahol az keoweket az fundamentombol ki hantak, es az heliere feoldet hordottak az feold ki es behordastol fizettwnk d 16 [Kv; Szám. 9/-IX. 26].

földbéli 1. szántóföldbéli; de pe pământ arabil; vom Ackerfeld. 1560: Az my Ingo bingo marhanak feoldbelj vetemymnek Es chipleth buzanak, gabonanak, El oztassat Nezy Ide ala megh Irth mod zerint hattwk kozteok megh ozlany [Mányik

SzD; IB VI. 225/13]. 1586: Iria megh^a, Meny Buzaia leót az feölbéli Wetemenybeol, Meny leót az Molnokbol, Meny leót az Meray dezmbol Mayor-sagbol [Kv; PolgK 19. — *Ti. az isp. m.]. 1590: ez J Bodoni Balas Vrwk Capitansagakor megh szantotta ez ... feölbelij reszonket búszauál az eztendöben be vetette [UszT]. 1645: Lazar Istvánné Aszszoniom, es Lazar Istvan Uram közöt valö Compositio ... Az fölbéli vetes feöl így alkuttattuk [LLt Fasc. 120]. 1777: edgj darab nyoltz Vekas föld ... Saradi Sigmondne Asz(szonyomna)k adatek az Hederfai Felső fordulobeli huszon, het fölbéli része melle [Kük.; DobLev. I/108].

2. földbirtokbeli; dín proprietate de pámint; vom Grundbesitz. 1668: adá ... fölbéli részét ... egj az el mult nyári kancza czitkóért [Csíkfa MT; Bál. 50]. 1853: No de ugyan meg küsdém (!) Szabo Sándorral a' Szakadát tövín lévő fölbéli részemért — a' Hely színére is ki mentünk az Előjárósággal ... s bé bizonyítottam hogy nints igaza [Héjjasfva NK; Pf Nagy Károly lev.].

földbér 1. földadó (a földesúrnak a jbtól fizett pénz- v. természetbeli szolgáltatás); dare pentru pámint (obligatie în bani sau în natură a iobagului față de moșier); Grundsteuer (vom Leib-eigenen dem Grundbesitzer gezahlte Geld- od. Ertragleistung). 1587: Keouetkezik az Meray Dez-mabol ualo Jeouedelem. 26 die Nouembris hoz-tanak az Jobbagiok ... hogy az Búzat, melj Déz-maban fátott vala ki Csipelték, 15 keobleott. Es-meg attanak feold berbeh ket Keobleott [Kv; Szám. 3/XXVI. 5].

2. állami/kincstári földadó-nem; un fel de impozit funciar către stat/către vistierie; Art Staats/Árarialgrundsteuer. 1592: Sigmond levele: hogy a' Colosvariaknak mind ith valo s mind masut valo hatarokon fekw zwleiekreöl Mustiokrol, Se vamot, se feöld bert, se kilencedet ne vehessenek | Layos lewele, Conuenth pechety alatt, hogy a' fenessy zeöleokreol se feöldbert se egieb Exatiokat Ne vehessenek chak az igaz dezmath [Kv; Diósy-Ind. 25—6].

3. föld-haszonbér, rég (föld)árenda; arendă pen-tru pámint; Pachtzins. 1587: Lassak meg, hogy ha az hatar zelbe vagio(n) e az fold, es ha abba va-gio(n), teha zolga Birot vigyenek Az kayanthaiakra, es tilchya el azoknak (így!) Az feöldiknek elesetwl, ..., az földes embernekis az ny feöld-ber volna megh fizessenek es az varas zamara ves-sek be [Kv; TanJk V/3. 243b]. 1589: A feöld berbe Ferenczi Antalnak cub. 2 [Kv; Szám. 4/XI. 4]. 1606: Ez Eztendöben Feöld beriben Eördeög Jstuanne adot Buzat Cub 1 m: 2 [Kv; i.h. 12a/I. 5].

4. kb. jobbágy-elköltozködési váltságdíj; pre-țul de răscumpărare a mutării iobagului; Lösegeld gezahlt für den Verzug des Leib-eigenen. 1592: Az paraztsagh, megh adwan Vranak az feöld bert minden marhayauál Colosuarra ieönessen es meg maradhasson [Kv; DiósyInd. 15]. — L. még föld-
adm 2. al.

földbirtok proprietate de pámint; Grundbe-sitz. 1864: Közönségünknek mint taxalis lakósok-nak tulajdon földbirtoka nem lévén, az ezen köz-ség határában előforduló többi topographiai nevek az illető községeknél ... fordul elő (így!) [Tölgyes Cs; GyHn 60].

A címszó szótárban először — éppen adalékunk évében — csak CzF-ben jelentkezik [L. az NySz, OklSz és EtSz nemleges bizonyosságát].

földbirtokos moșier; Guts/Grundbesitzer. 1862: Augustus 16-án estvéli 9 órakor halt meg Sz. Ajtai Tekintetes Nagy Farkas Úr, földbirtokos, 46 éves korában agy ideglázban [Dés; RHAK 138].

A címszó először szótárban CzF-ben (1864) jelent meg.

földbutella agyag/cseréppalack; butelie de lut; irdene/Tonflasche. 1770: Föld Butelia mázos nro 3 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

földesatorna cserépcatorna/cső; țevă/tub de lut; irdene Rinne/Röhre. 1767: Kürtös Kaláts for-májú földbe való föld Tsatorna Nro 10 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 27].

földesupor cserépcsupor; ulciță de lut; irdenes Häflein/Töpfchen. 1740: Föld csupor 2 Föld Ser-penjö avagy röstölő [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 7].

földdomb földhalom; grămadă/movilă de pámint; Erdhaufen. 1639/1727: menvén arról az határ Dombrol nap kelet felé, egy végseo Föld dom-bott, avagy határ halmot hanyattunk* [Ks 14. XXXI. 3. — *Bala és Kisnyulas (MT) között].

földdombocska-métázás határhalmocska-határolás; fixarea hotarurilor prin movilițe de pámint; Flur//Grenzhügelchen-Rainung, Hotterung. 1782: Az Also Sukiak a' Tavasz félt valami föld dombot-ska métázást tsináltak [F.zsuk K; XLII. 5. 28 Udvarhelyi János (33) zs vall.].

földeske szántóföldeske; bucățică de pámint arabil; Ackerfeldchen. 1582: adek ... egy feöld-echket Kouach Balynti mellett | en az en fele-segemteöl el valaso(m)ba Marthatol ... es az el valasbely lewelnek valtsagaba ... adek Lazlo pap-nak ... egy feöldechket [Uzon Hsz; Kp 1]. 1589 k.: Tudgia az Zabo Thamas feoldett az Zeken hogy darab feoldeczjett foglalt es rea ment az varas [Szu; UszT]. 1619: ada ... egy kws foldecziket [Petek U; Hr 1/2]. 1677: adott volt Samsond falua holmi daraboczka feöldeczket [Sámsond MT; Berz. 14. XVII/8]. 1676: Vagyo(n) egy Feldeczke [Szent-gerice MT; Told. 8]. 1693: Az Sulymos tonál negj hold földetske [Ne; DobLev. I/87] | ada(n)ak ... egy fel alaczka földeczket [Sszgy; BLt]. 1695/1777: egy kis földetske [Tarcsafva U; Pf]. 1777: ada ... egy köblös földecskejét ... és három szegeletcske szena füvetis | a kús földeske [Pálos NK; Hr 1/42]. 1728: földecs két bir a Tőke szerb(en) [Dés;

Jk]. 1737: Földeske (!) van Völcsök felül valo Forduloban is A: Bölcsös után [Szamosújlak Sz; Végr.]. 1741: tavally egy Ház helyyetskének minemő részecskéit szerzették meg ... és egy bizonyos földecskét . . . adtak volna [Nyárádszbenedek MT; Told. 22]. 1750: Volt egy kús földecskéje [Kál MT; Berz. 2. 40/64]. 1755: es Tudok egy kús Földecskét [Szentimre Cs; Hr 3]. 1757: küsed Joszágotkához tartozo két Földetske [Vacsárcsi Cs; Sándor conscr.]. 1766: Kispál Bálint Ur(am) így felei hogy, ezen Földetske ebből a Döllő Földből szakadott ki [Kökös Hsz; Kp I/234]. 1772: édy darab földetske [M.nagyzsombor K; Somb.]. 1773: Hevederfenyő(en) vagon egy szilak földetske [Szentsimon Cs; Hr]. 1798: Ad holmi diribb darabb földetskétis [Dés; DLt] | égy Gyümölsős helyetske és Pusztátka ... töröküzás és káposztás földetske [Kv; Pk 6]. 1805: Rátz Éva Aszszony adá (!) Cserében a' Falu végén ... egy Földetskét [Kód Sz; Végr.]. 1806: Matskási rész Földötske [M.palátka R; RLt O. 2]. 1809: Monostori Utra járo Földetske (sz) [Nyárszó K; KHn 123]. 1825: Igen jo kis földetske [Szárzapatak Hsz; SzentkZs Consr. 337]. 1853: vissza Botsásák azon kftsin földetskét neki [Héjjasfva NK; Pí Nagy Károly lev.].

földedény cserépedény; vas de lut; irdenes Gefäß. 1676: Konyhára föld fazakak kivántatnak ... Borhoz valo fazakak kivántatnak. Hoztak Thordárol valami feold Edényeket [Uzdiztptéter K; Ethn. LXXII, 608 Teleki Mihály kővári főkapitány költségnaplója]. 1706: Az Aszszonj Házában lévő Föld Edények . . . nr. 6 vagy 7 [Longó NK; KvAkt Mss 261]. 1742: Föld edény 2 Holyáros Csupok 2 [Bh; Told. 25]. 1744: Edgy Cseberbe holmi föld edények [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1758: (A virágházban) Föld edény(en) Levő czitromfa fiatal 9 [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1789: 3 Nagy, és 33 kissebb Cserép Edények vagyis Fictilek mellyekb(en) orvosságok vagy(na)k Rf 2 ... 66 nagyobb, közepszerű 506. kissebb 674. darab Föld edények vagyis fejer Csuprok Rft 20 [Mv; Consr. Ap. 42]. — L. még TT 1889. 247.

Szk: makkfalvi ~. 1716: Makfalvi föld edényeket e szérént hozta a Fazakas ... Óreg aballo, vagy porsolo Mazas No 5 Labas 6, lábatlan porsolo Mazas N: 10 [Szentdemeter U; Ks 96].

Földel 1. kb. termőföldet jó, érett földdel javít; a imbunátáji un sol cu pămînt bun îngrășat; Ackererde mit gutem Boden verbessern/meliorieren. 1687: Mint hoga eze(n) szőlők ighen el soványodtak, kellene Úy ért földel mindenik tövet meghuritani vagi földelni ... NB: Az szőlő földelni valo hasznos jó vj földet igi csinállyák: oldalab(an), allyaban, (: valahol helye vago(n):) mind gypes-től nagj hosszu kazal földeket hannak őszve jo magassan; három vagi négi esztendőre alkalmasint őszve érik, (: mellyet az jo gazda megh ismér:) mikor már az jol megh ért, az ki nyitott szőlo tökere egy egy jo kosarral, vagi teknőczkével töltenek, es azutan ugi kapállyák be; es minden művét

az eő idejéb(en) jol meg adván, megh láttja az gazda, Is(te)n aldasa után mint fogh epülni [Vh; VhU 586]. 1756: Kis vas Lapátocska mellyel a' czitrom, és narancs fákat szokták földölni [Déva; Ks 92. I. 32 kúria-lelt.].

2. kb. (padlózatot) agyaggal le/megdöngöl; a bătători cu lut (pardoseala); (Fußboden) mit Lehm feststampfen. 1841: Ezen szobának also padimentoma jo modgyával földelve vagon, felső padimentuma pedig őtt Szál gyalult fenyő gerendákra gyalult deszkával vagon bé rakva, és felyül meg földelve [Km; KmULev. 2]. 1842: Csűr földit igazította 's földelte [Hosszúaszó KK; Born. F III Szemerjai Károly számadó kezével]. 1852: Ugyan azon ház alja földelve van [Km; KmULev. 2 papírmalom-leírás].

földelés 1. föld- (fel)töltés; umplere de pămînt; Erdaufschüttung. 1878: A gáton Földelők A gáton dolgoztak Földelést [Etéd U; NKf].

2. agyagpadlózás; pardoseală din lut bătut; Tonschlag, Kleiberwerk. 1650: az hazat az hazazattyáig mind tapaszszával földelésivel együtt segélyek [HSzj épti és hazazat al.]. 1680: ezen haz(na)k ... also padlása földelést kéván [A.porum-bák F; ÁLt Inv. 5]. 1762: egy pénteken ment Falunkbol egy nyéhány gyermek, kikis délig hordottanak az ház földelésére parandot [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

3. ? (agyag)tapasztás; lipire (cu lut); Lehmschlag, Kleiberwerk. 1725: 60 nap számosak fizetésére kik az két kertben lévő major Házak, és Istállók tapasztásán, azok padlásának földelésén, item azoknak masodsor meg síkárálásán, ... dolgoztak, az ajándék dólgozokon kívül ... fl: hung: 10 d: 20 [Kv; Ks 15. LIII]. 1794: Pintze felet padlás földelésivel együt Rf 7 xr. 30 [Déva; Ks 73. IV. 10].

4. 1754: az Árokba szakadnak az Sáros Fakadékos eretskék olyan helyt pedig belől az árok partyán pástos-forrott helyekenn jár az ember, hogy a' hely meg kezdett forrani az Árok földelésétől [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

földelés-pádimentom földpadlózás/padlózat; pardoseală de lut; Lehmschlag, Tonschlag. 1651: Az Tyuk olak felől valo elseo házakba be menven, Romladoszt földellés padimentoma | a Tarhaz ... jo boltás, földellés padimentuma, a két oldalában két vakablak [Görgény MT; Törzs].

földeletlen földelés/földtöltés nélküli; fără umplură de pămînt; ohme Erdaufschüttung. 1771: sokszor a' Gátnak földeletlen és dugatlan volta miatt, annyj viz sem ment a' Silipre, a' mennji egy viz ivo kártyán által mehetett volna [Sövényfva KK; JHb LXVII/175].

földelő I. mn Szk: ~ szekér földhordó szekér; car pentru căratul pămîntului; Wagen/Fuhrwerk für Bodenbeförderung. 1815: Az F. Zsuki el Szakadatt gátnak meg köttetésére fel ment munkások(na)k és Materialék(na)k Specificatioja*... Föld-

delő Szekér ki állott 19 [SLt évr. — *Köv. a fels.].

II. fn földelőmunkás; muncitor care lucrează la ampluturi de pământ; Erddammarbeiter. 1787: A gáton Földelők A gáton dolgoztak Földelést [Etéd U; NkF].

földes 1. pământos, cu pământ; erdig. 1762: az Anjám a Szérün nőtt buza között a pénz (l) meg szározta, mivel Sáros és földes volt [Gyeke K; Ks].

2. földpadlós; cu pardoseală de lut; mit irde-nem Boden. 1775 k.: Az első kis szoba 1872e (l) padimentomoztatot ki deszkával, a' többi mostis földes [Szucság K; RAK 106].

3. ? agyagos; lutos, argilos; lehmig. 1723: á régi gát követes helyt volt, hogj alolis el folyt á gát alatt á viz, á mostani penig ige(n) földes helyt van, hogy alol á viz el ne(m) mehet hane(m) éppen tsak felfyl kell á gáton ált(al) menni á N. Szamos-(na)k [Kozárvár SzD; Ks 25. IV. 5].

4. ~ edény festetlen, mázatlan cserépedény; vas de lut nesmálítuit/nevopsit; unangestrichenes, irdenes Gefäß. XVIII. sz.: Sengés műnek tíz pénz a poenája az piacon; ... ide értetik az fejer földes-edény máz nélkül való [Dés; DFaz. 31].

5. ' ? ' 1788: Egy Selyem sodrás fűző ... Egy tettezines és földes aranyos fűző [Mv; TSb 47].

◇ Szn. 1579: feoldes Jstuan ns [Uzon Hsz; Kp 1]. 1584: feoldes Istwan [Kv; Tjk 4/1. 290].

földes, földes 1. kb. hordócskaféle; un fel de butoiaş; Art Fäßchen | vány hordócskányi; de ciftiva butoiaşi; von einighen Fäßchen. 1625: Ket eöreg hordo egi földes, egi kis hordo [UszT 8a]. 1632: ualamily faluban eöreg hord adnak korczomara, az ollian helieken mindenwt ab usu antiquo két roka beörrel es két vago barommal tartoznak, az hova pedig fel bort adnak az az egy egy feöldest, ollian helieken adnak roka beör No. 1. vago barmot No 1. s egej féle élestis [Ludisor F; UC 14/38. 84]. 1640: Bort három feoldest adnak raiok [Sárkányica F; UC 14/48. 43]. 1680: Oenopolium. Bő bornak idejen az helyb(en) Continuus Korcsoma szokott lenni, de mikor szükön terem, hat földes bornak á lucrumat szárazzon szokták rajtok meg venni, ugj mint minde(n) földöstől tizen hét het forintott facientes — fl. 22// — [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49].

A címszó a régiségbeli általag hasonjelentésű társa, szinonimája lehet. — Szófeldrajzi előfordulását tekintve, csak Erdélyből mutatható ki.

Szk: ~ bor kb. hordócskában tárolt bor. 1632: Korcziomara elein két hordo bortt attak keözikben, az harmadik(na)k az arrat szaraz korcziomaiul exigáltak raitok mely f. 12 uolt ... A szaraz korcziomat pedig ket eztendeöteöl fogua Tizen eöt forintra neuelték ugis exigalta az zamtarto raitok, tudniillik azokon, kiken egj edgy földes bor uolt, az hol pedig egy eöreg h (gy l) volt, ollian helieken attanak f. 30 [Grid F; UC 14/38. 4–5].

1640: Harom feöldes bort [Kisberivoj F; UC 14/48. 63]. 1680: hat földes bor [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49. — A teljesebb szöve. az 1. jel. al].

2. ~ hordó a. kb. hordócskaféle; un fel de butoiaş; Art Fäßchen. 1592: wgyan az táyban atta wala az I. Egj földes hordomot el, mikor Ezeombe vettem volna hogy el atta(n)* menek biro wramhoz, warosnak biraiához, kerek torwent tolle haromzor megh tyltam hogj el ne adhassa [UszT. — *Erre az igealakra l.NyM 182 kk és az ott id. ir.]. 1600: bochatottam wala zolgamot nemy nemy marhaimert hogy el hosza ... vgininth harom feöldes hordot, harom kart (l), egi erezteö kadat, egy kapoztas kadat, ket olto kadat [i.h. 15/127–8]. 1632: Az szuzek mellet két feöldes hordo, N 2, Az edgikben uagion buza utoly Cub N 2. Az másikban uagio(n) keöleös Cub N 5 [A.porumbák F; UC 14/38. 175] | Az Istallok vegeben egy dezka-bol czinalt Gabonas haz ... itt uagion kilencz feoldes hordo Idest No 9. Edgikben uagion keöles Cub: No 9/2. Masikban Kender magh Cub No — 7/3. Harmadikban mogoro Cub No/3. negiedikben Borso No — 2/2. Eöteödikben Len magh Cub: No — gr. 2. Hatodikban vagon kender Gel: No 2 [Komána F; i.h. 119]. 1647: Az Istallok eleott az Uduaron vagon egy szalmas Pincze melynek felin vagon egy deszkas száán Ket hoszú korczolya; negy feoldes hordo [Drassó AF; BK]. — h. egy földesnyi/hordónyi; de un butoiaş; von einem Fäßchen. 1598: az fellyel megh neuzeum hazambol ky Rekeztettek el foglaltak teöllem az breuis Alath az feleth az my keues marham valamint Zegeni Embernek, zalona(m) kynyerem buzam zabom az feleth keth feöldes hordo serem es egy fel feöldes hordo serem Egieb Elessen es hazbely ezkeoz marham ... neke(m) wala mindeneketh el veöttek teolle* [UszT 13/23. — *Ez teollem h.; alkalmasint az első személybeli előadást a jk-szerkesztő rekesztette be ezzel az egysz 3. személyű ténymegállapító forrával].

földesasszony földbirtokosasszony, földbirtokosnő; mosjereasă; Gutsbesitzerin. 1578: Az eo feoldes vrok es Azzonyok keppeben [Jobbágyva MT; Bál. 79]. 1641: Gál Borbara Jöven jelenti, hogi az eo hitötlten parazna ferie Kis Haidu Istua(n) ötet el hatta, es Sombori Borbaraval földes Azzoniaual el szeökököt [SzJk 55]. 1726: Mihálla Jovan felesége Dobra ... Földes Urát es Asszonyát s posteritássit jámborul szolgállya [Nyén*]; Blt 1. — *Késöbb: Keresztvár Hsz]. 1731: Földös Asszonyam ö kglme Jobbágyatol hallottam [Sövényva KK; Born. XXXIX. 16]. 1778: Földes Asz(o)nyunk mindenkor igen késön költ fel reggel [Pósa Sz; Ks 34. VI/1]. 1795: Nyárádi Mihály

Sok ideig volt Hidalmási Tisztye Földös Asszonyunk, Néhai Báro Korda Sigmond Özvegye Grof Nemes Juliána Asszonyunk Ö Nagyságának [Kendermező Sz; BfR 57/6 Több r. valló vall.]. 1842: Ezen pontok közül, akár melyik Ellen is ha hibázának hatalmában hagygya tula az Tulajdonos Földes Asszonyunk(na)k az Arendat meg szüntetni [Sárd KK; Wass]. — L. még RSzF 271.

Ha. 1758: Földes Asszanya [Fejér m.; TKI 19/42]. **1761:** Földös Asszony [CsS]. **1769:** földös Asszony [Bunyila H; Szer.]. **1778:** Földös örökös Asszonyától [Kissáros KK; Ks 94]. **1785:** Földös Asszonyom [Piskinc H; GyK]. **1813:** Földös Asszonyom [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9 Bontya Nyikora (56) col. vall.]. **1840:** földös asszonyát. Földös asszanyam [Dés; DLt 1053].

földesember földtulajdonos; proprietor de pámint; Gutsbesitzer. **1581:** az földes embernekis az my feoldber volna megh fizessenek [Kv; Tan]k V/3. 243b. — A teljesebb szöveg. *földbér* 3. al.]

földesúr (feudális) földbirtokos, uraság; moşier (feudal); (feudaler) Gutsherr. **1578:** Jambor pal ... senkjnek semmiuel nem tartozik hanem csak földes vranak [Diósd Sz; WLt] | feoldes vrok es Azzonyok keppeben [Jobbágyfa MT; Bál. 79]. **1585:** ... Miklos az Zemet Biro az földész vratol öt* feierwarat ... waltozot megh Negywe(n) forintba(n) [Kv; Szám 3/XVIII. 23b-4a Gellien Imre sp kezével. — *Olv.: ott]. **1588:** Talas gergely az Sombori biraja monda hogy eo le vagia az pogrolathot en tiltottam mind Isterre feyedelemre feoldes vramra vrara hogy le ne vagia [Zsákfa Sz; WLt Luc. Barlas jb. vall.]. **1604:** ennek eleotte ualo ideokbe(n) mikor az zekelisegen az sok ado zedes uolt az Palfi Benedekne ige(n) megh zegenjedet uolt, kj Hodgiai mihálj es Lukaczj Jobbagia uolt, Eoreoksigeuel megh kenalta feoldes vrat [UzT 18/10-20]. **1655:** Edgik (!) Földes Ur* reszeről nagj foljderol, mas reszere uagj Foljdire ne legjen szabad az jobbagioknak menniek [Marosztgyörgy MT; LLt Csáky per 297. L 1. — *Uo. többször a *foljdes urok* alak is előfordul]. **1713:** Duma bajkuly alias Janos Mester az fekete körösből az haborusag mia jött be Lesnekre, mint földös Ura N: Gargocs Mihály Uram földire [H; Szer. Balás György (70) vall.]. **1728:** Kocsis Ferenczis hüttel kötölezé magát arra, hogj ... Földös urát jámborul szolgálja [Széplak KK; SLt 35. AA. 12]. **1731:** az mostoni Földös Uram Fodor Daniel Ur(am) [Sövényfa KK; Born. XXXIX. 16 G. Simon (52) jb vall.]. **1759:** (A földet) birtuk is mind a Tavaszig míg fel osztozodának Földös Uraink [Kéménd H; JHb XXXIII/14.7]. **1772:** Karátson Tyukját .. Földös Uraink adni tartoznak [Szászfenes K; BKT Mikes conscr.]. **1784:** minek utánna az Biro választás meg esik, az kit választattak azt mind addig bé ne eskessék miglen electiojokat valamint az Mlgs Földös Urral, ugy nemkülömben az Fő Biro Urral nem ratihabealtatták [Torockó; TLev. 2/5. 246]. **1793:** többet akar vala a' Szászszag parantsolni, a' maga faluja határából, mint a' maga földös Ura [Somkerék SzD; Berz. 10 Fasc. 77]. **1799:** (A) török buzát ... Földös Urunk Udvarához vittük [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. **1817:** Földös Urai Tisztyei; vagy földös Urai ... segittik é valamivel, azt felelték nem [Póka MT; TLT 524 vk (belekeveredve az 1317/1817 jelz. alá)]. **1855:** A jobbágy fiukból beszoktatott cseléd halálig szolgálja

földes urat [Újfe 181]. **1857:** némely itteni Földes urak nagyon elkényeztettek volt embereket — tettzésekre hagyták a' fizetést [Komolló Hsz; Bet. 4 Sylvester Dávid lev.]. — L. még MetTr 318; RettE 139.

Ha. 1702: földes Vraink [Torockó TLev. 4/3.1]. **1782:** Földös vrai [M.macsokás K; Eszt-Mk]. **1785:** Földös Urakhoz [Torda; i.h. 10/5]. **1814:** az Földös Uram Eö Nsága [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. **1816:** Földes Urához [Torockó; TLev. 9/46]. **1827:** Földös Urnak [M.zsombor K; Somb. II Sombori Farkas kezével]. **1840:** Földös Ura [Dés; DLt]. **1844:** Földös Uram [Kisesküllő K; Somb.]. **1847:** földes Urunk [Torockó; TLev. 10/9]. **1850:** Földös Urunkhoz [Jenő SzD; TGsz 35].

földesuraság földesúr, uraság; moşier, stäpinul moşiei; Gutsherrschaft. **1772:** a' földös uraság hogy a' parasztok is Distrahálhassák boraiakat házaiknál is egyenlő képpen mindenik(ne)k személyi válogatás nélkül, meg szokta engedni [Bálványosvárja SzD; Ks 101 Conscr. 81]. **1785:** mennyi ideje már annak, hogy ... Contractusra lépett ezen Hellység az Földös Urasággal? [T; TLev. 6/1. 2a vk]. **1789:** parantsolya a Tiszteit Sz. Co(mmm)ssárius Ur ő Excelja hogy a Földes Uraság ... a Magok Vas Bányász Jobbágyaiknak az ő tízi szükségekre, és a vas művelésre meg kívántatokat bőven ki adgyák (így!) [Kv; i.h. 7/8]. **1797:** Az Uradalmi (: Dominalis): Székekre tartoznak a) Azon Törvényes ügyek, a' mikor valakinek paraszt cselédje más ellen vét, és ezért a' Földös Uraságtól Törvény kéretik* [Mv; MbK XII. 113. — *Köv. a b) és c) pont is]. **1799:** régebben fogtanak fel a' falusi paraszt Lakosokis a' Földes Uraság engedelmeből egy darabotka helylyet [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. **1825:** Kis Bányai* Havasi Colonus Vatka Ilia Styopuj ... az Contributionis Tabellába ... rá tett Mosiát nyomoréksága mián nem bírhatta, 's azon okból az Foldes Uraság mindeneket is más szolgálatra valo embernek adott [TLt Közíg ir. 1470. — *TA].

Ha. 1813: a Földös Uraságok [Déva; Ks 117 Vegyes ir]

földesúri (feudális) földbirtokosi, urasági; de moşier (feudal); (feudal)gutsherrschaftlich. **1812:** Földös Uri jussához tartozik [Dés; DLt 323].

földész 1. Jelzői haszn-ban is; şi ca atribut; auch attributiv: földműves; agricultor; Ackerbauer. **1838-1845:** „Macsukás” ... 1. neve azon földészeknek, kiket falukról a megyebörtönbe kísérendő rabok mellé őrizetül rendelnek [MNYTK 107 macsukás al.]. **1843:** igen sok számból álló Földész Bcdolai* emberek [BLt II. 10. — *Hsz]. **1853:** halt meg Székely Sára földész 56 éves korában ideg lázban [Dés; RHAK 46]. **1866:** Korpos András ... földműves | Korpos András földész [Körösfő K; RAK 18]. **1869:** Czako Gasi István ... földész [M.léta TA; RAK 18].

2. földbirtokos; moşier; Grund/Gutsbesitzer. 1869: Kiszely Kálmán Úr és Szakács Sándor úr – földészek [Kalotasztkirály K/Zentelke K; RAK 32].

földészet földművelés; agricultură; Ackerbau. 1847: Bénya Flóra ... a' földészetten kívül egyebet nem tud [DLt 745 nyomt. kl].

földészlegény földműves-ifjú; flăcău de agricultor; Landbursche. 1838–1845: Kolindál ... karácsonszombat-éjen ablak alatti énekét nevezik így a földész legényeknek [MNYTK 107 *kolindál* al.].

földésznö földművesné; soția agricultorului; Frau des Landbauern. 1869: Antal István ev. ref. földész neje Márton Kata ev. ref. földészné [Körösfő K; RAK 28].

földésznö földművesnö; agricultoare; Landbäuerin. 1870: Kasza Borbára ... földésznö [M. léta TA; RAK 20]. 1872: Imre Ersek ev. ref. földésznö [Magyarókereke K; RAK 34]. 1878: Ózvegy Szóts Kisanna földésznö [uo.; RAK 188].

A 'földművesné' (földműves felesége) jel-sel is számolhatni.

földfakadás földcsuszamlás; alunecare de pământ; Erdrutsch. Hn. 1709: Kovács Mihály hagyott az megyének egy alma fát föld fokadás nevű helyben [Makfa MT; MMatr. 195]. 1805: Föld fokadás(an) [uo.; EHA]. 1836: Föld fokadás külső szélín [uo.; EHA].

A 'forrásos, posványos hely' v. 'posvány' jel-sel is számolhatni (vö. a hsz-i *johadványos 'vizlakadásos, forrásos (hely) tájszóval* (MTsz)). — I. még *fakadás és fakadókos* 7. al. is.

földfazék cserépfazék; oală de lut; irdener Topf. 1589: Feold fazek vagyon ... d 23 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 37]. 1594: Az Gorozloi Maior haznal Az Gabonas hazban wagon kad No. 3 ... vy feold fazek wagon No. 14 [Goroszló Sz; UC 78. 7/21] Az Bagossi* Maior haznal Vres feold fazek wagon No 16 [i.h. 18–9. — *Sz]. 1596: Cancellarius Wram zallasara, Szęczj Istuan W. kochnyaiaiban, Attam. 1. nagy föld fazakat varoseth, melyet oda törtek [Kv; Szám. 6/XVIII. 4 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: Veottem ... szaz feold fazakat eoreget es Aprót f 2 d 50 [Kv; i.h. 16/XXXV. 62]. 1650: Feold fazek Nr 2 [Sólyomkő K; SLt GH 5]. 1676: Konyhára föld fazakak kívántatnak [Uzdisztpéter K; Ethn. LXXII, 608 Teleki Mihály kővári főkapitány költségnaplója. — A teljesebb szöveg. *földedény* al.]. 1681: Két fűlű őregh föld fazék Nro 1 [Vh; VhU 530]. 1696: őreg Föld Fazek nó 14 [Bethlen; BK]. 1752: Három Nagy föld Fazék [Szászvevessződ NK; JHb XXIII/27]. 1761: Nagyobb, s kissebb uj és o Föld Fazakok [Branyicska H; JHb XXV/39. 9].

földfödő cserépfödő; capac de lut; irdener Deckel. 1679: Konyhára valo őregh, föld földő nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 54].

földfesték '?' 1789: Sárga Föld Festék 58 font Rf 3 xr 48 [Mv; Conscr. Ap. 11].

Némi valószínűséggel az Erdélyben *budai föld* néven ismert, falfestéshez használt, világosbarna festékanyagra von. adalék. — E vélekedésnek azonban ellentmond az, hogy a kijegyzés patikaleltárból való.

földfoglalás 1. birtokfoglalás; ocupare de posesiune; Grund/Bodenergreifung. 1571: A mynémeo feold foglalások estek, kyket a varhoz byrnak, lasak meg, ..., ew Nagysaganak twttára adgyak [SzO III. 336 fej].

2. közföld jogtalan tulajdonba vétele; luare in posesiune a unui teren obşteci; rechtswidrige Besitzergreifung des Gemeinschaftsbodens. 1589: Tovabba leöt panaz Az sok feold foglalas feleöl mind a' fwz zelyn, s mind az Kayanto vtban, Zeoleok keozet es egieb heliek keozet. Azert A mely vrain Az Erdeo latny valasztattanak, ez illien helieket mind el Jariak, es Biro vramtol ertwen ha zwksegh ereotis teobet kerwen, seowenieket el vashassanak (!)* zeoleok keozet vtakat Irthassanak [Kv; TanJk I/1. 118. — *Tollvétség *vaghassanak* h.].

földgátlás (föld)hányás/töltés; val de pământ, ridicătură; Erdaufschüttung/damm. 1771: (A) Rét is ... határoztatik ... Délfelől mostanis fen álló és meg tetző föld Gátlással, vagy is töltéssel [Burjánosóbuda*]; JHbK XLIX. — *Később: Bodonkút K].

földgomolya föld/röggomolyag; bulgári/grămezi de pământ; Erdknäuel/ball. 1826: azon nagy föld gomolyákat melyeket magával hoz a víz részeszerént az árok keskenysége miatt, részeszerént azért, hogy megnött állapotjában sem elegendő arra hogy olyan meszsze levigye, rendszerént az Ország utján keresztül üt, s azon belül is mind a' szántó földeket mind a' kaszálókat eliszpolja, a' melynek elkerülésére más mod nincs, hanemha a' völgy torkától kezdve olyan mély és széles és egyenes árok ásattatik, a' melyen a' patak leg-rövidebb uton befolyván a' Küküllőbe, sebességével birhassa meg a' völgyből hordott gomolyákat a' Küküllőbe vinni [Msz; GyL].

földhalmoeska határhalmocska/dombocska; moviliță-semn de hotar; Flur/Markhäufchen. 1782: Groff Székely Adám Vr ... Praefektussa ... az Also Suki Lakosokkal, a' Nemes Suki és Also Suki Határok közé ki menvén ... bizonyos föld halmotskákat Vagys métázásokat tsinalt az említett két Faluk határait között [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 15 Moldován alias Marosán Alexa (36) zs vall.]. | a' Kesej Torkától, vagyis patakától fogva ... elkezdvén az Szamos folyamattyáig le mindenütt föld halmocskák hanyattattak, melyeket ... azon kijáratás alkalmatosságával tsinaltattott, vagy hanyattattott volt [uo.; i.h. 10 Juráth Ignath jb vall.].

földhalom határhalom/domb; movilă-semn de hotar; Grenzhaufen/hügel. 1639/1727: az bizony-

ságokis hordoznának azon Chinkendályi nevű völgynek Eszak felől való Ormozattjára jöttünk volna Kis Zölös felől, ott az Ormozaton, az Erdő zélben egy halmot hányattunk ... fellyeb menvén egy kis mezeochyken Eötödiki föld halmot erigeltattunk, Tul azon ... egy Chyer fiatal fel nyessettvén, alatta vj földből hatodik halmot csináltattunk ... nyolczadiki halmot határ jegyül, feoldból csináltatván az Chyerfáni is keresztet vágat (!) [Ks. — Zágor és Kis-, később Szászszőllős (KK) közötti határjárás]. 1736: ezen le irt metától edgy Stucz lövésnyire edgy alma fácska mellé erigeltatott edgy föld halom [K; SLt F. 40]. 1782: az akkoron tsinált föld halmokat magamis láttam [F. zasuk K; SLt XLII: 5.17 Misán Toma (33) jb vall.].

földhalom-méta határdomb/halom; movilă-(semn de hotar; Grenzhaufen/hügel. 1831: Az oldalon a' Fenyves közöt ki nyitott határ folyamatban, esméig földhalom meta erigeltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

földhányás határhalom/domb; movilă-semn de hotar; Grenzhaufen/hügel. 1600: a mikor Telegdi Mihály az molnoth chenaltatni akara . mo(n)da Zombatfalui Benedek, vra(m) az feold haniaz az mlienke esik [UstT 15/269 „Docze Janos Zenth Marthoni Zabados” (50) vall.]. 1736: Convocaltatván a ... Fatenseket is vgymint: a Válaszuti, Borsai, Fejérdi, Apahidi, Köteleni, és Bonczhidai* Lakosokat ezen le irt metától edgy Stucz lövésnyire edgy alma fácska mellé erigeltatott edgy föld halom ... innen a szeker uton elé menvén edgy Flint lövésnyire a Tó fenékben erigálták a 14dik határ Dombot, és a Tó fenéke közepire edgy barázdát Vonának ekével pro Meta [SLt F. 40. — *Mindannyi K-ben]. 1782: a' mint ... az ezen Esztendőben mult Tavaszon Valami Föld hányásokat vagyis halmakat tsináltatott à Nemes Suki Határban; azon metázáson belől találtunk s betsültünk Négy Szekér Széna béli kárt, azon metázáson Vagy halmokon kívül . pédig az Also Suki Határ szeliig Nyoltz Szekérről [F.zasuk K; SLt XLII. 5.5 Jurán Ignáth jb vall.]. 1808: Innen egy vápán keresztül egy egyenes helyen egy föld hányásra vitettünk [Toplica MT; Born. XVd].

földhányó-lapát lopatá pentru aruncarea pământului; Erdschaufel. 1811: 9. Kapa. 10 Ásó vas. 11. Föld hányó lapát vasas. 12. Gajhó [Mv; A mv-i Fazékgyártó Czéh Rátíós könyve].

földhányó-teknő kb. földhordó-teknő; albie/troacă pentru căratul pământului; Trog zum Erdtragen. 1681: Föld hanyó Tekenő nrő 30 [Uti].

földhasadék hasadék, szakadék; präpastie, ripă; Abgrund, Kluft. 1592/1633: (A földnek) egy feleol hatara az hegjen fen egy kis halmoczka; mas feleol aloll, egy Gyilkos Arok neuw feold hasadek [Gyeke K; Ks 90].

földház vályogház; casă de vălătuci; Wellerbau, Lehmhaus. 1602: Itt Peter lakan* egi kő haz vagon, es egi föld haza(m) (!), mind hazammal molnommal, tommal [Torda; Told. 26. — *Elpusztult település a város határában].

földhíd pod cu pardoseală de pământ; irdene Brücke. Hn. 1623: az feöld hídon alol (sz) [A. csernáton Hsz; EHA]. 1658: Föld hid nevü hely tayban (k) [Vadad MT; EHA]. 1679: az arokra menöben az föld hidnál (sz) [Bikfva Hsz; EHA]. 1781: én még fogám Széjes Josefet de a huczolodás közbe el szalasztok, és ismét a Föld hidnál meg fogok [Béta U.; IB. Agilis Kisseb Széjes István (32) vall.]. 1791: a patak marton, az ugy Nevezett föld hidnál [Jobbágyfva MT; EHA]. 1809: A föld Hidnál (sz, k) [Szövérd MT; EHA]. 1820: Föld Hidnál (sz) [Tarcsafva U; EHA]. 1859: Föld hidnál (sz) [Tarcsafva U; EHA].

földhordó pentru căratul pământului; Erd/Bodentrag-. Szk: ~ kosár coş pentru cărat pământ; Korb zum Bodentragen. 1816: Hét Föld hordo kosár [Varsolc Sz; Born. IV. 4. Bornemisza Krisztina conscr.] * ~ targonca roabă pentru cărat pământ; Karren zum Bodentragen. 1753: Egy föld hordo targonca [Beresztelke MT; Told. 19] * ~ teknő albie pentru cărat pământ; Trog zum Bodentragen. 1677: Eorog Tekenok nro 11. Föld hordo Tekenok [A.komána F; Uti].

földhözragadott (sárac) lipit pământului; blut/bettelarm. 1739: Sokszóri tapasztalt affectioja s ezen Szegény Vármegyéhez contestált Patrocini-uma Excell(enti)adnak inducál hogy ez földhöz ragadott és minden tehetségiből exhaurialtatott Szegénységnek Státussa iránt Excellentiádat iteratò molestálni p(rae)summálo [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával]. 1757: Istentől vészi Mltgs Gr ur(am) jutalmát ha az szegény földhöz ragadott nép mellett fel szollal [Fráta K; Ks 101 Cserci György lev.]. 1782: látván hogy földhöz ragadott szegény, mégis minden nap részeg s mégis most töllem két ökröt kér, hogy elhessen, de én még eddig nem adtam [Brassó; Bet. 4 Újvárossy István lev.].

föld-huruba földkunyhó; bordei; Erdhütte. 1840: a' föld huruba előtt az ajto felett lévő Szinyét le-rontatni méltoztassék parantsolni [Dés; DLt 277]. Vö. a huruba címszóval.

földi I. mn 1. (e)világi; pământesc, lumesc; irdisch. XVII. sz.m.f.: csak egy kevés füért engemet ugy meg vesztegetenek vagdalanak azok az hermani szászok hogy az uta(n) alig vagyok jó elevenségben, hanem felszegesben töltöm üdömöt ... legyen Segetseggel kmetek, mint Isten után földi Tiszteim s hütös gondviselőjm, ne maradgyak ayándeokon s ártatlanul ilyen nagy Felszegesben [Barót Hsz; Uti]. 1736 u.: Vajha most éne, volna nekem is földi gyámolom, sokféle nyomoruságaim, kárvallásaim között segítöm [MetTrCs 482].

1810: a kis Antim úgy vagyon hogy azon a földi segítség már késő, a leg kedvesebb gyermekeimet veszítem el benne [Buza SzD; JHb Levelezés Jósika János lev.]. 1855: addig is míg halálom órája .. eljönne, kivántom földi dolgaim elrendezése által az enyimekhez forro és igaz szeretetemet holtom után is tanusítani [Sáromberke MT; TSb 7 gr. Teleki Sámuel végr.]. 1864: Alol nevemet sajátkezüleg aláírt Somogyi János ... kibékülve .. az elkerülhetetlenül bekövetkező földi mulandósággal előbb történhető halálom esetében végrendekezésem következőkben teszem meg [Kv; Végr.].

2. szántóföldi; de pámint arabil; vom Ackerfeld, Feld-. Szk: ~ *gabona* (gabona)vetés; semánaturá (de cereale); (Getreide)Saat. 1591 k.: Ar vizek pusztító Tűz es feoldi Gabonanknak Nem termise Zeoleo hegieneknek (!) el vezise Az Nemessigneuk zamok eoregbeolise miatt el fogyatkoztunk [Dés; DLt 233] * ~ *gyümölcs* termény; pro- dus; Frucht. 1762: Telék el ezen 1762-dik esztendő is Isten kegyelmességéből. Mely egyébaránt mindenféle földi gyümölcsökkel elég termékeny lett volna, csakhogy felette sok kárt tett a szerfelett való sok esőzés [RettE 144] * ~ *termés* recolta pámintului; Bodenertag/ernte. 1772: Ami a földi termést nézi, búza szerteséjjele az országban igen kevés termett [i.h. 292]. 1780: Ami a földi termést nézi, sok helyen jó búzáknak voltanak, de nagyobb részin az országnak csak valamivel jobb egy helyt mint másutt [i.h. 4/13] * ~ *vetemény* (gabona) vetés; semánaturá (de cereale); (Getreide)Saat. 1595: Feodj vetemeny buza a' feoldekben [Kv; Szám. 6/XI. 18]. 1595 k.: egy nehany eztende- teol fogua az Vristen sok kwlemb, kwlemb fele latogato osotirit reank bochyatuan, mind az twz miath ualo puztulast, mind penigh zeoleo- hegieneknek es feoldi vetemeniwneknek nem termese miath ualo Zwksegek, ki miat telliesselgel el fogiatkoztunk [Dés; DLt 247] * ~ *veteményezés* 'na; idem'. 1797: Ezenn Curiahöz Veteményező Kert ... vagyon alkalmaztatva és készítve minden féle Földi veteményezésre. Különös Ká- posztás Kert az ujj Tonál [Cege SzD Wass; Conscr. 539].

3. ~ *szállás* sír; mormint; Grab. 1822: De hiszem — már mind ketten közelebb vagyunk a Koporsóhoz, mint száz ette Böltsöinkhez, és majd majd bővön bé-érjük a' Három sing Földi Szállással, tsak adja Isten hogy oda érkezésünk tsendes lelki-esmerettel essék [Kv; IB].

4. *idegen* ~ idegenből való; din altá parte, stráin; fremd (nicht hingehörig). 1829: idegeny földi tseledgyei [Kv; DLt 9].

II. *fn* 1. (a nyilatkozattevővel) ugyanazon településről v. tájról származó (személy); *conterraneus*; compatriot; Landsmann. 1747: Mlgs Groff Iktári Bethlen Samuel Ur(am) ... Földim lett volt [Héderfája KK; IB VI. 125/7 Mart. Szabo (90) jé vall.]. 1767: Popularis meus: Az én Földembéli, Földim [PPB1].

A címszóval már Cal-nál (1585) a lat. *conterraneus* értelmzé- séként találkozunk. Minthogy pedig Cal. értelmezői erdélyiek le-

hettek (l. Szily: MNY IX, 49–57), e szótári adalék már a cím- szóhoz tartozó erdélyi adaléknak tekinthető. A szónak Mikés, TorL-ben való előfordulása (l. NySz) is — nagy valószínűség- gel — e szó ilyen jel-ére és XVII. sz. végi–XVIII. század eleji életére vonatkozó erdélyi bizonyosság. — A szó alakulására és jel-ére l. MNY XXXIV, 12; EtSz; SzE 332–3; TESz.

2. bizalmaskodó, vállveregető megszólításként; ca termen de adresare afabil/condescent; als betuliche, herablassende Anrede: atyafi, barátom; frate, cumetre; Vetter, Onkel, Landsmann. 1591: Diosi Marton ... vallia, Latam hogi Haczoki Thamashoz az Bonczidaiak sokan vernek vaka, mind zablival s mind egieb feginerrel kit az legeni mind fel vezen vala, Es azt mongia vala nekik, Jo vrain ne banczatok engemet, lam en senkit nem bantok. Juta ezembe^a egi katoná, es monda az leginnek ne had magad feoldi, az legini vgi hayta egi czakant hozzaiok [Kv; Tjk V/1. 88. — *Értsd: *ezenben* 'e pillanatban'].

◇ Sz. 1724: Földi Gergej* [Gelence Hsz; Bet. 6. — *56 éves jé].

földialma burgonya, krumpli, *táj* pityóka; car- tof; Erdapfel, Kartoffel. 1767: A Föld népe ősz- tönesztessék, minden elől jároitól és Földes Urait, hogy minél jobb moddal adják reá magokat a szántás vetésre, és igyekezzenek olyan Gabo- nákat szaporítani, melyekben, nem anyira, oly könnyen szokot az szántó vető Ember, meg tsa- latkozni ...; ilyen volna Földi Magyaró es földi alma, vagyis pityóka, melynek szaporítására szok- tassák, mindenek magokát, nem fogják meg banni, ha magokat Isten rea nem szoritya jó sertéseket hizlalni véle [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. ass. kezével]. 1769: A miképpen ennek előtte sok rendben meg porontsolatot volt, hogy a földi almát vagy magyarot mind hasznos Gyümölsöt kiki igyekezze Szaporítani és plántálni ugy mos- tanis ujjában porontsolatik ... mert nem lesz mindenkor oly mostoha az idő | Érkezővén a Mls K. Gubernium(na)k szorgos és kemény po- roncsolati ... Amint ennek előtteis ki hirdettük volt hogy a földi almából s más féle fák gyümöl- cseiből pálinkát lehet főzni, poroncsolatik, hogy ki ki Minden igyekezetit arra vesse, hogy a földi Almát akinek nincsenis megszerezvén, aztot szapo- ricsa, ültesse, s abból pálinka főzésre fordicsa [UszLt XIII/97].

földibodza gyalogbodza; Sambucus ebulus; boz; Zwerg-Holunder. 1831: hatarunk nagyobb részét a földi Borza, Üröm, vad borso és ... a' szerencsétlen kigyó hagyma, ugy annyira el fog- lalták, hogy a leg tisztább vetéseinkből is szinte semmi jot sem arathatunk [Dés; DLt 143]. 1838: az üröm, földi bodza, gurdaly, oly' tömötten, és buján termett [Dés; DLt 187/1842].

földieper tatáreper, libatop; Chenopodium fo- liosum, Morocarpus foliosus; fragá tátáreascá; Gänsefuß, Melde. 1838–1845: Földieper-nek To- rókón nem a szamóca-t hívják, hanem a Blitum virgatumot^a, minek másutt tatáreperj neve; ennek édeskés gyümölsét a gyermekek meg is eszik

[MNYTK 107. — *A fennebb megadott lat. név helyett régebben ez volt használatos].

Földigazgatás birtok/határkiigazítás; indreptare a hotarurilor; Guts/Flurausrichtung. 1793: Az mint az föld igazgatásból engemet megh zollitot, azt en meg bizonítottam tized magammal, kik között eggik vgian ő* uolt, hog' en sem ozto Sem igazgato ne(m) voltam [UszT. — *Ti. a peres fél].

földigüzü '? 1811: Ezen Szöllöt mind a' földi Güzü, féreg, mind pedig a meg varosodás munkálkodásait meg rontotta (így!) [Jobbágytelke MT; LLt].

A kártételből a 'mezei pocok; Microtus arvalis' v. a 'déli gözuegér; Mus musculus spicilegus' egykori jelenlétére gondolhatunk, hiszen ez utóbbi is — a mezei pocokhoz hasonlóan — a földbe magavájtja járatokban tanyázik.

földimogyoró burgonya, krumpli, táj pityóka; cartof; Erdapfel, Kartoffel. 1767: igyekezzenek olyan Gabonákat szaporítani, melyekben, nem anyira, oly könnyen szokott az szánto vető Ember, meg tsalatkozni ; ilyen volna Földi Magyaró es földi alma, vagyis pityóka [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. ass. kezével. — A teljesebb szöve. földialma al.]. 1769: A miképpen ennek előtte sok rendben meg porontsoltat volt, hogy a földi almát vagy magyarot mind hasznos Gyümölcstöt kiki igyekezze Szaporítani és plántálni ugy mostanis ujabban porontsoltatik [UszLt XIII/97]. 1772: A földi Magyaró mivélése szokásban vagyon é? nintsenek é olyan sovány földek, mellyek egyébbre nem lévén alkalmasok, földi Magyaró termésre fordíthatnának? | A Földi Magyaró Mivélése szokásban nintsen, de az földis mind sovány, mind pedig igen kevés, alig jut egyébb gabona termésre [Fejérvíz H; JF Balt. Herna szb kezével] | A' Földi Magyaró mivélése szokás(an) nintsen, de ha felvétetődnek ezen Circulus(an) is meg teremne [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb kezével]. 1789: a Földi Magyarótis azért nem usuálhatták, mivel ez a sovány oldalas helyeken meg nem teremne azon Földeket pedig a melyek jobbatskák Török Buzának szokták hagyni [Szkz; UszLt XIII/97]. 1795: A' Földi Magyarónak, vagy ugy nevezett Krumpinak természetéről, és hasznos vóltáról [DLt hiv. nyomt.]. 1807: meltoztatik kegyelmesen parantsolui az aránt a' mostani Gabona béli drágaságra nézve hogy az ugy nevezett Földi Magyaró, Korumpir természetsek [Dés; DLt]. 1813/1818: 1. Veka földi Magyaró [Mv; Told.]. 1815: az idén egy Nagy Szapullo kaddal hoztunk földi magyarot* [Kv; Pk 3. — *Kétszer is így!] | A' Krumpinak Fajtáji. Külömbféle nevei a' krumpinak, Kolompér, pityóka, földi mogyora (!) [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpli természetére. H.n. 1815 nyomt. — L. még krumpli al.]. 1816: 1 veka Földi magyaró .. vetni valo mag [Mv; Told. 48]. 1817: fölyeit ugy osztassa fel, a' melybe ki ki földi Magyarót és egyébb az élelemre szükségeseket vethesse [Dés; DLt 246] | Felséges

Urunk a' földi Magyaró, Nagyobb mértékben leendő mivéléseinek elő mozditása tekintetéből méltoztatott meg engedni, hogy az olá falukban azon Lakosok között kik nagyobb mennyiségű földi Magyarot természetni találtnak ... jutalom adassék [Kv; DLt 632]. 1818: bizonyoson nem tudja a földbé levő Földi Magyaróját ... el vette volna [M.köblös SzD; RLt Kretsun Silimon (60) vall] | G. Hodak, Libánfalva, Orsova*. Határok nem is igen termi az ósz Gabonát ... Földi Magyaró vagy Baraboj minden faluba felesen van vetve [TLt 1470 Hegyesi István szb aláírásával, de a jelentés nem sk. — *Mindhárom MT-ben]. 1826: vigyázat fordítottassék a földi magyaró vagyis Krumpli természetének gyarapittására [Kv; DLt 1010] | A' Nagy Oldalba ... Földi Magyarot (:Krumpli;) szoktak tenni és a' Falusiak ezt a' helyet minden esztendőben fel szokták osztani [Magyarókereke K; HG Conscr. 583].

földimogyoró-termés burgonya/krumplitermelés; cultivarea cartofilor; Kartoffel(an)bau. 1772: nintsenek é olyan sovány földek, mellyek egyébbre nem lévén alkalmasok, földi Magyaró termésre fordíthatnának? [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb kezével].

földindulás 1. földrengés; cutremur (de pământ); Erdbeben. 1620: 13die Novembris lön igen nagy földindulás, ki noha csak fertáj óráig is nem tartott, de szörnyű vala, hogy sok helyeken házakat, kéményeket bontott meg [BTN 398]. 1653: 1590 esztendőben hallottam hogy Bécs táján földindulás volt. Erdélyben is Brassó táján igen nagy volt, hogy a harangok is megszólaltak | 1620 esztendőben ... Szent András havában* nagy földindulás lön itt Erdélyben | 1637 esztendőben die 1 febr. nagy földindulás lett vala [ETA I. 40, 124, 147 NSz. — *L. erre fennebb az 1620. évi adalékot]. 1804: a rettenetes földindulás által megromladatot tornyát ujra szarvazván [HSzj szarvaz al.]. 1807: Kínába 18dik 10bris Nagy földindulás volt [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 218]. 1816: az Ur Istennek sujtolo látogato veszszeje sok helysegeket ... igen erős föld indulás által meg látogatott [Illyefva Hsz; HSzjP]. — L. még RettE 190—1, 327.

2. suvadás; surpare, prăbuşire; Vermurung, Erdrutsch. 1762: Tudok még egy szilvástis, amelyly vagyon az vizmosás mellet, De az föld indulásba, el szakadozott, kevés szilva fa vagyon rajta [Pecrecsen Sz; IB Reg. IV/16 Andr. Fejir (62) jb vall.].

földindulat földrengés; cutremur (de pământ); Erdbeben. 1838: 1829-ben November 25-ik Napján reggeli 2 Ora tájt ismét föld indulatott szenvedtem volt [Bereck Hsz; HSzjP].

földingás földrengés; cutremur (de pământ); Erdbeben. 1805: Az 1802-ben volt föld ingáskor a' Toronyrak Nap Nyugoti része meg romolván

... Reparaltatott és bé is tserepeztetett az elébbeni formája szerint [HSzj *fattyú-szarufa* al.].

földítők disznótók; dovleac-porcesc; Kürbis, Plutzer. *XVI. sz.m.f.*: Mikor megh dagad az Juh feoldi teokot kell wagdalny es azt <az> etelbe nekik adnj [MŇy XXI, 142 St. Galaczej kezével.]

földjáró határjáró; cel care stabileste hotarul cu pasul; Feld/Grenzbegeher. 1824: a' Commétanusok, föld járok előttis azon ... Conscriptiois fel olvastatott [Nyárádszereda; LLt].

földkancsó cserépkancsó; urcior/cană de lut; irdener Krug. 1793: Három fedeles Bokály Hf 1 Dr. 60 ... Őt fedeletlen Aradi kancsó Hf 1 Dr. 34 ... Hat tsonka Bokály Dr. 12 Egy kupás Bokály Dr. 12 ... Egy Kupás föld Kantsó Dr. 4 [Mv; MvLev. Prágai Tamás hagy. 2]. 1827: Fél kupás Föld kantsó eg(gy) [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

földkemence agyagkemence; cuptor de lut; irdener Ofen. 1797: Egy föld kemence paraszt fűtőjivel [Körtvélyfája MT; LLt 12/8].

földkert kb. földhányás; val de pámint; Erd-aufschüttung. 1794: (A) Méhes kert az Gróf ide jöveletekor meg volt, hanem esztet ... egy Embere által föld kertel körül vétette [Mezőmadaras MT; BKGazd. St. Szép (28) lib. vall.].

föld-kihordás föld-kivitel; cāratul afarā a pāmintului; Bodenausfuhr/transport. 1600: az feold ki es behordastol fizettwnk d 16 [Kv; Szám. 9/IX. 26. — A teljesebb szö. *föld-behordás* al.].

földkorsó agyag/cserépkorsó; urcior/cană de lut; irdener Krug. 1828: Egy falka labasok, es föld korsok es [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2].

földláb kb. szántóföld vége; capătul pāmintului arabil; Ende des Ackerfeldes. Hn. 1639: az fold lab(on) (k) [Bikfva Hsz; EHA].

földlábás cseréplábos; cratiță de lut; irdener Kochtopf. 1755: Nagy Cir(citer) egy Vedres föld fazék 3 Io nagy föld lábás 3 [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczai conscr.].

földlátogatás földhatárlátás; stabilirea hotarului cu pasul; Plurbesichtigung. 1586: Amegh ioban ertekezhetnenek eo kgmek, Adégh Veres Lúkach Vramra biztak ez feoldmeres es latogatas dolgat [Kv; TanJk I/1.38. — A teljesebb szö. *föld-mérő* II. al.].

földleirat térkép, rég földabrosz; hartă (geografică); Landkarte. 1849: Egy nagy mappa (:föld le irat:) [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

földmérés mäsurare pāmintului; Land/Feldmessung. 1586: Amegh ioban ertekezhetnenek eo

kgmek, Adégh Veres Lúkach Vramra biztak ez feoldmeres es latogatas dolgat [Kv; TanJk I/1. 38. — A teljesebb szö. *földmérő* II. al.]. 1777: mihejt eszre vette hogy az Exp(onen)s Ur Causajat assumáltatni akarja a Falu Székín, mingyárt Sellyében* fel szaladván hogy a földeket méretesse, pedig igaze az hogy szabadságot adott volna hogy miglen az Sz: Janos napi Sokadalom el nem telik Makfalván^b addig Nyugodalmot és sokadalmozást enged az említett sellyei Lakosoknak ... igaze hogy a Causa előtt szaladt fel, és lárházta az embereket a föld mérésre [Msz; Bet. 6 vk. — *^bMT]. 1787: a Föld méréskor Neve alatt van a Jozság a Protocolumban [Bodok Hsz; BLev.]. 1807: az Föld mérésért minden 200 holdért, vagy 400 kőből alá valóért fizessenek 20 Rfor [M. nagyszombor K; Somb. I. — A teljesebb szö. *földmérő* II. al.].

földmérésbéli földmérési/mérő; de mäsurare pāmintului; Landmessungs-. 1788: A magamra vállalt Földmérés béli munkát, melyet eddig hibáson s nem p(rae)scribált Norma szerint vittem ... meg jobbítom, és el készíteni igyekezem [Dés; BLev.].

földmérésbéli földmérés végzetető; care dispune mäsurare pāmintului; die Landmessung verrichtend lassend. Szk: ~ *notarius*. 1786 u.: (Az 1786-os földmérés) enis mint akori Föld merető Notarius bizonyított Szt Imrén Residiáló Sellyei Katso Mihály mp Nemes Maros szek(ne)k Hítes Assessora [Szentimre MT; BalLev.].

földmérő I. mn 1. földmérés végző; care mäsorā pāmintul; die Landmessung verrichtend. 1786 u.: (A szóban forgó föld) 1786ban Vegben vitetett Föld mérés alkalmatosságával akkor élt már nehaz erős hittel meg Esketett Szt Imrei Régi Föld mérő Emberek által kinek kinek Földe végéhez meretettetett [Szentimre MT; BalLev.]. 1832: A' Felséges K: I: Tanáts által kirendelt Comisarius Urakkal ... és ... a' Föld mérő urakkal edgyüt Bögöznek Zetelakával per alatt lévő Havasbéli Differentialis helyén kilentz napig ültünk [Bögöz U; IB Nagy Márton ub lev.].

2. földméréshez használt/való; care se folosește la mäsurare pāmintului; Landmessungs-, zur Landmessung gebraucht. Szk: ~ *lánc*. 1793: Föld mérő Lántz tíz öles [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38] * ~ *pálca* földmérő rúd. 1714: Föld mérő Paltza Vörös bőrral borított 1// 20 [REkLt II. Apafi Mihály hagy. 49].

II. fn földmérés végző (hivatalos) személy; mäsürátor de pāminturi/de terenuri; Landmesser, Grenzsneider. 1570: Az varas feold Mereoye Igh vallya (!) hogy Eoethet Palochy* es az chinek gergelne fya Egenleo keppen hittak ky zent gérgh hegere zeolio Merny, Eo ely me(n)t es ky Merte az myt Mwtatak [Kv; TJK III/2. 166a. — *Palochy Janos]. 1586: Az feoldmereok feleöl most hertelen eo kgmek* bizonioson Nem erthetnenek, Jollehet egy nehany zemely feleöl leöt emlekezet,

Azert Amegh ioban ertekezhetnek eo kgmek, Adégh Veres Lükach Vramra biztak ez feoldmeres es latogatás dolgát [Kv; TanJk I/1. 36. — *A városi tanácsbeliek]. 1606: Hittam ki az föld mereöket az Ispotalj földere, mert Crayczar Andras el zantot uala benne, fizettem nekik f — d 32 [Kv; Szám. 12a/I. 30]. 1621: Foroghwan eö kglmek előtt, bizonios emberek panaszolkodasabol az Szöleö mereöök dolga Azert eö kglmek igj vegesztek varosul, hogy teöböt egj Ember-teöl, eggik feöld mereö Ne vegie(m) Egj egesz napighis d 12, vgj mint egy nap szammal [Kv; TanJk II/1. 332]. 1728: Mü Székely Lörintz és Kövendi Daniel, mind ketten Kolosvár Wárossának választott hütös Oculatori és föld méröi [Kv; Pk 7]. 1801: tetzván az Conpossesoratusnak az föld mérövel ugy egyezni hogy az Föld mérésért minden 200 holdért, vagy 400 köböl alá valóért fizessenek 200 Rflor ... Öri Fülöp István mp Hütös és meg probalt Földmérö [M.nagyszombor K; Somb. I].

Az utolsó adalékban a 'földmérö mérnök, biz lábász' jel-sel számolhatni.

földmivélés agriculturá; Ackerbau. 1792: Városunkb(an) a Kézi Mesterségek nem a más nagy Királyi Városoknak példájok Szerent gyakorlatnaktak, hanem tsak akkor miveltethetnek ezen Helységb(en) a midön a Föld mivélést Szöllő munka és a tetemes vectura engedhetik [Zilah; Borb. II követi ut.]. 1801: Az ezen Nemes Vármege* Gyrás Közönséges Gyűlése előtt ... sok rendbéli panaszok forogván fenn a' némelly Helységek béli fordulo Határookban, egy s más Birto-kosoknak fel fogások es föld Mivélések által a' Közönségeknek okozatni szokott nevezetes Károk iránt, az illetén rendeletlenségeknek ez utána valo meg Gátoltatására nézve a' Nemes Vármege* Rendel azt végezték^b [TLev. 12/1. — *Torda m. ^bKöv. a végzés].

földmives szántóvető(ember); agricultor; Ackermann, Pflüger. 1734: Helység beli születés föld mives Bartha Márton [M.gyerőmonostor K; RAK 1]. 1862: Macskasi Mozes földmives [Dés; RHAK 133]. 1866: Korpos András ... földmives. Korpos András földész [Körösfő K; RAK 18].

földnépe 1. földművelő nép, parasztság; járá-nime; Bauernschaft | (a szóban forgó) táj/vidék-beli lakosság/nép; poporul/populația din regiunea (de care e vorba); die Bevölkerung der (betroffenden) Gegend. 1566: Szulimán császár pedig Szigetváran kilencz ostromot tétete, kit nagy erőss ostrommal meg is vétete . . a földnépe is mind elraboltaték és leváगतék [ETA I, 25 BS]. 1606: Jacob(us) Hannagy de Farkaslaka (60) pp Egizer tudo(m) hogy az farkaslakj júhot eppen ott Veres Patakban tartak, Akkor senkj ne(m) ellenzett: Maszer Lazlo Janossal ketten az mjenk vala ott az Veres Patakban az Keczety júhuál az Racz Jaraskor, Akkor sem haborított az itt valo feold nepe, haue(m) az Raczok viuek el [UszT]. 1662:

Ezek alatt a váradí törökök a kevés idő alatt csak a földnépe és parasztság által (:kiket ök magokhoz édesítvén armásoknak neveznek vala:) Szabolcs és Szatmár, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyéket ugy behódoltatták volna [Szalárdi, Sir, 634]. 1767: a Föld népe ösztönosztessék, minden elől jároitól és Földes Uraitól, hogy minél jobb moddal adják reá magokat a szántás vetésre [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. ass. kezével. — A teljesebb szöve. földialma al.]. 1797: egy szarvas ítel hordo hosszu tábla mely az föld népe számára ételt hordani tsinaltatott volt az Instellatiokor [Szu; UszLt XII. 87]. 1821: Petelei Stationalis Commissarius Csernátoni Sámuel ... a föld népe által administralt Naturak bē vételekor, és ki adásakor a Föld népet nagy mértékben károsíttya [Szászrégen; TLT Praes. ir. 65/827-hez. Bethlen Imre gr. aláírásával]. — L. még ETA I, 77, 163; RettE 161, 316; Szalárdi, SirKr 25.

2. kb. az ország lakossága; populația țării; Bevölkerung. 1703: Nyilván lehet mindeneknel mtsoda Párt ütést indítot Felső Magyar Országban Rakotzi Ferencz és Groff Bertsenyi Miklos az mi Gyözedelmes Császár és Felsőes Koronás Kiraly Kegyelmes Urunk eo Felsőge ellen, és mint laszasz-totta fel az Föld népet, jo keglmes Urától valo hitetlen el szakadásra, es az magok veszedelmére [UszLt IX. 77. 68 gub.]. 1807: Második Joseff Fejedelmünk ö Felsőge a Föld nepit Conscribáltatta [Ilencfva MT; DLev. 4].

A NySz II, 966 a címszót 'regiois incolae; landesbewohner' értelmizéssel iktatja be.

földnyí 1. vmekkora területű; de o întindere/suprafață; Land/Boden von Größe. 1757: A Második erdő ... egj része . . Csepleszes Kiseded egy hold földné [Ikland MT; LLt Fasc. 129].

2. vmekkora szántóföldbe vethető; care se poate semăna într-un pămint de o întindere oarecare; säbar in ein Feld von Größe. 1666: ket földni vetni valo buzanal teöböt nem hoztak [Marosztgyörgy MT; Bál. 55].

3. ~re (vmilyen) távolságra; la o distanță oarecare; auf eine bestimmte Entfernung. 1734: Magjar országra egj darab földnyire el kisírte [Dés; Jk]. 1751: MVásárhely Szabad Kiralyi varossa Káltól menyí földnyire vagyon, nevezetesen hogy ha nem kevesebbé egy Mej földecs-kénél? ... Tudom nyilván hogy MVásárhely és Kál között vagyon egy Melyföldni distantia [Nsz; Berz. 2 40/80].

földosztás közföld-osztás (vmely település há-tárebéli közföldek elosztása); împărțirea pămînturilor obștești (ale unei așezări); Teilung des gemeinschaftlichen Bodens (Verteilung der gemeinschaftlichen Flur/Markfelder einer Siedlung). 1590: nagj dologh Janos vram hogj az mi feold oztaswnkat olj Jgen hamisolod | Az feold oztas-ba(n) ezt tudom mert en volta(m) eggik Eskwt kesebzer hogy mi kvleombe(n) nem oztottwk az mint annak eleotte el osztottak volt [UszT. — A második adalék Petrus Barla de Beogeoze vall.].

földönfutó I. *mn* E szk-ban; in această construcție, in dieser Wortkonstruktion: ~ *bolond* futóbolond; nebus de legat; Hauptnarr. 1812: mihelyt kihaladtak a Palotára a tisztelt Aszszonyságok* mindjárt kiáltani kezdtették ezen motskos szokott eo Nsgának^b gyalázására: Tőkös, Törnyös, Méntseredett Matska Samuka földön futo Bolond, Mamujka, kötni valo Bolond [Héderfája KK; IB. Magyar János (19) grófi kertészlegény vall. — *A grófné és anyja ^bA gróf-férjnek].

II. *fn* kb. bujdosó; príbeag; Landflüchtige. 1765: egy Deserdin nevű francia oberster elveszi Bethlen Mihálynét . . . kitől leszen neki egy fia s két leánya. Egyik leányát vette volt el . . . Torma Dániel Kit is minékeltte elvett volna Torma, ez az istentelen ember megparáznított, mely miá földönfutóvá kellett neki lennie [RettE 186]. 1874: Dobai Mihály Uram magát erővel Czéhmes-ternek meg hagyatta, sőt az előttis az Exponenseket minden ki gondolható módon üldözte, perlekedett velek, tsak nem földönfutóvá tette [Dés; DLt 56.19]. — L. még RettE 363.

földörökségecske földbirtokbeli örökségecske; bucatică de pământ moștenită; kleines Bodenerbe/Erbgut. 1748: föld örökségecskéim . . . örökösön birhasák | méltozatott auctiot adni Harmintz öt magyar forintot örökségecskéimre [Komját-szeg TA; AbN].

földpince földbe vájt pince; pivniță in pământ; Erd/Bodenkeller. 1710: az Udvar hazan* alol vagjon Egj Filegorias labra csinaltatot Elés haz melynek is alatta volt, egj föld pincze, negjed része kőből három reze penig fabol csinaltatot volt [MbK 104. — *Mezőbándon MT]. 1727: Ezen Vetemenyes Kertnek a' Közepiben egy hitván szalmás vetemény tarto föld pincze vagjon, mellynek a' Napkelett felől valo oldala Kőből vagjon kirakva, a' több része penig tölgy fábol vagjon kirakva . . . a' padlása is ezen Pinczének bik fábol valo, mellyet hat fiok tölgy fa gerenda, es egy mester gerenda tart [Csákgigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 13]. 1732: a kert mellett vagjon edgj jó, cserefából ki rakott jó Sendelj fedél alatt lévő, torkos földpincze [Kóród KK; Ks 12.I]. 1797: Van két föld pincze egyik káposzta tarto, a' másik Boros pincze [Körtvélyfája MT; LLt 12/8]. 1843: Egy föld pincze [Szentbenedek SzD; Ks 88 Osz. 29].

földpincecske földbe vájt pincecske; pivnicioară in pământ; Erd/Bodenkellerchen. 1722: Az Török buzás kertben vagjon egj föld pintzétse Kortsoma háznak valo [Algyógy H; Born. XXIXa/8 Bornemisza János conscr. 2]. 1763: A . . . Kortsoma Ház(na)k kamarája alá, egy Föld Pintzétskeis vagyon ásva . . . Melynek száda felett hitván régi drániczával fedet, és fenyő fábol valo deszkkal két felől bé tsinált árnyék van [Hortobágyfa Szb; i.h. XXXIXa/9 Néh. Hortobágyi Gergely György conscr. 28].

földrajz geografie; Erdkunde. 1854: Másfél évig hallgatám itt* a világi történetet, földrajzot, statisztikát, számtant, bölcsészetet és bölcztant [ÚjE 157. — *Ti. a bécsi egyetemen].

földrakás földhányás; grămadă de pământ; Erdhaufen. 1836: Föld rakásból határdomb erigáltatott . . . a Budzilla Filep rosz földje felső büttén a domb tetején [Remete/Toplica Cs; Born. XVb].

földreejtés kb. földhöz csapás/verés; trintire la pământ; Zubodenschlagen. 1599: mikor raita(m) chelekedett factumi feleöl bizonitok Akkor zitkay feleöllis bizonitok, es Azt mondo(m) hogy dyomo(n) vago(n) erette, es az ketzeri feöldre eytesertis kylene kylene. 24 ghiran feöldre eytesnek terhen vago(n) [UszT 14/36]. 1606: ha zukseg toruin uiselesselis kez uagiók, az foldre ejtesnek terhen 24 ghiran [i.h. 20/275]. 1644: Toth Balint megh Zolita hogj miért veri az gyermekeket, cotetis elege zida Haydu Marto(n), feöldre Eyteset en ne(m) latta(m) [Mv; MvLt 291. 431a].

A verekedés, ill. testi sértés alkalmával mindig súlyosbító körülménynek vették, ha a panaszos fél bizonyította, hogy ellenfele földhöz verte, földre ejtette. A bíróság a bizonyítás tekintetbe vételével az ítélethozatalkor rendszerint külön megjegyezte, hogy pl. a hatalmaskodásért égyébként kirótt bírság mellett magáért a földre ejtésért mennyin marasztalta el a hatalmaskodót. (L. fennebb az 1599. évi adalékban a szidalomért és a földreejtésért külön-külön követelt bírságra von. nyilatkozatot.) Parasztok esetében rendszerint fél vérdíjban (20 ft) állapították meg a külön bírságot [L. minderre: Úriszék 1008].

földrészeg holt/tökrészeg; beat criță/tun; stockbesoffen. 1773: én az Utráztal időben egész Nap föld részeg lévén Semmire Nem figyelmeztem; Hanem hogy Mas Nap feljozanottam tanálkoztam a' Questionalt károossal [Dés; Ks 32. XXXII]. 1803: föld részeg volt [KLeV.]. 1810: örökké ivutt, s föld részeg volt [i.h.].

földrészlet földdarab; bucătă de pământ; Erd/Feldstück. 1860: uglátszik nem volt minden földrészlet külön külön ki czövekelve, hanem nagyon ritka tráverszirozás, vagy ritka lánczal mérés [Kv; TSb 1].

földserpenyő cserépszerűő; tigare de lut; irdene Pfanne. 1740: Föld csupor 2 Föld Serpenjő avagy röstölő 1 [Cyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 7].

földsuvasdás földcsuszamlás; alunecare de pământ; Erdutsch. 1634: az paztórók ot sopankodnak, hogy á kis barna men lo uizben eset az föld suvasdast lata(m) az holot bele eset [Mv; MvLt 291. 29b].

föld-sütőkemence agyag-sütőkemence; cuptor de lut; irdener Backofen. 1862: a' pitvarba van egy föld tűzhely rajta egy föld sütő kemenczével és sövény cserénnyel [Mezőbánd MT; TSb 39].

földszin földfelszín; suprafața pământului; Erd/Bodenoberfläche. 1595: Ezen Hidhoz vöttcm Ap-

rob Lab fatt Hid labnak ... kitt az föld sinbe kellettett verni vötem nigett [Kv; Szám. 6/XV. 59]. 1825: Az épületnek déli oldalán ... egy olyan veszedelmes ki dűjjedese van a föld szint lévő kő falnak hogy annak teteje a básiánál 6 hüvelykel áll kijjebb [Dés; DLt 3].

földtál cseréptál; strachinã de lut; irdene Schüssel. 1675: 2 fa tal 4 fa tangjer egj föld tal [Nyárándrásfva MT; Told. 76].

földtálacska cseréptálacska; strachinã micã de lut; irdenes Schüsselchen. 1787: Egy negyedfél kupás kanna Dr. 18. Két tsorba kantsó, négy kis föld tálotska, és négy porgolo Dr. 9 [Mv; MvLev. 8 Tolvaj alias Varga Mihály és fel. Varga Kata hagy.].

földtányér cseréptányér; farfurie de lut; irdener Teller. Szk: *vinci* ~. 1787: három vinczi föld tányér jo féle nyoltz kitsiny Bokáj [Mv; MvLev. Ajtai István hagy. 3].

földtégla vályogtégla; cãramidã de chirpici; Lehmziegel. 1685 e.: Ezen Palank mellet az Udvaron vagon föld teglabul fel rakot megh el nem keszült Sutó ház. Ezen tul vagon ugyan földteglabol epittetet supos hoszszu lo istallo [Gyf; MvRK Urb. 28]. 1715: néholt az derekais kőből néholt pedigh egetetlen Föld Teglabul fel rakot épen pusztulásra jutot, ... Paloták s Házak [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1745: Vadnak föld téglabol rakott jó sendelyezés alatt való Istállók | föld tégláb(an) rakott sendelyes fedelű hintó szin, fenyő gerendás, padlászatlan [Marossztkirály MT; Told. 18].

földtöltés 1. földhányás; val de pãmint; Erd-aufschüttung. 1806: ő nagyságais ... a' Küküllő régi fojamja árkán keresztül kollát kertett tsináltatott, s föld töltéssel azon alol meg töltette, hogy a víz áradások idejénis azon régi árkában ne kapjon, így vétegett a Küküllő vize mostani folyomja helyéte [Erdősztygyörgy MT; WH].

2. agyagtöltés/tapasztás; lipitul cu lut; irdene Füllung. 1694: Ez az Folyoso függő Gerendakon áll, meg va(gyo)n Deszkazva, parkanyozva, Tölgy fabol csinált kőteses labai vad(na)k, ... az folyoso padimentumin föld töltés van [Kővár; JHb Inv.].

földtűzhely kemencealj; baza/vatra cuptorului; irdene Ofen/Herdbank. 1743: föld tűz helyre rakot rakonni (!) kezdet ződ de regen épített kályha kemenczecske [Boroskrakkó AF; BfN Dobozolt anyag VI]. 1846: A Molnár ház ... Vagon ezen szobában egy paraszt jo kemencze 2 vas rudatskával föld tűzhelyre jo moddal készítve [Bács K; KmULev. 2]. 1862: A' kuton alol van a' dominális biroi lak — sárból verve — nádfedél alatt van ezen lakszobában (!) egy földtűzhely, mellyen van egy gogán és egy veres kályha fűtő | a' pitvarba . van egy föld tűzhely rajta egy föld sűtő kemenczével és sövény cserénnel [Mezőbánd MT; TSb 39].

földű. Csak jelzős szk-ban; numai in constructii atributive; nur in attributiver Wortkonstruktion: 1. földterületre von.; cu privire la o suprafață de pãmint; auf Bodenfläche bezüglich | vmilyen nagyságú; de o mãmire oarecare; von einer bestimmten Größe. 1827: 30 véka Ferdű Földű Erdő [M. frãta K; CsS].

2. vmilyen alapszínű/mezűjű; cu o oarecare culoare de fond; von irgendeinem Grund/irgend-einer Grundfarbe. 1816: Veres földű, fejer csikos keszkenyő zsebbe valo ... 4 Rf 6 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1829: Surányi Kata szökött el egy rongyos fejer földű csikos karszéklibe 's hasonlo fersingbe [DLt 883 nyomt. kl]. 1840: rajtam lévén Csato Susi Kis aszonynak sárga földű és veres virágu fersingje [Dés; DLt 1073]. 1847: Egy zöld földű bordúrel himzett két szélin rojtos teve szőr keszkenő [Csfkosztmarton*; Un-Vjk 103. — *Később: Nyárádszmtárton MT] | Egy portubák színű földű, a közepében három rend-beli kerek czifraságokkal ékesített, közepében egy sárga csillag lévén, a széle körül külömb külömbféle fejer és sárga virágokkal diszesített kázmér (!) keszkenő [i.h. 141]. 1852: Egy kék földű babos ágy Takaro [Dés; DLt]. 1856: 1 dr barna földu Barágé Plaid [Kv; KCsl 11].

földvágó-esákány táj gajhó; tirnãcop; Spitzhacke. 1669: Egy föld vago vagj inkább kő vago czakaany [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 26a].

földváltás zálogos földbirtok kiváltása; rãscumpãrarea moșiei date in zãlog; Bodes/Grundauslösung. 1807: En alãbb subscribãlt adom ezen tulajdon kezem által irt Contractualis Levelemet arrol Néhai Bak Moses Uram özvegyenek hogy leváltam ő kegyelmitöll költsón interesre föld váltás véget 50, ie ötven Magyar forintokat. ada is oly formãnn hogy esztendő bételvén minden haladék nélkül befizetni tartozzam interesivel edgyütt [Albis Hsz; BLev.].

földváltás földbér/vám; census; cens (darea pãmintului); Bodenpacht, Ackerzins, Zensus. 1635: Szent Marton Zabiát megh attak Az Nadasiak Cub. 4. Egy keöbleöt attunk feold ualtsagb(an). az többi hazi mayorsagra keolt el [UtI].

A valószínű jel-re és a szolgáltatásra nézve l. GyU Mut. Úriszék 996 census al.

földvám 1. (földesúri) földbér (a földesúrnak a jbt-lekhez tartozó földekért járó szolgáltatás); dare pentru pãmint (olbigație in bani față de moșieri pentru pãminturile apartinãtoare sesiei iobãgești); (feudalherrisches) Pachtgeld (dem Guts-herrn für die dem Leibeigenengrundstück gehörigen Felder zukommende Abgabe). 1550: walkay Myklos mynt ennek elötte hat ezendövel föld wamot vöth twlek [Mereggyó K; MNy XXIV, 291] | az Cyllan w neky Joha volt es otth maiorkodot es walkora^a örwth es saytot adot föld vamban [Damos K; i.h. 358 Relicta

Symonis Bacz de eadem^b j b vall. — *M. Valkó K. ^bTi. Kisbács K.] wkys fel mentek az Cylla mezőre es az kelecelyekkel es wyfalwyakkal egygywt őriztek barmokat, es hallotak hog' walkora föld vamot attak rola [i.h. 359 St. Symon de eadem^a j b vall. — *Ti. Warcza, azaz Várca v. Vársza eltűnt település M. Valkó táján (Pusztulására nézve l. KHn 114–5, 137)]. 1590: Szent Marton napba kitt feöld vamnak hinak fl. 24 [Km; GyU 12]. 1594: Zent Georgy szent Marton Adaiath feöld vamnak heak, melliet Nylas ember zamra fizetnek. az fel Nylas ember 4 ninzt fizet. Az egez Nylas ember d. 8 [Mákó K; GyU 26]. 1640: Cens. Feold Vaam, Zuretkor kel fel kelj mind(en) ember(ne)k d 10 [Gyalu K; GyU 56]. 1652: Feöld Vaam. Minden esztendőben f. 2 [Vista K; GyU 100]. 1666: Földvám esztendőben minden házas embertől tiz-tiz pénz jár, özvegyasszonytul öt-öt pénz. Bíró, darabant, várhoz való szolgák ebben nem tartoznak, az polgárok felével [Gyalu K; EM XLV, 6]. 1679: Pénzadóval, kit földvámnak hínak, ősszel minden gazda tíz-tíz pénzzel tartozik a földesúrnak [uo. i.h.]. — A jelre l. *földbér* címszót és *földváltság* al. a jegyzetet.

Szk: ~ *adaja*. 1640 k.: Minden jobbágy esztendőnként földvám adájában szüretnek idején tartozik adni den. 10, az özvegy pedig den. 5., de az tisztak, u.m. fő- és kisbíró nem tartozik adni, de az polgárok megadják, egyéb állapottal szolgáló rendek is similliter, az kiknek arról annuentiájok nincs [uo.; i.h.].

2. kb. jobbágy-elköltözködési váltságdíj; prež de ráscumpărare pentru obținerea mutării iobăgului; Lösegeld für den Verzug des Leibeigenen. 1597: ha penigle(n) ott az mi hazunkba(n) es feoldonkeon Nem akarsz maradni feold vamba(n) egy fl. 1 szabad legie(n) el menned [UszT]. 1597 k.: Hogy vgy keoteotte magát Boldisar Gerebnek hogy mikor el akar onnet feoldereol mennj aggia megh az feold vamot fl. 1. zabad lezen howa akar mennj [i.h.]. — L. még *földbér* 4. al.

földvám-adó (földesúri) földbér; census; cens, darea pămintului; Pachtgeld, Zensus. 1609: Anno 1608 Gialu varasa ostor adoban^a Adottak (igy) l Vduarbiro Vra(m)nak f 21/16 az feöld vam Adottis^b megh attak f 2 es minden fele Dezmat megatt Minden ellest Tiukott Tiukmoniat attak [Gyalu K; Sennyei 47/11. — *Ugyanezt adták a gyalui várbirtok falui: Fenes, Lóna, Vista, Türe, Daróc, Egerbegy, Hideg- és Hévszamos, Körösfő. — ^bEzt adta még Lóna, Vista, Daróc]. — A jel-re l. *földbér* és *földváltság* al. a jegyzetet.

földvár cetate/fortificație de pămint; Erdburg. Hn. 1455: montis wigo Fewldwar vocatj [Körösfő K; KHn 65]. 1726: Földvár oldalán (sz) [Nyárszó K; KHn 121]. 1737: A Földváron [Bh; KHn 14]. 1792: a Földváron (sz) [Szabéd MT; EHA]. 1798: A' Föld várba (sz) [Maroskeresztúr MT; EHA]. 1864: Földvár Tető [Nyárszó K; KHn 125].

földvég szántóföld lábja/vége; capătul unui pămint arabil; Ende des Ackerfeldes. 1827: Várfalvi Pálffi Evától örökesen vásárolt föld végről szollo levél [Asz; Borb. I]. 1850 k.: Török nevű helyen Seppedékes föld vég [Kissáros KK; DE 3].

földvonó-teknő covată/albie cu care se scoate pămintul; Trog gebraucht zum Aufzug des Bodens. 1674: Az sir áso galyho ketté törvén uyolagh kellet megh czináltatnunk fizettünk teölle f — d 50 ... Veottunk az feold vono tekenőre keo- telet f — d 09 [Kv; SzCLev.].

földzálogosítás föld-zálogbaadás; darea in zălog a pămintului; Bodenhinterlegung. 1742: az megh irt Föld Zalagásítás földre valo Pinz adas es levalas mi elöttünk így menven vegben, melyről miis attuk ... ez testimonialis levelunket .. kezunk irasaval es szokatt pecsetünkkel megh erőssitven [Ne; DobLev. I/199].

főleány főrangú leány; fată de rang înalt; hochadeliges Mädchen. 1736: A fő leányoknak az fejín nyak szirtin feljúl, az tetejeken kevéssé alól, hat^a csontból szörrel erősen megkötött ... koronájok volt [MetTr 341. — *Így! de vajon nem elírás v. sajtóhiba hal h?].

fő-legáció fő küldetés; misiune principală; Hauptmission. 1595: Egerwari Ianos Wrünk ő felsege fő postaia, erkezek ötöd magauál Biro w miert hogy tudgya mely kedúes Wrünk ő fgenel, és hogy illyen fő legatioban megyen ... paranczola hogy ... gazdalkogyam nekj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 189 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

főlegény 1. *fn*, *vég* vitéz; luptător; Krieger, Streiter. 1585: Vrünk ő Nagsaga Indúla el Innet Az kowet Jt marada mert Igen meg Betegüle Urünk B. Vramnak megh Jsene hogy Gondot Wiselttetne Rea az ket fő legeny es az Tizedes welle öttek [Kv; Szám. 3/XVIII. 31a–2a Gellien Imre sp kezével]. 1597: Brassai Peter vitte 4 Loan zekeren az Eotedik fogoli Teoreokeot, kiúel feo Legenek Varadi zolgak voltak [Kv; i.h. 7/XII. 74].

Szk: ~ *szolga*. 1597: Jutanak estűe fele az Varadi kapitannak Negy feo legeni zolgai, kik hozanak Varad feleol Vrunknak 5 feo Teoreok rabokat [Kv; i.h. 7/XII. 122 Filtich Lőrincz sp kezével].

2. kb. főrangú ifjú; tinár de rang înalt; hochadeliger Jüngling. 1597: Jeouie be e Varasra Azoniünk eo felsege Vachiorara vele Kristof Deak Vram, es teobben feo Legeniek^a Ezeknek mindeniknek voltak zolgai [Kv; i.h. 7/XII. 123. — *Köv. a nevek fels.]. 1625: Miko Ferenczj vram erkezen maga feő Legeniekkal, Loasokkal, es Inasokkal vgj mint negiuen loval, es harom rendbelj szekeres Lowakkal [Kv; i.h. 16/XXXIV. 64].

3. kb. első/belső szolgál; servitor prim/intim; erster/vertrauter Diener. 1621: Jutta Varosunkban Iffiu Bethlen Jstuan Kiraly^a Vrunktolmellette boczatott feő Emberekkel uoltak szam szerent No 30 ... Gazdalkottam nekik ... Az keoz legenyeknek es kocsisoknak attam ket Veder Szalad sert f — d 32. attam Etekben az Zaka-czoknakis es feő legenieknak 5 Ejtet bort f — d 40 [Kv; . h. 15b/IX. 24—5. — *Bethlen Gábor].

főlejtár l. fullajtár

föllendebben kb. (inkább) a felületen; (mai mult) la suprafață; (mehr) auf der Oberfläche. 1847: a Szászok^a kapája pedig nagyon kicsi s robotban minél föllendebben kapálni különben is szokások [KCsl 13].

? főnagy l. fálnagy

főló kb. (nemes vérű) paripa; cal (de rasă nobilă); (edles) Roß. 1566: A császárt ott a király nagy szép drága ajándékokkal meg ajándékozá. Császár azonképpen a királyt megajándékozá szép fő lovakkal és öltözetekkel [ETA I, 24 BS]. 1589: B(yro) v(ram) p(aranchyolatiabol) Gardinalnak feo Louainak (így!) Pokrozott, es egyeb gunyayat vitte deak adam 3 loul attam Tordayg f. — d. 75 [Kv; Szám. 4/VI. 98 Stenzely András sp kezével]. 1593: batori istwannak hoztak muduabol egy fw lovat . . . wizj pap Janos 4 lual almasig^a f 1 d 50 [Kv; i.h. 5/XXI. 104. — *Nagy-, később Váralmás K]. 1596: Wrünk ő fge 3. fő loat hoztak vala . . . az 3. fő Lo melle a Loazoknak 1. kenyeret V. Borra d 4 Húsrá d 4 tt d 8 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 4 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: Eger Lenart vitte 2 Loan Zilachig Sarmasagi Sigmundot kiteolt Vrünk 2 feo Loat kwldeot Francziaban f 1 d 25 [Kv; i.h. 7/XII. 79 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1609: Zab oztas . . . Vrunk 24 feo Loara es hat paripara attam Cub. 3 [Kv; i.h. 126/IV. 204]. 1621: kek zeorw feo lovat attunk volt az meg nevezet Mako Georgynek 200 magyar forintba [HSzj kékszőrű al.]. 1625: Szoliomy Daujd^a loajt Vizi Farkas Georgi Vrunk eo felsege zamara . . . attam(m) . . . zabot Negi feo lora 3. Vekat . . . d 42 [Kv; Szám. 16/XXXV. 22. — *Zolyomi Dávid, bihari nagybírtokos főnemes, Bethlen Gábor, majd I. Rákóczi György hadvezére; ez utóbbi hűtlenség címén életfogytiglan Kővárban raboskodtatta].

A NySz II, 613 a című 1. jel-eként az 'equus; pferd', 2. jel-eként a 'primipilus', azaz 'lófő' értelmezést adja a köv. egyetlen oklevél előfordulás alapján XVI.sz.e.f.: Siculi dicuntur trium generum. Alii enim sunt potiores vel Primores, alii Primipili, vulgo Loffew, et Fewlo appellati, alii vero sunt, qui nomine Communitatis tenentur, simplices scilicet, et subditi aliorum [Mza II, 80]. — Mivel már Szabó Károly, az oklevél közlője maga is megjegyezte, hogy 1. „okleveleinkben a lófő helyett soha másutt a f ő l ő elnevezés elő nem fordul”, másrészt meg 2. a szerk. maga sem találkozott máshelyütt a f ő l ő 'primipilus' jel-vel, továbbá 3. mivel az összetétel ilyen jel-ben való előfordulása jelentéstani szempontból nehezen is képzelhető el, a szerk. a NySz 2. jel-ét figyelmen kívül hagyhatónak véli.

fő-logofet (vajdai) főkancellár; mare logofăt; Großkanzler (in den rumänischen Woiwodschaften). 1651: Az vajda . . . Gírgiczet fő logofetté tette [Veress, Doc. X, 235—6. — A fej. Kemény Jánoshoz]. 1656: Az Tatrosi városunktól Bakó felé elindulván az Tazlo vize mellett háló helyünkben vónk el fő logoffetiünknek Jászvásárról irt levelét, melyben tudasít egy rácz patriarchának ala Jászvásártt való érkezése felől, . . . Az patriarcha is azt beszéljette fő logafetünknek, hogy neki is egy kozák polkovnic azt mondotta volna, hogy itt nálunk sokáig ne mulatozzék [RákDipló 371 Georgius Stephanus moldvai vajda a fej-hez]. 1658: Illustrissime Celsitudinis Vestrae humilimus additus servus humiliter paratus Constantin Posztelnik, de immár fő logofet [Bukarest; i.h. 631].

fő-lóorvos medic veterinar principal; Ober-Pferdearzt. 1625: Varadról Egj feő Lo orvosnak Radoni Miklos varadj katonának be Jeövetelit . . . parancziolvan eo felge posta loul es gazdalkodással lewe(n) . . . Attam etelt es Jtalt^a [Kv; Szám. 16/XXXIV. 25. — *Köv. a fels.].

főlovász főlovázmester; intendental grajdurilor; Oberstallmeister. 1609: Vrunk feo loazzi . . . Kengiel futok . . . V. Cziatlo Tartojnak hust lib. 6 [Kv; Szám. 126/IV. 195].

főlovázmester 1. cäpetenia/şeful grajdurilor; Ober-Stallmeister. 1596: Belleo Georginek az feo lowaz mesternek attunk 1 1/2 singet [Kv; Szám. 6/XXIX. 138 Bachi Tamas sp kezével].

2. fej-i/udvari főlovázmester; intendental principal al grajdurilor domnesti/ale curţii; fürstlicher Oberstallmeister. 1594: A portára mentenek vele az boerokban, kiket sok igirettel melléje hajtott volt, Ztroia Budzesk, Floreiszk Radul, ki comisz, azaz fő lovázmestere volt Alexendernek [Mon-Ir. XXX, 93 Szamosközy István feljegyzése]. 1643: Huszar Mattyas Brenhidai Kwkeőlleő varmegjenek eggik feo Ispania Az my kgs Urunk(ua)k eo Ngsa(gana)k feo Louaz Mestere, es Maros szek(ne)k feo kiralj biraja [BLt 5].

főlöstököm l. felestekem

fölözet ? kb. fölöző seprével lesöpört polyva; pleava măturată cu măturoidul; mit Abstrichen ausgesonderte Spreu/Spelze. 1883: Máté Istvának el adtam töreket fölözetet 2 napi dolgoér [Etéd U Nkf].

A jel-re 1. *felder* 2. al. az adalékokat és a jegyzetet.

fő-major juhászgazda, számadójuhász; baci; Schäfermeister. 1600: ez el mult niarban fogattunk wala ket maiort, marhanknak gongya wisesesere mikor a Juhunknak gywtemininek ideie wolt, akkor az Juhokat az maior haztol el wzte mas helre . . . meghogtuk az Kaidichalwan^a lako Tibald Peter . . . kezes leön erte

miert hyre nelkol megh fogtuk erte az teörweny gyran hagyta, annak vtanna megh bizo-nituk, hogy eo wolt fő maiorunk, megh bizo-nittuk hogy eö chelekette raitunk [UszT 15/-252-3. — *Kadicsfva U].

fő-majorság kb. uradalmi/birtokközpont; caput bonorum; corp principal al moşiei; Hauptgut. 1599: miuel patronj pŕedecessores few Maiorsagokat Alparethon* tartottak az dezmaya azoknak az feoldeknek oda Jart [Dés; Eszt—Mk. — *Alparét SzD].

fő-malombíró kb. malomgazda; morar; Müller. 1609: Huniadj Andras uolt fő Malom Biro [Kv; Szám. 126/IV. 63].

fő-medikus doktor kb. fej-i főorvos; medic principal al principelui; fürstlicher Oberarzt. 1625: Erkezwe(n) Kassarol Daniel Breyer fő medicus Doctor, es Fejervarra akarva(n) mennj attam nekj ^a [Kv; Szám. 16/XXXIV. 25. — *Köv. az élelmiszerek fels.].

fő-megyebíró r^h egyházközségi/plébániai gondnok/kurátor; curator al comunităţii bisericeşti/al parohiei; Kurator, Kirchenverwalter. 1726: minden megyében fő megye bírāja vagy curátor állíttassék [Somlyó Cs; SzO VII. 324].

főméltóságú nagyméltóságú; excelentă; erlaucht. 1800: Irtam, 's instáltam vala Nagyságodnak még tavaly, ... hogy méltoztatnék az én Bátsi Causamat a' Fő-Méltóságú Grof Cancellarius Ur ó Excellentiajának recommendalni, és töröködni mellettem, hogy minél hamarább hadd folyna-ki; helybe-hagyatván a Felsőges Királyi Gubernium kegyes és igazságos ítélete [Márkod MT; IB Gombási István lev.].

fő-menyegző főrangú menyegző; nuntă de rang inalt; hochadelige Hochzeit. 1579: Ertettek* e mellet kwlemb kwlemb zwksegos koltsegeket, mind Az wy Eztendeonek meg zerzessere mint penig egieb feo Menyegzeokre valo aiandekozassok miat. Melyeknek meg letere eo kegme Byro vra(m) adot is kewanna [Kv; TanJk V/3. 181a. — *A városi tanácsbéliek].

főmérnök de inginer şef; Oberingenieur-. 1801: Magát a záportartot köteles lesz maga az árendátor saját költségén állandóan és czélszerűleg három lapantsokkal, s legalább is három czól fokos fenyű deszkákkal be deszkázni ..., hogy az minden tekintetben a főmérnöki revisio alkal-mával is elfogadhatónak találtassék [Mv; DLev.5].

főmester 1. molnármester; morar; Müller. 1569/-1571: vala ... eo N: Molnaba(n) feomester andras mester [Dés/Mv; SLt XY. 24].

2. tógazda/mester; administrator al crescătoriei de peşti; Teichwirt/verwalter. 1588: Kouetkozyk Az Waros Touára valo Kolchyege. Zekel Ferenczet

es forkol (l) balast fogattam elseoben fő Mester-segekre ... [attam ... Nagy Ferencznek feo mesternek 4 napszám f. 1 d. 33 [Kv; Szám. 4/-III. 22].

3. ácsállér; maistru-dulgher; Maurerpolier. 1623: hywasso(n) egy fő mester ... Vgy a' mint Mw consignationkb(a)n kj attuk Agion (l) melleye Annak az mesternek az fogarassy Aczio-kott [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

4. főcéhmester; staroste de breaslă; Oberzunft/-Gildemeister. 1843: Nagy Antal, az egyesült kovács és kerekas céh főmestere [Dés; DLt 159].

5. igazgató; director; Oberschulmeister. 1696: kolosvarj Dimién Pál az Kolosvári Universitaria Scholá(na)k feo mestere [Kv; Pk 6].

főmesterség 1. vminek fortélya/nyitja; cheia/secretul unui lucru; Kniff, Fachkenntnis. 1560: A tuznek Mogyarol. Mindenha egy arant kel a tuznek egny, es Ne legyen Igen Nagy, hogy az arany Meg ne oluagyon az cement porban Ezokaert Igen Jol kel reaya vigyaznod az tuz melleth. Mert ebben vagyon a cementelesnek fő Mestersege [Nsz; MKsz 1896. 351].

2. '?' 1588: Kouetkozyk Az Waros Touára valo Kolchyege. Zekel Ferenczet es forkol (l) balast fogattam elseoben fő Mestersegekre valameny Nap Zamokra lenenek egyknek egyknek Iarna 33 d [Kv; Szám. 4/III. 22].

főmészáros mäcelar şef; Oberfleischer, Fleischermeister. 1672: az főmészárosunk akarván a juhok és berbécsek vásárlására kiküldeni konyhánk szükségére, Dima nevű főcsobán mestert Moldvában, Havasalföldében és Erdélyben ..., mindenütt bocsássák békével [TMÁO V, 193 Mehmet szultán menedéklevelének egykorú ford.].

főmosás fejmosás; spălatul capului; Kopfwaschen. 1679: Fő mosáshoz valo, asztales czinalta könyöklős medencze szék nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 9].

főmosó-szék fejmosó-szék; scaun pentru spălatul capului; Stuhl zum Kopfwaschen. 1679: Borbely fő moso szekire valo őregh réz medencze nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63].

főmuzikás kb. fej-i/udvari első muzikus; prim-muzicant domnesc/la curte; fürstlicher Ober-Hofmusiker. 1625: Klok Janos visj az vrunk eö felge fő musikkassat haza nepesteöl 6 Louo(n) Enjedigh f 3 d 75 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 275].

főnemesség nobilime inaltă; Hochadel. 1736: Mind urak, fő nemesség az köntösököt sinór helyett galanddal szegették be, az urak ezüst, arany galandban, az nemesek selyem galandban [MetTr 351-2].

főnép rendsz tbsz-ban v. ilyen jellű szk-ban; de obicei la pl., sau în construcții de felul acesta; gewöhnlich in Mz od. in gleichartigen Wortver-

bindungen: 1. főrangúak; cei cu rang inalt; die Hochadeligen. 1566: Az zekely vram dolgarol eo felsége parancholatyabol ez vezetetet, hogy az feo nep hazoktol mindenyk mint az Nemes vream feyenkent oth legyenek az hadban ew felsége mellett [SzO II, 181, egy-i végzés] | The felseged alazatos hywey Egez Zekelsgebely Feo nép [i.h. 191]. 1570: Myert hogy az fewnepek keozet valo per patthuar Nagy haboruzagot zokot hoznj ... Annak ely tawostatasara eo kegek Igerik Magokot az Ayandeknak es keolchegnek megh adasara [Kv; Tan]k V/3. 5b]. 1653: De nagy része a fő népeknek^a a török földé felé alá méne, és ki havason, ki várakban nagy félelemmel lesugorodék, mert tudta vétékét [ETA I, 83 NSz. — *1603-ban a Bástának hűségét esküdtött főrangúak közül Székely Mózes távozása után]. — L. még SzO II, 191, 212, 245, 323, 336.

2. ? primorok, a primorság; primori (secuii cei mai instăriți și cu cea mai mare vază); wohlhabende Szekler. 1567: My második Janos ... my hyweinknek wytezleo es gyors ferfiaknak wduarhely zeken lakozo fw nepeknek es Lo feyeknek keozeoneteonket es zokot kegielmessegeonket Iryivk [Törzs. — Kiadva: SzO II, 212 fej.] | paranchiolunk nektek hog az feo nepek keozeoletek az Eotwen penzt az eg'haz hely Lo feyek kedig az huzon eot eot^a penzt Zaz Sebesnek epetesere az my hyweonknek witezleo Kornis Myhálnak ... kezebe zolgaltassatok [Törzs. fej. — *Értsd: huszonöt-huszonöt]. 1571: Zekelsgebely few nfekek és lofeyeknek ty kegielme-teknek valo keonyergessek [SzO II, 238]. — L. még i.h. 337; Báthory ErdLev. I, 118.

3. a feji udvar főtitéségviselői; functionarii superiori ai curții princiare; Oberbeamten des Fürstenhofs. 1575: meg Ertettek ... eo K. varosswal byro vramtwl az myt eo K. Emelekiz Az Ayandekozas^a feolel Az my Illik Az feidelem Meltossagahoz, Es az vthan az Teob feo Nepekhez is [Kv; Tan]k V/3. 124b. — *Ti. az újévi ajándékozás (L. erre *ajándék 1. shk al.*).

4. ? (városi) patriciusok; patricieni (orășenești); Patrizier. 1567: Es mikor a Száva melle szállott volna^a, a király^b nagy szép készülettel, magyarországi főfő urakkal és erdélyi főurakkal és jambor főszolgáival és a kolcsos városbeli fő népekkel, császár hagyása szerént megkeresé nagy bizodalommal [ETA I, 24 BS. — *Ti. Szulimán, török szultán. ^bJános Zsigmond, Szapolyai János választott király fia és utódja].

5. 1567: Az tarsasagokban az igassagot az emberi es Isteni toruenyeknek meg' tartoiat oltalmazsak annak g'akorlasaban naponkent az tarsasagot az kikbol varosok alnak epitsek. Hogy ides few nepek leg'enek kyk az mellettek ualo iffiakat okossagokkal es io thanachokkal segitsek Es a iozagos erkwlchel zeretettel elnemek [Kv; ÚCART.].

főneráló. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion ~ pénz kölcsön; impromptu; Anleihe, Darlehn. 1737: Néhai Do-

bolyi Szabo Daniel édes Atyánkról ő kglmérődi feles Adósság maradván reánk; ugy mint a' Nemes Collegium, Nemes Varos kezénél álló Foeneralo Pénze f.h. 40. Csikos Ajtaié (így!) f.h. 15 ... ezen Csikos Ajtai 15 forintyaért, a' Körtevely fáb(an) lévő oldal gjept mellett valo Qvartás Szölnöket ugj Csikos Ajtai(na)k tilte a' Ns: Tanáts, hogj mivellye s birja, mig ki válthattyk [Ne; DobLev. I/168a]. — L. még alább *fönus* al.

fönix fenix; Phönix. 1792: Ennek előtte valo időkben ... kedvetlen ábrázattal szemlélvén az Unitaria Religion levő Státusoknak ... utolsó pusztulásra hanyatlot állapottját; Mostan penig tapasztalván ... mint Foenix Porabol valo elevenkedesit Hagjok és Testalok a' Kolos Vári Unitarium Collegium Szükségire örökösön ... Hung fr 10 000, az az Tiz Ezer Magyar forintot [Héjjasva NK; SLT XLIII. 17 Felső Dobrafalvi Marothi István sk hagyománylev.].

főnotárius főjegyző; prim-notar, notar principal; Obernotar. 1632: Vitezleo Kenosi alias Gal Ferencz Uduar helj szeknek feő Notariussa [Mv; Berz. LXIV/40]. 1797: tapasztaltatott hogy az Assessorok a' Relatoriákat különbözőleg intitulálják, azért ezután ezen titlust kell observalni. Méltóságos Groff Tks Nemes Fő és V. Király Bíró, Fő, és V. Notárius vgy több Nes Maros (Szék) Hítős Assessorának eo Nságának az Uraknak egész tisztelettel [Mv; MbK XII. 113]. 1802: (A) resolutio resuscitalatik ... Nemes Kolos Vármegye Generális Székéből ... ki adta Szarvadi Farkas Fő Notarius [Kv; JHb LXVII/4. 9]. 1823: a Fő Notarius által ki nyilatkoztatott dolgot értékre adtam [Dés; DLt 87]. 1832: Néhai volt Fő Notarius Pallfi András [Asz; Borb. II.]. 1839: A' Tkts Pakot István Ur elleni ... két rendbeli K Széki Pereiket, az Fő Notarius Urnak tett előre valo fizetésből következt ki rendeltetésemnél fogva, Transmissioikba ki irtam [Szu; Pf. Hajdu Károly kezével]. — L. még DFaz. 42.

A címszó kijegyzéseinkben ugyan utoljára 1839-ben fordul elő, de l. alább *főnotáriusi* al.

főnotáriusi főjegyzői; de prim-notar/notar principal; von Obernotar, obernotariell. 1844: Partialis Junius 3-án fog tartatni ... Az Ürességbe jött Fő notáriusi Hivatal mikénti be tölthetése érdekes tárgya, fog ekkor szönyegre kerülni [Nagykapus K; RAK 20 esp-i kl].

fönök seif; Chef. 1855: A főnök gyalársága átszivárgott a titkárba, példájául annak, hogy a nagyok hibái többnyire káros hatásúak az alárendeltekre [ÚjFE 158].

fönus kamat, rég uzsora; camătă, inv. uzurá; Zins. 1737: Néhai Dobolyi Szabo Daniel édes Atyánkról ő kglmérődi feles Adósság maradván reánk; ugy mint a' Nemes Collegium, Nemes Város kezénél álló Foeneralo Pénze f.h. 40. Csikos

Ajtaie (így l) f.h. 15 . . . , hogj ezért ezen specifi-
calt Adosság(nak) Poenussa reank ne nevekedgjék
. . . a' N; Város kezénél álló Ns: Collegium Pénzét
dэфalkalhassuk, hogj Tennénk Cserét a szőlőben,
a' mint hogj Tettünkis, adván . . . a Körtvély fa
Szőlőt Mészáros Kováts János Ur(amna)k
Mészáros Kováts János ura(m) ada a' maga pusz-
tás Szőlője mellett toldásúl f.h. 30 [Ne; Dob-
Lev. — I/168a].

főnyil 1. kb. sorshúzásos osztályrész; imobil/
pámitn moštenit prin tragere la sorti; durch Los
zugeheiltes Erbgut. 1840: (Az osztály) az azon vég
rendeletben kijelent hat fő nyilak ki egyenlítésére
nézve előlegesen meg allitot alap elvekhez és
határozatokhoz képest véghez ment [Kv; Ks
100].

Örökösödési osztozáskor az ingatlanokat annyi egyenlő ér-
tékű részre, nyílra osztották, ahány törvényes örökös volt, az-
után sorshúzás, eredetileg nyilvános útján jutott ki-ki a maga
nyíla birtokába.

2. kb. (nyílasosztásos) földtábla; bucată/tablă
de pámitn (primit prin tragere la sorti); (durch
Pfeilziehung aufgeteiltes) Flurstück. Hn. 1743:
Fő nyilban (sz) [Balavásár KK; EHA].

fő-örv megrögzött tolvaj; hoř inrãit; verstock-
ter Dieb. 1591: Eotues Thamasne Catús Azzoni
vallia, Hallottam mastol hogi ez Mihali feo
örv volna, mikor eleombe iwt vasarlani teob tar-
saúal, el kwideottem eleollem, mert tartottam teo-
le hogi megh lop [Kv; Tjk V/1. 137].

főpallér kőművesmester/pallér; maistru-zidar;
Poliermeister. 1592: Ami a Var falanak eppwletit
nezy, megh hattak az palleroknak, hogj semmi com-
moditast hatra ne haggianak, hanem bíro vramtol,
tanachaval ertven, mingiarast hozza kezgienek Az
ket feo paller melle segítségwl lazattattanak (így l)
eo kgmek Balk Leorinczet, Nagi Gaspárt [Kv;
TanJk I/1. 185].

főpap 1. érsek (a magyarországi rk egyház
feje); capul bisericii romano-catolice din Ungaria;
Haupt der römisch-katholischen Kirche in Ungarn.
1562: Tamás érsek, Esztergomnak főpapja, Leo
pápának engedelméből nagy kereszteshadat tá-
maszta* Magyarországnban a török ellen [ETA I,
11 BS. — *1514-ben].

2. arhieru; Oberpriester/pfarrer. 1562: Ez táj-
ban* Konstánczinápolyban egy Ibraim nevű fő
török papot ki a Krisztust praedicalni kezdette
volt és Mahumetet hamisolja vala, ezt megkövezék
a törökök [ETA I, 14 BS. — *1540-beli ese-
ményre von.].

3. első pap; primul preot; erster Pfarrer, lei-
tender Geistlicher. 1594: Fomagillon Raffaelre
vrunk feo papiara harmad maghaua Eteleere es
Italara keolt(eott)em Ennyth* [Kv; Szám. 6/VI.
20. — *Köv. a fels.]. 1658: Az Maros Vasarhely
fő Papnak hagiok Tallert — Nro: 3 az Maros
Vasarhely Masodik Papnak Tallert — Nro 3
[Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1681: Eperjesi

Mihaly . Az Enyedi fő Pap [Vh; VhU 23]. 1735:
Brassai Fő Biro Fílstich István . . . Fő Pap Neidel
Pál [Brassó; BrMLLt. — Binder Pál kijegyzése].

Fej-i udvarban v. nagyobb városi gyülekezetben a lelkészi
szolgálatot teljesítők közül kijelölt v. rangidős első pap.

főpásztori. Csak szk-ban; numai in constructii;
nur in Wortkonstruktion: ~ *aldás* püspöki ál-
dás; binecuvintare episcopală; bischöflicher Se-
gen. 1816: (A) Püspök . . . Fő Pásztori Aldást
és Atyai onszolást monda [Ikland MT; UnVjk
245] * ~ *levél* püspöki körlevél; circulară epis-
copală; bischöfliches Rundschreiben. 1861: A'
Széki Egyház megyében a' T. Fő Pásztori levél
következtébe híril adatik, hogj 3rom Papi állomás
ürességbe jött [Gyalu K; RAK 57].

főpatronus 1. patron principal; Hauptpatron.
1612/1723: Patko Menyhárt Vram az helynek
Fő Patronusa Constantzinápolyba méne az or-
szág szolgálatyára [Hagymásbodoní (MT) eklé-
zsia könyve].

2. főgondnok/kurátor; prim-curator; Oberku-
rator. 1651: Szegödtem enis vgy mint Varadi
Miklos es Szegedi Gergely Deak fő patronus Uram-
mal tölgy fabol nro 35 darab mivet [Kv; EM
XLVIII, 350].

fő-pattantyúsmester főagyúsmester; armurier
principal; Haupt-Konstabler. 1625: Szokmarrol
erkezwe(n) feő pattantiús mester niolcziad maga-
val, . . . atta(m) Hust lib 8 [Kv; Szám. 16/
XXXIV. 179].

főpénz 1. tőke; capital; Kapital. 1662: Melynek*
Interesset az b. Tanacz le teotte az Varas pénz-
bül; Es az feő pénzt assignaltak . . . Varas szük-
segere [Mv; MvRLt Tomai László kijegyzése. —
*Ti. a jelzett összegnek]. 1733/1813: Négy Száz
forintokat öszve gyújtven . . . az két százát ha-
gyom a' Tisztelendő Páter Franciscanusoknak, két
százát pedig a Minoritáknak oly véggel, hogj az
Feő pénzt soha fel ne vegyék, hanem annak Intere-
seiből halálom után három forintokat az szegények-
nek adjanak [Kv; SLt XLII. 6. 25].

2. fejadó; impozit pe cap de locuitor;
Kopfsteuer. 1762: Jöve más rescriptum melyben
inter reliqua a főpénz jobbágytól 2 frt . . . nemes
boér és civistől 6 frtra határozottatott [Halmágyi
Nlr. 6]. 1815: Az Udvarhelyi Bányaszok dolgában
. . . hivatalosan jelentem: Hogy . . . Perceptorsagom
előtt már jo darabbal kezdették volt őket mint
magok költségeken Csik Sz Damokosban bányasz-
kodokat a Fő Pénz alol menté tenni [Bikafva U;
UzSLt 8/68].

főpénztár központi pénztár; casierie centrală;
Zentralkasse. 1859: Tamas Zsofia özvegy Czako
Jánosné . végrendeletében megnevezett felkel-
hető javai . . . az egyház biztosai által el árverez-
tetvén, tőkésítessék az egyház fő pénztárába
[Kv; Végr.].

főperceptor fő-adóhajtó/szedő; prim-perceptor de impozite; Ober-(Steuer)Einnnehmer. 1685: in: A. 1693. az melj két ezer njolcz forint hatvan egy penzt attanak volt Pater (Janos uramnak); azokat is refundalta ő klmé, es percipialta Fő Perceptor Uram | Mind lucrumat mind restantiat computalvan es redigalvan ad Tall: Imper: ... Fő Perceptor Ugron Ferencz Uram kezeinel Tall. Imper. 4292 3/4 [Fog.; Törzs].

fő-plajás (fogarasfő) határörparancsnok; commandant de plăiesi/de grănicari (din țara/ținutul Făgărașului); Grenzwächter-Kommandant. (In der Fogarascher Gegend). 1667: Marcsinai Boer János főpleás adta bírságpénzt [Fog.; AUt 7] | Porumbák* vidiki fő Plajás: administralt honor. fl. 20 [Nyr. XXXVII, 275. — *A. és F.porumbák F]. 1668: Alsó Perombák* fő Plajás honorariumat fl. 20 | Mardsinai Boer János az négy Summas faluknak fő Plajassa adta honorariumat Dutka penzt fl. 10 ... Minden fő Plajás új esztendőben tartozik adni tíz tíz forint dutka penzt, avagy Poltura penzt fl. 15 [AUt 75–6. — *A közlésben nyilván sajtóhibából így: — A.porumbák F.]. 1670: Három főpleások adta honorarium [Fog.; AUt 13]. — L. még Nyr XXXVII, 276]. 1682: Sándor deák porumbáki számtartónk administralt 13 sacsokkban: Főpleás honorariumjat, fl. 750 [A.porumbák F; AUt 313]. 1698: Minden passusokra menjen szoros parancsolat: az plajások és gornyikok úgy vigyázzanak, hogy ha az idegen országban szökő emberek aufuglálnak és meg nem fogják: a possessoroknak abból következett kárát ők fizetik meg ... az főplajások úgy inspiciáljanak, hogy inspictiojak alatt valoktól lesznek ilyen patratumak*: magokon is az articularis poena exequatitak toties quoties [SzO VII, 20 egy-1 végzés. — *Ti, ha a szökevényeket a plajások szökésükben segítik]. — L. még AUt 10–1, 121–2, 313–4; 319, 323, 535, 539 és i.h. elszórtan még több adalék.

fő-plajás fő határörparancsnoki tisztség; funcția de comandant de plăiesi/ de grănicari; Amt des Grenzwächter-Kommandanten. 1667: Három főplajáságról honorariumot fl. 15 [Fog.; AUt 8]. — L. még Nyr XXXVII, 276. 1689: Luczai Sándor porumbáki udvarbíránk administralt ... (Főplajáság után való honorariumát, fl. 7,50 [A.porumbák F; AUt 547]. 1708: Köhalom szekis allicson Plajást a Mardsinai Plajra ... a rend szerent való Plajások ne(m) Sufficiálhat(na)k azon Plajokon a ki hol szokott vigyázni a' mostani üdőhez kepest, Tehat az oda fel való Plajások(na)k nem csak az ő klmé Fő Plajásága alatt való Plajakra hane(m) a' Többre is rea kellenék érkezni [KJ Fogarasi János lev.].

főplébános prim-paroh; Oberpfarrer. 1626: az Istenbe(n) el' Njügott Kolosuatj feo Plebanosnak Geocz Faluak minden Iouainak, es Giermekinek Tutorsaga: gondviselesett Az Beoczuleset Fanacz es az Attiafiakis rea(m) adua(n): Miuel az

A(ruak)nak az Aniokkal egj volta(m) [Kv SLt FG. 6].

fő-pohárnok főpohárnok (vajdai udvari méltóság); marele paharnic; Ober-Mundschenk. 1648: az moldovai vajda öccse (: ki most főpohárnok tisztit viseli:) egy monostort építtetett az havas közbe mi hozzánk közelebb való helyen [Gyszms; Veress, Doc. X, 212 a gyergyóiak panasz]. — L. még Hurm. XV/I, 711; TMÁO III, 508.

főpohárnok I. marele paharnic (la curtea princiară ardeleană); Ober-Mundschenk. 1681: Innya adók és fő Pohárnokok [UTl]. 1736: A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... a fő pohárnok másod magával nagy térdhajással a hol a fejedelemasszony állottak (igy l), oda ment, egyiknek kezében ezüst mosdómedencze másíknak ezüst mosdókorsó skofiummal varrott kendő lévén kezében, elsőbben az fejedelem mosdott meg, azután az fejedelemasszony [MetTr 334–5. — *Itt az eredetiben v. a kiadásban elnézésből kimaradhatott: a fejedelem és ...].

2. marele paharnic (la curtea voevodală mold.). Moldauer Ober-Mundschenk. 1658: Tegnap hozák híret az új vajda követi jánek hozzánk (igy l), főpohárnokja s ármása [Gvf RákCsLev. 536 a fej. anyjához]. — L. még Hurm. XV/I, 711; TMÁO III, 508.

főpolgár I. ? patricius; patriciu; Patrizier | ? százférfi, centumvir; Centumvir; Hundertmann, Centumvir. 1580: Zekel Gergely feő polgar (Dés: DLt 206). 1625: Jutta Cassarol. Kouacz Mihali. Molnar Peter feo polgarok es az Mincz mester [Kv; Szám. 16/XXXV. 24]. 1655: mentünk volna ... Barczaságban Prásmár városában és ott jövének mi előnkben .. prásmári biro Bartos Lőrincz, és eskütt főpolgár Keöncze Keresztes es Harangozo János, száz emberek fe' [Uzon Hsz; SzO VI, 201].

2. kb. falusi esküdt; jurat comunal; Dorfgeschworene(r). 1766: Imo Podár Laj, dát Fő Polgár 2do Mészáros Ignát, 3tio Pál András, 4to Oprisor Sílíp ezek mind négyen a nevezett Falunak eskütt Polgárai [Dicsősztmárton; Ks 19/VIII. 5]. 1800: Falusi Biro Togjer Oprián Henter Anna Aszszony Colonussa Fő Polgár Vasziliu Rájku [F.gezés KK; Told. 30].

főpolgármester primat principul; Oberbürgermeister. 1851: A Fő Polgár Mester Ur kötelességmévé (l) tette [Dés; DLt 13].

főporkoláb 1819: a' midőn a Fő Portio incassatioja az Falu előtt fel olvastatott volna, tsak maga szemé szöktében elő álván Daróczy János nagy fel szóval azt declarálta* [Wjt Dominale Protocolum. — *Köv. a nyil.].

főporkoláb kb. várnagy; prim-pirculab; Vogt, Burgverwalter. 1599: im oda küldtem Kegyelmednek az urunk ő Nagysága itt való fő porkolábjától, Ficher Pétertől [Görgöny MT; Veress, Doc. VI,

350]. 1649/1689: Albesti Zolyomi David Ur(am) 6 kglme szerelmes hazas tarsa, Iktari Bethlen Kata Aszony, Adom emlékezetfíl mindenek(ne)k legh kiváltképpen Vajda Hunyadi Tiszviselőimnek, mostani Praefectus SzepsiSzent Györgyi Nagy Balás, Fő Udvarbiro Fornadi Lőrincz Deak, Fő Porkolab Tőrök Miklos Uramek(na)k* [Vh; VhU 268–9. — *Köv. a kiváltságlevél szövé.]. 1658: Denai fő Porkolab nemzeti Nádudnari Istuán Urunk [Déva; Ks 73. IV]. 1659: Halmagyon lakó Fogarasi Istva(n) Fogaras Várának edgyik Fő Porkolabja [Fog.; Ks 90]. 1670: az el mult napokba(n) Némethi Nagy mihaly vramnak Nemethi Veres matheneval törvénykezese volt... az Al péres Véres mathene Aszszonyo(m), Relatoriat nem apértaltatván, ... hanem it az szek előtt akarván Feő porkolab Borzasi Geörgy vram aperalni, melyre monda az fel péres Nagy mihály Vr(am) procatora hogy Vice tisztek nem apértallhattyak az Relatoriat hanem az feő Tisztek ... azonba(n) feő porkolab vr(am) mégh haraghev s fel ugrek s az törvent el halaszta [Szamosújvár Gella*; RLt 1. — *fgy! — A település neve kezdetben Gerlahida, majd Gerla volt. A vár felépítése után a várat és környékét Szamosújvár, a régi települést pedig eredeti Gerla néven emlegették (L. erre: SzDMon. VI, 138 kk)]. 1681: Nemz: Vitezlo Baranovszki Görgi mostani fő Porkolabja Hunyad Várának [Vh; VhU 53].

főposta főfutár; curier principal; Haupt-Postbote. 1595: Egerwari Ianos Wrünk ő fge fő Postaia, mene az Dúnan túl Wrünk ő fge titkosb postala volna [Kv; Szám. 6/XVIIa. 54 ifj. Heltai Gáspár sp kezévé]. 1614: Tudom azt bizo(nyo)son hogy zerelmeskedett az megh holt feyedelem* mind Imrephyne Azzonyommal mind Dengeleghine Azzonyommal ezt mind ez vilagh Jol tudgya hogy ... Kende Ferencz Vyhely Marton voltak inkab az fő postak eők hordoztak az keövetseget [VLt 5267 G. Keortuelyesi (21) vall. *Báthory Gábor].

főpostamester 1. prim-diriginte de oficiu postal imperial; Reichs-Hauptpostmeister. 1697: Volt posta nap. Voltam cancel(larius) ura(mnál) fő postamester gróff Par ur(am)nál az posták felől [AIN 152].

2. kerületi főpostamester; prim-diriginte de oficiu postal de circumscriptie; Kreis-Hauptpostmeister. 1697: Győrben .. az fő posta mesternél szál(l)ot(t)unk [AIN 146]. 1742: (A) Vár(me)gye Deputatussai ezen Instantiab(an) inseralt quaerelákott Szebenben az Feo posta Mester vr(am) előtt detegallyak, az holottis ha effectumat nem elaboralhattják in Locis debitis promovealni tartásák köteleiségek(ne)k [K; Somb. I] | az Vr Fő Posta mester vr(am) meghis parancsolta Sombori Posta mester Német András Vr(am)nak hogy dolgait componalja [Zsombor K; i.h.].

fő-posztelnik főudvarnagy/mester; marele postelnic; Ober-Hofmeister. 1618: Illett, sőt kívánta-

tott volna is, hogy jóakaró szomszéd kedves barátinkat becstületes főboerunk és levelünk által ... meglátogatnunk ... az mi becstületes fő boerunk, ugymint fő posztelnikunk Borisius Bernard uram által [Iasi; Veress, Doc. IX, 181 Radu Mihnea vajda Vargyasi Daniel Mihályhoz]. 1679: Annak okáért minket is az mi jóakaró, böcsületes szomszéd atyánkfia, Gabrillás Mogilla Havasalföldének vajdája és örökös Ura, böcsületes hivei, az Nemzetes és Vitezlo Popa Logofet és Apostoi fő Posztelnik által megtaláltatván, mind maga s mind országa nevével velünk és országunkkal igaz, tökéletes, szent frigynek kötése felől [i.h. 184–5 a fej. Gavrilas Movilá vajdához]. 1668: Kegyelmed* régi jó akaró szomszédja szeretettel szolgál Stamatii Főposztelnik [i.h. XI, 102. — *Béldi Pál főgenerális]. — L. még EOE XI, 190, 241.

főprédikátor első lelkipásztor/pap; primul predicator/preot; erster Prediger/Pfarrer. 1585: Megh Igetek varosul hogy ez ezendeoben eo kcmek varosul fel vezik Az ket feő p(rae)dicatoroknak fizetesset [Kv; TanJk I/1. 11. — *Ti. a magyar és a szász főprédikátorok]. 1662: Szakmary Peter, Fogarasy fő Praedicator [Szád.]. 1683: Nemes Deés Varossanak fő Praedikatorat ... Tiszteletes Solti Janos Vr(ama)t, mocskos becstelen szitkokkal illette [Dés; Jk]. 1686: Gerdalyi* fő Preadicator Gerdályi Predicator Friedrigh Dávid [UtI. — *Gerdály NK].

főpap al. a jegyzetet.

főprefektus kb. jószágkormányzó; administrator de moşie; Gutsverwalter. 1583: Gallacy Annazon ... jeowe my ellonkbe, Es ... theón Jlen vallasth, thwnja illyk hogy eő Nemw Nemw Byzonos zwksegenek myatta kenzeretethwen, az vyezleo Horeath Kozma vramtol fogarasy feo prefectusthol Komlodon kertht volna negwen foryn-toth kett Sayatt haz Jobagya [Oroszfája K; WLt].

fő-privilegium főkiváltság; privilegium principal; Hauptprivileg. 1578: Megh ertettek eo kegmek egez varosul az borbol valo fogiatkozast Az feiedelem be leowesset is hogy azert az varosnak feo priuilegioma* ne periclitallion vegienek tyz hordo bort, kit ... Byro vram ... az feyedelem zwkseger keolchien [Kv; TanJk V/3. 174b. — *Ti. a városba máshonnan, kívülről való borhozás tilalma].

főprókátor (városi)főügyész; primjuristconsult (orásenes); (Stadt)Oberrichter. 1581: az varas el vegetzte azt hogy idegen procatorat be ne ezezenek sok okokert ... Biro vramnak tanachawal legie(n) gongya Reaiok es biryon wellek az ket fő procator penig ha kewantatyk ne(m) egywt hane(m) egy-mas elle(n) agallion [Kv; TanJk V/3. 238b].

főpüspök metropolita; mitropolit; Metropolit, Erzbischof. 1599: Mi Sephtimia Havasalföldnek

fő püspöke ... Preda Poztelnik ... Ztroya Stolnik, Viztier Antony, Armas Zawa es Poharnok Serban, az havasalföldi Mihály vajda ő nagysága boeri, és esküdt tanácsi [Tirgovistye (Havaselve)]; BOE IV. 305 Mihály vajda és bojárjainak hitlevele]. 1600: O Km(e)k Tanaczuil küldettek az fő pispeknek Dionysio Episcopo, keüansagara az Vladikanak Egy öszúe gyaro Aranyas kupat [Kv; Szám. 9/III. 31].

főrend 1. főnemesi/főrangú rend; magnatii; nobilimea inaltá; Hochadel. 1618: kellessék-é s illik-é nekem hogy az Nagyságod böics tanácsit és az országban levő főrenden való uraimat informálnom? [BTN 107]. 1643: Basa Tamas Zabolan orbay szekben, Haromszeknek Sepsi, Kezdi es Orbainak feő kiraly biraiu, es Daniel Janos Olaszteleken, in filiali Bardocz Uduarhely szekben, Ugian Uduarhelyszeknek vice Kapitanja, mindenik Feő renden leuő Nemes szemeljek [Ks. Wesselényi lev.]. 1700: parancsollyuk azt is igen serio es kemenyen, hogy a Regalistakon kívül lévő Fő, Uri és Nemesi Rendet exactiss(im)e vegye hiteles Regestrum-b(a), és mentül hamaréb a Guberniumnak külyge be [UszLt IX. 77. 4 gub.]. 1762: eő Felségének az Erdélyi Fő és Nemes Rendből álló Híveihöz hajló Anjai Bizodalma, hogj annál njlvábban ki tessék ..., az ő Felge ... kegjelmes Rescriptumát ... közölni illendőnek, és szükségésnek itiltük [Ks 18. XCIII. 7 gub.]. — L. még SzO VII. 392.

2. főrangú személy; persoană de rang inalt; hochad(e)lge Person. 1620: az eő felge Nagiob meltosaghra valo menetelihez* kepest, sokkal beciwleteseb, es nagiob ajandek kevantatnek, az megh latogatasra es salutalasa hogj nem mint eleőte valo Jdeőkben yv ezendeő ajandekkel zoktak eő kglmek latogatvj eő Felget es mellette leweő feő rendeket [Kv; TanJk II/1. 289—90. — *Bethlen Gábor királlýá választására von.]. 1654: minde(n) Urak es Feőrendek keőzeőtt eleitől fogva valo be vett szokás az hogy igr szűret eleőtt ki ki joszágára Saytott Turót es penzt must fejb(en) ki osztasso(n) [Bükkös AF; KemLev. 1425]. 1662: mivel ... Medgyesi varosunkba(n) akarjuk az gyülest ki szolgaltatni . . . adgya ertesere, mind feo rendek(ne)k varosok(na)k, hogy oda Confluallyanak [UszLt IX. 75. 44 fej.]. 1690: 11. Januarii Tököly uram visszazállott és az szegény erdélyiekbén fő, nemes és közrend vissza szabadult, noha egyszer másszor sok is esett el szegényekben Havasalföldiben [IIAMN 328]. 1736: az urak, főrendek, nemesek temetésire még az idegen emberek s asszonyok is cifra köntösben nem mentenek, hanem mentől közönségesebben lehetett, ugy öltöztenek [MetTr 406]. 1785 h.: Ezen Circularisunk mind(en) helységekb(en) Fő, közép. és alább való Rendeknél meg hordoztassék [UszLt X. 80]. — L. még RettE 180, 197.

3. Jelzői haszn-ban; in funcție atributivă; attributiv; főrangú; de rang inalt; hochadelig. 1736: Kétfelē eresztős hintaja az köz és alábbvaló fő rend embernek ritka volt, mert azt tartották,

hogy az olyan hintó csak az urakat és nagy fő rend embereket illeti [MetTr 373].

Ha. 1638: fő rendek [KJ].

főrendbeli? főrangú; de rang inalt; hochadelig. 1788: E Nemes Vármege Fő Közép és Also rendbeli minden Characterű Tiszt Urainak és Tisztviselőinek illendő betsületeket tartozó kötelességem szerint kész engedelmességgel mindenekben meg adom [BLev.].

főrendelő kb. fő-adókievítő; căpetenia celor care stabilesc impozitele; Ober-Steuererheber, der abschätzende Oberbeamte. 1590: aztis mondod hogy my feől peőreőseők Annj Adotth sem attúnk mint az zegeniseg Azrol azt mongjuk hogy my az mint az varos rende es Jratotth my reank seőtht vgyan te voltal feő rendeőleő azt mw meg attúk, teőbel nemis tartoztúnk annal az mitth raitunk kertek ahoz valo polgarok [Szu; UszT].

főrendű főrangú; de rang inalt; hochadelig. 1690: Ha ezek nem evacualtatnak* lehetetlen dolog sem magunk sem fő es aláb valo rendű híveink semmi közönséges dologban procedalhasanak es subsistalhasanak; mert ezek nélkül sem Fogarashan Udvarunkb(an), sem gjülesben nem lehet uttyokat jól követni híveink(ue)k [Törzs. Bethlen Samuel fej-i instr. — *Ti. a császári hadsereggel megrakott Medgyest és Segesvárt].

főrevaló I. mn fejrevaló; ceea ce se pune pe cap; Kopf- (was man auf dem Kopf trägt). 1583: azt yrja felseged hogy gyeöngyeth felseged az Iffyw azzonyonk zwksegere nem kwldheteth. Azert bizony dolog hogy erre nagy zewksegek wala mind pedig ... Beretakra, zoknya nyakra, es egieb feőre walo ekesegekre [BáthoryErdLev. 46].

Szk: ~ csiphe. 1678: üttem egy főre való fekete csipket f 4 // 50 [Uti] * ~ fátyolkeskenő. 1789: vettem kezemhez 1. főre való virágos fátyal keszkenőt [Meggyesfva MT JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1798: 3 főre való Zabolai fátyol keszkenyő [Déva; Ks 73. 74. VII. 137 1/4] * ~ gyalcs. 1587: Fizettem esmeg az zegenbelj feozeonenak (!) megh az eo megh zegeodeott ruhazattianban 1 ferső Jngett, 1 arso Jngett, 2 feore valo giolchiott veottem p(ro) d. 40 [Kv; Szám. 3/XXVI. 54 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1591: Jspotalybelj Keoltseg. Az daikanak feőre walo giolcziot f — d 31 [Kv i.h. 5/VII. 10]. 1600: Hoggiaj Andras három feőre walo giolchot, egy feőre walo patyolatoh, .. egy giolch elő ruhat hatalmasul witt el [UszT II/2. F. 201 Marta cons. Georgii Zeölös, lib. de Szombatfalva vall.]. 1679: egy darab segesvari fűre valo giolcz [Dés; Jk]. 1785: A' szolgálónak ... Főrevaló Gyoltsért dr. 48 [Kóród KK; Ks 21. XV. 19]. 1820: a' Nehai Báro Ur Nekem adott 7. Német forintot 's két véka Buzát, Főre valo gyojtsot [Várfa TA; JHb 48/70 Buszujok Anna Matzodi Szamuiláné vall.]. 1823: Főre való Gyolts vékony ért Rflor 2 [Firtosváralja U; Borb. II.] * ~

gyolcskeszkenő. 1787: Egy főre valo fejer gyolts keszkenő Dr. 48 [Mv; MvLt 8 Tolvaj alias Varga Mihály és fel. Varga Kata hagy.] * ~ *gyöngycsipke*. 1692: Egj főre valo gyöngy csipke gazdag Öregyh közép és apro rend gyöngyökkel fűzve, hat apro arany boglárával együtt [Bilak BN; JHbK L. 36] * ~ *keszkenő*. 1604: Az Felperes keres az Alperesen egjselyem kendeot ket kis kezkenoot, ... egy feore valo kezkenoot [UszT 18/35]. 1806: Főre valo keszkenők 2 Botiz 4 más viselős 7 Rf [Szentkirály Hsz; HSzjP]. 1835: három főre valo keszkenyök 20 Rf [Illyefalva Hsz; i.h.] * ~ *patyolat*. 1600: hat singh giolchot, haro(m) feore walo giolchot, egy feore walo pathiolatoh ... hatalmasul witt el [UszT 15/201 Martha, cons. Georgy Zeöleős, lib. Zombatfalviensis vall.]. 1614: Egj fore walo patyolat, chipke rajta viselt f. -d. 80 [Kv; RDL I. 95]. 1652: Adot eo kegame feore walo patyolatot, hat rendbeli [Mihályfva NK; JHb XXII/41 kel.]. 1679: Viseltes főre walo patyolat nro. 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 81] * ~ *recefátyol*. 1686: Egj Sing Főre walo Fejér rece fátyol [BK. Bánfi Parkasné Bethlen Krisztina kel.] * ~ *ruha*. XIX. sz. eleje: két főre walo ruha [Peselnek*]; HSzjP. — *Később: Kézdikővár Hsz]. 1837: Három főre walo ruhák rojtosok 18 Rf [Gidófyva Hsz; i.h.]. 1850: Két főre walo fejer ruhák [Kiskászony*; i.h. — *E településnév csak itt egyetlenegyszer fordul elő; Kézvmelyik településére vonatkozhatik] * ~ *tömördek patyolat*. 1615: Kett főre ualo tömeördek patyolat f — d. 70. Kett lituan fedel egyut f — d. 50 [Kv RDL I. 97 Junck András kezével] * ~ *zabolai fátyolkeszkenő* — ~ *fátyolkeszkenő*.

II. fn 1. acoperământ pentru cap (căciulă, pălărie etc.) Kopfbedeckung. 1625: az cdes aniamtol marat egj giolcz ing ket ferint ereo, egy cleo ruha, egy forintra (!), feore ualo hatuan penz ara, masis ugian feöre walo 60 penz ereő [UszT 8a]. 1646: (Az ura) sembes haragos volt co hozzaja jó akarattyat nem mutatata egy feore valonal többet nekie nem veott Kv; Tjk VIII/4. 54]. 1689: Doceallja az Ingerens Turi Sigmund uram Gal Boldisárne' elle'n, hogj az melj ke't főre' valct vett volt az eo kglme jobbajja Aszonj Kádár Terencne' nem az Incta keze munkaja [Tamásfva Hsz; HSzjP]. 1728: Egj Főre walo Dnr. 36 [Dés; Jk 375a]. 1735: az ládájokbel a' cigányok loptak el egj len övet, egj Főre valot Naggygyeke* K; Ks. — *Rendsz. csak előtag nélkül. 1754: Szezőttem meg esztendeig Sz Margitai Majornenak (:Asztalos Balintne Veres Pannát): kinek lesz .. fizetése*. Két főre walo, két pár ujj Csizma [Szentmargita SzD Ks 18.CII. — *A fels. kihagyással] mondá, hogy egy főre valot adna annak aki ötet ... János Urfi jó gratiájában hozna [Altörja Hsz; HSzjP]. 1787 Nem is számítáthatatik perafertnumában Borbély Józsefnének*, hanem tartoznak a bátyjai szoknyával, főrevalóval, csizmával kifizetni hazánk törvénye szerint [Jenőfva Cs; RSzF 230. — *Ti. még az apa életében neki adott borjú]. 1847: vagyon két főre walo meg ér 10 flo [Felörja Hsz; HSzjP].

Szk: *patyolat* ~. 1655: negy patyolat feöre walo [Altörja Hsz; HSzjP]. 1718: az Dajka ... kivan ... egy rendbeli vaszon ingeket egy Patyolat főrevalot egy segesvarit ket par kordovány csizma [Szentpál K; TKI Mihály Deák jb Teleki Ádámhoz] * *segesvári* ~. 1640: Segesuari feore ualo vegit p(er) d. 40 ... f.i. d. 20 [Kv; RDL I. 117b] * *selyem* ~. 1697: az hazamtol veszven el flor. 18 penzem, sabljam, seljem főre walo es egyeb egyet masomis [Kovácsna; HSzjP] * *zabolai* ~. 1699: Csiki Ersoknak pénz' fizetés fl. 5. ... egy Zabolai főre walo [Szentlélek Hsz; i.h. — *A fels. kihagyással].

2. főveg; pälărie sau căciulă; Hut od. Häube. 1839: Dugyán Todor ... főre valója kisség félre vágva [DLt 891 nyomt. kl]. 1848: menésibe ingólag jár rendszerént földre néző, főre falóját (!) mindegy szemére lehúzólág viseli [i.h. ua.].

főrhére 1. felhérc

főrső 1. felső

főrsőing 1. fersing

fősfár főszámtartó; administrator principal; Ober-Bergschaffner. 1667/1799: Vizaknai Péter Beák az ország prefektusa s a fejedelem fősfára meghalának [Mv; EM XVIII, 457]. 1687: Mikor à Bányák het etzaka egi Susztra járnak; egi Bányára, à fő es vice Safarok nem tartoznak többet adni száz húsz tereh szénnél [Vh; VhU 62-3].

fő-scholamester 1. főiskolamester

fősímító. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *ecset?* hajkefe; perie de păr; Haarbürste. 1768: Fő simito etset 1 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb].

főstrázsamester 1. (országos) főparancsnok; commandant suprem (pe țară); (Landes)Oberkommandant. 1704: Parántsoltunk . Tekéntetes Nemzetes Toroczka István Generalis Feő Strasa Mester Hivünknek, hogy Hadainknak afféle állapotott el követni semmiképpen meg né engedgye [UszLt IX. 77. 79 gub.].

2. kb. őrnagy; maior; Major. 1706: Feő strasa Mester Radak István mp. [Wass]. 1724: En lévén. Második biro a Falub(am), elsőben nekem parautsolt az Fő Strása Mester Vr(am) ő Nga Hopmestere, hogy két szekeret állicsunk [Melegföldvár SzD; Ks 4. VI. 17 Moldován János (28) jb vall.]. 1731: Az be jövőendő Fő Strasamester ur(am) eo Nga Quartellya körül kivantato epittetesb(en) Hadnagj N: Dálnoki Daniel Atyankfia eo kglme melle Assistentiaul rendeltetett Ispan Atya(m)fia [Dés; Jk 42a]. 1736: Az Kovasznaji kolonellus Bíró uramit volt ebeden Lemheni kapitány fő estrasa mester es a Lejdnyany [KvH; HSzjP]. — L. még RettE 149, 220, 350, 374, 378.

A NySz-ben és az OklSz-ben nincs *főstrázsameszter* című szó; a *sírdzsameszter* tisztséget a NySz-ben a szerkesztők — aligha elfogadhatóan — *vigiliis praefectus*; *excubiarum magister*; *Wachtmeister* értelmezéssel szerepeltetik, e jel-ekkel azonban a rendelkezésünkre álló erdélyi nadelékok értelmezésekor nincs mit kezdenünk. Mivel azonban RettE azt írja, hogy „Rhédei János ... ezen Gyulai regimentben főstrázsameszteriséget ért volt. Onnat ment az Haller regimentbe vicecolonelusnak (l. a teljesebb szöveget *főstrázsameszteriség* al.), a címszóbeli rang a szóban forgó időszakokban csakis a vicecolonelusi fokozat alatti katonai rang lehetett, hiszen Gyulai számára csak e fokozatból való előléptetést jelenthetett a vicecolonelusi tisztség. Ilyen megmondolásból iktatta be a szerk. külön jel-ként — jobb híján — a 'kb. őrnagy' értelmezést. Erre az értelmezésre késztet az alábbi, a *főstrázsameszteri* címszó al. beiktatott 1772-beli nadelék is. — CzF is az *őrnagy* értelmezésekor ezt írja: Őrnagy Régiésen: főstrázsameszter.

3. kb. (gazdasági) főtrázsórmester; plutonier major (de intendent); (Wirtschafts)Oberstabsfeldwebel. 1768: Ennek előtte cir(citer) negyven esztendővel volt itt a Faluban egy Draganyas Főstrázsameszter quartellyban az Suki vrak udvarában szállva, aki az egész Regiment számára ... itt az Faluban köntösöket készítetett, mely köntösöket mindenkor hat katana Istrasalta [Melegföldvár SzD; Born. XL. 80].

F. Jel-re l. CzF

főstrázsameszteri kb. őrnagy; de maior; (dem) Major (gebührend), von Major. 1770: Szilvási János . most főstrázsameszteri titulussal vagyon [RettE 241]. 1772: Szilvási ... csak kapitány volt, hanem hogy letette magát főstrázsameszteri titulust kapott [i.h. 266]. — L. még i.h. 235.

főstrázsameszteriség főstrázsameszteri/őrnagy tisztség; gradulfunkcia de maior; Amt des Majors. 1766: Bethlen Gergely .. is odahagyá ... főstrázsameszteriségét [RettE 198]. 1769—1770: Rhédei János úr lehányván az gyászt, elméjét is újra katonaságra adván visszamene a regimenthez, s derekas progressusa lett, mert ezen Gyulai regimentben főstrázsameszteriséget ért volt. Onnat ment az Haller regimentbe vicecolonelusnak [i.h. 216—7].

fősvény fukar, zsugori; zgricit; *geizig*. 1758: Kun Istvánné, Keserű Zsófia asszonyom, nagy gazdagságú, de igen magának való, fősvény vénasszony vala szegény [RettE 69—70]. 1764: (Enyed) Kolosvári szenátor s bíróságviselt ember vala, de igen fősvény, fukar s aszerént gazdag ember is [i.h. 176]. 1765: Salánki . fősvény, zsobrák, tudatlan [i.h. 183] 1770: (Wesselényi Istvánné) Egy Nagy István nevű iszonyú fősvény ember tisztartója vagyon [i.h. 227]. 1777: (Kolumbán János) zsebrák, fősvény, magának való ember vala [i.h. 382—3]. 1779: Bethlen Lajos ... Nygyébaránt jó ember lett volna, de szörnyű fősvény ember volt. Ha valaki hozzáment a nemesek közül, szüntelenül azon panaszkodott ..., hogy nem tudja, hogy éljen meg Erdélyben ...; melyért nem frequentálta a nemesség, ő sem bánta szegény, mint minden fősvény embernek szokása, telhetetlen volt [i.h. 400—1]. — L. még i.h. 125, 145—6, 183, 221, 245, 279, 288, 392.

fősvényei kb. sajnál (vmit megtenni); a nu precupeji să scheuen, sparen (etwas zu tun). 1660: fejünk fen allaig (!)^a, tellyes tehczegünkel, minden utakat el követni keszek vagiunk es Verünkétis ki öntenj nem fősvényellyük [UzslT 29. — ^aTollvétség *alltaig* l.].

fősvénység fukarság, zsugoriság; zgricenie; Knauserei, Schmutzigkeit. 1678: mikor bort kezédek adni, adtak volna egyszersmind 100 vider bort is, de Kamuti vram^a nem akara venni, hanem csak három napra való bort egyszer-egyszer, de azt vgy költötték, hogy mindenkor meg kellett érnünk hat napra is véle ... malosát is adtak vala, de addig fortélyoskodik abban is, hogy akkor sem malosát, sem malosára való pénzt el nem vón. Kiről én megszólítottam volna, énnekem aperte megmondá hogy neki rendelték az malosát, nem másnak, s ő azt nem vesztegeti az asztalnál ... Mely éktelen fősvénységgel az Isten . megcsúfolá [BTN 99. — ^aKamuti Farkas isztambul főkövet; vele az emlékiró — alárendeltjeként — rossz viszonyban volt]. 1760: octoberben hala meg amaz nagy gazdagságú Barcsai Gergelyné, Naláci Sára úriasszony is, aki is a Bánffi Dienes úr adosságait magára vállalta volt^a, Melynek meg nem fizethetésétől annyira megijedett volt, hogy csaknem desperatióban esett. Pedig nem volt miért, mivel oly jószág ment a kezére a magáéval együtt, hogy Erdélyben mása nem volt. Mely miá oly fősvénységbe ejtette magát szegény, hogy nem átalotta elmondani, hogy Bonchidán nincs mit egyék, s a szegény badoki^b öreg papot; ..., ki is kevés gabonát instált tőle, egy szem nélkül bocsátotta el [RettE III—2. — ^aPazarlásáról hírhedt főúr, Barcsainé veje. ^bA közeli Bádok; az ottani ref. egyházközségnek Barcsainé patrónusa lehetett]. 1770: Szörnyű fősvénység uralkodik olyan helyen az hol attól félnek hogy ha nemesembereket hívnak sok bor kél el s azért nem hívják [i.h. 227]. 1784: a' Groffné fősvénységét lehet hibául tenni, á ki az Asztagokat mind ott tartya, a' míg azok ott el sorvának [Banyica K; BfR 117/1. Ruzs Juon alias Majer (30) col. vall.]. L. még RettE 424.

főszakács bucátar sef; Oberkoch. 1596: Az feo zakachnak Peternek egi Araniat f l d 60 [Kv; Szám. 6/XXIX. 138 Bachi Tamás sp kezével]. 1625: az koniha szekerrel el erkezwe(n), Az vrunk eő felge Feő Szakacza, es Saffara, atta(m) . Ftelt es Italt Ebedre [Kv; i.h. 16/XXXIV. 134]. 1749: most a' Páter a' fő Szakácsa' főzönénk el ment [Széplak KK; SLT évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

főszakácsság ocupatia de bucátar sef; Dienst des Oberkochs. 1663: mindenecken, de kivalkeppen az fő szakacsagnek tisztiben. Ő Ngokhoz igaz es tökilletes lészek | En Górgenyi Szakács György; esküszóm az elő I(ste)nre hogy az minemő hivatalban ugy mint fő Szakácságban az en kglis Asszonyamtul . allittatom abban tehécsig(m szerint hiven eljárók [Uti].

főszámvevő-hivatal (országos) főszámvevőség; *inalta curte de conturi*; (Landes) Oberrechnungsamt. 1830: Fő Számvevő Hivatalbéli Cancellista Tktes Baranyay Sándor ur [Kv; Somb. II]. 1836: ide bé adott Kérése melletti hiteles Bizonyítványokból nyilván való lévén Babos Istvánnak hibából esett taxáltatása, öt ezen Kir: Fő Számvevő hivatal a' relaxalandok közé máj napon feljegyezte [Kv; RLt gub.].

főszédelgés szédülés; *ameŕealä*; Schwindel. 1717: hogy magam nem irhattam követlek mivel rettetes fő szedelgessell vagjok [Torja Hsz; Ks 96 Apor Péter lev.]. 1721: Az Fő szedelgés éng(em) igen elé vett [Fog.; KJ Rétyi Péter lev.]. 1826: a gyomor igaz kívánja az ételt de elégtelen a megfőzésre, innon jó a cruditás, az emésztetlenség ebből a fő szedelgés, hányás, leg alább emelygés [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

főszédülés szédülés; *ameŕealä*; Schwindel. 1723: en ugy vagyok, kivált azon törvényre való gondolkozás miatt, hogy én meg mostis se nem elmetem, sem nem alhatom, rettenetes fő szédülés vagon rajtam [Ap. 1 Apor Péter feleségéhez].

főszék rég, tört anyaszék; *scaun principal*; Hauptstuhl. 1550 k.: Az feo Zekre Wdwarhelyre kellett menny Onnet Ismeglen az wayda wdwaraba kellett apellaluj [Aldoboly Hsz; HSzjP].

főszerelese kb. előkelő parti; *partidä de căsătorie distinsă/nobilă*; *vornehme Partie*. 1776: A Kis Asszonyon ő Nga most 18. esztendőben jár, voltak ő Ngának több külömbféle Fő-Szerentséi-is, M.B. Henteren kívül, s éppen nem Szorult volt arra, hogy M.B. Henter Antal urffi Battyához mennyen [Kóród KK; GyL. Christ. Kovács conj. St. Miklos (55) vall.].

E jel-re 1. TESz szerelese 3. al.; az ÉrtSz és az ÉKSz szerelese 5. al. elavulóban, kiveszőben lévő jel-ként még szótározza.

főszolga 1. kb. főtisztviselő személy; *personă în funcție principală*; Hauptamt bekleidende Person. 1566: Es mikor a Száva mellé szállott volna, a király nagy szép készülettel, magyarországi főfő urakkal és erdélyi főurakkal és jámbor főszolgaival és a kolcsos városbeli fő népekkel, császár hagyása szerént megkeresé nagy bizodalommal [ETA I, 24 BS].

2. kb. első szolga; *servitorul prim*; erster-/Hauptdiener. 1595: Bogathy W. fő szolgais köztek valanak, panaszkodanak hogy fel nem erttek volna az elessel: Adatot Biro W. Jobbadon [Kv; Szám. 6/XVIIa. 182 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1621: Jspan Istuan Gubernator vram Uduari feo zolgaya Jeouen masod magauai, haza nepe latni akarua(n) menni Papmezeőre, attam neki* [Kv; Szám. 15b/XI. 56. — *Köv. az élelmiszerek fels.].

főszolgabíró primpretor; Oberstuhlrichter. 1569: En ky vagyok hacaky layos sardy choloswarmegye-nek fw zolga Byraya [JHbK XXIII/52]. 1570: Kolt mogorossagon*... Komiatszegy Janos f'v szolga byro [i.h. XXIV/17. — *Mogyoróság TA]. 1581: Zolgalatomatt Iro(m) keg'elmeteknek mintt tiztelendo nemes vraymnak fv Ispanyoknak vychie Jspanioknak fv zolgalga (!) byraknak es mind az zek wileo nemes vraymnak [Füzkút K; WLt]. 1583: Gyroty Ianos zopory Coloswarmegey fw zolgabjro [JHbK IX/21]. 1597: Ez Leuel adassek feyrüarmegyeben fw zolga biraknak Zekely Palmak es Beldi Andrasnak kezekben [Mihályfva NK; JHb XXIII/3] | My Farkas Myklos Herinnay Doboka varmegienek fw Jspanya Kabos Pal Doboka varmegienek fw zolgabyraya [Galac BN; WLt]. 1609: Keoblessy Mathe deak Belseo Zolnok varmegienek egik fw zolga biraya Desen lako [Dés; DLt 312]. 1622: My Varsoczy Jstwan Kikelleo Varmegienek Notariussa Radnothy Gergely azon Varmegienek feo zolga biraia Adamoson* lako Nemes szemeliek [DobLev. I/4. — *KK]. 1643: Az Nemzetes Nagyobbik Trauzner Jstvan Torda var megenek Egyk Húttós Fő szolga biraia Hadreven Torda var megyeben lako Hoza my nekünk az my Kegye(elm)es Urunk Feyedel(mün)k vallato paranczolatlat [DobLev. I/13]. 1786: Az Városnak semmi hire s akarattya abban nem volt, hogy az idegenek* árulhatnak, hanem... az Fő-Szolgabiro szabadította fel [Torockó; TLev. 4/13. 33. — *Mészárosokra von.]. 1841: Tarpai Sándor mp. Fő Sz Biro . Ifj Benkő Elek mk al szolgabiro [Zilah; Borb. II]. 1849: Főnyitotta* Császár István m.p. F. Fejér Közép Ker. Fő Sz. Birája [CsZ. — *Egy vallatólevél küzetén a feltört pecsétés záradék fölé írva].

Ha. 1583: fwzolgabjro [M.palatka K; JHbK IX. 21]. 1633: fő szolga biro [BSz; Ks 41.D.28].

fősztolnik (vajdai) főasztalnok (bojári méltóság); *marele stolnic*; Ober-Truchseß. 1641: A mi kegyelmes urunktól Vaszilic fő sztolnik, ő nagyságától* [TMÁO III, 79. — *Zavaros, töredékes fogalmazású mondatok közül emeltük ki]. 1676: böcsületes meghitt fősztolnikunkat Kontos uramat expediáltuk követségre az lengyel királyhoz Szobieszklihez s mind peng nagyságodhoz [Iasi; i. h. V, 404 Antonius Ruszett a fej-hez].

főtábornok general; General. 1849: Bém Fő Tabornok [Dés; DLt].

főtanács 1. fejedelmi főtanácsos, rég tanácsúr; *prim-consilier princiar*; *fürstlicher Oberrat*. 1579: Kowachoczy farkas Erdely Cancellarius a feyedelem feo tanacha [Búrjánosbuda*]; JHbK XXIII/30. — *Később; Bodonkút K]. 1638: Az Nemzetes Szalanczi Istwa(n) Uramis eo keglime Urunknak eo Nguak egik feo Tanacza [JHb XXII/56].

2. egyházi ~ igazgatótanács; *consiliu dirigent bisericesc*; *kirchlicher Generalrat*, *Konsistorium*. 1851: dii mentesek azon ok iratok, melyek köz

czélokra nézve, vagy az Egy ház fegyelemre vonatkozó tárgyak felől adnak ki illeték kötelesek, az Egyházi fő Tanács, oskolák, és Egyházhasznosságok vagyonát illetők [M.bikal K; RAK 45 esp-i kl]. 1864: A Hátszegi elemi iskola nagybirtása végett szükséges költségek iránt ... a Mlgs E. Főtanács segélyt gyűjtetni rendel [Szászlóna K; RAK 148 esp-i kl]. 1868: A Mlgs Egyházi Fő Tanács a' Papi Dezmák verificatiojára biztosokat nevezett ki, mind a világi, mind a' papi rendből [Gyalu K; RAK 68].

fő-tanácsúr fejedelmi főtanácsos; prim-consilier princiar; fürstlicher Oberrat. 1590: Az vasarbelieknek Zylwassy Janos deakot az varos Alumussat, ez orzagbelj feo tanach vrak intercessiojara, harom zaz forinton eresztettek kj [Kv; Szám. 4/XXIII. 2].

főtanoda felsőfokú oktatási intézmény; institució de invázmint superior; höhere Lehranstalt, Hochschule. 1868: az Erdélyi Fő és Közép Tanodák Januari értekezlete ... Kolosvárt fog tartodni [Gyalu K; RAK 146 esp. kl].

A múlt század második felében ezzel a megjelöléssel elsősorban az olyan kollégiumot illették, amelyben a középfokú oktatás mellett teológiai (és jogi) képzés is folyt.

? **főtelen** ?' 1716: Ngod számára küldöttem ... három fütelen káposztát [O.cesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

főtiszt 1. főtiszttségviselő; functionar superior; Oberbeamte. 1623: Három székben levő városok is mindenekben azon főtisztoknak* tiszték alatt úgy viseltetnek, hogy azoknak hírek és tanácsok nélkül semminemű innovatiokat nem cselekedtnek [Hsz; SzO VI, 73. — *A főkapitányok, főkirálybírák és királybírák]. 1632: Vdvarhely varasunkbely hiveinknek alázatos keönyörgésekbeől ertyk hogy ennek eleötte nemelylek keözzwleök az Feötizteknek hizeleköden, nagy sokan megh nemesedtenek, melybeöl kevesedven az Varasi rend, az annualis Contributio sulyosodot rajtwk [UszLt IX. 75. 2 fej.]. 1675: Ez mezö pasztor Barnasib .. az Város(na)k mezeire idegen Juhokat fogadot bér(b)e meg sanczoltatvá(n) az mezöt el adta, ez Város(na)k fő Tisztei híre nélkül [Kv; Tjk VIII/11. 371]. 1726: A törvényes processusokból emergálandó pro<ventusok> exequálására a brachium az eddig való mód szerint (: requiraltatván fő vagy vice tiszt uraimék :) nem degeneráltatik [Somlyó Cs; SzO VII, 323]. 1762: a' Rimonda Lovakban adandó Spontaneum Subsidium iránt tette ugyan nagyobb része a' Fő Tisztek(ne)k maga kötelességét .. a' penzt is már ad(mini)straltatta [Ns; Ks 18/XCIII]. — L. még MetTr 374; RettE 93, 96–7, 141, 322, 415; SzO VII, 119.

2. főkirálybíró; prim-jude regesc; Ober-Königsrichter. 1670: monda az fel pères Nagy mihály Vr(am) procatora hogy Vice tiszték nem apértalhattak az Relatoriat hanem az feő Tisztek

[Szív; RLt 1]. 1693: Fő Tiszt Uramnak eo kegyelmeknek poroncsolattyabol latrok meg nem Fogasaert meg akarta dulatni [Papolc Hsz; H-SzjP]. 1702: az Vice Tiszt Attyánkfiak, az Fő Tiszt vrak(na)k híré tévén ... az specificált Munkásokat ... rendelylek ugj el, hogj Azon Munkások ném valami lézegő ismérten, erőtlen, és tehetetlen emberek Gyermekei, vagj magok (igy!) legjenek [UszLt IX. 77. 47 gub.]. 1711: Az Kaszoni közseg köztö vagjok uram gjakraban, mikor Kgd levélét veszik tiszt uramek hallom hogi szüöölodnak (!) egy mas köztö hogi de mi dologh legjen hogi az szeknek nem küld fő tiszt ura(m) egjszer is lévélét talam ném is szolgálnékünk eo kgme [Kászónújfalu; BCs]. 1738: Az meltosagos Fő tiszt Ur az Urfiakkal Biro Uramnit voltanak ebeden [Kvh; Bogáts 13]. 1799: (Többen) árultak bort .. ; pedig ugy tudom hogi a' .. possessor Urak a' polgár által a' Grof Fő Tiszt Ur pecséttyével meg tiltatták volt hogi bort ellenekre senkiis ne árulna [Makfva MT; DLev. 5].

3. magas rangú katonatiszt; ofijter superior; Oberoffizier. 1679: az három Francia Gyalog Zaszlo alat valo Fü Tiszteknek külön külön kett singet kett Esztendöre, zöld Gránatot [UtI]. 1730: ha helyben maradna a Colonellus Ur, avagy akar melly Fő Tiszt tartozzunk ujjonnán Contrahálni az említett Urral minden esztendőnként [Dés; Jk 392b]. 1762: Rutul megverték bennünket a múlt napokban, sok főtiszt esett el, azok között Kemény Lőrinc kapitány [RettE 143].

főtisztelendő 1. ref főtisztelendő; eminentia; hoch-ehrwürdig. 1833: az Erdélyi Predikatori Tár ... Fő Tisztelendő Püspök Bodola János ur jol talált mejj képével díszes [Vaja MT; Hagymásbodoni eklézsia könyve].

2. r a püspök tiszteletadó jelzője; prea sfinjit (termen reverentios la adresa episcopului romanocatholic); hochwürdig (Ehrenattribut des röm.-kath. Bischofs). 1841: A Fő Tisztelendő Ur, a Glogovetzi Dlis Bironak Conventiojaban fizetett a magáébol pro 840 [Pókafva AF Born. F. II].

főtisztelendő ref a püspök tiszteletadó jelzője; eminentia (termen reverentios la adresa episcopului reformat); hochehrwürdig (Ehrenattribut des ref. Bischofs). 1850: (A) Püspöki szék azt határozta vala, hogy Fő tiszteletű Püspök aa, Esperes Csizsár Sámuel meg szolítván, hogy ha ismételt hibájának semmi okát nem adandja, Esperesi hivatalából függesze fel [Nagykapus K; RAK 3 esp. kl]. 1866: (A) Köz synat Fő Tárgya lévén a' Mlgs Fő Tiszteletű Püspök Jubileuma ... az emlék egy díszesen ezüst csattokkal ellátott Biblia legyen, mely 60 for. o. ér [Gyalu K; RAK 111].

főtiszt főtiszttségviselő; de functionar superior; Hauptamt-, hauptamtlich. 1737: kenzerittem is Fő Tiszt authorityására hogy méltotassék po-

rontsolni Székely Elek Vr(amna)k hogj minden nemű panaszit ellenem valamellyek vadnak adgja ki Nats(ag)odnak [Szentiván Hsz; Ap. 4 Henter János Apor Péterhez]. 1797: Az Fő Tiszti Nappali <h>azba ... Egy falba csinált festékes almariumocsksa [Szu; UszLt XII. 87].

főtiszttség 1. főtisztviselői/rég főtisztzi állás; post de functionar superior; Oberamt. 1730: Fő Spanyolunk ... decessussa után Mlgos Gubernator kglmes Ur(am) eő Excellentiaja, az Fő Tiszttségnek vacantiajában ... méltoztatott vala az Nemes Kükiüllő V(ár)(me)gjére valo Inspectiot nékem imponálni [Csapó KK; Ks 90 Kun László kezével]. 1753: az Mlgs Testans Ur ... mind Fő Tisztsege utan járt jövedelmét, mind jóságának fructussából be jött pénzt, megh gyűjthette' s az kinek tettzett disponalhatta [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb]. 1781: a gubernátort, Brukenhalt, becstelenül kipaquilizálták magyar versekkel, melyben elészámilják, melyik úrtól mennyit csalt a főtisztiségekért [RettE 415]. — L. még i.h. 194, 338, 387, 426–7.

Szk: ~ *re emel.* 1771: gr. hidvégi Nemes János úr öngyásága ... Miske Imre vrat .. a tabulae assessorságból Aranyas széki főtisztiségre emelte [RettE 247].

2. főtiszt-viselés; indeplinirea unei funcții superioare; die Bekleidung eines Hauptamtes. 1721: a Csiki Fő Tiszttség a Lázár Familiatól el nem szakadott [Szarhegy Cs; LLt].

főtiszttartó főkirálybíró; prim-jude regesc; Ober-Königsrichter. 1604: Talaltuk Megh feő tisztontkat Petkij Janos Vramat hogj izenie(n) Zek es tizt' kepebe, Az Farkaslakj bironak falu kepebe(n), raitunk Farczad falua(n) es Hoggia(n) Farkas laka faluatul eset hatalmaskodasok felelőll [UszT 18/73].

főtisztviselő főtiszttségviselő; functionar superior; Oberbeamte. 1653: Máthé vajda harcza és győzedelme után .. történt vala valami tumultus az ottlévő vitézlő rend miatt, némely vajda körül lévő s armasbeli főtisztviselők ellen, ugy mint nevezet szerint a főkomornik és — az mint ők szokták hini — fő armás ellen [Veress, Doc. X, 261 a fej. Pálffy Pál nádorhoz]. 1691: az ot közel Commendirozo Nemet feo tisztviselőtől keressen értelmes Auditort vagy vallato Regiust, az ki az mű részünkről valo Regiussal edgyüt vallasson a dolgokrol [Kv; Görzs].

főtt I. *mz* 1. fiert; gekocht, gesotten. 1597: Mint hogy teórúnihez hitta uolt az Actrix Thot Keleme(n)ne az I(ncta)t Reszi Matenet azert hogy eő feleőlle azt mo(n)dotta hogy olly allatot* adott neki hogy megh kell velle halnj, Jtt in facie Sedis ugia(n) zembe mondgia, Azt mondgia hogy az virrazto tyznel adott feót perechet neki s abba betegh [UszT 12/129–30. — *E szó állat 2. al. sajtóhibás]. 1679: Főzött berzsen egi szakban Öreg h föld fazék (: hármáb(an) :) főtt berzsen [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.

88]. 1735: Az Exellentiad szokott főtt Vazinek való Specieseket én megvizsgáltam, úgy látom, hogy igen sok benne az Badián mert két egész löt, en azért egy kevés correctiot tettem benne es badiant tsak egy lotot elegyitettem köz-zib(en) [Nsz; KS. Borosnyai N. Márton lev.]. 1800: ide jövén Titt. Szolga biro Ur, ... Vatsora Sirba főtt petsenye volt [Torockó; TLev. 5]. 1841: visznek meg egy Kanta mustba főtt Büs almát [Hosszúaszó KK; Born. F. Ith. — Szermerjai Károly számadó lev.].

Szk: ~ *répalé.* 1778: hörpölyenek gyakran félelyi Lenmag olajjal elegyített jó meleg káposzta vagy főtt tős répa Levét [MvAlT Mátyus ConsSan. gub.] * ~ *törökbúza* főtt kukorica. 1758: Udvar Istvánné Léánya az előruhájából a' mint mentünk főtt Törökbuzát ett [Betlensztmiklós KK; BK].

2. be/felfőzött (be/felfőzéssel tartósított); fiert (conservat prin fierbere); gekocht (mit Kochen konserviert). **Szk:** ~ *bor.* 1845: Főttbor [KCsl 13]. 1855: Atyafisagodbol a Hordo Szöllöt és az atalag főt bort vettem [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz] * *borban* ~ *homló.* 1724: az Isten tudgja menyit busulok Laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo ... a hasát kősek bé egj kis borba főtt komloval [Illyefva Hsz; Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez] * ~ *ürmös/ürmösbor.* 1807: Aranyi* Hegybeli Főzött Ürmes Bor 4 Veder Nagy Oklosi^b Főtt Ürmess 5 Veder [Dédács H; Ks 98. — *^bH]. 1832: 1831 béli Főtt ürmes Bor 5 v(eder) 6 k(upa). Az Aszszu szőlön és az ürmessen kívül Ardinér bor 590 v(eder) 7 1/2 k(upa) [Hosszúaszó KK; Born. F. Iia].

3. ~ *étel/étel* mincare caldă/fiartă; gekochte Speise. 1676/1681: a kész főt éték mindenkor jó a haznal* [Vh; VhU 666. — *Porkolábnak adott ut.]. 1827: Szentgyörgy napjától fogva, az Buza Bér bé szolgáltatásaig rendre kéttzer napjában főtt étellel az oskóla Tanított interteneállya Ekklésiánk [Visa K; SzConscr. külön mell.].

4. ~ *dió nádmézszel* dióbefőtt; dulceată de nuc; Nußkompott. 1843: Két üveg főtt Dio nádmézszel 3 fontal 2 rft [Görgénysztiure MT; Born. G. XXIVd].

5. *nádmézszel* ~ *meggy* meggybefőtt; dulceată de vişine; Weichselkirschenkompott. 1780: Nádmézszel főtt Megy fel kupás fazék tele [Bethlen SzD; BK].

II. fn főtt étel; mincare caldă/fiartă; Gekochte. 1735: kevés nap mult el hogy az Urffi ebedgjen és Vatsoráján vagj iros tészta vagy egjébb rántott vagy főtt ne lött volna, mindenekfelett Examenek alkalmatosságá(Val) [Kendilóna SzD; TKI Benjamin Cseh de Akna (29) ns vall]. 1770: (A szőlőműveseknek) eledelek minthogy főttet és egyéb ázalékat: nékik nem szoktak adni négy Czípoval potolodat eleitől fogva [Backamadaras MT; Ks 38/II. 28]. 1800: Kőltöttünk Vatsorájakra Főtnek két font marha húst [Torockó; TLev. 5].

fő-tutor 1. főgondviselő/gyámol; ingrijitor/ocrotitor principal; Hauptfürsorger. 1574: zeginy Baraniay Miklos giermeki, Ezeknek fw Tutorul es otalmul hagiom az Hatalmas istent Annak vtanna hagiom urunkat az Vaydatli w Ngáth [Gyf; JHbK XXI/12]. 1659: az en el hagyot aruainnak fő tutorul az en kgme(s) Ura(ma)t s kgme(s) Aszoniomat hagyó(m) [Töröcsvár F; Ks 90 Borne-misza Pál végr.].

2. főgyám; tutore principal; Haupt-Vormund. 1595: feő es nagyúb Tutor [UszT 10/59]. 1598: Ennek penigh az leanyomnak feo Tutorul hagiom az Anyat Heasfolvj Annat az teob tutorokkal egietemben [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1598/1635: Ezeknek penigh Gonduiselojul, es fő Tutorul hagio(m) es uallo(m) az felliuul megh mondot Istuan diak Uramat, es eo kglme uta(n) Borsos Thamast [Mv; MvLt APol. I. 68].

fő-udvarbíró prim-jude domeniál; Ober-Hofrichter. 1640: Leszay Istuan — Most Fogarassi feő Uduarbiro [Fog.; UC 14/48 Urb. 10]. 1649/1689: Albesti Zolyomi David Ur(am) ő kglme szerelmes hazas tarsa Iktari Bethlen Kata Aszony, Adom emlékezetfűl mindenek(nek) legh kivaltképen Vajda Hunyadi... Tisztviselőimnek, mostani Praefectus Szepesi Szent Györgyi Nagy Balás, Fő Udvar-biro Fornadi Lőrincz Deak, Fő Porkolab Török Miklos Uramek(nak) [Vh; VhU 268–9]. 1694: Fogarasi fő Udvarbiro N(em)z(e)t(es) üdősbíró Szecsori Talába Mathé ur(am) [Fog.; Borb. II Tibodi Márton kezével].

fő-udvariszolga kb. fejedelmi udvari szolgálatban lévő (főrangú) személy; persoană (de rang înalt) în serviciul curții princiare; im fürstlichen Hofdienst stehende (hochadelige) Person. 1677: Mi Hozzutelkj Lazlo Hozzutelke(n) lako Fejeruar-meggibe(n), ugia(n) azo(n) Varneggienek Vice Ispannia Es Teőrök Janos Megykerere(n) ugia(n) Fejeruarmegiebe(n) lako Vrunknak eo Felsegenek fő Vduarj zolgaja mind nemes zemelliek [Szád.].

főúr 1. főtitkárságviselő személy; persoană pur-tătoare a unei funcții înalte Hauptamt bekleidende Person. 1566: Felsős ges kelmes Vrunk es feiedelmünk Szekelyságbeli hyuey fű Vraink Lu-feiek Felsigednek örökuealo szolgalttiokat izenik mint kegelmes feiedelmünknek [SzO II, 186 a székely főemberek és lófők a fej-hez]. 1577: Mys penig Igiryuk es keottjuk magunkat feyen-kint hogy soha ty kegiemetek akarattia ellen orszagul semmi indulatot es tamadast nem teunk hanem keozottunk valo few vrainkra es lofe-yekre nezunk halgatunk es varunk [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez]. 1586: Eo kgmek Legh elseoben Niultanak annak az Instructionak Censurailahoz melliet az zamwewo vrain, teob feő vrainmal rendeltének volt, az Malom biroknak gond wiselesek feleol [Kv; TanJk I/1. 28]. 1606: Tudom hogy farkas Pal Peter gereb teob feő vrainmal azra az peres helyre ra giwltének wala

[UszT 19/32 Blasius Farczadj de Zent lazlo pp. vall.]. 1637: Itt akkor derek szek nem lehete, jól lehet az fő uraim meg hirdettek vala [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1657: a dolog így vghoz menvén, a kísérokét elé rendelvén, a maga cselédivel és egynéhány fő urakkal s úri emberekkel útra indula urunk haza felé*. Így lón Rákóczi György hazaindulása birtelen [ETA I, 163. — *A szerencsétlen végű lengyelországi hadakozásból].

2. főrangú személy; persoană de rang înalt; hochadelige Person. 1590: ochatott volt ennek Elötte valo napokban dulot ki az szek az ket ket penz Restantianak fel igazitasa felol, melj ket ket penz Rauas zerinth az Zenth Janos nap-beli gylesbe Vrunk Akarattyabol az gylesbe ment Vrainknak feo es nemes Vrainknak Azon keppen az lofejeknekis ket ket penz rrdelt vala az szek [UszT]. 1653: Ebben az esztendőben* egyébaránt elég jó békesség volt; de a perrel sok fő urakat károsita meg urunk ő nagysága [ETA I, 147 NSz. — *1637-ben].

3. (városi) partricius; patriciu (orășenesc); Patrizier | százember, centumvir; centumvir; Hundertmann, Centumvir. 1578: Wegeztek eztis eo kegmek hogy egy Rówyd napra az felseo tanachy-bol, eo kegme biro vram, valazzon egy nehanyat, tyzet vagy tyzenketteot az feo es wen vrain keozzwl, azokkal egywt mind az mostany tezest az successio felöl mind az Regy Waras Articulusyt discutiallya eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 170b]. 1583: Az varost illendeo theorwenickreol az Jstent hiwa(n) segítségwl vgy vegezenek... Annak vthanna mikor ezekben Az valasztot feo vrain eleo Mennek... Az varos eleot referalliak [Kv; i.h. 277a]. 1587: Biro vram eo kgme hídfasson minden Arossy es kalmay Rendeket, Neweket be Irattassa, Es illien feő Vrain-nak, Tudny illik Pulacher Istua(n) es Kalmar Ianos Vrainnak Catalogusba Aggyak, mert ket feő embert Akarnak varosul Valasztany az Ieowendő giwleskort az Aros Rend keozzwl, kik eoket az el veghezet Rend tartas zerent igaz-gassak [Kv; i.h. I/1. 43].

? főúri ? főrangú; de/cu rang înalt; hochadelig. 1736: Az legénynek* fő úri gazdája volt, az ki az uton^b az vice-gazdának az szükséges dolgokról parancsolt; az lakodalom előtt való nap az lakodalmas házhoz valo közelebbik faluban megszállott^c [MetTr. 378. — *Értsd: a vőlegénynek. ^bA vőlegény násznépének a lakodalom színhelye felé menő útjában. ^cA vőlegény lakodalmi menete].

Mivel a fő úri gasda a néhány szóval időbb emlegetett vice-gazdának parancsolt, az előbbi szk jelző-helycserél az úri főgasda szk-ból alakult szk-nak is felfogható.

főügyvéd főügyész; procuror principal; Ober-Staatsanwalt. 1841: Szipolly Elek mk. Segéd és helyettes titzi fő ügyvéd [Zilah; Borb. II].

főünnep nagy/sátorosünnep; sárbătoare mare; Hauptfest, großer Feiertag. 1621: Az Harangozo Leghinnek fizetesere, Es az fw Jnnepekre ualo

harangozásra, Egez Ezentendő által az Zaz Emberek gwlesere, Es sokadalmokra ualo Harangozásra deputaltu(n)k fl. 28 [Kv; Szám. 15b/IV. 32].

fővadász kb. mestervadász (a vadászat mestere); maestru de vinătoare; Jägermeister. 1776: az Farkasak már kilence (!) kopomat mind az leg jovat meg evék, ... azon Gyilkosokra Satisfactiot kérek nem egjebet pedig hanem hogj magok boreikkel tegjenek Contentumot nekem ennek pedig executioba valo vételére hatalmasabb marcialisabb embert nem tudok mint Mosa Laszlo Uramot, igen Fő vadasznak is tartvan ő kglmét eddig is, de usjan ezután annál nagyobb Fő vadasznak fogom tartani ha az egész nekem kárt tett societásnak az bñrit Szaraszto Deszkára Vonattja s a val Contentálni fog engem kívánságom szerint [Négeriva SzD; BfN Bánfi Péter lev. a főispánhoz].

főváltság fejváltság(díj); bani pentru răscumpărare a capului; Kopflösegeid. 1603: (A zsellér) az ő Sorsa szerent tartozzek fizetni az feie valtsagara, Miert hogy az fő valtság negyue(n) negyue(n) forintot tezen* [Kv; TanJk I/1. 454. — *Básta 70.000 ft sarcot vetett a városra és ennek megfizetése céljából dikánként 40 ft-ot rótt ki a tanács a város lakóira]. 1757: Sükösd Jánostol Szombatosságaért Feő Váltságban meg váltot két Sesiok [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

főváros 1. nagyváros; oraş mare; Großstadt. 1585: eo Nga keg(el)mesen engedne megh Azt hogy se kwlseo, Nemes, vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varosy Ember, Semmine-meó Attestatoriául Ne kenszerithetne vallasnak okayert semminemeó Kiraly vagy Vaida embere eleybe az varosy keosseget soha semminemeo Wdeoben es Casusokb(an) hanem, holot az Biro es tanach Vrünk eo Nga zemelię Vissely illien zabad feo Varosban, minden Vallatasok Az varos Bfraynak tanachinak eleotte lehessen [Kv; TanJk I/1. 16].

2. székváros; capitală, oraş de reşedinţă; Hauptstadt. 1562: Lajos király megveretik Szulimantól a Mohácsnak mezején* ... Akkor a török elrablá és elégeté majd mind egész Magyarországot mind Budával a fővárossal öszve [ETA I, 12 BS. — *1526-ban]. 1847: Csehországnak fénylő tornyokkal ékes fővárosa* egy völgyben, dombokon egymásfeletti terasse-okon, hasonlíthatatlan szép panorámát képez [Méhes 4. — *Prága].

fővebbik 1. főbbik

főveg süveg; căciulă; Haube. 1688: háro forintos fővegemet el loptak [Kv; UtI].

fővény 1. homok; nisip; Sand. 1570: Eotthwes ferencz hithy zerent vallya ... Eo ez vallo egykor . Mondotta Keomyes Tamasnak chinald fely Aytot (igy!), Thamas azt Monta hogy fely chinallya chiak feowent hozasson [Kv; TJK

III/2. 172]. 1582: Igiarto Georg vallia feoweny Vala az fazeknak a' feneken, hogy bele Maroklek es esmet bele erzetem az feowenyet, eg Arany esseh ky keozzwe [Kv; TJK IV/1. 116]. 1592/1593: az az porond Ziget* chiak tizta kouach' es feoweny vala, few semmy rejta nem volt ... barom delleo hely vala^b [Ks. — *Dés és Szent-benedek határán a Kis-Szamoson. ^bA közeli Árpástórol való valló vall.]. 1595: Kalmar György harmad Napig Egyedül hordot főuent Meznek valoth, hozot 15 zekerrel . d 80 [Kv; Szám. 6/XVIIa 242. ifj. Heltai Gáspár kezével]. 1607: en onnat feowenyettis hordotta(m) [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. 1686: Dio Fővényben Kőb: 2/2 Mogyoró Fővényben Kőb: —//1 [Fog.; UtI]. 1723: Mint hogj naponként az á Berek fővennyel nevededik s telik még jobb fű vagyon most benne miólta à malom ott épült [Királyfva KK; MbK 162]. 1756: a gaton alol a fővény ki kezdett látczani [Kanta*; HSzjP. — *Kvh-be olvadt bele; ma e néven egyik városrész] | Nem termett olyan fű itten, mert tsak tizta fűvény és porond volt [Mikezsásza KK; Told. 38]. 1771: mitől fogva Királyfalvi Malom építettetett, az időtől fogva Nem az árvezek miá, egész az Silipig ugy áll* mintha álló tó volna ugy fel tölt parondol, és onnyera meg szarult fővdnyvel egész színültig, hogy csak elig es kntelenségből foly [Dombó KK; JHb XX/26. 4. — *Ti. a víz]. 1824: Az Épület . Kövit, Meszit Fűvennyit .. betsülték 103 Rforintokra 58 Xra [Etéd U; Pf]. 1840: Adoriány* Marhásai fővenyet és sárga földet hordottak a pálinka főzőhez | Görgény^b Marhásai téglát fővenyit hordottak az Udvarhoz [Born. G. XXIVb. — *^bMT]. 1878: egy Szekér Fővenyet vitetem [Etéd U; NkF].

Hn. 1727: Szaraz Völgy elöt az fővenjben (sz) [Bözödújfal U; EHA]. 1738: Fűves ág sorkán ... belöll az fővenjben viz hadta (sz) [uo.; EHA]. 1768: az Fővény elejin (sz) [Türe K; KHn 261, 263]. 1779 k.: A Fővényben (sz) [Bözödújfal U; EHA]. 1796: Fűveny kertből Tanorok. Fűven kertnél [Verebes Cs; EHA]. 1801: Fűvenybe vagy a Zsoltáros Helybe a Víz felöll (sz) [Bibarcfva U; EHA].

2. fővényes/homokos talaj; sol/pámfnt nisipos; sandiger Boden. 1718: a szt Demeteri* gát csak fővényen fekszik, nincsen semmi erőssége [Ks 96 Szegedi János lev. — *U].

Ha. 1585: feowent. feowenyre [Kv; Szám. 3/XIV. 33, 3/XXIII. 16]. 1587: feoweniet [Kv; i.h. 3/XXX. 29]. 1590: feowent [Kv; i.h. 4/XIV. 8]. 1596: feowent [Kv; i.h. 7/II. 27, 31]. 1621: főuent. Feowenyet [Kv; i.h. 15b/IV. 20, 31]. 1625: feoweniet [Kv; i.h. 16/XXX. 17]. 1655: feöuenis kellettet [Kv; SzClev.]. 1666: feowenyet [Kv SzClev.]. 1717: Fővenyet [KvLt I. n. 218. — A gub. Nsz-ből]. 1773: fowenyet [M.léta TA; JHb II/13].

fővényes 1. homokos; nisipos; sandig. 1592/1593: (A porondsziget) viz folias vala Rigen, hogy az mikor Mennel Nagiob volt az víz, mind Azon

fojt el, Apalykor az Viz két feleől fojt mellette, de az viz addigh hanja fellieb az porondot hogy igen megh telek, vgy kezdé meg feóveniesedny, de tizta feowenies es kovachios porond vala, Nem vala akkor fwúes, az vtan fwuesedek megh, de delleó hely volt az Mindenkor [Ks. — Dés és Szentbenedek határán a Kis-Szamos medrében lévő szigetre vonatkozólag a közeli Szentmargitáról való valló vall.]. 1734: Ezen To tiszta szep, nem nádas, se nem Hináros, fővényes és kövcesse a feneke [Tóhát MT; JHb XI/9. 28—9]. 1738: a két Küküllő között ... Soldos nevű Retyek iszapos és Fővényés leven .. ritka füvet termet [A.karácsonyfa AF; Told. 31]. 1778: szántó föld közép szerű fővényes, és köves [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. 1797: ezen pinczének oldalán lévő kő falai fővényes Sárral vannak ki rakva [Kőrispatak U; Pf]. 1806: (A kaszálót) a' Küküllő Vize gyakor áradásai által éppen haszonvethetlenné tette követsel s fővényyel el boríthatván, s ez okból élese nem lehetett, pusztán hevert mint afféle fővényes, és porongyos hely [Erdősztyörgy MT WH]. 1864: Hídekkuttartományja, egy igen kevés kaszáló, — a többi része pedig mind szántó, agyogas, és fővényes természetűek [Tekerőpataka Cs; EHA]. — L. még Benkő, MszIsm. 6.

Hn. 1671: Az fővényes dombon [Radnót KK]. 1752: A Berek alatt a fővényes tetőn (sz) [A.tők SzD; THn 6]. 1759: A Kozmási határban a Fővényes Lábban (sz) [Lázárfva Cs]. 1764: a' Fővényes földek végei [Cserefva MT]. 1797: A Fővényes Berekben [Bordos U].

Szk: ~ tábla ' ? ' 1844: A nagyobb Gyermekes számokra mért pala táblák, kisebbeknek néhány fővényes tábla [UuszLt XI. 85/1. 63 kellékek a kisdédóvóhoz].

2. fővényes/homokos terület; teren nisipos; sandiger Boden. Hn. 1681/1748: A Fővényes alatt vagyon égi darab szántó földje [Balázsva AF]. 1688: az Fővényessen (sz) [Radnót KK]. 1695: az fuvénjesnel (sz) [Pálos NK]. 1698: Az Retre menő nagj fővényes az fel jaro végéig [Ákosfva MT]. 1718/XVIII. sz.: Az felső fővényes alatt (sz) [Monó Sz]. 1747: A' Kis fővényesb(en) (sz) [Ákosfva MT]. 1762/1779: A Fővényesen (sz) [Monó Sz]. 1766: a' felső forduloban fővényés nevű lábban (sz) [Szentimre Cs] | A Fővényesbe (sz) [Cserefva MT]. 1766 k.: A' Fővényesbe (sz) [Középlak K; KHn 297]. 1768: A fővényes alatt írtás (sz) [Sarmaság Sz]. 1792: A' régi rév hely mellett vágy a Fővényesb(en) [Középlak K; KHn 300]. 1797: Fővényes Patakába (k) [Kőrispatak U]. 1817: A Fővényesen (sz) [M.-valkó K; KHn 106]. 1821: A' Fővényesbe (sz) [Bodok Hsz]. 1825: a' Fejérkő megett a fővényesben (sz) [Nagyomoha NK]. 1868: A' fővényesben (k) [Mezőkölpény MT].

3. ' ? ' 1680: Vagyon fabol fel rott bontakozott tűz helyen egy fővényes kalyhas kemence [A.porumbák F; Ált Inv. 24]. 1681: ezen új házban vagyon fényes és fővényes kályhas kemence, ennek szájában egy szál vas [CsVh 95].

A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

fővényesedik be/elhomokosodik; a se umple de nisip; sandig werden. 1592/1593: Chyko Fabian ... azont vallja minden chikkelyben az-mint Chyko Thamas chiak hogy ezzel eoregbeti, hogy az mikor megh feoweniesedettis keszore, iol tudgia, De egy keusse Deés fele valo fele kezdet vala feoweniesednj de tilalmasnak se zent Benedekinek se Deesinek nem tartottak, hanem .. zabadon etette az ki akarta [Ks. — Dés és Szentbenedek határán a Kis-Szamos medrében lévő szigetre vonatkozólag a közeli Árpástórol való valló vall.].

fővényeses homokos; nisipos; sandig. 1762/1779: A Fuvényeses két Föld [Monó Sz; EHA].

fővényezett 1753: A mint Szabo János Uram egy nap hoppoztatott egy nap fővényezetet két napi étire itára attam 24 drt [Kvh; HSzjP].

fővényhányás homokhordalék; aluviune/dépunere de nisip; Sandschütte. 1592/1593: Ha az Christoff* Vram Molnaban eórléótenekis az eórléók, zabadon rea bochattak az eorleo barmoth: Ha az Rethi Malomban eórléóttek, azokis zabadon Jartattak barmokat rajta, Az zent Benedeky Chyordais zabadon dillet rajtha, Az keoz porond volt mind eltigh, vagy túl mosta az martot az viz, vagy Innét, de minden feleől teólteótte az feowiny hianias azt az porondot [Szásznyfres SzD; Ks. — *Keresztúry Kristóf kővári kapitány, Szentbenedek korabeli birtokosa] | azt az porond zigetet az Kws zamos vize keornywl follia vala, Mert az viz foliasat két fele az az porond ziget zakaztotta, es az miat két helien kellet által gazlanúnk az vizet, de az az helj elejn nem vala ollian fwues, hanem kouachi es feoweny hianias vala, Egyczeris, mazzo-ris a viz kezdé fel hannya, vagy Netiekedik, de az viz folias hely volna* [Ks. — *A Dés és Szentbenedek határán lévő szigetre vonatkozólag a közeli Szentmargitáról való tanú vall.].

fővényhordás homokszállítás; cāratul nisipului; Sandbeförderung. 1585: Az varos Estalloia hitűan falanak el rontasara, es vionnan valo megh chinalasara, Az Kemeny chinalatasra Es az estallo kapuyanak megh Epittesere, Kecmiveseknek Apro Míweseeknek, Achioknak, keozegesert Teglaert, feoweny hordasert es minden zwksegekre oth. keolteoth in Su(mm)a f. 159/37 [Kv; Szám. 3/XXIII. 17]. 1590: Az feoweny hordas dolga. 19 May Czibere Peter es Seres Balint hoztanak feowent ketten 2 lowal 4 zek(errel) . d. 28 [Kv; i.h. 4/XIV. 8]. 1744: Langodari Nānn Onya fogat-tatot a Devai negj lo melle fővenj hordásra [Langodár NK; Ks 107 Vegyes ir.].

fővényhozás homokhordás; cāratul nisipului; Sandbeförderung. 1594: 8 zeker főweny hozastol

... f — d 64 ... kő hozastól attam) f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/V. 45].

fővényhozatás homokhordatás; cărătuț nisipului; Sandbeförderung. 1600: az inész hórdo zeke-resnek fizettwnk d 14 feoweni hozatás d 12 [Kv; Szám. 9/IX. 32].

fővényrostáló. Csak e szk-ban; numai în această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: ? ~ vas homokrosta; ciur pentru nisip; Sandsieb/reiter. 1788: Fővény rostáló drotos vas* [Mv; TSb 47. — *Csak alkalmi és nem szabatos tárgy-megjelölés lehet].

fővényyszóró. Csak e szk-ban; numai în această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: ~ sôvény ? fővény/homokrosta; ciur pentru nisip; Sandsieb/reiter. 1652: Két szál fenyő fára csinált fővény szoto sôvény [Görgény MT Törzs].

fővér (vér szerinti) főörökös; mostenitor principal ereditar; (blutnäbiger, leiblicher) Haupt-Erbfolger(in). 1602: Affeleolis bizonytok hogy eotitis ugia(n) megh kenalta velle* az feó ver, de valazt tett azt mo(u)dotta hogy ne(m) veszi vgj atta neke(m) maga(m)nak kjuano(m) minden haz-najwal [UzT 16/71. — *Ti. a házzal].

fővétel fejtétel, rég nyakazás; decapitare; Ent-hauptung. 1587: Ez mostany esset penig a' my löt Az Monostor veza kapuba semui keppe(n) el ne twrje eo kégmek*, hanem törwent lassanak Rea es ha fő vetelt erdemel feye essuk, ha keze waggassa (?), keze zakaggon erte [Kv TanJk V/3. 244a. — *Ti. a bíró és tanácsosai]. 1670: Anno 1670 die 9 Juny Colosvarat fo vetelre ki viven egy trombitast, az hoher nem jól talalta vagni, helyeröl mesze mint (!) sebesen, vgyan akor az hohert az cselekedetiért, az elegy beley Catouak daraboutok holtig vertek ... az trombitas megh holt az Bor-belynal [Kv AszCJk 4a].

fővezér 1. comandant general; Generalkommandant. 1677: Engem tenne fővezérré, kománat, . az régi hivataljában állítanók be, lenne maszkorának [TML VII, 353 Kende Gábor Teleki Mihálynak Konstantinápolyból]. 1736: az generálisok ha el-esték, az egész hadat rendre vezérlették az gene-rálisok, és ha mind az három generális elesett volna, fővezér akkor volt az fejmegyei főispán [MetTr 411].

2. fő nagyvezér/vezír (török első miniszter); marş vizir; Großwesir. 1658: Az feo vezerteól az Nemés orszagra Imponaltatott summaba(n) . Lazar Győrgy Ur(am) eo kglme administralatott kezém-ben Tizen egy Gira ezüstet [Nsz; Wass]: 1659: meg-értheti kegltek, minemű fel gerjedet haragja le-gyen az feó vezérnek, ez szegény megh römlöt haza ellen, kit ha nem complacalhatunk feleo ez uttal vegseő pusztulasa ne legyen ez szegeny hazá-nak [UzLt 15 fejj.]. 1664: Ez órában érkezék bizonyos hírnk hogj ok vetetlen Estvere bé er-

kezik Taborunkb(a) a Fő Vezérnek ujjab Kapucsi Passaja [Wass. fejj.]. 1668: Jött meg Inezédi Kan-diából* a fővezértől, holmi derekas dolgok végett [AMN 145. — *Értsd: Krétából].

Az utolsó adalék az 1. jel. alá is tartozhatik. — A fenti 2. jel-t a NySz és az OklSz. nem ismeri, de I. Bíró Vencel, Erdély követi a portán. Kv, 1921. 3; a Bíró utalása nyomán adott nagyvezér tisztségnevet CzF 'a török birodalom első mi-nisztere' értelmezéssel közli. A NySz nagy-vezér alcímazava (vezér al.) egyetlen, kétségtelenül ide tartozó adalékát 'gross-vezier' értelmezéssel iktatta be.

fővezérség nagyvezérség, (török) nagyvezíri tiszt-ség; funcția de mare vizir; Amt des Großwesirs. 1584: Chiergetic wala az hyrth ... hogy Sziaws Bassat chiazar fewvezerségbol lewetette volna [Gyf; Báthory, ErdLev. 175]. 1614: találtuk ... A portán császárságban szultán Ahumetet, főve-zérségben Hazzuf bassát [Tolde 224].

fő-viszter főkincstartó; vistier principal; Haupt-schatzmeister. 1657–1658: Jászvásárról pedig az főviszter hintóval és szekerekkel jött excipiálá-somra [KeményÖnél. 477].

fő-viszternik főkincstárnok; vistier principal; Hauptschatzmeister. 1676: Búcsületes meghűtt boé-runk Todorásko Iordaki uram főviszternikünk alá-zatosan jelentvén előttünk, hogy az itt való hábo-ruságok miatt itt való ötven ház jobbágyi magok oltalmakért az nagyságod országába folyamodtak s telepedtek [Jászvásár]Iasi; TMÁO V: 401 a moldvai vajda a fej-hez].

fő-vladika érsek, mitropolita; metropolit (órto-dox); orthodoxer Erzbischof. 1640: Nyilván va-gyon ő kegyelménél, Havaselföldéből ide a gyűlésre ugyan számosan jöttek vala, a fővladika, heriza, nyolcz fő főbojérok, sok szolgálkkal [Gyf; TMÁO III, 63 Szalánczy István ut.].

fő-vornik (havaselyi v. moldvai) országbíró mare vornic; Landesrichter. 1647: Jeotunk ide Kompólugra (!) az ked, poronczolatia szerez, hogi az feo Vornikal szemben lennek [BesztL 179 Michel Literatus Bistriciensis Beszt. városához Cimpulungból. — L. ezt Hurm. XV/II. 1078 al. is]. 1643: hwsaged levelet vettwk s irasat erttjwk, hogy az szoczavj* feo Vornikja az Moldovaj Vayda nevével teölettek ket keömiveseket es ket tegla veteöketis kivánt volna [Fog.; Hurm. XV/II. 1102 a fej. Beszt. városához. — *Suceava]. 1655: Az fővornik vagyon Rusivede* felé [RákDipló 229 Joh. Boros a fej-hez Călugăreniből. — *? Roşiori de Vede]. 1657: Manul fő dvornik [Buka-rest; i.h. 613]. — L. még Hurm. XV/II. 182; Veress, Doc. X, 177, 196–7, 272.

fővő főznivaló; de/pentru gătit; was zum Kochen dient, was zu kochen ist. 1756: A Ima Ianuá-ry éppen tavaszig valami Vad borsóval elegyes hit-ván roszz fővő borso is Aproság Malaczkok és hit-vában Sertések tartására költ 1 kőből 3 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52].

főz 1. a gáti; kochen. 1573: Borbely Kelemen hity vtan vallia hogy Jeo hozza Kapa Myhalne, Es Mond hog'Io peter vra(m) Im teyieles tykfiat feozt(em) Egyel [Kv; TjK III/3. 53–4]. 1584: Kadar Jstwan vallia hogy Nem tud semmit hozza, latta hogy fwet hordot es Irat feozéot [Kv; TjK IV/1. 259]. 1593: Vettem Egi Nyúlot f — d 14. Melyet feketé Leibe fezték [Kv; Szám. 5/XXII. 5]. 1633: Bardi Ferencz . . . azt monda hogi halat feozet szegillie(m) megh enni [Mv; MvLt 290. 118b–9a]. 1698: (Az asszony) olly dagályos, hogy ha az Urára megh haragudt, két három hétigh sem szollott; Véle nem őtt nemis főzött [SzjK 310]. 1770: meg nem érdemlettem hogy a szakács nékem főzzen . . . hanem a konyha Léány és kocsisné azok katyfoltak [Bikfva Hsz; HSzjP]. 1785: vagon nékem elég miből főzzen, ne hányja nékem mit hozott [Mv; DLev. XXXVI. 4]. 1832: vané ki főzzen Anika a' még le nem betegszik úgyel nem tudom azután mit tsinálsz [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1840: ma szinte senki sem vala ki ebédet főzzen [Kv; Pk 7]. 1849: a Gróf azt is meg tiltotta volna hogy ne főzzen többet, elfogja látni élelmezéssel [Kv; Végr. Vall. 4 Kelemen Béni vall.]. 1852: fogadj bé valakit a' ki főzzen néked a' még én haza kerülek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1853: tölle is irak néked kedves Miklosam — a' mind irad nem a' leg-jobb-an főz a' főződ [Kv; Pk 6 ua.].

Szk: *bárányhús* ~ni. 1594: Egi furtali barani húss fezní f — d 7 [Kv; Szám. 6/VIII. 73 Caspar Semel sp kezével] * *borjúhús* ~ni. 1595: Boryú hús sütni főznj volt Eles Lewre p(ro) d 20 1/2 Eytell etzet ahoz is és Alma p(ro) d 6 [Kv; h. 6/XVIIa. 17 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *hidvé* ~ni. 1807: Egy nagy Kávéfőzni vagy Punsz készíteni valo Maschina [DLt 378 nyomt] * *orvosság* ~ni. 1785: vettem(n) niagam(na)k . . . egj tsuprat orvosság főzni [Kv; Pk 7] * *savó* ~ni. 1646: Negi Apob ústók Savo főzni valók [M.bükkös AF; KCsI 2] * *tehenhús* ~ni. 1582: 17 sept(embris) keolteottem az nemésekre az kiket Biro v hiwattot paranchyolaital az zamosfalwy Gat weget, wallatny Tehen hús feozny d. 6 [Kv Szám. 3/V. 23 Lederer Mihály sp kezével].

2. a fierbe; brauen. 1586: Varalliai Antal Kelemen(n) palffit peter jobbagia . . . mongia hogy mikor az palffalwy teteo(n) feletete Mihál deak, akkor minden keolcheghekkkel az loffeiek' mellette woltak, Sert feoztek rea, kenieret feienkent az embereknek [Firtosváralja U; UszT]. 1591: Ser fedzéd haz Vagion abban egi edregh Rez wst katlanba ne rakot kiben a sert feozik [Kv; Aggm. A. 53]. 1595: Varga Péter pedigh az pitúarba serth feoz vala [UszT 10/104]. 1625: my Nem mehettwnk be az hazba, my akkor sert főztwnk vala Hegedws Janosnit [i.h. 89]. 1651: tizet auagy Tizen ketteót az Ser főzédök keozwl Birak Úfaim hluasza(na)k es intimalliak' nekiek hogy ha sert akarnak feozni, főzzenek korczlomara valo jo sert [Kv; PolgK 142]. 1722: a Gubernium . . . hasznos(na)k itllte interdicalni, hogj Semmi kenyér(ne)k való gabonából szabad ne légyen éget bort vagj palyinkát főzni

[Ks 83 gub.]. 1755: Pülöp György hoszas rab-sága miat a magyar szoban akadozott Bráhát főzött, igen jo édes ital volt [Illyefva Hsz; HSzjP Törös Istvánné Intze Judith vidua (85) vall.]. 1761: mikor Szilva terem Szilva Palinkát sokat főznek [Szirb H; JHb LXX/3.209]. 1802: azon Gabonat, a' mellyből Pálinkát szándékoznak főzni előljáro Tisztyeinek jo előre a' végre bémutatni, és töllek a' felöl bizonyosgot venni el-nemulasák, hogy a' Pálinka-Főzésben minden nemű családság el-kerültessék [Kv; Borb. II gub. nyomt.]. 1840: (A gabonából) a magunk hasznára palinkát főzénk, s' malatájával sertéseinket hizlalnok [Bogártelke K; KmULev. 2].

Szk: *pálinka* ~ni. 1846: minden épületek fái tsak venitzébe pálinka főzni értek valamit egyébre nem — arra is kevesett [Havadtó MM TS 49].

L. még *főz-süt* és *süt-főz* al. is.

főzelék főzött étel; mincare gätitá; Geköch. 1591: Zekeres Boldisar vallia, . . . Nagi Antalne az Malomba eginehanzor enni hozott Nag Demeternek es feozelekieben rezt teott neki [Kv; TjK V/1. 140.]. 1595: költ . . . 1 hizlalt sült Tyúk p(er) d.8 attam hozzá . . . 4 Waias kalacsoet p(ro) d 4 Hazamhoz valo főzeleket is ő knek fel adattam . . . füstelt húst hoztattam p(ro) d 2 [Kv; Szám: 6/XVIIa. 54 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1606: Etel minden nap főzelekből az cziaplarnak attam d 13 [Kv; i.h. 12a/37]. 1667: Költöttünk kenierre főzelekre iuo czuporra giórtiara [Kv; SzCLEv]. 1729: a Kapatánj Vr(am) parantsolatjából a Katonákat mint kenjérel mind főzelekkkel egy egész hétig a Falusiak magokéből tartották [Sövényifa KK; TSb 51]. 1756: eo Exja itt Létébe szüert Lévén naponként mustos: peccsenjere és egjéb főzelekre főztek föl az szakácsók mustat 1 veder 2 ejtel [Kiskend KK; Ks. 71. 52 szám.]. 1847: Nyoltz Eýeken keresztül minden Eýen 20 Holdnak le takarittására Pálinkára főzelekre minden holdra fel véve egy egy forintott in Sum(m)a tészén 160 Rns [F.szentmihályfalva TA; Bosla].

főzendő 1. de fiert, care urmează să fie fiert; was zu brauen ist. 1730: Nemet András Instantiajara az Tktes Ne(m)es Deesi Universitas az Ser főzést meg engedte volt bizonyos Conditioik alatt . . . Imo hogj mindenkori főzendő Seribül az Ne(m)es városnak az Tizediket ki adgya [Dés; Jk 392b].

2. 1819: Krizsan Máriskó . . . arra szólított fel, hogy szálláson . . . neki helyet adnék, mikor szükségem lesz, számomra főzendő, különben kosztosokat lenne tartandó [Kv; Végr. Vall. 3 Kelemen Béni vall.].

főzés 1. gätit(ul mincärii); Kochen. 1590: Kö-üetkozyk' Az Zamüeeuo vraink Az Tanachhazban valo feozesse* [Kv; Szám. 4/XX. 41 Hooz Lörcin sp kezével. — *Köv. a fels.]. 1595: Borsom penig ez 7: vtalj főzesre el fogyian vöttem ismeg f 1 [Kv. i.h. 6/XVIIa. 296 ifj Heltai Gáspár sp

kezevel]. 1765: a németek ... mind tsak tyuk hussal kivántanak élni, a tyukokat pedig, s azoknak főzésihez kivántató lisztet galuskának, tojást, vaját ... soha meg nem fizették [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 39]. 1789: Egy mindenféle vizek főzésére alkalmaztatott Lhombik Sisakastol 16 1/2 font Rf 16. xr 30 [Mv; ConscrAp. 23]. 1857: meg nyugodva képzeltem Iánosal magamat sütés és főzés dolgába s megtsalodtam a' gazemberbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1855: Szobájuk s butoraik egyformán piszkosok, köntösük s ágyneműjük szennyes s legtöbbnyire undok férgekkel telvék. Sütéssel, főzéssel csundán bánnak, hájzsír és vaj helyett rendszeren marha- vagy juh-faggyuval főznek [ÚjE 324].

2. fierbere; (Bier, Brantwein)Brauen. 1620: Ennek vtanna eó kglmek zemek eleiben vedven az Zaladsér dolgat; Tudni illik hogy akar melj tudatlanis feözesehez kezdene, melj miat sokfele betegsegek es egessegtelensegek esnek ... választottak két Lato Mestereket [Kv; TanJk I/1. 200]. 1627: Az Szaladsér dolgatis eó kglmek eleövedöwe(n) ... az eleobbj Deliberatio zerint Biro V eó kglme Tanacziavál éggiwt hiwassa be az Serfeözödeket es lassak megh eó kglmek kik legienek alkalmaztosok az feözésre, es kik ne legienek [Kv; i.h. II/1. 321]. 1726: Erogálnak eó kglmek 299. főzés szalad örletésre a két esztendőben f. 203., 32 [Kv; Szám 54/II. 11].

3. egy főzetnyi; cantitatea care se fierbe/prepară o dată; ein Brau (Bier). 1740: Dettzel Ignác eó kglmeis, maga Compromissioja szerint minden főzés sertől tartozik adni, a' Nms Városn(a)k 10:/: 10 Veder sert [Dés; Jk 534a].

főzet ige 1. a pune/dispune să gătească; kochen lassen. 1570: Erzebet Kyrál Marthonne hithy zerenat vallya, hogy Latta mykor az keo hazba Beh Menth Zabo Janosne az Trombitással Es oda Beh voltak de Nem Thwgia Myt chelekettek, Aztis Latta hogy Byro Katohoz Mentenek es Malozat Messert vyttek oda feozettek es vgy lakthak | Balogh Lőrinczne Anna, Azt vallya hogy ... Mentenek volt valamý drabantok hozza es ennyek valo (l) feozettenek volt vele [Kv; TjK III/2, 27, 89]. 1585: Az Tömösuary Bassa Czhauszsa Jöue Feyedelemhez ... Ebedre főzettunk ... Halat ... főzettem Eles lewel [Kv; Szám. 3/XXII. 67]. 1595: 19. July*: Miert hogy az Olahsag böitén, főzettem Olaios kaposztat nekik: Radnothi Istfian penig azt keúanta hogy eleget adgyak nekik, ot ne eheztessem az Jobbagyot [Kv; i.h. 6/XVIIa. 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — *Július 20-a Szent Illyés napja; azon a héten a románok böjtöltek]. 1609: Kezdettem Vonas igazito Vrajmnak feozetnj. Elseo Tal etek: Czuika soban ... Masodik tal etek Kaposztas hus ... Harmadik Tal Etek Sult [Kv; i.h. 126/IV. 130]. 1625: Egi fel Ludat arolekjuaval feozettem lemonjuaval egjut ... d 20 [Kv; i.h. 16/XXXV. 166]. 1650: Főzettem Nro 4. Sal Borju hust ... d 40 [Kv; i.h. 26/IV. 412]. 1667: Székely Mojzes, azt mondják ordával főzeti a kását, s a val él [Fog.; TML IV, 250 Székely László Teleki

Mihályhoz]. 1733: Császár István Uramni vettünk egy font szalonát 12 penzen mikor Pap Uramnak főzetet [Kvh; Bogás 7]. 1760: Murok, répa és egyéb Leguminakból a' Cselédek(ne)k főzetni kell, ugy árva Laskát és Kását meljeket egy kis Sírral nyakon lehet önteni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

2. a pune/dispune să fiarbă; brauen lassen. 1594: Mas hatarbol be hozny senkiuek Ser Ne engedtesek magha zwksegerais, mert Aky feozetnj Akar Coloswarattis elegh ser feozeok vadnak es megh feozettethety | Ha ky ... lytvanül feozetne, ... tiz forintat vegienek minden engedelem nelkw rayta [Kv; TanJk I/1. 231–2]. 1596: legien Istennek hala volt mibeöl élnem es feozetnem ez előttis, mostis, Nem kewantam az Varoset [Kv; Szám. 6/XXIX. 172–3 Bachi Tamás sp kezével]. 1679/1687: Az szám tartoval irassa be* Ratiojab(a) külön külön minden hordóban szin bor mennyi s hány veder, ugi sepreje is mint volt; Az bor sepröt ä mint hasznosabbnak ... talaltak eddegh vagi pénze(n) el adni, vagi belöillök eget bort főzetni s azt kúpával el adni, eó kglmek vgi czelekedgyenek [Vh; VhU 672. — *Ti. az ub]. 1691: maga jobbágya házánál főzetet sert Dosa Uram [HSzj szalad-liszt al.]. 1745: Szurdokon* ... mézet is vétetvén abbol mésert főzetet [M.újfalú K; JHbK XLVI/44 Joannes Simon de Désva kezével. — *SzD]. 1762: Nem tudom Kraynik ... hogy Szilvát gyűjtetett volna ... , mert magának elég Szilvája volt; mellyből tavalyis Szép pálinkát főzöttöt [Lászó H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1824: Mivel ... Ns Dées Várossa közönsége ... a Ser főzés, és áruhatás jussait ez ideigis másokat ki rekesztő jussal használta; ezen jussáb(an) involalni és közönségen kívül másnak sert áruhatni főzetni ... telyességgel meg nem engedi [Dés; DLt 206].

Ha. 1594. Ebedre fezetem [Kv; Szám.6/VIII. 96-7 Cosp. Semel sp kezével].

főzet fn 1. vhány főzetnyi/főzetre való; pentru ... porții de mîncare; von einigen Aufgüssen (viel)/für einige Aufgüsse (reichend). 1589: Adot uolt ó kglmek Restantiaba Twrot 5. Ket Berbenze sos teyet es a' harmadikba chak egi feozet tanaltak [Kv; Szám 4/XI. 12]. 1598: Kozma Georgy kerezturni ... vallya ... az meli ember az túlkoz megh nyúzta az adoth az fiannak ... az megh nyúzt tulok husaba(n) vgmint ket feozetet [Kv; TjK V/1. 212]. 1606: Attam egi főzet kasat ... d 6 [Kv; Szám. 12a/I. 17]. 1609: Imrefi Janos kohnjajara ... attam ... Egi feozet Czkyot. Varoset [Kv; i.h. 126/IV. 226]. 1702: (Férje) Kegyetlenül verte rongálta egy fő veres hagymayért egy főzet murakert ugy el kinzatta hogy csudájára állottanak ki a' szomszedcsági [SzJk 338].

2. vhány (sör, pálinka) főzetnyi/párolásnyi mennyiség; cîteva porții pentru distilare (rachiu), cîteva porții pentru fierbere (bere); von einigen Brauen (Bier, Brantwein). 1761: Harkanyi Miklos eo kglme az Varos serfözoinek folytatására rendeltetet serbironak kinek is fizetését az Na

Communitas determinálta hogy minden főzetből fel fel Nimet forintja légyen [Torda; Tjk 33].

Főzetés gätit; Kochenlassen. 1594: Ez ei multh Nyarban valo feozetesre Mikor eo kegmek ... eotenek fw zezamra Eggeris massoris keolteotem Enyth* [Kv; Szám. 6/X. 41. — *Köv. a fels.]. 1596: Itilem hogj az ket hetigh megh teött talam az feozetes f l d 56 [Kv; Szám. 6/XXIX. 173. — A kijegyzés ételfőzetésre von.].

főzethet a putea dispune să se gătească; kochen lassen können. 1595: Cibereket penig nem főzethettünk, miert hogy az kenyér keues volt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 271 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1637: az Estve hogi Ide hazamhoz Azzoniom aniamhoz haza Erkezem ..., mondom, hogi Azzoniom ha volna kegidnek valami szep Uy hala feozethetne kegid azt ennekem mert En olliant Ehetnem [Noszoly SzD; WassLt]. 1736 u.: a gazda is leül, követi a vendégeket, ugy nem főzethetett amint a vendégek statusa érdemiené [MetTrCs 458].

főzetik a fi gätit; gebraut werden. 1820: főzött ... Fejér must 3. üstel Mustárnak [Déva; Ks 105]. 1836: pálinka főzetik, a Ménes egészen Bráhát kap [K; WLtMiss.].

főzöllen nefiert; ungebraut. 1836: későre savanyodván az idén a Trébej ezeket még most is főzik — fele van mintegy ki főzve még van hátra 12 Kád főzetlen — ha több nem 50 veder pálinka az eddigi eresztés szerint ki kerül belőle [T 20].

főzöttet a pune să gătească; kochen lassen. 1774: Pénteken Paraszt ebédkor főzöttünk még nékik másfél ejtel köles kását olajjal [Kvh; HSzjP].

főzhet l. a putea gäti; kochen dürfen/können. 1732: Hogj Grabaricsné Aszszonjom Rádics Barbara Aszszonyt megfogatta, és én kezem alá küldötte, ... égj házban vélem tartottam, és abban is hálottam, az holot magát ugj procuralhatta, mint tetzet, főzhetet, magára moshatot az én tűzemnél egész szabadcsága volt, sött gjakran vélem az enjemből is étettem [Kv; MvRK].

2. a putea fermenta/ferbe; brauen dürfen. 1739: Dettzel Ignác ö kglme ... Sert szabadosan főzhet és ha jót főz meg vészik [Dés; Jk 511].

főzhetés posibilitate de distilare/ferbere; Brauen-dürfen. 1843: ha ... az eget bor főzhetés vagy nem főzhetésről, és árulhatás, vagy nem árulhatásról szóló törvényeink nincsenekis, vagyon általános törvény ... mely a földös Úr jogait, hová a korcsomárolhatásis tartozik minden idegen bevágás ellen biztosította [Km; KmULev. 2 Kovács Miklós adm. kezével].

főznivaló főzéshez való; ceea ce este necesar pentru gätit; zum Kochen (dienend). 1596: 4. Saalt Süffara p(er) d 45: főzni valót p(er) d 6 ... az első fel saal peczenyet ... d 4 [Kv; Szám.

6/XVII. 10 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: attam ... Egi nagy szator azzu ziluat ... almat, keortuelt feoznj valót [Kv; i.h. 16/XXXV. 71]. 1629: Latta(m) azt hogi hoztak oda my hozzánk darabokba(m) Perselt peczeniet, eginehanszor, főzni valót is [Mv; MvLt 290. 186b].

Szk: ~ *fazdk* főzőfazék. 1599: Az Teoreók Szallasara Biro vram paranciola hogy feozni ualo fazakat uegjek harmat d 18 [Kv; Szám 8/XIII. 17]. 1658: 29 Marci Az Uy keresztienektől vettem főzni valo fazakakat per fl. — //60 [Borberek AF; WassLt Perc. 49] * ~ *hús*. 1582: 23 (Junj) Teott Galfine Ide B.V.H. weottem az kon'hara feozni valo hust f — d. 27 [Kv; Szám. 3/VIII. 45]. 1596: Elseő nap, am megh az Juh ot ne(m) volt, feozni valo hust ... hozattam d 50 [Kv; i.h. 6/XXIX. 168] * ~ *tehnéhús*. 1585: Az vtra vasarlotta(m) Elest tehen hus peczhenyet d. 15. Főzny valo tehen hust d. 12. [Kv; i.h. 3/XXII. 66].

főző l. mn l. pentru gätit; zum Kochen (dienend), Koch-. 1746: az edgyik ládában magam kezeimmel raktam bé ... rosolist főző edgj üstecskét [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

Szk: ~ *cserepes*. 1849: Dagasztó széklib, két tzipo vető lopát, a főző tserepes [WassLt] * ~ *és süto masina*. 1854: (Mentünk) A' Konyhára ... ezen Konyhába vagyon egy Főző és Süto masina Platennel Lernivel el látva [Sárd KK; i.h.] * ~ *földfazék*. 1755: a Kert mellett vagyon egy bikfából parasztonon épített, prestillával fedett, kemény nélkül való konyha, Mellyben talaltat(ana)k ezek ... Egy Vas nyársotska ... Három főző föld fazék [Ludesd H; BK sub nro 1020 Naláczai conscr.] * ~ *hamence*. 1816: egy paraszt kályhából készült főző kementze hasonló Fűttőivel edgyfűtt [Kv; Born. IV. 14]. 1831: Egy ordinári főző kementze [Kv; i.h.] * ~ *kondér*. 1674: Egy sator árboc hat főző kondér egy bor hűjtő [Beszt.; WassLt 12. 72/6]. 1715: A Réz edényt fel osztván meg becsülvén a munkájatis jutot ... Katona Mihályné Asz(onynak) ... edgy két ejteles főző kandér fedőstől [WassLt] * ~ *kondéroccka*. 1715: A Réz edényt fel osztván ... jutot ... Pongrácz Andrásné Asz(szonynak) ... négy kis főző kandéroccka [i.h.] * ~ *lombik*. 1819: egy Spiritust főző Lombik [Baca SzD; TSb 6] * ~ *részfazék*. 1711: l Főző réz fazék [Ap. 5 Apor Péter lelt.] * ~ *sparheri takaréktűzhely*. 1861: A konyha Szobába készítettem egy főző Sparhertett Tűzhelyestől [Válaszút K; BFN X. (dobozolt anyag)] * ~ *tűzhely*. 1732: Ezen konjhának közepiben a kemény boltozattja alatt van edgy köből és téglából rakott Süto kemencze olljan az melljen jó tagas főző tűzhely vajjon [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] * *orda* ~ *üst*. 1654: Orda feozeo wsteomöt tartotta oda melyben ket veder oda volt az iutalma, mivel meg nem atta a ket veder ordat [HSzj veder al.]. 1776: Nagy orda főző üst [Mezőmés TA; Wass]. 1799/1816: ezen Orda főző üst ... a mult nyáron kilentz esztendeje mult az én esztenámon volt [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Oláh János (60) paraszt szem. vall.] * *szilvaiz* ~ *üst*.

1798/1821: Egy nem erősen viseltes Szilva iz Főző nagytotska üst [Kv; Pk 5].

2. pentru distilat/fiert; zum Brauen, Brau-/Bräu-, Szk: *akavita* ~ *fazék*. 1681: Egy Hordoban akavita főző fazék [UtI] * *égettbor* ~ *fazék*. 1715: A Réz edényt fel osztván meg becsülvén a munkájatis jutot ... Vass Joseph Uram(ua)k edgy Sisak nélkül valo eget bor főző fazék [Beszt.; Wass 12. 72/6]. 1735: Éget bor főző fazakamat el rontotta magamat a földre le vert, taglott [Dés; Jk]. 1805: két éget bor főző fazék [HSzj *égettbor-főző-fazék* al.]. — L. még SzO VII, 401–2 * *égettbor* ~ *ház*. 1760: Az egetbor főző házat eddig kellett volna meg tapasztatni, és Corigaltatni [Szentmargita SzD; Ks 1. 18. CII] * *égettbor* ~ *részfazék*. 1699: Egett bor főző rez fazék Sisakjaval Csójjival és Csős desajaval edgyütt jó Nrő 1 [O. csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.] * *égettbor* ~ *üst*. 1692: Egy hitván eget bor főző üst [Sárhegy Cs; LLt]. 1757: Egett bor főző üst [HSzj *hambár* al.]. 1780: A Velnitzében 20 vedres eget bor főző üst 1. 15 vedres eget bor főző üst 1 [Bethlen SzD; BK. tt]. 1790: Egy ötöd fél vedres edgett bor főző üst a Pítvarba lévő katlanba [Mv; MvLev] * *hamuzsír* ~ *ház*. 1847: A' Hammu 'sir főző ház ... bikfa boronából gyenge deszka fedél alatt [F. Árpás F; TSb 46] * *herbaté* ~ *ibrik*. 1732: Egy ezüst herba téh főző orras ibrik. Lot 34 | Egy orros herba téh fozo ibrik [Ks 73.13.55 Kornis Zsigmond hagy.] * *pálinka* ~ *árnyék*. 1797: Ezen árnyék széken alol vagyon egy pálinka főző árnyék kötésekre 3. oldalai veszőből fonva az egyik oldala bütüül fonatlan fenýő avatag deszkákkal fedve tapaszos valamenyére [Kórispatak U; Pf] * *pálinka* ~ *részüst*. 1817: Egy 4 vedres hitvány Pálinka Főző Réz üst Siskával, és Csős Csebrivel együtt [Mv; MvLev] * *pálinka* ~ *üst*. 1808: Pálinka főző üst Siskával s csójjival [HSzj *sasak* al.].

3. care gâteşte; Speise/Essen zubereitend(e), Koch-. Szk: ~ *gazdasszony* szakácsné; bucătăreasă; Köchin. 1831: a' Husvét utánni Diligentian ... a Főző Gazda a(sszony)na)k 28 Rf [RLt 4 Rettégi Imre költségjegyz.] * ~ *leány* konyhalány; fatá la bucătărie; Küchenmagd. 1674: administraltanak ... a paraszt keskenyebbik vászonból ... Fogarasi varró Assz(szony) kezéb(e) ul. 8/1 az főzőleány szuksegére ... [UtI]. 1785: én akkor sem tapasztaltam magok között haboru életet, mint hogy én küsebb szolgáló voltam nem igen jártom a' magok házakban s azért ha voltis valami haboru köztök, eszre nem vehettem, hanem a' nagyobb főző Léány járván a' magok házakban, attol hallottam mondani, hogy a' kertben látta volna az Asszonyt sírni es keseregni [Mv; DLev. 4. XXXVI] * ~ *szolgáló* 'ua.; idem'. 1763: mentem Néhai Tek(intete)s Doctor Papai Ferentz Vramhoz főző szolgálónak ... volt kész pénz fizetésem husz forint [Kv; KvRLt VII. 23 Szaboszlai Szabó Jánosné Gerendi Kata lev. testvérenék]. 1785: főző szolgálójak voltam ... Doctor Matyus Ur Nekemis gyakran darabosan beszéllett [Mv; DLev. XXXVI.4]. 1830: főző szolgáló-

nak fel pénz 25 xr [Kv; Pk 5]. 1855: A' mint köz hírbn forgott, hogy Szászfalvi Miklos Anna, a Tekintetes Kispál Károly urfi főző szolgálója Uzoní Kitsi Mihály ifju legénytól ... terühte esett volna [Uzon. Hsz; Kp V. 404 Toth András (22) vall.].

II. fn 1. szakácsné; bucătăreasă; Köchin. 1600: Nyireó Daudí vra(m) fogatta volt megh az szegynieknek feozeojt' ezteideigh f 8 /d — Kett fwre valo giolczba. Eg' Trupaj Eleo mhaba, Mellieket pénzwl fizettem megh ug'mint f 1/ d 25 [Kv; Szám. 9/XII Igyarto Simon isp. m. kezével]. 1820: Dregánné ... a' Néhai Báronál főző volt Dregán pedig az Udvarba inoskodot [Aranyosrákos TA; JHb 48]. 1823: Branyitskán residealo Mlgs Ózvegy Josika Istvánné Tóvisi Borbára aszszonyt igenis jól esmérém ... és Esztendeig főzője voltam [Déva; JHb 48 Popa Mariska Dsozán Szimionne (20) vall.]. 1837: hajadon léány Nemes Sarkadi Anna 20 esztendős a Tktes Exp(onen)s ur főzője [Doboka; Bet. 1]. 1857: nem irsz semmit, ... főző vagy szakács vané [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjhez]. 1853: tölle is irak néked kedves Miklosam — a' mind irad nem a' leg-jobban főző a' főződ [Kv; Pk 6].

2. cel care fierbe; Brauer. 1739: meg kell tiltani a gabona pálinka főzést és az ilyent főzőktől, incolatól, idegetől s zsidótól is az égett borfőző fazakakat be kell szedni, ne szükítsék meg ezzel is a gabonát [SzO VII, 401–2 gub.].

Szn. 1586: Mich(ae)lis Feozeo de Porch halma | Foris Caspar, es Janos kowach porchalny valliak bizonnial tuggiuk hogy ez feozeo Mihaly egy feozeo peterral, mert Mys oda valoak (!) vagiunk [Kv; Tjk IV/1. 559].

főzőasszony 1. szakácsné; bucătăreasă; Köchin. 1587: Fogattam ... egy Feozeo Azzent Jloná newtth adok Eztendeigh neky keez pinzi f. 8. Keet feore valo Gyoltyott (!), Egy Ingh valra valo gyapot gyoltyott kett singet, Ket Ingh valra valo Vaznat hat singet Keet Jng allyat, egy felseo Ingeth, es Egy keodment [Kv; Szám. 3/XXXIV. 21 Zabo György isp. m. kezével]. 1590: Az Zegeniek keozt egi feőzeo Azzoninak atta(m) minden ap(ro)lekiual egietembe eőzue zamlaluan fl. 6 d. 32 [Kv; i.h. 4/XIX. 10]. 1697: szegődtem ... T. Papai Ferencz Ur(am) házáb(an) lako Zöldine Assz(zonyom)at a' Fiam számára coqua(na)k ... a' Főző Assz(ony)na)k meg küldtem a' szalonnát [PatN 15b]. 1725: Mint hogy már a Barcsai János ur(am) szakácsa elszőköt volt ketelenítettünk 8 kgme számára főző Asszszonyt fogadni, a ki 8 kgl(mene)k főzőtt, fejer cipot sütött, fejeket mosta ... Ezen főző Asszszony mellett ugjan Csak szolgálott kellett tartanunk, a' ki Száapult, és p(rae)benda Cipot sütött s mosogatott [K; TKI]. 1796: A mostani főző Asszszonyom [Déva; Ks 73. 74. VII. 126]. 1804: Groff Lázár Sigmond Ur cő Nagytsága Curliája ... Kapujában ki Hivatván a' Konyha Szolgálóját, v. Főző Asszszonyát ... fel is olvastuk* [Sárhegy Cs/Abafája MT; Born. XVd. — *Ti.

az instrukciót]. 1809: az edgyik panaszoltatott Főző Aszszony ellen, a Ns Szek Fiscalis Prosecutiót határozván ... utánna Inquiraltasson [UzslT ComGub 1655-höz]. 1818: Bányai Maria Asz(szony) T. Deési Balog Sigmund és István Urak Főző Aszszonya [Dés; RKAK 141].

2. 1855: A szomszéd városból meg négy híres főzőasszonyt hívott meg [ÚjFE 195].

A szövegekörnyezet sem világítja meg, hogy 'szakácsné' v. '(jól főző) háziasszony' jel-sel kell-e számolnunk. A szöveg álltmánya miatt inkább ez utóbbira gondolhatunk.

főzőfazék oalã pentru gãit; Kochtopf. 1582: weottem ... Harom Eoreg feozeo fazakat d. 24 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. 1685: az Tornaczbul nyilik az Konyhára ... jo uj ajto Melyben vadnak Más fél vedres üst Nrõ 1 ... Főző fazék Nro 6 [Gyf; MvRK Urb. 25]. 1688: Főző fazek p(ro)miscue nro 20 [Kozmás Cs; Eszt. inv. 3]. 1720: edgj kis' pinczében mellyben is találták Fű viz főző fazék, hidegített Sisakjával edgjut [HSzj főviz-főző-fazék al.]. 1756: Éléstartó Bóltban ... Tanálatik ... Almárium élés tartani való, mellynek tetejében el téve tanálatik actu fevas közepes rendű főző fazék; porgoló és fedék [Déva; Ks 92. I. 32]. 1841: (Az) ugy nevezett, Pápini főző fazakaknak béhozatala és kivitele tárgyába közelebből Ő felsége által megállapított Kör-Levél Rendelés [INyR 4687].

Szk: cserép ~. 1830: Cserép Főző Fazakok Nro 5 [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748].

főzőget ételt készítget; a gãti mincãre; herunkochen, Speise zubereiten. 1756: Aszszu Gyümölcs ... télen és nagy böjtön ... böjtös dolgok(na)k ... oljkor böjtös cseledek(ne)k is kimelve főzőgetve költ 1/3 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52]. 1832: a Karikai* Erdõbõl még leg felyebb 2 esztendeig lehetne főzőgetni [Zsibó Sz; Wlt Kelemen Benjámin lev. — *Sz].

főzőhely tűzhely; vatrã; Feuerherd/stelle. 1847: Konyhája ... padimentuma föld föl emelt rossz téglã főző helye felett nagy sátor 's a' felett a kémény [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

főzői szakácsnõi; de bucãtareasã; die Köchin betreffend. 1849: helybéli orvos Tenixdorf Antal urnal főzői szolgálatba állottam [Kv; Végr. Vall. 14].

főzőkemence 1. főző I. al. a szk-t.

főzőné szakácsné; bucãtareasã; Köchin. 1587: 3 Die Januãry Zegeottem egj leantt kinek Ersebett newe ... 5 Die Januãry Zegeottem esmeg egj Főzőnett az Zegenieknek p(ro) f 4 d — 1 Arso Jnng, 2 ferseo Jngh, 1 feiere valo giolch, 1 Czondora | Chinaltattam 2 Czipecost p(ro) 40 d ... Esmeg az feozeonenek egy vy sarwt p(ro) d. 29 [Kv; Szám. 3/XXXVI. 13, 69 G. Suweges

isp.m. kezével]. 1595: Az feozeonenek attam ... Egi alsó ingnek 7 penszes vaznot ... d 42 [Kv; i.h. 6/XIII. 8]. 1842: a' Házba az Ur, az Aszszony a' Főzőné Kriskã, s még egy Boltos inas feküdt betegem. [Dés; DLt 6]. 1844: A' Nyárádtõi Libákot a' jövõ héten haza hozatcm; de nem tudom, hogy lesz a jo moddali ki, olvasztása, mert ezek a' tátos főzőnék nem igen tudnak jo moddal hozzája, 's félek hogy elromlik (igy l) [Széplak KK; SLt Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. 1849: Krizsán Mária ... a konyhán kapott alkalmazást mint szolgáló, késõbb mint főzőné [Kv; Végr. Vall. 2]. 1860: Gyõgygypál Julis főzőné [Kv; Újff]. — L. még a főzőné címszót.

főzőnõ szakácsné; bucãtareasã; Köchin. 1849: Kelemen Béni ... vallomásában azt hozván fel, mikép 848-ban a nõ jelentette volna neki hogy ... szándékozna Szebenbe elmenni és az ottani deputatushoz főzőnõnek béállani [Kv; Végr. Vall. 36]. — L. még a főzőné címszót.

főzött 1. gãit; gekocht. 1599: Kapoztat Sak uazon(n)al feozettet [Kv; Szám. 8/XIII. 14 Szabó András sp kezével]. 1736 u.: oly böven főztenek* ... sqhasem tudták consumálni az sok jó magyar módon főzött étket [MetTrCs 445. — *Gr. Ápor István udvarában].

2. fiert; gebrant/sotten. 1649: Welten Radek, es Beke Pal Ser latok(na)k számadó regístrumok ... Ebben az esztendõ(en) főzött serek peniglen ekkeppen következnek* [Kv; Szám. 26/VI. 517. — *Köv. a fels.]. 1812: a Groffné ... az itten főzött rud szappanokotis edj Általvetõbe rakatta 's, fel tétetvén elvitte [Héderfája KK; IB]. 1827: a Roskãni Dominium Krájnijkja Pálfi Imre ... Roskányba* főzött Pálínkának nagy részét magának tartya, és azt a Dominiumnak Kakutsi által jó drágán el adja, mert ket hordoval a másik szemét bédugta [Déva; Ks Igazfi álneves aláírású feljelentésbõl. — *Elõbb bédug 2. szk al. sajtóhibával].

3. felfőzött (főzéssel tartósított); fiert (conservat prin fierbere); aufgekocht. 1807: Aranyi* Hegybeli Főzött Ürmes Bor 4 Veder Nagy Oklosib Fõtt Ürmess 5 Veder [Dédács H; Ks 98. — *^{a-b}H].

főzőviz főzéshez való víz; apă pentru gãit; Kochwasser. 1614: Az Szolgáló az szegenyek körül szolgáljon: És nem az Ispotal Mester dolgat tege ... Innya való vizetis czebrekben, Legeben azoknak az hordgýon, főző vízzel egygýütt [Kv; Aggm. A. 83].

főz-süt a fierbe și a coace; kochen und braten. 1589: Azon nap hogi az tallerokat zettek, az vrai(m) vaczoráltak az tanacz haznal, veott(em) oda dizno hus peczeniet d. 6. feozni swtni valotehen hust d. 16 [Kv; Szám. 4/X. 33-4]. 1599: Tehen hust uõttam 15 fontot feozni swtni d. 30 [Kv; Szám. 8/XII. 17 Szabo András sp kezével].

főzte vki készítette étel; mincare gätitá de cineva; Gekoch. 1773: Erre felele Borbely Janossne. Az en vramnak Te semmy Etelt ne zerez mert Twdom hogy az feőztedt (!) ettek [Kv; TjK III/3. 159]. — Vő a *sütte-főzte* címszóval.

fő-zsitár fő-erdőkerülő/pásztor; jitar principal; Ober-Waldhüter. 1776: Ugy külemben Ezen folyo Esztendőben a Tavasz félt Tanáltam ... eő Nagyságak egyben falyo Erdeji között orozva Le vágott és egy rakásban rakatt 100 Gőmbölyű szőlő karoknak valo fát, az hováis azonnal el Hivtam az ide valo Udvari Biránkot Algya Juvont, és a Fő Sitárt, Sitár Kosztyát [A.kápolna KK; BK. Dikuj Szávu (30) jb, zsitár vall.].

fráztil l. fránzil

fragmenta *ibss* kelme/ruhadarabok; bucáti de stofe, pese de imbrácáminte; Stoff/Kleidungsstücke. 1755: Biro es Kiral vra(m) Eleot Herceg gaspar vogner Mihál, Silassy Myhal es zabo Istwan, hitek zerent valliak hogi mynd az fragmentawal egembe Mertek zerent Nem Talaltak teobet 13 zingnel az zoknyaba [Kv; TjK III/3. 408].

fragmenta-ezüst törmelékezüst, tört ezüst; bucáti din obiecte de argint; Bruchsilber. 1659: ez Vezerek vgy adtak volt ertesire, hogy száz ezer Tallerra telik ki, az mostani be hozot penz, mellyet summalvan es meg merven, az edgyetmas fragmenta ezustotis, tudhattia jol Ngk, s Kegyelmetek, hogy az negven ezer Tallert sem sokkal superallya [Borb. I. konstantinápolyi követjelentés].

fráj 1. komorna; cameristá, camerierá; Kammerzofe | (belső) szobalány; fatá din casá; Zimmermädchen. 1681: Egi Iskatulyab(an) ighen reghi forma gallerok, nemellyike drotos veszokón allo; Kez elők 20 ...; mind ezek frajok eketésere valok voltak [Vh; VhU 555]. 1736: Egyszer az fejedelem asszony adván ki udvartól két előrenden való frajját, abban az lakodalomban tengerszin bársony köntösben volt *] Az mely úrnak, fő rendnek két hintaja volt, az kétfelé eresztős az úr volt, az orsós az asszonyé; mikor együtt mentek valahová, az kétfelé-eresztősben az ur ment s az asszony s a gyermekei, az orsósban az öreg asszony a frajokkal [MetTr 337, 373 — *I. Apafi Mihály]. 1741: Csiszér Ádám uram ... izenté ... Groff Kornis Ferenc Ur eő Nagyságának, hogj ... Máris nevű fraját az néhai Asszonyynak ne bótassák áll, mert az néhai Asszony ... jo felé gyöngyei hol vadnak eő tudgya [Ks 15. LXIII. 2 Mojses Lukács de Sárpatok vall.]. 1771: Bogatsiné Asszonyom akkor Frajja lévén eő Ng(na)k, holmi edgyet másából a Kamaraszék ablakán hánta ki s magának kaparittatta el [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Micske vall.]. 1798: Fogadtam meg Mlgs Groff Principalisne Asszonyom Mlgs Groff Betlen Samuelne asszony Szamára esztendeig

Frajnak Radnotfai Nms Albert Josef Uramnak az Léányát Albert Máriást akinek is esztendeig valo hivseges Szolgalatjéért ígertem kész pénzt f.h. 8, egy Teve szór Materia Szoknyát, két kender Inget aljastol, egy gyolts Inget, egy negy forintos Tafota keszkenöt egy Fejer nyoltz Sustakos keszkenöt, ugyan egy más hat Sustakos keszkenöt, két kender Surtzot, Mikor ki telik az esztendeje Ujj Magos sarku piros Ciszmat [Banyica K; IB. Gombos István tt keszével]. 1807: Haller Péterné néni a Frájjának Lakodalomába Vőféjnek hivutt | elmentem ... Lakodalomba az esketésen is jelen voltam a Templomba 's a Frájt én vezettem az oltárhoz [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 218, 347]. 1814: Teréz a' Grofné Frajja [Mv; TSb 12].

2. szobalány; fatá in casá; Stuben/Zimmermädchen. 1697: Szekelly Lászlone Asszonyomnál holt meg egy Frally [Kv; KvRLt I. C 8:2]. 1717: Haller Janos Ur(am) is ... az Frajokot ... nem igen dic Siri, kivált Persi igen merges, es maga akarattyan jaro [Nsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1724: Bálintikné (!) Asszony(om)túl Szökött el egy fraj Seges-várra, Ihol én irtam Seges-várra levelet a Tisztek(nek) a Gubernátor neve alatt, vigye el kglđ, es adya (!) meg, hogy ha hol találtatik, adassák kézbe a frajt [Náznánfva MT; BK. Szavai Etsedi Sámuel (25) ns vall.]. 1741: mikor valamellyik frajjal nevezetesen Máriskával fel mentünk valamiért, mingyárt Csiszér utánunk jött [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII]. 1783: Vántza Tisztarto ... Karsai Ersebeth akkori Frajt nem tsak szidta, Kurvázza, hanem meg is akarta pofozni [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Karsai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.]. 1802: az ide fenn valo Fraj Sári beszéllé, hogy Forro Lajos ... őtet tsak biztatta hogy elveszi régtől fogva, 's az első Legénys ... szereti őtet sajnállya nagyon, hogy az kotsis belé kötőldözött [Mv; Born. XXXIX. 53 Bedő Józsefné vall.]. 1812: Arrais emlékezem most mint edj kilentz esztendeje mikor Varro Gyuri a' mostani Feleségéhez, akoron pedig a Grofné Frajjához kapogatott, tiltotta a' Groff a Léánnyal titkos szövetségét és társalkodását, hogy gyalázat ne kövesse [Héderfája KK; IB. Takáts Joseph (45) vall.].

fráj-bál kb. polgárbál, rég burger-bál; bal grauit; Bürgerball. 1817: itten Déván Esztendőnként ... Bálók Szoktak tartatni Nevezetesen fráj bálók, es ugy tudgyuk hogy az Udvar kocsomárosain serfőzőjén kivül Mások illyen Színű bált Nem celebráltak [Déva; Ks 118 Vegyes ir.]. 1818: ezen Mulattságot Szerzette maga a' Ház Gazdája ... ki doboltatta a' Magánál tartando fraj bált* [uo.; i. h. — *Alább i.h. „közönséges bál”-nak is nevezik].

frájeimor (belső) szobalány; fatá de casá; Zimmermädchen. 1595: Az fráuentzimmernek egy kontz irni valo pappirosat: Vysagot mltt irttak rea [Kv; Szám. 6/XVIIa. 217 ifj. Heltai Gáspár

sp. kezével]. 1674: Két Fraj czimeremet, ugj mint Galfi Suskát Istvádi István vr(am), Herpályi Rebekát Apáti Samuel vr(am) jegyzvén el magok(n)ak hazas Társul, haza adásokat rendeltem ad djem 18 p(re)asentis January [BLt 9 Loniai Anna Béli Pálhoz; csak az aláírás sk].

Szk: német ~. 1625: Prefectus vram eo kegme Vrunck eo felge paranchyolattyabol, valami parnakat keuanua(n) ... az Nemet frau czimerek(ne)k: küldteotünk hat Derekalt hejastol [Kv; Szám. XXVII. 10].

frájjoskodik komornáskodik; a servi ca fatá de casá; als Kammermädchen dienen. 1790: a felesége gazda aszszonyosagot folytat, az Aszszony Groff Bethlen Dávidné aszszonyom eő Nga Udvaráb(an) frajjoskodot, alkalmas keze fogása vagon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

frájt, frejt alkáplár; fruntaş; Gefreite. 1676/1687: Az Strazsanak (igy)l penig minden ejjel Porkolabo(m), es Tizedese(m) vagi Nemet Frejt által megh Cirkaltassa(na)k giakorta | Nappalis szükséges á P(rae)sidiarius fen lételek (igy)l (: Porkoláb, vagi Frejt híre nélkül neis mérészellyenek ide s tova setalni :) [Vh; VhU 662–3].

frájter alkáplár; fruntaş; Gefreite. 1754: Lovasz Laczkóné ... A Fia Ferájter [Gernyeszeg MT; CU]. 1776: Frájter Szabo Josef eő Klme [KLev.]. 1843: (Az ekét) nem ő, hanem a' fia frájter Csép Tamás szavára lopta el [Bágyon TA; i.h. Török István (26) vall.].

Gyakran – németes szórenddel – a nevet megelőzve jelzőszerű luszban. – Az 1754-beli adalék a *szallajár* címszó egyik alakváltozata is lehet.

frakelő törtszám; fractiune; Fraktion, Bruchzahl. 1805: A táblán Fractiot próbáltunk | Fractiot tanultunk a táblán [Dés; Ks Kornis Mihály naplója 82–3].

frakk kabátfajta; frac; Frack. 1816: Andronik Flore ... viselt ... világos barna kaputot, világos szederjes nadrágot ... visel némelykor Sárga bőrből nadrágot Frakhoz valot [DLt 456 nyomt. kl]. 1817: Az Uniformissal siettetek ..., mivel három jo Frakkot vitt fel* [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához Lajoshoz. – *Ti. az egyik fiú]. 1825: egy otska kevert só 's bors színű Frack [DLt 736 nyomt. kl]. 1828: A kisebbik kuptának vartam égy Frakatt [LLt] | Imrének edgy Frakk és Nadrág 15 Rf [RLt O. 4 Rettégi Imre költségjegyzéke]. 1850: Egy kávészínű frakk – egy fekete frakk – egy zöld quekker 89 vf [Algyógy H; Born. F. II Török Antal uradalmi biztos összeír.]. 1851: Egy Frak ts(inálása) 15 Ft Egy Nadrág ts(inálása) 3 Ft 20 kr. Egy fekete Meliny ts(inálása) 2 Ft. 30 kr [Kv; Pk 6].

Szk: német ~. 1815: rend szerint német frakkat ... visel [DLt 747 nyomt. kl] * *uniformis* ~ (katonai) zubbony. 1836: Egy uniformis Frakk. Egy uniformis Kalap. Egy uniformis Kard [Kv; RKA].

A címszóbeli megnevezés a múlt században – főként a század első felében – alkalmasint még nem vonatkozott arra az ünnepi ruhadarabra, amelyet ma jelöl.

fraktus kb. erélytelen; neenergetic; energielos. 1773: Láthatott őfelsége Erdélyben elég correctióra való dolgokat, adott is a főispánoknak 15 punctumból álló frást ... Megvállik ki mit felel. Én ugyan az egy Teleki Károlyon, Belső Szolnok vármegyei főispánon s Kendeffi Elek úron, Hunyad vármegyei főispánon kívül mást a főispánok közül csak egy punctumra is maga eszítől meg tudjon felelni alig hiszem. Gr. Bánffy Dénes tudna az igaz, de az is nagyon fractus [RettE 304].

fraktusoskodik erélytelenkedik; a nu fi energetic; sich energielos benehmen | hanyagoskodik, hanyagul teljesíti kötelességét; a-ji face negligent datoria; nachlässig sein. 1676/1687: A havasokrol provenialo Proventust, ugj az ot Törvény szerint való birságokatis, egyéb onnan jaro Jövedelmekkel együt, az azokhoz lato fő Gornyiktól kérje be, ki ha fraktusaskodnek azok(na)k administralasokb(an), Udvarbiro Uram által kénsericze a' beadásra; avagi ollyankor ot közel talalvan lenni P(rae)fectus vram, eo kglmenek jelencze megh, ugj hiszem rea erőteti eő kglme [Vh; VhU 658].

frane 1. bujakór, vérhaj; lues; Syphilis. 1763: a mi a Frantzat nézi én Isten ugj álgja meg az lelkeket hogj ha vaj barbéj vaj más valaki annak mandatta volna ... el mentem volna tsak nem híresettem volna ily gazul [Kóród KK; Ks CII. 18]. 1792: láttam a Papnét, Péter háza körül indulatoskodni, Szokása Szerént lármázni, azért hogy a Péter Felesége a Papné Szapullojában Szapulta gunyáit, ilyen szókkal illette fiátt, és a' Menyit: Ti Frantzok, miért Szapultok az en Szapullómban, hogj engem is meg töltsetek Frantzal [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 15 Holgyán Joziv (18) vall.]. 1813: A mi Nemes Városunkban sok ollyon veneraeok vagnak, kik magokat gyógyittatni nemis akarjak voltaképp, s így már égy néhányon nyomorékokis lettenek. Közönséges palástya az illy nyavalyának a' súly – s azomba a' Nyavalya tovább is terjed ... A' Frantz emlékezete minthogy igen unalmas, tehát jónak látnám hogy a Tek Magistratus tenne olly rendelést, hogy a' súlyesek közönségesen jelentessenek bé a' Tizedesek 's a' Bábák által, ugj pedig hogy azok meg vizsgálatlan, magokat szorgalmatosan gyógyittassákis – bizonyos büntetést szabván az engedetleneknek [Dés; DLt 259]. 1817: a Feleségét a Frantz eszi Testének több részeiben [Brád H; Ks 117 Vegyes ir.].

2. kb. vérbajos/lueszes eredetű bőrtünet; simptome sifilitice pe piele; syphilitisches/blutkrankes Symptom. 1804: Csurai Juvon ... beteges, tele lévően fülei frantzal [DLt nyomt. kl.].

3. ~ nyavalya bujakór, vérhaj; lues; Syphilis. 1807: talám az ugj nevezett Frantz nyavalya vagon rajta [KLev.].

francia, Francia I. *fn* 1. Franciaország, *rég* Frankhon; Franța; Frankreich. 1597: valamely idegen országban vag Némétországba(n) vag' olaszországban, vag' pedig Franciaába ... bochattas [Gyf; Bál. 93]. 1597: Scotús Neueo Egy olaz Júta Frantziából Bornemizza Tamasnal zalla | 25 Die Juli Júta feleuar feleol Scharmasagi Sigmond zolgaia Toluai Istuan meli hoza 2 zekeren Negy zelindeket kiket vrúnk francziában kwldet ... 26 Die (Juli) ... Júta Sarmasagi Sigmond Boted magauul Loakkal, mellicket vrúnk eo felsege franciaba kwldet [Kv; Szám. 7/XII. 101, 119].

2. francez; Franzose. 1702: Isten eő szent Fige, a' mi kgl's vrunk(na)k eő Felgének Ellensége a Frantzia ellen, már két uttal ... szép gjözedelmeket adot [UzsLt IX. 77. 52. gub.]. 1740: ennek utánna a Frantziának és hozzá tartozandóinak pénzeket el ne vegjék, mivel tsak ennek az Holnapnak a végéig Currál a féle pénzek(ne)k az eddig valo válorá [Nsz; Ap. 1. Dombi János Apor Péterhez]. 1741: A bavarus a királyné ellen hadakozik a frantziával Csehországért [Mikes-TörL 190]. 1763: (A bavarus) hátha a francia által a törökkel czimboral [HalmágyiNir 81]. 1796: a' Lelki Tanítok az ő Tanitasaikat vgy készítsék hogy hallgatoikat nem engedjék magokat a' Frantziak ellen valo haszontalan Hírek által el tsabittatni [M.bikal K; RAK 22]. 1806: Ma az a hír jött, hogy a Burkus és Anglus jo formán meg verték a Frantziát [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 202]. 1807: Hanoverából származott Romano Catholicus Pap ... Frídrich Wilhelm Franz ... Frantzia Nyelven írt bizonyito Leveleket hordoz magánál arról: hogy 1797. a' Frantzia Hadvezéreknak a' Frantziaknak akkori bé-ütésekkor nem tsekély szolgálattokra volt [DLt 66/1808. gub-iz nyomt. kl]. 1809: September végin ... jöttem ezen helységbe, és Ugy elödttem, de ha innen meg szabadulhatok ismét mégyek a Frantziára [UzsLt ComGub. 1752 Szilágyosmjai Bako Joseff (75) ns vall.].

3. francia-kék (kelmefajta); un fel de stofá-/tesáturá; Franzosenblau (Tuchart). 1734/1784: égy rendbéli Sepró szín Anglia köntöst csináltatott volt Teleki Pál ur, az többi kék Frantzia volt [TKI St. Székely de Gyergyo: vall.].

II. *mn* francez; französisch, Franzosen-. 1771: viz ivo uti Kisebb aranyos Csésze, Francia Király ajándéka [Kendülóna SzD; TL. Teleki Pál hagy.]. 1807: Hanoverából származott Romano Catholicus Pap ... Frídrich Wilhelm Frantz ... Frantzia Nyelven írt bizonyito Leveleket hordoz magánál arról: hogy 1797 ... a' Frantzia Hadvezéreknak a' Frantziaknak akkori bé-ütésekkor nem tsekély szolgálattokra volt [DLt 66/808 gub-iz nyomt. kl]. 1818: Mártius 28dik Napján Bé, Álat az Betsületes Czéban Frantzia Születésű Joseph Duplan Meljre az Isten Segélye [Kv; KC]k 112]. 1828 k.: a' Frantzia háboru alkalmosságával az akkori nagy Tyrozás ideje alatt ... az akkori rendelés szerint hogy a' holot három 's több fiak találtatnak az égyiket, a' ki katonának

alkalmatosabb Numerus szerént katonának bé assentáltassék (1) [Dob.; Bet. 2].

Szk: ~ *ágyúcska*. 1714: Francia agjutska duplas Csuev fl. Hung. 25. Agjutska' fa ággjal és elephant tsont figurakkal, és aranj ezüst Czifrazsall fl. 25. Agjutska fa agj nélkül való és szoros Lyükü (1) fl. Hung. 10 [Nsz/Fog.; REkLk II. Apafi Mihály hagy. 26, 48] * ~ *aranycsipke*. 1768: Kávé szdn Luszttrin szoknya vállastol, Singe három Forint, három rend Frantzia arany Csipke a' vállán [Császári SzD; Wass. gr. Wass Ágnes köntöseinek lelt.] * ~ *bajonét*. 1805: Egy kis rezes Francia Bajonét [Mv; TGsz 52] * ~ *bütor szövét*. 1866: Damisz zászlónak ... 2 „08. bütor Crepin ... 50. 5 2/4 íat hárász ... „79 ... francia butor szövét ... 4., 88 [Kv; Újf. 1] * ~ *csapózár*. 1801: Az Ajton jo vass Sarkak, Frantzia Csapo Zárral kolts nélkül [Vargyas U; CsS] * ~ *csipke* csipkefajta; dantelá franțuzească (un fel de dantelă); französische Spitze. 1743: Egy sing ezüst Frantzia csipke [Nagyercse MT; Told. 29/30]. 1777: 4 Loth frantzia tsipke a' válhoz [Kv; i.h. 56] * ~ *deviz* ? francia jelmondatos kép. 1761: Egy Frantzia Zamántos Devise [Nsz; Ks 73. 55 gr. Eszterházi Kata hagy] * ~ *fapikszis*. 1790: Pixisek. Egy Francia aranyas Fa Pixis 1 ... egy Fekete Papiros Pixis 1. Palma Gyöker Pixis 1 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 240] * ~ *fátyol* fátlyofajta; voal franțuzesc (un fel de voal); französischer Schleier. 1816: Egy darab fekete frantzia fátlyol ... 2 Rf 2 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1823: Francia fátlyol, aranyos frindellivel stikkolva [LLt Csáky per 601 L. 1] * ~ *fátlyol előruha*. 1797: Frantzia fátlyol elő ruha blondin kötés körüllötte kettő [Mv; Told. 19] * ~ *fordítós-zár*. 1829: A Malomnak belső épülete also Rézébe ... égy bé menő Záros uj Ajto vagyon Maga az Ajto ... 2 ./, két felé nyilo Duplás Ajto rajta uj Frantzia Forditós Zár van, hozzá való uj költsal vas húzó gombokkal ... és alól 's feljül két záró vas riglik vagynak [Km; KmULev. 2] * ~ *gyolosing*. 1801: Egy Viseltes Frantzia Gyolts Ing Saperli nélkül [Vargyas U; CsS] * ~ *jäger-fegyver*. 1823: Egy két Csöü Frantzia Jáger Fegyver [BK Inv.] * ~ *hard*. 1805: Egy aranyozott rezes francia kard, a' Marengonál el-esett Frantzia Generalisé volt. Kard, Szijjal [Mv; TGsz 52] * ~ *keszkenő*. 1818: Egy Frantzia kotszkás zöld, veres és kekes szövessel virágozott keszkenő [Iszló MT; UnVjk 178] * ~ *köpenyeg*. 1732: Egy Király szín Scallát posztobol valo ujas Frantzia köpönyeg [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 4] * ~ *kötésű* ún. francia kötésű álló; legat în piele; mit Franzband. 1801: Egy Aranyas foku Frantzia kötésű könyv | Egy Frantzia kötésű könyv [Vargyas U; CsS] * ~ *lovaglónadrág*. 1811: égy frantzia lovagló Nadrag kek posztoval csinálva [Mv; LLt] * ~ *módi*. 1810: Vagyon a' Léányok háza, ... vagyon benne égy négy szegeletű, kék nagy tábla kájhákból Francia módira csinált, téglá tűshelyen álló vas pántra rakott, kettős tetejű, gombos párkányos ajto nélkül valo

kementze [Doboka; Ks 76 Conscr. 37] * ~ *módon*. 1736: Nem francia módon nunt most, hanem tíz óraker ette nek, hat óraker vacsorát [MetTr 323] * ~ *piksis*. 1810: Frantzia Piksis ... felső része vagy-is fedele ... a munka rajta nem sima, hanem habos (vagy-is a' mint mondgyák) bronzirozott | Egy kékre színelte (Lazurozott) jóféle arany tojás kerekcségy Frantzia Piksis [DLt 368 nyomt. kl] * ~ *pisztoly*. 1765: (Hagyok) Perkőnek ... egy pár Frantzia pistolyt rezest, egy pár Karabély [Torda; Pk 2]. 1805: Pistolyok ... 1o. Egy Pár Frantzia virágos csőjű, ezüst készületű, kerek kápájú. Jos. Qualek neve rajta ... A' General Devinsé volt ... Egy pár rezes kerek kápájú és Szerszámú Frantzia vont juku pisztoly Guiot csinálta [Mv; TGsz 52] * ~ *részarok*. 1758: mentünk az Virágos kért felől valo szegelet házba, mellynek cserüfából csinált francia réz sorkokon álló bécsfi (!) jó erős Záros, kolcsos jó státusban lévő ajtaja vagyon rez fordítottok ... és gombal (így!) [Déva; Ks 76. IX. 8] * ~ *sarok* ajtó- v. ablaksarok-fajta; balama de usá/ferastrá frantzească; französische Tür/Fensterangel. 1756: Második ajtó ... fordul Frantzia sarkokon [Déva; Ks 92. I. 32]. 1767: (A palota) falán lévő ablak mellett a' kő falb(a) bé vágva ... majd egy ölni szélylyességű, és jó magosságú Frantzia csinos Sorkokon ..., s ugyan frantzia zárral zárodo két felé nyillo ajtaju, ... Köntös tarto két csinos Almáriumok | (A) Kamara Székeknek Pitvarából ... csere deszkából párkányossan csinált frantzia Sorkokon fordulo ... ajtó Nyilik bé egy ... házban [Vessződ NK; JHbK LXVIII/1. 203, 205]. 1758: minden ablakon van tíz frantzia sarok [Mv; TSb 39] * ~ *sarok*. 1787: Frantzia Szaru Süblí [Mv; Told. 9a] * ~ *szerszámú*. 1782: Egy belső vagyis Frantzia Szerszámú Sima rezes monderu par pistolyak [Mv; NkF] * ~ *szin*. 1687: Zoltantul vött Francia Szin Szürke Remekbül, avatatlan mas fel singbül Kaposinak szabattam egy nadrágot [UTI] * ~ *tánc*. 1736: Most az ilyeneknek* semmi keleti nincsen, sem a szép lassu magyar táncznak, hanem azt kiáltják: vonjad az német, frantzia, tót tánczat; ugy ugranak mind az legény mind az leány mint az kecskék [MetTr 333. — *Ti. az előbbiekben leírt régi magyar táncoknak]. — L. még Met-TrCs 456 * ~ *vassarok*. 1756: Ezen Bóltnak egy kis rekesszeis vagyon, mellynek ajtoján Vas fordítóju kilíncses kolcs nélkül, virágos frantzia vas Sorkakkal [Déva; Ks 92. I. 32] * ~ *vassarok*. 1808: Frantzia vas záros, vas kilíntsu ... ajtó [Szentk.].

francia-borsó borsófajta; mazare, francezá (un soi de mazare); frantzósische Erbse. 1753: Frantzia Borsó [Beresztele MT; Told. 19]. 1755: Frantzia Borsó Cub. 3. Metr. 3. Török borsó Cub. 4 [Batiz H; BK. sub nr. 102a Nalácsi conscr.].

francia-fedél barokk fedél, manzárdtető; acoperiş mansardat; Mansardendach. 1768: Téglalob

még egészen el nem készítettett négy lako és egy élés tarto Házok vagynak, Sendelyes Frantzia Fedél alatt [Szókefa KK; Kp III. 150]. 1788: Frantzia Sendelyes Kettőzött Fedél alatt [T; ErdFisc. XII. 15]. 1798: Az Udvarház ... egy Contignatios Fedele Frantzia fedél [Malomfva U; CU].

francia-fedelű barokk fedele, manzárdtetős; cu acoperiş mansardat; mit Mansardendach. 1797: mésszel egészen ki fejerítettett Frantzia fedelű Udvarház [MNY XXXVIII, 57 br. Nalácsi Anna conscr.].

franciai 1. franciaországi; din Franța; aus Frankreich. 1625: erkezew(n) Fejervarrol Pribek Jstwan az Frantziaj keőwett szolgajawal ... Attam nekik* [Kv; Szám. 16/XXXIV. 16. — *Köv. a fels.]. 1699: 13 Sing Kek Aranyos frantziaj materiát [MNY XXXVIII, 132].

Szk: ~ *pisztoly*. 1681: Egi pár kerekas, aranya csőjű tok nélkül valo pistoly Par 2. Frantzia pistoly Tok nélkül Par 1/2 [Vh; VhU 538].

2. francia; francez; frantzósisch. Szk: ~ *nóta*. 1643: A Frantziai Notakra irattott Soltarokat az Ekklesia be veszy á Templomokban enekelhetik, de ugy hogy a másikat is el ne hadgyák, hanem alternatim elegeylek enekellyék [GörgJk 342 a szu-i zsinat végzése].

francia-kártya cãrți de joc frantzești; frantzósische Karte. 1753: Hét pár Frantzia Kártya [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1756: kávéra s pár Frantzia kártyára Reh F. 3 Xr. 6 [TL. Teleki Adám költségnaplója 75b]. 1800: 2 Játék magyar kártya ... 4 Játék megint frantzia kártya [Mv; Told. 74]. 1805: 4 játék frantzi (!) kártya 40 Xr [Déva; Ks. 120. III. 7]. 1806/1818: 4 pár Frantzia kártya [Mv; Told.]. 1851: 2 tutttzet frantzia kártya [Dés; DLt].

francia-kék kelmefajta; un fel de stofă; Franzosenblau (Tuchart). 1723: Még posztot, az gyermekimn(e)k nem vettek ... Sz: Martonból már meg írom, hogy csak frantzia keket hozasson [Ap. 1 Apor Péter feleségéhez].

Szk: ~ *höpenyeg*. 1815: Köntöseket vitt magával e' szerént ... egy Frantzia kék ujas köpenyeg [DLt 55 nyomt. kl.] * ~ *posztómente*. 1787: Egy fekete Bárány bőrrrel prémezett Frantzia kek Poszto visltes ferfi mente printz metál Gombokkal, és pikkellyekkel [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4].

francia-kemence kemencefajta; cuptor frantzească; frantzósischer Ofen. 1793: A nyári házb(an) ... Egy zöd frantzia kementze rudvasra tsinálva [Faragó K; Told. 19]. 1797: találtatik benne* egy sárga mázos, csípkés, és párkányos vas ajtóju Frantzia Kementze [Ajton K; CU IX. 21. 10b. — *Ti. a nappali házban].

franelakulcs cheie franceză; Franzose, französischer Schlüssel. 1874: Francia kulcs ... Harapó fogó [TSb 7].

francia-muskotály muskotályszőlő-fajta; muscat/támüos franțuzesc; französischer Muskateller. 1832: Éppen tegnap valék a' Bodor Palf kertjében, 's rendeltem meg magam és Miklós számára 100 darab igen fain szálló fajt, 2–3 éves késaja, fatöket, — nagy része frantzia muskotály [Kv; Pk 7].

francia-nadrág nadrágfajta; pantalonni franțuzesti; französische Hose. 1724: Kfldöt ... a' Mígos Ur ... Samu(na)k egy frantzia nadrágot s két ujj lábra valót [TKI Barcsai János tutorsága].

francia-posztó francia gyapjúkelme; postav franțuzesc, stofă franțuzească; französisches Tuch. 1723: Az Urfinak magá(na)k ... Vétetett menté(ne)k, dolmány(na)k, nadrág(na)k négy sing s három fertály kává szín fantzia (!) poztót fl. 11/31 [TKI Barcsai János tutorságának ir. Huszti András keze írása. — *Nyilvánvaló tollvétség *frantzia* h.]. 1732: Vagjon ezen templomban két rend ülés Szék ..., bé van Frantzia posztóval vonva [Kóród KK; Ks 12. I.] | Egy bé Toldozot Vas szín Frantzia posztobol inasnak valo mente [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 9]. 1746: Conferalt T. Nzts Szekely Balintne Aszszonyom a Cathedrara egj Frantzia posztobol valo tisztességes boritekot aki körös környül ezüst kötessel meg ekesítettett [Kilyén Hsz; SVJk]. 1759: Egj Pár Nadrágnak valo Frantzia Poszto Sinorral egjút hgf. 1 ... Fekete francia poszto Mente, Nadrágostol a' Mente Rokával premezve 's bérelve, és Szabonak 's Szótsnek a' munkája, Seljem Gomb, Sinor hgf. 33 Den. 32 [Sajóudvarhely (SzD) körny.; Wass]. 1765: Frantzia zöld posztobol mente [Csobotfva Cs; Ks 94 Petki Klára lev.]. 1768: Az Szolgálomnak Csináltattam egy mentet. Frantzia posztobol és rokával praemezve [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1780: Tudgyae a Tanu ... hogy Néhai Tekintetes Osdolai Vas Ferenc Vr Relictaja Tit Boér Agnes Aszszony ... Bere Kereszturi Nemes Curiajaból egy Frantzia posztóból valo Nemet Köpenyegit ... a Pitvarából ki lopta el? [Msz; Bet. 6 vk]. 1788/1791: G. Kornis István ur eő Nga vásárlásai ... 10. Sing Moldont Mf. 9. ... 5. sing frantzia Poszto Mf. 9 [Mv; Ks 73. 55]. 1794: (Vett) 1 1/2 Sing frantzia posztót Rf 2., 15 2 sing futer flanelt Rf 1 [Mv; DE 3].

Szk: ~ *mente*. 1724: September(en) Janko(na)k egj szederjes frantzia poszto mentét, dolmányt, s egj nadrágot s két ujj inget* [TKI Barcsai János tutorsága. — *Andr. Huszti kezével]. 1759: Fekete francia poszto Mente, Nadrágostol a' Mente Rokával premezve 's bérelve [Sajóudvarhely körny. SzD; Wass. — A teljesebb szövé. l. fennebb]. 1769: Nemes Haromszeknek tömlécziből egj Kozma Antal névű Nemes ember ... el szókót ... Circit(e)r 53 Esztendő ... kék baránybörrel

prémézett frantzia poszto menteje, bárány bőr bundája, Kék nadrága, ... Fatyol nyakra valoja [Uz-Lt XIII/9. 7a] * ~ *nadrág*. 1722: Az Gyermekek Iskolaban menven ... adtam ... Az két Fiamnak ... Két uj tetszin anglia Nadrágot ... Ket viseltes Frantzia poszto szederjes Nadrágot [Ap. 2 Apor Péterné lelt.]. 1760: Edgy szederjes Frantzia Poszto Nadrág. Edgy szekfü szín Frantzia Poszto Nadrág Edgy Anglia fekete Poszto Nadrág [Mv; TGsz 2].

franelásan franciás módon/divat szerint; după modă franceză; nach französischer Art/Mode. 1758: dio fa Lábura frantziáson készített két színű márván kőből csinált fedelű fal mellé valo kis asztal [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1768: egy újnvi ezüst kötes ket rendivel Frantziáson hányva [LLt Fasc. 109]. 1780: Gyuritza a kalapját a még észre vettem el vágotta frantiásson mint a több Urfiak és nem maradhattam tölle mig pantlikábul valo bokrétát nem vett a Boltbol és körül valo pantlikát széleste, és cifra kötést és gombot réája [Kv; SLt XXXIX. Fr. Ferentzi lev.].

francia-szarvazat barokk fedél, manzárdtető; acoperiș mansardat; Mansardendach. 1761: Pari-pák számára Két Fejedelmi Jstálok ... az épületnek Frontispiciumán Négy magos kő oszlopon, Különös, és alatonabb Frantzia szarvazatt, s. téglá fedél [Vessződ NK; JHbk LXVIII/1].

francia-szarvazatú barokk fedelű, manzárdtetős; cu acoperiș mansardat; mit Mansardendach. 1761: eő Nga Frantzia szarvazatú cserép fedél alá extruáltatott párkányozott oldalú és szelegetű ... szép Uri Udvarházat [Vessződ NK; LXVIII/1. 210].

francia-tafota selyemkelmefajta; tafta franțuzească; französischer Taffet. 1797: (Vett) 3 1/2 Sing frantzia tafatát [Mv; DE 3]. 1800: Egy fekete Frantzia Tafatára szines sellyemmel varrott ujj Keszkenyő [Kv; DLt nyomt. kl] | Egy Frantzia taffotából valo fekete keszkenő [LLt]. 1808: 1/2 Sing Frantzia tafata [Mv; Told. 22].

francia-tallér taler franțuzesc; französischer Taler. 1756: töllem vásárlott valami kanafác keszkenőköt, tizenkét Márjást fizetett érettek, ezek között egy frantzia tallér is volt, melyet el küldöttem volt Mustrára a' Nagy Asszonymnak [Kv; Mk IX. Vall. 38].

francia-ujj francia divatú (ruha)ujj; minécá de după moda franceză, minécá franțuzească; französischer Ärmel. 1815: egy vékony gyolts ing ... frantzia ujjokkal [DLt 473 nyomt. kl].

francia-villa villafajta; furcă franțuzească; französische Gabel. 1807: frantzia Villa négy águ [DLt 378 nyomt. kl]. 1837: Égy kés nyél frantzia villa

[Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 19]. 1839: Tizen két frantzia villa [Kv; LLt]. 1877: 6 antique frantzia villa [Ks 87 Kornis oszt. inv.].

francia-zár zárfajta; broasčá francezá; französisches Schloß. 1761: Frantzia csinos Sorkokon ... frantzia zárral záródó két felé nyíló ajtaju ... Köntös tarto két csinos Almáriumok [Vessződ NK; JHbK LXVIII/1. 203. — A teljesebb szöveg. *francia-sarok* al.]. 1775: vagyon bé menetel hat vas sorkokon onnal meg futtatot forgo borított hasonlo onas Frantzia Zárral zárólható két felé nyíló festékes ajton [Nagyiklód SzD; CU. — *Az udvarházba]. 1807: Az hatusso haznak be menő ajtaja fenyő Dészkabol berlet mind magara mind berlesere Néve meg lehetős Frantzia Zárrával [Dés; Bet. 6 „GyUjFalvi Nagy Ferencz mpr.”]. 1812: Két frantzia Zárok ... Egy gyalog Zár [M.gyerőmonostor K; KCsl 11]. 1813: egy ajto ... Czigány Csinalta paraszt kilintsel és régi modi fordító nélkül való s alol csattantó simpla frantzia zárrával s kultsával [Koronka MT; Told. 18]. 1820: h.: ezen Házban van még egy vas pleh gyalog Füttőis Csőjivel edgyütt haszonvehető, berlett ajtaja borított Frantzia Zárral koltsával, Fordítójával, bévonójával [Dés; RLt]. 1841: Kerekes Udvarára ki lépve egy fél berlet ajton, melynek ajtaja felei Sima bérlézzelt (!) lévén, forog két vas pántokon, és pipákon Frantzia zárral, Koltsal, Fordítóval, éjjeli zárral jó modgyával el látva [Km; KmUlev. 2]. 1847/1851: francia borított zár [A.szovát K; Pk 3].

francia-záros cu broasčá francezá; mit französischem Schloß (versehen). 1793: Kék Festékű Francia záros Lada [M.köblös K; RLt Kolosi Krisztina kel.]. 1797: A' Nappali Házbol nyílik, egy, két vas sarkokon forgo, borított Frantzia záros, fenyő dészkából készült festetlen ajto az Aszszony Házába [Ajton K; CU IX. 2/10b—11a]. 1808: két Frantzia záros ... Bőrös kuffer [Szentk.].

francia-zárú francia-záros; cu broasčá francezá; mit französischem Schloß (versehen). 1816: Ezen nappali házból bal kézre nyílik vadgalamb szín festékre színyelt berlett melyékű, s szemöldekű hasonlo színű, vas sarkokon Nyíló Francia Zárú kolcsos ajto az háló szobába [Jobbágyfa MT; Bál. 67].

franciskánus I. mn ferences, ferencrendi, Szent Ferenc rendi; franciscan, dín ordinul franciscanilor; Franziskaner. 1731/1768: Kolosvári Páter Franciscanus Uraiméknak ... Hagyok ... Négy Száz Magyar forintokat is ... tartozzanak az említett Páterek egy Énekes Misét a' többi akkori Tiszt. Páterek pedig egy-egy olvasott Misét de Requiem, 's a' Fraterok egy egy olvasót érettem mondani [Kv; Ks Kornis Zsigmond végr.]. — L. még MetTr 437.

Szk: ~ barát. 1671: mostanaba(n) Magyar orszagbol be jöt Franciscanus Barat szerzetit el hadgyvan, Enjeden tanulando Varadi Istva(n)

nevűnek adtam Fejer Ruhajara negy forintot [UtI].

Az I. köt. szerkesztésekor a szerk. figyelmét sajnálatosan elkerülte az, hogy a fenti szövegrészlet kettős mondatnani tagolási lehetőséget rejt magába, és a *barátság* címszót iktatta az abécérend megfelelő helyére, holott a másik mondattagolási lehetőség tekintetbe vételével — nagyobb valószínűséggel — az ide besorolt szk alá tartozhatik a kijegyzés.

II. fn ferences/ferencrendi barát/szerzetes; (cálugár) franciscan; Franziskaner. 1725: A Fijacs-kát első napján az Innepnek a Jesuitakhoz küldették misére ... , másnap pediglen a Franciscanusokhoz [Darlac KK; Ap. 2 gr. Haller János anyósához br. Apor Péternéhez]. 1742: a Kolosvari T. Páter Franciscanusok(na)k ... Cub 4 [Szász-erkek K; LLt]. 1764: a' midőn azon Summát a' Communitas ki fizetni akarná (így l), ante terminum három holnappal hirt tégyen az akkori Tiszt. P. Franciscanusok Gvárdyannynának (!) [Kv; Ks 92]. 1769: Provid(us) Bartok András ... el kerülhetetlen szükségétől kényszerítetvén refugiált a' T. Szt. Györgyi Pater Franciscanusok Toroczkon lako Curátorához Tekintetes Muszszik Fridrik Uramhoz [Torockó; Bosla]. 1772: Ezen Malomból a Szomboti Vám az Pater Csik Somlyói Franciscanusok Klastromának megyen mind két Részről [Tusnád Ks; BKt Mikes conscr.]. 1776: mentenek a P. Franciscanusok Templomába, Sz. Misére mintegy tizenkét óra tájban [Kóród KK; GyL. Georg Vizi (30) kántor vall.]. 1787: A Néliai Nagy György eő Kegyelme temettetése alkalmosságával a Tiszt. PP Minoritáknak és Franciscanusoknak két rendbeli harangozásért Hf 2 Dr. 40 [Mv; MvLev. 10 Nagy György hagy.]. 1816: Az ovári P. Franciscanusoknak a' P. Gvardian Contoja szerént 138 Rf. 30 Xr [Kv; Born. IV. 41].

francos, francus I. mn bujakóros, vérbajos, lueszes, szifiliszos; sifilitic; syphilitisch. 1628: Hiripi Geörgh Deak az zent Eccla eleőt sufficienter <kibo>cziatot utroma szrent Attestatiojual, es kaptalan <tol ema>naltatot kötes levelel meg bizonyította felesége rut Francuz allapattiat, kire nevezte felesé <getől> Diuortiumot kiuant [SzJk 23]. 1756: Borbély Sarkadinak a Szegény Szakaturi Frantzos ember gyítására* (!) orvosságra attam Rf. 1 xr 44 [TL. Telesi Ádám költségnaplója 55a. — *Tollvétség gyógyítására h.]. 1757: Francuz Moldovány Makariának orvosságra Rfr. 1. x. 25 [i.h. 131a].

Szk: ~ kurva. 1584: Kappa gasparne vallasa, ... Zabo marthonne ... kesde zitkoszodni Beszgie (!)* hires kúruak ... franczuz kuruak [Kv; TJK IV/1. 206a. — *Értsd: bestye]. 1845: a Madarasiné leányával Rosival öszve szollalkozott a leányom Lorf, ugy Madarasinével is ki a leányomat minden féle képpen le piszkolt francos kurvának nevezte többek hallatára [Dés; DLt 502. 2].

II. fn bujakóros/vérbajos (személy); sifilitic; Syphilitiker. 1633: az Zabo Jacobne szolgálója ... mo(n)gia vála tugia az eördőgh hogi Aszonio(m) mindennel le fekszik, ki franczos kj miczioda ben-

nek [Mv; MyLt 291. 123a], 1683: Simon Mihály ... Frantzusis leven, melyet mindgyart az aszony meg ismert rajta [SzJk 189]. 1693: Ország kerülte fattya veteo nilvan valo kurvanak szidot ... farancosnak szidot azertis diomon ... kivanom [Barátos Hsz; HSzjP]. 1792: (A papné) ilyen szókkal illette fiátt, és a' Menyit: Ti Frantzokok, miért Szapultok az en Szapullómban, hogy engemet is meg töltsetek Frantzal [F.lapugy H; Ks XVIII/7. 15. — A teljesebb szöv. *franc* 1. al.]. 1797: a' szegény kultsárt ... minden féle mutskokkal le szídtá gazolta Frantzosnak kiáltozta. [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N 21]. 1813: Sülyesek neve alatt sok frantzokok vagynak a' városban [Dés; DLt 616]. 1825: A' Tömlöztben volt frantzok Rab Orosz András már meg-gyogyult [Dés; DLt 7]. 1845: Madarasinének sok baja van véle mert az ő leánya ötöt és leányát Francsnak nevezik [Dés; DLt 478].

A *franc* és a *francu* többől képzett -s. képzős származékokat egy címszó alá vontuk össze.

franeu vérhaj, bujakór; lues, sifilis; Syphilis. 1628: kettifele tisztatársagatt, Fekelies voltat keczlensegetől fogva(n) meli Franczunak Jtelétét, es paraznasagat is ex infallibilis circumstan(tis) testiu(m) elege comprobalua(n) ... eglenlokeppen meltonak iteleők az el valasztásra Hyripi Giorgiót az niégh nevezett Santus Annatul [SzJk 23].

franeus 1. francos

franeúz francia; francez; Franzose. 1613: ha mind német, lengyel, olasz, francúz s az több országok mellette^a lesznek is, semmit nem tartok töletek [BTN 74. — *Ti. Báthory Gábor mellett]. 1673: futva vinnek fel őket az Fraczu ellen [KJ].

fránzli, frándzli rojt; franj; Franse. 1788: Egy fejer Retze fátyol tettzin frázlival tífázott Német főkdötő [Mv; TSb 47]. 1789: 2 1/4 ref franzli 2/92 [Cserei Heléna Jk* 25b. — *Kelt Bécsben]. — L. még RettE 76.

Szk: selyem ~. 1788: Fekete és színes selyem Fránzlik színes Borza belek nyéhány darab [Mv; TSb 47].

fránzli-fűzdő fűzőfajta; un fel de şnur; Art Schnürband. 1768: Egy arany Frandzli (!) fudzo ... Egy ezust Prádzli fudzo [LLt Fasc. 112].

A 'rojtos fűző' jel-sel is számolhatni.

fraska csalárdság, hamisság; inselátorie; Falschheit. 1570: Maga haluan en zolgaim, buday tamas Mikeppen eskwt előttwnk ..., de vgian semmi az ő eskwese es Mondasa chak fraska es hazugsag [ez chak tettetes volt, kit Meg esmerek ... hogy chak fraska volna [Nsz; MKsz 1896. 365–6, 377]. 1582: Petrus Gruz ... fassus est ... Nyreo Kalman felele ... kerlek Attiam fia Gruz Peter Menny el Igen hamar mihelt meg villamodik Az Zenegetheo Tot Mihaltol ... kerd meg a' Katalinth ... Az eo

Zowara en el Menek ... tiztessegesen zolék mint leant Zoktak meg kernie, Ez a' Tot Mihaly ig zola ennekem Io Peter vram, chak valany froska Ne volna a' dologban, Amy (!) leaniunk el Ado volna amel' Iambornak zeretetiben volna [Kv; TjK IV/1. 34]. 1642: Lazar Peter semminemeó frskat (!) sem akadalt nem czinal sem nem szerez az keoles mezej^a riz portiorul Colosuarmegeben [Kv; Ks 65. 43. 10. — *Kölesmező elpusztult település; határa Bodonkút (K) határába olvadt bele].

E szóra, ill. a megadott jel-re 1. EtSz.; i.h. más, nem erélyi udalékokból kihámozható jel-re von. adalék és rá vonatkozó észrevétel is.

fráter laikus/alsóbb rendű szerzetes; frate (cū-lugár de grad inferior); Frater, (minderwertiger Mönch). 1671: A mikházi Clastromnak hajgok ... kétzer ványolt Brassoban tsinált szürke Baratnak valo két végh posztot, az akkor ot lako Paterék és fraterék ruházattjára [Ks 14. XLIIIb Özv. gr. Csáki Istvánné Mintszenti Krisztina végr.]. 1731/1768: Kolosvári Pater Franciscanus Uraiméknak ... Hagyok ... Négy Száz Magyar forintokat is ..., tartozzanak ... az einlített Paterék egy Énekes Misét a' több akkori Tiszt: Paterék pedig egy egy olvasott Misét de Requiem, 's a' Fráterék egy egy olvasót érettem mondani [Kv; Ks 14. LIII Kornis Zsigmond végr.]. — L. még MetTr 437.

A fog. bizonytalansága miatt nem dönthetni el, hogy az itt köv. adalék vajon e jel. vagy a 2., esetleg egy 3. 'testvér' jel. alá tartozhatik: 1606: monda Benko Istua(n) hallia megh ketek En nagy Ferenczet uj földadom (h) es uallo(m) be az en Jozago(m)ban hogj, az en leaniomual egwt Jlonauat, engemet holtomig Etelék es Jtallal Ruhazattal el Tarczjanak ... Az en frateré(un) Gergeli Deakis ezent mo(m)gia hídé media(n)-te mert wys Jgy hallotta ezt az felül megh Jrt dögolt [ÚszT 20/361 „Beólóni Georgj Oklandi praedikator” kezével. — *Tollvétség fogodom h.].

◆ **Szn. 1564:** Paulus Frater [Ky; TauJk V/1. 72]. 1592: Frater Georgi hazat veot [Kv; Szám. 5/XV. 33]. 1811: Néhai Érkeserűi Frater Antal [Félór SzD; Bct. 5].

2. becsm, gúny is kb. pajtás; firtat; Kerl, Bruder. 1574: Balint Lakatos peter fia Azt vallia hogi ... Mond eoneky Kelemen ... Ier ely velem leszuk meg ha hon vagion az en fraterem lakatos Miklos [Kv; TjK III/3. 316]. 1640: Úgy vagyon, hogy mint egy pünköst tájban jöve oda házam eleibe Asztalos Márton s mondá, hogy jöszte ki, fráter, egy kevésség [Mv; MyLt 291. 349b–51a átirásban!].

fráter-barát laikus szerzetes, fráter; frater (membru al unei congregații mirene); Laienbruder, Frater. 1595: Az frater Baratokat vittek Húnyyadi 2 szekerem ... f. 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 72 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

fraternális testvéris, testvéris; fratern; brüderlich. 1745: Melly fraternális és compositionális Divisiót a Parsok kézbé adással ratihabealanak magok és Successorok képekben [Torda; TjK II. 5].

fraternitás testvéri közösség, lelkesi kar; comunitatea preoților; Fraternität, Bruder-Gemeinschaft. 1863: A közelebbi Részletes Zsinatunkra ... helyül Gyalut tűztem ki ... hivatalosan hívom az egész Fraternitáss (így) és Szék bíró úrakat, a mikorra az administrandumokat jól fel számítva a rendes úton küldjék be [Szentlászló TA; M. bikali* RAK 136. esp-i hfvő-lev. — *M. bikali K].

frátya. Csak megszólításban: cimbor, pajtás; irate; nur in Anrede; Kamerad. 1759: Kosbuk Juon ... őszve találkozáván egy oláh emberrel ... kérdezte Kosbuktól hogy mint vagy Frátye? [A. Ilosva SzD; SLt 24. J. 3. 17—8 Kriszte Pável (37) jb vall.].

Az itt között vallomásmérszet román vallónak nyilvánvalóan anyanyelvén tett vall-ból magyarra fordított nyilatkozatként került bele a vallatólévébe. Még nyersebb, szövegdjében is romános adalékokat őrzött meg a köv. ugyancsak nyilván fordított vallomásmérszet: 1756: Petika Demeter ... monda nékem mi dolog ez Frátye Bró, hogy most közelebb három nap jarok a Kantzámon Rusra s mostis hurtzólyátok melyre mondék frátye Demeter Semai baja nintsen a kantzádnak s nemis leszen [Bucenc H; BK Misc. 1143 Tót Togyer (35) judex pagi jb vall.].

fraudulencia csalárdság; inselătorie; Falschheit. 1666: hogy pedig valamiben ezek ellen vetenek ... avagy valami fraudulentiában talattatuan, tehát Praefectus Ur(am) eő kglme az levelem(ne)k ereivel minen jóvaimhoz hozza nyulathasson ha azok fel nem ernek magamatis detinealtathasson eő kglme az addig detentiob(an) tarthasson mig mindenekről nem satisfaciak [UtI]. 1672: ha maga szova hihető emberek szovaiól valami fraudulentiam, vagy gondviseletlenségem mia eő ngők meg karosítassok comperiatatnek, tehát eő Ngok vagy Praefectus Vr(am) eo kglme minden jóvaimhoz, sőt ha azok fel nem irnek magam szemellyemhez hozzam nyulathassanak [UtI]. 1681: A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legyen ... melj tekenőnek mind véget ket felől s mind melyseget haro(m) vassal belyegeznek meg hagi se hosszara se meljsegere ne amplificaltatnek, mellyet ... könnyen véghb(en) vihet az Fraudulentiával elő mester ember [VhU 63]. 1731: Kerekes Györgj minthogj Kamara Ispán Hanes Jakab uram ... szavával hazudott az Ne(m)es Tanács előtt ... Azert Fraudulentiájáért ... meg palczasztassék [Dés; Jk 411a].

frau(en)cimmer l. fräcfermer

fraus csalárdság; inselătorie; Falschheit. 1584: Ha ky penigh az Chiaplárok keozzewi illien dologban talattatnek, hogy a bor wueoeket egyyeunetis, ma-sunnetis el hitetneie, eggiknek borat alazwan, masiknak penigh dichirfen, ... Tehagh Egy forintal bewntessek minden Engedelemnelkewl effe frausert [Kv; KvLt Vegyes III. 12]. 1624: De minekelotte az diuisiohoz kezdettnk volna, Annakeleotte Kalacsuteő Ferenczet, Eros huttel meg Eskuttettuk, hogj mindenemw Jökät minden Ingo es Ingtatlanokat, minden Fraus es Reitegetes nel-

kul, cleo hoz mond, es ad, az mi (!) az dinisiora nezendeok [Kv; RDL I. 123]. 1687: Servitia Jobba(gi)onum. ezek(ne)k valamikoron parancsolják akkoron kel el jőni az szolgálatra csak hogy ollyan fraus vagyon szolgálatyok(na)k rendib(en) az ki magaerein szolgálatnais czimborával jő az szolgálatra [O.gyermónostor K; WH]. 1803: Szép dolog volna az, hogy a menedékhez tartozo Levelet, a Fel peresnek Attya, avagy magais, kezeknél tartoztatnák in praedicium Jurium manifestum Incti, és mégis perrel járnának ellene. Ez tsak ollyan dolus és fraus volna, mintha valaki szép szin alatt, másnak a fégyverét ki venné a kezéből, és azután bátron hadakozhatnék ellené [Hsz; BLev. — Egy 1800-beli perfelvétel 2. lapján].

Szk: (vki vmilyen) ~ban megtapasztalódik/italdlatik (vki vmilyen) csalárdságon megfogatik/rajtakapatik. 1596: Byro vramis megh kialtassa hogy minden myes yo reggel allion mywehez, estwe penigh alkalmas es illendeo keso ideon yeoienek haza, ha ki penigh valami frausba talattatik Byro vram megh bewntesse [Kv; TanJk I/1. 278]. 1602: Valakik penigh effe frausban megh tapzaltolodnak ne chak boranak el vezteseuul beonteteodgyek hanem hwty tiztessege vezzen el erette [Kv; i.h. 421].

frázli l. fránzli

frekventia 1. (népes) gyülekezet; adunare; (zahlreiche) Versammlung. 1697: Voltunk az comédiáb(an), kit is az felséges császárné Sz(ent) Leopold octavájára czinátatot(t). Olaszul volt az actjo, mind ének(k)el mondot(t)ák. Igen fényes frecventia volt es mi(!)iókba tölt az sok gyémántos öltözet, volt l(e)ghaláb(b). 200 valogat(t) (!) dáma, sok fejedelmek, hercegek, grófok etc. [AIN 148]. 1736 u.: Különbén nagy frecventia volt a temetesin, s nagy tractatio [MetTrCs 475]. 1761: Augusti 16-ta temettük a szegény Somai Teréziát, Inczédi Samuel házastársát Fodorházán. Igen szép halotti frecventia volt [RettE 123]. — L. még i.h. 137—8.

2. szorgalmi idő, tanulási időszak; timp de studiu; Studienzeit. 1734: Az említett Migos Urfiak, tudom hogy mikor frecventia volt, itt Kolosvárat a Collegiumban, mikor penig Feriák voltanak kún az Idvezűft Migos Ur Joszágiban procuraltattak [Kv; TKI Joan. Nemethi (46) tricesimae contro-lor vall.].

frekventál 1. látogat, jár vhoiva; a frecventa (ceva), a umbla (unde va); besuchen. 1600: Vargha Caspar ... vallya; ... azt latta(m) zantalan sokzor hogy eyel Nappal az iffjak ennek az Aztalos Jstwannak hazat frequentaltak kualtkeppén az Darabos János eocheye sokzor halt ottis [Kv; Tjk VI/1. 394]. 1630: igen Frequentallia uala Thot Mihaly az Thot balas Jobbagifalui* hazat [Bái. 48. — *Jobbágyva MT]. 1750: Benecenci paraszt személyek ... kézek bé adásával valolának kezességet magokra ... Olosz Ferencz ur(am) ... Benecenci Dinksorán Szimedru nevű Job-

bágy Forrejtárért Sub his Conditionibus ... az ur keze alól soha el nem szökik, ... A korcsomákat, Tanczokat, és fonokat nem frequentálja [Bencenc H; BK ad nro 1105. — *Köv. a fels.]. 1761: Hogy az I házát száma nélkül frequentálta és mindenkor ottan sert, s egyebet is ivut, azt nem tsak azon egy fatens, hanem az egész Inquisitoria-ban sokan referállják [Torda; T]k V. 44]. 1773: Vagyon ... olyan Sóvágó is; ... kinek az Apjás Sóvágó volt ugyan, de az Aknát nem frequentálta, hanem Pakurajkodott [Vízakna Szb; JHb Fasc. VIII sub C. Bethlen Miklós lev.]. 1813: Baratosi Josef eő Kigyelme ä Nemes Czéh gyűléseit nem frequentálja [Dés; DLt 56/1814].

2. *templomot* ~ templomba jár, *rég* a templomot gyakorolja; a umbla la biserică; die Kirche besuchen. 1698: Luteranusis léven sem templomat nem frequentál, sem soha nem communcial [SzJk 311]. 1744: Egy ... ez hazába most vetődött vándor ámitó ... (a népet) annyira elámitotta, hogy némelyek közülök falustól templomokat frequentálni s popajokat agnoscalni nem akarnák ..., ha úgy vagyon, ... committáltatik ..., a tisztek ... falunként a közösséget ... serio intsék, hogy az haza törvénye szerint templomokat frequentálják [SzO VII, 422–3 gub.]. 1746: a' Popa a' Templomot frequentálta de az egész nepseg a' Templomban nem járt mái napig [F.lapugy H; Ks 62/11]. 1748: Ezen Felső Lapugyi Lakosok magok már Contractus Szerént inéált obligatiojokot, tartjáké az Templom frequentálásában? ... Praesens lévén az Pap ..., Aperiálá hogy ... az Templomotis nem frequentálták, hanem tsak egyedul maganak az Papnak kellett az Templomot frequentálni, az Isteni szolgálatot véghez vinni [uo.; i.h.].

frekventálás látogatás; frequentare; Besuch. Szk: *a templom* ~ a templomba járás; frequentarea bisericii; Kirchenbesuch. 1748: Ezen Felső Lapugyi Lakosok magok már Contractus Szerént inéált obligatiojokot, tartjáké az Templom frequentálásában? [F.lapugy H; Ks 62/11. — A teljesebb szövb. *frekventál* 2. al.]

frekventálhat (vmilyen tilésen) részt vehet; a putea participa (la o ședință); (an einer Sitzung) teilnehmen können. 1761: én már régen hogy a ns Székeket nem Frequentálhatom betegségem miat [Harangláb KK; Ks CII. 20 Sam. Szatmari (56) ns vall.].

frekventáltatott gyakorolt; practicat; geübt. 1671: Mivel ilyen determinatiók a' Canonokba(n) is ... vadnak, hogy azok az Ecclesiakba(n) frequentáltatott Ritusokba(n) maradhassanak, Ngd kimes annuentiaját Ur hiveivel edjút alazatosso(n) impetrallyuk [SzJk 118].

frestek l. frustuk

frigial fríg; frigian; phrygisch. 1714: Külömb fele, Historiakat repraesentáló s Phrigiai tövel ki

varrott két kissebekkel egjutt Kapitok (gy!) No 6 [Szb/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály leit. 56].

frigy 1. szövetség; alianță; Bund. 1568: Ezt a német császár mikoron meghallotta volna, lön ezen nagy bánatja és az ő követi által a királytól¹⁶ frigyét kívána; azonképpen az új császárt is megtaláltatá és onnat is frigyét kíván; mert immár onnat a király Szakmár alá akar vala menni, ki az Isten kezébe is adott volna, ha a császárral és királlyal a frigy meg nem lett volna [ETA I, 25–6 BS. — *János Zsigmondtól]. 1602: úrnapijára virradólag éjjélkor az Bástá hajdui megüték az várost, és sokat az város népében levágának; szörnyön meg rablák — kóborlák az várost ujólag ..., de akkor ismét szörnyű romlás esett rajtunk ... Így kell hinni az némettel való frigynek [BTN 50].

Szk: ~ *et felbont*. 1618: sem az hatalmas császár, sem az vezérek csak meg sem gondolták azt, hogy az római császárral^a való frigyét fel akarják bontani; sőt igen is akarják örözni [BTN 111. — *II. Mátyás királlyal].

2. egyezség; intelegere, acord; Übereinkunft, Konvention. 1788: Tavaly abb(an) edgyeztünk vala meg ketten, hogy ettől fogva a' szegény Erdély ne küldgye a' gazdag M. országra maga pénzét, hanem itt fordítottassék az a' szükséges helylyekre, a' jószág gyarapítására etc., 's ha mégis a' Pactum után mindgyárt az első esztendő(en) is a' Frigyét felbontván, 7232. forintokot tsikorunk ki innen, én nem tudom mire valo a' Frigy-kötés? [Kercsesora H; TL. Málnási László ref. főkonz-i pap gr. Teleki Józsefhez].

3. fegyverszünet; armistitiu; Waffenstillstand. 1653: 1602 esztendőben, nem tudom, ha a fejedelemnek volt é akaratójából, vagy hogy nem? de Gyalu tajatt valami egynéhány száz legények öszszegyülének a frigy alatt, és a Bástá hadát csipkedni kezdettek volt. De látván Bástá a frigy alatt való dolgot, alája szálla és az alattvaló gyűlévész népet levágatá [ETA I, 66 NSz].

Szk: ~ *et csinál* fegyverszünetet köt. 1653: Báthori fejedelem^a Dévába szálla és ott telele; Bástával szent György napig való frigyét csinála [i.h. — *Báthory Zsigmond fej. 1602-ben]

frigybontás szövetség-felbontás; denunțarea alianței; Bundbruch. 1660 k.: Török Frigy bontásában aggod(na)k [Gysz; LLt].

frigykötés egyezségkötés; încheierea unei alianțe; Bund. 1788: ha mégis a' Pactum után mindgyárt az első esztendő(en) is a' Frigyét felbontván, 7232. forintokot tsikorunk ki innen, én nem tudom mire valo a Frigy-kötés? [Kercsesora H; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez. — A teljesebb szövb. *frigy* 3. al.].

frigy-szabású egyezségféle; un fel de alianță; Art Bund. 1653: 1613-k esztendőben lön ugyan tavazfélt valami frigy-szabású a fejedelem és Brassó között, Egykoron ide Vásárhelyre jöve Báthori Gábor bőjtmás havában, és mikor ellelbe

mentiük Medgyesfalva felé, hallottam szájából több szavai után, hogy azt mondá: „Meg kell kegyelmeznem mind Brassónak s mind Géczinnek s a többinek is, és a portának is kedvét keresem” [ETA I, 111–2 NSz].

frindell '? 1823: Zöld aranyos materia szoknya, ... hozzá való fél rőfös szélességű aranyos Csipke, színes foliummal, és frindellivel varva | Atlasz aranyos Fátyol elő ruha, színes frindellivel varva | Frantzia fátyol, aranyos frindellivel stikolva [LLt Csáky-per 601 L. 1].

fringia-szablya kardfajta; spadá; Degen. 1596: Egy jo fringia zablya [Kv; RDL I. 65].

A fringianak általában a gyengén görbülő, magyaros formájú, fokos szablyákat nevezték. Ez a szablyafajta — különösen II. Rákóczi Ferenc korában — Magyarországon kívül Lengyelországban is annyira elterjedt volt, hogy minden magyar szablyát *fringianak* neveztek [RMFegyv. 91, 107. — Földös számú magyar szablyakép i.h. 71–2, 75–86]. Fel-tűnő, hogy erdélyi forrásainkból csak ez az egy adalék került tollhegyre.

fris 1. firis

friskó rövid vászonöltöny/kabát; hainä scurtă de pinză; kurze Linnenjacke. 1838–1845: Firiskó, friskó nyári magához szorító, kurta dolgozó öltöny-ke vászonból, mit férfiak s némberek ingre vesznek. Torockón és másutt [MNYTK 107]. 1847: Juon Nyáncz ... Ruházatja fekete czondra, harisnya, kurta fejtér friskó [DLt 1160 nyomt. kl]. 1850: Menyhárt Kalárának megadodott ... két ing ajjok, frisko, A' zeke [Uzon Hsz; HSzJP].

Szk: oláhos ~. 1847: Triff Dumitru ... ruházattya oláhos ing, lábravaló, egy kis fejtér kurta oláhos frisco [DLt 1035 nyomt. kl].

L. még férfi- és vászonfriskó al.

frisa 1. fürge, virgonc; zglobiu, sprinten; frisch, flink, lebhaft. 1847: Kitsi Roza ... friss, eleven nagy bohó, 's minden nap új huutzfutsággal áll elé [Kv; Pk 7].

2. élénk, eleven; vioi; frisch. 1792: Friss emlékezetekben lehet, és vagon Nagyságodnak ... Hogy ... Ádámoson* ... a Kis Küküllő vizén épült 4 kövű lisztelő Malom Bő Ereja, Nsagod, és az Ur s Condivisionalis Attyafiai között, haszon vételre ... vagon fel osztva [Kük.; JHb XIX/34. — *KK]. 1795: Friss emlékezetében vagon a Migs Aszonyoknak, hogy ... eő Ereja a Küküllő-vári egész Dominiumot visza adadni fel kéréttetvén, a Capitalis Summával egészen meg kínálta Nagytokat [JHb LXVI/44].

3. 1725: Kivántam az Aszszonynak ... levelem által alázatosan udvarolnom, mely is hogy eörvendetes friss jo egészen tanálhassa az Asz(szon)t Mtgs Házával edgyütt Szűvesen kívánom [Ap. 2. gr. Haller János anyósához]. 1726: Confidens s Kedves Sogor Ur(ama)k ... I(ste)ntől friss hosszú életet kívánok [M.orbó*; MbK 166 Gr. Teleki Sándor Kovács Péterhez. — *Később: Közép-

orbó AF]. 1850: Ugyan övendenék (!) hogy ha ezen néhány irásom fris es jo egészebe találhatná [DLt 860 Erdődi Károly újonc lev-e Gyf-ról].

4. kellemesen hús, hűvös; plácuc rácoros; angenehm kühl. 1870: Az Aérnek a' Hegyek fekvése és Erdők által eső fris járása és tisztasága, s ennél fogva a lélegzésre alkalmasabb volta, mely szerént ... itt frissen es egészegezen lehet lakni, mulatni [Doboka; Ks 76 Conscr. 197].

Szk: ~ djev. 1831: ha a' tavasz el jön, s ki megjek Adámosra talám a' fris äer valamit segít [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

5. üdítő; rácoritor; erfrischend. Szk: ~ forrás. 1838: (A hely) friss forrásokkal bővölkedik [Dés; DLt 187/1842].

6. új; nou; neu. 1715: Két Asztal benne, egyik labos jo Fris [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1757: A Folti határon egy néhány helyeken lehetne jo nagy friss Szőlo hegyeket epiteni [Folt H; BK ad nro 144].

7. frissiben fogott; prins de curind; frisch gefangen. 1729: Hogy a böjtöt könnyebben tölthessem, esmét el fordultam vala fáradni inkább, mint vadászni ... Szép viz fele menvén keresttem valami friss vizát ..., bizony tiszta lelkemből jobbal kedveskedtem volna, de már I(ste)n kegyelméből majd a böjt is el vánszorog [Somlyó Cs; Ap. 1. gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához].

8. frissen készített; proaspăt pregătit; frisch zubereitet. 1733: első(en) hogy igen szip volt (így l) igen firis Sajtot csináltam [Noszoly SzD; Ap. 4. Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. 1738: az műstarhoz pediglen kívánt Feleségem Nacságodnak egy kevés fris kolbászal kedveskedni [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1788: most két lovon küldek egy désa fris vaját [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1852: ha van friss kolbászod adigis külyél mert Lelkem Anyám sovároga erősen [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1853: ha egy mod lenne mikor a' Bogdánt* le öleted akkor a' más díszno ázalék helyét friset küldhetnél [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra. — *Ti. a Bogdán nevű dísznót].

9. élő; viu; lebend(ig). 1681: Vizi Malom ... Mint hoga eze(n) malom mellett, mindgiart a malom ház felső végenel ighen szep halas tóczka lehetne; melyben a vizet csatornan vehetnék; kár hoga eddegis megh nem epetették; ebb(en) mindenkor friss halat tarthatna(na)k, melyből a Tiszt pinztis procrealhatna [Bretttye H; VhU 593–4].

Szk: ~ hal tartó. 1722: Az szebeni Gazdálkodásrais valamennyi Hal lesz kezem alatt mind el küldem, de ig(en) el dőglötte(ne)k a Melegekben, ne(m) lévén fris hal tartonk [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

10. ? ékes, pompás; ornamentat, pompos; geziert, prächtig. 1573: Katalin nehay Bwday Zabo Ianosne Azt vallia hogy ... Latta hogy az Azzony Rwhazatal, parta Bowedel gywreokel frys volt gazdak (!) volt [Kv; TJK III/3. 168].

11. ~iben azon nyomban, iziben, rögtönösen; imediat; frisch(weg). 1831: akkor frissibe meg kopsztott libám tollát egy rostába meg látván ...

[Dés; DLt 332]. 1847: a' hol ők a tsikom lába el törését mutatták, semmi ottan akkor frissiben található látható vérességre jegyre, Az A alattihoz gombostűzött serény szőrin kívül amit ők a farkából valonak állitnak nem találtatott (így!) [Dés; DLt 1541]. 1857: a' zsirt ki kel frisibe olvasztani [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

frissebben. Csak e szk-ban; numai in această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: *vki ~van vki élénkebb, elevenebb; a fi mai vioi; lebhafter sein.* 1809: Kedves Feleségem még ugyan éppen egészen helyre nem erőssödött, de Istennek hála napról napra frissebben van [EMLt].

frissedés kb. erőre kapás; intromare, intárire; (wieder)Erstarken. 1755: áldassák Istennek szent neve érte, hogy eo Ngának frissedését érhetem [Ks 96 Baló Antal Bécsben kelt lev.].

frissedik 1. erőre kap; a prinde puteri; (wieder)erstarken. 1754: Vram eo kegyelme is vagy két héttől csak nintsen változás nélkül, jollehet már Istennek szent Kegyelmeből kezdett frissedni [Nsz; Ks 28. VII Dániel Zsófia lev., nem sk].

2. felélénkül; a se inviora; lebhaft werden. 1755: Az Aszony eo Excellja kedvetlenkedet szokása szerént, hogy látta á Groffnének gyengeségit, de már az is frissedet á Groffneval edgyütt: a kis Aniko Kis Aszony megint kornyadozni kezdett vala, de megint frissedik [Ks 96 Biró Antal lev. Nsz-ból].

frissel ? csinosít, díszít; a decora/ornamenta; schönmachen, schmücken. 1726: ezen kö mivesek ... az Capella alatt lévő két Házat fejírtették s frisselték [Kv; Ks 15. LIII. 4].

A NySz e szót — MA nyomán — a 'renovo, polio, repurgo', PPB-re utalva a 'verneuen, ausbessern' jel-sel értelmezi. CzF az igét 'frissé tesz; tisztít; fényesít', -és képzés in-i szárm-át pedig 'frissé tevés; tisztítás; csinosítás' értelmezéssel szerepelteti. A szerk. mindezek figyelembe vételével úgy véli, hogy a fennebb adott ?-es jelentés mellett a '(díszítést/festést) fel-frissít' értelmezés lehetőségével is ajánlatos számolni.

frisselő bánya ? frissítő/színítő, mester; cupelator, lucrător la cupelație; Treibmeister. Szn. 1675: Nic. Frisseleó Ado fizető rend [Abrudbánya; Törzs].

frisselt bánya frissített, színített; trecut prin cupelație; getrieben, reduziert. 1647: 60 nehezek frisselt aranyat hozzon az reghi adosságaban [Abrudbánya; Berz. 17]. 1694 k.: Ad(mini)straltam Balog Ferencz ur(ami) kezib(en) Aranyat kenesőb(en) fogva ... 3764//75 ... Frisselt Aranyat ... 171// [BfR Luczaj László perceptumja az aranybányákról].

frissen 1. egészségesen; sánatos; gesund. 1734: az Ur frissen vagyon, az Aszszonytis alkalmasint el hadta az Hidegh [Abafája MT; Ks 99 Bornemisz Ignác lev.]. 1738: Nacságod Szolgálatyára minyájon frissen vagyunk [Gyűke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1754: az Gyermekek minyájon

frissen vadnak [Ks Daniel Zsófia lev., nem sk]. 1760: Az édes Társam, Kati Leányom, úgy a Kis Ádus Frissen vagyon [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám lev., csak az aláírás sk]. 1776: olj frissen vagjok hogj sok időktől fogva olj frissen nem voltam mint most vagjok, meljértis áldassék az Ur neve [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.]. 1781: En Istennek hála frissen vagyok az mint a' mái levelemben is meg irtam[Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. 1790: A' kis Ádám Istennek hála frissen vagyon, a' mint látom a' Gróf leveléből tartanak talám Ngtok, hogy Angius nyavalyában volna [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.]. 1792: Migos B. Orbán Ur, az Asszon(n)yal és Kis Asszon(n)yal együtt frisen vannak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. kb. üdítően; inviorator; erfrischend. 1810: Az Aérnek a' Hegyek fekvése és Erdők által eső fris járása és tisztasága, s ennél fogva a lélegzésre alkalmasabb volta, mely szerént ... itt frissen és egészségesen lehet lakni, mulatni [Doboka; Ks 76 Conscr. 197].

3. kb. takarosán, ékesen, pompásan; ferchez, frumos; schmuck, hübsch. 1573: Ilona Zeoch ferenchne Azt vallia hogj Mykor be Jeot volna puskar Ez varasba latta hogi felesége frissen Iart Kamoka Rwhakban mind partha Eowel gywreokel [Kv; TJK III/3. 168].

fristök, fristököm 1. felestekem, frustuk

frizér-lésű borbély/fodrászfésű; pieptene; Friseur-kamm. 1840: Frizér Fésű ... Tapirozo Fésű [Nyáradsztbenedek MT; Told. 19].

frizírozás coafat; Frisieren. 1807: frizörtől Vásárlás 255 neki frizírozásért 20 — [Cserei Heléna jk 97b].

frizírozó. Csak szk-ban; numai in construcție; nur in Wortkonstruktion: ~ fésű fodrászfésű-fajta; un fel de pieptene; Art Frisierkamm. 1788: Egy tokba egy bonto, egy frisserozo fűsű [Mv; TSb 47] * ~ szerszám fodrászszerszám; unelte pentru frizer; Friseurwerkzeug. 1782: Egy frizírozó szerszám [Nalác H; CsS].

frizőr (női) fodrász; coafor; Friseur. 1807: frizörtől Vásárlás 255 neki frizírozásért 20 — [Cserei Heléna jk 97b].

frizura coafurá, pieptănătură; Frisur. 1777: Recze öltözetek Frizurához főketők 4 [Nsz; JHbB 406 Bethlen Rozália kel.].

frolyos ' ? ' 1637/1639: Egj szep Rubintos gjúru frolyos, nyom Aranj(at) 2 ort(ot) 1. aestimaltúk hatua(n) forintra f. 60 ... Egj Igen nagj Gamahós gjúru frolyos regj munka, nyom Aranyat. 14. aestimalt(uk) — — f. 32 d. — [Kv; RDL I. 111].

front homlokzat(i rész); fațadă, front (de clădire); Front, Stirnschite. 1825: az egesz epület

frontyábann Deszka e viselt Tornatz vagon [Papoc Hsz; Szentkzs Conscr. 151]. 1849: Torony, fejéren meszelve, a' frontján diszletes. építmény hosszszukos formára faragott, s két felibe a' torony-nak dereka tájára alkatott kő gombak [Szentbene-dek SzD; Ks]. 1850: vagon egy jó bolthajtásra épített kripta, fejlül meg földölve, s bé rástozva, — ennek a fronttya merőbe faragot kövel van ki rakva [Gyéressztkirály TA; DE 5].

frontispicium 1. homlokzat; fafádá, front (de cládire); Front. 1767: Frontispiciumán ... az also contignatioban levő házaknak külső Pitvara felett ujj* Sendelj fedelű különös Tornyos szarva-zatu fenyő fűrés deszkákkal párkányosan bérlett gerendákkal gerendázattott, és fűrész deszkával padlott alju Filegoriás Tornátz [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 41. — *Az alsó-kontignáció al, e szó ismétlése sajtóhiba]. 1765: az Udvarház ... Frontispiciumat ekesíti egy Deszkás Filegoria [Ispánlaka AF; JHb; XXVIII/49. 3].

2. szemöldök(rész); pragul de sus; Sturzbalken(teil). 1765: A' kis Ajtonak pedig frontispiciu-mába több rajzolások között hasonló kerek Táblán illyetén irás* [HSz] galambbúgos-kapú al. — *Köv. a felirat].

frontispiciumú (vmilyen) homlokzatú; cu fafádá; mit (irgendeiner) Front. 1803: (A) Templom ... Dél felől valo részin négy kő lábakon álló Gebelfa frontispiciumú Tornátz [Désfva KK; UnVJk 182].

fröstök, fröstekem,*fröstök, fröstökem 1. feles-tekem, frustuk

fröstekemezés reggeli, reggelizés; micul dejun; Frühstück. 1795: A Legenyeknek fröstekemezésre d 6 ... Kenyeret es feierwaki Cipot az vtra az fröstekemezéshez vöttem p(ro) d 12 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144—5 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

fröstököl 1. frustukol

fruktifikáció 1. termés; recoltá; Frucht. 1755: a' Gyümölcsfák fel circaltván, és perlustraltván, s az fructifica(ti)onakis végére menvén aestimattott ad Flor. ung (l) 15., [M.nádas K; KLt].

2. jövedelem; venit; Einkommen, Ertrag. 1788: Rigi Documentumailból és Inquisitoriajimból is nyilvánáságos volt; ugy hasonló képen haszna es fructifica(ti)oja az én részem(ne)k azokból ki tettett [Nagyrapolt H; JHb XXXI. 34].

fruktifikál 1. jövedelmez, hasznot hajt,hoz; a aduce venituri, a produce čistiguri; Nutzen bringen, eintragen. 1737: Mit importállyon az describált malom annuatim azt mi nem determináltuk, ... tartozik ratiotinealni, a Provisor eő Kgjelme mind azokrol mennyit fructificállyon a Malom mivel percipiállja a jövedelmet [Kászonjakabfva; BCs]. 1732: Ezen Szent Jakabi határon Esztendőnkent teremhető mindenféle Gabonának

Dézmája udvar számára fructifical [Szászsztyakab SzD; TSb 51]. 1737: az Gorbai, és Cserneki két Vendég fogadok, ugy a Gorbai Vám (: mellyek is nem keveset fructificalnak :) a commoditasra nézve hagyattak Gorbához [Kv; JHbK XXVI/1]. 1746: A' mi pedig a' Szántó földék és széna füvek taxáját illeti valahol valami fructificalt, tartoznak azt is fel hajtani, és az Eccla előtt hitelesen demonstratiot tenni [Zalán Hsz; SVJk]. 1748/1822: ha tsináltatott Néhai Sombori Sándor Uram ujj Malmot mind addig eő kegyelmének és Posteritassinak Fructificalt mig duralt most pedig nints a' Malom [Nagyzsombor K; Kp II. 119]. 1749: a mely buzát adott volt Ngd ... mennyiben adta annak menyit interessenek kellett volna lenni vagj menyit kellett volna fructificalni [Nsz; Ap. 1 László András* lev. — *Hsz-i].

2. terem, termést hoz; a rodi, a da roade; tragen, fruchten. 1767: A Gyalakutai* Határ a közelebb meg mondott Falu Határahöz hasonló Culturát kíván, hasonló lévén nemis külömben fructifical [JHb LXX/8. 268. — *MT].

fruktifikálhat jövedelmezővé tehet vmit; a pu-tea face ceva rentabil; etw. einträglich/bringlich machen können. 1787: Özvegyeségemnek sok terhei között is főbb gondjaimnak száma között tartottam azt, hogy az Erdő Sz. Györgyi Ref Ekklának mindenféle fundussát haszonhajtásra és jó Fundamentummal való szaporítására fructifi-kálhassam s neveljem [MMatr. 489].

fruktifikáltatik jövedelemként bevételik; a fi incasat ca venit; als Einkommen ingenommen werden. 1736: Hadnagy Nztes Lótsei József atyánk-fia ő kglme ... vehessen Deszkákat négy-négy szálat, három három véka Török búzán, melly Török-búza fructificaltatt a Nms Város malmából [Dés; Jk 463a].

fruktus 1. hozam, termés; productie, recoltá; Frucht. 1586: Mindazaital ha Dobr(ay) Petedr az földekett szent mihaly nap vtan be Vety, tehat az fructusat Dobray Petedr szabadon percipyal-hassa [Lesnek H; IB VI. 225/16]. 1755: (A határ-rész) tizen két esztendő mulva minden fructussával, és hasznával edgyüt a' Legenyekre visszá szályon [Nagygyeke K; Ks K. 70]. 1758: azon rit fructussát is annak* keze alá adtuk által, hogy annális inkább szegény eclesiánknak előmenetele lehessen; az mely rit nem terem többet egy esztendőben is fél portio szekér színánál [Jákótelke K; KGy. — *Az egyházfinak].

2. ? termés; produs; Naturalien. 1766: (A fészág) be vetett fructussával együt örök buzával faszujkával együt tökkel kaposzta palantal [Kis-solymos U; Márkos lev.j].

Valamelyes valószínűséggel a 'termőterület' jel-re is gondolhatni.

3. jövedelem; venit; Einkommen. XVIII. sz. köz.: Havasokot, Makkos erdőket, Halászó, s Vadászó Tilalmas vizeket Szokott fructussa nélkül

ne hadgya héjában heverni, Sem pedig valakinek belé harapozni [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 152]. 1746: minthogy ... Istennek ő Sz: Felségének áldása ... kivált ezen helységben igen vekonyon volt, s vagjanis nem hogy ezen Jozzagbol percipiált fructusbol Ruhasztatta volna ... Leanyit de Söt Cseledetis elig tudat belöle tartani [Andrásfva U; Ks 65/43]. 1753: az Mlgs Testans Ur ... mind Fő Tisztsége után járt jövedelmét mind jóságának fructussából be jött pénz, megh gűjthettté 's az kinek tettzett disponalhatta [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIB].

4. *úzus (és) ~* haszonélvezet; uzufruct; Frucht/Nutzniebung. 1629: azon Zeoleot ... birhassa usussanak es fructussanak el vetelejert [Kv; TjK VII/3. 188]. 1640: ha mi az házat, uagy ki nem akarnok uáltani, uagy uagian nem ualtanok eő kegielme az hazat el keőthesse es el adhassa szabadoson az eo kegielme penzeigh, ualaki le tenné, azis penigh birhassa, es usussat fructussat vehesse [Kv; RDL I. 122]. 1671: Azzal az jussal ne(m) elhet az Incta, mellyel az teőb indubitata Ecclesiastica personák szokta(na)k élni, mint hogj külső magistratusnak bottia alatt, ez varosi territoriumon az városnak usussával fructussával élődik per hoc az mely magistratusnak alatta s inspectioja alatt eleődik, azon magistratusnakis forumát kell forumának agnoscalni [Kv; TjK VIII/11. 166]. 1700: A' Bernat Szigettyen belől Eszakrol a' Szamos mellett huszonegy esztendeig engedttük egy szövevényes gazt kiirtani s colalmi usust fructussatis venni az alab Specificalandó Bőcsületes Emberek(ne)k* [Dés; Jk 303. — *Köv. a nevek fels.].

fruktusocska hasznocska; cistig mic; kleiner Nutzen. 1733: Ami pedig az Jozzágnak az administratioját illeti, a való, hogy tudva lévő egy néhány Esztendőök(ne)k el folyása alatt, mivel rám sokat nem kötődtek (l), még csak praetendalhatnék valami Fructusocskat; de én azok(na)k békét hagyok, ... Hanem hogy nékem se légyen semmi panasom, a mint hogy nem sok adósságockám lévén hátra, ... tehát azokat fizesse meg az Vr Battyám vram ..., ugy osztán én-is minden praetensiocskákrul, a mellyek talan lehettek volna le mondok [TKI Telesi Sámuel lev.].

frunzár lombtakarmány; nutret; din frunze; Laubfutter. 1794: ezen ... Aszszony eő Nagyságak Erdeiben tavaly vagy az idén miképpen praevariáltak, frunzárát kik tsináltak, marhaik(na)k kik vagdalták le a tölgy és tser fiatalakat? [BSz; JHb vk] | Tudom hogy frunzarokat vagjis Leveles ágokat szaroztattak, nevezetesen akik Juhakat tarto Gazdak [Kiskristole SzD; JHb] | hallottam hogy David Nyikulah, Ptyetrán Szimeon, Mikle Mnyiron és Csubánkán (Igy l) tsináltak frunzarokat, de hanyot, nem hallottam | Tudam hogy Frunzarokat vagjis Leveles ágokat szaroztattak im e következendők* ... némelyek közüllek két két bugjakotis tsináltak [Nagykristole SzD; JHb. — *Köv. a nevek fels.]. 1796: nemes Dés várossa

határában Situált erdőben, Frunzarokat vágni batorokodtanak* [Dés; DLt. — *A város tőszomszédos jö-falujának, Csatányuk lakosai].

frustrálódik csalódik, (meg)csalatozik; a se inzela; sich enttäuschen. 1670: én abban frustralodtam, hogy suspendaltad juramentumomat az remediummal, s en ahoz tartottam magamat [Kv; TanJk II/1. 713]. 1734: Az Ex(ce)l(lentia) Mlgs igireti szerént pedig tudom az le' küldendő assignatioba ne'm frustralodom [Nsz; Born. XXXIX. 51 gr. Haller János lev.]. 1739: a controversiab(an) lévő széna fű a Venditortol ... olly conditional s qualificatioval adatott által az Emptor Sebestyén János Ur(amna)k, hogy minden esztendőb(en) kaszáltathasson az emptor rajta hat szerker szénát, melyb(en) ha a venditor mia frustralodnék az emptor toties quoties ... tizennégy for(intig) convincáltassék [Torda; TjK I. 178]. 1743: (Maxai Gábornak) lévén ... az Házasságra igyekezete ... ha tudná hogy Nagyságod kisbeséginek nem tartaná hogy eő kegielme nem Baro annál is inkább ha tudná hogy nem frustralodnék, Nagyságod udvarlására mentől hamarább bé fordulna [Középahta Hsz; Ap. 4 K. Ajtai Cserei György br. Apor Péterhez]. 1755/1805: kérem Uram Kegyelmedet valahogy ne frustralodjon, mert gyalázatot nem vall miattam Kegyelmed azt gondolom [F.zsuk K; SLt XLVI. 7. 43 Suki János Ferentzi Györgyhöz]. 1763: Azután parantsoltak a' circumjacens két Falunak ... az el fogatás iránt, de mind ezekben is frustralodtak a' Tiszt Urak [Udvarfva MT; Told. 44/22]. 1783: A Bőrek sietve valo ki keszitésitis ... megh hadtam nekie, rajtam el sem mulik, csak azok az hazugh Mester Emberekben ne frustralodgyék [JHb Csáki Katalin lev. — Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

frustuk, früstök reggeli (étkezés); micul dejun; Frühstück. 1655: az Atsok ... megh keuantak minden nap az fristeőkeömött [Kv; SzCLEv.]. 1785: flustukért magamnak fizett(em) Dr 12 [Kv; Pk 7]. 1799: (Az) Uraságaknak ... aadtuk Reggel Flustukra egy garas erő tzipot, es egy kupa bort 28. p. [Torockó; TLev. 5]. 1800: Titt Szolgabiro Urnak ... vettünk Flustuknak fél font szalonat 12 p. [uo.; i.h.]. 1809: Hany Fertály bort Ittatak meg ... Frustukann? [Dés; DLt]. 1814: azt hogy is kívánod, hogy én olyan messze Flustukra valót külygek, eleget fizetek éretted, a reggeli étel ugy sem használ sem egésségnek, sem tanulásnok [Bál.]. 1815: sokszer hordatott a' Grofné ... Ebédet, vatsorát, Frustukot idő közben edességeket, puncsot Mandola tejet [Mv; Told. 45]. 1822: a T. Szolga Biro Ur a T Commissarius Úrral itt lévén egy frustukra költtettem [Torockó; Bosla]. 1837: a Sustér ... azzal ditsekedet, hogy viradtig már frustukolt Motz Susinál ... mert annál mindenkor kap frustukot [Dés; DLt 568]. 1834: betsületes Koszt* u.m. reggel frustuk, Délben ebéd ... frustukra ... Turo vagy Szalonna [Somb. — *Alkalmazott szegődésében] | a Tiszt ... emegmet ilyen méltatlan szavaival sértegetett: Nem tudja hogy

miért egy pap akkora vr — frustokjára bé mehetem volna — a' Felesége nem hantzfut — annak ételéből egyem többet, mikor nékem frustokot készítet — én arra felelek ... — nem szornultam a' frustokjára [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap nyil.]. 1837: A kertésznek Frustokra 8 Font Turo [Budatelke K; Born. F. Ih. Biró Mózes tt kezével]. 1844: Mihálj kotsis ... 3 vatsora, 3 frústók [Born. F. IIIc]. 1849: vatsora, és frústók [Dés; DLt]. 1853: a' tselédeket nem kel sok hushoz szoktatni, ... frustukra meg mondtam volt néked mind (!) más udvarakba is száraz kenyér, s vagy egy pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *reggeli* ~. 1859: küldött ... 2 p frt kenyere, reggeli frustukomra [Mv; DE 2].

L. még külön a *felesetek* szócikket, ill. a hozzá csatlakozó jegyzetet. — A szerk. gyermek- és fiatalkorában Désen és környékén a háztartási alkalmazottak, főként a béresek nyelvi szintjén a *frustuk*, *frustukolás* és *frustukol* járta, de ezek és hangalakai változataik lehettek ekkor nyí- szinten használatosak Erdély-szerte (MTsz). Kalotaszegen ma is a *frustok*, Torján (Hsz) pedig a *frustuk* forma közkeletű [KTsz; TSzj].

frustukol reggelizik; a lua micul dejun; frústücken. 1800: Ide jövén Titt. Szolgabiro Ur ... Vatsorájára költöttünk két font marha husra 14 p. riskása 6. p. kenyér 28. p. melyből más nap is flustokoltak, és a' mi maradt az Utra el vitték [Torockó; TLev. 5]. 1809: égy kis Palinkát viván* ottan Frustukaltanak [Dés; DLt. — *Így, de elírás *iván* h.]. 1812: azt mondja a' Groff nékem: Tiszteletes Uram ne mennyen el, én Tegnap sem ettem Frustukot, frustukollyunk edj keveset [Héderfája KK; IB]. 1831: az Suster ... azzal ditsekedett, hogy viradtig már frustukolt Motz Susinál ... mert annál mindenkor kap frustukot [Dés; DLt 568] | Minekutánna pedig magunk frústótköltünk, és az ökröket is jól tartottuk, ismét vissza mentünk azon Erdőre [Hosszúfalu Szt; TKhf Rúts Vasalika (68) lib. vall.]. 1843: Bé mentem* ... azan piatzi Fogadjóába ... frustukolni [Dés; DLt 586. 14. — *Reggel 8 óra tájt]. 1855: En ekkor frustukoltam a konyhán [Marosgeze AF; DE 5]. — L. még *felestökhözök*, *flöstökhözök* al.

frústók, frústúk l. frustuk

ftizis tüdőbaj/vész; rég aszúkörság, szárazbetegség; tuberculozä, ftizie, oiticä; Phthisis, Schwindsucht. 1585: Borhely Marton hwty Vta(n) vallia, Tudom Azt hogy ez el mult halalkor bent Az Atthiam Az Nyreö Jstwan edes Anniaual az Vtannis banth, mert phtisis volt rayta [Kv; T]k IV/1. 407].

fudáza *becsm* hóortos, féleszü/kegyelmű; sminjt; verdreht/kehr | szeleskedő, szeleburdi; zvápát; windig, schussig. 1775: hallottam, hogy az Asszonyt katona bantsinak, görbe nyakunk, Fudázának ... mondták [Kézdisztlelek Hsz; HSzjP Susanna Némethi Johannis quondam Ventzel cons. libertina (85) vall.].

Cs. Bogáts a címszó után a 'féleszü' értelmezést jegyezte oda. Minthogy a *MTsz* a *fudás* igét 'szeleskedik' jel-sel — közelebbi helyjelölés nélkül — Erdélyből, a *fudás* és a *fudás* származékokat innen, sőt pontosabb szóforrázi megjelöléssel Mv-ról, Hsz-ből és U-ból 'zeles, szeleskedő, szeleburdi, hóortos, féleszü' jel-sel ismeri, a szerk ajánlatosnak tartotta a jel. bizonytalan voltára utaló többszörös értelmezéssel éini.

fudrán doboz; cutie; Futteral. 1820: Egy ezüst tarto Fudranba vagynak ez alábbi Asztalhoz tartozo ezüst portékák* ... Mind ezen Fudránban lévő minden darab F.T. betűkkel vagynak meg jegyezve [Felőr SzD; Bet. 5 Fráter Theresia kel. — *Köv. a fels.]. — L. még *fudrály* 2. al.

fugitiva. Jelzői haszn-ban nőre von.: elszökött; fugitá; entlaufene. Szk: ~ *feleség* nevastá fugitá; entlaufene Gattin. 1675: Kocsis Istva(n) feleségetül Varga Rebekától absolutiót kéván. mivel fugitiva es tisztátalan életű [SzJK 127]. 1680: Dorko Kata, Tiszt. Csernaton János Uramat, sok keserűséggel szidalmazással, undok mocskos szokkal infestalta, javait el tékozlatta, gyermekeit velle el hanyatta, és végre hitetlenül elis hadta, Gyülesünket is, contemnalta, annak okáért Csernaton János Uram hitetlen fugitiva Feleségetül divortialtatik et ad secunda vota transmittaltik, az Asszony pedig ligaban hagyatik [i.h. 145].

fugitivus I. *mn* (el)szökött; fugit; entlaufen/kommen. Szk: ~ *cigányjobbágy*. 1748: Groff Széki Teleki Adám vram ó Nga Ngodat Méltgs Groff ... Kornis Sigmond vrat ... admoneáltattya ... és egyszersmind kereti ... Uzdi Szent Péterről ... aufugiált fugitivus Czigány Jobbágyit ... kikis de p(rae)senti a Ngod Jurisdictionja alá Subtraháltak magokot és Nságodról dependálnak. ... Tessék Ngodnak ... általis adatni [BSz; Ks 25. III. 77] * ~ *jobbágy*. 1666: Az fugitivus Jobbágyokot Eö kgmek Eggiüt reducalliak, ha pedig eö kgmek kezdүүл Akar mellikjs hol mit Es kjt reducalna keöltésit az masik fel refundallia, resze Szerent [Altörja Hsz; Borb. I]. 1673: Mindenek felett pedig az fugitivus Jobbágyoknak reducalásában, azokrol valo Inquisitionka(n) s, fel keresesekben szorgalmatoskodgiek [Szászzerked K; LLt Lázár István lev.]. 1702: (A) négy ... Csizmadia Czigányok ... Ha ... az Mihálc Miklós Uram vagy ó kgme Posteritási kezek állól aufugiálnának, és más ember keze alá allánának ez Országban, ... ő kgme vagy Posteritási, mint olyan fugitivus jobbágyit ... reducalhassák, vagy reducaltathassák minden törvény nélkül [Altörja Hsz; Borb. I]. 1712: Biro Samuel Uramis ... cserében ada az Falu Nagjlak teriben ... egj pusza fundust, hová mostan Arannas szekről reducalándó egj fugitivus Jobbágyját akarná Boř Samuel Ur(am) telepíteni [Nagylak AF; Dob-Lev I/76]. 1765: Tudgyae a Tanu ... hogy ... Köbölkuton commoralo Foris Jánosnak az Atya let volna néhai Foris Mihály kitis in Anno 1723 ... Vas Miklos Uram fel kéretven Ugyan Köbölkuton meg is kezesitette volt mint maga harom széki Gelenczei Fugitivus Jobbágyát [K; Bet. 6. vk] * ~ *jobbágylegény*. 1770: azon Fugitivus

Liberias Utrizált Jobbágy Legénnyét ... eő Ngának Csatámba* ... ki duggatta, lappongtatta házánál vagy egyébfitt akár holis ... nem tudom nem hallottam [Dés; JHbB 361. — *Csátán, a várossal tőszomszédos település].

II. *fn* szokott jobbágy, szőkevényjobbágy; iobag fugit; entlaufener Leibeigene. 1672: Fugitiyusok ... Virraszto Tivadar és Filep. Bogáton* Kapi Ur(am); földén^b már repetáltattak. Tivadar redeált [Kisgoroszló Sz; Born. Fasc. 6/24. — *A számba jöhető Bogátok mind távoli, belső-erdélyi települések. Inkább a közelebbi A. v. Felsőbogátára (SzD) gondolhatni. ^bTollban maradhatott: laknak]. 1713: Fugitivusok kik meg osztatlanok Major Nikulai Fiai [Baca SzD; JHb XLI/2]. 1737: Hajdúk Flore ... el szokván ment volt Berkenyére lakni, az holot is meg halván hogy az Fejedelem Deakokat bocsátott ki a fugitivusok-(na)k reductiojok irant, az kiktől is meg ijedvén ugy jöt vala ide Katonába, s szabadságot kére magának hogy had lakhassék itten, s szolgálja ő Hérczegségét* mint örökös Jobbágy [Katona K; Born. XL. 79 Sütő János (64) jv vall. — *Ifj. Apafi Mihályt]. 1736: maradat egj más kis fia S. vagy Ő. esztendő, mellyis édes egj volt azokkal a Fugitivusokkal [Beresztelke MT; Told. 25]. 1742: Az Provincián kivül lévő Fugitivusak [Pókafva AF; JHb XXV. 58].

fújtat l. fútat

iújtató burduf (de suflat); Blasebalg. 1714: Regal Musika ket fujtatoval fl. Hung. 15 [SzB/Fog; II. Apafi Mihály hagy.]. — L. *fútat* al.

fukar pénzsóvár; zgircit; geizig. 1722: találtanak mégis olly fukár és felettébb uszrás emberek, kik az eő Felsége parancsolatlyával nem gondolván, felettébb és szerfelett taxállyák a szegény meg szükült kölcsönöző embereket, és majd Capitalisokat is meg halado Interest vésznek rajtok a kozonseges jonak nagy kárával, és az Szegénység erejének a Contributiókban valo nagy meg fogyatkozásával | A kik pedig pénzeket bizonyos ezüst, és arany Zállagokra elocallyák és hetenként minden forintra egy pénzt némelylek egy Krajczárt vésznek, ezek(nek) efféle fukar és szer felett Capitalisokat aequalo haszon keresések interdicáltassék in perpetuu(m) [Kv; Ks 18. XCIII. gub.].

fukszvane-fűrész róka fark-fűrész; feresträu-coadă de vulpe; Fuchsschwanzsäge. 1850/1851: Egy Fuchsant és grot fűrész [Kv; Szathmári lev.].

fulár (könnyű, vékony) indiai selyemszövet; fular (tesáthurá usóarâ de mătase); (leichter, dünner) indischer Seidenstoff. 1846: Egy szinetlen fulár köntösnek valo avatég [Mv; MvL 8 Özv. Csávási Elekné Tolnai Mária számára közügyigazgatói iktató férje javairól felvett lelt.].

fulciál 1. véd; a proteja/apára; schützen. 1756: (Az ajtó) nagy ablakja apró ónba foglalt üveg

karikájú, feketé Zamánczos sorkak, és rúd vesszők fulciállyák [Déva; Ks 92. I. 32].

2. bizonyít; a dovedi, a face dovada; beweisen. 1721: A Csűr földin hogy több buza nem találtatott oda menetelekor Szeműl ... vagy az Csűr Biru hitéles rovássával, vagy attestatioval hitelesse(n) fulciállya Szükséges [Dés; Ks 26. XIV. 1]. 1741: semmi justa quaerimoniajok Catholicus atyánkfia(n)k nem lehetven*, ez után ha ellenfünk valamit moveálni akarnak ő kgyemek, fulciálllyák azt, Nms Várasúnk Constitutiojával, Nms Ország Törvényével, és helyes Ratiokkal; mellyek ellen, eddigis amint nem vétettünk, ugj ennek utanna is véteni semmi képpen nem kívánunk ... M. Groff Főispán Urunk ... alázatos szolgálai: A Dési Reformatusok közönségesen [Dés; Jk 548a. — *Ti. a városi tisztségekben való részesedést illetően].

fulciálhat megerősíthet/bizonyíthat; a putea confirma/dovedi; bekräftigen/beweisen können. 1737: égyb(e) is gyültek azon blts Deputatusak, de ... mint hogy semmi documentumokkal ratioját nem fulciálhatta, az egész ratiot difficultásb(an) ki adták néki p(rae)figyalván más Terminust, melyen tartozzék doceálni [Vh; Ks 83].

fullad 1. fulladozik; a-ji trage cu greu rásufliarea; um Atem ringen. 1842: a' melyemben víz van, vagy a' tudóm szárad 's azért fulladak eleget biztatnak, hogy ha az idő nyílik mulni fog [Kv; Pk Pákei Krisztina lev.]. 1850: Sala Mihály mind csak kornyadoz ..., alig ha szegény elébb utobb vízkorságot nem kap, mert fullad erősen, és sorvad [Kv; Pk 7]. 1855: Feleségem hasonlolog gyenge nagyon Fullad (!) és köhög [Uzon Hsz; Ks V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

2. megfullad; a se sufoca; ersticken. 1782: Ola Boldisár nevezetű Tisztye ... igen gonosz ember lévén az emberek az házát fel gyujtották, s ő a pintzébe szaladván a tűz elől ott fuladott [Salamon SzD; JHbK VIII/85].

3. vízbe ~ vízbe fül; a se ineca; ertrinken. 1818: Szász Ferentz fia Ferentz 10 holnapos, a Szüléi a' mezőre lévén egy Cseber Vizbe fuladot [Gyalu K; RAK 156]. 1859: vízbe fuladott és meg halt decsei születésű Kis Miska ... 20 éves korában [Dés; RHAk 105].

fulladás 1. fulladozás; sufocare; Erstickung. 1842: a' fulladás még meg van — szüntelen forroság 's nagy bádgyatság, én azt hiszem a máj daganat meg marad [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. 1852: ma reggel is nagy fulladás jött reá parnákkal potzoltam fel — gyenge igen gyenge [Kv; Pk 6].

2. ? tüdőasztma; astm bronšic; (Bronchial)-Asthma. 1812: (Megholt) Id Kos Mihály élete párja Sipos Kis Anna 79 Esztendő korában fulladásban [Szucság K; RAK 138].

'Szk: mellbéli ~ ? tüdőasztma. 1809: Meg holt ... Vajas Katalin ... Mejj-béli fulladásba [György-

[va K; RAK 112] * *visbe* ~. 1856: halt meg vízbe fulladás által Osvát Biri 20 éves hajdon [Dés; RHAk 82].

fulladó 1. fulladozó, fulladással küszködő; care se sufocă; mit dem Ersticken kämpfend. 1811: Hallottam fulladó barmoknak bögését, Az omló fedelek rettentő dörgését* [ÁrÉ 17. — *Az Árokalját (SzD) csaknem teljesen elpusztító 1803-beli szörnyű tűzvész alkalmával].

2. ~ *nyavalyás* ? (tüdő)asztmás; astmatic; asthmatisch. 1760: Biro András ... Gyermekei János ... fullado nyavalyas [A.volál Hsz; L.Lt].

fullados. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ *száraz betegség* ? tüdőasztma; ftizie astmatică; Lungenasthma. 1838: (Meghalt) Sárvári Balás Kata özvegy György Istvánné 65 esztendőös fullados száraz betegség-(en) [M.gyerőmonostor K; RHAk].

fulladozás 1. fuldokló légzés/köhögés; dispnee, insuficiență respiratorie, tusă sufocantă; ersticken-des Atmen, Atmenot. 1740: I(ste)n látogatását másis követte, mivel olyan fulladozással való hurut esett reám, hogy tsak nem ki fogyat e' világból [A.uca F; TKhf Gr. Teleki Borbára aláírásával gr. Teleki Sámuelhez intézett lev.].

2. ? *asztma*; astmă; Asthma. 1816: Meg holtak ... Kálo Mihály nőtlen Legény 50 Eszt. fulladozásban [Szucság K; RAK 140]. 1825: (Temettem) If. György Mártont 30 Esztendőös koráb(an) hossz-as fulladozásban és vér hányásban [Damos K; RAK 106]. 1846: Megholt Barta János 40 eszt. fulladozásban [Vista K; RAK 173].

Ha. 1689: fulladazással [Hosszútelke AF; Kath.].

fulladozik fuldokol, fulladással küszködik; a se sufoca, a se zbate după aer; mit dem Ersticken kämpfen. 1623 h.: egykor az gyermeke kezdé fuladozni monda(m) Kata Kata mit csinálz megh fuladot az gyermeket monda nem tudom mi eordeogh leolte [Mv; MvLt 290. 29a]. 1748: én régtől fogva, mind így fuladozok, s hurutok ... Én ugy hallotam hogy az illjen fuladozó, 's mindenkor huruto ember(nek) a' tüdeje rothad [Marossztkirály MT; Told. 56].

fulladozó fuldokló, fulladással küszködő; care se sufocă; mit dem Ersticken kämpfend. 1748: én régtől fogva, mind így fuladozok, s hurutok ... Én ugy hallottam hogy az illjen fuladozó, 's mindenkor huruto ember(nek) a' tüdeje rothad | Tasnádiné ... az előtt is oly fuladozó, és hurutozó volt, hogy a' templomb(an) a' Soltarokat is alig énekelhette [Marossztkirály MT; Told. 56].

fullajtár 1. előlovás; călăreț inaintaș; Vorreiter. 1595: 20 die Xbris ... Az falaitarnak vettem egy zekernyet p(ro) f — d 55 [Kv; Szám. 6/XV. 39] | Ioue be Alphonsus Visconte Vicecomes Mediolamensis ... kúczis legenjy és mellet az fellajt-

tarok [Kv; i.h. 6/XVIIa. 177, 180]. 1599: Zebeny Georgine Cathalin azzony ... Vallya: azt latta hogy az lowak mind el Zakadoztanak volt es az fel lajtaris (l) el eszet az lorol tehat vgy Ieo gyalogh ele [Kv; TjK VI/1. 379]. 1637: Ztan Bants ... Fellaytar egy fia [Dridiff F; UrbF 556]. 1678: 3 Mai Adtam Sarási kezehez Kocsisok s Fellajtárok heti Penzekre; mely terminaltatik 7 Maj ... In summa adta(m) f 226//36 [UtI]. 1681: Az Kocsisok es Felaitarok mi Forman informaltak Ngodat Kghmes Aszonym [Fog.; UtI]. 1726: Zöide Andrásnak a' Szakacsnak hagyok két tehenet ..., az mellettem levő mostani Lovásznak, kocsisoknak, Fellajtároknak kinek kinek edgyet edgyet [Ap. 3 Apor Péter végr.]. 1736: Mikor ebéd vacsora ideje volt, ... gyűitek minden felől elé az sok szolgálk, elig fértek el az ebédlő-palotában, noha oda kocsisok, fellajtárok, lovászok, szakácsok, szakács inasok, hajduk, darabantok s több efféle alávaló szolgálk bé nem jöttek [Met-Tr 320]. 1756: nem tapasztalta é a Tanu, avagy azutánis is nem értette é ... hogy ot Köppenye-géről az Mlgos Exponens Vr felejtárának le szedték volna holmi Lapos Németes Réz gombokat [Bácsi H; BK]. 1762: a maga tselégei ugy mint: Prefectusa ... eő Nsága Jnasai, Kotsisai és Falajtárjai [Branyicska H; JHb XXXV/51. 6]. 1798: Az első czug fellejtárának fizetésibe adtam 51 xr [H; Ks 108. Vegyes ir. 76]. 1800: nyoltzadikára Tordára Érkezik a' Commandérazo Gyeneralis, és a' Bellicus Commissarius Urak ... Ezek mellé küldettünk egy fellajtárt [Torockó; TLev. 5]. 1806: Kiadása a Vászonnak ... az Flajtárnak két inge fel szabott 12 Sing ... a 2dik Czug mellett valo kotsis es Flajtár Számára készült köntösökért 26 Rf. 47 xr [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir.]. 1807/1818: 1 Pesti kalap a' Felejtárnak [Kv; Told.]. 1812: megyek fel a' Palota ajtajánál találok a' Nagy Aszszony Kotsissát és Flejtárját két Istállóbeli vasvillákkal [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.]. 1824: A' mult ősszel ki fogtak volt Sülelmeden ... egy Kantzát fellajtár alá, de mind e' mái napig Nem tanították [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes vall.].

2. lovász; rindaș la cai; Reitknecht. 1587: Zegeöttem ... 14 Die Januáry az lowak melle egj fellajtart f 5 d 50. 2 Jngbe 2 gathiaba, 1 aba nadragba 1 hűwelj késbe [Kv; Szám. 3/XXVI. 12]. 1589: Vadnak az wduarhaznal Zolgak zolgalo leanyok ... A Zekeruezetoe Boldisar fizetese ruhazattiaual egietembe tezen f. 20. Az fellaytarnak fizettem f. 8. Ez melle egy mente szürt f. — d. 80 ... A Tehen paztornak mind ruhazattiaual egietembe f. 8 d. 25 [Kv; Szám. 4/XI. 41 Szent Erzsébet isp. reg.]. 1590: Az Zolgaknak penigh Zegeódsegek rend zerent ez volt: ... Az fellaitarnak adok Zwrrth harosniath, czondorat melj tezen fl. 2 d. — [Kv; i.h. 4/XIX. 10] | Az vthan itt hon lattan az Lukachy mentejet, kerdettem(m) az fellajtart kye [UszT]. 1595: Az falaitarnak egy Aba nadragot p(ro) f. — d 10 [Kv; Szám. 6/XV. 41]. 1614: Az Szegeny No. 10. Auagy 9. sött gyakorta tzak 8. Léüen*, hogy az Unio tartassa ellen, ma-

gokra, feleségeül (így!) Leanyokra, Taligasra, Beres Legenyekre, Inassokra, fellaitarokra, miues Legenyekre ... ne költztek az szegenyek Iódelmet, rendelték [Kv; Aggm. A. 83. — *Ti. a Szent Erzsébet ispotályban]. 1620: Az fellaitarnak ki az menessel banik ... Attam d. 10 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1625: Vduarhely Zekj Zent Mihaliból ualo Zaz Janos neuü fellaitara Esset Sukj Benedek vram ellen olj vitekben ki miat Halalt erdemleot volna [Melegföldvár SzD; SLt EF. 5]. 1687: Sándor Fallajtar(na)k erog(altam) örög juh gypjut nrö 3 [Bucsum F; MvRkUrb]. 1725: Follajtárnak keresztért d 12 [Ap. 2]. 1727: A Falajtarom pedig ott éhezik a' Lovak mellet kegyimed ételire, a tisztájára gondot viselyen mint az Lovaimmal egygyütt [Szentlélek Hsz; Ap. Apor Péterné Bara Sigmondhoz]. 1729: Száva János I Fia Feller tár [Marossztyörgy MT; Ks 23 XXIIb]. 1744: Simon Joseff ... a Fia Fellarter az udvarba [Székelyszállás U; LLt Fasc. 67]. 1783: találván a' Fellajtárt Flóra Gavrilát kérdém tölle, ki sir a' Kertbe? [Peressen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.]. 1808: Az első Lovak mellett valo felejtárnak egy Lóra valóért adtam Hfl 1 xr. 20 [Gál-fva KK; Ks 99]. 1809: Fulajtar 3 f. Timotye 3 f. 6 — [Cserei Helena jk 117b]. 1830: Felejtárnak adta szolgatbat* [Dés; DLt 965. — *Ti. a fiát].

Szn. 1756: Felejtár Gyurinak xr 30 | Főlejtár Gyurinak ... Rh h. 3 xr. 42 [TL Teleki Ádám költségnaplója 63b, 72a]. 1758: Szakáts Istoknak, Sütö Nyikulájnak és Forrajter Burgusnak három nadragra Rfl. 5 x. 14 [TL Teleki Ádám költségnaplója].

Szk: ~ lovászinas. 1681: az fellaitar Lovász inas oda mene az hol az az ember a lovat az sóvényhez köteotte vala egy korbácsal meg csapá az lovat [Ajton K; Wass] * *aprólék* ~ fullajtárinas. 1621: Az melj kuczis penigh awagj Szekeres Legeny ... tudos, az lovakkal iol tud bannj ... hat awagj Negy Lóat hait teöbbet neky ne adgjanak f. 18 ... Az Jo tanult eöregh fellajtárnak teobbet ne adgianak f 10 ... Az alab valo es aprolek fellajtarokkal alküdgiek az Gazda az mint lehet erdeme zerint [Kv; TanJk II/1. 313] * *cigány* ~. 1681: Cziganj fellajtárnak Flo. 2//4 [DLev. 2. XIIIb. a] * *jobbágyi* ~. 1736: Orbán Elek ... égj ... Jobbágyi fellajtárára ... igen meg nehezelt, öttött meg fogatta, és az Tordai Tömleczebe ... indíttatta [Harasztos TA; Orb.] * *öreg* ~. 1621: Az Jo tanult eöregh fellajtárnak teobbet ne adgianak f 10 [Kv; TanJk II/1. 313. — A teljesebb szöw. *aprólék* ~ al.] * *udvari* ~. 1757: László Györgj (17) Iffiu Legény Udvari Fellejtár [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1820: Udvari Fellajtar Sz. Lonai Siga Istvan* [Gyalu K; RAK 196. — *A tószomszédos Szászlónáról való konfirmáló].

fullajtári fullajtárnak való; pentru cälärej inaintaş; für Vorreiter, Vorreiter-. 1848: Egy pár Flejtári vas Csizma börrrel bé vonva Sarkantyuvál 60 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

fullajtkodik fullajtkodik, fullajtként szolgál; a sluji in calitate de cälärej inaintaş; als Vorreiter dienen. 1757: Sipos János ... az Gyekel udvarban nevelkedett volt fel s Felejtárnak tették, s Két Esztendeig Felejtarkodván ugy szöket el innet [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8].

fullajtar-nyereg előlovas-nyereg; şa pentru cälärej inaintaş; Vorreiter-Sattel. 1780: Fellejtár nyereg báránybör rajta, s egyéb hozzá valoival [Bethlen SzD; BK].

fullajtkodik fullajtkodik; a sluji in calitate de cälärej inaintaş; als Vorreiter dienen. 1757: Sipos János ... Két Esztendeig Felejtarkodván ugy szöket el az ota kobarlojában vagyan [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8].

fullajtárság fullajtári szolgálat; slujbä de cälärej inaintaş; Vorreiterdienst. 1752: János és Mihályinnen Nagy Gyekéből Szökének ell ... János Fellejtárságból, Mihály pedig ... az udvarból Eget bor főző Mesterségből [Gyeke K; Ks 5. IX. 9 Joannes Senior Biro (65) jb vall.]. 1757: Sipos János ... Arván maradván az Udvarban Néhai Kornis István ur bé vétette, felnevelevén Felejtárságra aplicatott [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8] | Flóra Demeter ... feketeszeg Legényke volt, az Udvarban az Tselédek Gyomrosnak nevezték, de az után a Fellejtárságból el szöket [Gyeke K; Ks 4. VII. 7].

fullánk *vall*, *dtv* kb. tör; *capcană*; Falle | méreg; otravá; Gift. 1740: az Ördöget koporsóban tétetvén, ki szaggatá a Koporso fulánkját [Mv; Told. 26a].

fullasztó. Csak e szk-ban; numai in această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: ~ *hurut* ? asztmás légsöhurut; catar bronşitic/astmatic; asthmatischer Luftröhrenkatarrh. 1853: halt meg Pongrácz János ujjparaszt 45 éves korában fullasztó hurutban | halt meg Zamánc Laczí 2 éves fullasztó hurutban [Dés; RHAK 44–5].

fülő ' ? ' Szn. 1579–1581: Fwlo Mattias rygy hazával [Kajántó K; BLt, GyU 2]. 1597: alperes fulo lorinczne Katalin ... dersi* [UszT 12/25–6. — *Derzsről (U) való].

? Hn. 1848: A Kis fulloba (k) [Maroscsúcs AF; EHA].

fundáció alapítvány; fundatie; Stiftung, Fundation. 1726: adtam levelet Tiszteletes Pater Jezuita Uraimeknak, mint hogj ott Fundatiotis tettem eö kegjelmeknek szerzetinek azzal az házzal (így!) [Berz. 13. III/15]. 1736: Clericusokra avagy kis papokra nem vala több fundationk, hanem Olmuczbán, Morvaországban fundált volt XIII Gergely pápa két alumnus kis papra, ugyanazon pápa ... Bécsben a szent Borbára convic-tusában más két kis papot fundála Erdélyre [MetTr 423].

Szk: ~n *lévő*. 1774: Kolosvárat az Fundation lévő Fejér Árváknak minden Esztendőben 50 köből Buzát szoktak adni s adminisztrálni [Mocs K; KS Conscr. 72].

fundál 1. alapít; a fonda/intemeia; stiften, fundieren. 1592: Caroly kirali ket original lewele, melliet eo maga confirmalt, Coloswarnak zabadsagirol, az eo Bossinek Zent Istwannak priuilegiumitis ratificalwan ky ez varost fundalwan, amely priuilegialmokal ekesitette volna [Kv; Diósy-Ind 41]. 1736: Fundált vala ... academiát Kolosvárra ama dicsőséges örök emlékezetre méltó lengyel király Báthori István, és ugyan Erdélynek dicsőséges fejedelme Báthori Kristóf [MetTr 424]. 1824: a' Sülelmedi^a Ekklesiát Nagyságod fundálta, Nagyságod apolgatta, és Nagyságod tartya feun máig is [Perecsen Sz; IB Tamás Mózes lev. — ^aSz].

2. alapítványt tesz; a crea o fundatie; eine Stiftung machen. 1736: Olmwezban Morvaországban fundált volt XIII. Gergely pápa két alumnus kis papra, ugyanazon pápa Austriában Bécsben a szent Borbára convictusában más két kis papot fundála Erdélyre [MetTr 423]. 1798: minden Reff. Szt Ekklesiák(nak) papjai olyan Tabellát készítsenek a' melyből világosan ki tethessék, hogy ki, mikor, mennyit, s mi végre fundált légyen? azon fundus kinél, s micsoda securitással légyen elocalva [M. bikal K; RAk 24].

3. alapítvánnyal ellát; a inzebra cu fundatie; mit einer Stiftung versehen. 1736: Nagy Szombatban az Veres collégiumban, ugyanott az szent Albert semináriumban, Kolosvárott az clericusok semináriumban ... még bővön vadnak fundálva az clericusok | gróf Apor István bévivén és fundálván az minorita barátokat Vásárhely mellé az Kantában^a, az 1693 esztendőben [MetTr 423–4, 442. — ^aRégebben külön település F. Fejér m. és Kézdiszék határára, később Kvh-nek egyik városrésze].

4. kb. kiváltsággal ellát, kiváltságot; a acorda privilegii; bevorrechtigen, privilegieren. 1780 h.: Az 1771ben 8dik Maji költ Kirallyi Rescriptumban a' Boldog emlékezetű Koronás Királyné Maria Theresia Aszszonynak rollunk is Torotzkai Verős Kovátsi Mesterséget folytatokrol, Vas-hámorak és Kohok mellett lévő mivesekről, Bányászokrol, Szén égetőkről és dolgosokrol kiket ezen Metalurgiai statusban a' régi Szt Királyok Antecessorinkat Styriabol Regia conventiora bé hozván 's itt illocalvan allítottak 's fundáltak, az üdök váltazasi miá rajtunk történt elnyomattasunk köztis Kegyesen emlékezni Méltoztatott, és mind a' Kirallyi Vajda-Hunyadiakat mind minket az igaz Bányászok közze számlálván azon Királyi kegyelemben mint más igaz Bányászokat részíteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2].

5. létesít; a face; anlegen, errichten. 1807: azon Malmokon belőlől (l) lévő Szigetet maga Iffiabb Rettégi Sigmund Ur fundálta, és maga plántálta mind azon élő fákat, a melyek azon Szigetben meg találatnak [Apahida K; RLt 2].

Szk: *sáncot* ~ sáncot/földvárat hányat. 1653: Onnat Básta méne Dééshez^a, és ott erőss sánczot fundála a város felett^b, és ott is elegendő hadat hagyván, ő maga Szakmár felé kiméne [ETA I, 62 NSz. — ^a1601-beli eseményre von. feljegyzés. ^bValószínűleg a városnak azon a részén, a későbbi Felsőstátéren, amelynek környékét még e század elején a désiek Óvárnak nevezték (l. erre ETF 101. 27, 48, 61)].

6. alapoz; a face fundatie/temelie; fundamentieren, unterlegen. 1574: Az cementnek fundamentomanak alapattiarol A cement Negy allatokra vagyon fondalva: teglara, sora, fekete onra es veres rezre. Mert ezek nelkwl az arannak az o tekeletessege es allapattiarra Nem hozhatny [Nsz; MKsz 1896. 291]. 1705: Kgl's Vrunk eo Felsőge ... Eleinek dítsiretes jo példájára az miképpen Birodalmanak kezdetit] k(e)g(ye)lmességen akarta fundalni, ugy mostis ... Gratiat és minden eddigh valo tselekedetektől generalis Amnestiat offeral [Nsz; KvLt I/192 gub-i rend.].

7. jog vmire alapít; a baza/intemeia/fundamenta pe ceva; auf etw. gründen. 1592/1594: ez Moldowaj Geörgi ... ielenti hog az meli hazban en lakom mostan, az eő attia haza ki volt eöwe volna ... az Actor fundallia Actioiaba hog' Jure success(i)o<nis> eöet illeti mint Attianak legitimus heresett [Kv; RDL I. 63]. 1593: en Jm ... Jlyen walazt tezek Ertem azra fondalta keresetih hogy az my Attiank Orozhegy Albert hazat Attak volna el [Szu; UszT]. 1600: Mierthogy penigle(n) igassagomat effelewl megh akarja tartani, es dolgat ollyra fundallia ki meegh az teörweny elött wolt, azt mo(n)dom hogy walamit raita(m) keres, az mind rea ter, affelet eöreöksigemet minde(n) pertinentiaiwal megh tartozik adni [i.h. 15/247]. 1613: Le teszj ugyan az detentis procur(ator) az tisztasagot de mindenekben nihilominus mikent ez ideig ennek útannais, czak az Urunk ő F(elsé)ge kgme, gr(ati)a ledelehez tarttya magát. A mint hogy első kezdetettis azon fundalta [Kv; PLPr 1612–15. 97]. 1737: Mint hogy azert az A ő Kglme maga actiojat ollyan Contractusnak violatiojara fundalta a mely soha nem wölt, mostis sohun nintsen azert méltán meg kívánom a Jure hogy valamit az A ő Kglme ezen praetension fundalt, mind Certificatioja actioja, processussa Corruallyon [Torda; T]jk I. 137–8]. 1796: mint hogy ezen Aszszony a' maga vallomását ... Számtartójától vett hallomáson fundálja azért ezis hitelt nem érdemel [Mv; TLev. 5/16 Transm. 53, 71 tábl.]. 1821 h.: Ezen nyilvános tehetlenségén kivül Néhai Rákosi Boldisárnak fundálták a Felperesek ezen kereseteket az Alperes Aszszonynak felette nagy tehetőségén mely szerént egész arra valóságától fogva mind idegen testek után vágított és hajtott ..., az alperes még Léányságatis törvénytelen és botránkozottó módon változtatta aszszonyi állapotá [Kv; Pk 2].

Szk: (*vki*) *beszédén* ~ vki beszédére alapít. 1764: a mely fatens p(rae) tendaltatik oculatusnak lenni ... az, háromszor meg eskettetvén a két

felek részéről, mi nemű difformitásokat subinferal, az Inquisitoriabol constal, ergo látni valo, hogj] beszédin nem lehet fundálni [Torda; Tjk V. 203]. 1737: Tudom azt hogy ... Egyed László csekély eszü ember volt beszédin nem sokat lehetett fundalni [Szentzerésbet U; Borb. II. Idősb Török János (61) ns vall.].

8. kiagyal/eszel/tervel; a náscoci/scorni; ersinnen. 1771: (:bor korcsomárlása iránt jöven elő holmi szok:) Batka Janos Ur(am) szemben fogva(n) ilyen szokkal monda: Kgltek fundalta ezt nem más [Dés; Jk].

fundálás 1. alapozás; fundare, asezarea temeliei; Fundamentierung, Grundlegung. 1582: Az kanytho patakara eó keglmek chinaltasson eg keó hidat Zegeoggiek eg' vag ket keomiwessel, kik mind keowenek Mezenek viselliek gongiat, es Rakasanak, Az fundalasa mikor lezen, Akor eó keglmek lassanak hozza [Kv; TanJk V/3. 253a]. 1592: Ammi az Var falanak epwletit nezj ... Kerik eo kegmt Biro vramat hogi az fundalasanban teob ehhez erteo szemeliek legienek jelen [Kv; i.h. I/1. 185]. 1674: (A templomvár) fundálására az sok kóborló ellenség miatt nappal csak hozza sem férhettünk, hanem egy éjjel szép holdvilágon elfundáltuk, és ... úgy építénk, hogy Szent Mihály-napjára az kapuját is felvonúk és beléreszkedénk [BTN 50]. 1746: Mind első Fundálásakor az Utrumban forgó malomnak ... hogy valaki impediálta vagy háborgatta volna benne a' Néhai Méltóságos Mikola Urakat, akármikor is Semmi impedimentummal nem tudom [Dombó KK; JHb XIX/7].

2. telepítés; asezare, colonizare; Ansiedlung. 1592: Felek* fundalását az wt eorizetiért, paranczolta Lajos kiraly a' Coloswariaknak, donalta meghis, hogi soha Eottwenedet ne aggion, Orzagh Adaiaban reszes ne legien, Espan Jaras se legien otth az Orzagh falwj keozibe Ne zamlaltathassek, hanem a' Coloswary Byro itilhesse megli eeket, erreol egy nehany lewelek vadnak [Kv; Diosy-Ind. 56. — *A városnak Nagy Lajostól 1372-ben telepített, tőszomszédos jobbágyfaluja].

fundálhat vmire alapíthat; a se putea întemeia; auf etw. gründen können. 1792: (A város) az emberi emlékezetet fellyül haladott időktől fogva az Hid Vám Szedésnek usussában volt, mely usust hogy Helységünk valamely Privilegiumon fundálhatott ... Archivumunkban tsak magokra heverő Királyi függő Petsétek könnyen lihetővé tésznek [Zilah; Borb. II].

fundáló építőmester; maestru arhitect; Baumeister. 1585: 27 Juny ... Jöwe az varady fundalo* az Olaz atunk 4 louat alaya vgyan varady Kuczyszak bor gywtó zolgaya Jstua(n) 4 lora fizette(m) fl. 1 ... July Jöwe vyzza az fundalo vgyan azo(n) kuchyn Börgywtó Fában 4 lora fizette(m) Hunyadyg f. 2 [Kv; Szám. 3/XXII. 10. — A váradi vár e tájbeli építkezéseire l. Banfi Florio: EM XXXVII, 301. — Balogh Jolán, Vég-Várad vára.

Kv, 1947. 15]. 1591: Die Aügüsti Mondro Jakob vzyi Gingatt, az fundalot Tordara 3 Lowal f — d 75 [Kv; i.h. 5/I. 80]. 1625: Fundalo Jacob Varadrol erkezwe(n) ... Az meli Brassaj Szaszok az Fundalot s szolgait ..., hoztak, hogj ... vgjan azon Szekereke(n) Fejerwarra vgyek ... Attam ... Abrakotis [Kv; i.h. 16/XXXIV. 120]. 1650: Az Olasz Fundalot* Viszj Varga Thamas Fejeruarigh Attam f 4 d 37 1/2 [Kv; i.h. 392. — *Talan a híres olasz építész, Agostino Serena (vö. Balogh Jolán i.m. 35)].

Szn. 1625: Fundalo Jacob Varadrol* erkezwe(n) ... Az meli Brassaj Szaszok, az Fundalot s szolgait hoztak, hogj ... vgjan azon Szekereke(n) Fejerwarra vgyek ... Attam ... Abrakotis [Kv; i.h. 16/XXXIV. 120. — *A vár e tájbeli építkezéseire l. előbb az 1585. évbeli adalékhoz csatlakozó jegyzetet]. 1645: Fundalo Jmreh [Kv; Tjk VIII/4. 1].

fundálódik alapozódik, alapul; a se baza/ întemeia pe ...; sich auf etw. gründen, auf einer Sache beruhen. 1797/1799: mint hogy azon praetendált Privilegialis Levelet ... a' Tanuk közzül senki sem látta, hanem az ő Vallomások, egyenesen tsak az All Peres és néhai Báro Thorotzkai Gáspár magok ki nyilatkoztatásán fundálódik ..., most a' Biró előtt, azon Keresett Privilegialis Levélnek Kezénél, és a' Famillia Archivumában valo lélelet ... tagadja [Torockó; TLev. 5/16. 413].

fundáló-mester építőmester; maestru arhitect; Baumeister. 1589: 26 (Septembris) Az fundalo Mester eoczenek Biro vram hagiásabol veottem vczorara ... Sulimot, keortuelt d. 4 [Kv; Szám. 4/X. 37] | 23 Nouem(bris) Temp Janos B Ak vitte el Az feyedelemnek fondalo Mesteret Desy 7 Loual fizette(m) f. 3 d. 50 [Kv; i. h. 4/VI. 116 Stenzely András sp kezével].

fundált alapozott, alapult; bazat, întemeiat; begründet. 1736: az említett Contractus helyyesnek, és Haza Törvényén fundálnak nem ítélhetetik, valamig annak Punctumi, Ngtok által nem legitimáltatnak [Nsz; JHb XXXV/30]. 1742: nem kétlem hogy Nemes Hazánk Törvényén fundált Jussom s kedves Bátyám Uraimék előttis nyilván lévő nagy kárain jussom(na)k s praetensioim(na)k meg hányására, jól megfontolására, és következőképpen azokért engemet illető egész Consolatoria ne hajtsák s indítsák kedves Bajtám Uraimék [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérése]. 1796: a' Torotzkaiaknak azonn Interessatus, és hitelt nem érdemlő Fassioján fundált assertumok, Consideratioba se vétessék, hanem Simpliciter rejicialtassék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 91 tábl.].

fundáltatik 1. alapoztatik; a fi întemeiat, a se întemeia; gegründet werden. 1746: azon malom igen regi melyre nem is emlékezem hogy a' mikor oda, arra az helyre a' melyen vagjon epittetett és fundáltatott [Ádámos KK; JHb XIX/7].

2. alapíttatik; a fi iníintat, a se iníintá; begründet werden. 1746: A' Sz. Iványi Ekklesia nem igen régen fundaltatott [SVJk]. 1769: ugy halottuk régi Öreg Eleinktől hogy még mikor ezen Falut a Magyarok lakták akkoris ezen Telek Ecclesia Fundussa volt, és mikor az oláh Ecclesia itten fundáltatott, az akkori Possessor uraktól is Ecclesia részire hagyatott [O.horváti Sz; BfR 88/5. Avosán Silimon (77) jb vall.].

3. jog vmire alapoztatik, vmin alapul; a se baza/intemeia pe ceva; sich auf etw. gründen. 1597: Constal az bizonsagokból hogy Sardy Janosne diuersis temporib(us) et locis az vra feleol hirdette az giazlatot, melireol semmi egienes tanw ninche(n) .. hanem fúndaltatnak az bizonsagok chiak az azzony es leanka bezedere [Kv; Tjk VI/1. 102]. 1763: minden igazsága az Anak in eő, hogj nem Boros Miska, hanem Farkas Josi gjujtotta uolna fel a házat, s' magok közzett lett vetékedés közt, agnoscalta volnais azt Josi, tsak két fatensek fassiojan fundaltatott [Torda; Tjk V. 158]. 1732: a Citalt 154dik paragraphusnakis, mellyen a Deliberatum fundaltatott nem az volna az értelme [Hsz; BLev.]. 1787: ezeken kivül némely temonda hirektől is inquiraltattak az Inctusok, az Actorok ellen ... ha jozanon gondolora vétetődik a Fatenseknek Fassiojok tsupán tsak temondán fúndaltatik [Martonfva Hsz; HSzjP]. 1792 k.: ezen jövendőbéli Székelly katonáskodás(na)k plánuma ... a' Léopoldinum Diplomab(an) Haza Törvényeib(en) és à Székelly Nemzetnek ős, Törsökös régi Jusaib(an) fundaltatik [UszLt X. 80]. 1802: Sombori Elek Ur ... p(rae)tentioira nézve tartam magam a Processus Institutumhoz, az az az Approbatalis Törvényhez, mellyen ezen Határ osztály fundaltatott [M.zsombor K; Somb. II]. 1808: sajnoson érezzük, hogy ámbár Czéhunk erőss Privilegiumon fundaltatik, mégis annak nagy romlására Kontár Mester Emberek támadnak [Kv; AsztCLEv.].

fundamentális alapvető; fundamental; grundlegend. 1767: az eő Nagok közt visszason valo elesnek fundamentalis okat nem tudom, ha nem látom asztal hogj miolta meg osztaztanak egj más ajtojan igen keveset alkalmaztonkadnak [Branycska H; JHb XXXV/45. 15]. 1778: nagyonis contendálódóm az Öcsém uram szép, és fundamentális leírásával a dolognak [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. 1817: hogj pedig a' Soós kut sokszor bé zárva volt, ... mindeneknek a' Contrás legjen fundamentalis oka [K; KLev.].

fundamentum 1. (épület/építmény)alap; fundament, temelie; Grund, Fundament. 1584: Az Nagy Themplum Aitaya elot az Mezesz pogachyat holot arolyak Az fundamentomat meg Chinaltatam [Kv; Szám. 3/XV. 8]. 1593: Az hidnak az fúndamentomat asta meg 8 ember Attam egynek d 12 f — d 96 [Kv; i.h. 5/XXI. 25]. 1597: Kerestelnek Az keozegonek attunk f. 6 ... Az kaianto veolgyben zeget padimentom es fundamentomba valo keoet (!) | Mikoron az fúndamentúmat rakni

keztük, Az keomiwesseknek regi nem Jo zokassok zerint, Az Epwletnek confirmatioiara attam Eotwen penzt [Kv; i.h. 7/V. 2, 7/XIII. 3]. 1623: A bastiahoz ... Ez Eztendeob(en) kuleomben hozzáya kell fogny ... Allasson valamj 20 keomyuest neky es az fundamentomaboll hozassa fel anyera hogy 4 Rendell faragott keouell zereltesse be, hagia Cziak abban azt, az fundamentomon feüüll Egy Ember Magassagra [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1636: uagyon mostan uyolagh Capitan Ur(am) által epittetet keő pince fundamentomától mind uy [Siménfva U; JHb Inv.]. 1687: Vagyon két kis bolt ... Mindenik jó fundamentoman kőből vagyon fel rakva [Cszs; CsVh 93]. 1737: Nms Várasunk külső Hidjának ... jo fundamentummal és modalitással lejendő meg-epítettésére ő kglmekis kéz bé adassal obligáltak magokat [Dés; Jk 487b—8a]. 1804: itt a' mi határunkon ma is egy helyet Ur Dombjának hívna, erről az Ur Dombjáról pedig azt beszélik, hogy ott lett volna Báthorinak a' Bagosi Udvarháza, ennek a fundamentomat nem olyan felette régegn, leg alább az én értemre, fel hányták volt egyszer bizonyos Cancellisták parancsolatjából [Bagos Sz; EHA]. 1814: midőn aztot* fel ásták, mint hogy a' Fundamentum Szegeletinél ásták a gódrót, s tartott tölle a' Nagy Atyám, hogy az Ház a Fundamentumainak szegeletit meg gyengitti [Dés; Ks 79. 29. 780 Sz. Czegői Balog Sigmund vall. — *Ti. a kapufélfát]. 1815/1817: Ezen Malom a fundamentomába vert cserfa tőzvekekre jó móddal helyeztetett Talpakon áll [Szu; TSb 47]. 1844: a' lisztelő malom nem éppen egészen fundamentomostol ujjból építettett [Abafája MT; TSb 22]. 1864: a' kaszálló részbe a' templom fundamentomára akadtak [Méra K; KHn 243]. — L. még ETA I, 148.

Szk: ~ *ásni*. 1590: Fúndamentu(m) asny fogatunk 7 embert ... d 84 [Kv; Szám. 4/XIV fogház-szám. 9].

2. (építmény) alja/padlózata; duşumea, pardo-seală; Unterbau, Bedielung. 1584: Az eskolaba az eoreg Comytasba hogy Az fundamentomat hozzw dezkawal meg zezeztek veottem 110 Leczet tezen f l d 56 [Kv; Szám. 3/XV. 10—11].

3. alap, alapzat; fundament, bazá; Fundament. 1736: áll földel tőltött tűzhely fundamentomon, paraszt veres kájhákból, meg vadnak csinos ablak ráamtskájok és rájok szegezett apro vas Soroktskákkal egyetemben [Várhegy MT; CU XIII/1. 111]. 1742: A Kémény jó erőss Fundamentuman Téglából vagjon ki rakva [Pókafva AF; JHb XXV/58]. 1836: Határozás: Hogy egy uj és otska Kementzének fel rakasa fundamentomostul meg takarítása két forint váltoba [ZFaz.].

4. talapzat; postament; Postament. 1736: Az keresztjáró héten első nap mentünk Fenes felé, az mint az löjtő bémegyen az Gorbó pataka felé arra az hegyre, ott volt valami elromlott kőszolpnak a fundamentuma ... harmadik nap az monostori templomot kerüljük vala meg [Met-T 434].

5. talp, talpazat; talpá; Gestell. 1714: Útő Orahoz valo őszkez (l) meg aranjozott ezüst kőrőkes (l) fundamentomaval fl. Hung 20 [SzB/-Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 44].

6. alapanyag; materie de bază; Grundstoff. 1574: Az cementnek fundamentomanak allapatariol. A cement Negy allatokra vagyon fondalva: teglara, sora, fekete onra es veres rezre [Nsz; MKsz 1896. 291].

7. ok; cauză, pricină; Grund, Motiv. 1577: Meg ertettek eo kegmeK Byro vram zawabol az chyery Clastromba valo Mester, és pap dolgat Miert hogy penig eo kegmeK nem byzoniosok my moddal legienek ot es my okbol Ieotenek oda, keryk eo kegmet Byro vramat, hogy az Romay hwten valo vrainat hywassa be es ertekezzeK eo kegme teoleek e dolognak fundame(n)-tunarol [Kv; TanJk V/3. 15a]. 1618: bizony megghiggye Nagyságod hogy Erdelybe Nagyságod^a körül báthorizmus forog ... de fog lenni oka, fundamentoma az Báthori András hírének, meg higgye Nagyságod [BTN 133. — *A fej.]. 1655: Ennek a rút támadásnak én semmi bizonyos nagy fundamentumát nem hallok egyebet, hanem mondják köz hírrel, hogy német practica lett volna [ETA I, 159 NSz]. 1718: hogy az első Contractus ezen az okon fel bomolhassék, fundamentumát nem látom [Ks 96 Apor Péter lev.]. 1874: Dobai Mihály Uram ... a' Czéhon kívül pedig tudom csufondáros Ember szokott lenni hol egjhez hol másához, nevezetesen Exponensekkel eleitől fogva sokat czivodott perlekedett; de mi lehetett fundamentuma bizonyosan meg mondaní nem tudom [Dés; DLt 56. 11–2].

8. indok; motiv; Anlaß; Beweggrund. 1718: Varga Aszt: Marton Mester ... kívánságá(na)k fundamentuma az, hogy mivel ennekélőtte ugyan az Remekért esztendeig valo szolgallatytát fel könette volt de minthogy már meg mátkásodott ne kényszerítetnek arra hogy azon esztendőt egészen el töltené [Kv; AsztCJk 101]. 1780: szenvedhetetlenebb dolog ez még annális hogy a' mint értettük ezen fundamentamból lábat vettenek és találtattak Communitásunkban olyan emberek, kikis ... az Tavalyi egész Esztendő(en) el maradtott Fútatásbéli^a Restantiáknak fel szabadittását Jnstállják [Torockó; TLev. 9/19. — *Értsd: vasfújtásbéli].

9. álv (jog)alap; bază; Grundlage. 1580: Vrnk eő Naga valazetele foróg vgya(n) fundame(n)-tono(n) a mint ekedigh is eo kegmeK az Idegen bort magiaraztak ra(ti)one po(ssess)oris twdny illik [Kv; TanJk V/3. 230a]. 1592/1594: Tisztelendő Birak vrain az hazban valo igassagomat cum declaratione igi mutogatom es magiarazom meg, hog' az en gazdam azonnak az Attia Andras Kowachl vagion immar 16. eztendeye hog' birta elteigh s mind en post mortem Andrae Kovachl meli ellen te soha sem Contradicaltal, sem p(ro)-testaltal sem epitesetől nem inhiibealtal, nem ellenzetel holot ez varoson laktal ... hanem mostan latod hog' meg epitetem ... zeretned az ep hazat melinek meg kereseseben ninchi funda-

mentomod es Corrual kereseted Cum poena si Juris erit [Kv; RDL I. 63]. 1613 k.: Tudván és ertvén azt annak az haznak proprietassaga per devolutionem honnet és miczoda fundamentomból derivaltatot volna Zok Peter kezehez, és kit kellene Concernalni de Jure successorio et haereditario ... Ugy kellett az idegen Emptort az meg mondot haznak emptiolatul, nagy somma pénszel el vettmem [Kv; PolgK 138 ifj Heltai Gáspár not. kezével]. 1661: Az Nyuszulyi (l)^a joszagrol talaltatot ... egy level, melyből igaz successionk(na)k derek fundame(n)toma elucssal [Sófva BN; Ks 41. K. — *Noszolyon (SzD) lévő]. 1735: azon Ház vagj Telek lévően egjik fundamentuma az A keresetinek kellett volna azon Teleknekis Vicinussit specificalni [Dés; Jk 155a]. 1780: hómi bajaskadások iránt Városunk gyűlése lévően, ez eleiben adtuk illyen fundamentumból méltónak itélhető kérésünket^a [Torockó; TLev. 9/17. — *Köv. a kérés előadása]. 1806: minden solymosi es korodi partinuculáknak a' Ngod kezére léjendő kerítését tőkélletes fundamentumon munkába vettem [Mv; Ks 101 Thuroczky Károly lev.].

Szk: ~ kívül alap nélkül. 1681: Első meg indításkor^a szoktak fel Susztot observalni; ez minden Ratio s Fundamentum kívül valo dologh, mert valamint az hétnek feléb(en) meg indíthatyák vgj meg lehet az hetnek kezdetin azért a' modo ezis ugi observaltassék [VhÜ 61. — *Ti. a bányászásnak] * ~ nélkül alaptalanul. 1738: Amint repetalt Expositiojokkal látzik a Nemes Miklosvár Székieknek, nem fundamentum nélkül sollicitályák az Incl. Pest varmegiana Leglo Bagasiájának rollok, és in specie Bölönből, más socia Székre valo translocatioját [Ap. I gub.]. 1764: minden fundamentum nélkült imperialni az oculatiat nem törvényes [Torda; TjK V. 232]. 1796: minden fundamentum nélkült mérészlik a' praetendens Torotzkaiak, a' Szombati Wámhoz valo Törvényes Just magoknak vendicalni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 51]. 1798: ezen állítása, hogy sükeretlen, és fundamentum nélkül való legyen, világos a' Fell-peres által x betű alatt bé adott Inquisitioból [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

10. létalap; baza existentei; Lebensunterhalt/-basis. 1786: Thoroczkon az Vas miveles fundamentuma az Lakosaknak, mert az Nap számos Embereket is az Verős kovácsak tartyak, és ha azakat az Vass mivelestől Banyoszságtól (l) el tiltanak s el fognak, itten lehetetlen volna meg élni, az Felseges Királyi Portiot fizetni [Torockó; TLev. 4/13. 20].

11. anyagi alap; bază materială; materielle Basis. 1734: (A) specificált Vén hegyi kisbe szőlőt N. Fekete Mihály ur(am) első feleségével conquiralta de azon első Feleségének bonumiból lévően az acquisitionak fundamentuma és azon szőlőnek pusztasagából való meg építésével is (: mint hogy ep volt :) maganak N Fekete Mihály ur(am) just nem approprialt [Torda; TjK I. 30].

12. kb. lényeg; esenřá; Wesentliche. 1736: im itt, az mennyiben eszembe jutott, az nagy lakadalmakat frám le, de ebből eszedbe veheted az alább valo lakodalmakat is, mert azoknak is csak az volt az fundamentuma, ha az pompa szintén ugy ki nem tőlt is [MetTr 392].

fundamentumépítés (épület)alapozás; depunerea fundatíei; Fundamentierung, Grundbau. 1607: A fogat keöz bírák Intezeset bizonittiak az keömi-veseknek Vallasais (igy!) hogy ... az J. fundamento(m) epitese jo es helien vagyon [Mv; MvLt 290. 12].

fundamentumkő alapkő; piatră fundamentală/de temelie; Grundstein. 1834: A Casárma fundamentom köue le tételekor Czehunk és a több Czehokkál együt ezen solemnitással hazakiserésével a zaszlonak költődöt el 10 Rf 12 xr [Kv; AsztCLev. Kül. Perc. 14].

fundamentumocska szerény létalap; bază de existenřă modestă; bescheidener Lebensunterhalt. 1692: minden szántot földeim redeáltak ki annál nagjób kár, s eletem fundamentumocskájának ebben az hazáb(an) meg szakadása [Monostorszeg SzD; Ks 9. XXXVIII Buday Sigmond lev.].

fundamentumos 1. vmire alapot adó; care serveşte drept bază; einer Sache zugrunde liegend. 1673/1681: Hunyad Varossa Birajanak, es Polnadgyanak Supplicatiojara valo valasz. Ezen Usus ugy hizsem csak per abusum csuszot be mert semmi fundamentumos iras sem az Urbariumban, sem masut ne(m) talaltatik [VhU 451 Thökölyi Imre vál.]. 1814: reméljük, hogy illy fundamentumos, és részekre igen hasznos leveleket kaphatván kezekre bennünket jo szívvvel ki elégitte-nének [Dés; Borb. I].

2. alapos, megalapozott; întemeiat; begründet. 1697: Bethlen Kis Ferencz és felesége, Gellert Kata között a' divortiumra illyen fundamentumos okokat látunk [Szjk 301]. 1807: Ezen váloztatt Közönség ... Törvényes és fundamentumos okaira nézve kötelesnek nem tarthatván a Gát tsinálásnak fenn tartásábann parantsolt terhet magára venni, kéntelen mostis ... Depraecatioja mellett mostan is meg állani [Kv; KmULev. 3].

3. indokolt; motivat; gerechtfertigt, motiviert. 1820: legfundamentumosabb tselekedet lenne az, ha ... a' Migős Uradalom ... a' felmérést tsak egy helyen kezdetné el az idegen Conscriptorokkal is [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ír. Gentsi Aloj-sius krájnik lev.].

4. alapvető; fundamental; grundlegend. 1635: az Warasnak, Kegls vrunk, fundamentumos ereossege az Czehek(ne)k ereossegebeol al, minden alapu wdeoben [Kv; KvLt Cehir. I. 15].

fundamentum-talpfa (épitmény)talpfa; grindă de bază; Grundbalken. 1781: az Abosfalvi Mi-

hály mester már bé is rakta vőlt a malomnak fundamentum Talp fát [Mihályfva NK; Eszt-Mk].

fundamentumvetés alapvetés, megalapozás; punerea bazei, fundamentare; Grundbau; Begründung. 1725: Vagion itt Thorda W(á)r(me)gjb(en) Bogáthon egj becsülletes Medicus Felfaluj Mihály Vram ... mint Uj Gazda Economájának Fundamentum vetése körül bajmolozott [Dátos TA; Ks 95].

fundátor 1. épitőmester; mastru constructor; Baumeister. 1558: 27 May Juta Az warady fundator heted magaul vgia(n) Azo(n) waradj kuczisok wiűek Tordara ... 6 Juny ... Az fogarasy kiraly fundatora Jú wolt Ide Loway el farattak Baniabukinel, B Vra(m) kuldotte eleiben Kanta Miklost 2 Lowauul fizettem f — d. 25 [Kv; Szám. 3/XVIII. 6b Gellien Imre sp kezével]. 1590: Nyreo Josanak vachiorara valo keolchyege vgian Ezeon olaz fondatorokra Kyreol Czedeoala (!) vagio(n) Tezen f l d. 29 [Kv; i.h. 4/XXI. 18]. 1597: 21 Augusti. Az feyedelem fundatoranak kwitem B Vram Akarattyabol Egy pechyenyet f — d 10 [Kv; i.h. X/5. 28].

2. alapító; fondator; Gründer. 1792 k.: I. Leopold Tsászár, és az Erdélyi Köz Társaságnak 2dik Fundatora és helyly(en) állitoja a' Székelységnek ezen szabadtságát nemannyira Viszsa adta, mindsem annak az előbbeni időben valo törvényes lételét is meg ismérte [UszLt. X. 80 Plánum a székely nemzet állapotjáról].

fundátorné épitőmesterné; sořia maestrului constructor; Baumeister-Gattin. 1573: Beso (!) Ana fundatorne [Kv; Tjk III/3. 60].

fundatura völgyfenék, katlan; fundătură, cotlon; Talkessel/mulde. 1690/XVIII. sz. köz.: Lukats Deakne Irtojanya. Ennek felse Fundaturajaban Negyven egy rud [M.fodorháza K; RLt 1]. 1743/1747: Eltető Ferentz Vram ... tulajdon maga szénáját gjűjtötte ... azon Szilvaj nevű Fundaturájában [Szentegyed SzD; Wass. Ladislaus Csékei (40) ref. pap vall.]. | Látam hogj Eltető Ferentz Vramat az maga Fundaturájában lévő Szilvaj nevű helylyen verik | Eltető Ferentzet ... meg is vervén meg fogták abban fundaturáb(an) kiis Szilvaj eleje nevű [uo.; i.h. Kimpian Vizilia (44) zs vall.].

Hn. 1765: A Szurdok fundaturában (sz) [Buza SzD; WLt]. 1774: a' Szurdok Fundaturája nevű helylyen (e) [uo.; WLt].

fundus 1. telek; teren/lot de pămint; Grundstück, Session, Boden. 1623: Kegmetek az Creditorokot contentaltassa ha marhayok annyra valo lehet hogy szynten ehel haloka ne maradgianak de eoreoksegei Kegmetek senkit ne contentallio(n) mert az orszagh fundussa ne(m) Abalienalhatnj [Szereda Cs; Törzs.]. 1640: Vagion egy Gomb-

keoteois kinek kekedi Sig(mond) adot egj fundust [Km; GyU 48]. 1649: Szárhegy oldalaban valo Kapolnak mellett ualo fundus [Szarhegy Cs; EHA]. 1657: most azt az epitest az B. Ceh szublevallya harmintz forintokkal ... ab hinc in poster(um), ha mi bontakozas es fogyatkozas rayta leszen, tartozzek az B. Ceh restauralni saját keoltsegehe(n) rayta tartuan peniglen es mindazonaltal Patronus Uraim kezeket es autoritassokat mint Ecclesia fundussan [Kv; ÖCjk]. 1658: Görög István fundussa in dubio vagon armalissa ellen is contradicaltak [Zilah; EM XLIII, 307]. 1684: Rakoczi idejében mikor az nemes embereket fundusokat és külső örökségeket czirkalták ..., akkor azon örökségeken kik laktana(k) ..., ne(m) tudom [M.borosbocsárd AF; Incz. V. 51b]. 1695: adanak ... egj darab üles helyet ... mely ... fundus vagy üles hely redealyon viszontag ... Sera Geörgjre [Illyefva Hsz; BLt]. 1699: ada ... Mihacz Judit Aszszony(na)k es szerelmes kétt gyermekeinek, Evának és Boriczának ... egj fundust [Petek U; Hr 4/2]. 1703: Tofeus Mária Aszszonynak volna egy fundussa ... Borberek(en)* a Felső Várra menő Utczában [Utl. — *AF]. 1712: Azo(n) szőlőt, mind fundussáual egygyütt el alkutta volna eo Keeme ... Eperjesi Istvan Vram(na)k ... hetvenket magyari forintokon [Kv; Pk 7]. 1733: mithogy már most a mostoha fiam ... a Házbol ki tudva beres házban lakom, azért akarok magamnak kicsin fundust obtinealni [Torda; Tjk 17a]. 1753: Az Vdvar Fundussa Vagon a Falunak Csomafája felől való felső résziben [Borsa K; JHb III/84]. 1770: azon Magyar Utzai Örökségnek, vagyis Fundusnak Donatioja, és Statutoriája az ő kglme kezénél vagnak [Déva; Ks 73. IV. 49]. 1785: itt Thorotzkon, tsak nem minden Gazdának mint (!) Fundussa rajta lévő Epületevel, mind belső és külső Jozzágatskája, partim örökös, partim Zallag titulus alatt pénzében áll, mert ... vagy tulajdan maga, vagy Elei acquirálták, s vásarlatták [Torockó; TLev. 6/1. 19a]. 1803: akár kívül tégyenek alkalmat az Rákosi Fundusnak elocutioja Arendája iránt én senkinek azt nem engedem [Aranyosrákos TA; Pk 7]. 1847: A Tempлом Fundussát vizsgállya meg [Jobbágyfa MT; EHA].

Szk: *belső* ~ belsősgbéli telek. 1718: Tudgya é az vallo bizonyosan es njlan hallotta é hogy ... T. N. Sándor Mihály Vr(am) itt Sz Miháljon belső acquiralt fundussi hol vadnak? [Szentmihály Cs; Borb. II vk]. 1750: ezen most három Sessiora osztatot belső fundusokott Néhai Boros László vram mind együtt, az az Csak egy Sessioül birta [Borsa K; Mk IV. XXIV. 262]. 1766: ezen Szántó földet ... ezen belső fundus után valonak lenni tudom bizonyasonn [Tompá MT; SLt XLV. 6 Gallus Botos (76) ns vall.]. 1792: a Tanorok nevezetű helyben belső fundus [Martonos U; EHA]. 1812: Léven ... egy Belső Fundussa [Mezőbánd MT; TSb 45] * *belső örök* ~ belsősgbéli ősi telek. 1771: egj darab belső örök fundussa vagon Tusnad Szeretszégben [Tusnád Cs; EHA]

* *bennvaló* ~ belsősgbéli telek. 1715: jöve(ne)k mi előnkben ilyen becsületes két egy testvér Atyafiak úgy mint ab una Bakcsi Ferencz Ur(am) a parte vero altera Bakcsi István Ur(am) ambe partes Sepsi Szekiek Ethfalviak p(rimi) p(i)lusok minket meg bírálván kezek bé adásával Celebralanak benn valo Fundusokból és örökös földékből ilyen örökös divisiot* [Étfva Hsz; Borb. II. — *Köv. az osztozás részletezése]. 1735: levén egj igen kitsiny ben valo fundussa mellyen tsak egj Házotska vagon [Kissolyos U; Márkos lev.]. 1744: egj ben valo Fundust ... meg vettem örökösön [Sszgy; Kp I. 153] * *bojéri* ~ bojéri kiváltságos telek. 1677: Kglmes Asz(ony)om ... fundusom régi Boérsága hiteles Relatoriamból constál ... Ngodnak könyörgök al(á)z(ato)san kgl(me)s resolutioja Szerint az Boeri fundusrol nova Donatlot ... kglsen megh <a>dni meltoztassek [Szád.] * *fishális* ~ kincstári telek. 1819/1831: Kolosvári István, és Komlosi Sámuel Testimoniumok Kolosváron egy Fisc(alis) Fundus meg betsüllése iránt 18a 8bris 1732 [Aranyosrákos TA; Borb. II] * *kolonikális* ~ jobbágytelek. 1643: egy Colonialis fundust adtam volt Eoreokeoseon, Istenben el Nyugutt Dioson* lako Nagy Istuan batiamnak [K; Ks 65. 43. 10. — *K]. 1760: adták ... az meg irt Málami ... és az Árpastai ... Colonialis Fundusakat cum appertinentys zálogba két száz magyari forintakba [Dés; BK Joannes Alsó de Nagy Pestény (60) vall.] * *krájniskális* ~ krájniki telek (a krájniki tisztségért járó lakótelek). 1795: A melj hét szekér szénát fel adtanak minden Esztendőben ebből ... a hetedik ... a Krájniskális funduson termett [Dobra H; Ks Dévai urad. Mixtae rellatoriae et documenta XXVII/1–12 Kiss Lukáts volt krájnisk kezével]. 1798: Az Krájniskális Fundus ... körüdes körül tsak nem regiben erigált támaszas sövény tövissel belésszázott, mind azon által szalma fedél nélkült való jó kertekkel vagon kerittve [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27] * *kuridális* ~ udvarház-telek. 1760: Falub(an) ... Possessiok régi és ujjabb Curialis Fundusak, nyilas és nyilatlan Házhelyek [Szava K; RLt 4]. 1767: az Curialis fundusnak ... nagy része körös környül pusztán hagyatott, melyből eset az, hogy az barazdais, mely distingvált az irt Curialis fundust az szomszedoktol, oblitalodot, el annyéra, hogy mostan ujra kellett az egész Curia Circumferentiait barázdaltatni [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1841: adom Nemes Josef Úrnak a Báro Kemény részen, és Szepesi János Úrtól biratott Curialis fundussai bütüben lévő egész porondomat in gura szeketuri [A.szócs SzD; Bet. 5] * *megnemesített* ~ nemesi kiváltságolt telek. 1674/1687: Popa Peter es Popa Janos Uramek ... bizonyos szükségeknek el tavoztatására kényszeritettek volt ... Haczog Varossaba(n) ... egy megh nemessitet fundosokat, haz helyeket ... Zalogban vetni hűszon öt magyari forintban f 25 [Hátszeg; VhU 359–60] * *nemes* ~. 1647: Az Varasnal uolt Zallagban ... Varasi fundus ... De az Varas úgy engette ... nem úgy mint Nemes

fundust, hane(m) mint Varasit [Mv; MvRElt]. 1661/1695: Ada ... Thuri Ferencz Uram is ... Kezdi szekben Also Torian ... az fen megh irt örökseget Cserbe egy Nemes Udvár haz helyét, a' vagy nemes fundust [Hsz; Borb. II]. 1757: à Közep tizben ... pusztában álló nemes Fundus [Szentmiklós Cs; EHA]. 1772: Székely Mária és Székely Ilona Aszszonyn(a)k ... az Piatzi Uttzában ... lévén egy Nemes Fundusok Testvérekel ... Székely Ferentz Uram ő Kegjelmével edgyütt: azon Nms Fundusnak két részét ugj mint az magokat illető Rátájokat az Székely Elek Uramtol magokhoz váltott Részzsel edgyütt alkuvák el Mlgs Baro Ur ő Nagának* [Torda; JHb XV/3. — *Br. Josika Dánielnek] *nobilítált ~ megemesített telek. 1697: Also Venitzei Kornya Sándor ur(am), ... adá el ... Nobilitált fundussát ... Nets Boe(r) Péter Ur(am)nak ... Assecuralvan és Evincalván annak felette ... azon fundusnak és épületek(ne)k szabados békességes bírásbán [Fog.; Borb. II] *nobilítáris ~ nemesi kiváltságos telek. 1736: Pinár, mostani ujj néven Várhegy nevű Falunak*, az Felső vagy hegyen lévő részben ugyan Várhegy nevű magos Domb hegyen vagyon ... Nobilitaris fundusok vagy Telekyek [CU XIII/1. — *MT]. 1760: eő Nga ... Törvényesen meg láttatta azon Nobilitaris Fundusának ... határát [Mv; Told. 15/44]. 1803: az Néhai Rákosi Nagy Ferentz Bátyám Uram által Rákoson apraehendált belső Nobilitaris Fundus [Aranyosrákos TA; Pk 7] *osztózó ~ osztályos telek. 1673/1681: annyi örökségem vagyon Hunyadon az hol lakom ... az fundus ... harmunké, osztozo fundus [VhU 461] *örökös ~ ősi telek. 1770: Bodó Páll el árvásodván nem volt modgya hogy ... Testvér huga szegőtséget a Melgos Udvarnak meg fizethesse kénтеленített azon ... pártikula jószágotskát örökös fundusából kiszakaszatni [Madéfa Cs; Ks 65. 44. 13] *parochialis ~ lelkész/papi telek. 1722 k.: Az Abafáji Ríta Pékklésiab(an) az Ellenkezőktől Templom és a' Parochialis Ház minden Adpentinálival egyűt erőszakossan elfoglaltatván; Gróf N. Ertsei Tolalági János Ur ő Nga adott parochialis Fundusnak egy pusza Ssios [Abafája MT; GörjJk 164]. 1756: az ... Ecclesia Parochialis fundusának vicinításokban lévő Sessioiskákat ... Mikola Lászlo Ur ő Nga birta [Búrjánosóbuda*]; JHb XI,III/27. — *Később: Bodonkút K]. 1803: Vagyon ... a parochialis funduson egy cserefa agason szalma fedél alatt egy szép kis harangocska [O. asszonynépe AF; EHA] *pusza ~ jobbágyv. zsellér-hagyta, lakatlan telek. 1632: Boér Daczo Istuan egy Boersagott bir, ualami Pusza fundusokkal, Zanto feőldekkkel es retekkel edjwth [A. szombatva F; UC 14/38. urb. 52]. 1666: valamit ... ő kglme ezen pusza fundusson épétett, ... ő kglmét bírásbán senki meg ne haborgassa és haborgattassa [Ne; Incz. III. 5b]. 1687: Itt edgy pusza Fundus vagyon mellyet senkiis nem colal csak magánosan ugj ál [Bedecs K; WH]. 1763: amely pusza Fundussa minden hozzá tartozando külö és belső appertinentiakkal volt Nagy Ajtán*

... Galgotzi István Ur(am)nak azokat in toto ugj azokhoz tartozo minden Jussát által adta örökösön Tserebe nullum Jussal Tib. Cserei György Ur(am)nak, és Nagy Borbára Aszszonynak és két ágan levő Hereseknek és posteritások(na)k transponálta [M. fráta K; JHb XVIII/28. — *Hsz].

2. anyagi alap; baza materialá; materielle Grundlage. 1722: az Evangelicusok ususa szerint légyen egy bizonyos értelmes, és a' meggyében elsőbb residentiaju ember, a' ki a megye pénzét procurálya és számot adjon róla (: hogy ha nem is ratiocinálhatna lenne fundusa ...:) [A hagymásbodoni ekl. könyve. Cons. hat.]. 1730: Tiszteletes Praedikátor Uraink eő kglmek fizetések iránt ... Semmá fundusunk nem lévén ketelenítettünk ..., hogy ... fizetések(ne)k felit magunkra* repartialtassuk [Dés; Jk 401b. — *Ti. a város lakosaira]. 1784: Ferentzit meg lehet szoritani, tsak lenne fundussa miből Satisfaciallyon, de bizony alig hiszem hogy kapjunk nálla Fundust, mert tsak nem mindenből ki fogyott [Kv; SLt Ágoston Márton Suky Jánoshoz]. 1788: Nsgd méltoztatott parantsolni hogy ezer forintokat készítsék akár miből B. Orbán vr számára, én ugyan a miből lehet tellyes szivemből igyekezvén, de nintsen fundusom egyéb a Török buzánál [Bencenc H; Bara Ferenc lev.].

3. pénzalap; baza de bani; Geldfonds. 1789: Vagyon Passivum Debituma a Városnak 40 Forint ..., de ennek le fizetésére lévén fundussa a Városnak, hogy haladéck nélkül depurálya [Szu; UszLt XIII. 97]. 1792: Szegény Városnak külömben is mind az igen nagy Ország Uttyában valo létele miatt terhes Vecturával, mind pedig egyébb terhekkal, ... Sok esztendőktől fogva terhelhetik, mellyek(ne)k depuratiojokra vagy igen kevés, vagy majd semmi fundust nem talál [Zilah; Borb. II hiv.]. 1809: ezen zabot ... a Possessoroktol bé gyűjtett 12 Xrokbol valo fundusbol vásárlotta [Szászújós SzD; Bet. 1. Balogh Ferenc Vajna Istvánhoz]. 1838: A Felsőges Királyi Kormány (igy!) Szebenből lett vissza jövetelével a Séta hely fundussa gyarapítására 30 Fl [Kv; AsztCLev Szám. 20].

4. alapítvány; fundatie; Stiftung. 1799: A Szolgáknak, vagy ugj nevezett Mendicansoknak vagy már Tehetetlen akár Idegen, akár Városi nevendék Gyermekek Segítettésekre állandó fundusul testalok 300 az Háromszáz MForintokot [Kv; KvRLt IV. 32/15 Zérczi Anna végr.].

Ha. 1677: fundusokot [Nagyegrestő KK; LLt Fasc. 72]. 1717: fundusokot [Gelence Hsz; Bet.].

fundus-hely házhely; loc de casă; Baugrund. 1721: Samariai Samuel uram ... a' Pusza Falu helljen Fundus helljet nem praetendal, annál inkább nem is possidealt [Szűnyogszeg SzD; EHA].

fundus-jószág telek; teren; Grundstück. 1707: ada azon fundus Jozzagbol Cspikes Ferentz Ur(am) az melyen mostan lakik melys devenialt volt az ő kegyelme Edes Annyarol, Annak negyed reszit batsatotta Es atta Kovats Janos Es Istvan Uramek(na)k [Aranyosrákos TA; Borb. I].

funduska fundusocska, telkecske; teren mic; Grundstückchen. 1743: Nagyságodis remenséget adott a Kantai kis funduská(na)k restitutioja és megeresztése aránt [KvH; Ap. Szotyori István Apor Péterhez].

fundus-kert (házhelyhez tartozó) kert; grádină apartinătoare la un loc de casă; Hausgarten. 1675: (az) mivel ados Szamosközi Mihály Balás Deák(na)k mentül hamaréb fizesse meg, alioquin mivel Balás Deák olly praetensioval tartotta jussát az fundus kerthez hogy ados pénzével Szamosközi Mihály, ha pénze le tévődik bene, alioquin iússát az örökséghez pénze le nem tétetvé(n) mondhattya, és kezénél meg maradhat és bírhattya Balás Deák [Kv; T]k VIII/12. 14].

fundusocska telkecske, házhelyecske; teren/loc de casă mic; Grundstückchen. 1671: Bál Pataki János könyörög ... Kgis Aszszonyom ... Házammal által ellenben Borberekben* vettem volt egy szegenj nemes Aszszontol egy kis paraszt Fundust ... az én kezemmel ket kőből buza alá valo földetskenel több utánna nintsen ... meltoztassek Nagd azt az egy Fundusotskat cum appertinent(iis) nekem, feleségem(ne)k es ket agon lévő maradványaim(na)k örökkösen adni, meg-is nemessíteni [Törzs. — *AF]. 1684: nehaj Lipcsei György Ur(am) itt Kisfaludon ezeket az ház helyeket birta életében ... Az patak mellett egy kis fundusotskát [Kisfalud AF; Incz. V/57a]. 1701: azon Falu vegin valo fundusotskát ... bőcsüllenek, és bőcsüllenek teőb esküttekkel tiz magjar forintokra [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. 1730: lévően egy kis darabocska Fundusoskája ... ezen Kis darabotska fundusoskáját által adja örökkössön Berzenczei István ur(am)(na)k [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. S. 48] | vagyon egy kis fundusotska [Szépenyerűsztmárton SzD; HG gr. Esterházy lev.]. 1747: azon két kised fundusotskán a' Nemes var(m)egye Postalis Commóditasokot epithessen, és bírhasa pacifice [Déva; Ks 73. III. 18 1/2] | Curiam alatt lévő kitsin Fundusotska [Vaja MT; Sár.]. 1777: leváltam ujra őtt Magyar forintokot 8 Den az Ns Küküllő vármegyei Erdő allyai fundusotskára [Kük.; Ks 66. 45. 17d].

Szk: belső ~ belsősgbeli telkecske. 1726: adott volt egy kiss belső Fundusocskát Gyergyó Sz. Miklóson [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 68]. 1747: egy Váradi nevű Tisztartója ... egy belső fundusocskát két felé szakasztott, felit ... Porcsiren (!) Juon nevű Sellérinek atta, ... meg halvanc ... az említett ... Sellér az említett Szeszocskátság, vagyis inkább huruba helyecskét az ... M.B. Kemén Samuel Ur részire szakasztatott helyhez foglalták el [Mezősályi TA; Ks 7. XV. 20 Moldovan Jeiffin (50) jb vall.]. 1833: többszeri ajánlásokra accedálván, adá tserében ... egy belső fundusatskáért a következő kaszálo és szánto helyeket [Csekelaka AF; KCsl 16] * *bennvaló* ~ 'ua.' 1690: számokún es ben valo fundusoczká [Csíksztmárton*]; Berz. 1. 20/15. — *Később: Nyárádsztmárton MT] * *kolonikális* ~ jobbágytelek. 1760: Brinze

Dumitrunak ... volt és vagyonis egy fel antiqua Sessioja ... egy fertalynyi puszta colonicalis fundusotska [Runk TA; Ks 89] * *nemes* ~ nemesi telkecske. 1722: Vagjon ... egy ugyan Nemes Fundusatska [Zágon Hsz; SzentkZs] * *puszta* ~ jobbágy- v. zsellér-hagyta üres telkecske | beépítetlen telkecske. 1717: Attam Cserében ... Egj Ép szőlőt ... Egj kis puszta fundusoczkáért [Boroskrakkó AF; BfN dobozott anyag VI]. 1740/1761: requiráltatván az Harai R: Filialis Ecclesiától egy ugyan ott Haroban lévő puszta Fundusatskám iránt ... hogy építenén(e)k réája egy kis Isteni Tiszteletre valo Hajlékotskát ... adom és conferáalom azon mentionált Fundusatskát Istenünk dítsőségére [Kéménd H; JHb XXXIII/37]. 1768: Lévén itt(en) Gy(ergyó) Allfaluban edgy kis puszta Fundusotska [LLt 1. A]. 1815: Egy darab puszta fundusotska [Mv; MvLev.].

fungál 1. vmilyen állásban (tisztségben) működik/szolgál; a fi in functiune, a functiōna, a ocupa o functiune; (in Stellung/Amt) fungieren, dienen. 1674: Mivel Vezekenyi Ur(am) ... többítette az delictumat ab hoc tempore ne fungallyo(n) a' társaságbul el mennye(n), de ugy hogy első(en) reconciliállyo(n) [Sz]k 126]. 1715: Miólta ezen Zilahi Eccláb(an) fungálok az Ecclásiai és Sacramentomi eszközök ezek voltak [Zilah; SzV]k 31]. 1728: Mestert a Praed(icator) maga tart ha akar, ha penig nem maga fungállyon [Eresztevény Hsz; SV]k]. 1737: meg-haraguván ... erőss hittel meg-eskütt, hogj többé a Nms Városnak se szóllója, se bolondja nem leszsz, és leis fít ..., kevés idő mulva fel-költ, és azon szöszóllói Officiummáb(an) fungált [Dés; Jk]. 1751: Tiszteletes Batzoni K. Gergely Vr(am) belső hivatalb(an) lévően ezen Hlovai N(emes) Kraszna V(ár)(me)gyei Ref(ormata) Ecclab(an) néhány észzendőkig Papi Tisztib(en) dítsiretesen fungált [Hlovsa Sz; Borb. II]. 1815: 12. Észtenedeje hogy ezen Nemes Torda Vármegyében ... mint Procurator szolgálók, annyí Észzendőköl tsak azokat a' két vagy három első Észzendőket éitem tsendesen, a' melyekbe Fodor Mihály Collega Ur még mint Procurator közöttünk nem fungált [TLt Praesidialis lev. Cspikés Albert gr. Teleki Domokos főispánhoz]. 1834: a' Tsiplő lista nintsen be adva, holott ennek a' Tiszt' s regius all irások alatt kellett volna be adni, annyivalis inkább hogy a' tsiplés alatt a' régius fungált [Somb. II].

2. dolgozik; a lucra; arbeiten. 1749: importallya az Inctus Keresztes Peter(ne)k régtől fogván malitiosé gyakorlott sok aprolék lopogatásait u.m. ... sóvágói hivatalb(an) fungalván, a só lopogatásb(an) is felettéb belé elegjítette magát, melyért fogságb(a) esvén sokáig raboskodott [Torda; T]k III. 262].

3. működni kezd; a intra in functiune; in Gang kommen. 1806: A' Mózsr ágyuk meg érzektek és Madarason az Ujvári Lakadalmán fungáltak, és dörgötenekis [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly kezével].

fungáló vmilyen állásban/tisztségben szolgáló; in functiune; (in Stellung/Amt) fungierend. 1710: Az Udvarhelyi R. Ecclesiában fungalo ministernek Tiszt. Szokolyai Uramnak négy esztendőre valo fizetése oda vagyon [Kv; REkLt Főkonziszt. 32]. 1766: Uzoni Kispál László Uram Kglmedet Fejer Vármegyében Felső Rákoson* fungáló Unitarius Praedikátort Kőkösi György Pap Uramot, miáltalunk modo legitimo admonéaltattya super eo [Kp 228. — *U].

fungált vmilyen állásban/tisztségben szolgált; care a slujit, a indeplinit o functie; (in Stellung/Amt) fungiert. 1736: consideralvan a Tanáts ez előtt fungalt vásárbírák idejében az eget bort arulok mertékek vizsgálása körül lett negligentiát ... (: az első actus leven:) a poenat mitigallya ad fl 1 idest egy [Torda; TjK I. 108–9].

fungens (vmilyen állásban/tisztségben) szolgáló; in functiune; (in Stellung/Amt) fungierend. 1751: Nemes Thorda Vár(me)gye ... Felső Járásáb(an) A.Maros Bogáti Processusb(an) Pagatim ... egy, egy Faluban az egy egy Fungens Parochuson kívül hány fungens Káplányok, és hany Cantarok, sine Functione hasanloképpen hányon találat(na)k, találtattak de p(rae)senti e szerént ... Maros Ludason a Fungens Parochuson kívül 1. Fungens Káplány Popa Vonyitza, 1. Fungens Cantor Popa Petru, és egy harangazo* [T; TLt Köz. ir. 1544 Bogáthi Szabó István vszb. kezével. — *Köv. a többi falubeli fels.]. 1766: En Nemes Kézdi Székben Albisi Pántzel István ki is mostan Kolos Várme-gyeben Mera nevű Rf Ecclesiában Fungens Pap vagyok ... kis Gyermekségemtől fogva az Isteni tudományok tanulásában foglalatoskodtam, ugy ma is az Isten oltárán hűségesen szolgálni igye-kezem [BLev.]. 1782/1790: Infrascriptus praesenti-bus adtestalok de eo hogy meg kerestetvén mostani Fungens Borzási iskola Mester Détsai Samuel ó ke(gye)lme által az iránt, hogy tennék tanubizonyo-sagot, hogy az ő Klime Nehai Tiszteletes Nagy Attya a* Szilagyi Venerabilis Tractusban a Papi Sz: Hivatalban szolgált legyen [Kraszna/Menyő Sz; Borb. II Szathmári Nagy István Senior vall.]. 1784/1796: a moston fungens mester atyánkfia Simo János uram éneklő pulpitusus [Tarcsafva U; EHA]. 1790: Szabo Mihály a mostani fungens Praedikator [Györgyfa K; RAK 36]. 1801: El küldött a' Fungens Birák (!) Engemet Tordára ... az el vett Puska poroknak Instalása végett [Torockó; TLev. 5/7]. 1813: Mű meg nyomorodott, majd utolsó Pusztulásra jutott, tsak nem mind az Verős kovátsi Társaság nagy örömmel vettük vala ... Fungens Biráinkhoz (!) irántunk meg hálálhatatlan jovunkra tzelazo Commissioját Ng-tonak [Torockó; TLev. 9/45]. 1817: Hodákon* az hol most a' mostani fungens oláh Pap lakik [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Lászlófi József (70) ns vall. — *Maroshodák MT]. 1829: mostani fungens Curátor Péntek Mihály [Körösfő K; RAK 122]. 1834: a' ... Bárone Asszony ó usaga fungens Udvari Tisztye Titt. András János

Ur ... erről* irassan Contractust [A.preszáka AF; Incz. XII. 10a. — *Ti a zálogba adásról].

funkló 1. szolgálat; functiune/servici; Dienst. 1670: Ezekben* ha mit renova(n)na tisztessegle(n) kimenetele légyen functiojabol, Tiszteletes praedikatori táársáság(na)k teórvénye által [SzJk. — *Ti. a papi szék ítéletében felsorolt vétkekben]. 1737: (A) törvénytelen tselekedetekért meg kívánom a Iure a törvénynek szorossága szerént hogy functiojaban levő Tisztet meg tamadtanak ... in facto majoris potentiae idest amissione Capitis et omnium bonor(um) Convincaltassanak [Torda; TjK I. 135]. 1759: Tudgyae nyilván és bizonyosonn, vagy hallottaé a' Tanu, hogy ... a Mlgs Imperialis Groff Consiliarius és G(ene)rális Teleki Adam Vrnak ... részekben jutott ... M. Ludosonn levő rész Jóságban még eddig functio(n)ban levő Gondviselőjét kinek hívják, miolta tiszteskedik? [Marosludas TA; TK1 vk].

Szk: *szent* ~ lelkészi/papi szolgálat. 1728: Tiszteletes Viski János Uram ... Ekklesiankba bé érkezvén és szent functiojában bé allitván a' Tiszteletes Consistoriumba bé-hivattatott [Kv; SRE 157].

2. foglalkozás; occupatie; Beschäftigung. 1745: ók* I(ste)n és Haza Törvényivel és Leiki ismeretelís semmit nem gondolván, Kortszámórságbeli functio(n)ban lévén hamis ejtelt tartanak, vagy ha igazatis nem igazán mérik vagy méretik a bort és sert [Torda; TjK II. 59b. — *Ti. az alperesek].

fúr 1. a sfredeli; bohren. 1594: 12. Nouemb-(ris) ... vittek egy nehany altalag külön szedet Bort, Wrunknak ó fgenek Thordaig vittek ... Fekete Antal Kadar, kötet raita, es Lelek czapakat, czót czijnalt es fúrt: Biro W adata d 9 [Kv; Szám. 6/III. 18]. 1598 k.: az oztozaskor futott uala en neke(m) egy eóregh hozzá zárú fúro mellyel zárú fat szoktanak fúrni épíleteken (!) [UszT 13/51]. 1626/XVIII. sz.: (Az ördögök) Egy embernek nyakán furnak vala lyukat A nyaka tsigolyan ki vonnyak a nyelvét [ItK 1931. 79 pokoljáró versezet]. 1637: egy Ladaba talaltunk uég Cziwrheoz valo vas ezkeozeket ... egy fúru, kiuel keouet furnak [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1666: nyolan kellett én keoben furni [Kv; SzCLEv.]. 1751: (A kincset) én magam találtam volt az Szorez nevü helyben ... s Miron Gábor engemet el vitt oda egy hosszu furuval mellyel elsöben tavullyab kezdte furni körül annakutánna meg közeleb ... mikor az furuval furt volna az furu meg akada [Gyeke K; Ks]. 1823: Egy kerék fej furni valo nagy furu [HSzj *kerékfej-fúró* al.].

Szk: *kő* ~ *ni*. 1652: Kú furni valo vas furo [Görgény MT; Törzs].

2. ? fúrással beleerősít; a fixa in ceva prin sfredelire; mit Bohren anbringen/ befestigen. 1680: egy kis asztal labokra furva [A.porumbák F; Ált Inv. 21].

◇ Sz. 1638: Czillag Georgi ezt az Varganet az terden Tanczoltattia uala, es monda Cz(ü)lgh Georgi Nosza lelkem ha engem Szerecz Ves agiat

Fekegiünk le de az Aszion monda nosza cziak szerelmeskedgiünk megh egi keuse, az utan osztan agiat vete és le fekkinek ... Lattam ... Gal Istokot is es mas legentis egi mast 'Sidtak hogi lelek kurua, hogi komaddal tes egi liukban furtal, Czilagtol eztis hallám, el karhozzam hogi ha kommal egi liukban fúrtam [Mv; MvLt 291. 143a].

fúrás 1. sfredelire; Bohren. 1849: két furuk kerék agyak fúráshoz [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

2. furat; sfredeliturá (gaurá fácutá prin sfredelire); Bohrung. 1736: (A lakodalom) másod napján ... az palota vagy szfn előtt egy meghántott ... fenyőfa fel volt állítva, annak az tetején fúrás volt, és az fúráson fa altaltéve, az kin az ki felhágathott reá, oda fel megnyugdu [MetTr 389–90].

fúrat megcsapoltat; a dispune să se dea cep (unui butoi); (ab)zapfen lassen. 1587: 4 die Janüary fúratam egj bort megh az Jspítalj haz Züksegereh. 30 die Janüary fúratam eszmegeg egj bort az Jspítalj haz Züksegereh [Kv; Szám. 3/XXVI. 63].

furatos I. mn. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ lapát csapólapát; lopatá (instrument de tortură); Hiebschaufel. 1652: Az belső regi oh kapu ... vagyon 2 vizhordokart (!) I. furatos lapat. hat darda. Item ket agasra szegezett fogas, kire Drabantok Puska-jokat aggatták [Görgény MT; Törzs]. 1747: Furatos lapát [Borsa K; Told. 24].

II. fn csapólapát; lopatá (instrument de tortură); Hiebschaufel. 1722: nékem furatost igire ő Nga illyen szóval: majd az kapu között le vonatlak [Polyán Hsz; HSzjP Szántó Ferencz Primipilus de Pollyán (42) vall.]. 1735: (Az) udvaron vagjon ... Furatos nro 1 Kaloda nro 1 [Mezősztjakab TA; JHb XI/9]. 1742: Csapo lapát, alias Furatos I [Bh; Told. 25]. 1745: Sendely cir 5000 Furatos nro 2 Esztergából metzett fa lábak nro 20 [Maros sztkirály AF; i.h. 18]. 1755: P(ater) Hillariom (!) ... meg poroncsola hogy hiják fel azt a Nemes Aszszonyt s az alatt egy Furatost is készítettet [Ilyéfvá Hsz; HSzjP].

A nem kiváltságos rendhez tartozók testi büntetésekor használt lapátfajta.

fúratat fúrat; a pune să sfredelească; bohren lassen. 1592: az Czynterem eggik kapuyara sarknak walo lyukak furattattunk Lakatos Balintal, hogy az keonet által furta Attunk f — d 12 [Kv; Szám. 5/XIV. 28].

fúrása 1. csinos; formás; drágálás, frumusel; hübsch, wohlgeformt. 1790: Ngd kevés órákig tarto fajdalmai után szép furtsa, fúrge fiut hozott a Világra [Kv; TKI Bodoki József prof. lev.]. — E; tájnyelvi szinten ma is élő jel-re I. EtSz; MTsz (Szilágyi N. Sándor szerint Biharban ma is dívik).

2. különös; curios, ciudat; sonderbar, merkwürdig. 1820: ugyancsak furcsa dolgis az, hogy a' Nemes Embernek Ketskét oly rövid uton el lehessen venni [M.zsombor K; Somb. II]. — E jel-re I. EtSz; SzamSz.

◇ Szn. 1614: Furchia Georgy [Szu; UszLt VI/56. 173].

furda csizmaszárbelés; căptușeala carimbului de cizmă; Stiefelschaffutter. 1845: (A csizma) feje Juh bőr, a' fő bélés otska szár, a' Csiszlékje avult Csiszmaszár, talpja vekony hatulso lábszár — vagyis mál, a' szára a leg yengécb, a furda Czigány bélés [Dés; DLt 827].

furdal 1. furkál; a tot sfredeli; (anhaltend) bohren. 1767: egy hoszszu furuval a' kertet ... keresztül kasul furdolták még ... kérdeztem ... hogy mit kerestenek a' kertben aval a hoszszu furuval, mellj kérdésesre Tisztartó Uram azt felelte hogy azt hallatták hogj ha egy körtveljfa törőkre reá akadhatnának annak a tovin Sok kintset kaphatná(na)k [Abosfvá KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.].

2. ~ja a lelkiismeret lelki furdalást érez; a-1 mustra conștiința; Gewissensbisse empfinden. 1586: Deliberatur: Myrthogy az fogsagnak eleotteis componalni Akart*... az felperesekel es ekeppen az léli esmeret furdalwan kenalta az Actorokat sat(is) factiowal karokrol, melybeol eo maga bw-neosse teotte magat, Azert holot a' bizonsagh orzagh teorwenie zerenit valo Iur(amen)tunnelkwl zwokeolkeodyk, Azert Az Actorok eskeggenek Rea, ... Akazzak fel^b [Kv; TJK IV/1. 560. — *Ti. az alperes. ^b Ti. az alperest].

furdalt kifúrt; sfredelit; (aus)gebohrt/gelöchert. 1679: más végéb(en) az Istallonak, keresztül által erő, furdalt, gömbölyegh fa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 85].

furdaltat kifúrat; a dispune să se sfredelească; (ab)bohren lassen. 1586: egi teolgi deszkat furdaltattunk az Cziatorna eleiben —/8 [Kv; Szám. 3/XXIV. 34].

furdancs 1. őtv. (finom) pergőfúró; burghiu; Drillbohrer. 1622: Egj furdancs tt. f — d. 16 ... Egj keözep zereő furu tt f. — d. 32. Egj kwssőb furu tt f. — d 20 [Kv; RDL I. 119 Néhai Tótházi Eötues Mihály őtvösműszerei lelt.]. — L. még SzE 122–5.

2. aszt, lak hajtogatató-fúró; coarbă; Bohrwinde. 1741: Kilencz Vas furdancs 9 ... Egy Séjes (?) furdancs ... Négy fa furdancs. Két furdancs Tőke ... Egy kissebb furdancs Gyujto lyuk furdancs* [Kv; TL 90. — *Lakatosszerszámok]. 1742: Egy Furdants Tollastol* [Kv; i.h. — *Lakatosszerszámok]. 1820: Két furdantz* [Mv; MvLev. — *Asztalosszerszámok]. — A hangalakra von. fenn-tartásra I. SzE 123]. 1845: A Fusersek szer szám Specifikátzioja ... Nyoltz Bonkétzen, két Srop gyalu, két Smitó, három Duplagyalu ... harmintz-

két vésű, és egy Sflhtfeff, két furdants, Négy tőke egy zirkalom [Kv; AsztClev.]. 1850/1851: Két furdancs, öt Tőkével [Kv; Szathmári lev.]. — A jel-re nézve l. Freckay 8, 464.

furdanestőke lak '? 1741: Kilencz Vas furdancs 9 ... Négy fa furdancs. Két furdáncs Tőke [Kv; TL 90].

furdos furkál; a tot sfredeli; (anhaltend) bohren. 1767: Bartos Andras kertiben is láttam hogj furdastanak a' p(rae)notalt szemelljek azon hoszszu furuval azt mondván azért furdossák ott az helyet hogy azt hallatták régen Pincze vólt ott es abban ... Sok kintset találnának | nem láttam hogj talaltanak volna Valamit nem is hiszem hogy talaltanak Vólna mert az hely ahól furdosták a' földöt pasintos Vólt es Semmi jele az ásásnak nem eszmerszett [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.].

furfan-esészéeske'? 1714: egj Vörös börrrel borított futrálj, melljb(en) méreg ellen valo furfan Csizszetske vagjon és bőres talatska Indiai figurákkal ékesített [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 18].

furfant-esészetok '? 1673: Egy furfant csésze Tok [Fog.; UtI].

fúria 1. düh; furie; Wut. 1717: Azt látta(m) hogy azon furiájáb(an) a Pataki Ura(m) ablakát Becki Ura(m) bé ütötte ezt mondván, Gyere ki ördög teremtette [M.köblös SzD; RLt Balog Mihály (54) ns vall.]. 1741: oly haraggal 's furiával vala pedig Sipos Istvan hogy ha mi ott nem lettünk volna 's Balog Lászlót a kezéből ki nem szabadítottuk volna, ha szinte meg nem ölte volna is, de bizony meg mocskolta volna [Szilágycseh; IB III. 104/16 Georgius Balint (28) jb vall.]. 1751: az Fijamat ... midőn az ökreim őrzésekre küldöttöm volna ..., Ujbár nikula rutul meg verte, verben köpulte ... mely szerént hogy ... maga furiáját artatlan gyermekemen véghez vitte, meg kívánom hogy törvényesen büntetődgyék [Vályebrád H; Ks 82. 22]. 1764: az I. fenyegette, hogj vagy ő nem lakik ott, vagy Hints Ersok, ezt pedig ká romlo furiával mondatta [Torda; Tjk V. 246]. 1778: Hát az igazé hogy Csanán Ursznak a' Fija Csanán Györgye, akkor érkezvén elé pusztá Csánból*, midőn látta volna hogy az édes Attyát le ütötték, vérit kiontották, Sőt akkor is verik, ugy ütötte meg azonn első Furiájában az Egerbegyi Falus Birot László Vasziát? [Egerbegyi TA; JF vk. — *Pusztacsán TA]. 1791: ezen Pakulár Vonutz nagy Furiával öszve futtutálta a' kortsomárost, lelkit és halottyait, miért adott italt a' Juhokra, azonban a' Kortsomáros is vissza szidalmazá [Galgó Sz; JHb I. 23]. 1800: a' Felperes az Alperesz ment nagy furiával [Dés; DLt]. 1813: Ezen kérdést meg nem halgotván, sőt nagy Furiában lévén, mérgesen el ment [Dés; DLt 56/1814. 6].

2. harag, méreg; minie; Zorn, Ärger. 1814: a Biro ... meg dühöt Furiájáb(an) helljette réámis jott tsapot Vas Villájával [Sóakna MT; Born. G. IX. 6 Roska Vasziika (50) vall.].

furiál dühöng, dühösködik; a se infuria; wüten. 1699: en a' magam földeme(n) karaimat szemelven az A. ellene(m) kegyetlenül furiált, hamis hitűnek szidalmazott, rea(m) tamadott a' magam tulajdon földeme(n) szolgálva Jobbgyával kiről protestalok, levertek taglottak huztak vontak fojtogattak; sőt az ujjatis a szajamba dugta, nyelvemet akartae ki huzni vagy penig torko(n) ragadasaban hirtelensegebe(n) talalta oda tenni; en ... a' mit szamban talalta(m) megis haraptam [Dés; Jk 294b—5a].

furibundus dühösködő; furios; wütend. 1756: Tudgyaé a' Tanu ... hogy ... Molduván Vonya furibundus haragos ember volna? [Dob.; WLt vk].

furir élelmezési altiszt; subofitser de aprovizionare/intendentă; Furier. 1687—1688: Nemett Furierek osztottak ki buzált az Várbol Sax Cub 183// Quietentiat sem attanak [Törzs]. 1688: Szallom vann mosta(n) egy furir [Kv; UtI] | Volt rettenetes bajom az németekkel, mivel az m(agazinarius) commissariusok az borok felé sem jöttek, nem volt semmi dependentiájok az magyar commissariusoktól, az prófont-mesterek, furierek, köznémetek kóstolták, itták szörnyen [TT 1889. 515 SzZsN]. XVIII. sz. eleje: Egy Katona Verbualásra ... A zászlo Tartó(na)k Rf 28 A Strása Mester(ne)k ... két Holnapokra Rf 28 A Fourer(ne)k két holnapokra Rf 22 [Kük.; JHbB]. 1710: a cavallérok egyik foriere is itt volt nállam [TT 1891. 288 SzZsN]. 1730: Furir(ua)k buza Computizalaskor 1 kupa bort Den. 10 [Kv; Szám. 56/XIX. 13]. 1757: Czirilla Mária nevű szász kurva személyt ... kaptuk Kis Mester Uttzában, György Kovátsné Házánál egy különös Házban valamely Német Furérral [Kv; Mk IX Vall. 194]. 1840: Vevő neve Bálint furir [HSzj ndámézdóg szeherce al.].

Alkalmasint ide vonható a köv. adalék: 1791: Olvastattott Lostáynr Josef nevezettü Csizmadia legénynek Instantziája, melyben kéri hogy a' házához bé szállítottott Fullért más Szálásra rendélyék, mivel ifju legény lévén minden tseléd nélkül egy ilyen szállot el nem tarthat [Kv; TanJk 70]. — Erre nézve l. MTsz fullér al.

Szk: lovas ~. 1688: Szallom vagyon Lovas Furir szolgastol [Kv; UtI].

furkó '? 1817: Egy furko 56 kr ... Utazo szem 10 kr [Mv; DLev. 3. XXVIII. A].

furniros furnérozott, furnifrozott; furniruit, placat (cu furnir); furniert. 1848: Egy ostábla-hijuba. Furniros kettős ostábla hijuba [Szászkered K; LLt].

furnírozott furnérral/furnírral borított; placat cu furnir; furniert. 1809: Egy Tisza Fával Furni-

rozott Supellátos ágy [MNY XXXVIII, 132]. 1718: Egy három tojokájú Furnirozott Kaszten [Kv; HG. Adámosi Vég lev.]. 1732: Fornyirozott ágyfa négy éjjeli Almárium hozzája négy [HG br. Brukenthal lev.]. 1742: egy furnirozott diofából készült pökölda... egy fournirozott diofából készült páztolt ágyfák [Csekelaka AP; KCsl 3]. 1746: Innen van bé járás a háló szobába... egy furnérozott kaszten három fiokkal, két gyöngy színre festett ágyfa... 6. gyöngy színre festet furnérozott töltött székek [Szászerked K; KLt]. 1752: Egy furnirozott körisfa ágy. Három tölgyfa lakirozott asztal [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb]. 1754: Az Emberek sok bolondot szoktak el követni, de annál bolondabbat alig lehet, mint a költséges temetés; ugyan azért meg tiltom, hogy affele oknelkült valo selyem párnák... drága szemfedel draga furnirozott koporso s több efféle sokba kerülő bolondságok teljességgel ne légyenek [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.]. 1766: Egy furnirozott nachkastel [RLt].

furnír-vágó furnér-metsző; de tálat furnír; Furnier schneidener. 1820: Egy nagy fornir vágo Klopsszag fűrész [Mv; MvLev].

fűrő I. *mn* sfredelitor, care sfredeleşte; bohrend. 1724: Egy hordó aknája furu kalán furu [Koronka MT; Told. 29/12]. 1740: Egy kerék torkát furu nagy furu [HSzj *kerék-torok* al.].

II. *fn* burghiu; Bohrer. 1589: Egy harapo fogho. Egy kis vesseo. Harom kis furoh [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 38]. 1598: hazambol ky Rezetettek el foglaltak teblem az breuis Alath az feleth az my keus marham vala minth Zegeni Embernek, zalona(m) kynyerem buzam zabom... Egieb Elessem es hazbely ezkeoz marham feyer Ruhanemy es vgy minth feyze fwru kazam halo Ruham jn summa valam marham neke(m) vala mindeneketh elveottek teolle [UszT 13/23]. 1622: Egj furdancz tt. f — d. 16... Egj keozep zereő furu tt f. — d. 32. Egj kwssőb furu tt f. — d. 20 [Kv; RDL I. 119 Néhai Tótházi Eötnes Mihály ötvösműszereinek lelt.]. 1625: 4. furok. 1. zalu [UszT 8a]. 1637: egy fűrű, kiuel keouet furnak [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1656: Egy kisded Furu [Doboka; Mk Inv. 4]. 1658: Mind ezeken kedvől... Vas szerszámok talalatnak furuk, Veszők, Lanczok es minden egyeb Vas szerszámok [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1666/1793: furu, féjszi és egyéb eszkösz... övék légyen [A.csernátion Hsz; SzékPt 18]. 1677: vagon... az házban egy pating Két furu és egy sorlo [Dés; Borb. II]. 1687: Edgj furu, edgy kötő feyszze [Mocs K; JHbK LVI/6]. 1692: Furu nr 6//Vas verő nro 6//Formához valo kalapacs nro 2 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1693: Két feiszét harom furut bötül-lötték [Kilyén Hsz; BLt]. 1694: Kis fűrű nro 1 [O.ceszteve AF; LLt 76. C]. 1700: Furu nro 2 [Csicsó Cs; Bál. 71]. 1714: küsded furu, egy nagyob [Kászonfelfalu; LLt Fasc. 85]. 1720: edj Furo magyar Kovátsnak valo [HSzj *asztalos-műhely* al.]. 1723: Harom furu [Ludvég K; Told. 29/7]. 1740:

egy furu, egj véső [Bencenc H; BK]. 1744: Furu nro. 2. Kéz vono nro 1 Füles véső nro 2. Rodalo fejsze nro 2. Farago nro 1 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. 1749: te hordottál el az Apámtól Furut, Szalut, Törökbuszát, s még sem akarsz most mel-lém állani [Hosszuasöz KK; EMLt Mathias Ádám (44) jb vall.] | az Inctus... menven furnért edgy Pap Miklos nevű Kerek Mester emberhez kitsiny okért ilyen káromkodást vitt végben* [Torda; Tjk III. 264. — *Köv. a káromkodás]. 1767: Furu Tengely végere valo [Kolozs; LLt]. 1772: Szekér kötő Lántzok, kötőlek, Fejszék, Fűrűk, Ekék [Szászfenes K; BKT Mikes conscr.]. 1774: Bordoson lakó Szász Mihály nevű Jobbágyanak... volt... egy féjszjeje, két Furuja asztalos egész szerszám a Mivellyestől edgyütt [Szentdemeter U; LLt Vall. 29—30]. 1784: két furu egj kez vono [Berekeresztúr MT; BLt]. 1794: Furu vagon 5. egy Donga Fa Furu, másik Csap Furu, harmadik tsap Furu, 4dik Hoszszu száru Furu, az ötödik Kerék szeg Furu Kerék Agy Furo nagy Furo [Zentelke K; CU]. 1807: 15 Nyeles kitsiny furuk [Körtvélyfája MT; LLt]. 1817: Egy Furu 18 xr... más kupás... 22 xr | Kasza verő kalapáts ütőtől s egy kis Furu 27 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41]. 1826: Egy kis ded fűrész és egy Furu [Dés; DLT 82/1827]. 1830: Nagyobb, és Kissebb Furu Nro 4... Egy Kéz Vono Kés... Egy Fogo [Nagyikland TA; TLt Köz. ir. 1748]. 1832: Csomafái Sándor Uram... két szekereket rendel-vén ide azokat meg rakta mindennemű Szekerek-hez, ekéhez tartozo vasokkal, és vas szerszámok-kal Fejszékkel, furukkal, vésőkkel, fűrészszel [Récekeresztúr SzD; RLt]. 1839: Egy kitsi Furu [M. lápos SzD; DLT az 1846. évi iratok közt]. 1851: Egy rosás Kalapáts és Furu [Dés; DLT az 1852. évi iratok közt]. — L. még ETA I, 137, HSzj *bélfaszeg-fűrő és hosszú-száru fűrő* al.

? Sz. 1658: Furu Mihály [Zilah; EM XLIII, 303]. 1752: Furu György. Furu Györgyné [Diósd Sz; WLT].

Szk: ~ *hérni*. 1637: jöue oda hozzam Padocz Istua(n) egj furu kerni [Mv; MvLt 291. 112a] * *apró* ~. 1799: Kilentz apró furu [Kv; CsS] * *bécsi* ~. 1737: Kő fűrő fűrő 2. becsi furu 2 [Brasó; Ap. 5 Apor Péter lelt.]. 1754: Egy bécsi furu 1 [Roskány H; Ks 76. IX. 3]. 1775: Bécsi nagy furu [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153]. 1817: 3. kis Bétsi Furu 15 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41] * *hosszú* ~. 1767: egy hosszuz furuval a' kertet... keresztül kasul furdoltak még... kérdeztem... hogy mit kerestenek a' kertben aval a hosszuz furuval, mellj kérdésesre Tisztartó Uram azt felelte hogy azt hallották hogy ha egy körtvelj fa törőkre réa akadhatnának annak a' tovin Sok kintset kaphatná(na)k [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. 1849: viszen... egy Hoszu Furut [Héjjasfva NK; CsZ Teskula Demeter (33) vall.] * *hosszú száru* ~. 1694: Egy hosszuzu száru furu [Kilyén Hsz; BLt]. 1794: Hoszszu száru Furu [Zentelke K; CU] * *kerék-(fő)-fűrő* ~. 1817: Két Kerék Furo Furu 6 Rf [Varsolc Sz; Born. IV. 4]. 1837: Kádárazo Szer-

számok Két nagy kerék fő furu furuk [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55] * *kerék főhöz való* ~. 1848: Kerék főhöz való furo ... 8 rft Bokázo furo egy ... 48 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *kőfűró* ~ → *bécsi* ~ * *lécszeg-eresztő* ~. 1729: Egj lézseg eresztő Furu [Usz; Pf]. 1787: Két Lézseg eresztő furo [Mv; MvLev.]. 1790: Két Lézseg szeg eresztő Furu [Mv; i.h. Boka Kata nagy. 2]. 1797: Egy Lézseg szeg eresztő Furu Dr. 6 [Szság; IB III. CXLV. 2]. 1845: 2 lézseg eresztő furó és egy punt furó [Kv; AsztCLev.] * *nagy* ~. 1692: Nagy furú egy kéz vono [Szarhegy Cs; LLt]. 1748: Verem kereső nagy furu ... Kerék falazo egy nagy furu [Ks 8. XXVIII. 5]. 1773: Nagy fűrű [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153]. 1802: egy nagy furu [Dés; DLt 4]. 1840: Egy kerék torkát furo nagy furu [HSzj *kerékstörök* al.] * *őreg* ~. 1647: egi irto kapa, egi őregh furu [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1653: Vit el ... egy őregh furut egy belfa szegh furut | Egj szalu Egi őregh furu, mas annal kisseb ... 4dik annal kisseb [Ilencfva MT; DLev. 1. II. B. 11—2]. 1660: Egy edregh furu [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1694: 1. őreg furu [Torda; Told. 11/34]. 1698: egy őreg furú [MNy XXXVIII, 132]. — L. még HSzj *folyó-fűró* al. * *pénzhereső* ~. 1762: A megirt Gyekel Lakosok között a praedecarált gödör ásás előtt kiket hallott a Tanu hogy pénz kereső furu, kapa, áso, vagy egyéb eszközök után jartanak volna? [Dob.; Ks 4. VII/12 vk] | a pénzkereső furut ... talám valakinek oda attad de ha tudnám téged özve rontanálak [Gyeka K; Ks] * *srófmetsző* ~. 1729: Két sroff metező furuért az lakatos keze alá filh. 2 d 40 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1] * *vasas* ~. 1829: Ungvari István sequestralt Lakatos műszereinek Lajstroma 1 Nagy sutu ... 6 Rf ... Vasas Furo 50 xr [Torda; TVlt 995].

fűrőeska burghiu mic; kleiner Bohrer. 1740: Ót átalagotska. Hét fedeles Tseré buddonotska ... Harom furutska ... két budonkát ... három furutskat ... ki vitette (l) az Asz(o)ny 6 Nsga [Ap. 5 Apor Péter lelt.]. 1757: Kis furucska 2 [Kiskend KK; Ks 71. 52. szám.]. 1798: beretva kés xr 2. Kisded sututska xr. 6. Kis furutska xr. 1 ... nagyobb sutu xr. 34 [Kv; Pk 6 Pázmány Sámuel nagy.]. 1801: Két kiss bárdotska ... két kiss furutska [Mv; MvLev. Tóbiás Antal nagy.].

? *fűrő-eső* ? 1614: Egj borhoz való fűrű chyeđ chyapostol [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével].

fűrőlyuk sfredelitură (gaură făcută de sfredel); Bohrlöcher, Bohrung. Csak e szk-ban: ~ba *szegezi a szakállát/üstöhét*. 1573: hallotta eleosser Mongolia volt gergel Imrehnek Te califactor meg dwltad hazamat de ha Massor ott kaphatlak az fwro lyukba zegezem zakalodat | Anna Zentlazlay gergelne, latta hogi Balasy gergel az haz eleot al volt es kyalt volt Inure deaknenak kwld Ide vgmond az vradat az califactor kwrra fiat, mert az fwro lykba zegezem zakalat [Kv; TJK III/3. 230—2].

1765: ezek a rend kívül való Executorok kegyetlen kinasokotis vittek vegbe Biráinkon, még kötözték eöket, szakállukat, ujjukat, üstököket furulyukba szegezték, s puska port tettek deszkára, és meggyújtották a puska port, s úgy vettették fel a Biráinknak ábrázattyokat [Kisened AF; Eszt-Mk Vall. 280—1].

A szerk. nem ismer e kínzási módra közelebből rávilágító leírást.

fűrőnyom locul sfredeliturii; Bohrung. 1762: Minekutánna a megirt helyről a pénz kiásattatott, ... observálté a Tanu a megásott gödör szélyin oldalán vagy fenekin olly jeleket, hogy onnan valami edény vétetett volna ki? nem különben az gödör körül valami furunyomot és lyukakat? [Dob.; Ks 4. VII/12].

furor düh; furie; Wut. 1655: Havosalföldében valami széjmények ... sok boórokat feleségestől és gyermekestől levágának nagy rettenetes furorral, és mindeneket felprédálják [ETA I, 158 NSz].

fűrőtök ? fűrőtartó tok; toc pentru burghiu; Bohrer-Behälter. 1741: Egy furu tok [Kv; TL 90].

furulya 1. tilinkószerű hangszer; flüer; Blockflöte. 1644: monda Bertalan Peter hogi vagio(n) neki egi frulliaja | monda ezt Varga Matias az Ceh eleöt hogj ez az legenj egi frulliat is lopot ugi mond, hogj vetted te azt az frulliat vgi mond [Mv; MvLt 291. 410b, 413a]. 1664: Lata(m) szem(m)el hogj Szekelj giurka Szabo Laszlohoz Egj furulljaval es egi szekerczeuel valob(an) ver vala [A. szovát K; SLt R. 28 Molnár András (35) vall.]. 1736: Asztalról felkelvén, vagy még asztalnál ülven is, készen volt az hegedű és dudu, ottan az frulya és czimbalom is [MetTr 331]. 1747: Korosovan Lup ... vissza jöven az kevés juhaimnál levő gyermekemhez egy fatyolt adott néki egy furulyáért [F. lapugy H; Ks 62. 18]. 1794: Portéka neve ... Furuja ... Kamáse [Kercsesora F; BK vásári árujegyzék]. 1827: kiáltotta a Fujurásnak ájj meg egy kitsit fujj nekemis edgyet ... Ránta Vonuj a' Tántzokat (Igy l) el szélesztette a Fujurájokat el vette [Nyérce K; KLev.]

2. furulyaszó; sunet de flüer; Blockflötenklang. 1754: Ezen folyó 1754dik esztendőben Husvéti Bőjt hagjason ... furulyával mulatni menven ... Ujbár Péter ... az fiaival edgyütt reám támadott, ... véretem ki ontotta [Vályebrád H; Ks 62. 22].

furulyál furulyázik; a cînta din flüer; auf der Blockflöte spielen. 1736: volt az juhoknak egy ifju legény pakulárja ... abban az tanorokban rekesztette az juhokot, ott is mind frujált [MetTr 417—8]. 1757: Terpe Irimianak az Attya származat volt ide a Nagj veszedelemkor kit Jánosnak hívtak, az mind az örögök beszéllettek igen jo Furujás volt, nagyán s hangasan furujalt [Szakátúra SzD; Ks 9. XXXI. 20].

furulyálás furulyázás; tintat din fluier; Flötenspieler. 1736: A kisasszony a ház ablakáról sokszor nézván s hallgatván az oláh ifju legény frujálását, igen megszereti vala az pakulárt [MetTr 417—8. — Az ezzel kapcsolatos históriára nézve l. Ethn. LXXXVI, 368—70, NNyv 381—4].

furulyás fluierar; Flötenspieler. 1736: Némeleyeknek* megvolt tiz-tizenegy gyalog inassa is ... azon kívül némelyeknek trombitási, török s iposi hegedűsi, dudási, furulyási, cimbalmosi, énekesi, asztali mulató markalfi, avagy az mint hítták, bolondjai [MetTr 362. — *Ti. főuraknak]. 1757: hallottam ... Terpe Irimianak az Attya származat volt ide a Nagj veszedelemkor kit Jánosnak hívtak, az mint az örögök beszellettek igen jo Furujás volt, nagyon s hangosan furujalt s azért nevezek volt Pikának [Szakátúra SzD; Ks 9. XXXI. 20]. 1827: kiáltotta a' Fujurásnak (!) ájj meg egy kitsit fujj nékemis edgyet [Nyérce K; KLev.].

Szn. 1645: Frulyás Janos Neveő Jobbagy [Kellence Sz; Ks 42. G.]. 1656: Frulljas Istuan [Kv; T]jk IX/1. 553]. 1693: mostan Nemes alias olah Sukon lako Frullyas Gergely nevű Iobbagia [K; SLt H. 16]. 1697: Nemes olah sukon* lako Beres szamb(an) levő Paraszka al(ia)s Frulyas Gergely nevű jobbaga (kiis most annak hivattya magat:) egy Olah Nemes Sukon* lako Frulljas al(ia)s Paraszka Gergely nevű jobbagy [SLt H. 29. — *Nemeszúk K]. 1725: Frullyas Peter [Kv; Szám. 54/I. 26]. 1742: Furujás Gyurka (inas) [Kv; CsizmC]jk III. 196a]. 1745: Frujas Janos jb [Betfva U; UszLt III. 35]. 1783: Furujás István [Gyalu K; RAK 130]. 1801: Furujás Persi [uo.; RAK 140].

furulyásnő furulyás felesége; sofia fluierarului, Frau des Flötenspielers. Szn. 1700: Furulyásné [Kv; Szám. 40/II. 75]. 1783: Németsi Eva Furujasné [Gyalu K; RAK 76].

furulyaszó furulyahang; sunet de flinier; Flötensklang. 1736: volt az juhoknak egy ifju legény pakulárja, estve mikor a juhokot haza hajtotta, elől jött az juhok előtt fruujaszóval [MetTr 417—8].

? **furulyka** ?furulyácska; fluieraş, fluier mic; kleine Flöte. 1811: egy ko (?)* patkolo vas Kalapáts ... egy furulyka ... két Abrosz [Jedd MT; LLt. — *Olv.: ló?].

fuser *becsmi is* kontár (céhszervezetben kívül dolgozó mesterember); círpaci; Pfuscher. 1705: még mikor Valter János az Remekjét csinálta Virag mecző tőkejet Szakal Ferencz Uramet el vitte s annak utánna ... ne(m) hogj Uissza atta volna han(em) inkább rut bestelen szokkal illette az eo kigy(elm)e követit, sot meg magatis eo kigy(elm)et ... rut fusver(ne)k (!) es egjeb oczmánj szokkal itte* eo kijelmét [Kv; AsztC]jk. 59. — *Tollvétség *illette* h.]. 1807: a' Groff Teleki háznál munkálkodo fusererekért 21 xr ... A' Fusererek Műszere el vétele alkalmatosságával költetett

10 Rf [Kv; AsztCSzám. 9]. 1821: a' Tkts Fő Biro Ur asistentiájával el vétetett K. Monostoron lako Fuser Richter Miklos által készített 2. garnetura Székek és Kanapék [Kv; AsztCSzám. 57]. 1827: Város szolgának a' Fuscherek egybe hívásáért 2 Rf 30 xr [Kv; i.h. 78]. 1830: Fuser Elek Jánostol egy kertbe valo fuserkedésért ifju Czéh Mester Varga Ur egy Város szolga által a' műszerit el vétette [Kv; i.h. 87]. 1845: A Fuserrek szer szám Specifikátioja ... Nyoltz Bonk-tzen, két Srop gyalu, két Símtó, három Duplalyu ... harmintz két vésű, és egy Slíthfell, két furdants, Négy tőke, egy tzirkalom [Kv; AsztCLev.]. 1854: A Fuserok eltiltásáért kérelem iratásért 7 Rf 30xr ... A fuserok elleni újabbi kérelem iratásért 7 Rf 30xr [Kv; AsztCSzám. 42]. 1856: Haller Ignátz ... Czéhbeli társunk már több versen sorára vett legényt mind annyisor fuser fiának adta [Kv; AsztCLev. Hat. Prot. 39].

fuserkedés kontárkodás (céhen kívül kontárként való dolgozás/működés); círpáceaală, lucrul de círpaci; Pfuscheri. 1830: Fuser Elek Jánostol egy kertbe valo fuserkedésért ifju Czéh Mester Varga Ur egy Város szolga által a' műszerit el vétette [Kv; AsztCSzám. 87]. 1833: Az falun valo fuserkedésért dictalt 12 Rf-bul fizetet Kaszonyi András 4 Rf [Kv; AsztCLev. Kül. Perc. 3].

fuserkedési kontárkodási; de/ pentru círpáceaală; für die Pfuscheri. 1847: Bartók Ferenc fuserkedési büntetéseül 4 Rf [Kv; AsztCLev. Kül. Pere. 61].

fuserkedik kontárkodik (kontárként dolgozik/működik); a círpáci, a lucra fără pricepere în meserie; pfuschen. 1850: Pozler Lajos ... hosszas évek óta örökösön több segédekkel fuserkedett ennek következésébe — hogy remekje is azok által készültek (így!) gyanu alá vetetvén hátra levő része meg készítésére Meszáros János Műhelyébe rendeltetett [Kv; AsztCLev. Hat. Prot.].

fuserkedő kontárkodó (kontárként dolgozó/működő); care lucrează fără pricepere în meserie; pfuscherig. 1849: kérelem ... a' fuserkedő legények eltiltására [Kv; AsztCSzám. 19].

fuserség kontárkodás, fuserkedés; círpáceaală; Pfuscheri. 1832: Paksi István ... az Legénynek ... Szabadságot adot az fuserségre [Kv; AsztCLev. Hat. Prot. 1].

? **fusia** fegyverfajta; un fel de armă; Fusil, Fűsi. 1678: Buczi Kozmatol ezeket vasaroltatta eonga hitelb(en) ... Egy Par stuczot f 108//Egy pár két csőjű Pistólt f 54//Egy Fusiat f 54// az Puska Palackkotis hozza tudvan [UTI].

A címszó *fusia* olvasatával is számolhatni. — Noha a szövegekörnyezetből ítélve a címszó vmilyen régi fegyverfajta vonatkozik, a RMFegyv Mut-jában e szó nem szerepel.

fustély 1. dorong; füstel, ciomag, máciucá; Knotenstock. 1785: Dienes Istvan Bachy^a vallia, ... Ez egyik fogoly legény a' Caspar a' Zureós mégis Rea megie(n) vala egy ighen Nagy fustellial, De a' Marton felesége az mellien meg ragada az Inget, es Nem ereszty vala Az Vrra ... My oztan meg teobwlenk es vgy fogok megh a' Caspart Nag' Nehezen mert soha ne(m) Aggya vala meg magat halalra wtheót hozzank a' fwstellal | Vermes Balint Bachy^b vallia, En chak A' teoreók Martonne Jaigatasat hallam, ugy futamam eleó, Az chelekedbe(n) keseón vala, Abban ott voltunk hogy megh Akariúk vala az fogoly Caspart foghny, Ereosse(n) veer vala hozzank, De vegre megh kapok, kezeben Az Nagy fustelt^o [Kv; Tjk IV/1. 477–9. — *^bA várossal tőzsomszédos Kisbácsról való. *Más vallónál nagy fa szerepel]. 1674: Nemcz^a alá községet Moldovában hajtják botokkal fustélyokkal, ha megvehetnék [Bodola Hsz; Veress, Doc. XI, 151 Béli Pál a fej-hez. — *Neamț?]. 1703: a Veszekedesor ... botokkal fustélyokkal utzarol utzara jártak s lesköttek [Szemerja Hsz; BLt]. 1711: en se czigant se egyéb idegen embert fustélyokkal Lancsakkal nem latta(m) [Vadverem AF; JHb XXIX. 20]. 1745: Csimponjer Davidot a Falúból ki kergették karokkal fustélyokkal [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1759/1845: Hát ótt rőfög a tők között a' nagy Domozlai 'S úgy meg verik a' Fustélyal a' Pap 's ó szolgal sat. [Hermányi, EDem. 75]. 1825: A Darotziné Boltja ... A Materialék árra ... 8 darab 1006 hosszuszagu fustélyoknak az arra per 2xf 16 xr [Dés; DLt 3].

Sz. 1680 h./1715 h.: Ha a' kuvasz közt jársz, ne hadd el a' Fustélt Sok orozva marás, tézsen Székely fortélyt [Rozsnyai, HorTurc. 139].

2. '?' 1639: az el mult Vasarnap este kesőn vaczorakor ... Konia Istvan fustély bestie lelek kurva fíanak szida meg Gheczie Istvant [HSzj vacsora al.].

fuszékli bokaharisnya, zokni; şosetă; Fußsocke, Socke. 1788/1791: G. Kornis István ur eő Nga vásárlásai ... 4 pár téli fuszóklit Mf. 1., 92 ... 3. pár nyári fuszóklit ... 2. pár czérna fuszóklit Mf. — 96 [Mv; Ks 73. 55]. 1806: (Vásárolt) 1 Fuszóklit „45. I par Czérna Strinflit 1 — [Mv; Ks 34. VII]. 1807/1818: 12 pár czérna fein Fuszékli [Mv; Told.]. 1857: Rosz fuszétkli (l) 31 p(ár) [Bodola Hsz; BLt 11]. 1862: Milgos Ujfalvi Sándor Ur részére 6 pár fuszékli Cérna f 3 [Kv; Újf. 1]. 1866: 3 1/2 pár fussockel (l) [RLt].

Ha. 1850: fuszékli [Kv; Pk 5].

fuszolya paszuly; fasole; Bohne, Fiole. 1756: Minden némű Gabonájokból ... kender magból, borsoból, Lencseből, fuszoljából etc. a' rendes dez-mát kiadni ... kötelesek [Mihalyesd H; Ks 101].

fusztrét aszt '?' 1850: a téka ajtora fusztrét és 1 lajczni [KLev.].

Noha a szó teljes valószínűséggel a német *Fußtritt* 'lépcső-fok; hágszó' szónak a magyar asztalonyelvbe átkerült formája lehet, a címszót tárgyi eltérés miatt mégsem tudjuk értelmezni.

fuszuly szemes paszuly; fasole boabe; Bohne. 1729: szalonnát vaját, tejet, téjfelt, fuszult bort és etzetet lisztet valamennyi kellett annjit adott [Sövényfva KK; TSb]. 1732: Borso Lencse Fuszuly ... nincsen [Szászzerked K; LLt]. 1835: így engedte el a' Kender munkát ..., Kendermagot, faszulyt segyebeket is [Zsibó Sz; WLt Florica Fátzán (25) vall.]. 1843: vetettem ... A Széréturába faszujt 1/4 Véka [M.köblös SzD; RLt].

Szk: herti ~. 1744: Tavalvi Bab Met. 2. Kerti fuszuly Met. 5 [Szászzerked K; LLt].

A b a b és a f u s z u l y együttes, de elkülönített előfordulása miatt a két mezőgazdasági terméknek ugyanolyanszerű jelentés-elkülönödéséről lehet ez esetben is szó, mint amilyenre a bab alatti jegyzet a b a b és a p a s z u l y vonatkozásában utal. — L. még a fuszulyka és a zöldfuszuly címszót.

? fuszuly-borsó borsó- v. paszulyfajta; un soi de mazăre sau de fasole; Art Erbse oder Fiole. 1738: Találtattak ezen Hazok híjjuában ... Mezei borso ... Cub 1 metr 2 Fuszuly Borso* [Szászvessződ NK; Born. XX. 12. — *Az összefrásban ez utóbbi tétel esetében a mennyiség nincs feltüntetve].

A kételyesen felvett címszó egyetlen adalékával kapcsolatban a köv. két lehetőséggel számolhatni: 1. A *Fuszuly Borso* szóvegrész az összeíró hevenyészett, hiányos központosítása miatt teszi az olvasóra a *fuszuly-borsó* összetétel benyomását. Ez esetben tehát az összeíráskor a *fuszulyból* és a *borsóból* a helyszínen talált mennyiség együttes számbavételéről lehetne szó. — 2. Minthogy a *borsó* szónak a régiségből és a nyj-okból kimutatható 'bab' jel-e is [ETSz, TESz, NytudÉrt. 92. 30], vmilyen *bab-*, esetleg *borsótájára* is gondolhatunk. — L. még a *bab* és a *fuszuly* al. a jegyzetet.

fuszulyka 1. paszulyvetés; semänätură de fasole; Bohnensaat. 1715: Vagyon mostan ezen Táblákban ... Ugorka, Borso, Bab, és Fuszulyka [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1723: vagyon egy vetemenjes kert, kürfülette hitvánn kert ..., benne káposzta, fuszujka [Sztrigyboldogfva^a; Born. Vegyes oszt. I. 16. F. — *Később: Kőboldogfva H]. 1760: (A jószág) be vetett fructussával együt török buzavál fuszujkával egyfüt tökkel káposzta bilantz [Kissolymos U; Márkos lev.]. 1767: pazany nékem is volt egj jo arasz magassagu Fuszujkam de mind oda let [Kóród KK; Ks CII. 16 Szarka József tt lev.]. 1771: a Molnár ... Lencseit fuszujkáját félig felig mind el iszopolta a Mëlgos Urnak is a Lentséjét s a fuszujkának felét a Malom házon felyül el iszopolta* [Esztény SzD; Told. 6a. — *Ti. a kiáradt patak]. 1797: A Veteményes kertbe ... Haróm Tábla fuszujka [Názánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22]. 1813: A' Virágház mellett Földbe ásott mintegy 8. ólós hosszsu meleg ágy Honapos Retekkel és fuszujkával szépen zöldellő [Koronka MT; Told. 18].

2. paszulytő; cuib de fasole; Bohnenstock. 1796: mind(en) Törökbuza szál mellett faszujkais volt [Déva, Ks 79. XXVIII. 10]. 1810: égy néhány Tő Török Buza, és Fuszujka el volt dölve mindjárt a' Kert mellett [Dés; DLt 144/1811].

3. (hüvelyes) paszulytermés; recolta de fasole boabe; (hülsige) Bohnenfrucht. 1793: az 1792-ben Termet Faszujka még a' Mezőn szalmájában meg-rothadatt [Drág K; JF 36 LevK. 175 Tollas

György lev.]. 1803: a' Testvér Hugom ... Henter Márisko ... a' kapun belül fuszujkát szedett [Dés; DLt 82/1810]. 1805: az all-peres Török buza pásztor volt ..., és meg szoltván, hogy honnan hozza a' törökbuzát és fuszulykát az átalvetőjébe; ez mindjárt a' pásztort illetlen rut szokkal illette [Füzsed H; JF36]. 1813: Hüvelyibe lévő Faszulyka circ(íter) 1 [Veresegyháza AF; Told. Toldalagi Kata leit.]. 1839: a falunak munkátlanabb lakosi faszujka, v(agy) diszno dínye szedése színe alatt, a török buzáinkba tetemes károkat tesznek [K; KLev.].

Szk: ~ szedni. 1803: Magamis jelen voltam a' Czitz Hegyin fuszujka szedni a' kérdésben ki tett napon [Dés; DLt 82/1810]. 1805: fuszujka szedni ki mentem [Kv; Pk 2].

4. paszulyszem, szemes paszuly; boabă de fasole, fasole boabe; Bohne. 1727: Dézmát adnak a' Pöldes Urak(na)k minden Mezei Veteményekből, au oláh Borson, avagy Fuszulykán kívül: ugy Juhbol, Baránybol és Méhből [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. 1729: adtanak ... Fuszulkat harmad fél vékát [Sövényfva KK; TSb 51]. 1737: Molduvai követek mikor vissza jöttek Racz Balaz uramint voltak attunk kenyeret Bort Borsot faszujkat Lencset [Kvh; Bogáts 13]. 1736: Fuszulyka nr 4 ... Mezei bab nr. 1 [Mikéfva KK; CU XIII/1. 173]. 1743/1747: igen feles kárai voltanak azon kertnek elvágatása miatt, mert ... tizedfél véka kendert, azonkívül kölestis, borsot, és faszujkát is vetett vala [Szentgyed SzD; Wass]. 1748: Faszujka metr. 1 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12]. 1750: Négy szolgák(na)k ebédre kenyeret d 9 Foszujkát d 3 ... Len mag olajat d 6 [Kv; Szám. 69. XXV. 10]. 1756: Ujj tserefa kád ..., melyben van faszulyka Justae 4 [Branyicska H; JHb XXXV. 35]. 1757: Három két füllű fazék, edjib(en) Faszulyka, másib(ann) Bab [Nagyercse MT; Told. 18]. 1759: Májában* én Gabugyán Nyilzstor vittem ... egy véka borsot fél véka faszulykát [Marosludas TA; TKI. — *MT]. 1761: Mezei Borso Metr. 1/2 Faszulka Metr. 1/2 [Szászvevessződ NK; JHb XXIII/22. 31] | Faszuljka metr. 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. 1774 Faszulyka 6. veke ... vekaja ... égy márgáson el költ volna | Fuszulyka Huszan két véka [Mocs K; KS Conscr 26, 62] | Faszulka meg terem három köből minden Esztendőben | Buzát, Törökbuzát, Zabot, kender Magot, Borsót, Fuszulkat, Babot dézmájokban adnak az Várme gyén lévő Jobbágyok [Szentdemeter U; LLt Vall. 14, 17]. 1775: 1. Sákba negy Vékanyi faszulka Rf 2 ... 1 Sákba 2 Vékanyi hariska x 30 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1778: Borsó, Fuszujka ... Mt. 2. [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. 1779: Faszulykának Perceptiuma ... Termet Fuszulka lótt Met. 4 [Rücs TA; Ks 21. XV. 23]. 1781: az Aszu szilvát küldgye el ked, és ha lehetne vagy egy köből Faszujkát [Jobbágyfva MT; Bál. 1]. 1789: faszujkais vagyon az Udvar körül vetve 1: Véka [Branyicska H; JHb XXXV/65]. 1791: Egy Szuszékban Faszujka (!) ... Egy Ládában Fuszujk: (!) Nagyercse MT; Told. 36]. 1801:

8. kupa Faszujka [Árpástó SzD; SzConscr. mell.]. 1804: Egy véka Faszujka, és égy Véka Borso [Borosbenedek AF; SLev. 2]. 1806: már a Szalonnát Fuszujkát, aszu gyümölsöt hogy menyli legyen nem mondták hanem azt mondá, hogy a Faszujka mind nálla maradt [Kalotasztkirály K; KLev.]. 1818: A málékát meg kapáltuk a' Hoharmat sok károkat tett mind kétszer kellet Faszujkát és sertés Dinnyét ültetnünk a málék közé [Somkerék SzD; Berz. 11, Fasc. 75]. 1821: a' Faszulyka ... 4 v(éka) ... 1/2 kupa Faszulyka | 9. véka fuszujka [Déva; Ks 105. 53, 82]. 1823: a' Tolvaj ... 1821ben Aldozótól fogva elhordott Fuszujkát 1/2 vékát megért Rf 1 [Firtosváralja U; Borb. II]. 1826: most küldek ... Faszujkát [Háporton AF; Kath.]. | Egy Ferslagotska Fuszujka [Dés; DLt 82/1827]. 1836: Harmintz véka fuszujka, vékáját a 1 fl. 40 xr ... Rh fl. 50. Tiz véka bab, vékáját a 1 fl. 20 xr ... Rhfl 13 xr 20 [Kv; Pk 3]. 1837: vettem ... Faszulykát két vékát | Borso és Foszulkájáért fizettem 1 Rf 20 xr ... Borso és Fuszulkájáért (!) adtam 1 Rf 20 xr | Fél véka fuszujka | Fél véka borso, fél véka faszulyka [Budatelke K; Born. F. I h, III]. 1855: bejött ... Lenmagból 19f 12 x Fuszujkából 6f [Pókafva AF; Born. E. VIIa]. 1857: Alakor ... Haritska ... Fuszujka ... Pityoka [RLt nyomt. "Dézma tábla"]. 1859: Alakor ... Haritska ... Lentse ... Fuszujka ... Disznobab [SLt Vegyes perir. nyomt. „Dézma tábla”].

Az 1736-ból, 1757-ből, 1774-ből, 1836-ból és 1859-ből való adatokban a bab és a fuszulyka együttes, de egymástól elkülönített jelentésére nézve 1. a bab és a fuszulyka alatti jegyzetben mondottakat.

Szk: assalt ~ . 1799: Egy Méh kas Cir(citer) félig assalt Fuszujkával [F.zsuk K; SLt Vegyes perir] * fejer ~ . 1813: Sárga Faszulyka 12 Kupa. Fejer Faszulyka 1 1/2 [uo.; i.h.] * fejer kardos ~ . 1811: Fejer kardos Fuszujka kupa 10 [Hsz; Mk IX/109-hez] * fekete ~ . 1744: fekete fuszujka másfél véka [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * fekete tarka ~ . 1811: Fekete tarka fuszujka kupa 13 [Hsz; Mk IX/109-hez] * herti ~ . 1741: találtunk ... kerti faszulykát metr. 3 [Mezőbánd MT; LLt 146. B] * sárga ~ . 1796: Sárga Fuszujka nagyobb féle [Déva; Ks 76. IX. 26]. 1811: Fejer kardos Fuszujka kupa 10 Sárga Fuszujka 4 [Hsz; Mk IX/109-hez]. 1813: Sárga Faszulyka 12 Kupa [Veresegyháza AF; Told. Toldalagi Kata leit] * tarka gömbölyű ~ . 1826: Tarka gömbölyű Faszulyka [Szentdemeter U; Told. 41].

5. paszulycél; mincare de fasole; Bohnenspeise. 1762/1845: elérkezének azonban a' Dedákok is Vacsorára, 's főzött vala a' vén Pápainé két Tál étket, húst is fuszujkát is; de a' faszulykát nem tisztították meg ... azonban elhóza a' Vén Pápainé az ő fuszulykáját ... Ez a kis fuszulka bizony nem derék dolog, hiszen meg sincsen tisztítva [Hermányi, EDem. 391—2]. 1779: ami üdön

a mostani szolgálatnak Matianak cseledek számára kiadott faszujkából melyet már meg főzött volt a levét és higját le szűrte a tseledek számára a süriüt pedig küldette a Mostoha Anyanak [Berz. 9. 74].

Ha. 1727: faszulyka [K; BfN Gyalui csomó]. 1757: Faszulyka, Bab [Nagyercse MT; Told. 36]. 1785: Faszulyka [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 20]. 1794: Faszujka [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1814: Faszujka [Pusztakamarás K; CU]. 1823: Faszujka [Alpestes H; Told. 7] | Faszujka [Mv; i.h. 22]. 1826: Faszujka [Marosillye H; Born. F. IIa]. 1831: Faszujka [Köböldogfva H; i.h.] | Faszujka [Hosszúaszó KK; i.h.]. 1850: faszujkával [Gyéressztkirály TA; DE 5].

fuszulykadézma paszulytized; dijmä din fasole; Bohnen-Zehent. 1778: Fuszulyka Dézmáb(an) jött Metret 1. kupa 4 1/2 [Nagyida K; Told. 9].

Az adalék szövegének kettős tagolhatósága (fuszujka, dézmában jött v. fuszulykadézmában jött) miatt a címszó felvételenek jogos volta vitatható.

fuszulykaföld paszulyföld; ogor de fasole; Bohnenfeld. 1767: a faszulyka föld külső végénél [F. komána F; Pușcariu, Fragm. IV, 679]. 1774: egy nyilatska fuszujka föld [Gerend TA; CU]. 1795: a' Kis fuszujka föld [M.fodorháza K; RLt]. 1800 k.: a Kis Dornába ... fuszujka föld [uo.; RLt].

Hn. 1798: A' Fuszulyka Földön (sz). Fuszulyka Föld [Maroskeresztúr MT; EHA]. — Az előbbi 1767. és az 1795. évi adalék ide is tartozhatik.

fuszulykakaró paszulykaró; arac de fasole; Bohnenstange. 1804: Portsalmi Ur(am) valami Sertéseket a Szőlő ajjából a kutyákkal kergettetett s maga is Portsalmi Ur(am) egy fuszujka karoval kergette és verte | azon Malacz Süldőre Portsalmi Ur(am) a kezében volt faszujka darab karoval vagy kétszer reáütött [Dés; DLt 82/1810]. 1806: édgý Süldő ... mindig a' Szöllőben akarván viszzá térti ... az Exponens Ur(am) édgý kezében volt Fuszujka karoval vagy kéttzer meg döfölvén, és a patakban vettette kéttzer is hogy a Szöllőbe ne mennyen [Dés; i.h.]. 1810: egy darab faszujka karo | kezében levő darabotska fuszujka karoval kettőt hármát fütött rájck [Dés; DLt 82].

fuszulykakaróeska paszulykaróeska; arac mic de fasole; Bohnenstanglein. 1810 k.: (A) Tanú ... egy Malatzot, a' kezében volt fuszulyka karótskával Maga is a' vizből ki emelt [Dés; DLt 82].

fuszulykás I. mn 1. paszulytartó; pentru păstrarea fasolei; zum Bohnenhalten. Szk: ~ pad. paszulytartó pad/láda. 1798: Égy singes zöld láda ... Égy fuszujkás hosszu pad Egy kisedő láda meljben a' szövd Műszer állott [Kv; Pk 6].

2. paszulytermő; de fasole, pentru fasole; bohnenbringend. **Hn.** 1761/1808: a' Falu Nyilas Földei között a Faszujkás Földön (sz) [Szind TA; EHA].

II. fn paszulyföld; ogor de fasole; Bohnenfeld. **Hn.** 1761/1808: A Faszulykásbann a Falu nyilas Földei közt (sz) [Szind TA; EHA].

fuszulykaszedés paszulyszedés/betakarítás; culesul fasolei; Bohnenernte. 1808: én a' Férjemmel edgyütt a' magunk Málé Földünkbe Faszujka Szedés végett menvén ... Zsákokba Málét Szednek [Felőr SzD; Bet. 6].

fuszulykaszem paszuly szem; bob de fasole; Bohne. 1838–1845: megvet: megvásárol; bab, fuszulykaszem vagy kártya után megmondja a károsnak, ki tulajdonítá el valamijét [MNyTK 107].

fuszulykatartó paszulytartó; pentru păstrarea fasolei: für Bohnenhalten. 1840: Bentze Illyésnek ... Vagynak Továbbá e következő Felkelhető Jovatskái: ... Két Budunka Záldog fából Fuszujka tarto xr. 50 ... Két véka Fuszujka R. frt. 1. xr 24 [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042].

Szk: ~ kosár. 1790: Negy fuszulyka tarto kosár [Mv; MvLev. 4 Cimbálmos Ferencné hagy.] * ~ pad. paszulytartó padláda. 1798: egj Faszujka tarto hosszu pad 1., 20 [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.].

fuszulykatermés paszulytermés; recolta de fasole; Bohnenertrag/ernte. 1785/1786: A Faszulyka termésből, egy Szem sem transponáltott [Rücs MT; SLev. 1].

fuszulykavetés paszulyvetés; semănătură de fasole; Bohnensaat. 1743/1747: kender, köles, borsó, faszujka, árpa vetéseib(en) ... sok károk következtének az Falubeli Marhák által el gazoltatván [Dob.; Wass vk]. 1808: Málé vetés ... Metr. 3 ... Ezen két földekben faszujka vet(és) 7 kupa [Rücs MT; IB. Kováts István ub kezével]. 1811: Borso vetés 1/2 véka Faszujka vetés 1/2 véka [Monostorszeg SzD; Bet.]. 1830: Alább irtak ... a mi tudasukbólis bizonyítunk (így l) azt hogy a mult 1828dik Esztendőben a masodszeri kapáláskor Alamoron is a Harmat a Törökbuza Fuszujka vetéseket el forászta és Sanyarittatta [Alamor AF; TL. „Ion Barák mp Alamori Disunitus Pap" aláírásával].

Szk: *felfolyó* ~ . 1736: Bab vetés metr 1/2 Fel fojo fuszulyka vetés a kertben metr 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 175].

A *bab* és a *fuszulyka* c szk adalékában mutatkozó jelentéskülönödéské nézve l. a *bab* és a *fuszuly* alatti jegyzetben mondottakat.

fut 1. szalad; a alerga; laufen. 1584: Kerekes Istwan vallaia ... esthwe hogy a' chorda be Ieót, s mind reggel Nagy sok tehen Barom futot ez Zelesne hazara Rittak es Ereossen beogtek es az haza Ablakara Mentek Nagy Rohanassal, futwa [Kv; Tjk IV/1. 251]. 1590: az pwskahoz fwta s be dwga az giermeknek az két filel hogy ell ne jeggie(n) [UszT]. 1596: Azt ne(m) lattam

mikor megh verte az J az A(ctrix) Aszont, de azon oraba, az mely oraba megh verte volt ugy fütött uala hoszam hogy megh az kezkenjeis el hullott vala [i.h. 11/11]. 1606: azt mongja az felesegenek Kadar andras hogy Vsd es eold. azo(n) az megh futamodott az orszagh uta fele mind fütött (!) s mind vzte Kadar andras futában ugj esett el [UszT 20/189]. 1632: az ablakra futek hogj nezze(m) Uramat [Mv; MvLt 290. 74b]. 1664: mikor az Tattarok Cszariban jeövenek én az Udvar haz kapujat be szegéztém valla hogy deörgetny kezdek magam az kérben futtek [Cege SzD; Wass. Gergely István (20), Vas János szolgáljának vall.]. 1696: Kovács János feleségétől fell méne az úton s bé az Pásztorhoz, s az Marhá-ját ki ereszté az Kapun s onnan maga Kovács János mingjárt ki a Kerteken az Pásztor után, s az Pásztor haza felé futni kezdé előtte [Mikháza MT; Berz. 17. Fasc. XII]. 1712: wtának is futatak [Mikeszása KK; MúzRadák]. 1725: eois ragada egy borona fát s ketten futának Gergicza es Andreka utan [Velkér K; Ks 7. XV. 12b Moldován Vasillie (19) vall.]. 1763: A gjudalás alkalmatosságávalis tudván egj más vétkit, edgjkj egj felé, az másik más felé futat [Torda; TjK V. 154]. 1844: miis egy terittő rudot vettünk ele melyet Kis János az Horváth Sigmund kert támaszsa alatt el tört és ezen két darabbal mint ittas emberek futattunk Fejér Dani után [Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (21) unitarius vall.].

2. sietve (el)megy; a pleca in grabá; eilend (weg)gehen. 1595: 1. Tehenhús peczenye p(ro) d 10: 1. Wadhús peczenye p(ro) d 10 ... Kellet böuen Lennj, Mert nagy fütösasokra az szolgaknakis hogj Iussan tekintetem Miert hogj nemely Wraimhoz egy nehanzor füttak [Kv; Szám. 6/XVIIa. 17 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1600: egy flachka(m) volt a mezon az uta(n) futok vala egy zekerral [Hodgya U; UszT 15/122].

Sz. 1701: Vehetet volna nemem aszszony rollam peldat hogy hires eperre nem kel nagy kaszuval futni, mert üressen viszi haza [Ne; BLt 9 Toth István lev. édesanyjához Toth Balásnéhoz Anyalosra (Hsz)].

3. futkos; a alerga (de colo pinã colo); hin und her laufen. 1786: Most kezd Siránkozni a szegény kóltsar mezitláb füt nyughatatlankodik. Instál Nsgodtól egy Paputsót [Mezöbodon MT; IB. Miklós János lev.]. 1805: én többeket nem tudok, mert én mind Kotsis nem vigyázhattam mint hogj nékem minden fele futni nyargalni keletett [Szamosfva K; BLt 12].

Szk: ~ja a dolgot futkos a dologban. 1631: Az mikor ezek az Kadar Istuanek az teöb Atiafiakkal megh oztozanak, akkor tudom hogj igen futtia vala az dolgott Kadar Istua(n) s mondam hogj mi dologh [Mv; MvLt 290. 51b].

4. vkiire ~ (vkihez panasszal) nyargal; a alerga (la cineva cu o jalbã); (zu jd mit Beschwerde) rennen. 1581: Ez alat Jsmet vnyobban futot az zegenseg eo Ngra zegenj vrunkba viobban keonyergettek akkoris [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1587: Hozanak Vrunk zamara

veszettek louakat Parlagj Lazlo vellek. ... ket egész nap estig hogj mind Biro vramra fwtottak ezekre keolteotte(m) -/47 [Kv; Szám. 3/XXX. 7]. 1595: 21. January: Iöuenek az Lengyel király köuetenek az Apat Urnak elől küldött szolgálai ... Es Urunk egyyk Talnakya Staniszlaüs Galitzki volt körületek Wrúnktol paranczoltatot és hagyatot Gazdáfok ... Ewel meg nem erüen Galitzkj az Paller fütöt 8, vtal Biro Wramra, és azokaert Biro W(ram) is meg búsúlúan Lengyel modra kellet gazdalkodnunk nekik [Kv; Szám. 6/XVIIa. 158-9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

5. menekül; a se refugia; flüchten. 1562: Lajos király elég nagy ifjuságában tizenöt esztendeiglen regnála; ez a sár vizébe merüle bé, mikoron a török előll futna a mohácsi ütközetből [ETA I, 11 BS]. 1570: vallya aztis hogj sok egy mas approlekot kwldeozet neky Mezes pogachat es azth Jzente hogi Eois fusson ha neky fwttny kelletyk [Kv; TjK III/2. 30]. 1572: Rusa Mathe ... Ezt vallá hogj Mykoron Az haborusag Jndulatototh volna ... hallottam walkay Myklostwl hogj Mondotta hogj fussatok fyaym fussatok vgymond, de ewketh Senky Nem Euzte [Zentelke K; KP]. 1594: die 14 July ... ket hazas embereknek kik Zakmar feleol futotanak adatot biro wra(m) ithon f l d - Ismet annak wtanna fütöt azonj nipeknek adatot ... f. d 32 [Kv; Szám. 6/VIII. 30a]. 1605: felti* hogj az erdeore kel fütnik (!) [i.h. 19/12 Vrsula filia quondam Nicolaj Demeter In Orozhegy vall. - *Ti. a pénzt]. 1610: (A) uaida ki ieouesekor az erdeore füttunk uala [Bibarcfva U; i.h. 4/3b]. 1644: Mikor az vezedeleo(m) keozb(en) Segesuarra kelleteot futnunk vala Ianos deak ... Oth vala [Mv; MvLt 291. 436b]. 1653: Az apámat a hajduk váltig forgatták ... s ő is az erdőbe elszaladt ... Én is az erdő felé futék, de nem találtam az apámra, nem tudom hun volt* [ETA I, 70 NSZ. - *1621-beli eseményre von.]. 1696: mondgja vala Kovács Jánosné, ládde Lecsü lucsa azt mondád hogj nem fucz el az vram előtt, de fucz most, mert meg kerittünk most [Mikháza MT; Berz. 17 Fasc. XII. Doczi Jánosné Kando Annok (40) vall.]. 1703: Hirdesse meg kglmetek az kösseg között, hogy senkinek semmi lármája ne légyen, egymást ne ijeszszék annál inkább ne fussanak marhajokat ne adgyák, ne vesztgeggék, attol valo féltéken, hogj ennek az investigatiónak alkalmatosságával nagyobb tereh esik réájok [UszLt IX. 77. 61 gub.]. 1715: valami Tatár járáskor futattanak a Gyogyiak oda fel a Mláka és Dsamen alatt a Völgyben [Lupsa TA, WH]. 1734: Mikor a Tatarok az Várfalvi Marhakat el hajtották volt ... azon futásokon bizonyason tudom hogj Philep Menyhárt Ur(am) az Várfalvi Székellyvár oldalán valo Lyukban futat [Várfva TA; EHA]. 1757: midön ezen falusiak az Csömeni hatarra futattanak az Portzio előtt akkar vitték őket haza Pestesre [Szakatúra SzD; Ks 9. XXXI. 20].

Sz. 1605: meg is verhették volna csak ezek is minden hadát Rác Györgynek, hanem a csatej

patěj közt futtában találkozott oda Petki János és felszóval kiáltotta, hogy fusson a ki futath, mert, ugymond oda vagyunk! [Monfr. XXXIII, 61 Gyulafi Lestár felj.].

6. sietve félreáll, elkotródik; a o şterge; sich davonmachen: 1744: által jöven az hidon azon szekér mellyel én voltam ... Pétruval egy vágásb(an) meg rekedvén ... kiáltya, fussatok ... az útból [Szentandrás H; Ks 101]. 1876: fusson a' kúttol, hogy tölcse meg a' Csebrét ... az Exp(one)ns Aszszony pedig azt felelte arra, hogy ő nem fut mert régebben vagyon ott [Dés; DLt 99].

7. forog; a se invirti; laufen. 1561: Esmeth chinaltam azon patakon eg Molnoth kjben ket kw fut [HSzj malom al.].

8. elnyúlik; a se intinde; sich dehnen/strecken. 1732: a' Patak mellett hoszsan fút edj kaszáló [M.zsombor K; EHA] | A Gyümölsős kertnek (mely az udvar, veteményes, és Csűrös kert véginél hoszsan fut;) hoszsa 34. szélye 86 [Szászsztyakab SzD; TSb 51].

9. hire ~ szétfut/elterjed a híre; se läęste vestea; es verbreitet sich die Nachricht. 1756: mikor a' történt kárnak hire futott, ... kérdészködni kezdék, hogy Titt. Némethi István Uram, nem hozott é hozzám valami Aranyakat [Kv; Mk IX. Vall. 32].

10. ~ red rárohan/támad vkire; a se năpusti/ a tăbări asupra cuiva; auf jn zustürzen, jn anfallen. 1586: Ez a fogholy futa Ream, es torkon ragada, hat az zolgalo leany s ky Ieot, es az ragada be az Ayton [Kv; Tjk IV/1. 562]. 1597: Zaz Balint farkas vczay Capitan ... wallia, Thúdom azt hogy bozzús wolt Zabo Mihaly Kadas Ianosnera immar teob eztendeinel, de en nem thúdom hogy arra walo bozzúsagból fútót volna reank es minket fel indítot volna [Kv; Tjk VI/1. 33].

11. jár vki után; a umbra după cuiva; jm nachsteigen. 1568: Anna Relicta gregory zabo ... fassa e(st) ... az legyen az vtany Egy Jngeth es gathyat hoza hozam, az gathya Merő veres vala meg mossam (!) haza vm^a, es mondek hogy myre hogy Jgy Czelekezel bizon meg ver az istén, Es erre Monda feyerwary Im(re) My besyeth tehetek, ha ream futnak, Mays ket leannak nyuelte(m)^b meg [Kv; Tjk III/1. 173. — ^aOlv.: vűm (vivém). ^bFöléje írva: tottem (olv.: töttem)].

12. ~ ja a világot összejárja/rohanja az országot-világot; a da járilor ocol; alle Welt durchwandern/ziehen. 1600: Hęz Janosne ... vallya ... az Ven Razmanne ... mindenkoron azon panazolkodot hogy eo igen zegeny azzony volt mikor az vratol megh maradtot volt, hanem mind az vtan kereste, Adossagbannis sókban maradtot volt de erossen futotta az vilagott, es vgy elegitette megh Adossit, s vgy kereste [Kv; Tjk VI/1. 449].

13. ts jár vkit (kéréssel jár vkihez); a umbra la cineva cu cereri; mit einer Bitte zu jd gehen. 1583: egyeb byzonios emberek ... azt yriak hogi eggik Chawz az masikat ery, wgy futtiak eiel nappal Tatar kamoth es a ket Olah waydath [BáthoryErdLev. 124]. 1590: the pedigh Attyafy

leűen Arra igerted magadot Lúkachnak mind addigh futod az fejedelmeth, dolgath veghez vized, keöltsegetis Akkoro(n) fazakas Lúkachne Adot te neked Brassoba menni [UszT II/1. G. 204]. 1597: Adata velem B V Varos fw zer zamabol borsot, safrant, Giombert, Zekfwűet Nadmezet, kj ennek eleotte zokas nem (igy l)^a, De Teke ferentz addeg fútotta B Vramat, hogy adatni kellet [Kv; Szám. 7/XII. 112. — ^aTollban maradt: volt]. 1613: Az vtan az giermekik addeg futak az valdatt, hogj megh ada nekik benne [Tövis AF; JHbK IX. 19]. 1638: Tudom aztis hogy Bethlen Istua(n) Vramat Gubernatorsagaba(n) elegge fűta, hogj fel szabadicza hitit lehesse(n) Nemes ember, de soha meg ne(m) czelekede az Gubernator [Dés; DLt 402]. 1640: Ha teortennék, hogy valamely mester szofogadatlankodván a Czeh ellen tamadna es magát az büntetésben nem advan, az Birót es Tanacziot futna, tehat annyi büntetéssel tartozzék, a mennyit egy fél mester asztal teszen, ugy mint hat forinttal [Kv; KvCLEv.].

14. ~ va futvát; fugind; laufend; laufend. 1573: Lazar Simon Zwky Benedekne Iobagia^a Azt vallya hogi ... Azt Twgia hogi Mindenwt kergettette az Abramot hwl hallotta, Thordannis az fiay eleot Zokadalombol fwtwa Zaladot volt Mind Zaytia Mind gwbaia mye volt ott Maradot [Kv; Tjk III/3. 217. — ^aO-zsukról (K) való]. 1600: egy fiachka(m) volt a mezon az uta(n) futok vala egy zekerek, haza ieövet latta(m) az barmoth benne akkoris futwa megyek wala, s wgyes kealtotta(m) az barmos embernek, hogy wze ki belole [Hodgya U; UszT 15/122]. 1635: az káthoná ugian futuá mene be Fekete Janosni [Mv; MvLt 291. 51a]. 1674: birta ... Kamuthi Miklosne Asz(onyom) Mező Szilvást, annak utanna rea küldé Rakoczi Gyeorgy katonákat s el foglaltata hatalmasul Szilvast az akkori tisztarto Szabo Márton futva Szaladott, még Csuklyát tött 'a fejeben hogy inkább el Szaladhasson [Mezősményes K; JHbK XX/20].

Hn. 1712: futatak [Mikeszása KK; MúzRadák]. 1785: futattanak [Backamadaras MT; CsS]. 1807: futatt [KLev.].

futa 1. kelmesajta; fotă, stofă (vărgață) în diferite culori; Art Stoff. 1576: Egy Syngh fwtha eonek walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9]. 1608: Egy kek fűta Eohnek valo [Kv; RDL I. 83]. 1630: Bolgar Janosne szolgália hozot teőreők Országból ... 10. végh koczkás futát ... d 24 ... 52 végh veres futa Eöuet ... d 48 ... 200 végh keoz apro futát ... d 48 [Kv; Szám. 18b-IV. 64].

Az EtSz '1. baumwolle, 2. barchent, baumwollenes zeug, 3. színes (szalag)öv' jel-cinek ismeretében a TESz '1. kelmesajta; Art Stoff | gyapjúszövet, Wollstoff; 2. színes szalagöv; farbige Schärpe' jel-t tulajdonít a szónak. — Adalékaink továbbra is bizonytalanságban hagynak a szó pontos jel-c tekintetében; ezért adtuk csak a fenti jel-c.

2. kb. kötény, kötő; sorj; Schürze. 1589: Egy futa, papas buzw (igy l) [Kv; KvLt Inv. 1/2.

36]. 1628: Egy kéozeb (!) Ladaban, kinek az fedele ueressen merón festet. Egy zekfw zin uiselt seliem eő ... Egy roz futa | Ket viselt közonseges verez Jakupp. Harom Futa. Egy Abroz [Cyalu/Kv; JHbK XII/44. 7, 9–10]. 1640: 2. veres futa Eő ... f. — d. 90 | 2 vnguari Szürke Eő ... f. — d. 70 ... 1 kek futa ... f — d. 25 [Kv; RDL I. 117b]. 1687 k.: Egy Borbelynak valo fotától f — //4 1/2 Egy Paraszt fotától f — //03 [MvRK Vect. 14].

futamféle. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: *~t vesz* futásra fogja/veszi a dolgot, el/megfutamodik; a o lua la fugă; sich auf die Flucht begeben. 1602: Totheory Jstwan heoteos zolga vallia, En fogtam az legenth megh de futam felet sem veot eleottem sem nem vonogatta magat hanem eoreomest vizza leotie mihelt mondam hogy fogoly [Kv; Tjk VI/1. 661]. Vö. a *futamlóféle* címszóval.

futamás 1. elfutás/szabadulás; plecare în fugă; Weglaufen. 1579: ha az barommal zinte az orara be ne(m) jutna hogy vagy mezzöl leone vagy futamas myat el nem érkeznek az olyanon Mentsege legien az mezarosnak [Kv; TanJk V/3. 191b].

2. szökés; fugă; Entkommen. 1646: Az mi nézi az megh tartot legént ... suspicio lehet hozzaia, az futamasais à miat leot annak olyan okát adgya à fogoly hogy miuel jobbagsaghra keresek attol valo feltéd(en) futamodott megh [Kv; Tjk VIII/4. 100].

Szk: *~t tesz/vesz* megszökik. 1631: Szücz Peter penigh, az meli mostan adta magat Jobbagyul ... ha futamast tenne ... az ü kegielme protectioa alol tehat, Czeffey Laszlo Urunk eötet mindenüt megh foghassa ... az maga keötise szerint [Tötör*; Ks 42. F. — *Később: Tötör SzD]. 1660: ez J. Berkeszi Katha inkab megh erdemlene az halalt mert tűz alol szabadult volna el Szeken, az mellet asserallyak Director Vraimek hogy meg sententiazott szemelly volna, es megh iedven vetketeöl futamast veött volna [Kv; Tjk VII/3. 264].

3. menekülés; fugă; Flucht. **Szk:** *~a esik/ídrénik* menekülésre fog/kerül sor. 1602: En tudod azt hogy mind lowat zekeret te read Biztam ha mj teortinik hogj futamastok Esnek hat semmykepe(n) ha az Zekernek el kel maradnys de az lowat Jde ne had [UszT 17/45 „gedő giörgy gagi lo fw” vall.]. 1660: Ha peniglen (: kit az I(sten) el Tavoszasson :) az Országának budulása az vagy Futamása Törtinnek ... [Kérő SzD; Wass].

futamásnyira futamodásnyira; la o fugă (bună de cal); eine Laufzeit weit. 1626/XVIII. sz.: Előle el menék egy futamásnyira [ItK 1931. 78 pokoljárásbeli ének.].

futamik 1. futamodik, iramodik; a fugi, a da fuga; Reißaus nehmen, die Flucht ergreifen. 1573: Sofia Kadar Myhalne hyty vtan vallia hogi Az

mely Eyel megh vagdaltak volna Keresturit ... Regel talalia Kapa Myhalnet, kerdy my dolog leot volna az Eyel hazanal ... Mond oztan hallam Eccher hogi az en zolgam kyalt vala az aytora futama(m) azt sem Nitthata(m) megh Jetemben esmet le fekw m | Az payta fele fwtamot az legeny az vtan Nem twgia howa leot | latwan az azzon az harcerokat az hazba fwtamik kezd Eroszen fedeny zitkozodny [Kv; Tjk III/3. 62, 190, 303–4]. 1582: Monda az azzony yay Jstennek zent halalaert ne mongiatok meg hanem tagagiatok megh mert az enge(m) keres ... mihelt azt halla hogy y Giarto (!) Georgj volna mingiart talpara zeokek kj mene hozzaia: Az azzonj nepek az kik itt wala-(n)ak ki ablakra kj aytora fwtamanak [Kv; Tjk IV/1. 59g]. 1583: Kowach Ianos ... vallia ... Monda erre az Zilagi Ianos felesége, De vgmond vgia(n) Ige(n) teorteók ty reank ... Ezen keozbe hallek pufogast es Sirny Iaigatny kezdé a' Zilagi Ianos felesége hog le taglanak ... Zilagi Janos vtannok futamek es ot cezwe choportozanak a' seötetbe | en Az Capitanhoz futama(m) [Kv; i.h. 194, 212]. 1595: Az dologh akkorban volt hogy megh az tyuk (!) ne(m) zolt vala, toluaj kjaltast hallek, ... fütama(m) oda fele, elcöll talalam Benedek Petert [UszT 10/102–3]. 1603: Erdely Balinth ... vallia mikor ottben az zezamokath nezegetnewk vgy futamek az Azzony ember az Ajtora kyaltany kezdé hamar az Jstennert mert am el veztek egy mast, my vgy futamank be [Kv; Tjk VI/1. 663–4]. 1634: ezt latvan ... ugy futamanak Cherej Georgy segetsegere ... el vete(m) Szilagi varga Janos szabliajat es megh futamek [Mv; MvLt 291, 18b].

2. nekirohan/ront; a tábári/a se năpusti asupra cuiva; auf jn losstürzen. 1599: Annak Vtanna ... nekem futamek es egy bottal verni kezdé, el fütama(m) eleötte mynd az Borbely Thamas Vduara(n), es az Nagy Janos Vduarannis altal vere [UszT 14/41–2].

Szk: *rajta ~ vkire* ráront/támad vkire. 1572: Sophia Zabo Janosne ... Azt vallya hogi Egi Estwe Nioicz ora vtan ... hal az kapwn kywl Zozatot ... Azonba latta hogy egi ember az Dienes deak haza ablaka alat al ... Mond esmet tartozal Bestie kwrwafy Rayta fwtamyk Kelemenre es vgy vthy egy zekercewel azonnal leh esyk [Kv; Tjk III/3. 39].

futamlóféle. Csak e szk-ban; numai in această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: *~t vesz* futásra fogja/veszi a dolgot, el/megfutamodik; a o lua la fugă; die Flucht ergreifen. 1657: Itt a bán Barcsai Ákos gyűjte ugyan valami hadat össze nagy későre. Sőt maga is egykor Tordáról ijedtében futamló-felett (!) vett vala [ETA I, 162 NSz]. — Vö. a *futamféle* címszóval.

futamodás 1. futásnyi (távolság); o fugă (bună); eine Laufstrecke weit. 1759: Az utrizált P. Sz. Mihályi határ ... vagyon egj jo futamadás [Nagyzsombor K; SI].

2. menekülés; fugá; Flucht. 1658: 29-k aug. szent János fejevétele napján esmét futamodás lón, jöve hírül hogy Balavásárnál az ellenség — és éget őt — s vág. Jézus légy velünk! [ETA I, 168 NSz]. 1717: Moldva féől ismét rosz hírek ujulnak, hogy szász Ezér Tatárgyülékézet ismét be akar ütni I(ste)n oltalmazon képtelen valo futamodástól [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

futamodik 1. odaszalad; a alerga (acolo); hinlaufen. 1757: futamadván egy kis ládájához fel Nyitá s abból egy nagy Levelet ki véve [Hosszúmacskás K; Bet. 7 Mich. Nemes (64) ns vall.].

2. (neki/reá)rohan/ront; a se nápusti asupra cuiva; auf jn herfallen. 1582: Gialaj Molnar Jstua(n) leania Anna Azzony ezt mo(n)gia, hogy mikor w szilagy Mihalt Zolgalta ... egiszer ... haza idoue riszegen ... ezenközben az eónneón maga gyermekehez ugj rüga az labañal, hogj az kw fal tarta meg', es az bölczeó labtul mindgiarast el teórek, azomban az dayka kezde szoptatni, es arra futamodek az gyermek daykara, es aztis untig uere [Kv; Tjk IV/1. 60a]. 1586: Anna Szasz Georgne vallia, ... ky Indulek Az pitwar Aytayan, es hát az egik ... Az Ayto meget Al, Az masik az haz meghwl Arczal futamodek Ream ... Ez fogholy futa Ream. es tortkon ragada [Kv; i.h. 562]. 1593: Kadas Jstuan, es Orsolia Azzoni, Kadas Istuanne valliak: ... mi nekwnk futamodek egik es egy nagi keouel haita hozzank [Kv; Tjk V/1. 408]. 1617: futamodek mezitelen kardal Georgj Barcza Gergelire [Mv; MvLt 290. 27]. 1647: en nem á veghre ment(em), hogi eoteót megh wsem, hane(m) latua(n) hogi balta va(gyo)n kezében ugj mente(m) kj egj palczikauál, hogi jncziem hogi menien tovab, de az alat ream futamodva(n) megh rangatva(n) melibe vgi wteotte hogi sokaigh feküt vele [Kv; Tjk VIII/4. 236]. 1654: azon Mihalj deak monda, megh mondam hogj uigjenek ki az Eördögök az hazból ... azon Jstuan deakra futamodek az deak, es Kiralj Biro Uram megh kapa [Ksz; BLt 7 Thamas Marthonne Katha Asz(ony) (43) ppa vall.].

3. (hír) elterjed; se lătește (vestea); (Gerücht) sich verbreiten. 1766: Azt pedig bizonyoson tudgyuk, hogy minden rosz hírekben, mellyek Petrucz György felől futamodtanak, Iffiab Petrucz János nevezetü Attyafia keverte, ez hamis kalácsot fogadtván, Petrucz Györgyre hamissan kalácsolatot [Grohot H; Ks 40/9, három r. tanú vall.].

4. hír(e) ~ szétfut/elterjed a híre; se lătește vestea; es verbreitet sich die Nachricht. 1625: ugj futamodot uala az hir mikor Louaz Janos oda szallot uala hogj az fiat Czore Mihalne bele ualotta uolna, az uta(n) ugj hallam hogj zaz forintal uette megh Bóthos Miklostól [Keresztúrfva U; UszT 59c]. 1717: Itt nagy híre futamodott, hogy Landor Fejérvárt meg vették [Ns; Ap. 2 gr. Haller János Apor Péterhez]. 1747: mikor tavally az az hír futamodott volt Iosivrol, hogy nekünk vámolatlan örölt, abba semmi se volt, mert töllem

valamint másszor is ugj ki vette a vámot [Déva; Ks 101]. 1756: azután harmad nappal futamodott híre, hogy fel verték az Aszszony Henter Jánosné Aszszonyom Bótyyát [Kv; Mk IX. Vall. 48]. 1766: Petrucz György ... felől ambár Sok féle rosz hírek, lopások, tolvajságok futamodtak vólt, mind az által bizonyoson tudgyuk, hogy leg kissebberis ártatlanul szenvedet [Grohot H; Ks 40/9]. 1794: Híre futamodvan Burgye Vonutznak* [Letka Szd; TSb 32. — *Ti. halálának]. 1824: az a' hír futamodott vala, hogy hírtelen halállal holt volna meg [Dés; DLt az 1826. évi iratok közt].

Ha. 1827: futamadtak [Mészke TA; EMLt Mészkei lev.]. 1841: futamadtam [K; KLev.].

futamodott elterjedt; ráspindit; verbreitet. 1797: a' mostani — Frantziakkal leendő Békességről futamodott hírek im(m)ár an(n)yira és óly formán el terjedtenek, mintha a' Békesség ep(p)en bizonyos, vagy már meg is esett volna [Kv; Told. 76].

futamtatás (ló)futamítás/kergetés; häituire/gonire (a calului); (Pferd) Treiberei. 1841: a bírói meg győződésig bizonyosra mutató tiszta környülmény az hogy a tsikom lába általak futamtatásból, és nem mint ók^a nyegektek — a kövek közötti jukba^b [Dés; DLt 1541. — *Ti. a vallók. ^bTollban maradt: tört el].

futa-öv (fotakelme)öv; briu de/din fotă; (Textil/Stoff)Gürtel. 1589: Egy thewe zeor heweder. Egy futha Ew [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 65]. 1628: Ket uegh ueres futa eő. Egy Ueres tafota eő [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 3]. 1640: 2. veres futa Eő ... f. — d. 90 [Kv; RDL I. 117b]. 1688: Egy fota Eőtől (!) f — //3 Egy Teve szőr Eőtől (!) f — //03 [MvRK 26].

futás 1. szaladás; alergare, fugá; Lauf. 1802: futásában Ngod Sütője őzőleg kergette egy darab kezében lévő fával [Mv; Born. XXXIX. 53].

Szk: ~va veszi dolgát/magát, megfutamodik; a o lua la fugá; die Flucht ergreifen. 1747: midőn látnok hogj határunkban sem maradhatunk eo Kglmek ellen, futásra vöttük dolgunkat, és jo darabig futottunk, de el érvén bennü(n)ket, meg fogta(na)k [Torda; Tjk III. 164]. 1850: a midőn ... Műnkétis ütni verni, s meg ragadni mérészeltek, ekkor égyikünk, az igaz, kardhaz nyult, s azzal magunkat védelmeztük, mire osztán a meg Támadok futásra vették Magakat [Dés; DLt 1320-hoz].

2. szökés; fugá; Flucht, Entkommen. Szk: ~ban deprehendáltatik szökésen rajtakapatik; a fi surprins asupra fugii; bei/auf Flucht ertappt werden. 1714: Senkiis elebbi lako helyet, deserálni es masuva transfugialni Ne merészellen ... mert különben ... valaki futásban es költözésben deprehendaltatik nem csak nálla találatott minden javait amittallya immediate, hanem maga

Személyebennis kemény animadversiot fog Szenvedni, mint a Publica tranquillitas(na)k turbatora, a haborittoa [Nsz; Wass. Jobbágy- és zsellér-szökések megakadályozását célzó gub-i rend.].

3. menekülés; refugiu; Flucht. 1584: ha futasokkal Nem kerestek volna megh maradasokat vgyan megis coltek volna eeket [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. 1592: Az Maylad eleot valo futaskor kised giermek valek akkor tudom hogy az fanczaly* fenyuet fan(czia)linak hiak vala [UiszT. — *Fancsal (U) határában levő]. 1602: mikor öys fut wolt az futas közbe ra talal miklos peterre hat az lon wl akkor az mast el hatta wala [i.h. 17/45 „georfi tamas gagi* lowf” vall. — *Gagy U]. 1614/1615: Somljai Mihalj Vra(m) ... felesgesteól, az maga Aninaual egietembe(n) en nala(m) voltanak z(a)llaso(n), az el mult keozelbik futaskorigh [Kv; Ks M. 20a]. 1623 k.: Az futaskor penigh taual ... egy tino maradot Barcza Gergelinel [Mv; MvLt 290. 29b]. 1661: Nemzetes Deesi Batsi Janos es Szükereken* lako Vitezlo Radak Laszlo ... hiuatanak minket ... hogy ez ide alab megh irt dologb(an) Lennenk köz birak, Jelentven előttünk Radak Laszlo Ura(m) minemű sok karokat ez mostani haborusagokba(n), az Tatarok es Törökök előt valo futasokb(an) sok izben vallottak volna [Dés; RLt O. 5. — *SzD]. 1676: annak az kérdésben lévő örokségh(ne)k felét ... Szebeni Mártonné, az Kisseb Lakatos Mártonné léányától vötte vala megh az futás után [Szu; Borb. I]. 1695: az futaskor Felső Torjáról egy bogar szarvu sarga szőrű tehenet le haytanak [Kökös Hsz; MvRK]. Mikor a Tatar(o)k az Várfalvi Marhakat el hajtották volt, s az Töröczváránális mikor harcz volt, azon futásokon bizonyason tudom hogj Philep Menyhárt Ur(am) az Várfalvi Székelyvár oldalán valo Lyukban futat, Vargyas Györgyis ott volt [Várvta TA; EHA]. 1762: a Portékákat ... kérdem tölle miért vittek oda, azt feleli, azért hogy ha futas talál lenni vagy egy helyt tsak még marad valami [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109]. — L. még ETA I, 137–8.

Szk: ~ban van menekülőben van. 1653: Kezdettem szólni feljebb a város felveréséről, hogy kétszer verték ugyan derekasan fel ... Többször is kóborlottak ugyan csoportonként való hajduk, mikor pusztán állott, s magunk ki az erdőn s ki várakban, városokban futásban voltunk [ETA I, 72 NSz].

futásfalvi a Futásfalva (Hsz) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Futásfalva/Alungeni; mit -i Ablemungssuffix gebildet Form des ON Futásfalva: din Alungeni; Futásfalvaer. 1607: Bardocz Janos Kezdi Zekben futasfaly [UiszT 20/267].

Szn. 1778: Futásfalvi Pál István Uram [MbK X. 50]. 1784: Futásfalvi Pál István és Apátczai Cserei Sigmund ... Mind ketten Nemes Maros Széknek hites Assessorai [MbK XI. 70].

futás! Csak e szk-ban; numai in această constructie; nur in dieser Wortkonstruktion: ~ idő menekülés ideje; timpul refugiuului; Fluchtzeit. 1691: azon kast onnan mera et absoluta potentia mediante fel vévén el hozta, akkori futasi időb(en) (igy!) kepest nem keves káromra [Dés; Jk].

fútat 1. (fémét) fújtat; a folosi foalele forjei, a sufla; blasen. 1638: nem lattam hogy senkyjs titko(n) Materias követ vagatot á vagy futatot volna Ezüstöt [Torockó; Thor.XVI/1 Franciscus Eckkat (!)* (39) jb vall. — *Tollvétség Ekhart ~ Ekhart h.]. 1742: A' bányá münck idején senki fútatni ne mérjen [uo.; i.h. 9/2. 1b]. 1770 k.: egy Koronkai János nevezetű Atyankfia ... Jól lehet Birák Vraimék által Soloniter* tiltattat, hogy ne méreszellyen futatni, de azzal sem(m)t nem gondolván vakmerőkeppen Constitutionk ellen futattat [uo.; i.h. 9/14. — *Tollvétség Soloniter h. v. egykorú ejtés?]. 1780: Kis hibás darab Vasat vagy Medvét futatni nem szabad. Hogyha találtatnának olyanok, kik ... hibáson igen kis darab Vasat (: vagy mint szokták nevezni Medvét :) futatnának ... ha szántszándékkal tselekszi valaki ... törventelenségéért poena flor. 12. büntetessék [uo.; i.h. 6a, 9/17].

2. (fúvóhangszert) megfújtat; a pune să sune dintr-un instrument de suflat; (Blasinstrument) stoßen/blasen lassen. 1584: Danch Leorincz ig gialazta Viczey Andrast, The Neste Curwa, Roz eb, leonchios labu, chonka pechiw az beoreodet zalmaual teolteóm meg, es az Zarad chontiahol sipot chinaltatok azt futatom eleotted [Kv; TJK 4/I. 360]. 1744: lévén ... a két híd között egy dombocska ... Posta Mester Ur(am) a' Domb tetején lévén futattya a Posta Sipot ... szidni kezdé az Annyát ... Petrunak [Szentandrás H; Ks 101].

3. trombitát ~ riadót fújtat; a suna alarma; Alarm blasen lassen. 1653: Báthori Sigmund jövésének híre elérkezvén ... éjjel a futó kurtánoknak az eleje elérkezék szinte éjfél korban ... Melyet nűdön eszébe vett volna a város népe és itt benn lévő kevés székely, rajta kapdosának és az utoljában elhullatának. Végre megállapodának a kurtánok hogy megtérnének, és trombitát fútatnak, de elhagyák esmétnem próbálnak [ETA I. 63 NSz. — *1601-beli eseményre von.].

4. (vmilyen) éneket ~ vkivel (vmilyen) éneket fújtat vkivel, énekeltet vkit; a pune pe cineva să cînte un cîntec (oarecare); (irgendein) Lied anstimmen lassen. 1584: Boldis Jakab ... vallia ... Andras illien Eneket futatot a' giermekel Danch Leorincz elle(n), hogy Am vgmond illien s illie(n) vitezek giwitenek eoazwe kik keozet ot vagon az vitez Danch Leorinch [Kv; TJK IV/1. 360].

◇ Sz. 1744: a' borjait bé hajtotta a' Szénája alól ... s szitta rúv szitkokkal attával, 's Lelkit mindent, hogy minden órán szélel fujtattya a'

talpát* [Szentegyed SzD; Wass. — *Értsd: felakasztatja].

futatás (vas)fújtatás; încălzierea fierului în foc prin suflarea forjei; Geblase. 1638: Miert vötte el az Isten az aldast, az futatásban nem tudom) talam oka azis lehet hogy igen kemenien bannak velünk az Vrak, ez idennis haro(m) lo tereh szennünket ... vöttek el töllünk penz nélkül [Torockó; Thor. XVI/1. Johannus Tobis jun (26) jb vall.]. 1677: Vas verő ház ... Vagyon itt most jelen égetet vas kő 4 futatásra való, vas kő cir-citer hetven futatásra való. Pénzen vött vas kő hat köből, ..., melyből is kitelik hat futatás [Madaras Cs; CsVh 51]. 1742: Minden Verős Kováts Hüttel legyen köteles a' futatásra, ugy hogy senki tsak egyis a' kohoban futatásra Hít nélkül ne botsáttassék a' modo in perpetum [Torockó; TLev. 9/2]. 1768: Hogy a' Verős kovátsok(na)k egyenlő Futatások és Mívelések lehessen, minden Esztendőből XII. Heteket a' Bánya Műre ki szakasztván, azután a' Futató és Mívelő Heteket ily observályák a' Verős Kovátsok: Hogy t. i. midőn Kis és Nagy Karátson Között a' Hét Csonka léssen, tehát a' Bánya Mű után esendő napok, ragasztassanak az el mult két Karátson közt esett Csonka Héthez, hogy ily a' Csonka Héti egészre ki potolodjék [uo.; i.h. 9/12]. 1784: a Verőb(en) futatas, vagy tsinálás rendre mégyen kinek kinek bizonyos oraja ki léven határozva, ki ha maga rendelt orajan jelen nints, kőve Vasa vagy szene egyb(e) nem gyűjtetett s nem dolgozhatik ezen rendet örökesén el veszi soha neki ki nem potolatik, tsak azért, hogy vraság dolgab(an) volt [uo.; TLev. 4/9. 14b]. 1787: köteles legyen minden Verős Kováts a fujtatás és mívelés dolgában az eddigi vigealt Constitutiót* obszerválni [uo.; TLev. 9/25. — *L. erre különösen itten az 1768-beli határozatot].

futatásbéli vasfújtatással kapcsolatos; in le-gátură cu încălzierea fierului prin suflarea forjei; das Eisen-Geblase betreffend. 1780: Senkinek a' Kohokban elmaradott futatásbéli Restantiáját egy Esztendőről másra által vinni Szabad nem léssen, sub poena flor. 12 | Hogyha találatnának olyanok, kik ... hibáson igen kis darab Vasat (: vagy mint szokták nevezni Medvét :) futatnának, a' vegre hogy azzal a' futatásbéli Restantiájokat szaporítsák, ötven fontnyi lévén a' darab Vas, másodszeri futatásban az ilyen fuvás vagy Medve ingrediátatik a' font számba, és ha szerencsétlenségből esett az ötvenen fellyül való több font szám restantiában acceptáltatik [Torockó; TLev. 5b, 6a].

futathat (vasat) fújtathat; a putea încălzi fier la forjă, a putea să folosească forja; (Eisen) blasen lassen können. 1679/1681: Az Urbarium szertent hetenket jaro vasat igaza(n) futathassak es vehessek ki az ahoz lato mesterek [Vh; VhU 672]. 1805: a más fél napos Gazda is futothat Kétt agos Vasatt [Torockó; TLev. 9/37]

fúttató I. mn 1. (vas)fújtatásra szolgáló; care adăposteste forja; zum Eisen-Geblase dienend. Szik: ~ ház. 1720: kel három negy dolgot az futato házhoz adni, ... ezt pedig az Birák az tizedesekkel adassák ki [Torockósztygyörgy TA; TLev. 8/4] * ~ (viz)herék. 1703: taláituk az vas futató kohot, mellynek vagyon két kemen-czéje, io földel alatt, egy futató víz kerek, amellyen vagyon két csap és 4 karika. Azon kohon fellyül két lajt mellynek egyikén vagyon az fúttató kerékre és az másikon az forrasztó kerékre bocsát-nak vizet* [CsVh 118. — *Így a közlésben!]

2. ~ hét (vas)fújtatásra rendelt hét; saptămina în care se lucrează la forjă; zum Eisen-Geblase bestimmte Woche. 1768: Hogy a' Verős kovátsok(na)k egyenlő Futatások és Mívelések lehessen, minden Esztendőből XII. Heteket a' Bánya Műre ki szakasztván, azután a' Futató és Mívelő He-teket ily observályák a' Verős Kovátsok [To-rockó; TLev. 9/12. — A teljesebb szöveg. *fúttatás* al.].

3. ~ munkás vasfújtatást végző bérmunkás; muncitor salarizat care calcă foalele unei forje; Balgentreter-Lohnarbeiter. 1780: Kohokban futato munkásnak kész kost mellett fizetése legyen egy Ágas vastól tizenkét pénz, a' segittőnek nyolcz pénz, de ezek ennyi fizetésre a' darab vagy ágas vasatis el-vágni tartozanak [uo.; i.h. 7b—8a].

II. *fn* vasfújtató (bér)munkás; muncitor care calcă foalele unei forje; Balgentreter (Lohnar-beiter). 1673: Balas János futató [Dánfva Cs; CsVh 45].

fúttat (vasat) fújtattat; a pune să încălzească fier la forjă; (Eisen) blasen lassen. 1746: A Felső mezőben van egy nagj darab vás futato hámor hely, a hol ... vasat futtatattott [M.hermány U; Berz. 16. XLIX. 23].

fut-fárad lőt-fut, fáradozik; a alerga încoace și încolo; herumlaufen, sich bemühen. 1745: az Ház épület mellyben lakik minthogy Annja halála előtt sokat futott faradott hasonloképpen az Inek jusson [Torda; TjK II. 26]. 1764: Szétsi Ferentz valami buzát ki vivén az udvarbol ... erette ő futott faradott belé hogy kezességén ki vehesse, nagy bajjal ki is szabadította [Bögöz U; IB].

futbat 1. szaladhat; a putea fugi; laufen können. 1725: utannuk futván Pallagia Trifánis egy Bona gerendellyel, Andreka nem futbat tovább [Velkér K; Ks 7. XV. 12b Szamosán Juon (40) vall.].

2. menekülhet; a se putea refugia, a fugi; flüchten können. 1555: meg felesgestel (!) Gyer-nekestewl sohova nem fwthatunk [LLt].

Sz. 1605: még is verhették volna csak ezek is minden hadát Rác Györgynek, hanem a csa-tej patej közt futtában találkozott oda Petki János és felszóval kiáltotta, hogy fusson a ki futbat, mert, ugymond oda vagyunk [Monfr. XXXIII. 61 Gyulafi Lestár felj.].

futkároz(ik) 1. *div is futkos, szaladgál; a a-lerga de ici-colo; um(her)laufen.* 1629: latam hogj ot futkaroz vala az Czitko az ucza(n); s annak utanna ozta(n) megh nytak az ajtot s befuta az Cziko Fazakas Martonni [Mv; MvLt 290. 166a]. 1708: az juhaim kétfélé szakadván, ... az pakulár eleget futkározott, de reája nem talált [TT. 1890. 508 SzZsN]. 1807: az Asztal körül futkározotunk [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 230]. 1811: Némely ember maga okozza magának a bajt, maga oka Labirintussának: Ennek egy gyönyörű példáját láthatod A' hazug emberben, és azt katzaghatod, Mint kering futkároz Labirintussába, Melyet szánt-szándékkal rázott a nyakába [ÁrEn. 91].

2. kergetőzik; a se alunga; sich herumtreiben. 1689: Láttam hogy az Mihály Deák Ur(am) Felesége jádézott futkározott az udvaron az Béresekkel [Kopácsel F; BK. Mány Boër (60) vall.].

3. el-elfut vhová; a tot alerga undeva; (wiederholt) irgendwohin laufen. 1730: Onnan pedig az gödör ásásáról ki futkározott maga házába? [Altorja Hsz; Borb. I]. 1763: az Cselegyi közzül egy Leanya a szomszédokhoz futkározott [K; KLev.].

futkározás futkosás, rohanás; alergätürä; Rennerei, Lauferei. 1725: sok alá s fel valo futkározásom s udvarlásom el töltötték az üdöt [Ap. 2 gr. Haller János anyósához].

futkos 1. szaladgál; a alerga; hin und her laufen. 1653*: Azok a szolalok három százan vagynak; egy kéziv vagyon egyik kezében, másikkban egy marok szép aranyos nyíl vagyon ... Azok nem renddel, sem seregben, sem csoportban, hanem a császár szekere^b körül azon a tágosságon úgy futkosnak ki imide, ki amoda, és a marok nyíllal úgy intik a ki kelletinél közelebb menne a császár szekerehez [ETA I, 133 NSz. — *1621-beli moldvai táborozásra von. feljegyzés. ^bTi. a török császáré.].

Sz. 1852: kitsi Titi ... már egyedül jár, futkos mint a fűr], 's beszélget a' hogy tud [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

2. lőt-fut; a alerga incoace și incolo; herumlaufen. 1597: Attam az Varos zolgainak Miert-hogy sokat faradoztak lo es zeker keresni, egiebetis sokat futkostak [Kv; Szám. 7/XII. 132]. 1653*: Egykor küldé a szolgáját látni, hogy az ő szekere és cselédje hol megyen, hogy nékem és a csauznak, a ki velem vala, szállást adjon éjre ... Futkosának ugyan váltig, de semmi nem telék benne, hogy megtalálhatják vala [ETA I, 130 NSz. — *1621. évbéli eseményre von. feljegyzés].

3. menekül; a se refugia; flüchten. 1785: Itt ezen a földön igen meg félemlert a nép, a mult hétenis a Maroson tul lako szegény Magyarság majd mind által jött a Maroson, en Gyogyon hordattam, és semmit se tudtam a dologb(an) hogy ott mások futkosnak, a Papunkis ide hagyta volt a házat ... bajos napokat értünk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

futkosás 1. szaladgálás, rohanás; alergätürä; Rennerei, Lauferei. 1842: ide s tova valo futkosásom [K; KLev.].

2. járás-kelés, jövés-menés; du-te vino, mers incolo și incoace; Kommen und Gehen, Hinundhergehen. 1625: Attam ... az ket Zemet bironak egy egi bokor Czipelust, mjuel eo Fel:* ket vttal valo ben leteben sok futkosasok volt. meliet veottem f. 3 d 50 [Kv; Szám. 16/XXXV. 155. — *Értsd: Bethlen Gábor]. 1784: Hatzegán Angyel ... Tordosra a Vass Jurisdiction alá származván ott többire szabadosi futkosással tette a maga Szolgálatyát [Fejér m.; BK ad 465].

futkosó 1. futkározó, szaladgáló; care fugă de colo pină colo, alergător; rennend, laufend. 1759: én magam^b cir(citer) Tiz vagy Tizen egy esztendő voltam, a' többi Testvéreim pedig apro futkoso Gyermeketskék [Girbó AF; JHb. — *Szász alias Bágyu Dumitru (70) vall.].

2. kóborló; vagabond, hoinar; herumstreifend. 1798: Kurutz János ... Futkoso appertinentiatlan [Bh; KszegTört.].

futkosó-bíró kb. (udvari) kisbíró; curier; (Hof-) Gemeindediener/weibel. 1730: csür biro Gergely Márton, Futkoso biro ... Kerekes Márton [Szentlászó TA; JHbK XLIX/4]. — L. még a futosó-és futóbíró címszót.

futnivaló (lótás-futással) elvégezni való dolog; lucră care cere multă alergătură; (mit Herumlaufen) erledigende Sache/Angelegenheit. 1835: itthon ... a sok féle csonkaság fodozgatására mindennap hajnalot estveig futni valom valoba vala s van [Zsibó Sz; Wlt Kelemen Benijámin lev.].

futó I. mn 1. szaladó; alergător; laufend. 1637: be hozá Bako Istua(n) az lovat megh arulanak 40 forintba(n) az lora ... diczirte hogj jo jaro s jo futo semmi niávaliaja nincsen [Mv; MvLt 290. 58a].

2. menekülő; care fugă; flüchtend. 1575: Suplicaltanak az Azzonnepek kyknek vrok az Bekes fwto hada myat meg holtanak, kyk feleol eo K. varoßwl Ig vegeztek, hogj zabadsagok legien Mind adobol zolgalatbol [Kv; Tan]k V/3. 127a]. 1653*: De a Báthori Sigmund jövésének a híre elérkezvén, alá jöttünk vala lovak hátán, és itthon voltunk a hogy éjjel a futó kurtánoknak az eleje elérkezék szinte éjféli korban, és a szent-György utczára takarodék [ETA I, 62–4 NSz. — *1601-beli eseményre von. feljegyzés].

3. ~ hír kósza hír; zvon; Gerücht. 1618: 7 die Septembris botorkázék csak obiter a fülembbe, hogy az titkon forgott tractaban előforgott Báthori András dolga, hogy ha Nagyságod meg nem adja Jenőt megadja Báthori András. De semmi bizonyost erről nem tudok, mert csak futó hírbem hallottam [BTN 131].

E tájt a török és az erdélyi fejedelmek közötti diplomáciai tárgyalásokban állandó török követelésként szerepelt a Zaránd megyei Fehér-Kőrös mellicki erdélyi végvárnak, Borosjenőnek átadása.

4. ~ sokadalom rövid ideig tartó (országos) vásár; iarmaroc de scurtă durată; kurzfristiger Jahrmarkt. 1727: Néhay Fogarasi Samuel ur(am) ideiben volt valami futo sokadalom de ... nem a rendelt helyen [Mezőbánd MT; Berz. XV/21].

A 'hirtelenjében tartott, rögtönzött (alkalmi) vásár' jel-sei is számolhatói.

5. ? üzekedő, párosodni való, folyató; fiind in călduri; brünstig, rindernd. 1606: Istua(n) Georgynek zeribe fúto tehenek egy (így l), es haro(m) borjus wnok jütának [UszT 19/22 Laurentius Georgifi de Palfalúa* vall. — *U].

6. ~ banya '?' 1780/1804: Olyatén Bányák foglalásában, mellyek(nek) torka hegyek vagy kősziklák között lévén, állandó és romolhatatlan állapotban vagynak, nem is Futo Bányák Titulussa alatt vacalnak, ilyen rend tartassék; az hasonló Bányák régi Gazdaitol tizen két Eszteni-dők el folyása alatt nem colálatván, ezeket anny Eszteni-dők eltelése után ... a régi Bányász Gazdáknak minden praetenasiojok el vesztésével akár ki akár hol el foglalhattya [Torockó; TLev. 6].

◇ Sz. 1568: Boldisar fwto [Kv; T]jk III/1. 184]. 1591: futo Thamas [Kv; Szám. 5/IX. 31]. 1652: Futo Georgy. Futo Balintne ... mas ember hata meget lakik [Türe K; GyÜ 96]. 1780: a Titt Palfii Ferenz Ur Futo János nevű Cselérdgya (!) [Tarcsafva U; Pf].

◇ Hn. 1738: Futo patak oldalán (sz) [Bözödújfalú U; EHA]. 1782/1798: A Futo Pataka mellett (sz) [Bözöd U; EHA]. 1849: Futo patak oldalán (sz) [Bözödújfalú U; EHA].

II. fn 1. szaladó (személy); alergátor; Laufende. 1838—1842: Cice ... játéknem Erdélyben ... Hárman, ötön vagy haton szokták játszani ... Ötös — s hatosban ... két pár fut cicét, s egy és kettő a milé, s az utolsó esetben kettőjüknek kell a futók valamelyikét elfogni, ki aztán társával leend milé [M.NyTK 107. 15. — A játék teljes leírását l. i.h.].

2. futás; alergare; Lauf. Szk: ~ba ejt megfutamált; a fugári; in die Flucht schlagen. 1655: De urunk reája megyen bátorsággal és az ellen-séget futóba ejti [ETA I, 159 NSz].

3. ját futódi, kifutó; de-a fuga; Laufspiel. 1870 k./1914: futó ... futással összekötött játék [MvÉrt. 13].

4. ~ módón menekülőfélben, menekülőben; gata de a se refugia; in Flucht begriffen. 1653^a: Akkor a város népe a hajduk előtt mind elfutott vala: ki Sagesvárra, ki Medgyesre, ki Radnóthra, ki Besztercse, ki a székelységre szílyel; itthon csak számosan voltak, azok is lovak hátán futó-módon voltak. Hanem valami kevés székelyek vigyázás-nak okáért jöttek vala bé, mert már Sigmund^b hadát várták és arra vigyáztak [ETA I, 62 NSz. — ^a1621-beli eseményre von. feljegyzés. ^bBáthory Zsigmond fej.].

futóbíró (udvari) kisbíró; vátájel; (Hof) Gemeindediener. 1594: Philep leórinz Byro ... Bo-

ros Mihál fwto biro jb [Somlyó Sz; UC 113/5. 2—3]. 1609: az biro mellet ket futo biro vagjon, es negj erdő es mező keruló paztorok vannak [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1644: Osuat Mihály futo biro [Nagyalmás K; EMLt] — L. még a futhosó- és futosó-bíró címszót.

futóbolond becsm veszekedett bolond; nebun de legat, nebun și jumătate; Hauptnarr. 1812: tsak akkor mentem bé mikor a Groffné Annya a Nagy Aszszony meg érkezett kiuss meghalván Tisztjének Lántzra tetettesét, azonnal Leányostol a Groff ur eő nsga hálo Házára mentek nagy veszekedéssel így szólván: Te Samuka, Mamujka, Tőkös, Törnyös, kőtni valo Bolond, Futo Bolond, méntseredett macska, haszontalan, semmire kellő [Héderfája KK; IB].

futólag hirtelenjében; in grabă, la repezeală; flüchtig. 1754: nékem dolgom lévén futolog tekintvén reájok ott láttam iffiab Márkó Tamást, Györgj Tamás fiát Onúlt [Tóhát AF; JHb].

futos 1. futkos, futkároz; a alerga de ici-colo/de colo pină colo; herumlaufen. 1573: Bor Ianosne Orsolia Azt vallia hogy ... Ez Nyarba az Kydey papne volt zalasson es egy Kidey Nemes Ember gyermekevel ky Nala tart zallast estwe Iachottak fwtoztak az eo hazanal es haza eleot | Iso Amb-ruzne Azt vallia hogi ... Latta az fwsteot az darochy Maiorba(n) hogi oda fele keozelget addeg feyl lobban ... latot (így l) hogi egi Magasb es egi kisseb legeny fwtozt volt otth kyk az Eoreket^a Breztyk volt ky az paytabol [Kv; T]jk III/3. 116, 190. — ^aTollvétség Eokreket h.). 1585: Die-nes Jstwan Bachy^a vallia ... Lata(m) vgymond hogya^a holt Theóreók Marton vesztegh All vala, Az felesége eleotte fwtozt vala, Neznj kezdem az veztegh Allo legent Azon keozbe hailodozny kezde, es le essek [Kv; T]jk IV/1. 477. — ^aA Kv-ral tőszomszédos Kisbácsról való].

2. sietve jár-kel/jön-megy; a umbra repede de colo pină colo; eilend hin und her gehen. 1573: Aztis vallia Eottnes Georgne hogi Regel fwtozt volt egy legeny alásfel es Mongia Az Zomzedsagnak, Twtokra legen Mert az en Vra(m) es Azzon-niom Jambor hazais Jambor [Kv; T]jk III/3. 67—8]. 1580: en akkor az wdeoben biraiok uol-ta(m) es tetoua fwtoztam, mydeon megh oztozan-ak, Almadine Azzoniom, es Gabriel vram [M.-palatka K; JHbK XIII. 29].

3. üzekedhetnék, párosodhatnék, folyathatnék; a fi in călduri; rindern, stieren. 1776: az én Tehe-nem futosván ém (!) magam veztettem az Tehe-nemet^a ... akkor jól viselte magát,^b es az en Tehenem mais azzal vagyan az utan meg eddig nem Futoshatnék volt [Szentháromság MT; Sár. — ^aTi. a bikához. ^bTi. a bika].

futosás 1. futkosás, futkározás; alergátor; Lauferei. 1570: Zeoch Benedekne, es ferleh Lukachne hytek Zerent vallyak hogy ... Mykor Latthnak Kalmar Andrasnenak Ala s fel walo

fwtosasat es Jedezeset, hallotak Nagy Nestetwl es Zabo Balintnetwl hogi Montak, Mely Jgen Nagy Nywkhatatlansaga vagon az perlesre [Kv; TJK III/2. 66b].

2. járás-kelés, jövés-menés; dn-te vino, forfotá; Kommen und Gehen. 1585: Az Adon Jaro Zolgaknak futosasokat hogy a' Sellereknek fel kereseseben Zorgalmatosok voltanak, Attanak f. 10/40 [Kv; Szám. 3/XXIII. 8]. 1595: B.V. eö keglmek egez Thanachiúl latvan az keth porozlonak ez eztendeöben sok fütosasokath, nem ugy hogy ususba mennyen, adattanak eö keglmek az keth porozlonak keonyeorgesere en üelem f 6// — [Kv; i.h. 6/XIV. 7] | Az Darabos Ianos szolgalo Leannyjnak mosasokert, seprösekerth, futosasokert, Attam ... d 8 | Az loas legenyek ... Ö km(e)k valtíg töredenek raita: hogy ha 8. aúagy 11. sing posztot karasiat adgyak ... Wegezek ö km(e)k, miert hogy Ez is az Esztendö oly Súllyos volna, mint az előbj, és meg töb futosással: hogy 11 sing karasiat adgyak az esztendöre [Kv; i.h. 6/XVIIa. 180, 229 lfj. Heltai Gáspár sp kezével].

futoshatnék párosodhatnék, üzekedhetnék, folyathatnék; a fi in cálduri; rindern wollen/mögen. 1776: az én Tehenem futosván ém (!) magam vezettem az Tehenemet* ... akkor jól viselte magát^b, es az en Tehenem mais azzal vagyan az utan meg eddig nem Futoshatnék volt [Szentháromság MT; Sár. — *Ti. a bikához; ^bTi. a bika].

futosó üzekedő, folytatni/párosodni való; buná pentru gonit; rindern. 1750: Vagyon Öreg Tehén Nró 4. Vagyon Szeribe Futoso Tehén 4 [Üvegcsúr MT; Ks 91].

futosó-ablak tolóablak; fereastră glisantă; Schiefenster. 1680: Vagyon eze(n) haz(na)k fában foglalt három új öveges ablaka egyiken futoso kis ablak lévén [A.porumbák F; ÁLt Inv 5].

futosó-bíró kb. (udvari) kisbíró; vätáşel; (Hof)-Gemeindediener. 1646: Kunda Kira Futoso Biro [Pecszéseg SzD; KmKonv. 26]. 1652: Varga Mihaly Futoso Biro [Görgénysztimre MT; i.h.]. — L. még a *futosó-* és *futó-bíró* címszót.

futosó-nyíl kb. forgó nyíl; lot de pámint cu sistem de asolament; jährlich wechselndes, durch Los zugeteiltes Feldstück. 1650: azokat az nilakot ahoz az Börökseghöz birni nem Engedgiwk hanem falu kezebe keuanniuk ad Judicaltatni Ratioja ez Egik hogi az nil földeket senkinek el adni vagi penzen megí uenni nem Engedwnk mert falu futoso nilaj másik ratioja ez hogi az az ben ualo Böröksegi puztan uagion sem haz sem füst rajta ninczien ... es Jgi puztara nilat birni senkinek nem Engedwnk hanem meltan falunak keuanhattiuk [UszT 8/64. 72a].

A földközösségben élt/használt határnak az évenkénti osztás rendjén telkenként osztott földdarabjára vonatkozhatott a fenti nyelvi megjelölés.

futosó-szolga küldönc; curier; Bote. Szk: *adón-(járó) ~ adóbehajtó küldönc; perceptor; Steuereinnehrer-Bote.* 1582: Az ado Zedeok Barat Peter es Keomíwes Ferencznek Zam adaszok ... Az Adon futosso Zolgaknak hogy az Sellereknek ky kereseseben zorgalmatosok legienek attanak eztendeót altal Inniok valo penzt f. 7 [Kv; Szám. 3/VI. 8—9]. 1588: Az Adon Jaro futoso zolgaknak ez eztendeb altal Attanak ital penzt egyszeris maszoris Akj tt 11/55 [Kv; i.h. 4/II. 8]. 1592: Adon futoso Zolgaknak Borra valo penzt adtanak papirosra Sakoknak valo wazonra es egyeb Aprolekra keolt f. 15/25 [Kv; i.h. 5/XI. 8]. 1593: Adon futoso Zolgaknak Borra walo penzt Adtanak papirosra Sakoknak walo wazonra es egyeb felle Aprolekra f 13 d 64 [Kv; i.h. 5/XVII. 11].

futosott hágatott, folytatott; gonitá; gerindert, gestiert. 1757: Egj Balánka bogár szarvú^a futtosott (!) 3 es(zten)dös [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9. — *Ti. tehén].

futott 1. menekült; refugiat; geflüchtet. 1758: ertyk Azt is menyé sok hywatalt hoznak Byro wramra es tanachyara Az futot vagy zóket Jobbagyok felől Akaryak penig effelet el tawoztatny eo keglmek* [Kv; TanJk V/3. 175b. — *Ti. a városi tanács tagjai]. 1594: ket hazas embereknek kik Zakmar feleol futotanak adatot biro wram ithon f 1 d — Jsmet annak wtanna fütöt azonj nipeknek adatot biro uram f — d 32 [Kv; Szám. 6/VIII. 30a]. 1600: Egi zegini futot gyermekes Azonnak attunk segitsegwl d 28 [Kv; Szám. 9/IX. 34]. 1653: a búza felment wala wékája egy forintra, és feljebb is, mert számtalan futott nép volt közöttünk [ETA I, 78 NSz]. 1664: hogy allí passa Besztercze allat wala az sok poganysagal mi fellakyal falustul az olla budaki havasra futtotunk walo Töb sok futott nepekel Edgiút [Szász-fellak SzD; Born. XXXIX. 4]. 1768: a' midön jött volna haza felé a' falu Uttzáján, ... látám wérbe kúpülve kitis kérdék illy szoval; Mi lelt Koma? felele arra. Engemet Közepső Tot Mihály, és öttse Tot Laszlo tamadtak és wertenek meg ... mint afféle futatt ember, feje ábrázatja, inge, wérbe kúpülve [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a].

A fogalmazásbeli bizonytalanság miatt az 1. jel. alá sorolt adalékok közül némelyik a 2. jel. alá is tartozhatik.

2. földönfutó; pibeag, fără adăpost; heimatlos. 1586: Gezty Ferencz Vram ... Jtleteben Jowenek magyar orzagbol walamy Zegeny fwtot Nepek kik Jobbadgia adtak magokat [Kv; Szám. 3/XXVII. 2b].

futottság menekült népség; populatie refugiată; Flüchtlinge. 1600: Fogott (!) eo kgmek eleott az zamtalan sok futottsagnak es kuldusoknak nagy zeornyeosegek, es ochyman deogletes voltokat latvan, kinek Akarnanak eo kgmek diligenter

prouidealni, hogy keozeonsegos nyawalya es romlas ne keoweotkeznek beleolle* [Kv; Tan]k I/1. 362. — *Köv. a rend.]

futrály 1. tok; toc, cutie cáptuşitá; Futteral, Scheide. 1714: Kardotska hasonlokeppen ékesített, Vörös barsonnyal borított futrálj(an) fl. Hung 16. — | Negj szegletes, s egj araszni széles, s hoszszu Tüker meg aranyozott fa Ramaban s futralban fl. Hung. 4 [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 7, 10]. 1755: Három könyvnek Futráljáért adt(am) Rh flor. 1 xr 25 | Valami Futrálokra, Borsolóra Réz Gyertya tartó tsinálására Rh flor 2 xri 12 [TL. Teleki Ádám költség-naplója 32a, 33b–4a].

2. doboz; cutie; Schachtel. 1714: Egj futrálj(b)an Castor Kalap rosa formára tsinalt, két arany rubintal ki rakott | Két Bóres Levelek(ne)k való futrálj egyik Zold Barsonnyal s arany Skofium virágokkal; második Viola szín Posztóval, s aranj Skofium figurakkal ékesített 3/50 [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 18, 23].

3. tegez; tolbá; Köcher. 1714: Viola szín barsonnyal borított tegez ... melljben vagjon 25 Nyil Minium szín Posztobul nyilak(na)k való futrálj, arany s ezüst skofium virágokkal ékesített. Nyilak(na)k való futralj melljn(e)k a' feneke aranj fonallal varrott, szerte széllal penig aranj Skofium virágokkal. Hasonló Nyilak(na)k való futrálj. Föllyül nevezett futraljokhoz tartozando harom Kézi (!) [Nsz/Fog.; i.h. 51]. — L. még *judrán* al.

futrályoeska tokocska; toc mic; kleines Futteral. 1714: Elseő Pintzetok foglal magáb(an) Egj Cseh Országi Koncha formara való Úvegett futraljotskab(an) Harom gombotskan alló ugjan Cseh Országi fedeles Pohár futraljotskab(an) a' tobbi öszve zuzott fl. Hung. 3. — [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy. 56].

futrászérozás takarmány-hajtás/harácsolás; re-chiziţionarea furajelor; Futter-Requirierung. 1739: Media Káransebes, és Orsova Tájekan feles Törököt mondottak ugyan, az mint hogy az saxok közül az futrászérozásban meg nyakasztak, mind azon által még edig semi ütkezetyek az még ottan voltam nem volt [Ks; 99 Kornis Antal lev.].

futrászia takarmány-porcio; porţie de nutreţ/furaj; Futterportion, Bünde Rauhfutter (das den berittenen Soldaten ausgeliefert wurde). 1673: így hordozták alás fel a német tábor az országban, harcot nem akarván állani, hanem farkas módon, hol a zsákmányosát mezőben, hol quártélyában a futrásiait a németnek fogton fogták, és így a kétféle had jobban jobban elpusztította Magyarországot [Cserei, Hist. 52].

futrásze-kötél takarmányt a nyeregkapához fogó kötél; funie cu care nutreţul se leagă de ciochină; Futterseil, womit das Futter zum Sattelknopf gebunden wird. XVIII. sz. eleje. Futrás kötél

és egy kötőfék szárra való istrángért xf 12 [JHbB]. 1745: egj futrás kötél* [KGy] | 1 kefe, 1 vakaró 30 kr. 1 tarisznya 6 kr. 1 futrás kötél 9 kr. 1 zsák 15 kr^b [Usz; SzO VII, 428. — *^b Lovas katonai felszerelési kellékek közt].

futtában 1. futása közben; in fugä, in fuga sa; im Laufe, während seines/ihres Laufens. 1584: Balassy Lazlo vallia ... lata(m) hogy ... eoazve zolalkoztak az en hazamnal ky tekintek, es lata(m) hogy ... eleób futamek, es futtaba(n) az Istua(n) deak eoचित(is) le vagha [Kv; T]k IV/1. 311]. 1606: az A el futamek, futtaba az Balint Janos kezebeöl kezebeöl* ki ragada a' palczat [UszT 20/144. — *Így kétszer]. 1637: Fileki Gergelj ... maga oltalmaba(n) uagta Mihaly Deakot csak futtaba(n) mert mind rea tamattak [Mv; MvLt 290. 244b]. 1720: hallottam hogy futtkaban mind Zajzon Cxtina* aszszöny mind pedig szolgálói kialtottak az tolvajt [Koronka MT; Told. 26. — *Olv.: Krisztina].

2. menekülés közben, menekülőben; in timp ce se refugiază, in timpul fugii; während der Flucht. 1605: meg is verhették volna csak ezek is minden hadát Rác Györgynek, hanem a csatej patej közt futtaban találkozott oda Petki János és felszóval kiáltotta, hogy fusson a ki futtat, mert, ugymond oda vagyunk [MonIr. XXXIII. 61 Gyulafi Lestár felj.]. 1711: Láttam oh mit láttam? Dianna Nimfáját, Itten feredezni le vette ruháját, Meg-látott; el-szaladt; ... Láttam esztergába ki metszett lábakat, Elefánt tetemet, alabastrom nyakat, Tsak futtaban láttam, 's a' kivánság el öl, Hát ha meg-fordulna, mit láthatnék elől* [ÁrÉn 9. — *Lapalji jegyzetben: Nem ismérhettem meg ki volt, azért szerettem volna szembe látni, tsak azt tézsi a' ki-tétel].

Sz. 1711: Könnyebb egy Hazugot meg-fogni szavába, Mint égy Sánta ebet el-érni futtaban [ÁrÉn. 91].

futtat 1. futva/sietve meneszt; a trimite in grabă; eilend wegschicken. 1592: Jedwe Philep doctor az olaz uitem B. vram akarattjabol Aiandekot neki ... futtatot B Vramra es busítottá izent hog' ne bochiassam rea panazolnj. Tehen belt febzettem vala magamnak aztis oda kwidöttem f 0 d 8 [Kv; Szám. 5/XIV. 156].

2. ~ vki után vkit sietve meneszt vkiért; a trimite in fugä după cineva; jd eilend um jn schicken. 1752: mindenüt Procurator után futtatok hogy sem Fekete Uram sem más causankát assumálni nem appromittalta [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1776: Hihető meg szentette (!), s észre vette volt á most írt Czizi Hadnagy azomban hogy Mlgs Gróff Lázár János Urffi ő Nga Legénnyit futtatta én utánam, azért ő is nagy Sebessen tsak Szörin Loháton, egy Katonáját utánam küldé [Kóród KK; GyL. Georgius Vizi (30) kat. kántor vall.].

3. vágásban hajt; a mîna in galop; im Galopp treiben. 1600: Noha az Tanuknak vallasibol eliceal hogy Menihart deaknak halala az zekernel

el deolessé miatt teortent, De mívelhogy ollian hozzá Jdejgh futtattanak, es az futtatasban az el deolessre nagy okot az Nemes ember kwchyajs Adott, nem tekinthet arra az teorweny hogy zanzandekkel deoltoette Balinth vgy el az zekeret hogi Menihart deaknak holta teortennyek [Kv; Tjk VI/1. 390].

4. ~ja elméjét/eszét vmin jártatja az eszt; a-i sta mintea la ceva; auf etwas sinnem, etwas im Kopf stecken. 1770: észre vettem hogy ... inkább lopáson futattják elméjüket [Mezőpagocsa TA; Szentk Gy. Páskully Janko (46) jb vall.]. 1796: sokszor futtattam az eszemet azon, hogy miként lehetne a fonást nevezetesen Machina által véghez vitetni [MNY XLI, 362 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

Sz. 1787: addig futtatja az ember az eszét, amíg él, azon túl pedig hol dolgozik? Vagy nyugszik? Még Kant is kérdi [MNY XXV, 262 ua. ugyanahhoz Göttingából].

5. (nemes fémmel) befuttat; a sufla (cu metal prețios); (mit Feinmetall) anlaufen lassen. 1842: Két sárگا réz gyértya tartó kettő bronzirozott, kettő ezüstel futatva [Dés; Újf. 3 Újfalvi György nagy.].

futtatás (vágatában) hajtás; minare (in galop); (im Galopp) Treiben. 1600: hozzá Jdejgh futtattanak, es az futtatasban az el deolessre nagy okot az Nemes ember kwchyajs Adott [Kv; Tjk VI/1. 390. — A teljesebb szöveg. *futtat* 3. al.].

futtató ? vágatásra alkalmas v. arra készítő (lejtős) hely; loc potrivit pentru alergare de cai; (fallendes) Gelände, geeignet zum Galopp. Hn. 1712: a' Ló futtatora (sz) [Bh; KHn 9]. 1748: a czellérek futtatóján az oldal vagy erdő alatt [Dés; ETF 101. 20]. 1780: A' Ló Futtatóba [Zentelke K; KHn 140]. 1792: A Ló futtatoba (sz) [Bh; KHn 20]. L. még KHn Mut.

futtatott (nemes fémmel) befuttatott; suflat (cu metal prețios); (mit Feinmetall) angelaufen. Szék: arannyal ~ aranyozott; aurit; vergoldet. 1820: arannyal futtatott metzet Tükör | egy más hasonló Ferslogba az asztali ekeseg egyik része egy arannyal futatott ezüst poharat, Egy ezüst kávé fa nyelű Ibriket [Szászvevessződ NK; Told. 19] * onnal ~ ónos, ónozott; cositorit; verzinnt. 1837: A' háló házba nyillo gyöngy Szinre festett vésett ajtó ... onnal futtatott vas Sarkokon forrog, onnal futtatott borított Zárja, bé huzója, fordítója, riblje, ütözője és kulcsa [A. szőcs SzD; Bet. 5].

futter-bélés: ajtókeretbélés; cáptuseala usii; Tür-futter. 1839: Véset ajtot filungos futer bélésel [HSzj vésett-ajtó al.].

futter-flanel flanel bélésanyag; cáptusealá de flanelá; Flanel-Futterstoff. 1794: (Vett) 1 1/2 Sing francia posztót Rf 2/15 2 sing futer flanelt Rf 1 [Mv; DE 3]. 1805: 1 Sing Fejér futer Flanel

[Mv; Told. 74]. 1806: (Vett) 13 Sing pikétett 26—6 1/2 Sing moldont 7. 48. 4 Sing futer flanelt 4 [Mv; Ks 34, VII]. 1808: 3 Sing fejér futer flanel [Mv; Told. 22].

futter-parkét parkét bélésanyag; cáptusealá de barchet; barchener Futterstoff. 1802: Szélyés futer parketa [CsS].

fututál »basszam/baszom a ... v. basszom meg a ... stb. « szidalommal illet; a insulta pe cineva cu cuvintele »futu-ti... «; mit dem Schimpfwort: »man soll ... ficken« betreffen. 1687: Lat-tam hogy Komsa Mark masakkal egyűt veszednek vala, Opra, Many, es Raduly Hertsegyekkel, egy mast szidalmaznak, es fututallak, de egyik fély (!) sem mer vala a' masikban kapni [Hurez F; Szád. Opra Boer (35) vall.] | Raduly ... egy nehanszar fututala az Annyat, Opra es Many Hertsegja Csititak Komsa Markat hogy ne üsse(n) hozzá es ne szidgya az Annyokat [uo.; i.h. Salamon Stira Boer (71) vall.]. 1725: Petrisor Vaszilj Felesege, s Pallagia Vaszilj ... el mennek ... az Andreka Hazahoz, holottis veszedni kezdenek a' bőr felet, s egy más lelkit sziták fututaltak ..., még Pallagia Anna mondgya ad ki a bőrt fututye Tateto, Tolvaj [Velkér K; Ks 7. XV. 12b]. 1740: a Tisztartónak Gábornak az Annyát, s Lelkit szidta fututálta [Vármező Sz; L/Lt Fasc. 164]. 1748: Szuszán Medre tavaly ottan részeg lévén az Istenet fututálta [Déva; Almási Jozsip (25) vall.].

futvást rohanvást; in fugă; spornstreichs. 1759: égysszer ki jővén Tisztartó vram azt mondja nékem, hogy mindjárt futvást mennek Tó hátra, a' Mlga Korda Úr Tisztartójához, és kérjek a' Mlgs Groff Úrfi szovával valami hallokkat (!) [Marosludas TA; TKI Gabugyán Gligor (70) jb vall. — *Mezőtőhátra (TA)].

fuvalkodás felfuvalkodás, fennhéjázás; orgoliu, trufie; Hochmut. 1769: a tegnap Pergóné Asszonyomnál ivutt Andonia Szimion édes Attyával s minden igaz ok nélkül nagy felgarral fuvalkodással fel kiáltának, mind Szimion mind édes Attya, mondván ... ő venné leg elsöben fejét Toldalagi Ferencznek, feleségének gyermekestől edgyűt [Nagyercse MT; Told. 3a].

fuvall fűj, lehel; a adia; wehen/blasen. 1811: Oh Úram! parantsolj hát e' hiv Tisztednek, Hogy eledelt adjon meg-szükiült népednek^b Parantsolj vessen ránk vidám tekintetet, Fuvalljon mérsékelt meleg lehellelet, Kergesse meszsze az ártalmas időket [Árfn. 122. — ^aA napnak, ^bLap-alján: Drágaság és szükség volt akkor].

fuvallás fűvás; suflare, bătăie; Blasen. 1864: a Tunya Tető ... mind hogy a Vlegyása tetőről a szél rá talál fuvallásaival ... a ho rá is ritka eset hogy ne essék ezért neveztek hihető Tunya Tetőnek [Nyárszó K; KHn 124].

fúvándó kb. fújtatásos (vas)veréssel készíthető; de fácut prin ciocănire la forjă; mit blasendem (Eisen)schlagen zu erzeugen/verfertigen. 1800 k.: az 60 Vas készületre, ha egyszeri három ágas* fúvásból ki nem telnék a maskor fuvando négy ágas Vasból potollya ki [Torockó; TLev. 9/30. — *Utána tollban maradhatott a vas szó].

fúvar szekeres teherszállítás; cărăușie; Fuhrre, Fracht. 1883: a torony befédéséhez ... Bánfihunyadról a zsendely elhozatalakor fuvarért frt. 1 kr. 20 [Nagypetri K; ETF 107. 17].

fúvarbér fúvardíj; cheltuielile de cărăușie; Fuhrgeld. 1867: ezen építkezéseknél fúvarbér számítva nincs, sem utólagosan fel nem vevődik [Buzásbocsárd AF; DE 1].

fúvarosság fuvarosi foglalkozás; cărăușit, cărăușie, meserie de cărăuș; Fuhrmann-Dienst, Fuhrgewerbe. Ha. 1851: fuvarosság. fuvarasság [Mv; MvLev. 2].

fúvás¹ 1. adiere; Wehen. 1877: Meg hevül az idő, Nyári napok jönnek, Indulnak fúvási a' Déli szellőnek [ÁrEn 55].

2. kb. fújtatásos (vas)verés; ciocănirea fierului după încălzire la forjă; (Eisen)schlagen durch Blasen. 1780: a' kik nem harmincz Vasat, hanem tsak tizet fogván fel, egy ágas vasat funak, egy fúvásban hogy talályák a mértéket? [Torockó; TLev. 5b]. 1800 k.: az 60 Vas készületre, ha egyszeri három ágas* fúvásból ki nem telnék a maskor fuvando négy ágas Vasból potollya ki [Torockó; TLev. 9/30. — *Utána tollban maradhatott a vas szó].

3. a vasfújtatás terméke; produsul forjării; Produkt des Eisenschlagens durch Blasen. 1780: Kis hibás darab Vasat vagy Medvét futatni nem szabad ... ötven fontnyi lévén a' darab Vas, másodszeri futatásban az ilyen fúvás vagy Medve ingredialtathatik a' font számba [Torockó; TLev. 5b, 6a].

fúvás² ' ? ' Hn. 1616: vagion az fuasba(n) Egy darab szanto föld [BLt 3 Zent Martoni (Cs) Kouaczy Bartalis (80) nob. vall.]. XVII. sz. köz.: Fuasban (sz) [Szentmárton Cs; EHA]. 1693: Fuas* tob(an) a' Mester széna fűe végiben (sz) [Szentmihály U; EHA. — *Háromszor így].
? Szn. 1566: Fuas albert [Kv; Szám. 1/X. 192].

Az adalékokbeli fuas másként mint hangúr-kitöltéses fúvás (esetleg fúvás v. bilabiális v-s) formában aligha olvasható. A személy- és helynévadás szemléleti alapját és így a szónak a hn keletkezéskori jel-ét a szerk. nem tudja megállapítani.

fuvatál. Csak így: szél ~ szélvész; vijelie; Sturmwind. 1805: Az Szél fuatal és nagy Árviz menyli? és mi féle károkat tett? [K; KLev.]. — L. még a szélfuvatál címszót.

fuvatag. Csak e szk-ban; numai în această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion:

~ Szent Pál nap Pál apostol napja; ziua sfințitului apostol Pavel; Tag des Apostels Sankt Paul. 1610: 1610 eztendőben Fuuatagh Zent Pal nap [Uszt 4. 7].

Pál apostol két ünneppája: megtérése (conversio) jan. 25. v. emléknája (commemoratio) jún. 30. közül inkább az elsőre gondolhatunk.

fuvatlan. Csak e szólásban; numai în această zicătoare; nur in diesem Spruch: szél nem indul ~ nem zörög a haraszt, ha nem fúj a szél; nu iese fum, unde nu-i foc; kein Wind weht von ungefahr. 1762: az I(na)k eokeyvelmenek ... 1760dik Esztendőben, és üdö tajban, ex illicito concubitu meg viselésedése, és terében valo esése lött légyen ... ez közenséges hir volt ..., oly érdemes, és jo emberek közzett, és ma is continuatitak, ... el lehet mondani nem tsak azt hogy szél nem indul fuvatlan, hanem azt is az iránt, quod non sit sine sufficienti ra(ti)o(n)e [Torda; Tjkt V. 192].

A címszó a magyar szótárirodalom mostohagyereke: értelmező, táj- és történeti szótáraink betűrendjében hiába keressük. A szinte teljesen meddő szótári keresgélés után csak a mai köznyelvi szóláskincsből ismert, de a fennebb beiktatott egyetlen levtári kijegyzéssel történetileg is igazolható szólásban találkoztam a címszóbéli szóval. A szólás maga Erdélyben, s alkalmasint másutt is, annyira általánosan ismert, hogy az erdélyi Asztalos István bátran választhatta egyik, először 1949-ben, azután tíz év alatt még négy kiadásban megjelent regényének címéül (Szél fuvatlan nem indul). Megnéztem két viszonylag újabb szólásgyűjteményünket. Margalits Ede gyűjteményében egy másik, tájnyelvinek minősített szólásunkban bukkantam e szavunkra: *Nehéz meleg tarhonyát fuvatlan elkölteni* [Margalits, MagyarKözm. 267]. O. Nagy Gábor nagy szólás-egybeállításában önállóan nem, csak értelmezésként fordul elő a fuvatlan így: „Nem fúj a szél zúgatlan (: Szél fuvatlan nem indul): Ha nem fúj a szél, nem rezeg a nyárfalevél; Ha a szél nem fújna, az ág nem mozogna = kell abban vmi igaznak lenni, amiről már sokan beszélnek :)” [O. Nagy 626, 543. — *A szerk. szedette dűlten]. Gondolom, az itt felsoroltak indokolták teszik ennek a szótárszerkesztőktől eddig méltatlanul mellőzött szónak értelmező és történeti szótárainkban való szerepeltetését.

fúvó 1. (kovács) fújtató; foale de fierărie; Schmiedebalg. 1573: Palfy Gaspar Apahidy, Azt vallia hogy Meg ez elymwlt Beoyben (!) volt hogi eo kerekelt vasastat volt Benedek kowachal, Eo az Mywhelbe fwot fw volt [Kv; TjK III/3. 88]. 1585: Vrsula Istwan kowachne vallia, ... Egikor vthanna vigiazek es hat a' seötetbe a' leany A fal mellet All, Az partaia el eset, es a' legeny a' fwwohoz futa | egy vosarnapkort kazal-as tayban be terek Istwan kowachnehoz ... Es hát az Ersebet leany az kowach legenyel ezove Nagy borzason Az fwwo Alol Ieowe kj [Kv; TjK IV/1. 387]. 1673: Az hámor ház ... Ez ház mellett két kő kamora ... Ezekből nyilik egy nagy fenyő boronából rótt ház, melyben vagon egy keő kémény alla, mely alatt vagon az vas forrasztó hely, ennek két jó fúvója, melyeket hájt egy vízi kupás kerék | Az vas verő ház mellett vagon az vas futató koh körül rakva négy szegeletre, fedele fenyő deszka, hat fa ágason áll (!) ez kohnak fúvója kettő [Cszs; CsVh 42—3]. 1679: Kovacs fuvoja tengelyestől nro 1 ... Két

kéz verője nro 1. Fel kez verő nro 1 ... Fuvo végéb(en) valo lyukas vas nro 1. Fuvo ágasa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 44]. 1703: csak az fúvók nem léte miatt és az bányászok is kevesen lévén, vas kő nem találhatik [CsVh 119]. 1779: Tűz funi valo fuvo [Szu; UszLé XII. 87]. 1828: (A juh és disznóbőr) sem Lábbelinek sem fuvonak, sem a Clitellaris Lovak Nyereg szerszámának nem alkalmas [Torockó; TLev. 13/3]. 1832: Ujj-paraszt Varga Josi Javainak feljegyzése, és becsü-arra. 1o Egy rongyos fuvo 1 Rf 30 xr. 2o Egy kis ülő 2 Rf 30 xr. [Bh; KLev.].

Szk: nagy~. 1756: Nagj fúvó kovátsnak valo vasai és tsői nélkül [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 20]. 1837: A Kováts Műhelybe Eszközök Egy nagy fuvo lántzaval [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55]. 1849: Van a' Kováts Műhelybe egy nagy fuvo jo, lántz nélkül [Somkerék SzD; i.h.] * Öreg ~. 1681: koh kémény allyastól két öreg fúvó nro. 2 | öreg vas előü 2. öreg fúvó nro. 1 [CsVh 91, 96]. — L. még a cigányfúvó címszót.

2. vashámorfújtató; foale de forjerie; Eisenhammer-Blasebalg. 1673: vagon egy vas keő futató koh, kőből rakott, négy fuvója, mely fúvókat hajt egy kupás viz kerék [Csz; Csvh 43]. 1681: Új Bánya ... Ezen fuvokhoz valo viz fogo Selyep, vizes kereke, gerendelyével együtt mind jó [Vh; VhU 580].

3. orgonafújtató; foalele unei orge; Orgelbalg/treter. 1594: Ket Bokor fwo Regalhoz walo No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 32]. 1796: Az Orgona fuvója pondusoknak adatott 26 Vas [Déva; Ks 95].

4. '?' 1761: Palotára valo küs fuvo Nro 1 [Vessződ NK; JHb XXIX/31. 27].

fúvóbőr (kovács)fújtatóbőr; piele pentru foale de fierărie; (Schmiede)Balgleder. Szk: ~ keresés. 1828: eléggé meg van egj néhány Esztendőktől fogva bizonyítva hogj az Idegen bőrnek szabad bé hozása mellettis, nem tsak jo arron el költ a' Hazai böris, sőt még a' Communitás sokszor látott Szükséget is s kéntelenítettikis Más Czehos helyekre költséges utakat tenni fuvo bőr keresés végett [Torockó; TLev. 13/3].

fúvócsap vasfújtató kohó csapja; robinetul forjei; Blasehahn. 1838–1845: hurom: Hurom, furum kohóknál fuvócsap végéhez tűztől óvársra alkalmazott, veres, szivájkos agyagcső, mit naponta megújítanak (Torockó) [MNyTK 107. 20, 22].

fúvócsináló I. mn fújtatókészítő; care confecționează foale; Balgmacher. 1673: Geler Dániel fúvó csináló varga [Rákos Cs; CsVh 45].

II. fn fújtatókészítő mester; maistru care confecționează foale; Balgmachermeister. 1673: György János, Gál Ferencz fúvó csináló [Dánfva Cs; i.h.].

fúvócska fújtatócska; foale mic; kleiner Balg. 1679: Tűz gerjeszteni valo fuvocska nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27]. 1685

z.: az Sido Uczában ... az elso ház ... az más boltban ... vadnak ... Iskatulyas ladacska ... Nro 1 ... Kicsin fuvocska Nro 1 [Gyf; MvRK Urb. 22, 24]. 1788: Nádméz főző két fülű réz medentze és ehez valo kítsin Fuvocska [Mv; TSb 47].

fúvócső üvegfúvó szerszám; tub de suflat sticlă; Blasrohr. 1847: Két uj furu ... Két fuvo cső ... Egy pohár fenék ollo ... Egy üvegvágo ollo [F.Árpás F; TSb 46. üveghuta lelt.].

fúvódeszka scindură de suflat; Blasbrett. 1695: Feljeb találtunk egj nyári házat, egj kiss kamara lévén az végiben; az nyári házban, nyolcz fúvót ... és egj néhány pusztá fúvó deszkát [CsVh 116].

fúvó-felrántó lánc kb. fújtatófelvonó lánc; lanțul foalelui/burdufului; Balgkette. 1673: Kohosok eszközei: Az felső kohoz vagon egy vas hordő fogó springostol, egy vas kőtörő botoczka, két vas rúd, fúvó felrántó négy lánczok horgokkal edgyütt, egy koh nyárs [CsVh 44].

fúvó-hajtó fújtatóhajtó; care acționează foalele; Balgenantreiber. 1677: vagon ... fenyő boronákból fel róva deszka fedél alatt egy kovács műhely ... Vagon ezen műhelyben két ülő tőke, benne való két középszerű vas ülőkkel egygyütt Ezen műhelynek vagon fúvó hajtó egy vízi kupás kereke, gerendelyével két vas karikájával, és két vas csapjaival egygyütt; horgas vasa is meg vagon [Madaras Cs; CsVh 49].

fúvókerék kb. a fújtatót mozgató kerék; roata de acționare a foalelui; Balgenrad. 1838–1845: gerendely: a malom és a hámorok víz-, bél- vagy fúvókerékének nagy tengelye [MNyTK 107. 20, 21].

fúvóláb kb. fújtatószék (fújtatótartó állvány); scannul foalelor; Balgengestell. 1812: Két fuvo láb Rf 1 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 10].

fuvolista fuvolás; flautist; Flötenspieler. 1870 h./1914: A Szózatot legelőször 1846-ban Molnár János kitűnő fuvolista jurátus ... tanította be 4 szólamra a poetikának [MvÉrt. 16].

fúvós '?' Hn. 1759: A Fuvos nevü lábban (sz) [Csekefva Cs; EHA].

fúvó-tartó szék kb. fújtató-szék (fújtatótartó állvány); suportul foalelor; Balgengestell. 1677: Vas verő ház ... Vagon az kő kémény mellett fúvó tartó szék minden pertinenciaival kettő no. 2 [Madaras Cs; CsVh 50].

fúvó-vonó tengely '?' 1677: vagon ... fenyő boronákból fel róva deszka fedél alatt egy kovács műhely ... Ittem fen az gerendákon is vagon

egy fűvő vonó tengely, végében való két vas karikákkal és két vas kapcsokkal egygyütt (Madaras Cs; CsVh 49).

fű 1. iarbá; Gras. 1568: az kynchies domb teryt az harom falutol kerte Barnald balas akoron mikor az feketeen* fw Nem leót... az teren [Mezöbánd MT; VLt 7/692. — *Értsd: a Fekete nevű helyen]. 1583: Annak vtanna egy esztendeoben a fywet megh kaszalak [HSzj *erdő* al.] | A berbechek ky kapnak a fwbe az vtbol [Kv; HSzj]. 1585: Az Kalmar Laszlo Tawanak vize... el Ne(m) erte a' felseo Tonak gattiat, seot hogy ot viz Ne(m) volt, few Neotte fel [Kv; TjK IV/1. 430]. 1596: en az eörekségü ozlasat keöztek ne(m) tud(m), en chak az egjszer kazaltam el a' fywet* Hoggiai Janos adomanjabol [UszT 11/60. — *Firtosváralján (U)]. 1620: Ebben egjebet nem tudok, de tudom azt hogj Vita Janos kaszalttatta megh... az füwet az kertben [Disznajó MT; TSb 21]. 1681: A fűrészmalom ellenében vagyon mint egy hatvan kaszásnak való rét. Mostan ebben ighen jó fű lévén, bé vagyon környös körül zavara kertel keritve [CsVh 97]. 1698/1699: En eö klme(ne)k s jobbagyi(na)k soholt se füet se sarjuját lovaimmal megh nem etettettem [Cege SzD; WassLt]. 1715: Lovas hadak... az eö Her(czegse)ge Füeit, vetésit Gázoltak a határba(n)... kivált Sebessel helyly(en) levő Rétnek füének edgyik esztendöb(en) sem vehették hasznát, mind edgj Cseppig el Gázolták Lovokkal Marhájokkal [Fog.; UtI]. 1724: Valaki más ember füvet kaszával hordaná marhájával gázoltatná 33 Pénz az büntetése [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 32]. 1759: Ez* vékonyon termi a fűvet [Lázárfva Cs; BLt 9. — *Ti. a kaszáló]. 1770: Nagyalunak olyan törvénye volt eleitől fogva, hogy ha valaki a szőlőt el adta s adja, ha meg nem mivelvén annyi gaz, siska és fű indul a szőlőben, hogy a tűz meg futamodhatik rajta, azon szőlőnek vissza kell maradni simpliciter azon emberre, a ki eladta volt azt [Nagyfalu Sz; BfN Nagyalusi cs. Martinus Szócs (60) jb vall.]. 1772: Ezen kaszálló ha jó Füvet teremne, akkora hely, hogy húsz szekér széna fel kelhetne rolla [Tekerpatak Cs; LLt Fasc. 158].

Szk: ~ *aratni* (füvet) kaszálni. 1822: (A) Szőlőt... a miveletlenség által el pusztulni hagytták, a Szőlő Tők el romlottak, a Gyep fel vette, s Fü aratni jártak beléje [Kv; Pk 4] * ~ *látogatni*. 1589: Byro vramal Mentem, Az fw latogatny [Kv; Szám. 4/VI. 30 Stentzely András sp kezével] * *nyomát a ~ felnövi* benövi nyomát a fű. 1683: feles márhak(na)k egyszeri maszori rend küll valo járások miatt lött karokat vettünk eszszünkb(en), melly többire vgy tetczet mintha Csorda nyoma lött volna, azok(na)k regi Ganejozasokat s nyomokat mágh az fű is fel nötte [Radnót KK; UtI].

Sz: ~ *neh, fának adós* boldognak-boldogtalanak adós/tartozik. 1764: igen könnyen rá léptenek a Cserere. Annál is inkább hogy ök Fünek fának adóssok lévénnek nékiek jól esett ha adott [Udvarfva MT; Told. 44/29] * *mint a gyertya fogy, mint a ~ hervai.* 1771 k.: naponként bizony mint a' gyertya

fogyok, mint a' fű és a' gyenge plánta a' nagy hévségben hervadok... s mind ezekben ha az Isten hathatosan meg nem vigasztal egészszen elis fogyok, s elis hervadok [Kv; Pk 2 Pékei Mózes lev.].

2. kaszáló gypja/szöre (a kaszáló fűállománya); iarbá finejii; Grasbestand der Wiese. 1596: Az rethnek fiaiat Demeter Deak birosagaba vagok le Abbul mindeneknek ki adok rezet, de az füet ne(m) birtak azulta myolta biraknak rendelek | mioltatúl foghúa az Varos biraianak rendelték azúta az fyueben ne(m) attak [Szu; UszT 11/38]. 1598: Akkor pedigh azt mondad, hogy zalago(m) sinch ben(n)e, sem s(en)kinek ne(m) ighyrtel ben(n)e; most pedigh azt mondad hogy magh(ad) az vegezes eleott ighyrted volt oda az fyuet [i.h. 13/25]. 1600: Az Tibald Gergely kertim kiwol... walo darab zena fwwechke, Fekete Balaseke wolt, eök birtak, az kinek az fwwit penze(n) akartak adni eök attak [i.h. 15/87 „Domokos Lukach Kaidichfalwy, zabad Zekely” vall.]. 1654: sokszor vöttem füvet az eöreg Záz Jakabtol s Kus száz (!) Jakabtol [Feketelak SzD; WassLt Barla János (50) jb vall.]. 1715: a Gjogjiak... azon njil kaszálójak(na)k füvét esztendönként el adatták... mind feljebb feljebb menvén utolljára ötven forintra verték volt fel az árát esztendőt által [Lupsa TA; WH]. 1748: adom és Czedalom ö k(e)gjemenek a Kis szenafüben lévő kaszalomnak a füvit [M. köblös SzD; RLt]. — E jel-re nézve 1. MNY XL, 374, LI, 312—8; SzE 299—302.

3. kaszálás (frissen kaszált fű); cositurá (iarbá proaspät cosită); Mahd (frisch gemähtes Gras). 1585: Veotte(m) 2 Eol zenat p(ro) f. 5... Veottem esmegleg fuwet p(ro) f — d 28 [Kv; Szám. 3/XXI. 9.]. 1621: Az Fwues Lovaknak Veöttem Egi Zeker füvet f — d 16 [Kv; i.h. 15b/IX. 26]. 1640: Janos kouacz egy szeker füet hoz vala maga szűkségire s az Vr szolgyai eleiben allanak az Janos Kouacz Felesege az füün (!) ül vala azt le szállittak... Az Szekeret be haituan szállasokra az füet ot le hanivan rolla az fiat ki az Szeker mellet vala megh rangatak tazigalak [GyK 1 „Cath. Borsos cons. prov. Andreae Kus” (40) vall.]. 1703: téiben szénát, nyárban füet kell hordani szüntelen [Cszs; SzO VII, 116]. 1711: sz: Egyedrő! hat szeker füet hoszta(na)k [Vasassztiván SzD; WassLt Farkas Gábor szb lev. — *Szentegyed SzD]. 1753: (A katonák) igen jo reggel kíványák, hogy harmatos Füvet vigjenek, ha nem harmatos nem acceptállyák [Hidalmás K; Ks 91].

4. legelő; pászuna; Weide. 1570: Ertyk azt az vrainkthwl kyk hatart Inteztek az Juhoknak hogi megh Eryk vele... ha penigh ky Megh Nem elegyk vele keressen Mas hataron Theobet Jwhanak, Mint Egyeb Barmos Nepek chelekeznek hogi ha Barma eiy Nem elhet Mas hataron keres fwet neky [Kv; TanJk V/3. 13a]. 1596: nem tuggyuk mire walo gondolatthiabban, azra az fwre kwldötte louait, az Jo rezet meg etette az kit meg nem Etetetheth benne, azt kazaltatta es arattatta [UszT 11/69]. 1604: az ön magok lowokotis mynd haza hoztak wala, s az ö lowokkal egiwt Tartottak az

fwn [i.h. 18/125]. 1610: eg' louamot setet pey szeórit keottettem uala ki az fyre mochar newy hejbe [i.h. 23]. 1698: (Lovát) senkys a' Buza közze se maga se mas fűvere ne czövekkelye [Dés; Jk]. 1821: ezenn rétnek ... a' Sátés, és posványos részéből, adott ... fél-Szekérre való Sátés, és egybe iszaposodott fűvet, az hol a' Tavaszszal az ő Nga Béres ökrei legelődtenek ... Továbbá Botos Úrsznak ... adott ... egy darabb iszapos Sátés Fűvet [A.detrehem TA; Born. Csáklán Szimion (40) ns vall.].

Hn. 1577: Medwesbe az byro fwe [Méra K; Aggm.]. 1597: osuad fűneek hiuattatik [Nagyiklód SzD.]. 1605: az Zentegihaz fiuen [Máréfvá U; UszT 19/42]. 1631: Szasz fwve [Szentábrahám U]. 1652: Az Matskasi hatarszeliben egy darab Reth mellyet Ur füvenek hynak [Kajántó K; GyU 126] | Szórfi neűü helyben (k) [Tarcsafva U]. 1668: Az Luka fűuenel [Imecsfa Hsz]. 1677: Rikaban ... az Tizes fűweben (k) [Vargyas U]. 1683: Szórfi neűü helyben [Tarcsafva U]. 1692: Osztó fűnél (sz) [A.jára TA]. 1695: Benő fűvin (k) [Kilyén Hsz]. 1697: Szabad fűn (k) [Illyefva Hsz]. 1711: Szőke fűven levő erdő [Kövend TA]. 1712: az Bika Főve [Borsa K; BHN 112]. 1726: Fű Vápájában (sz) [Vajdasztiván MT]. 1741: Malom fűiben (k) [Futásfa Hsz]. 1745: A Középső mezoben a' Bak Fűere menőben (sz) [Gelence Hsz]. 1775: A Fű szerben [Daróc K]. 1794: A' Peres Fűben ... nevendék kis erdőtske [Jára MT]. 1796: a' Fű Nyirba ... égy rét [Torboszló MT; MMatr 457]. 1804: Kaszálója vagon a' Mosatlan fű nevezetű helyen [Balla Sz]. 1835: A' Rész fűvekbe (k) [Bodola Hsz]. 1864: Bikafő [Ditró Cs; GyHn 35].

Szk: ~re csapat legelőre fogat. 1739: Tolnai Uram után pediglen eő Nacsága maga nem küldhet, mivel egy rendbeli lovánál több nincsen, a féle bégek vadnak, azokat most csapták fűre [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1755: A Lovakat ... elhozták, fűre Csapattam őket, az Ökrök fűven Vad(na)k [Kendilóna SzD; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz] * ~re fog legelőre (ki)csap. 1796: A Paripák is most <jól> vagnak, már ha natságod parantsolna Szeretném őket Fűre fogni hogy tisztulnának a poros iszapos Szénától [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] * ~re kihel legelőre (ki)kerül. 1733: (A) teheneket ... szípen ki telettettem most hogy fűre ki költ (így l) az Mihesi tisztartója Ngtok(na)k el hajtatta ... hijab(a) dajkalkodtam vellek [Noszoly SzD; Ap.4 Hat-házi Kristóf Apor Péternéhez] * fűvön jávat legeltet. 1595: Miert hogy kyraly Biro W magát es Biro Wramat meg böczlűen, hogy loait (!) ide az útra engette, nem is találtunk volna az varoson Zabos loat, mellyet Job modgyaual el vehettünk volna, mint hogy minden Ember az ő loúat ekkorban fiuen Jarattya, és erőtlének [Kv; Szám. 6/XVIIa. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

5. kaszáló, rég, táj szénafű; fineatá; Wiese, Heumahd. 1562: adanak eg falka fűwet [Maksa Hsz; HSzJP]. 1569: vagon harmync ket Eztendeye, hogy senkj Nem ellenzette Rolla, Mert annelkwis

eleg fyweonk volt [Mezóbánd MT; Vlt 7/692]. 1578: Ertyk aztis hogy it walo ember veot volna zamos falwy feolden fwet, es a zinuel (!) el be vagna az Colosvary hatarra, eo kegmt azert keryk biro vramat hogi ertekezze rolla ky chyedak azck kik így zimboraltak az varas zabadsaga elle(n), es Teorwennyel megh bwntesse eo kegme [Kv; TanJk V/3. 173a]. 1597: Ne(m) tudo(m) hogy kylene lett volna valakj része a' fyben [UszT 12/89 „St Leorinch de Bogartfalúa” jb vall.]. 1608: Nilwan tudom azt hogy minden wdeoben az hiazonak Pastora wolt, az szabadon bochatot marhat be ne(m) hajtottak hane(m) chak ki terfettek a feobeól [i.h. 20/357]. 1615: Csedomlás hat darab föld fűestfűl három almafa vagon benne vagy Körtvelyfa [M.décse SzD]. 1622: Rezkutban egi darab fwh [M.borzás SzD]. 1654: valamikor ... a' summa penzt megh adjak ...; tartozzeek Andok Gergely is a' fűveket keziből ki boczatani [Bikfa Hsz; BLt]. 1711: ennek előtte töb Regimentek is a Gyimes lakan* voltak ... meltoztassek oda dislocalni az hol is elegendő Fű vagon [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50. — *Cs]. 1746: a' két ér avagy úver között Levő Fűvet nekem engedé [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. 1768: birnak Kispál Uraimek ket Darab Szenafűvet ... vici(nussa) egyik felől a fekete úgy vize kerítette meg a másik szellyin valami fűvek dölnék meg [Uzon Hsz; Kp; IV. 70 Nic. Pünkösti ub vall.]. 1813: elég nagy az a hej el kerülhetik hogy egy kis buzánk mellett lévő fűvűnket ne etessék meg [Déva; Ks 117 Vegyes ír]. 1841: megfogadtattak tehénpásztoroknak*... az tavalyi bére, azaz egy tehénre 3 krajcár váltóba és négy kupa gabona, s azonkívül a kaszáló kötéli fű [Toplica Cs; RSzF 201-2. — *A nevek kihagyásával].

6. falu fűve a falu kaszálója; fineatá comunalá; gemeinsame Wiese des Dorfes. 1751: Csak most ezen esztendőben is Falunkban levő Quartélyos Németek számára megh tiltatott Falu közönséges fűviből egy darab megh maradván ... Vándorék* ennek egy részét erőszakosan kaszálják [Balásztelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall. — *Az erőszakoskodó Vándor család tagjai]. 1763: A' Közönséges Falu Fűvének az árrával a' Nemesek minyájon a' Tavalyi Esztendőre restálnak [Zágon Hsz; Szentk. G. Albu (40) vall].

Hn. 1593: Azért Evocaltwk az Jnctusokat ... hogy ez jelen valo 1592 eztendeobe(n) Z Bertalan nap tawat mentenek az Z. kiralyi hatarba(n) Aklos neww helyben valo keozes zena fwueonkre szenankra es ell hoztak ... Az zena fwnek falw fwue Newe melyben anni rezeonk vagio(n) mint az faluba(n) egy Embernek vagon az z kiraly hatarba(n) Vduarhely zekbe [UszT]. 1712: Az falu fűvenél kerek egerben (sz) [Gelence Hsz]. 1722: A' Falu Fűvenél [Zágon Hsz]. 1793: a' Falu Fűviben (k) [Inaktelke K].

7. fűvül fűként, fű gyanánt; ca iarbă; als Gras. 1693: A Decsei Retet Atyafisagosson merjek negy rez<re vagy> Ródit vagy Fűvül az mint meg alhatnak [Ne; DobLev. I/38. 14]. 1773: Az Tobojkák végén egy kis Csegelly mellj is fűvül oszlík fel

két részre [Baca SzD; JHb XLI/2]. 1733: a Controversiában (an) forgo Rétet ... a ki hamaréb kap-hatta, kaszálhatta s vittette, hol fűvül, hol széná-ul [Hévíz NK; JHbT]. 1760: Sárpataki Ur ... Málomban is vgy hallottam, hogy meg (!) fűvül vett volna magának egy darab széna Rétet [Beth-len SzD; BK. Kodo Kosztán (22) jb vall.]. 1790: a' Szénát ... nem mérték ott meg száraztani; hanem Fűvül ... vitték el [Szásznyires SzD; Ks 33. IV. 15]. — L. még SzékFt 30.

8. kaszáló/szénafű-nyíl; fineatá stabilitá prin tragere cu săgeata; Wiese/durch Los zugeteilte Heuwiese. 1589: az Dersej reten ... egj Neged fueth ada zalagba(n) es Egj hold feoldel őzue tizen keth forj(n)tba [M.derzse SzD; JHb III/31].

A teljes v. részleges földközösségben élő falu határából egy gazdára jutó kaszálónyíra/részre von.

9. gyógyfű/növény; plantá medicinală; Heilkraut/pflanze. 1584: Kadár Istvan vallia hogy Nem tud semmit hozza, latta hogy fwwet hordot es Irat feőzőt | Ambrus deak vallia, giakorta feniegetet megü ez Lakatosna es hogy meg vesze az szeme(m) ottan, hamar Rea gianakottam es zoltam-is neky feleolle vegre ily tanachot Ada hogy Ianos Birohoz Mennek Makoba, Mert eötetis ez Lakatosnet mind erdeokeón Mezeokeón valtig hordozta, es oly fwweket tudna hogy meg giogit-hatna engemet [Kv; TjK IV/1. 259, 265]. 1629: En nem lattam soha Szabo Andrasnéhoz semmi boszorkansagot, búbajossagot, sem nem hallottam ... hanem lattam hogy apro gyermekeket gyogyi-tott füvet mit szedet, el hittak s hozzájais hoztak gyermekeket [Kv; TjK VII/3. 116]. 1679: Orvos-saghnak valo külömb külömb fele füvek egy nyihány csomoval [Uzdisztpéter K; TLt Bajomi János leit. 11]. 1731: Kovács Mária Asszany orvosoltatta magát holmi fűvekkel, mellyét s oldalát melengette nyilalás lévén rajta [Szelistye H; Born. XXXIX. 16]. 1735: a testet, másnap fel bontottuk és az apróékját egy ládában tévén, a görök templomban el temették. a testet pedig a borbélyók fűvekkel bé csinálták, mert még nem tudgyuk mikor vihettük constancinapolyban ... a szívet francia országban hadta hogy küldgyük [Mikes TörL 204]. 1795: Teje ... igen erőssen el lévén gebbedve, a' Doctor Praescriptiója szerent valo Fűveknek Levével naponként sok izben maga szemei előtt mosatta, fűsültette [Mv; Told. 47]. 1800: Varga Jánosné ... orvosságnak valo füvet Szedegetett volna [M.décse SzD; Ks Vegyes 92].

Szk: ~ aprítani. 1789: 5 Pappiros nyiró és egy nagyobb fű aprítani valo ollo Rf 2 xr 30 [Mv; ConscrAp. 43].

10. kb. rontó/varázsűfű; plantă pentru făcut farmece; Hexenkraut. 1584: Borbely Demeter vallia, Az vargane Annia veywel zoba elegiedenk kezde ezt mondany varga Mihaly, Michiodak vatok thy Borbeliok Menyén wattok sem Ernetek az en Aniammal Mert eó oly ereós zersamokat chinal, hogy ha az vasat bele tennedis, egy oraygh semmié leszen benne, Es az mezcote ha ky megie(n)

valamely fwwet megh fogh es Mongia, te myre valo vagy mingiart meg zolal az fű Neky [Kv; TjK IV/1. 274]. 1745: mondotta ... Nyágya Kovács Mihálynének, te tartasz Mester Asszszont, melyre mondott Kovács Mihályné. Te jársz minden este a csorda eleib(e) és te szeded a füveket a csorda előtt s rakod a honod alá [Szentbenedek SzD; Ks]. 1748: Hát azt tudja a Tanu ... , hogy ... Argyélán Jozsiv, egyszer vagy másszor kérkedet volna fel véle, hogy a Német Molnár György tanította volna nyul hájjal, és szőlőke(n) termő fűvel olyan mesterségre: hogy ha akarná tudna ártani Molnár János(ua)k? [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk].

11. (vmiféle) növény; un fel de plantă; (irgendeine) Pflanze. 1593: Az plebanos hazanal egiet mast chinaltattam ... Valami egiet mast fweket Vettem vala ā kerbe kit el wittettetem ... d 5 [Kv; Szám. 5/XX. 131]. 1625: Kerek Too new heliben ki boczatuan marhayat, az meli oraban ki boczatotta volt marhaiat, azon orab(an) harom eokrei es egy wneo tehene az otualo gonosz fűiek volta miat megh holtanak ... az J falu tutta az helinek gonosz voltat be kellett volna az megh Neüezet heliet kertelniek, uagi valami egieb Ielt rajta tenni [UiszT 47a]. 1636: Ez uiragos kert vagon negy reszben szakasztua ... az elseő resz vagon hat tablara ekesitue, Az elseő tablat ighe(n) szez uiragok mesterseges Cziffras ultetes-sel ekesitik; mind keőreős környul liliu(m)mal ultetett be keőzepe sok fele fuekkel uiragokkal [Siménfalva U; JHb Inv.]. 1751/1753: nem volt szabad a' betsületes Czizmadia Czéhnak sem cser-rel, sem fűvel, sem eper bingyóval semmiféle bő-rőket semmiféle időben készíteni [Kvh; HSzjP]. 1810: nem léssen Szabad az arendatornak az ha-táron lévő füveket gabonákat ... tépegetni [Km; KmÜLev. 3].

Szk: kertbeli ~ virág. 1745: testinek egész béborítására hosszú párnát készítetttem ... mely párnákat töltötték meg ő kegyelmek az követke-zendő jozzagu kertbeli fűvekkel; ugymint: mir-hával, asszu rózsával, majoránnával, ispinkinártal, székfűvel, bisziókkal [Ne; DanielO 226 Daniel Istvánné bécsi naplója].

12. kb. fűszendülés ideje; timpul creșterii ier-bii; Zeit des Grassprießens. Szk: vhányad ~ re menő vhányadik évben járó; care merge pe anul ... ; in irgendwelchem Jahr gehend. 1762: Bi-szelt Mihály nevű lakosnak ... két lovai vesz-tenek el, vgy mint édgj kilenced fűre menő szürke loó, mellynek az jobb szemín édgj Kicsiny fejér hibája van; az másik édgj tizenkettőd fűre menő világos deres [Sv; Ks 17/LXXXII 4]. 1769: látek a Pajtába egy kék forma szőrű (: amint emlekezem :) Harmad fűre menő üő Tinot meg kötve [Mező-madaras MT; BK].

A régiségben a bika, bivaly, csikó, ló, ökör és tehén életkorát — a harmadéveseken kezdve — nagyon gyakran -d sorszám-név képzős tőszámnév + fű tagból alakított összetétellel fejez-ték ki. Pl. harmadűfű 'hároméves', negyedűfű 'négyéves' és így tovább. (Az ilyenképpen keletkezett összetételeket l. külön a megfelelő címszók al.) — A fenti szk-fajta czekek a korjelölő összetételekkel alakult.

13. ~ig a tavaszig; pină la primăvară; bis zum Frühling. 1773: Az Sora való hajtás iránt Excellentiád parancsolattya szerént kívánunk tselekedni, abban nintsis mód hogy fűigh mehessenek [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

14. a fűvőn a tavasszal/tavaszon; primăvara; im Frühling. 1776: én eddig is jó szível lementem volna hogy mind ezeket ... igazítsuk de egy felől egy, más felől más bajaim nem engedték, de ugyantsak ha Isten éltet a fűven igyekezem le menni [Mezőbánd MT; MbK X. 45].

Szk: ez jövő fűvőn a (most) következő tavasszal/tavaszon. 1583: Hercheny Mathias Mezaros Miklos Zolgaia vallia Bizonnial tudom es Jol esmerem hogy az a' tulok ... Nem Eowe hane(m) chanaði Thamase ... es boryw korabanis iol esmertem ez Ieoweo fwwen penig harmad few lezen [Kv; TjK IV/1. 122].

15. ~ korában zsenge korában (a gabona szárbá szökkenése előtti időben); in perioada ei timpurie (cereala înaintea formării tulpinei); in der Zeit des Sprießens (vor der Zeit des Halmtreibens des Getreides). 1837: az 1828ik esztendőben a' Szöllők alatt lévő Lábban a' Rás még fű korában ugy annyira le dőlt, a fattyu Rás fel vőtte, hogy meg aratni is alig lehetett [Alamor AF; TLt].

Ha. 1571: fwet [Kv; TanJk V/3. 50b]. 1582: fwebeol [Kv; TanJk V/3. 13a]. 1589: fwett [Szu; UszT]. 1592/1593: few [Árpástó SzD; Ks]. 1595: fűvit [SzO V, 159]. 1597: fy [UszT 12/88]. 1609: fwet [Abrudbánya; Berz. 17]. 1625: fwet [UszT 74]. 1685: fűvit [Aktorja Hsz; Borb. II]. 1733: fő [Árapatak Hsz; BLt]. 1761: fűviben [Torda; TjKt V. 65].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

fűbéli legelő- v. kaszálóbéli; de pășune sau de fîneață; von der Weide/Wiese. 1749: Minket alab suscribando szemejeket elhiva Uzoni Kis Pal Laszlo vram ... hogy ... latnok meg az eo Kglme fűbéli kárát [Kökös Hsz; Kp I. 175]. 1782: Minthogy a fűbéli kár is prétendáltatik, illő, hogy a határpásztoroknak fűből is legyen valami részecske* falu közönsége helyéből [Orosz-falu Hsz; RSzF 151. — *A közlésben így!].

fűbíró kb. kaszálóbiztos/felügyelő; supraveghetor al fînețelor; Wissensaufseher. 1846: május 2-dik napján tartatott falugyűlésében közmegegyezésből közönségünk erdő- és fűpásztoroknak megválasztotta elsőben felügyelőnek tekintetes Apor László urat, erdő- és fűbírónak Bentze Jánost [Zalán Hsz; RSzF 176].

fűbúza (zöldjében álló) búzavetés; semănătură de grîu (răsărit/verde); (grüne) Weizensaat. 1767: exequitorokat is kertünk ki Tekintetes Kiraly Biro Uramtol ... tették is ... a Tekintetes Széknek denominálni deputalni Tekintetes Domokos István, ... Vajna Gábor es Erős György Uraimékat hogy a mi eddig ki itéletet mind jóságok-

bol Jobbagyokbol, Szanto földekből Szenabol Szemül való gabonabol, és fű buzabol ki ki el venne részt [Hsz; BLev].

fűdző 1. fűz

fűfelosztás kaszálórész-osztás; împărțirea fîneții; Wiesenaufteilung. 1756: A' miolta Tiszt Molduán Vonnya ... a' Fű felosztás(an) belé ártotta magát, és e' szerént nem akkor osztya a' Falu, a' mikor tettzenék, hanem a' mikor eo Kglménék Tettzik [Galac BN; WLt].

fűge 1. smochină; Feige. 1585: wötte(m) ... 1 font mondat ... d. 20. 2 font figet es Tengerj szölot ... d. 12 [Kv; Szám. 3/XVIII. 30a Gellen Imre sp kezelvel]. 1589: veottem ... Harmadfel font nad mezett f. 1/50 ... Harom font figet d. 24 ... Ket font apro zeoleot, Zanizlo Andrasnetol d. 22 [Kv; i.h. 4/X. 11]. 1590: Mykoron az Zeonyegot vitték az dilectornak, Az Zeonyeg mellet vettenek dilektor felesegenek zeolot es fyget [Kv; i.h. 4/XXI. 4 Kis István sp kezelvel]. 1621: 20 January Vrunknak eo Flgenek kwldue(n) ... paranchiolattia zeregt minden fele fw zezamot, borsot, Nadmezet, figet es malosa zeoleot, ... attuk alaya Szabo Abraha(m) hat louat [Kv; i.h. 15b/XI. 271]. 1640: Küldött is ennivalót az katonának Asztalosné, szép kalácsot, fűgét, mit affélet [Mv; MvLt 291. 212a–5b átírásban!]. 1677: Egy kosár figet melyben vagon oka 50; okáját vevén harmincz pénzen [AUt 100]. 1683: Egy kosar fige ... Egy Cseberb(en) Malosa szölo [Ut]. 1719: Az Pestisről ... Minden Reggel kiváltképpen az Gyermekek Diobelet, vagy Mandola belet, vagy Magyarot, es Fűget egyenek elsőben [Ks 54. 84 Medica instructio]. 1736 u.: egtebtort töltvén tálban, azt megmézezték, egy vagy két fűgét vagy egynehány szem malozaszöllöt tettek köziben, meggyújtották az egtebtort, s úgy keverték tálban kalánnal, azután megoltván az tüzet, azt itták s az fűgét utána ették [MetTr 321, MetTrCs 449].

Szn. 1585: fige Benedek [Galac BN; WLt]. 1594: Paulus Fwge de Kathona* [WLt. — *K].

Szk: indiai ~. 1796: Indiai Füge 4 Darab [Déva; Ks 76. IX. 26].

2. török ~ vmilyen dísznövényfajta; un fel de plantă ornamentală; Art Zierpflanze. 1813: Matska Virág ... Török Füge Szalma Virág [Alpestes H; Told. 18]. 1874: Török füge Tserépbe 8 [Mv; i.h.].

fűgefa smochin; Feigenbaum. 1780: A kertészek Számadása alatt a virág Háznál ... Tzitromfa termő 500 (!) ... Termő Narantsfa 1. Tzitrom alma a fákön 27. Narants alma 2. Termő és gyümölcsös fige fa 40 [Bethlen SzD; BK]. 1877: (Ádám) első Apánk hogy belé harapott*, Attol ő elesebb szem világot kapott; Meg-látta magan a mezeitelenséget, 'S érezni kezdte a' szemérmetségét, Isten előtt el-buvt a' szégyenletibe

'S öltözködött fige-fa leveleibe [ÁrÉ 33. — *A tiltott fa gyümölcsébe].

fügés ? (vad)egreses; cu agrise (sälbatice); mit (wilden) Stachelbeeren (bewachsen). Hn. 1864: Vitt havas alhatárnevekkel Fügés és Somlyó Sorka [Gyszrn; GyHn 42].

Az alapszó 'egres' jel-ére 1. MTsz, EtSz, TRSz. — Borszéken, tehát éppen Gyszrn közelében a szerk. még közelebből is hallotta a vadegresnek e tájnyelvi *fige* nevét kizárólagos megjelölésként említeni.

függ 1. lóg; a atírna; hängen. 1595: Foldoztattam az Tanacz hazba(n) az also kemenczet ... Lakatos Benedek czinalt az rüdoknak, az mellyeken az kemenczeben az oldal sing vasok fügnek, az első kj főzzite^a rüdoczkakat^b [Kv; Szám. 6/XVIIa. 12c ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — *Így! Értsd: feszítő. ^bFolytatódik a fels.]. 1600: Zabo Istwan ... vallia ... mingyarost be futek az pitvarbannis ... ott figh vala egy eowst de semminemeo teoz ott bizony nem volt [Kv; Tjk VI/1. 451]. 1647: Az Czürr kertnek vagyon az mezeo feleol Egy eoregh deszkas kapúia ... Zária fa, vas rud az szegezoje s lanczon fwgh lakattal [Drassó AF; BK 48/16]. 1680: egy másalo Fa kumpana ... tablai negy szál köteleken feljul is penigh egy szál Istrangon függenek [A.porumbák F; Ált Inv. 16]. 1736: Az keservekek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek, ... Az asszonyok kender-vászonból burkot csináltak az fejekre, ... hamuzsin volt, azt a hatokon leeresztették, hogy az földön vonszolódott a farka, azt pedig az háta közepin még egy helytt az közepin felakasztották, ott egy darabig hármason fűgöt az burok [MetTr 405]. 1758: A Palota közepin fel kötve füveg kristályos Gyertya tarto külömb féle czirádákkal veres muszujal bé vont, Veres Sellyem rojtos sinoron fűgg Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8]. 1810: istáló ... Vagyon benne 11 oszlopos formára kereken csinosan kifaragott állás fa alol talpba felyl a' mester gerendába bél vésvé, melyekről a' más végeikkel a' Válluhoz kötött lántzon álló 4 kőzfák fügnek végeikenn lévő két vas karikákkal [Doboka; Ks 76 Conscr. 30—1]. 1849: Ezen palota pádimentomos ... van benne rézből egy Lusztér, melly függönyen (!) függ a' szoba közepén [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Sz. 1877: Meg-kérdezném magam utasítására: Honnan van a' Székely Nemzet eredete? ... a' Magyart Székely sz-ta? Ezen bűdöst ujj Iró felkavarta Irtá, hogy Székely 's Kun mind Patzinatizta, És oly' kedvet kapott mint szegenn ujj szita ... Ujj szita szegenn függ, az az kedves példa-beszéd [ÁrÉ 64—5. — *Az ezután köv. szólás lapalji jegyzetben].

2. *vkivől/vmilyen testülettel* ~ alárendelt viszonyban van vkivel/vmilyen testülettel; a fi subordinat cuiva | unui organ, unei instituții, a depinde; von jm/einer Körperschaft abhängen. 1569: az Molnoknak gongia viselese Mind az hozzá valo dolgosok az Thanachtwl figyelnek Mint Ez Jdeiglen [Kv; TanJk V/3. 1b]. 1573: Annak vtanna Ad-

mot is Nagy sok Beo Bezedekkel meg Engeztelték volt haragyarol ..., az Bekesseget vgy vezy fel vgy engedy meg az pert Vince, Adam, hogy Egyk se Nyulion towab az Masiknal, hanem Mindenik az Anniatol erchyen es onnat fwgiönn [Kv; Tjk III/3. 198]. 1596: en nem csak Zabad akaratomon iartam, hanem mastol fwggöttem [Kv; Szám. XXIX/6. 182 Bachi Tamas sp kezével]. 1614: Az Erdely birodalomban leueo, es zabad helieken lako haidusagh ..., Ennekutanna az haidu neuet le teuen, minden allapatiokban, az Nemesseghez tarciai magokat ..., az hadakozasnak ideiennis az varmegie zazoia alatt iaranu, az vice Ispantol fwggienek [Ks ogy-i végzés]. 1629: egy Biraja volt mind az ket vrasnak^a, es egy birotol fűggettek, minden szolgálat rendiben [Kv; TanJk 54—5. — *Ó- és Újtordának]. 1699: (A) Hatzek^a vidéki egynehány oláh papok ... a régi jó rend szerint, nem a Vladikától, hanem Püspök vrunktól akarunk függeni [Lupaş, DocIstTrans. 474. — *Hátszeg vidéki r. papok kérése]. 1765: az Executorok elő kegyelmétől fűggöttenek [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 15]. 1774: fiam ... Battya Urától fűgjön, engedelmessédjék, szavát halgassa [Kozárvár SzD; Told. 22]. 1797: a Menyetske is bárdolatlanóságát durva makatssággal, engedetlenséggel ne öregbitse, hanem mint illik Keresztýén aszszonyhoz férjét meg betsülje, tölle fűgjön, a nyelveskedésnek véget vessen [Szilágycséh; IB. Dcmi János prédikátor kezével]. 1806: tsak egyedül az Urtol fűggettem mint Földes Uramtol [az Exponensek ... Colonusaknak is természetesen onné kellett, hogy fűgjen | azoktol tudam, hogy fűggett ide valo Colonussak [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

3. *vhin/vkivől/vmilyen testülettel* ~ vki/vmi, vkiv/rajta/vmilyen testületen áll; a depinde de cineva/ceva; an/bei jm/einer Körperschaft stehen/liegen. 1592: Ammi nézi az pwspeoksegh dolgat, miért-hogi ennek eleotte sem volt zokas hoga az pwspeoksegh az varostol fűgget volna valamibe, mostannis eo kegmek ne(m) akariak abban Ingeralni magokat [Kv; TanJk I/1. 194]. 1723: Minthogy á Militaris Normá(na)k is observatojától fűgg á Hybernumok Statussa. Annakkéért kgltek(ne)k intimáltatik, hogy á Tavalyi Norma mindenek(ben) helyben hagyatott es ... mindenekb(en) a Tavalyi Normához alkalmaztassák magokat [Kv; Ks 18/ XCII gub.]. 1762: a tisztéktől fűggett a deliquensek büntetése, ha jól fizettek a tolvajok, paráznák s mások, ök igazozkák tették [RettE 141]. 1782/1799: Ezen árendába valo esése ... a Mészárszéknek a Praefectustol fűggett [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 374].

4. *vmiben/vmin/vmitől* ~ vmi vmin fordul meg vmi; a fi in funcție de, a depinde; auf etwas ankommen. 1653: A mi azért a kapitánság állapotyat illeti; az fűgg az Fejedelmek szabad állapotatol [UszLt IX. 75. 12]. 1681: a' Banyak munkai mindenkoron az üdötül függenek [Vh; VhU 61]. 1792: a Tilalmasnok egész őriztetése az udvaran fűggett [Déva; Ks 73]. 1845: az észtenákról fizetni kellett Szabályozott mennyiség ... nemis a Juhok Sokaságától fűgg [Usz; UszLt XI. 85/3.

38]. 1852: mégis jobbnak tartom, a határozatlan ember ellenébe ezt tennem — ne hogy Launétol függen az igen vagy Nem [Torda; Bet. Betegh Gábor lev.].

5. *vmiből* ~ *vmi* 'ua.; idem'. 1780/1804: Toroczkonak ... Oeconomiaja a' Bányáskodásból függvén, mellyből folya a' Vasmunka tételis azért ... ezen Helységnek Néhai b.e. Méltóságos Földes Urai a' magok Toroczka Jobbagyinak a' Bányáskodást usualni hagyták [Torockó; TLev. 2/4, 4bis. 1].

6. *vmerre/vmeddig* ~ *vmerre* rüg, *vmeddig* terjed; a *ajunge/a se intinde* pină la ...; bis zu einem Punkt reichen/sich ausdehnen/erstrecken. 1727-1751: ha az Actoroknak semmi külső Documentumok nem volnais, vagynak mindazáltal olyan belső biztonsági mellyek ... elegendők volnának, ugy mint Primo Ipsa Loci Contraversi situatio az Mihály Havassának maga természeti állása, mert az Primo ipso naturali Situ suo propendiál, hajol és füg mediate-quidam Kápolnás oláhfalva, immediate pedig annak vicinussában valo Határára a Fenyéd fejére és Patakára [CartTr II/XXX. 5 határmegállapító ítéletlev.]. 1766: a ... Tábla ... felső vége kezdődik a Brányistya mellett Badok felé járo utuál és függ hosszsza által a Borsa felől járo uton fejjül valo Erdőnek allyan érigált borozáig [Doboka; Mk III. XVIII. 57].

◇ *Szk: vminek akarata abban* ~ *vkinek* az akarata arra irányul, vki azt akarja; cineva vrea; js Wille ist auf etw. abgestellt, jd etw. wollen. 1809: ő Felségnek Szentséges akarata abban függ, hogy az Erdélyi Quantum apadást ne szenvedgyen [Asz; Borb. II].

Ha. 1782: fűgni [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.]. 1797: fűggeni [M.bikal K; RÁk 9 hiv. leirat]. 1801: fűggeni [M.zsombor K; Somb. II].

függés 1. függő/alarendelt viszony; raport de dependentă; Abhängigkeit. 1671: a kicsinyek-(ne)k a nagyubbaktul valo függések [KJ]. 1782: Tsudaikozással olvassa és hallya a Tábla az Instansoknak a Felsőbb Rendelesekkel vakmerő merészséggel ellenkező, és a Felsőbbektől valo függésnek Törvényeit meg háboritani kíváno írásokat [TLev. 4/6]. 1809: a Polgári Hivatalokban lévő Tisztek a Szabadság idejével ... vissza élnek ... méltosztatott ezenn rendtelenségnek melly az Előljárolat valo Függesel is ellenkezik, de az Hivataloknakis Hátra maradásával szokott meg történni, továbbí el hárintására azt parantsolni, hogy ennek utánna a szabadság ideje írás által kéretesék ki [UszLt ComGub. 1694]. 1847: (Az erdőpásztoroknak) minden tekintetben függések vagyon a Birák és Biztos* öklmektol minden hibákat fel jelenteni, és azokrol pontoson számolni [Torockó; TLev. 10/9. — *Ti. az erdőbiztosoktól, ill. erdőbíráktól].

Szk: ~ben van vkitől. 1826: A kalandosbéliek az apától előljárok, és notariusoktol illő függésben legyenek [Kv; EM XI, 376 a kv-i külközéputcai Kalandos-társaság art. XXI].

2. '?' **Hn. 1627:** Az Cziere keozeott leneo feoldnek az fwwges Cziere feleol valo fele [Lőrincfva MT; EHA].

függeszt akaszt; a agáta/atirna; hängen. 1558 k.: Az gorog ffeier Ig lezen: ... Wegy onbol vereteth plehet es figezd erös echetben egy fazekben ky Mazos legien es chinald Jo be az fazakath ... ebol chinald az vtan az Mynyomoth [Nsz; MKsz 1896. 282]. 1575 k.: (A grisánt) chinald Ily Modon. wegy rezbol vereteth plehet es figezd egy fazekben ky Mazos legien es aban tolch erös echeteth es felily chinald be Jo erossen, hogy semmi fwest belple ky ne Jvion es had allany harom hetig auagy Negig es Nysdmeg az vtan az fazakath es talalz benne Jo grispan ... Es ezth vakard le az plehrol es az vtan fwezd meginth az fazekben Minth az elothes legien raita echeth ... ezt Mind adeg chelekédgied az Meeg az rezpleh grispanna valtozik [uo.; i.h.]. 1652: A gerendaba függesztve egy fenyos rud végiben vas horog, haz fedél szagato [Görgény MT; Törzs.].

Szk: vminek a gondját vkire ~ *i* vminek a gondját vkinek a vállára teszi. 1573: Az varas eo kegre* figgestette az Espotalnak gongiat [Kv; TanJk V/3. 90b. — *Az ispotálmesterre].

függesztetik akasztatik; a fi agátat/atirnat; gehängt werden. 1759: ez előtt cir(citer) két esztendővel Grohoti Petrucz Ignát Abrudbányán, egy kantárnak Szűgyelű és holmi Szijaknak ellopásáért meg fogattatott és a' lopott portékák a' Nyakára fűgestettvén a' Sokadalomb(an) fel s alá hordoztottván, meg verettetett [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.].

függesztett akasztott; agátat, atirnat; gehängt. 1732: Ezen kápolnában találunk, egy kicsiny aranjos oltárocskát, és egy erre fűgestett aprolék párgement (!) üvegbe foglalt, aranjos rámas képeket tizennégyet [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc Néhai gr. Kornis Zsigmond kv-i házának conscr.]. 1809: Kis Ferentz és György ellen hamis Levelek készítéséért indított büntető pere Ő Felsége eleibe hatván ... Kis Ferentzet két Esztendei, Kis Györgyött pedig egy Esztendei Kövár Vidéki Tömlötzb(e) vason töltendő rabságra olj formán ítélte: hogy ők Fogságok ideje alatt, az ezen Vidék(b)en tartando közönséges gyülések alkalmatosságával nyakokban fűgestetts gonosz tselekedeteket írás(an) ki mutato Táblával, mások(na)k példa adására állván ... hivataloktol is örökre meg fosztattanak [UszLt ComGub. 1560].

függesztő függő; atirnat, care atirná; hängend. 1608: Kett figgesteo wsteoccke, Egy rez medence [Kv; RDL I. 83].

független fegyelméletlen, féktelen, rakoncátlan, zabolátlan; neastimpárat; ungebändig/gezügelt. 1792: Válaszlo Végzés.* A' Márkodi Filialis Ekkla, kemény prongatást érdemel, a G(ene)ralis Synodustol, ... azért, hogy a' Tavaly eleibe adott,

kötelességeit nem teljesítette ..., hogy ha az akkori Végzéseit meg nem fogja tartani többé kérését fel nem vészi ... mint Vakmerő, és mint természet, mind Ekklai mind állapotbéli törvényekkel nem gondoló független nép dolgát [Mv; MMatr. 452].

Függetlenség 1. független állapot/helyzet; independentiá; Unabhángigkeitei. 1793: Udvarhely városának Magistratussa most említett határozás iránt illetlenül szollott, s mint egy fenn héjjazva Függetlenségekkel kérkedezni nem átalotta [Kv; UzlT VIII. 8/68 gub.].

2. feyelmetlenség, féktelenség; lipsä de disciplina, desfriü; Zuchtlosigkeit, Zügellosigkeit. 1805: Minden meg hasonlot társaság maga veszti tezeloz melyet majd utol ér a Veröskovatsi Társaság a kit a függetlenség és a szegenyeknek el nyomasa arra int, hogy azon Törvent mely a Feleknek síru panaszaira az Const. 21k Res 7es 8ik Articulusaba be Iktatot falba Rugván mind a könek mind a szennek ugy a miveseknek arat, es bereket ugy fel nevelték hogy ambar vasnak jo arra legyen is tőbnyre karokkal mivelnek [Torockó; TLev. 9/37].

Függetlenségi de independentiá; Unabhángigkeits- 1855: Mondják s tán nem is ok nélkül, hogy a magyar nemzet függetlenségi vágya merőben értelmetlen volt s épen ezért kellett sükeretlen elenyésznie [ÜjfE 334].

Függhet vki vkivel függő viszonyban lehet; a putea depinde de cineva; von jm abhángig sein können. 1687: nagyságodat kérjük, hogy ennek az vladikának adjon szabadságot és hatalmat, hogy ezen az mi vallásunkon* lévő embereken lehessen hatalma azoknak minden ő dolgaikon, és regulá-joknak tanítója és igazgatója lehessen, és mindezek tőle függhessenek [TMAO VI, 230 a havaselvei vajda a fejhez. — *Ti. a görögkeletin].

Függő I. mn 1. atírnat, care atírnä; hängend, Hänge-. Szk: ~ alabástromlámpás. 1853: Egy függő alabástrom-lámpás [Mv; Tsb 4] * ~ bölcső. 1842: egy függő Bőtső [Csekelaka AF; KCSl 3] * ~ fülbevaló karika. 1776: Egy Par Arany Függő Filbe valo karika [M.köblös SzD; RLt Scmbori Klára és Sándor lelt.] * ~ gyertyatartó. 1688: Egy palotáb(an) valo függő gyertya tartó, kinek az arra 100 Tallér volt [Born. II. 18 Mikola László lelt.]. 1778: az Réz Fügő gyertya tartot össze szedtem és az Ngod Boltyába be küldtettem [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.] * ~ kompona. 1692: egy fa cseszejü köteleken függő kompona [Gör-génysztimre MT; JHb Inv.] * ~ kő. 1681: (A) Templom felett valo kő ház végéb(en) levő hoszszu folyoso ... Ezen Tornácznak nap kelet felől valo vegin, erkelyes, kívül czifran faragot, függő kövön áll, kő kereszties puszta Nagi ablaka Nro 2 [Vh; VhU 582] * ~ lakat. 1771: Függő Lakatok 6 [Katoná K; Born. VI. 7] * ~ lámpás. 1762: Piatzi Parochialis Romano Catholicum

Templomot ... fel verni (fgy) és belölle egy ezüst függő lámpást, és két ezüst gyertya tartót, el loptak [Torda; TJKt 101] * ~ medál. 1763: Egy nagy arany függő Medály nagy szemü Rubintokkal meg rakva a' Rubint nro 10 és 3 jó féle gyöngy ... Más egy Függő Medály 21 Smaragd 6. Rubint 8. Hyacinth színü kövek rajta [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. ~ rézgyertyatartó. 1588: Az hazban vagyon egy fwggeo eoreg Rez gyertyatartó [Kv; Inv. VII/2. 14]. 1594: Fwggheő Rez gyert'a tarto uagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 31]. 1637: egy Fwggeo rez Giertia tarto [Teremi KK; Ks 69.50.44] * ~ szapuló-üst. 1789: Egy függő Szapullo Üst [Mv; CsS]. 1841: Egy négy vedres jukas függő Szapullo üst [Egeres K; Ks 89] * ~ üst. 1599: Egy vy eoregh feoggeo evst, mas owal egygeott [Kv; Szám. 8/XV. 18]. 1601: 1 Feoggheo wst horgastol [Kv; Aggm. A. 41].

2. (le)csüngő/lógó; care atírnä (in jos); (herab)-hängend. 1647: Aito ... fa zaru lanczon fűggeo vas szezezeoje [Drassó AF; BK 48. 16]. 1679: Az mester gerendán két helyen Szarvasnak az Szarva, melljek függő lanczokkal együtt veressen vannak festve Aghainak hegyei folium aranyas, mindeniken zöldel festet ... vas abroncz nro 2: Iras czimeres Tablajokon ez: Ana Bornemisza, Dei gra(t)ia Tran(sylua)niae Principissa et Siculo-(rum) Comitissa: / [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 49]. 1732: vas retezcel, s retezsfőn függő lakattal záródó ajtó [Kóród KK; Ks 12. 1] | Egy Ezüst Spiritusos Láncon függő étek melegítő karikával Lot 80 [Ks Kornis Zsigmond lelt. 20]. 1772: Az Ajton belől ... Poltz vagyon, melyen egy vas veszszőtskén, és karikákon függő Zöld Rása firhang avagyis Supelláth láttatik [Kv; BethlenKt Mikes conscr.]. 1789: Egy Superlatos Ágy* Vas árkusokon függő Zöld Materiával be boritva [Mv; ConscrAp. 5. — *Utána jó vata-gocska kihúzva]. 1827: oldalalakó fako szijjan függő törek nem különben Kardak ... ki voltak takarítva [DLt 1261 nyomt kl]. 1844: (A körözött személy) Esmertető jelei: ... szőke, kis fejü, nagy kék szemü, szájára függő verneyeges bajusz [DLt 830 i.h.].

3. vmin ~ vmire függesztett, vmin rögzített; agáfat in ..., fixat de ...; auf etw. gehängt. 1697: ezen udvarházhoz az ut felől vagyon egy Fenyő Deszkából állo viseltes kapu vas sorkakon függő ... melyhez vagyon applicálva egy küsed kaputska [O.brettye H; Born. XXIXa. 2]. 1714: Utó Óra, függő fedelével representáló fa futrálj-b(an) Ajtotskanak külső oldalán 6 Honap belso oldalán hasonloképpen 6. figurakb(an) representáltak fl. Hung. 40 [REKlt Apafi Mihály nagy. 45]. 1784: ezen Palotával össze rügő két Szobák ... azokban lévő ... két Luszterekkel és Falon függő nyóltz Gyertya tartokkal [Mv; Told.16/87]. 1840: Bentze Illyésnek ... Vagynak e következő Felkelhető Jovatskai ... Ket karos Fogas meg rakva Kantsokkal, Tángyérokkal, és Tálakkal R. frt 5 Égy Falon függő Festet Táló kr. 30 [Pi-

nárd*; TLt Közig. ir. 1042. — *Később: Várhegy MT].

Szk: ~ címer címeres boltzáró-kő. 1681: 3. Erkély. Keő boltos, allyának nagyub része piros marvány kövel padimentomoztatott, bóltozattyán küből faragot függő Czimer vagyon [Vh; VhU 536] * ~ hámbár. 1831: A' Malomház ajtaja avatég ... az Ajto megett van egy függő Hámbár régi [Mezőbánd MT; TGsz 50]. 1844: A Malom ... Felső ajtoja avaték, ... az ajto megett egy Fügő Hámbár, — avaték [uo.; i.h.] * ~ kölab. 1681: (A vár) Erkélyes ablakai szép mesterséggel csinált függő keő labako(n) álla(na)k, mellyek(ne)k mind allya, oldala, ablakok felei kívül czifraso(n) faragot kövekkel ékesettetett [Vh; VhU 535] * ~ lab. 1669: Az keő kapu felett vagyon ket bolt, melynek ... függő labakon valo ereszsze vagjon [Királyfa NK; Ks 67. 46. 24a]. 1697: Vagyon az Vinczi felső Várban is ... Egi kő ház Mely ház előtt vagyon függő labakon álló deszka tornacz [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 7].

4. függesztő, tartó; care ține/fixează; Hänge. 1594: Georgi kouacznak attam az keozep kapu fwgge lanca czinalasatol f —/50 ... vgian ezen lancoknak az keobe walo be eontesre (!) veottem 30 fonth fekete Onath ... f 1/80 [Kv; Szám. 6/VI. 6].

5. meredeken lenyúló; care se întinde pieziș în jos; steil her/hinabreichend. 1729: (A) Zágoni határon a Boza mezején, vagy arra függő és menő völgyekb(en) a kik kaszalo helyet birnak, azon helyekre be függő hegyeket, oldalokat és orrokat ... eleitől fogva, a szerint birtaké és ma is ugy birják? [Hsz; Szentk. vk. — A teljesebb szöve befűgg al.]. 1747: a Diósok felett függő verő fényes harasztos ... erdőtske [Nagyida K; EHA]. 1764: A két kerek erdő ... a kis szénafűn lévő két tos buk nevű függő erdőtskéekkel adatott ... részekre [M.köblös SzD; RLt].

L. még alább II. 8. al. az értelmezés nélkül beiktatott egyetlen közzől és a feles számú hu-i kijegyzésben a fa-i jel-ű előfordulást.

6. vkiől ~ vkinek alárendelt; subordinat cuiva; jm unterstellt/geordnet. 1679/1681: Udvarbiri Vramtol függ minden Tisztek(ne)k Sőt hamorokbéli mesterek(ne)k, Safarok(na)k, és egyéb műveseknek is terminálvan idejek, azok Praefectus Vram híre nélkül Udvarbiri Vram által meg ne változtassanak (!), mivel eő kglmere biztam a' Tisztek állatását; vagi le tételét [VhU 677]. 1847: Készoni András ... részeges Isten káromlo — nyakas előljároitól nem függő ... Mindeniben mint a tövis bokor szeret belé akadni — ugyanannyira*, hogy tőle mindenki irtodzik [Kv; AsztCLev. — *Ez úgyannyira h. ?].

7. vki tetszésétől ~ care depinde de bunul plac al cuiva; von js Gefallen abhängig. 1785: már ha boldogtalan eleink ennek az Urburának, akár tudatlanságból, akár a' ... N. Aranyas Széki Diploma mellett ejtett (!) almadozásokból ... lett denegáltatásáért (!), és ebbéli engedetlenségeért mint Urburát p(rae)stalni tartazo Jobbágyok meg

büntették, és az Szolgálatra reducáltattak, ugyantsak ebből örökös Jobbágyásra valo kényszerítést ki nem hozhattak volna, hogy annak titulussa alatt, a' magok tettzésektől függő Szolgálatnak Jármaival terheltesenek, ezen Városnak Bányász Lakossi, mint ma vagyon, hanem az igazsággal, mellyet Donatione mediante nyertek [Torockó; TLev. 21b — 2a].

II. fn 1. (ékszer)csüngő/fityegő; breloc; Gehänge. 1584: Az Masik lancz Eoregh vala de Nem vala fwggeoye [Kv; Tjk IV/1. 389]. 1686: Edgy kús függő, három gyemant s három rubint benne, az függője edgy öreg gyöngy [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyja]. — Az adalék első függője a 2. jel-hez tartozhatik]. 1713: Egy Pantlikára valo függő rubintos Smaragdos ... Egy pantlikára valo tiszta arany függő, Csillag formára Csinalt 43 gyemant benne, rajta [WassLt Id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. 1786: Egy reszkető tő két gyemántotska benne 8 rubintotska közepibe egy nagyotska rubint két felől, a függője egyik rubint, másik gyemánt. Más reszkető tő 14 gyemántotska benne a közepin egy nagy Smaragd a függője is egy Smaragdostka [Nsz; Ks 74/56]. 1848: 1 pompás emallirozott feju gyűrű nyak függő rajta 3 kis függővel [Pk 2].

2. fülbevaló, fülönfüggő; cercel; Ohrgehänge. 1603: Egy bokor smaragdus* kövel rákot Fügőjet ... ki hazasitasakor velle adttak volt [M.fráta K; Bál. 93. — *E szó bokor 3. al. sajtóhibás]. 1713: Egy fülre valo Arany fel függő ez is Zöld smaragdos [WassLt. Id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. 1730: a' mint nékem az Aszszony a fülbe valo függőn describálta, olyan volt az a meg talált kereszt éppen [Torda; MvRK]. 1750: Egy Par Raritas Öreg szem fejt jo fele gyöngy függő mely nyom öt Aranyat az rajta levő kis szalma pantlikával edgyűt [WassLt. Wass Dánielné Mikó Ilona portékáj].

3. nyakék; pandantiv; Hals schmuck. 1560: Egy fwgw rubinth benne es Egy kys gyemant [JHb QQ. Temeswary János reg.]. 1584: Cathalin Borbely Janos felesége, Vallia, Kere Engemet ezen Io Azoniom kerđ vradat Janos vramat hogy' ez Arany lanczra Adna tiz frtot Reowid Nap megh valtana(m) Ket lancz vala Nalla, eggyk igen gienge lancz vala kinek fwggeoyeis vala Az fwggeobe hat draga keo vala rubintok es Smaragdok, Az Masik lancz Eoregh vala de Nem vala fwggeoye [Kv; Tjk IV/1. 389]. 1595: Egi kis feogge, Negj gjeoreok mind keowesteol aur. p.10 [Zsombor K; SL]. 1611: Egi Pelikanos kws feőgő, negj smaragd három rubint benne ... f 40 [Kv; RDL I. 88]. 1651: Egy Gyemantos Csillag forma fggg meliben vagion mindenestől gemant negyven negy | Mas Egy fejer Orozlanos es Sarkanos fggg meliben Vagion Apro gemant Tizen Egy Eőregjeb Eőđ Harom Eőregj zem göngi [WassLt 72/2 Vass Judit kel.]. 1761: Egy Mejre valo öreg Rubintos függő, öreg Rubintal es öreg Gyöngyel rakott, a közepin vagion egy nagy Kék öreg Sáffir [Nsz; Ks 73. 55].

Az ékszerleírások szűkszávisága miatt a II. 1–3. alatt felsorolt adalékoknak a megadott három jel. valamelyikéhez való sorolását illetően a szerk. fenntartással él.

4. *homlokra való* ~ ? diadém, fejk; diademă; Diadem, Kopfschmuck. 1628/1635: Egy homlokra való fugge, meljben vagion egy öreg saphir, három zem gjongj [Bodola Hsz; BLt 5 Néhai Béli Kelemen hagy.].

5. *konytra való* ~ vmilyen hajék; un fel de podoabă de prins in pár; Art Haarschmuck. 1737: egy Borza beles konytra (l) való függő fityegővel edgyütt [Ks 91].

6. ' ?' 1687: adott volt ... ajandekben egy hadi szerszamos Fügött, melj gyemantokkal, rubintokkal rakva, és az közepin nagj öreg mettszett két Safir [Körtvélyfája MT; Bál. 1].

7. ~ben elintézetlenül, megoldatlanul; in suspensie, nerezolvat; unerledigt/gelöst. Szk: ~ áll. 1826: A' Krajnik, és Colonusok között öszi Dézma széken végben vitetni szokot Szilva Computus még eddig függőben áll [H; Ks 111 Vegyes ir. Gencsy Aloysius ub lev.] * ~ lévő. 1687: tedczet ... emlékezetet és irást is subinsérálni, a függőben levő dolgok igazítására nézve [CsVh 94]. 1722: irt vala a' Gubernium Felges Vrunk(na)k ... hogj már I(ste)nnnek Hazánkon forgott bokros iteleti meg tsendesedvén; a' régen függőben lévő perek-(ti)oját kisen engedné meg ő Felge [Kv; Ks 18. XCIII. gub.]. 1795: a függőbe lévő Restantiak s egyéb adosságok fel szedésére hatalom engedték [Kv; JHb I/36.] * ~ marad. XVIII. sz. v.: Végre kívánt a' Grofné 300 veder Királyfalvi Bort maga itálára ... én erre reá nem mentem, és ez iüggőben maradt [GyL. N. Solymosi Kontz Jó-zsef lev.]. 1857: azt nem akarja adni ... inkább el hadgya a' Cserét a' dolog függőbe maradt [Héjjas-íva NK; Pk Nagy Károly lev.] * ~ tart. 1817: 'S Hogy képzeletet kapj egész Ménessire', Egy Lovát le-irom fülitől farkaig, Ilyen az, nem tartlak függőbe sokáig^b [ÁrÉ 155. — *A gr. Bethlen János ménésére von. *Köv. a leírás] * ~ tartat. 1820: Instaljuk alázatosan a' Tkts Nms Tisztséget, méltoztassék ezen Rendelése teljesítettését addig függőben tartatni mig ezen Sérelmünk, és meg károsításunkk iránt a T.K.F.I. Tanátsot különös könyörgő Levelünkkel meg találhatnok [M.zsombor K; Somb. II. Sombori Ferenc kezével] * ~ tartja elméjét ' ?' 1672: Erdely Andras hajado(n) leanja Ersebet, kivan matkajatul absolutiot Bodoki Thamastul, mivel függőben tartotta elmejet jegyets viszsza tsalta tölle levellelis le mondot rolla per hoc az leany absolvatatik matkajatul az legeny ligaban hagyattatik [SzJk 120] * ~ vagon. 1570: chiaky vram Articulusiba fygeoben vagion Irwa az Trebel dolga, hogi eo felsege kegelmessege ha megh engedj, kénergeny kely eo felesenek feleole hogi Engedne megh Az Trebelbely Dzat [Kv; TanJk V/3. 23a]. 1682: Turanczki Pál Vr(am) ... Ra(ti)oit bé atta, Difficultasj ki adattak ... mind ez ideigis nem replicalt, minden dolga csak függőben vagon [Vh; VhU 683]. 1782: az előtt régen nem volt szokás a' Falusi Incoláknak

az Erdőköt el adni, ebben a Torotzkai Dominiumban, hanem szabad erdővel szénhelyeztenek eleinte ... , hanem most már függőben vagon a' dolog, a' Méltóságos Uraság az Dominiumbeli Határonn lévő erdőköt el foglaltatta [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 343].

8. ' ?' 1748: Ezen Vápa Szőlöt felette való két függővel edgyütt egy nap circiter 200 ember ki kapálna [Koronka MT].

◇ Hn. 1667: Fügő alatt [M.szovát K]. 1679: Az Fügőb(en). Az Fügő láb(an) [Vajdasztiván MT]. 1681/1748: Fügő alatt [M.péteríva KK]. 1698: Felső függő. Fügő nevű helyben [Fekete-lak SzD]. 1726: az Fügő fűn [Vajdasztiván MT]. 1736: függő nevű helyben [Aranyoslóna TA]. 1739: Fügő [Érszakácsi Sz]. 1744: Fügő (e) [M.kályán K]. 1767: a Fügő oldal [Toldalag MT] | az Fügő tetőn tudak egy darabotska Földet [Fekete-lak SzD; LLt Fasc. 64]. 1793: a' hegyes Hegnyel a' Fügőbe [M.péteríva KK]. 1796: a Fügő a nyiros felől tul (e) [M.lapád AF]. 1806: a Fügőnél [Búzásbocsárd AF]. 1827: a Kovesdi Fügő nevű határ Széle [Harcó MT]. 1837: Kis udvarnakban a Fügőben. Kis udvarnak Fügője Farán [Szék SzD].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

függőalkotmány függőszerkezet; sistem de suspensiune; Hängewerk. 1846: Ezen Hidnak függő alkotmánya (:Hängwerk:) ... általában ki-dőlő félben van, huzo gerendái (:Durchzug:) mind két végein elrothadtak, folyo Gerendái ... a' rajtok fekvő nagy teruh mián a' ketté töresig le görbédtek ... az egész függő alkotmány annyira elsorvadozott, hogy a rajta utazot veszéjjel fenyegeti [Dés; DLt 858/1847].

függőske 1. kis nyakék; pandantiv mic; Anhängsel. 1590: Chaki Gabor chinaltatot velem egy arany eoweth ... tudom hogy egey Arany lanczotis chjnaltam es egy fwggeochnket melyben a' mint emlekezem ket keo vala [Kv; Tjk V/1. 19 Mich. Igyartha Judex Coloswarien(sis) vall.]. 1648: Egy Pellica(n) forma kis függőske [Mk Kapi Katalin kel. 1]. 1687: Egy Rubintos Smaragdos kis függőske Cupido képe van belé csinálva [WassLt]. 1716: Egy kerék rubintos hat szem gyöngyű függőske. Egy Smaragdus Fügőske három szem gyongy az Fityegője [i.h.]. 1749: Egy gyemántos függőske, öt gyemánt benne, jó féle gyöngy fityegője ... Egy Smaragdos függőske, húsz Smaragd benne [Koronka MT; Told. 12/4]. 1786: Egy mászli formára tsinált függőske 6 kő léjjával [Nsz; Ks 74/56].

2. ? (ékszer)csüngő/fityegő; breloc; Gehänge. 1697: Egy homlok párta ... függőskéjen apro Rubint nro 9 | Egy kis arany boglár, egy kis függőske rajta [KGy].

függőjáróm a híd faszervezetének vmely része; una dintre părțile de lemn ale podului; Gehänge-

bauten. 1826: Szükséges ... az említett meg avult Vámos hidnak ... meg avult karjait, és Fügő jármait le szedni ..., az hidnak új karjait, és fügő jármait szél deszkákkal az esőzések ellen boritni felülről [Dés; DLt 1827. év al.].

függőkert kb. tetőkert; grädinā de acoperiş; Dachgarten. 1801: Az Istálló vagy Fügő kert köből keményen, appro bolt hajtásokra fedél nélkül a kastély Dél felől valo végibe építve (melly edgyütt véve a kastély edgy Oblongumot formalnak) az edgy köfalain kívül minden képpen készületlen; azonn appro boltzatokat mellyekkel vagyon építve, 24 kemény kölabokon allo, 36 rend beli appro kemény Arcusok tartják; a boltzatok szegletein mindenütt ki furott fa tsók nyulnak le, mellyek a boltzásokrol a Vízet le bortsáttják, illyen vagyon 80, a boltzattyát a viz sokat gyengitette [Gernyeszeg MT; TLt] | egy egészen kő istálló sűrű arcusokra és mesterségesen a' viz leszivárgás végett sok egy forma apro egymásba öszve folyo boltzatból allo egyenes, minden fedezet nélkül valo tetejével építve, mely ezen istálló, apro hajtásokkal levő boltzatból allo, tsakugyan egyenes tetején vagyon egy még meg nem földelt készületlen fügő kert, ez az kastély északi oldalával egyenlő hosszúságú épület, ugyanazon oldallal paralellé vagyon építve a kastélynak hátranyuló két szárnyai véginél hosszan keresztül, ugy hogy a kastély belső udvarát oblongum figurara formálja és zárja bé [Bíró József, A gernyeszegi Teleki-kastély. Bp, 1938. 130].

függőleg felakasztva/függesztve; atirnat, agátat; hängend/gähäng. 1652: Az külseo rekezbenn vannak szalonna tarto rudak, és 4 deszka. Vagyon benne szalonna függőleg makkon hizot N. 57 [Görgény MT; Törzs].

függöny 1. perdea; Vorhang. 1861: hat ablakra feltettem a függönyt ... 1 fl. [Kv; Újf.].

2. '?' 1849: Ezen palota pádimentomos ... van benne rézből egy Luszer, melly függönyen (!) függ a' szoba közepén [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

függőóra falióra; ceas/pendulă de perete; Wanduhr. 1714: Kőrökes fügő Óra figurakkal ékesített, rézb(en) foglaltatott ezüstes mutatóval Karmazin bór futraljb(an) fl. Hung 30 [REkLt II. Apafi Mihály hagy.].

függőpecsét sigilliu atirnat; hängendes Siegel. 1555: Em (!)* Malom wyzy Kendelfy Gaspar ... Megh esmerem hogy az erdelybely feyerwary kaptalan az Janos kiraly^b keth leveleth kyk hartyan fugo pecyelt wadnak ez My Jozangonkrol^o ... kyketh annak elette hatwnk volth My Imbre esperesthnel en nekem megh attak Melyeknek Megh adasrol azon kaptalanth ezen kezem Iraswal es pecetevel Mente hagyom [Gyf; GyfKápt. A. I. V. 101. — *Tollvétség En h. bSzapolyai János. °Köv. a településnevek fels.]. 1577: En Almadi

Andras Adom Emlekezetjire mynudeneknek rkjnek Illjk Hogi en Zwchakj Peter Előtt Nemaba^b Lakozo Előtt ..., Attam egy fwgő pechet alot valo livelet (!) Veres es zeold zederyes syelmen (!) fügő pecetes leuelet, Teligdy (!) Istuan luelet Erdelj orzagnak Viche Vaidaianak luelet melj kolt: AD: 1496 Bachy Matiasnak Rwdön^b lakoznak [Szúkerék SzD; JHb VII. 16. — *Néma SzD^b Röd K]. 1589/XVII. sz. eleje: (A) ki adatot Ceh levelnek es abbelli Articulusoknak bizonsagara, erősegere, Ez mi Priuilegiumi leuelwnket Varosunknak nagbiok es fwggeő peczeti alát, az megh mondot Farago es Rako Keómines mestereknek ... attuk es ajandekoztuk [Kv; KómcArt. 28–9]. 1717: Most nem régen szerzett* egy Uy Veres barsonyban kötöt Leopoldus Csaszar eo Felsege adta Deak Priuilegium ... fügő nagy pecséttel [Kv; AsztCLev. 49b. — *A céh]. 1792: (A város) az emberi emlékezetet fellyül haladott időktől fogva az Hid Vám Szedésnek usussában volt, mely usut hogy Helységünk valamely Priuilegiumon fundálhatott ... Archivumunkban tsak magokra heverő Királyi fügő Petsétek könnyen hihetővé téznek [Zilah; Borb. II.].

A címszónak PP latinul a 'bulla; sigillum appensum' kettős értelmezést adja; PPB ugyane lat. megfelelő mellett az értelmezést a német, 'ein Insiegel das irgendwo anghangen wird' jel-sel egészíti ki.

függőpecsés cu sigilliu atirnat; mit hängendem Siegel (versehen). 1687: Egy Horvat Janos nevére valo fügő pecsetes Armalist [Déva; Szer.]. 1708: Vagyon az B: Cehnek Fügő Pecsetes Óreg Rákokci György Urunktol adatott Priuilegiuma [Kv; AsztCLev. 69]. 1717: Az Be Cehnek 2, Zaru Zöld ladaja ... Ebben az B Cehnek egy Rakotzi György Fejedelemtől adatott veres kordoványb(a) kötött fügő pecsetes Déák Priuilegium(m) [Kv; I.h. 49b. — A teljesebb szöveg. függőpecsét al.].

függő-pole raft suspendat; hängendes Regal. 1629: Az élés ház ... Az gerendában hat darab hárs kötéllel kötve öt deszkából való fügő polcz [Szu; SzO VI, 95 Székelytámadt vár lelt.].

függős 1. csingós, fityegős; cu breloc; Hänge-. 1613: az Kolosmonostori Mattyas papnakis adoth volth Kouaczyaczky Istuan egj feőggeős arany Lanczyot [Nagysajó BN; JHbK XXIII/31].

2. '?' Hn. 1602: Az Berek feleol valo fwggeos (e) [Nagyak AF; EHA]. 1618/1619: fellyül az erdo függős alatt [Kovácsi K; EHA].

fűhegy. Csak lr-os alakban; numai cu suffix adverbial; nur in Form mit Adverbialendung: 1. ~en fűszendüléskor, koratavasszal; la incolțirea ierbii, primăvara de vreme; im Vorfrühling. 1568: tartozik a város ... ezernyolevan kőstöt ... az aknáról ide Zilára (!) szállítani. Ezt pedig ha szán úton nem lehet, fűhegyen kell végbe vinni [Zilah; EM XLIII, 308]. 1713: Azert mostan akaratom az az mint hogy penzem nintsen ... hogj sendelyel ex toto megh fizessek ... minel hamarab most

az fű hegyen sz: János napjára az fele ugj mint 30 000 készén lészen, és hova kívántatik oda vihetik [Kadács U; Sf „Kadatsi Nagjób Lázár Istán” lev.].

A hónapok latin nevének magyartására törekedve — aligha egyéni leleményként — Sylvester János a Martius-t Fű hegynek nevezte el (vö. CorpGr 17, NySz). — PPB a ragos Fű hegyen formát 'Herbascente campo, im grünenden oder grün werdenden Feld' értelmezéssel szótározta. A MTsz szerint a székelységben a fűhegy 'koratavasszal, májusban', a fűhegyi származék meg 'koratavasszi' jel-ű [L. erre még EtSz és az ott id. ir.].

2. ~re kap '?. 1722: rettenes rosszszak azok az kgd Sertéssi, most edgy néhányat külön választottam, és szemecskével tartatom, másként bizonyj el vez(ne)k valamicsodásnak kéne lenni mikor Tavasz felé fű hegyre kap* [Fog.; KJ. — *A fű zsendülésére vonatkozhatik].

3. ~re kicsap tavaszi, zsenge legelőre csap; a mína la pásunea de primăvară, proaspătă; auf Hauptweide (aus)treiben. XVIII. sz. eleje: a Szárz kehes lónak jo sokaig vehetni hasznát, csak tartsd Szalmával, s jó bőven abrakkal, kiváltkeppen ha az Abrak Árpa vagy ros lészen, a' genge fű hegyre mindgyart ki kel tisztulni csapni [JHb 17/10 ló tartási ut.].

A 2. és 3. szk-ra 1. az EtSz-t.

fűhely kaszáló(rét); fineafű; Heuwiese. 1672: Az ... haro(m) haz helyeket, en ne(m) tudo(m) hogy' Nehai Vas Georgj ur(am) vagj Relictaja ... birtak volna, hane(m) az feőhebert (!) az eő kgmek Jobbágy czinalták az porgolatot utannok. Az adaiokat kik atták meg ne(m) tudo(m) [WassLt G. Nagy de Geocz* ns vall. — *Göc SzD]. 1788: Az eger előtt vagyon fű hely [Feldoboly Hsz; Dob-Lev. III/646a].

fűhordás szénahordás; cāratul finului; Heuführen. 1575: Az gabona keozet valo Lowak larasat es zekerrel fw hordast eo K. Neh Engedie [Kv; TanJk V/3. 120b]. 1708: váár építetes, epültre valo és Tüzi fa hordás, fű szüntelen a szegenység nyakán vagjon [Fog.; hordás Ks Fogarasi János lev.]. 1711: Sémmi Extraordinariakba ugj mint fű hordás(an). Száncz (!) ásásban ... particepsek ném voltanak eő kglmek [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50] igen nagy bajoskodással lehetőtt csak a buzát is lé arattatnom, mivel szekünkbe feles Militia leven a szegeny Emberek(ne)k azokhoz sók bajoskodasi, es réttentő fű hordasi léven, az I(ste)n tudgja mint vehettünk elé egy hétben ket vagy haro(m) arattott [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1733: Mierthogy az Marhás Emberek nem gjózik a Fű, és Fa hordast, azért gjalog szeresekre repartialtassek a tüzifa administratioja [Dés; Jk 438a].

fűhordó 1. szénahordó; care transportă finul; heuführend. 1621: Fw es fa hordo 4 Zekeres embereknék attam hust Láb 4 [Kv; Szám. 15b/IX. 40].

2. cu care se transportă finul; heuführend. 1721: Platz Major Ur(am) fű hordo Szekerei vannak az Vármegyén [Alvinc AF; Ks 95 Gillyén Daniel lev.].

fűkert kaszálókerítés; gardul finetii; Wiesenzaun. 1589 k.: Tudom hogj az Zabo Thamas fw kertire ki az varos vegin vagion ki ment vala mind az egez Varas hogj le vonniak de az Varas nepi addigh bezellenek hogj vegin ugj haza Jeouenek es fen hagiak az kertett [Szu; UszT].

fűl 1. ureche; Ohr. 1583: Herencheny Mathias Mezaros Miklos Zolgaia vallia Bizonnial tudom es Iol esmerem hogy az a' tulok ... Nem Eowe hane(m) chanadi Thamase ... maga Jegzette vala megh chanadi Tamas az fileben valo el Metzessel [Kv; TjK IV/1. 122]. 1590: az pwskahoz fwta s be dwga az giermeknek az két filet hogy ell ne jeggie(n) [UszT]. 1603: Varga Caspar leania Sophika ... refert ... Faydossi Benedek fel kele zabliat ranta es wgy czyappa hogy mingiarast Az vallara fordúla Mind fwlesteol az lwss [Kv; TjK VI/1. 666]. 1632: Meteltettem el az Niarj Baranioknak az fűlit [Hsz; LLt]. 1684: egy keves vagatassek el az fűleb(en) [Dés; Jk]. 1698: Tudom hogj az kérdésb(en) forgo szemelyek(n)k lopásokért vagtak el az Fűlököt [Gyulatelke K; Ks Krajnik Timoffi (50) jb vall.]. 1732: affele Cselekedetiért* file el vágásával^b meg is bélyegeztetett [Dés; Jk. — *Ti. lopásért. ^bAlább: edgyik fűle el vágatassék]. 1745: Kivánhatnám hogy életit, vagy meg maradván órrát vagy fűlit amittalja [Torda; TjKt II. 97]. 1808/1809: (A szalonnákat) Kotsis Sigmond ... a Szászok közul hozta volt, ezt abbol esmertük meg, mivel a szalonnákon a fűl mind rajta volt, a' milyent az Udvarhelyi patizon nem szoktak árulni [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. 1834: a' többinek ... jobb fűlek alsó részéből egy darabotska kikanyaritva volt [Dés; DLt 786].

Szk: ~ébe botorkázik ... fűlebe szálldos/tévedez a hir, fűléig jut a (szállongó) hír. 1617: 7 die Septembris botorkázék csak obiter az fűlembé, hogy az titkon forgott tractában előforgott Báthori András dolga [BTN 131. — A teljesebb szöveget és jegyzetet l. botorkázik al.] * ~ébe hat/megy vkinek vmi fűlebe jut vmi; tudomást szerez vmiről. 1731: fűlibe ment hogy meg akarják fogotni, az Eke mellől el ment el székőtt [Nyérce K; Somb.]. 1736: halatam az utrumb(an) specificált személy(ne)k szájából, az mint hogy nékem beszéléte, hogy nem másul hanem Eltető Ferencz Uramtul terhesedet meg, az mely szóis az után Eltető Ferencz ur(na)k Fűlib(e) menvén magához hivatta Duka Ersokat, és keményen meg verte, az után Láncczá is tette [Szentegyed SzD; TKI]. 1796: beszédék, és ki hírelések a Bironak fűlibe hatott s erőssen meg boszszankadatt rajta [Kv; Aggm. B. 15. — L. még RettE 272] * ~ébe jő vmi fűlebe jut vmi. 1661: az Szomszed hatalmas nemzetek(ne)k minden felől derekas keszűleteknék is híre

sűrűden jeóvén füleinkben ... szükségesnek iteltük ... országul kevés napok alatt valo consultatoria convocaltassuk* [UzslT fej. — *Ti. az ország rendeit] * ~ébe penetrél vmi 'ua'. 1762: ezen dolog öfelségének füleibe penetrált [RettE 139] * ~ében van a hegedűszó. 1765: En Poszoroj Annucza mint hogy korcsmáros voltam gyakran hegedűsekkel jöttek hozzám ... Kosztin Foka ... jokatt ütött reám, eleget Szidat, bestelenitet, vgy annyira, hogy mikor fekütemis letettem az Fejemet az hegedű szó mindegyre az fülömbe volt [Marosbogát TA; Mk V. V. 97] * ~e hallásará/hallatára. 1584: Chizar Mihaly vallia egy lud miat megh haragvek a' vargane Annia Az Apamra ... És ig feniegete meg Attiamat filem hallottara* [Kv; TjK IV/1. 281. — *Köv. a fenyegető nyil.]. 1631: or gazdanak mondotta sokszor füleónk hallattara az Apiatt es Anniat [Mv; MvLt 290. 46b]. 1735: Az Atrix (!) Aszszony-(na)k Szemelye szerint elő állásakor File hallására monda Nehai Attya Gáll István ura(m) hogj az szállóbűl részt ki adta [Dés; Jk 171b]. 1751: Sokszor láttam hogj Vándorék németekkel ellenkeztek a' többi között egjszer Vándor Iuon az Korcsomán részegen fülem hallottára rutul káromolta, és veréssel is fenyegeti vala őket [Balázstelke KK; IB. Szimion Moldovánj (30) j b vall.]. 1762: ki Hazaknal kik előt kik(ne)k füleik hallatakra kitől mit hallat az Tanu nevezze meg [Msz; MbK IX. 29 vk]. 1798/1800: fülem hallattára azt mondotta* [Harasztkerék MT; Told. 30. — *Köv. a nyil.]. 1812: a' Groffné Aszszony eö nsga ... a Groff ur eö nsgát mind örökké motskolta mind ez ideig fülem hallattjára [Héderfája KK; IB]. 1816: e' mái napon-is fülem hallottára kurváza [Dés; DLt 99]. 1841: azt beszéllették az én házamnál fülem hallattára [Nyárádtó MT; Pf] * ~e mellett elbocsát vmit elereszt vmit a füle mellett, ráse hederít vmiyen beszédre. 1688/XIX. sz.: ha Kegyelmetek segítséget nem küld mllém, én bizony ide hagyom, ezt pedig ha Kegyelmetek csak a füle mellett bocsátja el, bizony kárt val az ország [Kemény, Miscellanea Tom. XII]. 1779: az aszszony erre Váradinak nagy haugason tsak ezt felelé elég tágos az Ut és anyi felé a Fülem mellett mind el is bocsátom arra semunit sem hajtok [KS. Özv. br. Kemény Zsigmondné Rhésey Druzsánna (61) vall.] * ~e mellől bocsát 'ua'. 1583: Embereönkelis az Bassa nagy fel kedvel bezelleth, az kyrol megh talaltok, kyt chak feöle melleöl bochatóth s kit pedig chak ymigj amugy erteth [Gyf; BáthoryErdLev. 79] * ~e tartja a koszt kb. ellepi fülét a kosz. 1632: monda Philep Martonnak, hogj te Marton oli cigany s oly or uoltal te hogj ha cziak ket panzel ez borra kültelekis el loptad egyikett: koszos voltal, hogj a füled tartotta az kozt s ugj tartottalak tiztittottalak tegedet | te oli szaros koszos voltal, hogj a füled tartotta az köszt (!) [Mv; MvLt 290 86a] * ~ét bedugja. 1678—1683: ha mikor el júnék ez csalárd vilagj tengere szizenasi (fgy l) vezedelmetekre, ked ves, hallastra giönjörűseges sovak ki bocsatasaval

ösztokólvén benneteket, mas iambor emberek megh rontasara, hazatok sabacsaga bontasara egy keves kedvesseget ... igirven, fületeket be dugiatok [Kornis Gáspár intelme fiaihoz] * ~ét csiklandoztathatja vkinek kb. bosszanthat vkit. 1734: En noha egyebekel is az Fületek Csiklandoztathatnam az emberek(ne)k de mint hogj mindenekben Czelom az Atyafiság(ua)k meg tartása tehat en Sokat kivanni nem akarok el hagjván magam jusamban is Sokakat melyeket kívánhatnék [TKI gr. Teleki Sámuel lev.] * ~ét terheli vkinek vmi-lyen dologgal. 1681: Edes Kglmes Asszonyom; alazatosan könyörgök Ng(dna)k ... , hogy ... meg tekintven Ngod az elő Istent, s az en Iggyogyot állapotomat, mert bizonyitom Istenemmel, ha az szüksegh nem kenszeritene illyen marczona dologgal az Ngod meltosagos fülelt nem terhelnem [Somlyó Sz; Utl. — *Ti. a fejedelemasszony-nak]. 1776: az agensnek ... megirtam, hogy afféle haszontalan kofához illő dologgal a királyi szentséges füleket ne terhelje [RettE 364] * ~étől farkáig leír. 1811: 'S Hogy képezeletet kapj egész Ménessire*, Egy Lovát le-irom fültől farkáig [Ár 155. — *A gr. Bethlen János árokajli (SzD) ménésére von.] * ~ével hallotta maga hallotta. 1582: hallottam filejmmel hogy hegedeoltek deoseoltek tancholtak zallassan i monda y Gyarto (!) Georgj ket filemmel hal-lam hogy ezt monda cziak menekedhetnel attol wagy wezthetned el oztan tudnam mit kellene czelekednem [Kv; TjK IV/1. 106, 599]. 1584: Lazlo kenez vallia hogy filewel hallotta hogy Botha Balas meg monta hogj' mingyarast megh fogia az Nilas Ferenczne Mustoha fiat [Kv; i.h.]. 1692/1737: Mely dolgokat Szemeimel láttam és Füleimel hallottam, az szerintis irtam le ide alább Coramizalo Nemes Személyek előtt [Szi-lagycseh/Nsz; EMLt]. 1722: Pap Peter Esperest ur(am) ... fiais Pap Vonka ur(am) az én Csfü-römb(e) Potentia mediante bé jött ... Attával Teremptettével es Hunczfuttal az embereket szldta, hallottam füleimel [Kecsed SzD; TL. Fodor György (50) j b vall.]. 1762; Tudade! Lattade! vagy Fuleidel bizanyasan hallattade? [Mezőbánd MT; MbK vk]. 1846: hallom tulajdon füleimel hogy Ifj Imre Mihály azt mondja T: Dosa Imréné aszszonyomnak* [Kakasz MT; DE 2. — *Köv. a szidalom] * ~ig-farkig adós/eladósodik torkig úszik/benne van az adósságban. 1760: exmittaltattam azzal az büszke, de fülig-farkig adós fő-bíró Mara László, Keczei János, vicensotárius Cserényi István és viceispán Bors István uraimékkal a szavai* határnak felosztására [RettE 101—2. — *Szava K]. 1779: Bizonyosága ennek ... Communitasunk(ua)k az az el nyomorodott állapottya mely szerént tsak nem mindenek Fülíg Farkig el adosodvan mind az Felsőbb, mind az alsobb Tisztek ... el unták és elfáradtak rajtunk az sok executio(b)(an) [Torockó; Thor. 21/20] * ~re vesz vmit meghallgat vmit. 1792: Münk meg irt Birákul le tett hütünk után vallyuk, hogy most a közelebb múlt Nyáron Vidékbeli Krajnik Urunk parantsolatjából Tyéjre öszve gyültünk,

a végre hogy F. Lapugyi Popa Györgynének Péter nevű fiával való sok viszontagságait Törvénykezéseknek akadályoztatásit fültre vették, és értelmünkhöz képest vagy öszve békéltetnénk az Exponenseket, vagy pedig fel adando panaszik Után Itéletett is tennünk [Ks XLVIII/7. 21 Bunda György judex pagi Gerend* (36) vall. — *Araniosgerend TA] * ~ül fog füllén fog. 1800: el vitték ... embereit Zagor* felé hajoknal fogva kit füllül fogván a Szaszok [O.solyos KK; Ks 67. 47. 27. — *Zágor KK] * *bedugul a ~e.* 1770: kimentén a nagy szénafüre a kaszásimhoz, az eső ott ért ... oly szörnyű csattanás volt hogy soha olyant nem hallottam ... A jobb fülem úgy bedugult, hogy egy darabig nem hallottam vele [RettE 241] * *betölti a ~ét vkinek vmi* betelik vminek a hallásával, belefárad vminek a hallásába. 1582: Miwel hogy minden felől be theolty eo kegnek fileyth az sok eyeli kialtas Rezegeskedes harcizolas es chintalansag feleol valo panazolkodas, ... Biro vram vigiaz-tasson rea ez felekre [Kv; TanJk V/3.269a] * *hangos a ~e/hangos ~e van* éles a hallása. 1534: Anna Meray Botueos Thamasne ... vallia ... Ez Zabo Cato ... noha eo oda fel wolt az Zeoleo vegin my penig ith alath de amyt ith alat zolot-tunk mind iol hallotta, ha sugua zollottunkis. Immar En nem tudom ha oly hangos volt a file wag miteol volt | Chiszar Antalne vallia ... Mondék: Am a' Bestie Curwanak huzon eot penzt igirek, Mondanak ,Ne zid meg mert bizony meg hallia, tekintek Az eo haza eleiben es lata(m) hogy az haza eleot vagon es Nem hihetem hogy oly hangos legie(n) a' file [Kv; TjK IV/1. 220, 279] * *hírekkel tölti vki ~ét.* 1619: Nagyságodnak minden bizonyos dolgot írhatok azvégre, hogy akár ki más ember az Nagyságod filét más idegen hírekkel töltse, ne annak adjon Nagyságod helt és hitelt, hanem ennek az én írásomnak [BTN* 338 Az emlékiró a kezlar ágához] * *lelteti vkinek a ~e mellett* kb. az orrára koppint vkinek. 1662: azért hadgion békét az vakmerőség(ne)k mert bizony le fittetunk nimellic(ne)k az füle mellet [ÜszLt VIII. 71 fej.] * *megtelik panasszal a ~e* torkig van a panasszal. 1786: Egyszer sem hallottam Törvénytelen szollás vagy tselekedetbéli magok viseleteket, holott eleget forgattam közötték, de panasszal az rajtok esni szokott Exactiok iránt nékem is eléggé meg tölt a Fülem és hogy Alleviatiojok iránt instáltak légyen, azt bé adott Instantiájokból lattam [Torockó; TLev. IV/13. 56] * *néhez ~el hall/szenved vmit* rosszallólag hall. 1583: Az Mezarosok feleol valo panazt Nehez filllel zenvedik eo k(gmek) varosul | Az Mezarosok Wakmereo batarsagokrol vegheztenek volt, Nehez fillle halliak eo kgnak az sok keossegh panazzat, [Kv; TanJk I/1. 82, 84] * *orrát ~ét el-metszi.* 1607: Janos Giorgy fia giorgi András az Beke hadaba iara onnan hogy megh ieot es Becz Imreh uram megh zabadittotta uolt hogy orrat fület el ne messék adot Andrasnak az attja az fiaual edjut egj darab kazalo retet Becz Imrehnek [Szent-simon Cs; BLt I Daruas Benedek (75) pp vall.]

* *panasz tölti el ~eit.* 1664: Aligh gyöznök kgnek meg irni meny számtalan panasz tölte el füleinket az Nemet vitezek dolgai miatt [Balászfva; BLt 8] * *résen van a ~e* idejében megneszel vmit. 1653: Mikor pedig a hadak beérkeztek volna, előljáróban akarták a vajdát hogy háznál tapasztalják és megfogják. De résen volt a füle és elszaladott a Neszteren által ő maga egy rész javaival [ETA I. 155—6 NSz] * *sáptt a ~ébe.* 1851: nem ijesztetik szegény fejét mind-egyre ez vagy amaz bajban létével, 's nem sápi-tanak annyit a' fülébe, mint édes kedves drá-galatos leánya szokott [Kv; Pk 7] * *szeme-~e vminek éber/szemfüles őre/gondviselője* vminek. 1743: az Emptor Bartok András már mint egy részes a' megh irt bányáb(an), annak szeme, füle, jo gondviselője légyen ,ahoz valo közön-eges munkab(an) és költségben is mint egyik Czim-bora magát úgy viselje [Torockó; Bosla].

Sz: *a ~ibe prücsök bújt.* 1625: Tyivoran Lyka (55) ... A Füllibe e Prücsök butt [Galac BN; UC 7/13. 147] * *az egész világ ~ig-farkig hever a bűnben* az egész világ fuldokol a bűnben. 1758: Ittas állapotomban proclivis voltam amaz bűnre, melyben az egész világ füllig-farkig hever* [RettE 81. — *A szövegösszefüggésből sem derül ki, hogy az emlékiró milyen bűnre céloz; némi valószínűséggel a parázñaságra gondolhatni] * *sem ~e, sem farka se eleje, se veleje.* 1607: Ahol penig az A ... Egj relatoriat Exhibeal Annak sem fwle se(m) farka [Mv; MvLt 290. 12b].

Az első szólás esetében vmilyen (ideg)betegsége von. babonás régi hiedelem őrződhetett meg. — L, még — ennek társasága — vmi hasonló szólástélét bújlik 1. őrdög bújlik belé szk. al.

2. (edény)fogantyú; toartá; Henkel, Griff. 1714: 16. fontot nyomo Mosár, halak (így l) formara öntett füleivel fl. Hung. 8 ... 3. fontbul allo Mosarotska törövel egjütt egj s fülével 1., 80 [RÉkLt II. Apafi Mihály hagy.]. 1757: Az udvari vstnek a füle le szakadván, aztot meg tsináltattam [Kiskend KK; Ks 71. 52 szám.]. 1780 k.: az kuthaz valo két vedernek az egyiknek az két füllit ki tottam xr. 6 a másiknak is az két füllit ujbol a magam vasambol xr. 12. egy nagy Gombos hargot hozzája a magambol (!) xr. 4 [Szászváros; BK]. 1803: Aradi Bokáj, melynek feneke széllye onba foglaltatott, fülliezh p(e)-d(i)g On gombos fedele fen álló on soroknál fogva foglaltatott [Dicsőszentmárton; UnVjK 111]. 1816: Két rongyos kártyos egynek file nints [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemissa Krisztina conscr.]. 1869: Molnár János remeket Bé mutatja vizsgálás véget ... II Csatlós File Kicsi | A Fazék File Fodot [Zilah; ZFaz].

3. ? (kapa)nyéllýuk, küpi; lácaşul cozií la sapá; Tülle, Öhr. 1667: az teo vágo kapát megh atzeloztatván két uttal es az asonakis egyik file le hasadván megh pántoztattuk két uttal, fizeztünk teolle f — d 38 [Kv; SzCLev]. 1780 k.: egj kapanak az füllit ki tottam amagam (!) vasambol xr. 10 [Szászváros; BK].

4. bútorfogantyú; miner (al mobilei); (Möbel)-Griff, Halter. 1714: Körtvély fabul valo s fekete festett kisebb Almarion, ezüsttel borított Vasas fűleivel, 7 fejer onbul valo meg ezüstezett s figurakkal ékesített fiokok(k)al egjütt fl. Hung. 26 [Nsz/Fog.; REkLt II. Apafi Mihály hagy.].

5. 1597: Mikoron az nagi harangnak az filen altal iaro vas rüd meg teoret vala, Annak meg chinalasara vettünk 2 torozkay vasot p(er) f. 1 [Kv; Szám. 7/III. 26].

Ha. 1585: filemmel [Kv; Tjk IV/1. 473]. 1586: file [Kv; i.h. 568]. 1595: (az ő) feólek [UszT 12/108]. 1690: file [Kv; Tjk 13. 416]. 1697: fűllye [Almakerék NK; UtI]. 1698: (az ő) fűlek. Fűlök [Gyulatelke K; Ks]. 1724/1734: file [Dés; DFaz. 14.].

fűlbevaló I. mn 1. pentru ureche; Ohr.-Szk: ~ boglár. 1837: Egy fűlbe valo boglár Cseh üvegvel [Dés; DLt 526/1838] * ~ gomb. 1742: egy fa edényetskéb(en), hat darab fűlbe valo gombok és egy ezüst gyűrű [Kisborszó SzD; TL 42 Kifor fam. lelt.] * ~ gyöngy. 1766: Egy pár Fűlbe valo Apro jó féle Gyöngy [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 96] * ~ gyöngycsepp. 1818/1826: Egy pár Fűlbevaló Gyöngy Csepp [KvAkKt Mas. hung. 27] ~ karika. 1773: Egy pár arany fűlbe valo karika [RLt Salánki Ráchel lelt.]. 1776: Egy Par Arany Fűggő Fűlbe valo karika [RLt Sombori Klára és Sándor lelt.] * ~ rózsza 1762/1763: Egi Gránát kovet rakott Tászli egy pár fűlbe valo rosával, egy par kézre valo rosával edgyüt [Hsz; Ks 23. XXIIb].

2. ~ csercselye fűlönfüggő; cercel; Ohrring. 1526–1528: es fel weve ... öltözetyth, es liliomyt, fűleybevalo éékes cercel'eyth, es g'vroyth [Nytár XV, 15 SzékK].

3. ~ függő 'ua.; idem'. 1730: fűlbe valo függő [Torda; MvRK].

II. fn (fűlön)függő; cercel; (Ohr)Gehänge. 1661: Egi Bokor giemantos legi formara valo fűlben valo, fekete zomancos közep szerű giemant vagion benne [Ks 90 Kornis Gáspár lelt.]. 1681: Két gyöngyből gomb formára kötöt fűlbe valo mindenik végiben egy kis boglárocska az boglár közepib(en) egy gyémánt s az boglárnak vigib(en) egy orientális gyöngy [WassLt]. 1711: Egy par fűlbe valo öt öt Rubint benne [RLt Kabos Sándor lelt.]. 1742: Egy pár fűlbe valo jó féle fejer gyöngyből hojagosonn fűzve, gránát mindenik közepibe, fél lot s egy könting [Kisesküllő K; Somb.]. 1768: Egi egj Garasnyi kerekcségű tizenhárom filagrament arany boglárók, vgyan ehez tartazo Filagrament munkával csinált egy egy petáknnyi kerekcségű aranybol csinált fűlben való [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 96]. 1800: adott áltol ... Egy pár kézre valo metzet gránátot egy pár fűlbevaloval [O.fenes K; JHb LXVI. 46]. 1857: egy Brosch és egy pár fűlben valo [Kv; ÖCjk]. — L. még MNy XXXVIII, 304.

Szk: ametisztos ~. 1820: Egy pár Amétisztos Fűlben valok [Mv; Told. 19] * arany ~. 1720: az Aszany ő Nga Arany Fűlben valoijat nem ke-

szitette el az nyavalyas ven öttves [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. 1807: Egy pár hosszuko arany fűlbe-valo emalloirozva engem nefelejts re-ája [DLt 378 nyomt.] * briliántos ~. 1816: Egy pár priliántos fűlbe-valo, melybe vagynak 112. darab priliántok egy veres tokba 1500 Rf [Kv; Born. IV. 41]. 1818: tartoztunk ő Kigyelmét Remekre bocsátani ... , melyek ezekbol állottak Egy pár Briliántos fűlbe valo fityegővel, egy kosaros, Briliántos Alliantz Gyűrű [Kv; ÖCjk] * cseh-gyémántos ~. 1776: Egy pár Tseh Gyémántos Fűlbe valo mely egy Talléra betsültetett [M.köblös SzD; RLt] * gyöngy ~. 1628/1635: Azzonj ember öltözetihez ualo Arany miuvek: Vagjon ket bokor egj forma uelenczebol hozot őregh gjongj fűlbe ualo, araniba foglalua. Egi bokor io fele gyöngy fűlbe ualo [Bodola Hsz; BLt 5. Béli Kelemen lelt.] * jóféle-gyöngy ~. gyöngy ~ * körtvély ~. 1742: Egy par Körtvély fűlben valo [Nsz; Told; 19] * körtvélyes ~. 1736: Egy Par fejer jo féle Gyöngy Körtvélyes fűlbe való [RLt Somai Sándor és Sára oszt.] * pézsmagyöngy ~. 1816: Egy Nyakba valo pézma gyöngy fűlbe-valoval [Kv.] Born. IV. 41] * pillangós ~. 1790: Egi pár Korona aranybol valo hoszszu pillangos fűlben valo [A.jára TA; BLt 12] * ? rózsza ~. 1801: Egy pár gránátos rosa fűlbe valo 16 Mfr 80 pénz [Kv; Ks] * rubintos ~. 1768: egy pár rubintos Fűlbevalo egy egy Rubint benne; három Szem orientál gyöngy a Fityegője [Császari SzD; WassLt Wass Ágnes ékszereinek lelt.].

fűlbevalócska kis fűlbevaló/fűlönfüggő; cerce-lus; Gehängsel. 1710: Egy pár fűlbevalócska, 8 szem gyöngy benne [DanielAd. 92]. 1758: Két régi Rubintos Fűlbe valotska 34^a Rubint mindenükbe, és egy egy szem gyöngy. Egy más gyémánt, és Rubintos Arany Fűlbe valotska, két nagy Rubint, és 5. 5. Gyémánt mindenükbe [Nsz; TSb 21 — *Igy, de nyilván 3. 4, azaz 3–4]. 1768: Két régi Rubintos Fűlbe valocska ... Egy más Gyémántos, és Rubintos Arany fűlbe valocska [Nsz; TGsz 51].

fűlbevető fűlbevaló, (fűlön)függő; cercel; Ohrgehänge. 1627: Ket bokor fwlben veteo [BLt Béli Kelemen lelt.]. 1665: Egy bokor fűlbe(n) vető, melib(en) vagion kilencz ... gyemant es Tiz szem gyongy [Szentdemeter U; Ks NN. 10]. 1674: Egy fél kigyo forma fűlbe veteő Egy Bokor Rubintos Fűlbe veteő [Tövis AF; Kath.].

fűldes 1. földes

fűlecske ? horgocska; círligel, círlig mic; Hákchen. 1780: Az béres szekérre ... tiz kis pán-totskát xr 06. az vas matskákra tsináltam három lábat tizen egy fűletskét nols font vasbol tsinaltam Rf. 1 xr. 17 [Szászváros; BK].

fűlész a Fűlész (MT) tn-i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al toponimului Fűlész/

Filea; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Füleháza: din Filea; Füleházaer. 1815: a nagyobb Birtokos Urak ... a Toplitzai és Füleházi Havasokon az Embereknek sem engednek Fűrész Malmot tsinálni, az abból való hasznot magoknak vindicalják [Ks 77. 19. Conscr. 1307].

fülemile privighetoare; Nachtigall. 1674: Torcsvarrol* administraltanak első uttal ... Egy Fülemilet. meg holt [Uti. — *Törösvár F]. 1807: egy Fülemilet küldött Kiss Papa Benedekről [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 364].

fülemiléske kics privighetoare; Nachtigall. 1817: a' kis Fülemile ... Ekként hangította az első Énekét ... Prognéból változott a' gyors szárnyú Fetske, Én pedig lettem a' kis Fülemiléske [ÁrÉn. 106].

fülemilevirág kerti körömvirág; Calendula officinalis; fülimicá, ochsele; Ringelblume. 1719: Kerti Fülemile Sarga Virágot (; Deakul Colendula Magyarul Sarga peremisnek hijjak :) három lotot meg Szedven Szepen az virágát ... Eger fark fű Levelet viragaval edgyütt (: ennek Deakul neve Millefolium :) ... tegyek ezeket edgy üvegben, mellre Toltsenek jo erős egetbort edgy' ejtelt ... ebből kell edgy, edgy kalannal adni az Cselednek innya Reggel [Ks 54. 84 Medicina instructio].

füles I. m. n. 1. füllel/fogóval felszerelt; cu toartá/míner; mit Henkel versehen, gehenkelt. 1596: Hat wy koozep zerew Bechy thál ... Tizenkét füles apro talachkak [Kv; RDL I. 56]. 1629: Egy koozep tal. Haro(m) files tal [Kv; i.h. 132]. 1679: Kék kristály apro szerű füles kancso nro 12 [Uzdizstpéter K; TLt Bajomi János inv. 24, 28]. 1688: Fületlen sajtar nro 2. az harmadik füles [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3–4]. 1753: Faolajnak valo fülös üveg ... r bokály forma edgy fertályos fülös kis üveg [Mezőzáh TA; Told. 18.]. 1790: Öt pár ... files Finziák [A. jára TA; BLt 11. 12]. 1797: Tarka füles pohár kettő [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7]. 1812: Egy par füles Aradi Csésze xr 12 Egy füles Tordai Tal xr 12 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 7–8]. 1816: Egy kis files Bodon | Négy fületlen és két files rosolisos poharak [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1821: Füles Üstek. [Backamadaras MT; CsS]. 1836: Egy füles és három Fületlen portzellán poharak [Szászkerked K; LLt]. — L. még HSzj *csigolyavessző-kosár* és *füles-véka* al.

2. ? akasztós; cu ureche; Aufhänge-. 1770/1779: az apám ... szerzett is volt valami 500 forintot ... mind tallérokat, még füles tallérok is voltak közte [FogarasiÓné. 62]. 1790: Egy füles Harmintz Krajtzáros [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 5]. 1793: egy füles arany medaille egy réz medaille „adventos augusti A. 773” [Kv; TL Conscr.].

3. ~ *ágyú* ágyúfajta; un fel de tun; Art Geschütz. 1652: egy rövid füles Féjér Vart idvőzült Ur(unkna)k* öntot Agyu, minde(n) hozzá tartozó szerszámával, hozzájuk valo réz serpenyőkkel Tisztítójával es döröklőivel [Görgény MT; Törzs. — *I. Rákóczi Györgynek].

Ezt az ágyúfajtát a RMFegyv. nem említi. Lehetséges azonban, hogy az i.h. 181. 1-ján a 82. képen bemutatott rudas és füles ágyúgolyók kilövésére szolgáló lövegfajta volt.

4. ~ *véső* ghin; Führeisen. 1720: négy véső; edgyik füles, ketteje vájo, a negyedik kupás [HSzj *vájó-véső* al.]. 1729: Véső nro 2 edgyik füles másik fületle(n) 2 [TKI Petki Nagy szám. 79b] | egj kűsedé füles véső | egy nagy Füles véső [Tarcsafva U; Pf]. 1733: füles és fületlen véső [Kóród KK; Ks 40 XXVIIIc]. 1737: Egy füles véső [Brassó; Ap. 5 Apor Péter leit.]. 1744: Füles véső nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. 1761: Kupás véső 1. Füles véső 1 [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. 1788: Kerék fejéhez valo füles két véső [Mv; TSb 47]. 1812: Egy füles vésőnek tsalásaért 18xr ... Egy fületlen véső 9xr. [F.rákos U; Falujk 73 Sebe János pap-not. kezével]. — L. még HSzj *boka-fűró* al.

5. XVIII. sz. e. f.: Három Eöreg egész Vágasu, Vasas kerekű, allyú, Füles, nyelves vas fogantyús rudas egész készületű Szekerek [Erdőcsinád MT; TGsz 42]. 1752: Kőfal Szegeletire valo füles foglaló Rud Vas [Szászveszsződ NK; XXIII/27].

◇ Hn. 1638: az füles kútnál [Bádok K; BHN 22]. 1788: A Files Kutnál [Nagykend KK; EHA].

II. *fn* ? számár; urecheat; mágar; Esel. 1761: az Inctus meg támadott, tegetett, Fülesnek difamált [Illyefva Hsz; HSzjP].

Ha. 1808, 1819, 1839: files [Kv; Aggm. B. 43. Pk 3].

fületelki a Fületelke (KK) tn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i al numelui topic Fületelke; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Fületelke: din Fületelnic; Fületelkeer. 1869: a ... Kelementelki és Fületelki urbéresék szombati fájakat rendszeren a csöbi erdőrészekből kapták ki [Csöb U; Told. 21].

fületlen 1. fül nélküli; färrä toartä; henkellos. 1679: Fületlen, töröt mázos kancso nro 1 | Fejér kristály ffüles üvegk kancso nro 1 | Fejer kristály fületlen labas pohar nro 1 | Gómbölyegh vesszőből font files kosár nro 1. Hasított vesszőből font fületlen kosár nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 17, 24, 47]. 1688: Fületlen sajtar nro 2. az harmadik füles [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3]. 1738: Kett lopo edgyik tós a mas fületlen [LLt]. 1810: Egy fületlen roszt véka ... xr 6 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 20]. 1816: Fületlen kis pohár ... 20 xr | Négy fületlen és két files rosolisos poharak | Egy fületlen györi kantso [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Gr. Nemes Györgyné Bornemisza Krisztina conscr.]. 1849: egy fületlen

kékes virágu Csésze [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — L. még HSzj *kovásztartó-cseber* al.

2. 1706: Egy lecz szegh eresztő furu, egy kez Vono egy füles verő egy fületlen [Kórispatak U; Pf]. 1729: Veső nro 2 edgyik füles másik fületle(n) 2 [TKI Petki Nagy szám. 79b]. 1733: füles es fületlen Veső [Kóród KK; Ks 40. XXVIIIc]. 1812: Egy füles vésőnek tsálásaért 18 xr ... Egy fületlen veső 9 xr [F.rákos U; Falujk 73 Sebe János pap-not. kezével].

füle-tört (le)tört fülű; cu toarta ruptă; mit (ab)gebrochenem Henkel. 1652: Egy rozsz füle tört fűl vas Cserfia tőkébe, és egy vágó vas ugya(n) a' Tőkébe(n) [Görgény MT; Törzs].

füllű *Sempervivum tectorum*; urechelniță, iarbă de ureche; Haus/Dachwurz. 1813: Vagyon egy jo Zsendely fcdél alatt lévő ... üveges virág ház ... Ezen Házban a' következendő virágok ... vagynak: ... Szalma virág 3. cserép, fűl fű 1. cserép ... Kigyó Farka virág öt cserép* [Korunka MT; Told. 18. — *A gazdag virág-felsorolásból kiszakított részlet].

fülfüggő fülbevaló, fülönfüggő; cercel; Ohrgehänge. 1812: Lag Ignatz ... viselt ... két fül függőt (fülbe valót) [DLt 869 nyomt.].

Az itt csak egy adalékkal szereplő szót SzD a *tsertse* egyik értelmzőseként iktatja be; fellelhető azonban még mások mellett ugyancs szó jel-eként PPE-ben, sőt Kreszn. I, 79 és CzFnál is.

fülhaj 1. fültincs; favorite; Backenbart. 1795: a' Fül haját a' Füle mellé szokta facsarni [DLt nyomt.].

2. pájesz, pájszli, *táj, tréf* dugóhúzó; perciuni; Peies. 1812: Juda Bora ... 20. Esztendő, Zsido vallásu ... veres hajju, szakállu, fülhaja és bajusz-sza [DLt 632 nyomt.].

fülhegy. Csak e szk-ban; numai în această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: ~gyel *ért/hall/hallogat* félfüllel hall/hallogat; a auzi cu o ureche; mit einem Ohr hören. 1663: at hallottunk ugian fülhegiel ualami lengedező hirt, meliell megh bizonyoson nem tuduan nagisaktokat terhelni nem akartam [Kékes SzD; UtI]. 1716: ugy hallattuk tsak mint edgj fül hegyel [Kük; MúzRadák. — Tomai László kijegyzése]. 1731: Fül hegyel halottam de kitől nem emlékezem ... zugattják aztis az emberek* [Sövényfva KK; Born. XXXIV. 16 Geor. Simon (52) jb vall. — *Köv. a részletezés]. 1737: Szomorán értettük fül hegy(gyel), hogy az jövő telre Qvartellyosunk designaltatnék [Vh; Ks 83] | fül hegyell ezen oráb(an) olly zengedező hirt hallék: hogy Apor Farkas Úram Csikb(an) beszéllette volna Brasso(bol most) jött rozsz Tatár hireket [Peselnek*; Ap. 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez. — *Később: Kézdikóvár Hsz]. 1752: Várczán Pásknj ... Most is miért van fogságban s ki vádgyára fogattat meg én nem tudom. Hallottam ugyan fül hegyjell

hogj talám az Huta mester irt volna ellene s Vgj fogattat meg [Bikáca Sz; BfR Astimucz Ilje (34) jb vall.]. 1732/1799: hallottam fül hegyel aztis ... hogy a' Méltóságos Thorotzkai Familiát ... Dési Praefectus Ur valami Contractusra ... induculta [Torockó; TLev. 5/16. 346] * ~gyel *hallhat* félfüllel hallhat; a putea auzi cu o ureche; mit einem Ohr hören können. 1750: a' mint másoktól fül hegygyel halhattam magam külömb(en) az iránt bizonyos Nem Vagyok [Magyarókerke K; JHbK XXXIII/3].

füljegy fül-bevágás, fül-tulajdonjegy; semn în ureche; Ohrmarke/kerbe. 1781: Csikjenőfalvi Borbély Ferencnek ... contraversioja lévén az ... meddű csorda mellett lévő pásztorokkal egy megdöglött tinónak a bőre felett; hogy Borbély Ferenc nem vallja magáénak azon elkárosodott bőrt, világosan kihozza a füljegye, valamint az kesely ündtinónak valóságos jegye vagyon, úgy a bőron is hasonló jegye vagyon [RSzF 214. — A fog. itt és a szövv. folytatásában is zavaros!].

fülkötő legáturá pentru ureche; Ohrenbinde. 1674: Harom fatyol elő ruha két fül kötő [Beszt.; WassLt 72/6].

füllegrán 1. filigrán

füllengő kb. (ékszer)fityegő; breloc, pandantiv; Gehänge, Anhängen. 1668: Vagyon egy fekete Zomancos Arany nyakra valo, mellyen vagyó(n) egy füllengő vagyon mindenestol benne. 33. Öreg szem Gyöngy [Mk Kapi György lelt. 10].

fülszeg kb. fültő; rädăcina urechii; Gegend hinter den Ohren. 1804: Kiküldetvén a házból mindenik fél ... künn nagy lármával az actor Bartalis Imre nem várá a nemes falu széke ítéletit, hanem magának bírāja lett. Bottal vette meg a maga pretensioját, mivel Fülöp Antalt fülszezen megütötte [Szarhegy Cs; RSzF 99].

fültő rädăcina urechii; Gegend hinter den Ohren. 1745: az Gyekeli ember ... az mint ivut volna az az égetboron egy katona bele botlót ugy vágta meg fül tön [Tuson K; Ks Moldován Lupuly (38) zs vall.]. 1750: fül tün ütötte volt Kotsis Dani Fodor Mihályt | Kotsis Dani ugy meg ütö a öklivel fül tün ... Fodor Mihályt hogy mingyárt le esék a Földre [Kál MT; Berz. 12. 92/61]. 1768: Márkully ki huzta keziből a' Botját, 's fél kezével fogta Josit, 's ütötte főbe a' maga bottyával, s azzal el tántorodván Josi, ugy ütötte másodsor fül tön, többször nem is ütötte [Mezőmadaras MT; BK St. Balás junior (25) vall.]. 1807: Szilágyi János Fültön vagy vak Szeminél találta volna útni az olahot, a ki meg is holt bele [M.fenes K; KLev. 8].

füllű. Csak jelzős szk-ban; numai în construcții atributive; nur in attributiver Wortkonstruktion: 1. fogantyús, füles; cu toartă; mit Griff, gehen-

kelt. 1846: Chinai forma aranyozott Findsia ... egy más törpe aranyozott fülű sárga virágos girlandu [SLt 17].

2. füles; cu ureche; Ohren habend, mit Ohren. XVIII. sz. eleje: A Ménlo körül ... ezeket kel observálni ... az mely Lonak borzos füle vagyon rut, az nagy fülű is alkalmatlan [JHb 17/10 lótar-tási ut.].

Szk: csonka ~. 1764: En bizonyoson ismértem Csonka fülű Nagy Kemenes Benedeket ... Arra is jól emlékezem hogy azért hitták csonka fülű Kémenes Benedeknek, hogy egy alkalmatossággal vendégségbe(n) Lévéni történet szerint vágják le, s arról hivatott Csonka fülű Kémenes Benedeknek [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 149] * hegyes ~. 1807: Barna szőrű hegyes Fülű ... paripa Lo [DLt nyomt. kl] * húsos ~. XVIII. sz.: A Ménlo körül ... ezeket kel observálni ... a Diszno szemű Lo igen rút, de a' Bika szemű ló Szép: ... a rövid húsos fülű Szántani való mint a' Csávási [JHb 17/10 lótar-tási ut.] * kajla ~. 1805: pej szőrű kisdud zömök, kajla fülű buta oru (paripa) [DLt nyomt.] * kónya ~. 1757: Egi Pej hoka Zábált benna Süket Turos hátu konya fülű vén veszett lo [Fusztasztmiklós TA; Berz. 3.] * zsinóvos ~. XVIII. sz. eleje: a Mén lonak Szöriről is observatió lehet: lévén elsőszőr a Szarvas Szőrű, tüzes farkó 2dik a fekete serényű farkú, fekete labu sinoros fülű, Arany Szőrű farkó [JHb 17/10 lótar-tási ut.].

fűmag a fű termése; sámință de iarbă; Grassamen. 1798: A Pálinkának valo Gabonát ... itten tanáltam; a' mely nagyon szegény, tele vagyon minden féle fű maggal [Rcskány H; Ks 75. VIII. 279a]. 1802: (A földet) egyenesítés után meg szántatván hogy jo Szénának valo füvet is teremjen esztendőként ... jo féle fű magokkal vetette volt bé — melyet Bétsi fűnek hívnak — hogy gyakorta sarjazzék és bővön teremjen Szénát [Apahida K; RLt O. 2].

fűmagos fűmaggal elegyes/kevert; (amestecat) cu sámință de iarbă; mit Grassamen gemischt. 1764: gazos, lehas, s poros fűmagos buza volt [KJ]. 1805: Also-Detrehenbe ... A Tavasz-buzajakból ... a közép szerűn alább valót vettenek, mert nagyon fűmagos, gazos, és üszögös [Torda; TLt Közíg. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével].

fűmérés a kaszálódó terület föl/kimérése; măsurarea suprafeței de coșit; Abmessung des zu mähenden Gebietes. 1725: a' Szen uczaí fű mérőnek is adtam a' nyári fű mérésért d: 12 [Kv; Ks 15. LIII].

fűmérő a kaszálódó területet föl/kimérő személy; persoana care măsură suprafața de coșit; Person, die das zu mähende Gebiet abmässt. 1725: a' Szen uczaí fű mérőnek is adtam a' nyári fű mérésért d: 12 [Kv; Ks 15. LIII]. 1739: a' Fű Mérők ki menván jól végére mennek ..., hogj

az Felekiek a' magok vett nyilokon gjujtótt Szénajokat hozták, a' vagj másét [Kv; TjK XV/12. 124].

fűnevelő (jó)fűtermő; unde crește iarbă bună; grassbringend. 1636: Az vaszoly allyban harom hold ez fu neueleő hely [Siménfva U; JHb Inv.].

fűnyíl kaszálónyíl, nyílkaszáló; finaț primit prin tragere la sorți; durch Los zugeteilter Graseplatz. 1690: adott ... edgy darab orotvány földet, mely(ne)k vicinussa ... kívül az ország uttya felől a' tanorokok ..., <na>p haladat felől valo végén ... Demeter Mihály fő nyila [Balavásár KK; SLt 15. B. 17].

fűöllő fűnyíró olló; foarfece de tuns iarbă; Grasschere. 1594: Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... Egj hjtuan Roz talner tok No. 1. Harom on taall No. 3. On talnier uagjon No. 9. fw ollo vagjon No. 1. [Semlyő Sz; UC 78/7. 30-1].

fűpásztor paznic al finului; Grashüter. 1809: György Mihályt és Sajgó Pétert az szarhegyi nemes mixta communitás megfogadta volt Rományban fűpásztornak 40 magyar forintokkal; és ezen pásztorok magok pásztori kötelességeket nem vivén, hogy az reájok bízott helységet megőrznék, hanem inkább magok marháikkal és másét is ott fogadván, nagy tetemes kárt tettek [Szarhegy Cs; RSzF 174]. 1846: május 2-dik napján tartott falugyűlésében közmegegyezésből közönségünk erdő- és fűpásztokoknak megválasztotta elsőbben felügyelőnek tekintetes Apor László urat, erdő- és fűbírónak Bencze Jánost, erdő-, fűpásztornak ... ezen fenn írt személyek oly móddal választattak erdő- és fűpásztornak, hogy az erdőről írott tilalmat minden preváriá-toron felvévén, két része az őrzőké, egy a közönségé. A füvekről pedig ily móddal kötelesek számadolni, hogy ha gondviselések mián kár történék, azt a fűpásztorok becsű szerént megfizetni kötelesek [Zalán Hsz; i.h. 176].

fűrágás roaderea ierbii; Grassfressen. Sz. 1815: tudom, hogy valamint az kutyának a fűrágás; ugy fér néked az fogadra az Tanulás s ugy nécz bé Iskolába, mintha nyuzni vinnének [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár öccséhez].

fűrdik 1. feredik

fűredi nyereg magyar nyeregfajta; un fel de șa unguresc; Art ungarischer Sattel. 1784: Egy Furedi paraszt nyereg kengyel szjával és kengyel vassal [LLt A „Váradgyai” levelek” közt hely-megjelölés nélküli inv. — *A. és F.váradgya AF]. 1819. Egy Fűredi hitvány Nyereg [Mv; MvLev.].

A címszó jelzette magyar nyeregfajta eredetileg a Heves megyei Tiszafüred nyeregszövőinek műhelyeiből került ki, de európai híre vergődött. Készítésmódjának rövid leírását, a nyereg-fajta képét, az európai elterjedésre von. észrevételeket l. Tolnai Vilmos: MNy XIV, 150. — Cséfkó Gyula: MNy XVIII, 123. —

Gyötfly: MNépr. II, 224. Maga a nyeregajtja a honfoglaláskori nyereggel tart rokonságot [L. erre: RMFgyv. 335; képét l. i. h. 341. 16. kép]. — Az e címző alá beiktatott két idézet figyelemre méltó adalék a nyeregajtja erdélyi jelentkezésére nézve.

füreg-forog 1. fireg-forog

fűrér 1. firer

fűrész 1. ferásträu; Säge. 1528: III serras magnati inter quas una este fracta wigo feures [Vh; MNY XXXI, 126]. 1627: Ket kis fwrez nielnelkul f — d. 12 [Kv; RDL I. 1334]. 1692: Gyalu nro 7 // Meczedő kes nro 1 // Raspoly nros 2 // Fűrész nro 4 [Görgénysztimre MT; JHb]. 1723: Bardolt és Fűrészél metzett fak [Kv; AsztCjk 125]. 1750: Egy araszocska Fűrész fel kézre [Bezédéd SzD; LLt Litt. B]. 1777: Rámás kisdég Fűrész Nro 1 [Mezőméses TA; Wass]. 1826: Egy kisdég fűrész és egy Furu [Dés; DLt 82/1827]. 1842: égy fűrész malom ... van itten égy jo széles és vastag vásznu fűrész, ez is használható jo állapotba [Oprakercesora F; Tsb 51].

Szk: grot ~. 1850/1851: Egy Fukswantz és grot fűrész [Kv; Szathmári lev.] * kloppszag ~. 1820: Egy nagy fornir vágo Kloppszag fűrész [Mv; MvLev.] * mankós ~ fogantyús/kampós favágó-fűrész. 1823: edgy mankos Fűrész [Mezőméses TA; HG. Mara lev.] * oltani való ~. 1756: uj egj oltani való fűrész 2. kis bárdocska [Déva; Ks 92. I. 32] * ostorhegyű ~. 1740. Ostor hegyu fűrész 1 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32] * rámás ~. 1692: Ramas furesz egy [Szárhegy Cs; LLt]. 1747: Rámás Fűrész 1 [Borsa K; Told. 24]. 1763: 1 Rámás fűrész — 14* [Kv; Tjk XVII/1. 15. — *Értsd: dénár]. 1769: Ramas Fűrész [Nagyercse MT; Told. 19]. 1775: Rámás fűrész [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153]. 1816: Egy nagy rámás Fűrész [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] * szőlő ~. 1793/1821: egy Szőlő fűrész [Kv; Pk 5] * szőlőfa ~. 1830: 2 Szőlő fa fűrészért adatat Besztertzén 2 Rfr. 30 xr [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIG].

2. fűrészmalom; joagár minat/actionat de apă; Sägemühle. 1621: vas szegeket es cziga kereket ki vitt volna fűrészireol [HSzj csiga-kerék al.]. 1625: Agoston Imrehne Marta ... az furez melle molnat akar czinalnj | ha ő kglme ny igazsagat praetendalta ahoz az arokhoz ennek eleötte Contradical uolna hogi se aroket se az phüreizt ne epitettem uolna [UstT 22]. 1663: elmennék ... az Sebesd vize melle malom hátyya nevü helyre, a hova ... fűrész kezdettek czinalni [Szováta MT; EHA]. 1677: Vagyon az fűrész mellet egy darab kaszálló rét is [CsVh 54]. 1680: Aszt is tudom, hogj Kovács András háromi fűrészhez szolgált [Göröcsfva Cs; i. h. 83 Joannes Balás de Göröcsfalva (38) pp vall.] | Találtatott ezen Fűrészen bel deszka no 16 Szel deszka no 86 [A. porumbák F; ÁLt Inv. 38]. 1687: Vélek* ... ott való fűrészünkre olyan tőkéket vontasson a melyből legaláb kiteljék bél deszka no 6, szin deszka is no 4 [Szív; CsVh 108. — Alvinczi Péter utasítása Endes Miklós csfői vasháromi gondviselőnek. — *Ti. a három-

hoz szolgáló emberekkel]. 1710: adának es Conferálá(na)k ... felső falvi közönséges falu határáb(an) ... egy darab helyet fűrész(ne)k, melyen eő kge me fűrész csenáltathasson, es tarthasson a menyi hely azon fűrészhez, fűrész Mester házához, gátyához s árkához tőkék hordásához kívánatik [Kászonfelsőfalv; BCs]. 1725: Az Asztato kád el rothadván arra valo Deszkák(na)k hozatunk 3 Tölgy fát 12,64 Ezeket az Monostori Fűrészzen meg vágattuk s bé hozattuk 5,41 [Kv; Szám. 54/V. 8]. 1762: Fűrész tőkéket, hogy az Uraság Fűrészén krajnik uram háza erectiojára hogy fűrészeltessen én nem vittem [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1813: e megye rendel igazságos sőt szükséges dolognak ismerik, hogy azon zsidók, akiknek Borsán fűrészmalmaik vagynak a már levágott s általuk megvásárolt butukokat deszkáknak s egyéb materialéknak fűrészeken kivaghassák [Erdő III, 178—9 Mm határozata az erdők tilalomzár alá vétele dolgában]. 1840: (A jb-ok) Tőkét huztak az fűrészekre [Libánfva MT; Born. XXIVb]. 1850: a' Magyaros patakán ... három fűrész [Toplica MT; EHA]. — L. még Erdő II, 34; GyHn 16; HSzj metszövás al.

Szk: ~ en metszett/vdgott. 1636: az Istalo mellet uagyon fa labakon allo fűrészen meczet Gabonas haz ... [Siménfva U; JHb]. 1680: Vagyon ezen Csüres kertnek Olt felöl valo szegeletben fűrészen meczet, tölgy fa deszkával fel rova egy szep eleven forras [A. porumbák F; ÁLt Inv. 34]. 1755: Fűrészzen meczet Lécz 3 három öles maradatt volt tavajl 110 [Kiskend KK; Ks 71. 52 szám]. 1795: Semmi deszka rajtok nintsen olyan ki Roskánban vágatott hanem az egész épületeken van egy-néhány Hátzeg vidéki kenyő Deszka Lézt hatvan-nál nints az egész épületeken több fűrészzen vágott, hanem fejszével faragottak ... [Dobra H; Ks Dévai urad. Mixtae relatioiae et documenta. Fasc. XXVI/1—12] * deszkametsző ~. 1734: egj deszka metző fűrész hozzá tartozando kerékkel tengelyél két vas karikkal, és hozzá tartozando 17 darab vas eszközökkel [Datk NK; JHb Fasc. D. 1] * tönk metszeni való ~. 1688: Edgy tönk metszeni való fűrész [HSzj tönk-metsző-fűrész al.].

Szn. 1626: egy darab zenasagot vet az eo Tanorokaban Fwrez Gaálto [Ditró Cs; LLt 14. Litt. D]. 1789: Len golytsbol ... készítettett Abrosz Fűrész Mihallyné atta a' Prédikálló székre [Nagyajta Hsz; Palotay 19].

Hn. 1693: Mindszenti fűrészínél (k) [Korond U; EHA]. 1732: a Furesz Pataka (p) [Nagyiklód SzD; EHA]. 1742: All Szég nevü helyben a' Fejedelem Fűrészín [Szentegyházasoláhfalu U; EHA].

fűrész-bőlődeszka a faronk belső részéből fűrészmalmon vágott deszka; scindurá táiatá din mijlocul bustenilor; aus dem Inneren des Holzklotzes gesägtes Brett. 1680: talattunk ... Felső Porumbakon meczet fűrész bel deszkakot no. 155 Szel deszkakot no. 90. Item hatom ujni temerdégsegü bel fűrész deszkakot no. 30. [A. porumbák F; ÁLt Inv. 25]. 1682: Fűrész bel deszka no 193. Szel deszka

no 102. [Fog.; UtI]. 1748: Fűrész bél Deszka ép szál nro 43 [Koronka MT; Told. Fasc. 37/29].

fűrészbelli fűrészmalombeli; de la joagăr (ul acționat de apă); aus der Sägemühle. 1719: adák ... Vajna István Uramnak az Also Savanyo viznél lévő Malom és Fűrészbelli részeket [Kovácsna Hsz; HSzjP].

fűrész-cseredeszka scindură de stejar tăiată la joagăr (minat/acționat de apă); in der Sägemühle gesägte Zerreibenbrett. 1761: (Az Ur háza) faláb(a) is bé vagva, és fűrész csere deszkákkal bérelve vagjon ajtó nélkül való ... Kőntös tartó Almárium [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1].

fűrészdeszka scindură tăiată la joagăr (minat/acționat de apă); Sägebrett. 1587: 11 Marty ket olachnak hogy fywrez dezkkakat fel wontanak az hazheara fizetünk ... [Kv; Szám. 3/IV. 11]. 1582: földoztattam meg egy helyen az temető kertét hozattam kalachysüteo ferenczteol negy fyrez dezkat adtam erette d. 40 [Kv; i.h. 3/V. 14 Lederer Mihály sp kezével] | zent Antall nappan wettem az egyhazhoz 43 fwrez deszkakatt f 2 d. 70 [Kv; i.h. 3/VII. 6] | az firideo hazhoz wettem thiz fwrez Dezkat f d. 70 [Kv; i.h. 3/VIII. 62]. 1584: Az Wasar Vamrol ualo ieczés ... Fewrez dezkat mikor hoznak, Atwlis egy zekertewl keth pinzt wehessen* [Kv; PolgK 9. *Ti. a vásárbíró] | Veottem az Malom Zywkseregere egy fywrez dezkat p(ro) f — d 7 [Kv; Szám. 3/XIII. 4–5 malomszám]. 1585: 1 Septembr(is) vettünk 61. fwrwz dezkat, egy f(o)rinton 18, tezen az arra f. 3 d. 38 [Kv; Szám. 3/XIV. 29]. 1590: Chinaltattam Meg Aztalos Lúkachyal egy Aztalt vrunk kohnyara (!) atta(m) f. — d. 32. Attam hozaya 2 fyrez dezkat f. — d. 14 [Kv; i.h. 4/XX. 22. Hooz Lőrinc sp kezével] | veottem ... Az vyz rekezteni nyolz furezdezkat d. 50 [Kv; Szám. 4/XIII. 3 Gr. Wass malomszám.]. 1595: Az Espotalj kapwjának vettem firiz dezkat p(ro) f. 1. d 10 [Kv; i.h. 6/XIII. 5]. 1609: Az Kewlseo Magiar vtzay palohoz veottnk ... hat fewrez dezkat ... d 50 [Kv; i.h. 126/IV. 35]. 1616: egj kárat (!) votte volt el Banffy Janos es valami furez dezkkakat de e(n) ne(m) tudo(m) mi forma(n) votte volt el [Bh; Told. 1]. 1632: Az Udúar ház foliosoa alatt ualo also Tornaczban vagion uy fwrez dezka egy rakasban No 190 [Komána F; UC 14/38. 120]. 1636: Az pincze padoltattott eöreg h fűrész dezakkal [Siméníva U; JHb]. 1673: Az hámor ház ... padlata fűrész deszkából való [Csz; CsVh 42–3]. 1685 e: Vizen hozott fűrész deszka Nro 2 [Borberek AF; Mv-RK Urb 8]. 1692: Nyilik a ... konyha felöl-való házra vas sarkokon, pántokon járó fűrész deszkából való paraszt jó aító, belyől tolyogató fa zárja [Mezőbodon TA; BK 5]. 1701: Egj fűrész doszkabol valo szűszek [A.csernáton Hsz; LLt]. 1740: Egy fűrész deszkabol allo polcz [Dés; Hr 2/10]. 1754: Az Udvaron vagjon ... jo Gatónás ... padlata fűrész deszka [Ádámos KK; JHb

XIX/10]. 1756: Ezen Nagj kapunak vagjon két felé Nyflo avatag Fűrész Deszkából allo Cserefa hevederekhez fa és Vas szegekkel szegzett két két Vas Sorkokon fordulo ajto Levele [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. 1813: azon zsidók, akiknek Borsán magoknak fűrész malmok vagion, a fűrészmalomhoz szükséges butukokat, vastagabb fűrészdeszkáknak s más materialéknak való fenýödarábokat nem magok szokták az erdőbül kivágni, hanem azt a borsai erdőt teljes jussal bíró lakosoktól veszik [ErdO III, 178–9 Mm határozata az erdők tilalomzár alá vétele dolgában]. — L. még CsVh 87, 92].

Szk: *gyergyói* ~. 1729: Gyergyai fűrész deszka 22 ... Olafalvi deszka nro 32 [Marossztygyörgy MT; Ks 23 XXIIb] * *hosszú* ~. 1589: Az scholabéli epiletnek szűkseregere vettünk hoszú fűrész dezkat 51 ... f 4 d. 63 [Kv; Szám. 4/IX. 13]. 1599: Vettünk az templum zűkseregere hozw fűrész dezkat f 3 d 54 [Kv; i.h. 8/XVI. 27] * *közép* ~. 1687: Innen nylik mindjárt az nyári házban középfűrész deszkákból csinált, vas sarku, vas pántu, vasretezzü, retezfejú, középszerű bérletlen ajtó [CsVh 90] * *rövid* ~. 1597: Allasnak, arkosnak es egieb fele ot valo zűkseregnek vettem 75 rewid fűrész dezkat ... f 6/[Kv; Szám. 7/XIII. 4–6]. 1599: Vettünk az kamarak zamara reüid fwrwz dezkat fl 2 d — [Kv; i.h. 8/XVI. 33] * *székely* ~. 1585: Vettem esmeg 8 zeckel fwrez dezkat vgyan az Silipnek p(ro) f — d. 56 [Kv; Szám. 3/XXI. 4]. 1625: Veottem Szekelj fwrez Deszkat Varos szamara Nro: 62 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 248]. 1647: Vagjon Uy Szekely furez Deszka nro 45 [Marosillye H; Vlt 55/5415].

fűrészdeszka-malom fűrészmalom; joagăr minat/acționat de apă; Sägemühle. 1679/1681: a' Malmokra, azoknak jóvedelmére szorgalmatos gondgya légyen eö kglmenek*; ... kása törő kölyút poszto kallot az hol alkalmatos lehet csináltasson, sőt ha lehetne valahol fűrész deszka malomtis ezen jcszágban csináltatni el ne mulassa [Vh; VhU 671. — *Ti. az ub].

fűrészdeszka-pole poliță de scindură; Regal aus Sägebrett. 1647: Harom furez deszka polcz [Marosillye H; Vlt 55/5415].

fűrészetske ferästräu mic; kleine Säge. 1802: Olto Fűrészetske [Türe K; MkG].

fűrészelt a tăia cu ferästräul; sägen. 1762: Ablak tokot nem fűrészelttem [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

fűrészeltő-gépely fűrészeltő szerkezet; dispczitiv la joagăr; Sägemaschine. 1846: A fűrészeltő gépely egy olyan négy gerendákból alakított szekerem működik, amely 8 hængereket magában foglaló ágyon jár és a metzésre alkalmaztatott Tönkököt hordozza [Bács K; KmULev. 2].

fűrészeltet a pune să taie cu ferästräul; sägen lassen. 1762: Fűrész tőkékett, hogy az Uraság Fűrész-

zén krajnik uram háza erectiojára hogy fűrészeltessen én nem vittem, másokat sem tudok hogy vittének volna [Pintoág H; Ks 123 Vegyes ir.].

fűrészés fűrészmalom-mester; meşter la joagăr; Sägemeister. 1680: Simon Ferenc is tudom, hogj hámorei fűrészés volt [Göröcsfva Cs; CsVLt 83 Joannes Balás de Göröcsfalva (38) pp vall.]. tudjuk azt, hogj Jakab János, Tanko Mihály, Kovács András. Simon Ferenc ezek mind fűrészeseek voltak az hámoren [uo.; i.h. 84].

fűrész-fenyődeszka fűrészmalmon vágott fenyődeszka; scindură de brad tăiată la joagărul acţionat de apă; Brett aus gesägtem Tannenholz. 1692: Ezen kis pitvarbol ki jővén ... fűrész fenyő deszkából csinált ... festet ajton más kis boltba [Szentdemeter U; LLt Inv. 16]. 1756: Ujj fűrész fenyű Deszka 260 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35].

fűrészhajtó dispozitivul care acţionează joagărul, Sägetreib-, Säge treibend. 1680: Fűrész hajtó horgas vasa^a mecző Fűrészivel edgyüt jok [Aporumbák F; ÁLt Inv. 38. — *Ti. a fűrészmalomnak].

fűrész-hársdeszka fűrészmalmon vágott hársdeszka; scindură de tei tăiată la joagăr; Sägelindenbrett. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az reghi Konihaban. Vagjon fűrész harsz deszka No 170 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 27].

fűrész-igazító fogó a fűrészfog-beállító fogó; cleste de ajustat dinţii ferăstrăului; Zange zur Einstellung des Sägezahns. 1786/1787: Egy Fűrész Malomhoz tartozó Vas Szerszámok Becsűje ... Fűrész igazító fogó Teszla (!) hat darabból álló és egy kis Gerendely vegibe valo Karika 1/2 [M. valkó K; Bet. — A teljesebb szöve. *fűrészmalom* al.].

fűrészjárom téglalap alakú fűrészkeret; cadrul ferăstrăului; rechteckiges Sägegatter. 1677: Vagyon az fellyeb inventalt vas hámoren alól jó deszkák héjazat alat nyolcz oszlopokon egy fűrész malom, melynek tőke tartó nyolcz karikás szekere, két párnája, fűrész járma, járom oldal-fája, rovadtékás kereke ... meg vagynak [CsVh 54. — A teljesebb szöve. *fűrészmalom* al.].

A jel-re nézve l. MNy XXXV, 123.

fűrészjártató fűrészmalom kezelője; minitorul joagărului; Bediener der Sägemühle. 1670: Tompa István fűrész jártató [Ditró Cs; LLt Fasc. 67].

fűrészkerék a fűrészmalom vízkereke; roata hidraulică a joagărului; Wasserrad der Sägemühle. 1840: Fűrész Vasoss keréknek volo fákat vágot [Hódák MT; Born. G. XXIVb]. 1842: A' mult évbe a' fűrész malom viz felőlő fala le omolván, a fűrész kerék gerendelyzet oda nyomta [Kv; KmULév. László János mérnök kezével].

fűrészléc fűrészmalomban vágott lécz; şipcă tăiată la joagăr; gesägte Latte. 1794: Az Feketén lévő kasak közt egy fűrész létzből készült 1100. vékás Sendellyes kas [Mezőmadaras MT; BK Gazd. St. Szép (28) lib. vall.].

fűrészléc fűrészlécből készült; făcut din şipcă; aus gesägter Latte verfertigt. 1833: Más úress kas 12. sasfákon, oldala Fűrész létzes, hibázik bellőlle 59. Létz [Katona K; Ks 73. 55].

fűrészlés táiere la joagăr; Sägen. 1816: A Roskányi Fűrész Mestérnek libellusa Számba véte-tődvén ... 520 Dészkkák(ua)k fűrészlésért f 8 x 40 [Déva; Ks 102].

fűrészlő care taie cu ferăstrăul; sägend. 1750: Kerék főt fűrészlő Jobbágyok(ua)k 2 (kenyér) [Kv; Szám. 70/VIII. 6].

fűrészlődött fűrészeltetett; tăiat cu ferăstrăul; gesägt. 1872: Az Udvar Rézére, Fűrészellődött Fák [TSb 38].

fűrészmalom joagăr minat/acţionat de apă; Sägemühle. 1590: wagjon egy fwrez molmúnk Zetelakan az falún fellywl mely fwrez malom vagjon nagjarok new helyben Zetelakan [UszT]. 1597: (A törvényes szék) az fwrez molnoth megh Itilte volt az felperesnek [i.h. 12/69]. 1604: Fabian Janos ... Mindzentyh Benedek wrannak egy fewriz Molnatt az korondy hataron ell puztitwan, vassait el hordotta [Korond U; Ks 14. XXIX. 9]. 1632: Fwrez Malom. Ezen hataro(n) uagio(n) egy io Fwrez malomis mely az Uduarhoz ualo [F.porumbák F; UC 14/38 Urb. 168]. 1640: Minde(n) harmadik esztendeobe Ostor adoba adnak f. 32. de mikor fwrez malmot tartottak, akkor ne(m) attak Ostor adot [Hévszamos K; GyU 60. — L. még i.h. 61]. 1641: uagjon ... egy reszeckeje az Fűrész malomnak az falu földén [F. szivágy Sz; GyK X. 30/8]. 1677: Vagyon az fellyeb inventalt vas hámoren alól jó deszkák héjazat alat nyolcz oszlopokon egy fűrész malom, melynek tőke tartó nyolcz karikás szekere, két párnája, fűrész járma, vas csapos tengelye, három karikás gerendellye, kupás jó víz kereke, hozzá való fűrész vasa, vas esztekeje, szegező vasa no. 2. és kaptsa szegezővel egygyütt meg vagynak [CsVh 54]. 1688: Vagyon az Fisak Vize(n) ... egy jo ép Furesz malom: mely mostis forog [Szent-György Cs; Eszt. 19]. 1692: Fűrész malom ... Egy öreg deszkamecző jo fogas vas fűrész, vasfűrész vono vas sikoty karikaival, tőke tartó szekere uj, az holotis tanaltatot fenyő dezkanak valo tőke nro 24 [Görgénysztimre MT; JHb]. 1706: vagyon edgy fűrész Malom az mellyet ha rendesen procurálnak szép hasznot vehet(ue)k bellőlle [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc inv.]. 1716: az fűrész malomnak az gáttját. él szagatta, az ár víz [Szentdemeter U; Ks 96. 17/6 Fodor Márton lev.]. 1736: Fűrész Malmot építettett [M. valkó K; KHn

102]. 1749: Az Aszonifalusi* Fűrész Malomhoz, csináltattam, Tónkó tarto 4. Eoregh kapcziokat [Kv; Szám. 26. VI. 482-3 — *Az Asszonyfván (TA) lévő]. 1758: vagyon ... a Tökét elébb vívő kereken való hasonló új fogas vasakkal és más minden eszközökkel fel készült jó Fűrész Malom [HSzj fogasvas al.]. 1762: Négy Tölgy fa töket maga Udvararol, embereivel vonotta a Fűrész Malomhoz, egyikeből deszkát vágtom [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1763: ígírték Hogy Annuatim 12. Remek deszkanak való Tökét ... P. Ilasvai Fűrész Malmahaz eő Naganak visznek [BSz; TKI]. 1786/1787: Egy Fűrész Malomhoz tartozó Vas Szerszámok Becsüje ... Egy Horgas Csap 3/6 ... Ket Kis Karika es egy lapos szeg 1/2 ... Gerendellyre való három Karika 1/2 ... A Viz Kerekire való Két Nagy Karika 1/2 ... Három Horog, 2 Kapa, Fűrész igazító fogó Teszla (1) hat darabból álló és egy kis Gerendely vegibe való Karika 1/2 ... Egy Nagyobb s más kisebb csap Kerekekre való Fogas Vas Karika és három Kapacs ... 2/64 [M. valkó K; Bet.]. 1790: Az Fűrész malom arkat most ásátom es fonatom s ha Isten velem leszen ezen őszön gátra veszem [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1801: eő Nga Hovason lévő Fűrész Malmánál töltöttem el a nyarot [Koronka MT; Told. 10 Balázs Gergely (36) zs vall.]. 1813: azon zsidók, akiknek Borsán magoknak fűrész malmok vagyon, a fűrészmalomhoz szükséges butukokat, vastagabb fűrészdeszákknak s más materialéknak való fenyődarabokat ... a borsai erdőt teljes jussal bíró lakosoktól veszik [Erdő III, 178-9 Mm határozata az erdők tilalomzár alá vétele dolgában]. 1846: Maga a Fűrész Malom egészen kő fallbol van építve ... A fűrészelő gépely egy olyan négy gerendákából alakított szekerem működik, amely 8 hengeretek magában foglaló ágyon jár, és a metzésre alkalmaztatott Tónkóközt hordozza ..., a szekér allya vagy ágya egészen bé deszkázva 3 henger persely hibázik. A gépely járma a most irt szekerem, és annak ágyán fel-s alá jár fenyő fábol alakított egy járom [Bács K; KmULev. 2. — L. még Erdő II, 34; GyHn 42].

Ha. 1790: Fűrész malmara [Magyaró MT; Mv-Lev. Vegyes 8]. 1819: A Jedi* Havasan ... Fűrész Malmat [KelM. — *Jeddhez (MT) tartozó].

fűrészmalombeli din joagár aczionat de apă; aus der Sägemühle. 1769: Paradj kőzöt le foljo Patakon lévő ... Fűrész malombali* része [A.-boldogasszonyfva U; SLt XLVIII. 9. — *Uo. alább még egyszer ez az alak].

fűrészmalom-esatorna fűrészmalom-árok; șant pentru joagăr aczionat de apă; Sägemühlgraben. 1842: az érdeklött kő-gátforma ... jelenleg az ajján általjába a vizet — mely az irt víz elágazás pontyanál lopja bé magát az igen felülegesen és tsak is szemszurásbol tett töltés alá bőven botsátya által ... a fűrész malom csatorna alatt

pedig merőbe patak modra omlik ki a' viz [Kv; KmULev. 2. László János mérnök kezével].

fűrészmalom-csináló. E szk-ban; în această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ mester fűrészmalom mester; meșter la joagăr; Sägemeister. 1579: Az 31 Júlly az Tout Czapp 4 loan vyte az fwrez Malom chenalo mestereket mert hvyata volt ő Naga adtam Tordayk az zekeresnek f. 1 [Kv; Szám. 1/XVIII. 29].

fűrészmalom-hely fűrészmalomtelek; teren pentru joagăr (minat) aczionat de apă; Sägemühlplatz. 1830: a' Görgényi Udvar hordatott volt a' Fűrész Malom hely körül Eszköz fákát [Born. G. XXIV. 1. Ant. Janko de Mikeháza (48)].

fűrészmalom-mester meșter la joagăr (minat, aczionat de apă); Sägemeister. 1652: Tombok Antal ... Fwrez malo(m) mester [Hévszamos K; GyU 110].

fűrész-masina. Csak e szk-ban; numai în această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: favágó ~ favágógép; mașină de tăiat lemne; Holz-sägemaschine. 1837: A Fás Kamrában vagyis Szinben ... Egy fa vágo Fűrész Machina [F. szuk K; SLt Vegyes perir.].

fűrészmester fűrészmalommester; meșter la joagăr (minat/aczionat) de apă; Sägemeister. 1632: Radule Czinczi ... Furez mester [Sebes F; UC 14/38 Urb. 25]. 1637: Raduly Iugoran ... Fwrezmester adott (!) nem add (!) [F. porumbák F; UC 13/38 Urb. 25] | Many Gsurgs ... Fűrész mester. Thoder Fűrésztrarul ... Fűrész mester ezis [Sebes F; Urb. 513]. 1640: Tombok Antal ... Fwrez Mester [Hévszamos K; GyU 58]. 1680: Rováczkos töke hajto kereke ezen Fűrésznek az Fűrész Mester relatioja szerint kopat renovatit kíván [A. porumbák F; Ált Inv. 38]. 1681: Ambrus Ferenc Ambrus Márton Ambrus András Sok János Ezek négyen fűrész mesterek, egyéb fizetések nincs az hadi menccsagné, azomban az vámban jutott deszkákban mindenkor harmadik részt veszik [CsVh 100]. 1710: adának es Conferál(na)k ... egy darab helyet fűrész-(ne)k, melyen eő kgme fűrésztt csenáltathasson, es tarthasson a menyi hely azon fűrészhez, fűrész Mester házához, gátyához s árkához töké hordásához kívántatik [Kászonfelsőfalu; BCs]. 1742: Fűrész Mestereknek 40 véka Törökbuza [Görgény MT; Born. I. f.]. 1816: A Roskányi Fűrész Mestérnek libellusa Számba vétetődvény ... 520 Deszkák(na)k fűrészlésért f 8 x 40 [Déva; Ks 102. — L. még Erdő II, 118].

fűrészmetező fűrészreszelő; pilă de ferestrău (pilă de ascuțit dinții ferestrăului); Sägefeile. 1850/1851: Két fűrészmetező és gör vágó [EMLt].

A 'fűrészvágó' jel-sel is számolhatni.

fűrészmetesző-ráspoly fűrészreszelő; pilă de ascuțit dinții ferăstrăului, pilă de ferăstrău; Sägefeile. 1740: Fűrész meczo Raspoly I [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32].

fűrészmusztika fűrészpor; rumeguș; Sägemehl. 1719: sem ős, sem semmiféle tavasz gabona nem lőtt ... A mig^a kaptak laboda maggal, galagonyával, vadrózsa gyümölcsivel, vadalmával ... nádgyükkérel, ... nyírfának fűrész musztikájával, magyoro és egyebb fának rügyeivel, törökbúza csugájával ... toldják földjék életeket [Cszs; SzO VII, 261. — *A követi utasítás jan. 24-én kelt].

fűrésznyító-vas kb. fűrészvágó ráspoly/reszelő; pilă de ferăstrău; Sägefeile. 1862: 1 darab fűrésznyító vas 30 [Kv; Ujf. 1].

fűrészráma (kézi)fűrészkeret; cadrul ferăstrăului; Sägerahmen. 1741: Egy fűrész ramá [Kv; TL. 90].

fűrész-szerszám kb. ácsszerszám; unealtă de dulgher; Zimmermannwerkzeug. 1621: Rewez Andreas ... Jeouen Feieruarrol Gubernator^a vram kwld-ue(n) Husztban Furez es egieb farago szersza(m)-mal ... attam nekik etelt Italt^b [Kv; Szám. 15b/XI. 41. — *Bethlen Gábor öccse, I. Bethlen István a fej. hadakozása idején Erdély kormányzója. ^bKöv. a fels.].

fűrésztekerő-kulcs fűrészbeállító szerszám; panna ferăstrăului; Sägeinstell-Werkzeug. 1758: Fűrész tekerő kolcs kettő [Laszó H; Ks 76. IX. 6]. 1774: Fűrész tekerő kolts 1 Vas kapats 4 [Roskány H; Ks 76. IX. 18].

fűrészτόke farönk; buștean; Holzklotz. 1746: krajnylk uram mind ezen fűrészhez kívántató tőkékét az fűrészhez, úgy a dévai udvar szükségire adminisztralando ölfákat is úgy disponálja és igyekezze adminisztraladni, hogy in Ianuario, Februario et cum exitu mensis Martii a completáló fűrészτόké az fűrészmalomnál, az ölfák pedig az dévai udvarban adminisztrálva legyenek [Déva; ErdO II, 34]. 1756: praestálnak ... Fűrész tőkét Nro 5 [Fazacsél H; Ks 101]. 1864: Tökés oly erdő lévén melyből régebb fűrész Tökék hordottak ki [Alfalu Cs; EHA, GyHn 21] | Kisbékás ... 2/3 része ős erdő melynek keleti részén álló fái fűrész tőkéknek deszka metszésre használhatók [Gyszim; GyHn 44].

fűrészvas 1. fűrészlap/penge; pinză de ferăstrău; Sägeblatt. 1693: Cítaltattam az It ... púnkóst nap taia — oka ezitatioznak az hogy egy fűrész vasamot hadtam volt az hazanal [Szentegyházsoláhfalu U; Törzs]. 1848: Toroczkoi fűrész vas 8 darab 8 rf [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

2. járompenge (a fűrészmalom fűrészkeretének fűrészpengéje); pinză de ferăstrău a joagărului (mínat/acționat) de apă; Sägeblatt im Sägegatter.

1677: Vagyon az fellyeb inventalt vas hámoron alól jó deszkás héjazat alatt nyolcz oszlopokon egy fűrész malom, melynek ... kupás jó viz kereke, hozzá való fűrész vasa, vas esztekéje, szegező vasa no. 2. és kaptsa szegezéével egygyütt meg vagynak [CsVh 54. — A teljesebb szöve. I. fűrészmalom al.]. 1718: A Sebesi Fűrész Vass el romlot, kgd Parancsollyan edgj Jo fűrész Vass felől [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

fürge vioi, sprinten; flink. 1790: A' Feleségem ... majd ki ugrött (!) a' bőriből örömebe, midön olvasta ... hogy Ngd ... szép furtsa, fürge fiut hozott a' Világra [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.].

fűrhang l. firhang

fűrj pitypalatty; Coturnix coturnix; prepeliță; Wachtel. 1852: kitsi Titi ... már egyedül jár, futkos mint a' fűrj, 's beszélget a' hogy tud [Kv; Pk 7].

Sz: Aesopus ~e. 1736: ugy vagyok én es klemekkel, mint az Aesopus fűrje a fiaival [Ohába F; Ap. 4 Apor Péter feleségéhez].

fűrjes 1. fűrjben bővelkedő; bogat in prepelițe; wachtelreich. Hn. 1677: Fűrjes völgy, az sülyei Patakon lévő Fejedelem hidgyan aloll [Medvés AF; EHA].

2. ~ kása fűrjhúsos kása; păsat cu carne de prepeliță; Brei mit Wachtelfleisch. 1670: adtam ... negy font Ris kasat, az Ketejet fél főztek fűrjes Kasanak it letünkkor [UTI].

? fűrjészecke fűrjecske; prepeliță mică; Wachtelchen. 1728: az Aszszony sajtal s Fűrjeszeckével valo kedveskedését alázatosan vettem [Darlac KK; Ap. gr. Haller János gr. Kálnoki Borbáláhov].

fűrjésző-háló fűrjfogó háló; plasă de prins prepelițe; Wachtelfangnetz. 1723: edgy foglyászo és más edgy fűrjésző halo [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. 1733: Edgj Fűrjésző halo Sziijával [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1753: Egy fűrjésző haló N [uo; i.h. 18].

fűr 1. hajfűr; șuviță de păr; Locke. 1708: Fűr a' hajban vagy gyapjában: Villus [PP]. 1767: Fűr a' hajban vagy gyapjában: Villus, Zotten in der Baum-Wolle, oder Haar-Zotten [PPB].

2. csapat, csoport; ceată; Gruppe | falka, se-reg; haită; Haufen, Trieb. 1708: Fűr; Fasciculus, Manipulus, Lacinia ein Bündelein eine Hand voll, Falke [PPB].

PP és PPB lat. 'fasciculus, manipulus' értelmezése főlrevezető, a 'lacinia' jelentése is a szónak csak ember- vagy állat-csoportra vonatkozta va vehető számitásba, tőbbi, Finály felsorolta jelentései kirekesztendők.

3. füzér, füzés, vög füzet; însirare (a mǎrgăritarelor); Schnur | vány fűrnyi/füzésnyi; de citeva

širaguri; von einigen Schnuren. 1723: Egy Csoport avagy fűrt koszoruban való jóféle gyöngy [Wass. Id. Vas Györgyné Nemes Mária hagy.].

A kifejezésben a szó fu-i és mennyiségre utaló minősítő jelzőként is felfogható.

fűrtha hajfűrt; šuviŕa de pār; Locke. 1800: mutatván ... ki huzott fűrt hajjárt láttam, és még mostanis a' tövin egy iznylig teczik a' szároz véér [Dés; DLt].

fűrtkoszorú hajkoszorú; costiŕa așezatã in jurul capului; Haarkranz. 1723: Egy Csoport avagy fűrt koszoruban való jóféle gyöngy [Wass. id. Vas Györgyné Nemes Mária hagy.].

fűrteske 1. hajtincs; buclıșoarã; Löckchen. 1811: a' haja mostani módi szerint el-vagyon vágva, és elől egy kis fűrteske: a' homlokára le-nyulik [DLt 151 nyomt. kl].

2. szőlőfűrteske; ciorchine de struguri; Träubchen. 1639: latom az egyik(ne)k az kezében vala egi kis firtecz(ke) ... s ragais megh az szemében [Mv; MvLt 291. 180b].

fűrtes-cserge (hosszú)bolyhos gyapjúpokróc; cer-gã scãmoașã; flauschiger Kotzen. 1845: Brassai fehér fűrtes cserge [Szűv; KLev. 15]. 1848: Brassai fehér fűrtes cserge [Szűv; KLev].

fűrtes-guba (hosszú)bolyhos posztóguba; suman flocos; flauschiger/langwilliger Flausch. 1822: Goldstein David ... némelykor fekete fűrtes Gubát is szokott viselni [DLt 625 nyomt. kl] | Kővár vidéki Törökfalvi származású Pokol János ... 36. esztendő Görög egyesült Religioju ... két poszto nadrágban és csizmában fekete fűrtes gubában* ... szökött meg [DLt 758 ua. — *A kl párhuzamos német szövegben; einer schwarzen zottigen Guba]. 1823: Szökött-el apró fűrtes szárközépig; érő gubába [DLt ua.]. 1829: Arbori István ... viselt nagy karimájú fekete kalapot, fejrő fűrtes gubát, lábravalót, es borju bőr csizmát [DLt 981 nyomt. kl].

fűst 1. fum; Rauch. 1573: Nagi fwsteot latot az Darochy Maioraba, Be futamot oda tãhat Immar harmada egh az kazal Zenanak meg kerwly az Mayort [Kv; Tjk III/8. 190]. 1584: Velmen Mihaj vallia, ... Hallek egikor ereős Ropogast, es nezny kezdek az vdwaron ... semmy fewsteot hertelen Nem lathek, hane(m) oza(n) egzsersmind Iowe kj a' langh az paytarol [Kv; Tjk 4/1. 207]. 1600: Zabo Istwan ... wallia ... latam azt hogj amely hazban Debreczeny Thamas az hadnagy ... volt zallason annak az belseo feleol valo zegelety feosteoleogh vala kyweol ... az Ablakon be tekintek tehat az kemenczeben semmy teoz ninchen hane valam holt eoeoegek volanak az kemenczeben, mind az atal az feoste valo kepest mingyarást be futek az pitwarbannis aminemeo teozeleo hely vagionys ott sem volt egy Zykra Zenys [Kv; Tjk VI/1. 451]. 1609: Mester Vram megh betege-

sult vala ... az Nagy fwst mia [Kv; Szám. 126/IV. 126]. 1679: Ezen szenelõ hely kűrtõjét az mellette levõ Nagi konyha kéményere hajtották által, es az fűst oda jár [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 66]. 1680: ezen haz(na)k felsõ padlását az fűst fogta ... also padlása földelést kíván [A.porumbák F; ÁLt Inv. 5]. 1755: (A) Majorház ... boronákra sokféle fákból párasztoson épített, mellynek fűste (!) Cserény alatt a' pitvarba szolgál, melly pitvar kerteléssel padolatott, az egész alkalmatosság pedig Szalmával fedett, melybe(n) Kura Tuon Sellér Majorokodik [Ludesd H; BK sub nr. 1020, Naláczai conscr.]. 1781: Lattam hogy Sz. Mártoni Szabo Sandor egy nagy revés de elő ágas bogos Cserefában be dugta a' fejét, es az Aszszu Leveles gyujtõ vala égyben, és a fűst a Fa tetejim mint a' Kéményzen gözõl vala ki [Csõka MT; Ks]. 1825: ha az ablak meg nyitattik, a' szél a' fűstõt abba bé veri [Mv; Told. 23]. 1850 k.: A' Papi házra a' kémény készült 1841e Juniusha, sok fűstõt nyeltem Házam népével míg el készült [Szucság K; RKAk 97]. 1852: a' falbeli kementze ... a' szobába fűstet bocsat [Dés; DLt 1248].

Szk: ~be megy a. kárba megy/vész. 1635: meg gondoluan azt Barrabas Georgy hogy szegeny legeny lev(en) költése fustbe ne menne [Csicsó Cs; Bál. 41]. 1853: midõn pedig ott tavaszforduló van, török buzám benne a' kőrülbe lakok és marhák által többnyire legázoltatik 's így költséges monkáztatásam mindannyiszor fűstbe megy [Kv; Pk 3]. — b. meghiusul. 1721: Tavalys 4. hét héjján ide Lakta(m) oda haza mind(en) dolgom fűstb(e) ment, az idenis látom ugj lészen [Szurdok Mm; TKI. Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1792 k.: minde(n) Nemesek(ne)k Törvényes mentészes szabadsága fűst(be) menni állittatthatnék [ÁLt UszLt Planum a' székely nemzet állapotár X. 80]. 1805: Mivel pedig a Verõs Kovacsí Tarsosag szegenyli maga mestersegit folytatni sot Csinalgataskor is inkab henyel mint se dolgoznek ennel fogva nem az elől járo hanem a szolga szabja a Törvent a Gazdanak a Birak negligentiaja a leg hasznosabb rendeléseket is fustbe fustbe* menni el nezi a Tarsasag pedig maga kárára õnként által magja meltan el lehet mondani, hogy magadtol vagyon romlásod szerencsétlen Tarsasag [Torockõsztygörgy TA; TLev. 9/41. Br. Thorockzoi Ioseff kezével — *Így kétszer] * ~ embésaten meg borsõszalmán/máglyán égetnék/põrkõlnék meg, a láng vetné fel. 1584: Volman Mihaly vallia, Ez Lakatosné egkor vgy feniegete megh Megh lad vgmond hogy olliat chelekeze(m) hogy eoreokke megh emelekezel rolla, Ez fenyegetes vtan valtigh fekwem vgmint ket eztendeigh es erre volt gyanosagom, Monta(m) Bozorkannak es hogy a' fwst emeztene megh ... De el twrte [Kv; Tjk IV/1. 261] * ~i megyen (a háznak) kb. megindul a tüzelés/az élet a házban. 1604: igr vegeztenek eõ kegek*. ... , hogy az kewlseo megh egett fel hagiõt haz helyeket vonasra ne vessek hanem mind addegh bekwel maraggon az megh házat eppit raita es fwsti megien [Kv; Tjk I/1. 465. — *A városi tanács tagjai] * a ~ megaluszik (a házban) kialszik a tűz (fel/pusz-

tán hagyják a házat). 1632: A falu törvénye pedig ez, hogy akar szabad ember, akar jobbágy ember házánál az füst megaluszik, harmadnapig vagy legtovább két hétig hogy nem szolgálnak róla a falu közli, a falura visszamarad azon falu nyila" [Udvarfva MT; Barabás, SzO 368. — "Ti. a telek után a közföldéből járó nyílföld] * ~re akasztja/köti ellátja a baját. 1603: Varga Istvan zolgaloia Ersebet vallia: Hallottam Nyreo Martontol hogy monta az eceon giermekenek hogy az Gergel Antalne hazához ne mennie(n) mert az fwstre akasztya fel | Tott Thamas leannia Anna ... vallia ... Hallottam az attiatol is hogy az leaniat megh feniegette hogy oda ne mennie(n), megh ne mondgia hogy eo zegette be az aytot, mert az fwstre keoty [Kv; Tjk VI/1. 642–3]. — L. még Rett E 132, 183 * ~té válik megfiúsul. 1806: igen sok nagy fontos okok ... az én inné való el távozásomat nem engedik mivel leg ottan a' ngod dolgai félbe szakadnak, és ha én nem nogatom füstté válnak [Mv; Ks 101. Thuroczy Károly kezével].

Sz: maga csindí magának ~öt maga okoz bajt önmagának. 1806: Midőn a' Panaszlo egyszer a' M(a)g(ist)(r)atust a' panaszlott praetensiojának ellátására onként meg bírálta egyezése által, és a' M(a)g(is)t(ratus határozása következtül magát le kötelezte, ugy láttya a' M(a)g(ist)ratust, hogy maga tsinált magának füstet itt arra nézve, hogy a' Praetendens a' Panaszlott ... a M(a)g(istra)tustol meg itél praetensioját kereshesse, s meg is velesse ... ajánlja, hogy kötelezése szerént elégttse ki [Torda; UszLt Com. Gub. 1753 u.].

2. (állati termékeket) tartósító füst; fum (din afumatoare de carne); (Tierprodukt) konservierender Rauch. 1595: füstre pedig megis húst és peczenyeket vötte(m) Biro W. hagyasabol p(ro) d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 140 ifj. Heltai Gáspár sz kezével].

Szk: ~re hányat/ítélet füstöléssel való tartósítás céljából füstre rakat; a expune/pune la fum; räuchern lassen. 1679/1681: a mely ökör nyelvek jut(na)k vámban" azokat füstre hanyassa és a vár szükségere tarcza [Vh; VhU 673. — "Vásári vámban]. 1808: Egy Vén Bihaly Tehénn ... hogy káré nem vallyást, meg nyuzatot, és füstre tétett [Dédács H; Ks 109. Vegyes ir.]. 1853: az ide szánt szallonnát nehogy füstre tétesd mert itt nem szeretik füstösön [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * ~re való pecsenye füstölmi való pecsenye. 1621: Veottem fustre valo peczenjet lib. 28 tt f —/42 [Kv; Szám. 196].

Régebben Erdélyben, de másutt is az ázalékot, diaszófosajtot, sonkát, szallonnát és a disznó más részeit a kénytelen házak füst-padlásán füstölték. A szerk. gyermekkorában még városi környezetben, Désen is, a Nagytetőn akkor még álló egyik régi ház füstpadlására vitte a diaszófoszóló származó, füstölőre szánt termékeket. A padlásan, a régi szikratógók átalakításával keletkezett külön füstölő csokor már a füstölő alkalmatosságának fejlettebb formáját képviselik [L. erre: MNépr^o I, 148]. A különlegesen e célra szerkesztett füstölő kamrák, ill. bódék már legtöbbször nemcsak a háziak, hanem — szíveségi alapon v. üzletszerűen — a szomszédság vagy távolabbi környék ilyen irányú igényeinek kielégítése céljából keletkezett, jóval későbbi képződmények. — Az ÉrtSz füst 1.a alatti értelmezése a modern füstölőalkalmatosságban gerjesztett füstre vonatkozik.

3. kb. házas telek; parcella/lot cu casă; Grundstück mit Haus | ház; casă; Haus. 1573: Nireo Kalman filstich Leorinch Azt valliak hogy 1570 Eztendeobe Mikor Birak volnanak, Bwday Georgy hitta volt eleykbe feierwary Imrehet adoszagert ..., ez lut ezekbe hogy feierwary Imre feiedelem lewelet Mwtogatia volt es azt Monta hogy En Debrece ny vagiok fwstemon ott vagion, ha kinek my dolga velem Meg talál otth, Ihon az feiedelem lewele [Kv; Tjk III/3. 296]. 1586: veóttek és kgmek eleo az vam dolgat melliet most Gialuban az Gubernator Regy zabadsagunk zerent megh engedet, De myert hogy Nem keweseb Múnkawal gondwiselessel tartatnak megh a' zabadsagok amenywel azt megh Nyerik, Azert ennek vthanna oly zemelinek Czedulat a' vamrol nem Adnak, Akinek ez városban fwsty, es haza eoreokseg ninchen, Ha kinek pedig fwsti leyend, Akar Gaddogh, Akar zegheny rend legien, mindeneknek Cedulat Aggyanak, De az Notarius megh eskwttebse hogy a' Cedulawal ideghen ember marhayat semmy zyn alat nem zabadittia hanem tiztan eel velle [Kv; i.h. I/1. 23–4]. 1650: az nil földeket senkinek el adni vagi penzen meg uenni nem Engedwnk mert falu futosó nilaj másik ratioja az hogy az az ben ualo Eöröksegi puztan uagion sem haz sem fwst rajta ninczien es mind falu közli s mind crzagi közli ualo szolgalat rolla deficiant es Jgi puztara nilat birni senkinek nem Engedwnk hanem meltan falunak keuanhattiuk [UszT 8/64. 72a]. 1682: Vagion nékem fúsztómb, keressen s megh felelek" [Várfva TA; Borb. — "Felclet egy föld szántására vonatkozó tiltásra]. 1711: affele vagus fali közt fústi nékült való vagus molnárok ... vévén eszkeben a rájok imminea-lando terhet kevés vámacskájával semmit nem gondolván, bizony elébb áll (így) [Usz; SzO VII, 165]. 1787: valakinek Csomortánba bár belső jószágá legyen is, de ha füst nincs rajta s szolgáló fél az falu közli a jószágról, azon tilalmas erdőben erdőlni nem szabad ... Itéttett [Várdótfva Cs; RSzF 209]. — E jel-re l. Úriszék 1009.

Szk: ~je után árul háztulajdonosi jogon árul. 1799: én az én füstöm után a' Falusiak Sokadalma idején árultam, de az uraság részere edgyszeris nem [Makfva MT; DLev. 5] * ~re adózik. 1744: Még ennek előtte in Anno 1740 kezdetett a kösseg között hogy füstre adozzanak, De ugyan csak mind eddig bé jártak a Connumeratiora [Bölon Hsz; INyR 33] * ~re oszt (közföldet) házak szerint oszt. 1786: A Verő-fő nevű erdőt mikor felosztok azt is Jóság után füstre' osztok bizonynal tudom ezt is [Berekeresztúr MT; Bet. 6. Mich. Kósa sen. 57 szb] * ~re veti fel az adót házak szerint veti fel az adót. 1744: Több két Esztendeinél miolta a kösseg beszéli, hogy nem ugy lőzen az Adozás, mint eddig, hogy csak az Erőse adgya az Adot, hanem füstre vettyük fel egy aránt, hogy a Szegényeis annyit adgyon mint a Tehetősse [Bölon Hsz; INyR. Török István (50) pp kezével] * ~ után osztlik házak szerint osztlik. XIX. sz. e. f. :Ezen Kaszáló is minden Esztendőben füstök után oszolván Szomszédjai változnak [SL].

4. illetőségi hely; localitate de apartenență; Zuständigkeitsort. Szki: ~in keres az alperes faluja bírósága előtt indít keresetet/(ott) perel^a; a înainta acțiune la judecătoria (rurală sau urbană) proprie; vor/bei (eigenem) Dorfs- od. Stadtgericht Klage erheben. 1570: bachy gérgh prokatora Thwdomant teot, Es azt Montha Josa deakne ellen hogy ha Meltatlan es Ne(m) Jgazan chelekedet, Byraia vagion Koloswarat keresesh fwstin es elegh Theorwent al neky rola ... Azert eo K^b Ide Be bochatta eoket perleny az my dolgok egy Mas ellen vagion [Kv; T]k III/2. 108. — *E jel-re 1. Úriszék 1009. ^bOlv.: őkegyelme, ti. a kv-i bíról] * ~in keres(hat) (saját) falusi v. városi bírósága előtt indíthat keresetet; putind înainta acțiune la judecătoria (rurală sau urbană) proprie; vor/bei (eigenem) Dorfs- od. Stadtgericht Klage erheben können. 1592: Lázlo Matthias, Janos kiraliok, Es Somliay Bathory Istwan voida lewelej, hogy az eo Birodalmokban walahol vamok vadnak, Senki Coloswariakon vamoth ne vehessen, Se Arestalhasson, hanem Coloswary Biro eleibe iowen, fwstin kereshesse a' Coloswary Embert [Kv; DiósyInd. 53, 58]. 1649: Swteo Istua(n) Farago Andrasne Aszonyom Jobbagya ki hozatua(n) magát^a ... mivel senki vadloja ninczien ... tovább ne(m) detinealliak hane(m) ki bocziattiak, ha kinek ez uta(n) mi praentensioia lesze(n), hozza megh tallia az Aszonyanal keresse fwstin erette [Kv; T]k XVIII/4. 371. — *Ti. a börtönből]. 1791: ha Goja Andrej hibázott volna, ötet itten a fűstýén kereszven bőséges elégtétel fog adatni [Topánfva TA; Ks 75. VII. 197]. 1820: Inonyitza Ita sem tagadhattya, hogy az Lovat a Csolnokosi Embertől Csolnokosi Sámuel Urnak el nem vette volna határozatott, hogy azon Potentiáért 12 Mfrokra büntettessék, és a Csolnokosi Embert keresse a maga fűstýén [F.szálláspatak H; JF 36. Prot. 3] * ~jére jön/megy (saját) falusi v. városi bíróságán perel; stă în judecată în fața propriei judecătoriai (rurale sau urbane); bei (eigenem) Dorfs- od. Stadtgericht einen Prozeß führen. 1579: Biro ura(m) kerie be ados lewelet Kis Imrehnek, Es a' zere(n)t tegie(n) eleget Az pöresnek Es ha my dolga vagio(n) a' Bechy emberrel, eols menyne(n) fwstyre es erye(n) veget benne [Kv; Tan]k V/3. 201a]. 1592: Layos kiraly 'lewele, hogy Senki a' Coloswary Embert, vagy marhaiath, Ne tarthassa, Ne tilthassa semmi módon megh, ez Birodalomban, hanem ide fwstire Jwíeón, s teöwrwenniel keresse [Kv; DiósyInd 30].

fűstfogó 1. szikrafogó; parascinte; Funkenfänger, Rauchfang/mantel. 1632: Harmadik ház ... a' fwst fogora nilik egy fél szer festett Ayto N 1 [Komána F; UC 14/38. 122]. 1812: egy Deszka Fogas a Fűst Fogora szezerve Rf 1 [Mv; Mv-Lev. Szürtei József hagy. 3]. 1823: egy jó sütő kementze jó sövény fűst fogoval [Majos MT; Told. 35]. 1832: Egy jó Sütő Kementze, felette tapazos sövény fűst foga [Mezősztmárton K; Told. 42].

2. ' ? ' 1722: Vagyon ebben a sütő Házben Téglá rész szerént, részszerént kő rakás között valo

Töltésen égymás mellet égy kissebb más nagyobb földből rakott Sütő kementzék (így!) ... mind kettőnek pedig Szája előtt égy égy közönséges kállyhábol rakott tűzellő kementze, avagy fűst fogó vagyon, mindeniket égy égy erős sing vasak tartják [Szászfenes K; BKt Mikes conscr.].

fűstfogó-cserény sövény-szikrafogó; parascinte! din mărăcini; geflochtener Funkenfänger/Rauchmantel. 1836: A' Konyha: vagyon fűst fogó cserénye, alatta egy jó sütő kementze [Majos MT; Told. 35].

? fűstfogó-ház ? szikrafogó cserény; parascinte! din impletură de nuiele; Rauchfang-/Funkenfänger-Flechtwerk. 1736: egy fűst foga Ház ... felett nyulik Magossan, két kő kémény, de edgyik kéményének Sipja töb(en) le törött, és Széllyel hullott [CU].

fűstfogó-hely szikrafogó; parascinte!; Rauchfang-/Funkenfänger. 1772: a Pitvarban Téglágbol rakott kiseded sütő kementze vagyon. Azon fellyfil Boronakbol rakott Fűst foga hely, kéménye nintsen, hanem az Fűst a Fedél alatt enyészlik el [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.].

fűstfogó-üreg szikrafogó; parascinte!; Funkenfänger. 1807: Kéménye nintsen ... e' helyett az úgy nevezett Fűst fogó üreg [Lompérd K; BfR Néhai id. Bánffy György conscr.].

fűstház ' ? ' 1625: az Asztalosok ... Egy hárs fa aítot csináltak az fűstházra f — /50 [Kv; Szám. XXVII. 23]. 1629: Az szombatfalvi^a majorban Vagyon két szoba egy fedél alatt, egyikben ludakat tojtat az tyukászné, másikban maga lakik, harmadik fűst ház, közbe borjakat tartanak benne, mind háromnak paraszt zárotlan ajtaja [Szu; SzO VI, 102—3 Székelytámadt vár lelt. — *A Hacsek-féle térképen (1880) még a város szomszédságában lévő település, azóta a városba olvadt]. 1637/1639: Az Hatso hazban ... Az fűst haztol fogua az ablagik vagyon egy hoszu Bechy karpit [Kv; RDL I. 111]. 1651: az pap hazan valo giontaros fogassok ... három fűsthaz aytaya [Kv; AsztC]k 66b]. 1695: találtunk egy fa házat, fűst házival egygyütt, kő kéménye lévén [Csz; CsVh 116]. 1745: a' kül fűtő kementzék(ne)k három fűst-házai [Maros-sztkirály AF; Told. 18]. 1760: ezen Session találatik egy ház közönséges fűst házával, és kitsind Kamarájával egygyütt [A.vólál Hsz; LLt]. 1773: az irrt oldal háztol egy kis bérlett ajtón a fűst hazba juttánk [Tekerőpatak Cs; LLt]. 1774: Szabó János ... szalma földél alat való Háza, fűst házal, Kamarával es szin Pinczével edgjütt [Kászon-Impér^a; JHb sub K I/29. — *Kászonimpérfa Cs]. 1842: A' pitvarbol nyillik égy simpla fenyő deszka ajto a fűstházba ... a' fűst házának van égy négy üveg tábláju kitsiny ablaka ép állapotba [Orakercslóra F; Tsb 51]. 1849: az első házból lehet feljárni a' kéményhez kő garaditsakan égy ajto van ottan melly nyillik a' fűst házba a' hol a'

kémény takarították [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1854: A Bogdán fele Udvar ház Kő fundamentumra jo tölgyfa talpokra épített, és szalmával befedve, ennek el osztása egy első ház mellette levő oldal házzal és ezzel össze köttetésbe levő sík-torral és kamrával, Fűstház, tornácz és hatulso ház [M.köblös SzD; Torma].

A HSzj a címszót — aligha helyesen — 'konyha' értelmezéssel szótározta.

fűstházacska ? kis füstölő helyiség; afumătoare mică; Rauchkammerchen. 1753: Ezen ... Pitvarban vagyon egy füst házotska melyre nyílik egy sóvény ajtó [Marossztkirály AF; Told. 18]. — L. még *fűstkamara* al.

fűstház-ajtó füstölőhelyiség ajtaja; ușa afumătoare; Rauchkammertür. 1657: az pap hazan valo giontaros fogassok ... három fűst haz aytaya [Kv; AsztCJk 66b]. 1852: egy fűstház Ajtóhoz 2 uj kéglit 2 pántot tsináltam és a foráibert bénítottam 1 Rf. 30 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosmester számlája].

? **fűstkamara** ? füstölőkamra; cămară de afumat alimente; Rauchkammer. 1783: Az két Ház között vagyon egy kis Füst Házacska vagy Kamara [Mocs K; JHbK XXXI/1].

fűstkert vmely település szélső telkeinek fenékén lévő határkert-rész; parte din grădina de hotar situată la capătul intravilnelor marginale ale unei așezări; Teil des am Ende der äußeren Grundstücke einer Siedlung liegenden Flurgartens. 1787: A tanorok kapuk nyílásánál és sorkánál valo fűst-keretek eképpen következnek. Aki a faluban belül lakik, vagy egy malackája vagy vetése az határon vagyon: tartozik kertet tenni; s olyan gondviselése legyen reája, hogy ha a kertin vagy marha, vagy serés kimégyen, mind a kárt, mind a büntetést ő fogja megadni [Oroszfalu Hsz; RSzF 146].

A közlőnek egy kissé bizonytalanabb értelmezése ez: 'az egy háztartásra eső határkert-rész' [i.h. 323].

fűst-kibocsátó fűstkivezető; pentru evacuarea fumului; Rauchausgangs-/ausführungs-. 1847: Vagyon ezen szobában téglából készült tűzhelyre felrakva, egy paraszt kályhából készült kementze ... Szabad Szájjal és Cserébből lévő Füst ki bocsátó kéményetskével [Km; KmLev. 2].

fűstöl 1. a scoate fum; rauchen. 1573: Kata egi arna lean azt valia hagi eo ... Latta onnat hagi Nagi szokaiq fwsteoleg volt az zena az Darochy Maioraba addeg fwsteol hogy vegre fely lobban oztan az chwrys meg gywlt de Nem twgia ky myat leot [Kv; T]jk III/3. 190]. 1765: a ház fűstöl vala es hallok hogy ezt mondá ..., a há veszett volna el az a Halmágyi hogy illjen fűstös hazat épített [Kovássza Hsz; DobLev. II/383. 14a].

2. füstöléssel tartósít; a afuma; (an)räuchern 1627: vasarolta(m) ... Fusteolnj valo peczenjet lib. 68 ... f.1./2 [Kv; Szám. 15b/IX. 189–90].

3. füstbe borít, feléget; a acoperi cu fum, a incendia; abbrennen, einäschern. 1619: Mit kedvez őnagsága vagy egy orszag egynéhány embernek Jenőbe*, hogy egész Erdélyt fűstöljék, rabolják el érette [BTN 222. — *A török követelte végvárra, Jenőre von. célzás].

4. füstöléssel kinez; a chinui cu fum/afumare; mit Rauch quälen. 1597: zolgaiaih ... megh kötezte es fwstelte, es hogy Kgteket kouete(m), eperyet domeklet (?) volna be az zolgaia zajaba [UszT 12/28]. 1757: midőn Burján Akimnak Feleseget az Executorok fűstöltek volna ... az Executorak fűstelték, Mely Fűstelesre az Ura ... Monda mit Csináltak miért fűsteliték a feleségemet en nem vagyok ados meg haraguván az executorak mentenek más hazhoz [Marokháza K; Ks 5. IX. 4].

5. gőzölög, párállik; a scoate aburi; dampfen, dunsten. 1757: En Soha Sem tudam hogj Szaragatták volna ő Nga meg vizesült gabonáját hanem a' Szerint Asztagb(an) rakták és a' miatt fűstöltek a' Gabonák Asztagul [Marossztkirály AF; Told. 29].

fűstölés 1. afumare; Rauchen. 1597: Az fa aghat latta(m) hogy nehűl aszű, de masuttis latom hogy ugy uagio(n), de azt en ne(m) tudo(m) hogy ha az fwsteolesteol oszotte megh auagy ne(m) | Lattam az gyemeolschj aghat hogy aszű, de ne(m) tudom ha az fwsteoles miatt aszott megh Auagy ne(m) | fainak agait termeo fakat megh fysteltek, az fysteles mja m gh aztak [UszT 12/36–7, 124].

2. fűsttel való kinezás; chinuire cu fum; Quälen mit Rauch. 1755: midőn Burján Akimnak Feleseget az Executorok fűstöltek ... Mely Fűstelesre az Ura ... Monda mit Csináltak miért fűsteliték a feleségemet [Marokháza K; Ks 5. IX. 4].

3. kb. fűsteresztes; producere de fum; Rauchlassen. 1780/1804: Valamely Bányáknak egymás közt aemulatiojok esik ha ilyen helyen a' Bányászok közt valami Insolentiaik patratumok történnének, vgy mint: Bánya rontás, fűstölés, hajigálás, vizele valo öntés, 's a' többi effele praejudicosus akár mi névvel nevezendő Excessusok, ... flor. 12 büntetessenek 's a' melly káratot tettek meg fizessék [Torockó; TLev. 8].

fűstölés 2. scoatere de fum, fumare; Rauchen. 1762: azon I. Ö Kegyelme széna fővéből ki harapozot tűzet és nem más ... látták és nézték mig éppen által hatot a hegyen s tetőn, az holottis mindgyárt érte az A Vr szénáját ... ugyan ekkor fűstölésé azon szénának lattzott ... azon tűz miatt kellett az A Vr szénájának el égni, és nem más miatt [Torda; T]jk V. 103].

fűstölő 1. fumegető; rauchend, qualmend. 1753: Orsolya Markos Benedeknek hity vtan ezt valia, hogy egczer fekethe kathy hoz ez vallonak zomzedia hazatol egy fwstölgeo zwoezet, es ez vallo eleot Altal vize az vczan, zallasara, Azonnapi ez vallonak gyermeke Meg Betegwl, Annak vta(n)a Megis hal, gyanakodot Kathohoz Ebbeol hogy eo

vezette volna meg gyermekét [Kv; T]k III/3. 86d].

2. 1678/1683: tűzben langban füstelgő edes hazak fele sok sep Magyar es Nemet haddal fordulank [Ks. Kornis Gáspár kezével].

füstölgőcske füstölőcske; vas de afumat; Rauch-fäßchen. 1733: Uj Fedőtske 5 mazos tserép tálatska 5 ... Talatska 2. Cserép füstölőtske 1 [Marosztkirály AF; Told. 2].

füstölő I. mn 1. care serveşte la afumat, utilizat pentru afumare; Räucher-. Szk: ~ lăbos '? 1748: Vas Edények ... Egy Tűzvono 1 ... Egy füstölő jukatos lábos 1 [Szászkerked*; LLt. — *Később: Mezberked K] * tömjénező ~ réz réztömjénező. 1807: Fejér fenyő Deszka pipa tarto az oldalán temjénező füstölő réz [Körtvélyfája MT; LLt] * vas ~ kompaktor '?' 1801: Egy Vas füstelo Compactor [Mv; MvLev.].

2. ~ árnyékszék-forma '?' 1788: Egy fedeles gyalog árnyékszék ... Egy füstölő árnyékszék forma ... Egy négy lábú gyalog árnyék szék [Mv; TSb 47].

II. fn. 1. füstölő szer; esență/mirodenii de afumat; Räuchermittel. 1825: Mikor a' kömény virágozik aztis szedjenek 's a' Felesége gyurja bé viznek: kömény magvatis felesen szedjenek. Fenyő Magvat és gyalog fenyő gyokeret is füstölőnek ... Gyöngy virágotis felesen szedjenek [Kv; IB. Korda Anna kezével].

2. vmilyen füstölő eszköz; uneltă pentru scoatere de fum; Räuchergerät. 1733: Egj füstellő az szegen [Hacacsél H; JHb Jósika Zsigmond udvarházában]. 1758: Egy Füstelő nyel nélkül [Nsz; TSb 21]. 1806: Három Füstelő [Bodola Hsz; BLt].

Valamelyes valószínűséggel a méhcsaládok kifüstöléséhez, ill. füstöléssel való cipusztításához használt eszköze gondolhatni.

füstölőj fumegă; rauchen. 1573: Kata egi arua lean azt vallia hogi eo ... Latta onnat hogi Nagi szokaig fwsteoleg volt az zena az Darochy Maioraba addeg fwsteol hogy vegre fely lobban oztan az chwrys meg gywlt de Nem twgia ky myat leot [Kv; T]k III/3. 190]. 1597: Fazekas Boldisar zolgaiaual kenettem be Agiaggal az also hazban valo kementzet mert fwsteolegot, fizettem teole f. d 12 [Kv; Szám. 7/XII. 26 Filisth Lőrinc sp kezével]. 1600: Zabo Istwan ... vallia ... latam azt hogy amely hazban Debreczeny Thamas az hadnagy ... volt zallason annak az belseo feleol valo zegelety feosteoleogh vala kyweol [Kv; T]k VI/1. 451]. 1779: lássuk, hogy az erdő füstölőgni és égni kezd, melyet mihielyt észre vett Szántó István Uram ... elfutamodott tőstént és csengettetett [Egerpatak Hsz; HSz]P „Nagyborosnyói születésű Providus Bodo András” (19) vall.]. 1807: Az Hunyad vármegyei Pő Ispán G. Bethlen László Ur 6ta 8bris celebrált Instellatiojának híret ma küldötte meg Pál Bátsi — Nagy tzeremoniával ment végbe ... 10 konyha füstölőgött,

tűzijáték, Bál, minden volt, úgy hogy 50 vagy 60 ezer forintba került ez a vonítás [Dés; Ks Kornis Mihály naplója 264].

füstölt füstöléssel tartóstitott; afumat; geräuchert. Szk: ~ disznóhús. 1681: Belső Sáfár ház ... Vagyon itt ... Ez idei Diszno Láb promisc(ue) ... Ez idei fustolt, aszalt diszno hus libr 8 [Vh; VhU 562—3] * ~ hús. 1585: Jöwe Lypparol egy czhyauz ... kezytette(m) vaczhorat Nekyll hozat(m) az varos kohnyaiarol fwstölt hust d. 9 [Kv; Szám. 3/XXII. 70]. 1595: megis únak az füstelt hust főképpen az Meleg Nyarban [Kv; i.h. 6/XVIIa 142 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * ~ hús-pecsenye. 1585: 11 Ja: B. Vram Jndüla el feierwarra az wyeztendw Aiandokaual wittem az vtra Jnnet hazol füstölt hús pechenieket ... d. 32. 2. szoldort ... d. 26. fel Boriút, beliwel labaywal Egietembe(n) ... d. 50 ... 1/4 font bechy safrant f. 2 d. — [Kv; i.h. 3/XVIII. 17a. Gellien Imre sp kezével] * ~ lúd. 1741: Odal 4 hoszszu petsenye 1, Nyula 2 Füstölt Lud 3 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10] * ~ pecsenye. 1587: 25 feb: ... Az Vtra vittwnk, Bort — /39 egi eitel echiuet —/6 fwsteolt pecheniet es horiw hwst —/26 [Kv; Szám. 3/XXX. 10. Seres Imre sp kezével]. 1621: Pollekanak 10. font füstelt peczeniet veotte(m) f —/10 [Kv; Szám. 15b/X. 28] * ~ sálpecsenye. 1625: egy jo Fenyo Boronából épült Ház ... Kett sal fwsteolt peczeniet lib: 25 ... d 75 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 244].

? **füstörék** füstfelhő/gomolyag; nor de fum; Qualm. 1762: látatott két helyen az A. széna fűvb(en) az hegyek felett, vastag fekete füstörék (!) fel tekeredise [Torda; T]k V. 168].

füstös 1. afumat, innegrit de fum; verraucht. 1715: egy régi Füstös Pohár Szék vas Sarkocskakon forgo ajtoja [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. 1732: ezen major háznak is van az oldalában egy kamarácska ... találtunk benne egj régi füstös pohár széket [Kóród KK; Ks 12. I]. 1736: két hitvan füstös szakadozott lantorna ablak [HSz] lantorna-ablak al.]. 1760: egy Négy Szegeletű régi Suppal meg fedett Ház ... ezen fedél alatt vagyon ... egy füstös padlásu falai dőlő formálag álló ház [Kissáros KK; SLt PQ. 10]. 1761: Ezen Házbol ... füstös csere' Ajto lábak között ... Ajton járnak bé a Léányok házáb(a) [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 43]. 1816: A' ... Gyümölcstös Kertbe' találatik egy rongyos füstös aszaló földbe ásva, Deszka fedél alatt [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/7]. 1825: egy jo Fenyo Boronából épült Ház ... régi avadag füstös Szalma fedele [Zágon Hsz; SzentkZs conscr. 278—9].

Szn. 1613: Czieke falu Füstos Lőrinczne Perpet Aszony [BLt 3]. 1619: Beczj Imreh Vram Feiede(m) adomanjabol biria uala Fwsteos Thamas | Fwsteos Janos [Szentmárton Cs; BLt 3]. 1622: Fwsteos Miklos [Csatószy Cs; BLt 3 Steph. Fwsteos (70) vall.]. 1640: Fwsteos Marton [Km; GyU 46]. 1831: Füstös Borbára Fejér Jánosné

[Dés; DLt 332. 6]. 1862: Füstös Juczi [Dés; RKAK II. 47]. 1875: Füstös Dani vinczellér [Dés; i.h. 173].

Hn. 1648: Füstös Tóvissén (sz) [Hídalmás K; EHA].

Szk: ~ *dohányozás*. 1674: Valaki a Praedicator Atyafiak között akar füstös akar porral való dohanyozása felől convincaltatik, nem penzel es egyeb mulctaval hane(m) tisztítul valo meg fosztatással avagy csak ideig valo depositioval büntettetik, a mint több Tractusokba(n) is e szerint concludaltanak [SzVJk 277].

2. füstölt; afumat; geräuchert. 1735: nyólc kereszt Csont tiz darab hosszú pecsénye, négy Nyúlakja (!) Négy odal pecsénye ezek a specificalt approlékok füstösök. Mostanában meg ölt kilenc szalonnak (így!) mindennemű aprolekaival együt [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. † †

Szk: ~ *hús*. 1796: Eladatott 13 Font Füstös hus [Déva, Ks 95] * ~ *kolbász*. 1830: külgyetekis néki valami frustukra valot, a' mely leg job lesz ha olyan jofele füstös kolbász lesz a' milyent papirosba takarhat [Kv; Pákei Krisztina férjéhez] * ~ *nyelv*. 1758: Egy Bornyura Rf. 3 ... Füstös nyelvekre Rf. 1 Kr. 12 [TL Teleki Ádám Költség Naplója 17a]. 1795: Fognak pedig a' Mészárszékéért Esztendei Arrendában ... Száz husz Rfot s 24 ~ huszon négy füstös Nyelvet adni [Déva; Ks 77. 25/17 1/4] * ~ *sajt*. 1635: saítot attak Pistös saítot kettöt [Kórispatok U; Pf]. 1825: a Czigántsa nevű Havas ... vagjon Beretzken* fellyül ... Esztendei Jövedelme ezen havasnak 22 Veder Turo és 3 Füstös Sajt [Szárzapatok Hsz; Szentkzs conscr. 356. — *Hsz] * ~ *sódar* 1753: füstös sodor kettő ... Diszno lábok nro 5 [Mezőzáh TA; Told. 18]. 1768: Sodor a Szalonnakon 20 Füstös Sodor 3 [Mezősztygyörgy K; Ks 23. XXIIb] * ~ *szalonna*. 1735: láttam hog két füstös szalonnát hoztanak az Urffi Samuel Ur(am) számára a maga Jozszágából [Kendilóna SzD; TKI].

3. füstölő, füstölős; care fumegă; ranchig. 1625: az koniha kemeniet fellieb kellet Rakatnunk, mert felette fusteös volt [Kv; Szám. 16/XXX. 23]. 1765: Zágoni Kata Aszszony ... bé hiva a maga lako házához és nekünk ennünk készitvén, a ház füstöl vala és hallok hogy ezt mondá ... , a há vezet volna el az Halmágyi hogy illjen füstös házat épített [Kovászna Hsz; DobLev. II/383. 14a Lenart Sigmond (30) lib. és Lengyel Mihály (23) col. vall.] — L. még RettE 85.

füstösen füstöltén, füstölve; afumat; geräuchert. 1853: az ide szánt szalonnát nehogy füstre tétesd, mert itt nem szeretik füstösen [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

füstősház füstház; cameră de fum; Rauchkammer. 1694: Ebben az hazba(n) va(gyo)n egy nyozolyacska labostol es egy sing vason allo zöld mazu kemenczeje es füstös hazais va(gyo)n, ... az ház oldalaban egy rosz Almarium is va(gyo)n, az pad-

mentuma Tegla az padlása fejeren menjezetes [Kóvár; JHb].

füstpénz (a jobbágy fizette) házadó; fumărit, dare pe ficcare coş de fum (plătit de iobagi); (vom Leibeigenen gezahltes) Rauchgeld. 1640: Az Ostor adoban mind(en) három esztendeobe ugy fizetnek mint Marhaia vagion ... eghaztol kit fwstpenznek hinak d. 25 ... Ket Tehenteol d. 2 ... Egy eoreg keobeol buzatol d. 2. Egy Zalonnatol d. 2. Az Ostor Ado ebbeol telik kj [Gyalu K; GyU 56]. 1640 k.: Füst-pénzt minden harmadik esztendőben minden háztol den. 25 szoktak adni, ha szintén semmije nincsen is, tartozik adni, kit az özvegyek is megadnak [uo.; EM XLV. 6].

füstszín szürkésfekete; fumurie, de culoarea fumului; rauchfarbig. 1823: Füst szín Iberok [LLt Csáky-per 601. L. 1].

füsttubák dohány; tutun; Tabak. 1736: Nem szíja vala akkor más sem az portúbakot, sem a füst tubakot, kivált gyermekkoromban, hanem kocsis, lovász, darabant, azok is ritkán, hanem az hajdúk és az fejedelem németjei s peczér s afféle [MetTr].

? füst-ürü '?' 1550: Michael tarka de Incel Jobagio ... fassus est sic. hog' w gyermeksegle-twl mynd aszt twg'a az belesen* Inneth soha monostoryak^b nem byrtanak hanem walkay tamas vötht Cyllarwl^c hawas Börth, es eo yo Adotth walkaj Istwannakys fysth örwt rola [Incel/Damos K; MNy XXIV, 358. — *Olv.: Bélesen; értsd Béles havasán. ^bM.gyerőmonostor (K) lakosai. ^cUgyanabban a vallatól levélben többször is *Cylla mezd* alakban is] | Demetrius Molnar de Incel Jobagio ... fassus est ... Tarka Myhal ... aszt beszélötte hog' fysth örwt ada walkora az gazdaya penyg tagatta [uo.; i.h.].

Mint hogy az a vallatólévl (inquisitoria), amelyből a fenti kijezések valók, legeltetéssel kapcsolatos vallomásokot foglal magába, a címszövegi olvasattal számolva, némi valószínűséggel *füst-ró*, azaz jö-telekről természetben adott ürü-, azaz juh-szolgáltatásra gondolhatni. — E szolgáltatásnémet a szerk. a kalotaszegi jbszolgáltatások között nem találja; onnan csak *füstpénz* és a *füstszab* szolgáltatásnémet ismeretes [EM XLV, 6; ETF 114. 8; NNy 440].

füstszab (jobbágyi) zabszolgáltatás; obligatie în ovăz a iobagilor; (leibeigene) Haferabgabe. 1585: Volt mind egy Summaban az elmult tazazon az varosnak zab vetese cub: 81. Ezt el Arattatuk leott raita gel. 378 melieth mi kor el cheplettwk leott beleole az chepleo reznekwl 5 1/2 veka, cub: 145 (!). Ezen kiawl az harom olah falú* tartozik zabbal kitt regtwl fogwa(n) fwst zabnak hittanak cub. 25 [Kv; Szám. 3/XVI. 28. — *A. és F.füle, Asszonyfva TA]. 1683: (A jö-ok) tartoznak ... buza-, zabdézmmával, egy-egy tyúkkal s ezen kiawl, kit füstzabnak hinak hat ökrös emeber egy-egy köböllel*, az kinek feljebb vagy alább vagyon marhája, a szerint [EM XLV, 6. — *A köv. települések jö-szolgáltatása volt: Bh, Hodosfva, Kalota, Kelecel, Malomszeg és Székelyó]. 1715,

1720: Füstzabbal, Szent Mihály adajával, karácson tyúkjával és egyéb szolgálattal a tretinán és zab-détmán kívül mindenkben tartoznak [Nagykalota K; MNy XXXIX. 146]. 1792: Füst zabot adnak mindenik fejeről egy vekát [Bökény K; CU. Bánffy Sándor conscr.]. 1807: Ezen ... szolgáló ember ... tartozik adni ... két Véka Füst Zabot [Oroszfája K; BfN néhai id. Bánffy György conscr.]. — A szolgáltatásra nézve l. EM XLIV, 6; ETF 114. 8; NNY 440.

fűsű l. fésű

fűszag. Csak -szk-ban; numaif in această construcție; nur in dieser Wortkonstruktion: ~ van orrában érzi a fűszagot; a simți mirosul de iarbă; den Graseruch riechen. 1836: A juhok is csak fanyalognak s még mindig fű szag lévén orrukba csak predálják a jó takarmanyt [WLt].

fűszál fir de iarbă; Gräschén. 1812: itt teméntelen hernyo vagon, ugy anyira el Szaporodott hogy a fák miattok ki nem zód(ü)lhetnek mindjárt mihejt egy kitsit zöldül le eszik, a mezőn is minden fű Szál rakva van velle, a' marha minden harapásban hernyot harap [M.egregy Sz; JF V. Baczó László V. 19-én kelt lev.].

fűszer^{condiment}; Gewürz. 1843: a fűszereket mustba meg főzve melegeskénn be önteni a hordóba [KCsI 13 Kemény Dénes kezével]. 1850 k.: fűszerek, theák, czukkerek csokoládék [Pk 2].

fűszerárús fűszer/gyarmatáru-kereskedő; bácan, negustor de coloniale; Kolonialwarenhändler. 1841: ki jelentette fel a tkts Hadnagy vrnak deési fűszer árús Nms Mike Márton vr kantza tsikoja lába el törését ... ? [Dés; DLt 1541. 4a vk].

fűszeres ? fűszertartó; pentru condimente; Gewürz-. 1846: Egy fűszeres párna [Dés; Berz. 20].

fűszerszám fűszer; condiment; Gewürz. 1570 k.: tartozik az új mester, az nagy ebéden nyolcvan hat <fon>t hússal mind a pecsenyével együtt, nyolc <tyu>kkal, két malaccal, két lúddal együtt; fűszerszámmal együtt megkészítse tisztessége<sen> [Dés; DFaz. 8]. 1579: Sombory Demeter ő Naga külthe wolt Jde ... vasarlott ... fw zermamot es egyet mast ... adek eg Jo Izakot kybe az fw zermamot chenaltak [Kv; Szám. 1/XVIII. 8-9]. 1590: B vram Akar; Lorincz Zeyffner Lorincz Venterer vizik Az fyw zer zamat Tordayg 6 Loayre (!) f. 1 d. 50 [Kv; i.h. 4/XV. 22]. 1595: 27. July ... Istuan Deakot Wrúnk ő fge komornyikja Deakyt és borsoloit fűszerszámostol vitte Thordara 6 loual Boldi György ... f 1 d 50 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 86 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1620: Feű (!) szerszámrul ... Egy font Beczi Soffrantul f - /20 Egy font Erdeli Saffrantul f - /8 ... Egy Masa fa hejtul 1/50 [Kv; KvLt II. 69 VectTr 12]. 1674: Az rend szerint való fű szerszámból

Az borsolonak adtam ez szerint Die 1 Mens(is) Aprilis Borsot Husz fontot libr 20 Gyömbért Tiz fontot libr 10 Szekfűtet egy fontot libr. 1 Szerecsen dio Uiragot 1 fontot libr. 1 Fa hayat egy fontot libr. 1. Safrant két fontot libr. 2. Egy süveg Nadmézet [UtI]. 1722: Törvényes székem nincse(n), hogy abból bár csak fű szerszáma valot, és konjhácskámát tarthatnám [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1724: semmi fű szerszám nincsen sem nádmez, sem kavé, sem faolaj sem Citrom lev, egy szoval semmi fű szerszám nincsen [Nyújtód Hsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez] | Fő szerszám etc. a kik tavally annotaltattak most is az szerent levén erogatiojok, azért az árok is az szeren hagjatik, a mint tavaly annotaltatott Flor. 25 [Kv; TKI]. 1802: töltemet most ezen az héten egy átalag jo korodi bort fűszerszámokkal ürmesnek el készítve [Kóród KK; Ks 201 Kornis Gáspár lev.].

Szk: ~ vásárlani. 1585: 19 Aug: Jöwe Janos deak az Komornyik tarsa* fw zermam vasarlanly attunk 3 louat Tordayg Kuczys Györgyöt fzyette(m) d. 75 [Kv; Szám. 3/XXIII. 13. — *Ti. Pál deáknak].

Ha. 1673: fűszerszámát [AUt 231].

fűszerszámos 1. fűszertartó; pentru condimente; Gewürz- Szk: ~ iskátulya. 1797: Egy fűszerszámos Iskatulya Dr. 60 [DobLev. IV/775]. 1782: Kavénak valo ple iskatulja Két fű szerszamas iskatulja [Nalác H; CsS]. 1800: Egy bádog fűszerszámos Iskatula [LLt]. 1805: találtak ... Egy Fűszerszamos Iskutuját [Szamosfva K; BLt 9] * ~ láda. 1658: egy kys lada vagon feő szerszamos lada [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.] * ~ ládcska. 1774: egy Fű Szerszamos Ládátksa [Hczzütelke AF; Kath.] * ~ pikszis. 1730: ezüst Mú ... egy fűszerszámos Pixis [Kv; Ks 15. LVIII. 6] * ~ pléhskatulya. 1773: Fűszerszamos Pléh skatullya [Jobbágyfva MT/Nsz; Bál. 71]. 1817: egy fűszerszamos (!) pleh iskatullya [Mv; LLt].

2. fűszeres, fűszerezett; condimentat; gewürzt. 1711/XVIII. sz.: Fűszerszámos Leves [Kv; Fésűs-Cjk 16].

3. ~ ruha kb. illatszerez/illatosított zsebkendő; batistá inmiresmatá/parfumatá; parfumiertes Taschentuch. 1736: (Az ifjak) még elől nadrágjokban dugják a keszkenőjeket, hogy a virga virilis nagyobb quantitasunak tessék, akkor veszik ki, mikor az orrát kifujja vagy a száját megtörli a fűszerszámos ruhával [MetTrCs 463].

fűszerszám-reszelő fűszerreszelő; räznitor de condimente; Gewürzreibe. 1772: 1 Fő szerszám reszelő egy tojás évő kalánkával [Egeres K; Ks].

fűt 1. hevít; a încălzi tare, a încănge; (er)hitzen, wärmen. 1560: A fazakaknak a kemencheben valo berakasarol Előzör az kemenchet egy Nehany orayg fwteny kel [Nsz; MKsz 1896. 250-1]. 1652: Ezen Palotába(n) egy régi kívül fűjtő zöld mázos kemencze, mellette egy kis ház, kitől azon kemenczet fűjtik [Görgény MT; Törzs]. 1740: nem kívül fűjtik*, hanem belől [Kv; BfN Gyalui

csomó. — *Uo. többször így!]. 1761: (A kemence) kerekded vas kürtöje szolgál a nagy kéményben, melyben fűttenek és Sorkakon fordulo, vas kilintsű vas Ajtotskáján [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501]. 1774: az Uraság le vágot Nádgya pedig többnyire az Csürnél rothadot, nemellykor ugyan a Sütő Kementzésis fűtötték velle [Mocs K; Ks Conscr. 67].

Szk: ház ~ ni. 1621: Az Gub. eo N^a Zallasan valo hazak futeni veottem eo keme(ne)k hagiiasabol ... fel eol fat [Kv; Szám. 15b/IX. 98. — *Bethlen Gábor öccse, I. Bethlen István, a fej. hadakozása idején Erdély kormányzója] * kemence ~ ni. 1774: Keotelweroo Berecht (!) ... hozot oda Az kemenche fwtenj darab dezkat Zeoweny darabot es fat, egedwlis Be fwteotte az kemenchet Sylwa azalny [Kv; Tjk III/3. 339]. 1589: 27 Nouemb. Galfy zalasara az Kemence fywteny ket napra fyzette(m) f. — d. 18 [Kv; Szám. 4/VI. 81 Stenzely András kezével].

2. melegít; a încălzi; wärmen, warm machen. 1637: szidais Czokkane rongjos valagu kuruanak hogi mind eltig az haz eleöt fűtitek* kuruak az valagotokat: egik haz ki szar ugj mond az masik be niel [Mv; MvLt 290. 233a. — *Célzás a szenes-fazékon ülő-melegedő asszonyokra?]. 1638: Miklos Mellette(m) wl uala le uete az sariat es futi uala az szaratt egj kor mouda im minth Egete meg az Labomat [Mv; i.h. 291. 133a].

fűtermés 1. recoltá de finfiarbă; Grasernte. 1769: Minden Gabona vagy Fű természetkor már néhány Esztendőktől fogva villongóban volt, és edgyik rész is a másnak* békességes Esztendei Praescriptio nem engedett [MNY XXXVIII. 386. — *M.kályán (K) és a tőszomszédos Korpád lakosai]. 1784: közönséges fű termés idejébe(n) leszen 12. szekér széna, de mikor ugyan jó fű vagyon 16 szekér szénais terem [M.gorbó*; JHbK LIX/4. 38. — *Később: Csáki gorbó SzD].

2. fűhozam; productie de fin; Grasertrag. 1763: a' Mányika Iuon Ötse, egy darab kaszálonak a' fűtermését ... egy Bogátsi Rimer nevű Szásznak által adta ..., melyet kaszált is a' nevezett Szász harmad idén interesb(en) [Gálva KK; Mk V. VII/1. 31]

fűtermő unde crește iarbă; grasbringend. 1732: egj darab szena fű ... a bokor fel vőtte igen rozsz fű termő hely [M.sámsond MT; Berz. 5. 42. S. 59]. 1820: a fű termő hely ritkás, a Sarju természetű Rétünk olyan hogy az árviz szinte minden Esztendőben meg járja, ugy hogy a Sarjut 3.4. Esztendőbe alig tsinálhatunk égyszer [Bogártelke K; KmULt 2].

fűtés hevítés; încălzire, incingere; Heizung. 1600: Az Vyolau chinalt kemence feke fwttese-re veottem egj szekér fatt d. 92 [Kv; Szám. 9/XIII. 9 Daimakos Máté isp. m. kezével].

fűtő I. mn melegítő; încălzitor; wärment. 1813: A Palota tornattzába két bérlert Deszka pad

2. Ben a palotába Zöld kementze két házat fűtő 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalag Kata leit.]. 1839: Égy csőn fűtő négy Szegeletű paraszt kájha [Dés; DLt 87/1840]. — L. még belől-, elől- és kívülfűtő al.

II. fn kályha, tüzelő; sobă, cămin; Ofen, Herd. 1687: Uj keresztyé(n) czinalta Zöld mazos, Lapos kaljha: kemenczéje fűtő Nro 1 Keő Kemence Nro 1 [Bretteye H; VhU 588]. 1732: a Kementze ... ket fele rekesztetett, ugy hogy fűtőis, cserepesis | zöld mázas kájhából csipkesen szegeletes fűtővel egyfűt rakot kemence, het kölabakra egj singni magosságulag all [Nagyida K; Told. 11/70]. 1757: Kementzéje ... végiben lévő veres Kályhából álló Fűtővel [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. 1786: ezén házba kájhából csináltatott kemence és fűtő [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/18]. 1795: Zöld színű Kemetze Fűtővel 1 [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. 1803: A Pitvarban új tserény és Fűtő [M.palotka K; RLt]. 1807: A Fűtő mind széjjel van hasadva a fűtő szája alatt valo vas nints [Dés; DLt 44/1809]. 1814: vagyon a Cseled Házba ... egy Sövény kementze jo fűtővel együtt [Mezősályi MT; RLt Rettégi-kúria leír.]. 1824: (A) vincelléri Ház ... kementzéje paraszt és Fűtője cserep [Erdőszenyely MT; TSb 43]. 1851: A' Malom ... A' lakóház ajtoja félíg bérlert fenyő deszka ... van benne egy új zöld cserepes, zöld fűtőjével [Erdősztgyörgy; TSb 34].

Szk: ~ alja. 1758: Olaszos, Fűtő allya, mellynek felső részén Uraság czimerei vadnak épségben (en) több figurakkal edgyűtt két végin Lévo van plébából kő Lábakon álló tüzelő vas kemence [Déva; Ks 76. IX. 8] * öntött ~ vaskályha. 1861: a daniel vas fűtőhöz ... vas pléh kűrtő ... 4 fl. 80 xr ... a díszszobába az öntött fűtőhöz ... cső ... 5 fl 20 xr [Kv; Újf. 1].

Kszegen a legújabb időkig a főzőkészégként használt kemencével egybe rakva, külön a tüzelés célját szolgálja a fűtő. Ilyen egyszerűen bábonyi kemencefűtők az ETF 104. 29–31. és 42. képen láthatók.

Há. 1753: Fűtőkre [HSzj kemence-csipke és párkány al]. 1756: Fűtője [Branyicska H; JHb LXX/2. 27]. 1756 k.: fűtőjével [Déva; Ks 94. 24. 3]. 1757: Fűtőjével [Taploca Cs; Sándor conscr.]. 1761: fűtőjével [Pagocsa MT; JHbK LXVIII/1. 14]. | fűtőjével [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. 1763: fűtővel [Mezősámsond MT; Berz. 4. XIX/23]. 1772: Fűtő [Kv; BethlenKt Mikes conscr.] | Fűtő [Szászfenes K; i.h.] 1787: fűtő [Mv; MvLev. 2 Nagy György hagy.]. 1794: fűtő [Backamadaras MT; CsS]. 1798: fűtők [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. 1807: fűtője [Dés; B. 6 GyUFalvi Nagy Ferencz kezével] | fűtőtől [Körtvélyfája MT; LLt]. 1810: fűtője [Jedd MT; LLt]. 1813: fűtővel [Udvarfva MT; Told. 12]. 1816: Fűtővel [Kv; Born. IV. 14]. 1819: fűtő [M.köblös SzD; Torma 22]. 1825: fűtő [Dés; DLt 595]. 1842: Fűtő [Felfalu MT; DE 2].

fűtőajtó kályha- v. tüzelőajtó; uşa sobei; Ofentür. 1798/1827: égy rozsz vas fűttő ajtó [Kv; Pk 5].

fűtőcsinálás kályha- v. tüzelőjavítás; repararea sobei; Ofenbesserung/reparatur. 1788: az házón Sok reparatio kívántatott úgy mint: tapasztás, meszelés, fűtőtsinálás [Déva; Ks 75. VIIIb. 111].

fűtőeske tüzelőeske; sobiță; Herdchen. 1813: egy avatag kájha fűtőtskéivel [Udvarfva MT; Told. 42].

fűtőhely tüzelő/tűzhely; vatră, cămin; Herd, Feuerstätte. 1687: Vajda Hunyad vára ... Vagyo(n) ezen kapu között ... Kővül (!) fűtő, Sarga mázos, Lapos kályhas kemenczeje Nro 1 ... Kő Kéménye Nro 1 Fűjtő helyének deszka Tablas Ajtaja Nro 1 | Szám tarto Ház Szobája ... Kfi Labakon allo, kivul fűtő, zöld mazos ... kalyhas Kemenczeje Nro 1 Ehez Keő Kémény Nro 1 Fűtő helyének ... ajtoczkája, vas sarkas, hevederes Nro 1 [Vh; VhU 502, 508, 510, 521–2].

fűtőjű tüzelőjű; cu sobă; mit Herd. 1767: vagyon ... két üveg ablaku éj tångjér héjjával, téglából rakott tűzhelyre, parasztos veres kájhák-ból, fára rakot kementzēju és kis fűtőjű, nejj szegeletre faragott két vékony csere gerendájú, es fenyő fűrészes deszka padlásu Cseléd ház [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 502] | (Az udvarházban) ... Bétsi fűtőjű drága ajtoju házak [Szászvezsőd NK; JHbK LXVIII/1. 211].

fűtőkályha 1. (kályha)csempe; cahlä de sobă; (Ofen)kachel. 1795: Fűttő kályhákért 2 Rf 33 [Déva; Ks 95].

2. (vas)kályha; sobă de fier; (Eisen)ofen. 1841: A' 3 ik és 4.ik Szobát egy jó öntött vas fűttő kályha sippal melegitti, kettős vas ajtoval mely négy szegű kővön áll [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

fűtőkemence tüzelő(kemence); sobă de încălzit; Heizofen. 1756: Bóltos nagy ház, melyet ... melegitt ... egy cserép kályhából való fűttő kemenczé [Déva; Ks 92 I. 32]. 1797: Az Abrug bányai Fazakasnak két fűttő kemenczék csinyalásáért s azoknak fel rakásáért 20 Rfr. [Ks 108 Vegyes ir.]. 1817: A Felső Molnár Ház, ágosakra építetett, veszsözvel font oldalú, kivül belől tapasztos, és uj náddal fedetett, pitvarával edgyfűtt ... Kőből csinált fűttő kemenczėje, a mellette levő sűtő kemenczėjeivel edgyfűtt jo, és ép állapotban vadnak [Ördögösfüzes SzD; ÖrmMúz. Conscr. 8]. 1833: az hátulso házban is már meg avatkozott fűttő kementze kályháiból ... lehetvén egy alkalmas és jo moddal rakatott kementzét állítani [Dés; DLt 925].

fűtős tüzelőrészes; cu vatră de încălzit; mit Herdraum. Szk: ~ kályhakemence tüzelőrészes

csempe/cserépkemence. 1820 k: Vagyon még ezen Házban ... égy romladozott Fűttős kályha kementze is Téglával készűtt Tűz helyre rakva [Dés; RLt] * ~ kemence tüzelőrészes kemence. 1777: Udvarház ... Deszkas tornaczu Tornaczan és hosszu fojosen bé menvén, vagjon az nagy Audentiás ház melyben jo fűttős zöld mázu kajháju kemencze [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. 1724: Vagyon a' kivül fűttő kemenczére bejáró kemény alát egy ajtocska ... Vagyon egy fűttős mázas kemencze [Koronka MT; Told. 27. 29/12]. 1732: ezen háznak ... faragott kőből való tűz-heljre rakott, Sárگا, zöld és kék virágokkal szépen rajzolt fejér bokály unicornis czimeres csipkés, gombos káljhákból rakott fűttős kemenczėje [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1769: Ezen nagy Házakban levő két mázos, fűttős és az harmadik Házban levő egy nagy paraszt Kemenczék ... Hfr. 25 [Felőr SzD; Bet. 7 özv. Szalánczi Józsefné Boér Borbála lelt.]. * ~ tüzelőkemence. 1737: Az Úr háza felső végében ... levő fűttős tüzelő kementze paraszt Veres kájhák-ból három rend-béli szorittoval tsipkesen rakatott [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.].

fűtősön kb. fűtőrészes-tűl; cu vatră; mit Herdraum/Feuerung. 1736: Csinos kis tüzelő kemenczeje fűtősön Téglából meszszel rakott Tűzhely fundamentomon [CU]. 1737: az Aszszony Házában ... téglából rakott tűzhely fundamentumra fűtősön iényes veress kájhák-ból laposs rud vasra rakott szorittos csipkés és gombos tüzelő kementze [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.].

fűtőzik melegedik, melegsik; a se încălzii; sich wärmen. 1572: My wgymond az wthon Mezwunk wala Es Egy weolgyben tartank ott fyteozunk wala [Nyárszó K; KP 4 m. jb vall.] | Banffy Farkas wram zolgay Pap Janos es Beseney Janos ... Ezt wallak hogy my az hydegben Mewntwnk wala wgymond Az tewzhezoz Es Mykoron fentewznenk ... Zaydulas len Es oda Menenk [Zentelke K; KP]. 1595: monda(m) nekj, hogy chenallyon twzet s fwttéozzek [UzT 10/103]. 1607: Varga Birtala(n) ... Az fel labat teue feól twz helyre fwteozik wala [Mv; MvLt 291. 438b]. 1616: Tűdo(m) azt hogy Mateh Istva(n) Jeött be hozza fwteözny mikor Czyczyobol* haza Jeött [Cszs; Bál. 61. — *Csicsó Cs]. 1716: éj darabacska ideigh az tűznél fűtözött [Nagyida K; Told. 22]. 1763: ott egy tsutakban az ut mellett tűzet tézzen fűtözni midön ott járna 's fáznekk egy út mellett, egy haszontalan tökében tűzet talált tenni hogy fűttözze [Udvarfva MT; i.h. 44/15]. 1764: Lukáts Bukur indítá a veszekedést, a mikor is a Falut meg fenyegeté ilyen szoval: Tud meg Oltzeme hogy edgyik vegit a Falunak meg gyujtom es a más vegin fűttözöm [Oltzsem Hsz; Mk II. 2/65–6]. 1797: az Ház Gazdája, 's másokis sokan fordultanak meg a Házban, fűttözni, 's egyébert-is [Mv; Told. 42/1]. 1816: Midön ... a' nevezett Detentus a' Műhelybe fűttözni bé tért, szemlé-

teké nálla valamit, és ha igen mit ... ? [Déva; Ks 116 Vegyes ir. vk] | a' Mígs vradalom Latzi nevű kovatsa Mühellyébe füttözni bé tértem ... Ottan nem sokat mulattam, hanem azonnal hogy meg füttöztem, a Szöllöbe mentem [uo.; i.h.].

Sz. XVIII. sz. v.: Kőz mondás Szerént, a' Ki Közlebb áll a' Tűzhöz a Püttözik jobban [Küküllővár KK; Ks 110 Donáth János vall.].

füttet hevített; 'a incälzi; heizen lassen. 1585: Az Feyedelem kemenczheyet egy olahhal fwttete(m) fyzette(m) az Harmad nap neky d. 27 [Kv; Szám. 3/XXII. 78].

füttő 1. füttő.

füttögő, füttögtet 1. fityegő, fityegtet.

füttyerlés füttyszó; fluieráturá; Pfiff. 1773: aszt hallották hogy valakik egy masnak füttyerlés által egy másnak jelt adtanak a Strasaknak ot valo létekért | A strasak ottan Senkít sem lattanak, hanem tsak idegen füttyerléseket hallottanak [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] | tsak valami tolvajas füttyerléseket hallattanak [Toplica H; i.h.].

füttöl a fluiera; pfeifen. 1805: hallok valami keserves füttöt, mikor gondolkoznám hogy valyon ki füttöl, hat azomba hozzánk érkezik a' füttölő Gyurka Istok [Szárjazta Hsz; HSzjP Groza János (22) zs vall.].

füttölő fluierátor; pfeifend. 1805: hallok valami keserves füttöt ... , hat azomba hozzánk érkezik a' füttölő Gyurka Istok [Szárjazta Hsz; HSzjP. A teljesebb szö. füttöl al.].

füttörölő füttülő; care fluierá; pfeifend. 1796: sokat, és szépen füttörölő Czigány [DLt nyomt. kl].

füttü fluieráturá; Pfiff. 1805: hallok valami keserves füttöt [Szárjazta Hsz; HSzjP. — A teljesebb szö. füttül al.].

füttönt (hirtelen) füttöt hallat; a fluiera; (plötzlich) einen Pfiff hören lassen. 1771: monda Gegö hogy halgass mert csak egyet füttöntek s majt eleg tarsaim Jönek be [Vacsárcsi Cs; Born. XXXIX. 50 Lakatos Mátyás (40) pp vall.].

füttöntő '?' Hn. 1800: Füttöntő nevezetü hegyben (szö) [Torda; EHA].

füttögtet füttöntget; a fluiera intruna; (wiederholt) pfeifen. 1844: hallottam hogy az utcán füttögtetnek (!) mit azonnal követett a nagy dörömbözés; s tolvaj kiáltás is [Torda; KLev.].

füttögtetés; füttöntgetés; fluieráturi; (wiederholt) Pfiff. 1844: hallottam füttögtetést és doboktatást | minden csergetésre, és ora kiáltásra 8 és 9 ora tájt mind füttögtetést hallottam — de nem tanulhattam ki, hogy azt kik cselekedték [Torda; KLev.].

fűvágó-kés cutit de tăiat ierburi (medicinale); Grasmesser. 1789: Egy Fű vago laposs horgas Kés. Fa az Nyele Rf — xr 25 [Mv; ConscrAp. 23].

fűvecske 1. valamennyicske fű; iarbă puțină; ein wenig/biſchen Gras. 1592/1593: az mely porond vetis felet perleődik Serieny Miklos Vra(m) Cristoph Vrammal az soha zent Benedeky* marhatul ne(m) volt tilalmas ... az mikor fwuechyke volt rajtha zabadon elthe minden barom [Szilágytő SzD; Ks 35. V. 12. — *A tőszomszédos Szent-benedek SzD]. 1722: aszt az terribilis öreg Geren-dákat 8 ökrű szekeren kel vinni, és barom kostot ne(m) lesz hová tenni, Tavaszszal lehet affélét vecturázni vgy mikor fűvecske vagyon [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1760: mig fűvecske volt benne azok étették meg az kiknek részek volt benne [Kilyén Hsz; LLt]. 1800: A város számára hagyott fűvecskének kaszállásáért fizettünk —/ 60 [Torockó; TLev. 5]. 1813: az Gabonainkat és szélin lévő fűvecskéinket erőszakkal meg ne étezzék [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

2. kaszálócska, rég, táj szénafűvecske; finať mic; Heuwieschen. XVIII. sz. eleje: vagyon edgy kis darab fűvecske [Tordátfva U; Pf].

Ha.1751: fűvecske [Dés; Hr 7/10].

fűvel legel(ész); a pășuna; ruhig weiden. 1693: Lovaimat fűvelni az mezőre ki akartak volna vinni [Dés; Jk]. 1697: Cimbóram lévén három számu kancza lovaimot szőrökről protestalok fogatka volt fel, hogy küldjem ki fűvelni szolgámtól [HSzj búza-maglás al.]. 1784: Az Mén Lovakat eppen tegnapi fogattam Szénára öt hetig fűveltek [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.].

fűvelés 1. legelés; pășunat; Weide, Grasung. 1729: Vagyon ... egy ujaunan fel fogott tövissel kerített jo darab helysegh lovak fűvelésére, vagy egyébreis a mire az ember akarja fordítani alkalmas [Buza SzD; JHb V/2]. 1781 k.: a' Tehenek Számára ... a fűvelés kedvéért excindáltassék egy ... Tanórok [Told. 27].

2. gyp, pázsit; pajište; Rasen. 1844: A' poklos patak marton egészszen a' nagy allég a csegellyel edgyütt, ide véve a' martba tett Fűvelést, és az említett keresztül járo alle végiben levő nagy fűzfákat, által adattak* [Mv; TSb 37 Az ún. Teleki-kert árenda-lelt. — *Köv. a fels.].

fűvelő I. mn 1. ~ kert szénáskert; grădină cu finať, finať ingrădit; Heuplatz/garten. 1760: az Udvarnak vagynaké viragos, veteményes, Gyfí-móltós, és Csűrös kertyei Marha, és Lovak Aklai, Major ház és fűvellő kertek? [K; BLt vk].

2. ~ livădia gyümölcsös-fűveskert; livadă (de pomi roditori) cu finať; mit Gras bewachsener Obstgarten. XVIII. sz. eleje: Hacszszeli (!)* fűvelő Livadiát, Curia hellett Csúres kértett Vete-ménjes kértett fel kell méretui [H; JHb XLI. — *A Hacszszelen (H) levő].

3. ~ *tanorok* füves/szénáskert; grädinã cu finãt, finãt ingrãdit; (grasiger) Heugarten/platz. 1749: a' Mál hegyen ... füvelõ Tanorokot akar erigãlni [Korona MT; EHA].

II. *fn* legelõ; pãsunë; Weide. 1767: Az utrizált emberek is 12 tulkoit jartattãk az õkõr tilalmasba ... hogy jobbatska füvelõjek légyen [Búrjãnos-õbuda*]; JHbK LVI/5. 27. — *Késõbb: Bodonkút K]. 1792: e Semmire kellõ Szëna, Sãtejos ... az Uradalom füvellõjébõl [Szãszvãros; Ks 75. VIIIb. 141].

Füvelõ-hely 1. legelõ; pãsunat; Weide. 1638: adott volt edgiszer ... eõreõk áárron egy darab fwvelõ helyetth az Szalanczi uram Lokertthi mellet, melliet szabad falú febdõbebdll fogott volt fell szegeny [Mihályfva NK; JHb XXII/32]. 1639: az gheõczre* meneõ Es cziazari^b fele meneõ ket Ut keõzeõt valo domb az hul régen pincek voltak ... fwveleõ heli [Cege SzD; Wass. — *Kisgõcre (SzD). *A tõszomszédos Csãszãri]. 1670: az hol most eõ Nagha Lovay vãdnak, ab antiquo az Vas familiãnak számokra valo volt, onnëtis õ Nagha vitetné elõlovait es üttetné az magha füvellõ helyire [Mezõmehes TA; i.h.]. 1681/1758: a két hid között vagjon égj füvelõ hely, lészãs kertel kõrnyül vétettve [Balãzsfva AF; EHA]. 1699: minden Varas es Falukb(an) levõ ð Flge Vitezinek száma es szüksege szerént ... rendelleyen es szakasztason annyira valo füvelõ helyet, mellyel fogjatkozás nélkül megh érhessek, nem pedig valami alá valo sovány es alkalmatlan helyeket [UuszLt IX. 76. 69 gub.]. 1721: Bizodalmasan kelleték Kgldet re Quiralnom (!) mint hogj ha I(ste)n engedí a jõyõ Hetfün az Savanyu Vizre Feredõre akarak menni kerem kgldet ne terheltessek a Majori Csudãnak* Parancsalni Hogj egjmãshaz kett alkalmas Hãz Kõzél légyen Szãllãsam es Lovaimnak bizonyos Füvelõ Helyek es Konyhãmra Tuzelõ Fa irãntis parancsalni Kglmed jo akaratyãt kedvesen Vëszem [Bethlen SzD; BesztLt Iia 478/35 Bethlen Elek Georgius Gics beszt-i bírõhoz. — *Lehet a *dzsugya* 'udvarbírõ' hangalakí változata, de inkább elírás, ill. tökéletlenül lejegyzett alak helyette]. 1747: Az Vãros hatãra-(na)k s, füvelõ helye(ne)k meszszesége miatt, ... a' Ne(me)s Tanãtstol meg tiltatott a' Szindi võlgjnek lapossa az Interveniensek számãra [Torda; TJK III. 118]. 1767: gandalom, hogy tsak maga hasznãért tiltotta meg a falusi, aprobb Marhãkat, az Õkõr tilalmasbol, hogy a maga kantzainak jobb füvelõ helyek légyen [Búrjãnosõbuda*]; JHbK LVI/5. 12. — *Késõbb: Bodonkút K]. 1805: a' Szarvas Szõllõ alatt levõ Füvellõ Hely [Tasnãd Sz; EHA].

2. gypes/pãzsisos hely; pajiste; Rasen. 1669: Az falun alol ... leueo darab pasint auagy fúueüllõ hely [Hosszúteltke AF; Kath.].

Füveltet legeltet; a pãste/pãsunã; weiden/grasen lassen. 1620: az Borniemizza Sigmo(n)d Vra(m) Lovayt ot fwüelttettek [Disznãjõ MT; TSb 21]. 1689: a Banfi Mih(ály) Ur(am) lovait czõveken

füveltettek azon helyen [A.karãcsenyfva AF; Told. 31]. 1717: A Falu alsõ végében a Maros kõzõtt vagyon egy sziget ... régenten Nehai Kapi Gyõrgy a lovait füveltette benne [H; JHb XXXI/33]. 1719: Jõvõ nyãron is, hogy a militia lovat, marhãját füveltesse, tudjuk meg kell lenni [Cszs; SzO VII, 262].

Füveltetõ legeltetõ; folosit pentru pãsunat; als Weideplatz benützt. Szk: ~ hely. 1767: eleintén csak nem három esztendõkig annak hatãrãt mindenüt békességesen bírãk, de azután lassanként ... kezdenek az Kis Kapusi lakõsak bellyeb jõni s ... füveltetõ helyeket gyarapítván, bennünkõtt onnan tilalmazván, marhãinkat reggetni [Geszt-rãgy K; Born. III. 2. Abrudãn Gavrila (40) zs vall.].

Füvente 1. füként; ca iarbã; als Gras. 1780: azon ... kaszãlõ helyet ... Néhãi Farkas Vaszilia Felesége ... meg vette ... egy azon ... részit megis kaszãltatta, de jobb részit Hesdãthi Bonda Szimnyion marhãit pretentiose réã hajtvãn rész szerént füvente de jobb részit szënëãul ell praedãltotta [Hesdãt TA; JHb XXXI/28].

2. (a vetés) ~ *vagyon* a vetés zöldjében van/zöldellik; semãnãtura e verde; die Saat grünt/jst grün. 1592: Vetet buzath az iden ky most fywente vagyon cb: 101 [Mv; Szãm. 5/XII. 1].

Füventiben füként; ca iarbã; als Gras. 1762: miolta azon Malom epült Sok emberek(ne)k az ár Viz kãrokat tett földõkõtt el rontotta, gabonãjokot kalongjaul s fuventibennis el gãzolta hordotta [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31]. 1767: Asztis tudjãk hogy azon Utrizált Rétnek Sarjújãt Füventibe vették meg Kirãly halmiak is [Kirãlyhãlma NK; Ks 67. 46. 240]. 1802: a' Bonyha* felsõ végérõl, a mi kaszãlõink(na)k kõzepette le jõyõ Patak az idén is, a leg jobb kaszãlãsnak idején meg áradván, es Martyai kõzül ki utvén kaszãlõjokak ... sokaknak kõzüllünk, kinek füventiben; kinek rendiben, kinek pedig bugjãiba tsaknem egészen haszon vehetlenné tette [Héderfãja KK; BfR 44/171. — *Az elõbbivel tõszomszédos település]. 1839: a' még füventiben Buza béli kãrt tsak most lehet valojãban meg betsültetni a' hely színén [Ne; DobLev. V/1226] | ezen 10. darabb Marha után a Buzãban füventiben tanãlt kãrt az Tekintetes Udvarbãro Bena Jãnos Ur meg betsültette. Mint-hogy ... azon kãr tsak Aratãskor volt meg esmérhetõ ... a Tekintetes Udvar Bãro Urat Tõrvényesen az ujjobb Betsüre meg Intetvén ... azon Betsü ... meg esett a lehetõ legnagyobb pontosãggal [Szentbenedek AF; i.h. V/1230].

Füvényes 1. fõvényes

Füves 1. füvel benõtt; acoperit cu iarbã; mit Gras bewachsen. 1592/1593: azmely ergen az hid vagion, most azon innët ki hatas sziget vagion, ... hogy egyczeris Mazzoris kezde az viz az ponordot hannj Az Zamosis Zent Benedek* fele ...

kezde verekednj, vgy feoneniesedek meg lassan. de fwües koraban sem tudom soha ... hogy tilalmasban leöt volna | azmely porond ziget feleol most Christoff Vram Serienj Miklossal perelnek ... fwües porond leöt most, Tudom azt hogy ot nem vala ollian fwues porond egy zalis [Bálványosváralja SzD; Ks. — *Déssel tószomszédos település]. 1618: (Egy föld) hatara Egy feleol ... egy reghi fwües üt, s az éghet erdeö [Marossztkirály MT]. 1721: A berek Szeljtn is egy kis fwües ut megyen elé veggel [Kercsed TA]. 1765: ezen Földek ... emez fwües végűekkel edjütt ... eö Nságaé [Kéménd H; JHb XXXIII/18].

Hn. 1559: via ... fywes wth [Igrice SzD; JHb 104/43]. 1596: en nekem uagio(n) egy darab zena rethem ... Tarchafalua es Chehertfalua keöz erdejekbe, hyak feuesnek, s vagasnak is mas neue(n) [Csehétfa U]. 1655: Fwves agjban [Bözödűfalua U]. 1677: Viz lokon Fwües mezö neví helyben (k) [Vargyas U]. 1693: az fwües ut mentiben [Uzon Hsz]. XVIII. sz. eleje: Fwües Mál között (sz) [Tordátfva U]. 1752: a fwües utra altal mégyen (sz) [Komjászeg TA]. 1773: Ujj részben a Fwües n.h.-ben (sz) [Szárhely Cs]. 1781: A Fwües kntnál [Tasnád Sz]. 1840: A' fwüestoba (sz) [Kraszna Sz]. 1845: A' Fwües uton a Cspikés terin [Torda]. XIX. sz. köz.: Fwües ájj (e, l) [Bözödűfalua U]. 1855: A Cspikés terén, vagy Fwües utan (sz) [Torda].

Szk: ~ jószág. 1799: eszakrol égy részről mü vagyunk szomszédja a Vicinált fwües Jozságnak [Albis Hsz; Blev.].

2. füvet termö; unde creşte iarbă; grasbringend.

Szk: ~ rét kaszáló; finať; Heuwiese. 1668/XIX. sz. eleje: Lázár István neví ember adott volt 20 forintért egy Fwües kertet (: az kaszáló fwües rétet:) ... Paczko Peternek [Abrugyfva AF; HG Collectio X. 59].

3. ~ ló ? füvel tartott ló; cal crescut cu fin; Heupferd. 1595: 6. May: Gyúfafi Lestar szolgálual, kúczia eleiben adatot Biro Wram (: Balint W. hagyot Biro:) 6. füues loath ... Thordalg ... f l d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 59 if]. Heltai Gáspár sp kezével. 1627: Az Fwes Louaknak Veöttem Egi Zeker füuet f — d 16 [Kv; i.h. 15b/IX. 26].

4. kb. félbolond/eszű, hóbörödött; tñcnit, intr-o ureche, pe jumătate nebun; halbverrückt. 1677: Tudom aszt hogy nehaj Bartok Andrasne Kelemen Ilona nem vala jo Eszin, Elmein, mert fwües vala, mikor rea jutot el futot imit amot ugy járt az falun [Kvh; HSz]P Agüis Thomas Szalany de Sz. Katolna* (55) vall. — *Szentkatolna Hsz].

A szócikk jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

füveskert szénáskert; grädină cu finať, finať ingrädit; Heugarten/platz. 1652: Ugian A var alat a Pap haza mellett egy fwes kert, mely most Uy Czwreoskert | A' Felseö malom felet egy gwy-meolczeos fwes kert [Gyalu K; GyU 118] | Egy fwes kert az puzta Curian alol p(ro) falc(atoribus) 40 [Vajdakamarás K; GyU 138]. 1668/XIX. sz.

eleje: Fodor Pál Uram ... bir az Abrugyfalvi határon égy fwües kertet ... vicinussa égy felöl ... Abrám Iuoni (!) avassa vagy fwües kerte [Abrugyfva AF; HG Collectio X. 59]. 1673: Az hámor ház mellett vagyon egy fwües kert, mellyen meg terem circiter mint egy negyven szeker széna ... kert közöt [Csz; CsVh 43]. 1677: Egj fwües kert, bé kerítve [Backamadaras MT; Ks 15. XI.VI. 23]. 1692: Ezen fwüös kertnek az vár felöl valo reszeben vagyon egy darab gyümölcsös, Ezen fwüös kertből nyilik be a Csúr kertre, egy veszőbül font, el avult töredezet kapu | a fwüös kertre nyilik egy fel szer facsapokon, fellýül vas pantokon forgo hitvan deszka kapu [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1722: Vagjon egj nagy Fwües Kert A Falu Also végin [Papolc Hsz; EHA]. 1744: A Curian alol a' Szekás felöl vagyon egy fwües kert, mellyet rész szerint a' Szekás folyamattya, rész szerint ... Sáncc kerit bé [Besenyö AF; EHA]. 1758: A Fwües kert vagjon a' Sár utzában [Sztána K; EHA]. 1770: egy bekerített fwües kert vulgo Livágya [Kéménd H; JHb XXXIII/24]. 1812: Török buzás és Fwües kert [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 153]. 1850: Ezen fwües kert gyalog Csapos kertel van körül kerítve [Szárhely Cs; KeIM]. — L. még RSzF 251.

Hn. 1739: edgj Fwües kert neví darab helj [Komjászeg TA; EHA]. 1748: az Fwües kert neví Telekbeli részetském [uo.; EHA]. 1754: Fwües kert (k) [M.valkó K; KHn 103]. 1832: A' Fwües Kertnél [Tasnád Sz; EHA].

Az erdélyi régiségben a füveskert a tanorok (l. ott) névváltozata lehetett.

füveskertecske szénáskertecske; grädină mică cu finať, finať mic ingrädit; Heugärtchen. 1849: Az Udvar ház előtt ... egy Tölgy sas fába rakott fenyö fa gerendákkal körül kerített fwües kertetske [Somkerék SzD; Ks 73/55].

füvetlenség fűben való szegénység; lipsă în iarbă; Graslosigkeit. 1738: azon Retnek szokot tulajdonsaga leven füvetlensege [A.karácsonfva AF; Told. 31].

füvezik (be)füvesedik/gyepesedik, a se acoperi cu iarbă; mit Gras bewachsen werden. 1592/1593: sokzor iartam Azon az porond vetis zigenen altal ... azt az porondot az Viz teol(teo)tte fel, mert viz folias volt az, de Jmmar igen fel telek, es vgy kezde fwüeznj [Ks. — Szásznýiresi tanú vallomása a Dés és Szentbenedek közötti határperben].

fűvíz kb. gyógyfűfözet/víz; fiertură/decort de plantă medicinală; Heilkraut-Sud/Wasser. 1699: Lapos, Viznek valo Úvegek Nro 60. Most ezekb(en) de p(rae)sen(ti) Virág és holmi fű Vizek vadnak [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.].

fűz ige 1. a însira (pe fir); auffädeln. 1686: Egy gjöngyos Fökötö 20 Arany boglár rajta edgj

edgj rubint minden boglára oreg s apro gjongjokkal fűzve [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1692: Egy jo féle öregh veres kaláris öv apro veres kalárisokkal fűzve [Bilak BN; JHbK L. 36]. 1710: Három rend Gyöngj az elein igen Szép öregek, az kett végin aprobebbk egj egj Szem apro gyöngj a nagj gjöngjök között fűzve [Told. 19]. 1731: Urszán Simonnál járt Gligor nevű Legény ... a Leányánakis penszt adott volt mely pésznt a Léánya az én fíeségemhez hozott volt s ott nyakra valott fűztek neki [Császári SzD; Wass]. 1742: Egy pár fülbe valo jo féle fejár gyöngyből hojagosonn fűzve gránát mindenik középebe [Kisesküllő K; Somb.]. 1776: Tizen hét rubintos Arany boglárók; Mellynekis tizen öte homlok partaba van fűzve, jo fele gyöngy kozotte [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.]. 1800: Két Tsomonyi Gránát hoszszan fűzve, Váll fűzni való [Dés; DLt]. 1818: Egj signyi apro Kláris, apro fejár jo féle gyöngyel elegy fűzve 8 Rf [Kv; Pk 5].

2. befűz; a insira/infira; einfädeln. Szk: *váll ~ ni való*. 1800: Két Tsomonyi Gránát hoszszan fűzve, Váll fűzni való [Dés; DLt].

3. láncra kötöz/ver; a pune în lanțuri; in Ketten schlagen. 1797: A Tömleczbe benn egy Nagy hoszszu vastag erős láncz, melyben a Rabokat szokták fűzzeni, három vas karikákkal edgyüt [Szu; UszLt XII. 87].

fűz fn 1. fűzfa; salcie; Weide. 1585: Temerek fwzek valanak az Tonak Gattiban ... Az Aghai-ban ... Alkolmos zarw fak lehettek volna [Kv; Tjk IV/1. 430]. 1587: Az mely zyromnak walo fewz az zeoleos kertbe volt, attam azt az kadarnak Egy forintert [Kv; Szám: 3/XXXIV. 15 Zabo György isp. m. kezével]. 1590/1593: Christoff Vram rekeztette ide az peres feoldre az derik zamos foliasatis^a, mert az eleot ot fol' volt el ahuł az fwzket wltettette [Bálványosváralja SzD; Ks. — ^aDés és Szentbenedek határán]. 1593: En arra Emlekezem hogy ahol a' belseo fwzek vádnak azon kwlliel vala az ut [UszT 10/92]. 1607: az fwzeken beleol az falu feleol iár uala az víz [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. 1781: az oljan Sürü érdő volt vagy Tsere tsutko fák Tövis, Fűz rakotya és egyeb tseplesekkel ... rakva volt [Balavásár KK; Ks 19/IV. 8].

Hn. 1572: az hollo fyzeken tul [Dés; DLt 184]. 1607: fellyel az Lazar Janosek eoreoksegenek az hatara az kertt uala be az fwzeknel [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. 1608: az ket fuznel (sz) [Kozmás Cs]. 1624: vulgo Veres fyz mellet et (l) Barat hani-asnal valo zena fynek kit mikor akartak szantottak-is | Az Veres fűzen uala felső reth holt marosra jar be veggel (k) [Marosztgyörgy MT]. 1730: Az Fűzek alatt egy Szekeretskére Valo Szena fű [Kilyén Hsz; LLt]. 1736: A Fűzök között [Rigmány MT]. 1759: rend fűznél (sz) [Étéd U]. 1805: A Veres Fűzben (sz) [Magyarókereke K; KHn 93].

2. fűzág/vessző; ramurá/nuia de salcie; Weidenzweig. 1584: Az Wasar Vamrol ualo icczés

... Mikor penigh fewzet zekerral hóz Attwl ket pinzt aggion Aky penigh marokkal hoz, Attwl vehessen^a zatatul ket markot | Katalin Keomiwes Mihalne vallia, Az fwzet Eozzel mikor zedik kwlte(m) vala a' zolgalomat fewz zedny [Kv; PolgK 9, Tjk 4/1. — ^aTi. a vásárbíró]. 1589: Esmet fyztettem 6 Nap Zamot, hogy Az Varga Lazlo Kerthy fellet Czeouékketeket verettem fel vellek, es fyszet vagattam vellek mellyet az Czeouek kozybe fontanak [Kv; Szám. 4/VI. 24 Stenzely András kezével].

Szk: ~ *szedni*. 1584: kwlte(m) vala a' zolgalomat fewz zedny [Kv; Tjk 4/1. 257. — A teljesebb szöv. fennebb].

3. fűzkaró; par de salcie; Weidenstange. 1716/1793: Az Ecclesia Joszági körül az Viz Parton akik Fűzet fel vertek es vernek proprietást benne ne tartsanak [A.csernáton Hsz; SzékFt 28].

Erdélyben, de alkalmasint másutt is a könnyen eredő/foganó fűzkarót parterosztási, határjelölési v. más céllal egyszerűen a földbe verik, és így gyökereztetnek élő fűzszemétet.

4. fűzes(berek), fűzerdőske; pădurice de sălcii, sălciniș; Weidenhain/wäldchen. 1579: ha az zanto feoldheoz ne(m) illendeo a zyget, the hagy (!) Az varas zamara tartchyak es az teob fwzhezoz applicallyak [Kv; TanJk V/3. 197b]. 1584: az fewz az Espotaly Molnatol fogva Az ket vyz kezöben mindenewth az Nagy gatiglan tilalmas legien ereos bewtetes alatt ... Es az Barnasibok mind Niary. tely wdeoben eoreossen meg eoriztek [Kv; i.h. 286b]. 1585: adot uolt Eg' Lantotis erte az fwzert [Ne kör./Újfalú AF; GyK]. 1592/1593: az peres porond zigaret Dees feleollis foljja vala az viz kiualkeppen mikor megh arad az viz dereka, ot foly vala ahol mostan Az fwz vagion [Szásznyires SzD; Ks]. 1600: Marton Janosne Anna azzony ... vallya, Amikor megh vertek ez felperes azzont ... az vra ... az feozben volt [Kv; Tjk VI/1. 431]. 1763: Vagyon egy Sziget körös környül a' Maros vize folyja ezt az Fűz es Bokor most mind fel fogta [Udvarfva MT; Told. 44/8].

Hn. 1688/1748: Fűzen felyül ... az Letzke (?) patakara járo Föld [Étéd U]. 1721: Az Szárhegy^a felső mezőn Kerek Fűz Dombján vagyon egy ősz föld [LLt Fasc. 152. — ^aCs]. 1729: Az fűzben (sz). Az fűz oldal alatt (ku) [Dányán KK]. 1750: a' Fűz to tetején vagy is mondom, a Fűz to fojamján fellyül (k) [Nagydoba Sz; Borb. II]. 1754: A Felső Réten a' Pap fűzibenn (k) [Vista K; KHn 271]. 1773: A Kerek fűz (sz). A Kerek fűz Dombja (sz) [Szarhegy Cs]. 1775: a Fűzbe (sz) [Marosztkirály AF]. 1781: Gyakor fűz alatt (sz) [Parkaslaka U]. 1844: a Nagy fűzbéli kis libás rét [Kémer Sz].

◇ Hn. 1367: puteo Fizkut vocato [Burjánosóbuda^a; BHn 39. — ^aKésőbb: Bodonkút K]. 1642: az Erdo falvi hatarban az Fűz kútban (l sz) [M.győrmonostor K; KHn 76]. 1665: az orosz Fűziben vagyon egy nyil föld [Pinárd, később Várhegy MT]. 1683: Fűz kutnál (sz) [Türe K; KHn 259]. 1699: A kert mellet fűz kuttyánál (sz) [Egeres K; KHn 191]. 1737: Fűz kut Dombján (k) [Nyárszó

K; KHn 121]. 1754: A' Fűz kútnál (sz) [Erdőcsinád MT]. A' Fűz kútnál (sz) [Gernyeszeg MT]. 1764: A Fűzkutnál (házhely) [Kide K; BHn 92]. 1768: az Fűz kútnál [Mákó K; KHn 233]. 1775: A Fűz Kut Lokon (sz) [Muzsna U]. 1798: A' Fűz kerék nevű helyben (sz) [Fintaháza MT]. 1813/1816: Fűz között lévő 2 nyilatska [Nyáradgálfva MT]. 1891: Fűzkert [Damos K; KHn 46].

A szócikk jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

fűzág fűzgally; creangă de salcie; Weidenast. 1852: a' malmahaz tartozó veteményes kert ... kerítése nintsen ... a kerítést — mely fűz ágakból volt 's el sorvadott — ... 1849be a' muszka katonaság hordotta el tüzelésre [Km; KmULev. 2].

fűzberek füzes; dumbravă de salcie; Weidenhain. Hn. 1740: Fűz Berekben edgy Irtovány (k). Fűz bereknél a Rév Hellyben berkes hely (k) [Sztána K; EHA].

fűzbokor fűzcserje; tufiş de salcie; Weidenstrauch/busch. 1672: itt az Adamosi határo(n) ... en nekemis uagion edgj lo kertem, osztis edgj nehajnszor el foljta az aruiz, immar onnyira uagion hogj nemis kaszalható, az sok iszop, s fűz bokrok mia [Ádamos KK; JHbK XXI. 16]. 1745: az Maros Partyan levő burtokos fűz bokor [CsS]. 1753: egy kis kerek kaszálotska körös környül a' határát fűz bokrok tartják [Szováta MT; EHA].

fűzbokros fűzcserjés; cu tufişuri de salcie; weidenstrauchig. 1815/1817: Ezen egész kaszálló rétnék fele része trössen Tós, s átét termő s fűz és tsigoja bokros [Szombatfva U; TSb 47].

fűzér 1. salbă, şirag; Gewinde, Kranz. 1642: Egy fekete Barsonyra csinált fűzér. eörőgh gyönöggel [Mk 2 női kel].

Szk: gyöngyös ~ gyöngyfűzér. 1742: Egy fekete gyöngyös fűzér [Nsz; Told. 19].

2. koszorú; cunună, ghirlandă; Kranz. 1855: A jobbágy felesége ... Ősszel fél véka mogyorót, két fűzér hiribi gombát, ... át [ÚjfE 181].

3. kb. (úrtartalom) mérőfonal/huzal v. vessző; sfoară de măsurat (capacitate); (Rauminhalt) Maßschnur/band/rute. 1583: Valaky Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tehag a' bornak gazdaia megh Mérettesse a' fwzerrel az ahoz Rendelt es Valaztot Zemelekkal, ... Es Veres Cretaul az veder zámoth rea Jrassa az valaztot zemellekkel, kik az megh meresnek nagion bizonyasagara tulajdon zokot pecheteketis a' hordora niomiak [Kv; KvLtg Vegyes III. 2–3]. 1584: Ha valamely Chiaplarral hibát thenne vagy fogiatkozást, valamely gondolattiból az Bornak korchiomallasaban Tehag az vasarbirak az panazra valo kepest a hordot megh meriek Es az fwzer vtan megh vethwen mire kellett volna a'

bornak ky menny ha my fogiatkozást megh tapaztálnak, kyreol zamoth nem adhatna az Chiaplarral, Tartozzanak mindgiarast az karos embert megh elegiteni az Chiaplarral az defectusrol [Kv; i.h. 12]. — E jel-re l. MTsz, EtSz.

fűzerdő füzes(berek); pădurice de sălcii, sălciniş; Weidenhain/wäldchen. Hn. 1716: Az Fűz erdőnel az Uton folyúl (sz) [Doboka; DHn 10].

fűzes I. mn fűzbokros/fás; cu sălcii; mit Weidenstrauch bewachsen. 1604: Marat vo<lt> ozlas kwkwyl egy darab fwzes ret kin nagy Eoreg fwz fak voltanak en meg newezet Job Attyam Peteny Balas azokat mynd le vagta volt es megh Irtotta [UzT 18/3]. 1680: Az Réven fellyől egy darab fűzes rét [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51]. Szkorén aloll ... vagyon egy darab sziget avagy szakadék, vicinussa ennek nap kellet felől, s, Dél felől valo részéről kerölőleg az oltnak régi fűzes rakattjas bokros járása [Szkorei F; ÁLt Urb. 70]. 1729: ezen erdosebb s füzes helyet ... miolta én fel cseperette(m) így értem [Kancapataka*; JHb I/19. — *Csokmány (SzD) táján említett település]. 1783: a Lesneki rév hajon* felyül, a Maros között lévő Porondos, és füzes Sziget [Branyicska H; JHb XXXI/28. — *A Branyicskával tőszomszédos Lesnyekre átjáró kompon]. 1786: Gelentzén sok malom, ... és egres füzes helyek vadnak [HSzj fűrés: al.]. 1797: Vagyon edgj nagy darab Fűzes rét ... tsak ... Lovak, Bihalok ... legelődnek rajta [Csombord AF; CU III/2. 23]. 1805: A Két viz köz n. h-től a' malom árkanak Küküllőbe valo szakadásáig nyulo Fűzes Berkek [Fiátúra U]. 1807: a' Vas kapunál lévő Fűzes Berkek, és az ottan lévő Rosa Hegy oldali szövevényes Bokros Erdő [Dés]. 1829: azon fűzes Berkek ... vagyon a Réfor(ma)ta Templom alatt [Csekelaka AF].

Hn. 1686: Fűzes tó nevű helyben (sz) [Bencéd U]. 1693: Az Fűzes patak mellett (k) [Abosfva KK]. 1714: Fűzes áy nevű helyben [Lengyelíva U]. 1722: A Fűzes oszlásban (sz) [Zágon Hsz]. 1723: Iszappal ugyan a Fűzes Berket a Viz megh hanyta, de a Berek eleje most jobb [Királyfva KK; MbK 162]. 1726: Az Fűzes gát véginél (sz) [Mezöbánd MT]. 1756: a Fűzes Tohelly mellett (k) [M.bikal K; KHn 70]. 1767: a Fűzes patak mellett (sz) [Póka MT]. 1774: Az fűzös patakban (sz) [Ádamos KK]. 1775: A Fűzes Agybann (sz) [Buza SzD]. 1786: a Fűzes Kertb(en) (k) [Szentmárton Cs]. 1795: a méllj körül vicinált hely. Tsi-pány kertnek vagy Fűzes ajjának nevezetik [Kilyén Hsz]. 1797: Fűzes tön (sz) [Bencéd U]. 1815: A Fűzes patakba a Felső Tábla (sz) [M.bece AF]. 1849: Fűzes ágy (sz) [Mezőköbölkút K]. 1864: Fűzes ágy [Bács K; KHn 216]. 1875/1906: Fűzesvápa [Nyomat MT].

Szk: ~ berek füzes, fűzfás berek. 1680: Az Kákas (!) Szakadékbán, egy darab rét, ... fellyül ... egy füzes berek szomszédágában [Szkorei F; ÁLt Urb. 71]. 1775: A Dako Szigetbe egy pusztába heverő ujj Foglálás Fűzes Berkek [Középlak K;]

KHn 298] * ~ *bokrocška* fűzbokrocška. 1602: wala egi kis arok walamj fwzes bokroskak (!) aba hengeredem be s wgy maradhatek meg hogi le nem waganak* [Uszt. — *Ti. az üldöző hajdúk] * ~ *rét* fűzbokros/fás legelő. 1797: Vagyon edgy nagy darab fűzes rét a' hidasan fellyül, itten tsak az Udvari Marhák u: m: Lovak, Bihalok, és Néha a' tehenek is legelődnék rajta [Csombord AF; CU III/2. 23] * ~ *vessző* fűzcsérje. 1763: (A) Rétet ... a' Szamos Vize más Válura szakasztván magát ugy Tóson s gaszozon el-hatta, mely ugy hevervén Berek, Nád, és Fűzes veszszők s Nyaros fák oly sűrűen fel vették volt, hogy az emberis alig mehetet közötté [Széplak Sz; Ks 92].

II. *fn* fűzberek; dumbravá de salcie; Weidenhain. 1590/1593: Christoff Vram wltettette chinaltatta az eó Molnan alol* az Nagy fwzesth [Bálványosváralja SzD; Ks. — *Dés és Szentbenedek határában a Kis-Szamoson]. 1614: ada Szekely miklos urammak az ot* mellet ualo fizesit [Taploca Cs. — *Értsd; Olt]. 1728: az Olton tul Szotyori Vram fűzesse előtt [Aldoboly Hsz]. 1758/1798: (Egy földnek) a' Patak felől valo fele része, a' Fűzessel edgyütt (k) [M.szentbenedek AF]. 1790: a szamos parton a rét felől égy darabocška fűzes [Dés; Ks 92]. 1836: az Ország ut mellett a Vámos Hidig rugo Alodialis Rét a rajta lévő Deszka Fogadoval és Fűzessel edgyütt [A.marosváradja AF]. 1848: égy darabatska Fűzessel bé nőt Szegeletské föld [Dés; DLt].

Hn. 1654: az oltelui hatarba(n) az fwzes eleot az Uzoni ut alat keleobe(n) (sz) [Illyefva Hsz]. 1657: A Fűzes Továban [Fejérd K]. 1661: az fűzesben (k) [Bádok K; BHn 23]. 1681/1748: In loco Nagj Fűzes (sz) [Túr AF]. 1687: Az Fűzesben (sz) [Désfva KK]. 1688: Az Fűzesben (k) [Oroszfája K]. 1695: Az Fűzes kurtajaban (sz) [Szotyor Hsz]. 1763: A Fűzesben (sz) [Csávás KK]. 1765: A Fűzesben [M.gyerőmonostor K; KHn 80]. 1816: A' Nagy Fűzesbe (sz) [Hídvég Hsz]. 1837: Fűzesbe (k) [Szék SzD]. 1844: a' Berek vagy fűzesben egy más rétet szaggattatott fel [Abafája MT; TSb 22].

A szócikk jelezet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

fűzés fűzér; ghirlandá; Bund. 1761: Sinculész k Mihálytol diot, almát, répát, töllemis egy fűzés dohányt lopott [Fazacsél H; Ks 113 Vegyes ir.].

fűzesbell din sálciniš; in/aus dem Weidenhain. 1786: fel keresvén azon Tanorok körül lévő Fűzes beli kárt mind száláról szálára karoja(na)k és le tsapdosatt ágainak (így!) [Marosstkirály MT; Berz. 9. Fasc. 73].

fűzések ? fűzészertű; ca o ghirlandá; girlanden-artig. 1637/1639: Egy viragos fűzések formaiu Gyöngyeos Türkese kesentyű. az keozepiben Topasius nyo(m) m. 2. p. 6. aestimált(uk) f. 65 | vagjon Arany Kesentyű melynek az allya Ezüst Geongyeos, Türkese Rubintos fűzések formara

cynalt aestimáltuk másfel szaz forintra [Kv; RDL I. 111].

fűzesi az (Ördögös)fűzes (SzD) tn -i képzős szárm.; derivat cu sufixul -i de la toponimul (Ördögös)fűzes/Fizeșul Gherlei; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON (Ördögös)fűzes: Fűzeser. Szn. 1484: Thomas fizsesi [Dés; DLt 63]. 1554: Fyzesy pether [Kv; Szám. 1/IV. 39]. 1612: Joannes Fwzessy judex primarius [Dés; DLt 329]. 1621: az Mostani Deesi feő Biro fwzessi Janos [Dés; DLt 343, 345]. 1630: Certificalom ... Felsiged mostany Zamos Vyuari Vduar bírájat Desi Főzesi Janos Vramat [Wass]. 1815: Fűzesi Istvánné a' Falu Pásztornéja [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1098].

fűzet 1. fűzér; ghirlandá; Schnur, Bund. 1761: lopott ... Poszkota Pétertől egj fűzet Spárga dohányt [Fazacsél H; Ks 113 Vegyes ir.] | Fűzetben jó féle gyöngy vagyon 337 szem [Koronka MT; Told. 8].

2. koszorú; cununá; Bündel. 1838^a: Küldetnek Nyíresről Hosszufalvára^b ... nyolcz fűzet pitonka ... egy véka fái mogyoró [Nagynyires Szt; TKhf. — *Jan. 15-én; febr. 13-án: Öt fűzet Pitonka. — ^bKővárhosszúfalu Szt].

fűzetlen felfűzetlen; neinširat/infirat; unaufgefädelt. 1657: Vagion huszon negj szem fwzetlen Eőregh kalaris, approb Eótt szem. Fell fwzve kett szall czernaba(n) keözep hatuan egj szem [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1673: Egj keves fűzetlen gjöngj. Egj kis apro gjöngjből fűzet hojagas nyakra valo [Marosstkirály AF; IB]. 1699: holmi apro jo féle gyöngy, és csős fekete gjöngj fűzetlen [Kv; Wass. Néhai Nagy Dobai Décei Sigmondné Totfalusi Anna hagy.]. 1704: Csős fekete gyöngj fűzetlen [Kv; i.h.]. 1757: Más fél Köntingni fűzetlen jo féle Kása szemű gyöngy [Marosstkirály MT; Berz. 3. 1/11]. 1787: Egy jokora Dionyi Csomó fűzetlen joféle fejer Gyöngy [M.fodorháza K; RLt]. 1839: Egy Csomó fűzetlen gránát [Kv; LLt].

fűzfa salcie; Weidenbaum. 1332: a dicta arbore fuizfa procedit* usque ad fossam supradictam [Zsuk^b; SLt. — *Ti. meta. ^bValószínűleg a későbbi Alsózsuk K (A Zsuk-ok azonosítási nehézségeire nézve l. Csánki V, 402)]. 1590: Az huly az szamos mellet az kerteken kywly fywsz fak vadnak, Azok varose [Kv; TanJk I/1. 136]. 1590/1593: Az viz foliasat derekason Tudgia hogy ot volt, ahul mostan túl az Christoff Vram gatolasan az eó kgme Molna alat az Nagy swrw fwz faak vadnak* [Bálványosváralja SzD; Ks. — *Dés és Szentbenedek határában a Kis-Szamos partján]. 1600: az fwz fa le vagasaert, es kertt Irtasertt f 3 d 80 [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1601: Chehy Albert es Magyar Thamas ... vallyak ... talaltuk vala az Bachy Thamas vram towa Zwgyon beleol valo feoz fanak az feold felet valo teteyet az Feleki Pap Jwhazanak zallasan [Kv; Tjk

VI/1. 535–6]. 1604: Marat vo<lt> ozlas kwyył egy darab fwzes ret kin nagy Eoreg fwz fak volta-nak [ÚszT 18/3]. 1633: az halazok igen szép öreg harczat kótenek az tulso hid ala, es eg' fűz fara allottanak es ug' keótóttek oda, es ug' kvldótte ötet Bandi Ferencz oda hog' meni el, es ig' talalod megh de teis ali az fűz fara es ug' od el, s hozd el [Mv; MvLt 290. 119b]. 1717: 4dik Berek vagjon a Vizen túl a felső Pala alatt . . . , ezt ugjan a viz el nem rontotta, de tsak egj fűzfa sintsen rajta [Polyán TA; JHb XVI/14]. 1765: a Néhai Szt Péteri Papne ezen Halmokon alól a Botfalviaktól* Zallagjara birta azon Hellyet akkor tudom hogy a Hatarok különböztesse véget fűzfákat ültette-tett innen a vidamback vizétol fogva keresztul az alte grabenig [BrÁLt. — *Barcasztpéter és Bot-falu (Br) egymással tőszomszeds település]. 1767: ha egy fűzfa mellé nem recipálta volna magát agyon verték volna [Betlensztmiklós KK; BK]. 1796: minek előtte a' zenebona lett volna, Tokai Uram azt mondotta, hogy itt a' határ az a' fűzfa [Panit Sz; TSb 2].

Szn. 1786: egy boldogtalan eszere nézve Fűz-fanak hívjak de neve Szabo Ferencz nevezetű Ember vagyon az mű részünken [Torockó; TLev. 4/13. — A teljesebb szöve. fűzfa-ember al.].

Hu. 1650: Az Nagy fűzfaktul fogvan [Mv; MvHn]. 1785: A' Fűz-fáknál [Gyerővásárhely K; KHn 152]. 1807: a' Fűz fáknál [Fejérd K]. 1864: Fűzfa jaro (sz) . . . a végin menyen le egy nagy árok [Daróc K; KHn 249].

Szk: ? ~ porondbokr fűzcserje. 1804: ott ki keresvén a' Régi Csutakot, aszt meg újított egy Cserefa uly Csutakkal, es Egy fejer Fűzfa Porongy Bokorral [Backamadaras MT; CsS] * ? ~ poronduessző fűz vessző. 1840: Ezen Csitkos kert nagyobb része bé vagyon növe a' leg jobb kertelni valo Fűzfa porond vesszőkkel, régentend Csitko legelésre hasznaltatott [Udvarfva MT; EHA].

fűzfaágas fedéltartó fűzfacölöp/karó; crăcană/par de salcie pentru susținerea acoperișului; weidener Dachstützbalken. 1740: csináltak edgy kis szalma fedeles színt Tölgy és Fűz fa ágasokra, és Nyírfa s egyéb elegyes perelljékre minthogy Tavalj és az idén is a' Ménes ezen akolba telelt [Gyalu K; BfN Gyalui csomó].

fűzfabak kb. (parterősítő, vízvezető) fűzfacölöp-épitmény; talaz de sălcii; weidener Pfahldamm. 1794: ā Majoromnak elejit . . . az árviz annjéra el szagatta vala, . . . ekkor a Néhai szegénj Atjám azon szakadást és viz mélységét pénzen vett bakokkal, czövekekkel, fűzfákkal és tüvissel pénzes dolgozókkal meg rakta s tölteni kezdette s succes-suu temporis jól megis töltötte . . . de ezen gatotis ujjabb nagy árviz tsak hamar el szagatta, s az egész Szamos folyamattját vette viszont Major-jaink eleiben; . . . vettem 24. szekér tövissel, 15 fűzfa bakot . . . ezeket . . . el rakattam s a mély-ségét tölteni kezdtem, minden esztendőben ā majoromban gyűlt televént belé rakattam, sőt-más majorjából is pénzes szekérrel ā gatz oda hor-

dattam . . . hogy azon mélységnek megtöltését ha-marabb végeztessem [Kv; Pk 3. — L. még bak 4. al.].

fűzfabokr fűzcserje; tufiș de salcie; Weiden-busch. 1686: (Az) arvak Rettyet egy fűzfa bokor hatarozza meg [Gyf; Incz. VI. 17].

fűzfabokros fűzbokros/cserjés; cu tufișuri de salcie; weidenstrauchig. 1806: azon . . . Kaszáló igen nagy giz gazos és Fűzfa bokros miveletlen helyly volt, és nagy munkával tötte Okos György Kaszálóvá [Zentelke K; BfN Zentelki csomó]. 1838: Fűzfa Bokros helyen . . . Két Sellér lakta Házak [Nagyernye MT; EHA].

fűzfácska sálcioará; Weidchen. XVIII. sz.e.f.: két fiatal Fűz fátska mintegy gyalog karo vastag-ságuak [Petlend*; AbN. — *A Tordától Kv felé vezető út mellett egykor önálló település, ma ki-sebb házcsoport].

fűzfacsóva fűzhatár/tílalomjel; semn de hotar/de opreliște din salcie; weidenes Hegezeichen. 1733: Teleki Josef Uramis, elő hívá Jakab Gjórg-jöt . . . , monda neki . . . no Apa járd ki ennek a rétn(e)k határát hited szerént . . . , meg indulván a hol el ment a Tisztek mindenüvé Fűzfa tsovát tétettek, egyéb jegyeket tóttéké vagy nem, nem juteszembe . . . azon a helyen vagyon a két keresztos Fűzfa; a hol a Tisztek által csovázták volt, köveketis láttam hogy āz őszszel ástak a csova helyeire [Hévíz NK; JHb].

Az utótag értelmezését, ill. a reá vonatkozó jegyzetet l. a maga szócikkében.

fűzfacsutak fűzfacsutkó/tönk; butuc de salcie; Weidenklotz. 1631: valamý rosž Fűzfa czutakot mit adót vala [Mv; MvLt 290. 251b].

fűzfa-ember kb. félbolond/eszű ember; țicnit, scrintit; halber Narr. 1786: egy boldogtalan eszere nézve Fűzfanak hívjak de neve Szabo Ferencz nevezetű Ember vagyon az mű részünken eszt tudam hogy hét Esztendőktől fogva tsak az el mult Esztendőben volt kétszer Uraság Szolga-lattyában, de ez az Városet se szolgállya mivel hogy láttyák olyan vakmerő esztelennek lenni nemis kivanyak hajtani, de ilyen Fűz fa Ember az egész Varosban sem tanálattik és ehez hasonló az ki szolgálni nem akarna [Torockó; TLev. 4/13].

fűzfaágás fűz vessző-gűz; ginj de salcie; Weidenzweig-Wiedel. 1810: Gyermán Stefán egy Fűzfa Gussal egy Gyermecket fel akasztatt [KLev.].

fűzfakaró fűzhusáng/karó; par de salcie; Weidenstange. 1783: az fel vert Fűzfa Karokat s Tövisa kertet heljre plántájja s tsinálja a' kártévő [Ádamos KK; Pk 7]. 1796: az egész Rétet ujja kisantzoltattam, Fűzfa Karokkal körül ültet-tetem, és jo modjával meg töviseltetem [Kv;

KvLt Prot. oec.-pol. III/3. 360]. 1827: én a' Flora kertéből, egy száraz Fűzfa karot ki törtém, és azzal egyet a' kosokjára ütöttem, a' a karo vég azzonnal el törött [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Sos István katona vall.].

fűzfa-koszorúfa cosoroabă de salcie; weidene Mauerlatte. 1735: az Istalonak edgyik vegiben, vagjon egj hitván borju Pajta ragasztva, sövényből csinált Fűzfa szaru, és Koszoru fáí [Mezősztyakab TA; JHb X/9. 8].

fűzfanyelű fűzfanyeles; cu miner de salcie; mit Weidenholzstiel. Szk: ~ kés. 1599: Gulay (!) Istwan Hozot. Rakot nieleo es Aranics keseket — //84. Fuzfa Nieleo keseket — //10 1/2 [Kv; Szám. 8/XIV. 42. hj]. 1674: 19. Tehel (!) fűsz fa Nyelő kes 8 Apro Regenspurgj kes [Kv; PLPr 1612—15. 113].

fűzlapoéta versfaragó, rím/verskovács; poetaş, poetastru; Dichterling, Poetaster. 1636: Illyen éneket^a kíván az Apostol mi töllunk Keresztyénektől, ... az Christus beszéde azt mondgya ... s nem valami fajtalan lutrikamos fűzfa Pcetának szemtelen beszéde (!)^b ... , nem meg koltsagosodott nyalkálkodással, vagy valami rozsz személynek szerelmétől valo bolondulással tanítván, intvén egymást [Öreg Gradual. Ajanlo level 14. — *Az előzőkben vallásos énekekről esett szó. ^bIgy a kissé zsúfolt, zavaros fog-ú szövegben, de értelem szerint alkalmasint beszédet h.].

A TESz a címszóra a NySz-nek 1669-ből való egyetlen, Czeglédi István »Redivivus Japhetke« című művéből (Kassa 1669) kiejgyezett adalékokat idéz. Geleji Katona Istvánnak az e szóra eddig legrégebbinek ismert adatára Erdélyi Pál átirásban és kihagyatosan közölt idézete [Ethn. X, 261] terelte rá a figyelmet.

fűzfás füzes, fűzzel benőtt; cu sălcii; mit Weide bewachsen. 1740: also hatarb(an) a vizre Jaro nevü helyben a Nyárád vize kerületib(en) egy darab Fűzfás szegelett Földe [Lőrincva MT; EHA]. 1807: néhai ifiabb Rettégi Símmond ... a Gyümölcsfákon kívül sok fűzfás berkeketis szaparított [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) provisor vall.]. 1838: Fűzfás növényen veszszős Berkei [Nagyernye MT; LLt].

Hn. 1833: A Fűzfás rétnen fejül a Dán kutjára be rugólag (sz) [Csekelaka AF; EHA]. 1845: A' Fűzfás rét (ke, k) [Doboka; DHn 19]. 1863: a fűzfás tanorokom vége [Backamadaras MT; CsS].

fűzfásulyok. Csak e szólásban; numai in acastă zicală; nur in dieser Spuch: *elhajítja a fűzfásulykot* jócskát füllent, nagyot lódt; a tăia la pi-roase, a le croi; dick aufragen/stoßen. 1762: az örög Aszszony beszél ... , de az mind tapasztaltam igen jól e szokta az fűzfa Sujkat hajtani ő kigyelme ha meg tudná gondolni bizony Szégyen kyalázat Őkigyelmek olyan Szokal dicsekedni az ginek hire sem volt [Gyeke K; Ks I Bíró János lev.].

fűzfa-szarufa căprior de salcie; weidener Sparren. 1735: az Istalonak edgyik vegiben, vagjon egj hitván borju Pajta ragasztva, sövényből csinált Fűzfa szaru, és Koszoru fáí [Mezősztyakab TA; JHb X/9. 8].

fűzfatóke fűzfatónk; butuc de salcie; Weidenklotz. 1850: Nagy vastag meg élemedett Tölgyfák ... Meg élemedett fűzfa tőkék [Gyéressztykirály TA; DE 5].

fűzfatórzsők fűzfatóke/tönk; buştean/trunchi de salcie; Weidenklotz. 1845: Nyugut felé indulva megint vagyon egy néhány lépésnyire egy fűzfa törzsök [Bodola Hsz; HSzjP Petrezselyem Péter (70) vall.].

fűzfavályú troacă/jgheab de salcie; weidene Mulde/Tränke. 1735: (Az) udvaron vagjon Serteseznek valo fűzfa váju nro 1 Majorságnak valo fűzfa váju nro 1 [Mezősztyakab TA; JHb X/9.9].

fűzfavessző fűzvessző; nuia de salcie; Weidenrute. 1824: a' Silipek mellett végig menő Ostorgát fűzfa vesszőből kötöttet [Kisjenő SzD; TGsz 51].

fűzfavirág vmilyen dísznövény; o plantă ornamentală; Art Zierpflanze. 1814: A Felső Virág Háza találtattak ezek a Virágok ... Passio Virág 2 Hyácintus Ládába 1 Fuszfa Virág kis kádba 1 Puja Rosa Cserépe vagyon 4^a [Szászvessző NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata inv. — *Bőséges virágösszeírásban].

fűznyelű fűzfanyeles; cu miner de salcie; mit Weidenstiel. Szk: ~ kés. 1630: Jgaz Gaspar hozot Beczibeol ... Egy Berbenze iwz nyelw kest tt f 1 d 20 [Kv; Szám. 18b/IV. 38]. 1632: Beczybeol az minemw marhakat ... Thottzeke (!) Pal Jozott ... 2000 keöz iwz nielw kestt [Kv; KvLt II/69 VectTr].

fűző I. mn felfűző; de inspirat pe fir; Anffädel-, Aufschnür-. Szk: *dohány/tubák ~ tü.* 1796: egy pár tubák fűző tö [Esztelnek Hsz.; HSzjP]. 1871: Dohány fűző Tő dr. 2 [i.h.].

II. *fn* 1. corset; Korsett, Mieder. 1686: Fűzők száma. 1 Edgj karmasin szín ezüsttel szőtt; 2 Más teccen Seljem ezüsttel szőtt 2 Harmadik hajszin Seljem ezüsttel szőtt; 4 Negyedik viola szín Seljemmel ezüsttel szöt [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1705: Edgy szekfü szín aranyas materia szoknya elő ruhástul, vallastul fűzőstül [Cege SzD; Wass. Vas Dánielné lelt. Rettégi György kezével]. 1723: Fekete tzőrnától szőtt fiúdzó [Koronka MT; Told. 29/2]. 1763: 4. rendbéli veres s 1. kék selyem esmét 1. kék aranyos 1 fekete ezüstes fiúdzók in suma 7 [Nsz; Szer. ézv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. 1788: Egy tettzin sejemmel ezüsttel botokán (!) kötött fűző [Mv; EMLt].

2. fűzőzsinór; şnur; Litze. 1709: Sárá(na)k ... hagyok egy zöld kamuka mentét és szoknyát s egy veres Angliai szoknyát, egy kanavázt elő ruhát Zöld bársony vállat, aranyos fűző rajta, és egy Palástot [Kv; Pk 6]. 1788: Egy pár feketés szivárványos félgyászos konytra (!) és gyöngy kötőre való pántlika, és ehez hasonló fűző [Mv; TSb 47]. 1799: Két rendbéli magyar köntöshez való fűző [Kelementelke MT; LLt].

Szk: sikos ~ '?' 1711: 83 Sing fejr és Sárga hátas Galand 7//42 ... 1 Font Sellyem Galand 16//3 Vég Sellyem Galand 7//14 ... 289 Sing sikos fűző ... 17//34 [Ap. 5 Apor Péter lelt.].

fűzőnyártó fűzőkészítő; corsetier; Miedermacher. **Szu.** 1574: Katalin Nehai feoszeo giarto Andrasne [Kv; Tjk III/3. 309].

fűzőldzsin verde de iarbă; grasgrün. 1838: egy rékli vagy kabát fűzőld szín hajtókaival [DLt 973 nyomt. kl.].

fűzőpántlika fűzőszalag; şnur; Schnürband, Schnur. 1789: Egy aranyos fűző pántlika, és négy Sing ezüst czángli [T; LLt].

fűzőtt 1. felfűzőtt; inşirat (pe ařă); angefädelt. 1679: Orvossagnak való, czernara fűzőtt, külömb külömb féle gyökerek, öt Csomoval nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 5]. 1695: Egy nyakra való két rend bokroszon fűzőtt veres Clarisbol es jo fele gjongiból [Hsz; LLt]. 1761: három darab kláris varrás, és holmi dirib darab fűzőtt klaris gyanta gyöngyel elegy [Koronka MT; Told. 8].

2. kb. összefűzőtt; inşirate; zusammengereiht. 1673: Egj keves fűzetlen gjongj Egj kis apro gjongjból fűzet hojagos nyakra való [Marossztkirály AF; IB]. 1686: adtak ... Egj gjongjös rubintos partát 9 Arany boglár hat hat rubint bennek tiz gjongel fűzőt boglárók [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. 1724: Öt öt szem jo féle gyöngyel elegy fűzzett fekete metzet kő közé Nyakra-való [LLt Fasc. 116]. 1763: Egy pár gyöngyel fűzett fülbe való [Nsz; TGsz 51]. 1789: vettem kezemhez ... egy pár ugyan apro jo féle gyöngyből fűzett fülbe valokat [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1.1 Torma Éva kel.]. 1797: Négy sor fejr joféle gyöngyel fűzett jo féle gránattalegyített fülbe való [M.köblös SzD; RLt].

3. kb. felvarrott; cusut; aufgenäht. 1719: Egy kony^a kerületre való Tenger szín, borza bél pánt-

likára fuzet fejr gyöngy balhával, és egy szem clárisal' elegj [Wass. Wass Daniel sk lelt. — *Olv.: konty].

4. ? kivarrott; brödat; ornamentat; ausgenäht/gestickt. 1637/1639. Egj regj viragos fűzeott parta Eő ... f. 34 d. 66. Egj mas Mereo Eo, geongjös türkeses, almadinos, hoszu gombos Lanczal [Kv; RDL I. 111]. 1651: Egy Niakra való Czipke Tiřta merő fejer gjongiel fűzőtt, meliben vagyon Hatt zaz egi nehani zem, igen zep valogatot gjonggiok (igy!) [Wass. Vass Judit kel.]. 1673: Egj apro gjongyól (!) fűzet galler [Marossztkirály AF; IB]. 1716: hat rend nyakra való hat rend fekete balhával fűzőtt egy pár készre valóval együtt [Wass].

fűzőtű ac de petrecut şiretul sau şnurul; Schnürnadel. 1752: egy ezüst fűző Tő [Esz-Mk gr. Petkiné lelt.]. 1801: Egy fűző tő [Kv; Ks].

fűzőszál fűzővessző; nuia de salcie; Weidenrute. 1573: az darochy zolgaia Tamas ... Eotet^a ely kwldy az Masik Maiorba hogi valamj fwz zalat hozna [Kv; Tjk III/3. 190. — *Jancsit, Tot András fiát. — A teljesebb szö. fűz 2. al.].

fűzővessző 1. fűzőcserje; arbust de salcie; Weidenbusch. 1743: (A rétet) apro fűz vessző fel is kezdette nőni [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9].

2. nuia de salcie; Weidenrute. 1694: van edgj Tehen majorház Fűz vesszőből font jo szarvazattyú fedele roszzas [Kotorhó^a; EHA. — *Préidium Mihálcfva (AF) határában]. 1699: vagyon Tisztarto lova Istállócskája mellyis fűz vesszőből támasz nélkül Sással még fedetve építettett [O. csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.] | edgj fűz vesszőből font hét köblös kas [Andrásfva U; LLt Inv. 116]. 1740: (A) Curia Udvarán építettett az iden edgj hazacska a Béresek számára, melly(ne)k oldala fűz vesszőből fonatott Tölgyfa karókra [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 11]. 1840: Egy fűz vesszőből font kas R. for. 1 [Pinárd^a; TLt Köz. ir. 1042 Bentze Illyés lelt. — *Később: Várhegy MT].

3. álv állhatatlan/ingadozó jellemű/természetű személy, ide-oda hajladozó ember; persoaná şovăitoare/ezitantă; der/die Unbeständige/Wankelmütige. 1667 u.: igen iut uram mas is esembén, hogy az mit en montam, mitwl filtem, noha nem azon semilyektul, de azon modon s formaban megh teylesedet, ne ragaskogyk az fűzesőhöz monda, az firfiuirt (!) teremtethez, en aztis gyengeltem, ugs lwn (igy!) [GramTr XVIII. 645].